

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HAŞMONAYİM (HAŞMONAYLAR) HANEDANLIĞI

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Recep ÖZMAN

HAZIRLAYAN
Okan AÇIL

Malatya- 2022

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

HAŞMONAYİM (HAŞMONAYLAR) HANEDANLIĞI

DOKTORA TEZİ

HAZIRLAYAN

Okan AÇIL

DANIŞMAN

Prof. Dr. Recep ÖZMAN

MALATYA – 2022

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Recep ÖZMAN danışmanlığında doktora tezi olarak hazırladığım “Haşmonayim (Haşmonaylar) Hanedanlığı” başlıklı bu çalışmamın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün eserlerin hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Okan AÇIL

MALATYA 2022

ÖNSÖZ

Makedonyalı Büyük İskender, MÖ IV. yüzyılda Pers Devleti'ni ortadan kaldırdıktan sonra hem Asya'nın hakimi olmuş hem de Batı kültürünün Doğu'ya taşınmasıyla Helenistik Dönemi başlamıştır. Büyük İskender'in ele geçirdiği yeni bölgeler üzerinde yaşayan Yahudiye ve bölgenin Yahudi ahalisi bu vesileyle Helenistik Kültürle tanışmıştır. Esasen İskender'in bölge hakimiyetinin başlangıcı, erken Helenistik dönem, Yahudiye ve Yahudilerin tarihi açısından mevcut bilgilerin oldukça yetersiz olduğu karanlık bir dönemdir. Bu duruma rağmen Yahudilerin, Babil sürgünü sonrası Pers hakimiyeti altında oluşturduğu II. Tapınak döneminin idari, dini ve sosyo – kültürel durumunda, yönetici grubun değişmesi dışında, önemli bir değişiklik yaşanmadığı söylenebilir. Zira Yahudi ahali hâlâ Hierousalem olarak anacağımız modern Kudüs kenti ve burada bulunan merkezi tapınak merkezli, yerel ve yarı otonom hayatlarına devam etmektedir. Yahudi ahalinin mevcut durumu, el değiştirmelerle beraber, Helenistik dönemde de devam etmiş ve nihayetinde bölge ahalisinin kahir çoğunluğunun isteğiyle Seleukos Devleti himayesi altına girmişlerdir. Bölgedeki Seleukos hakimiyetinin başlangıcı için de Yahudiye ve ahalisi için önemli bir değişiklik olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak Seleukos Kralı IV. Antiokhos Epiphanes döneminde, adı geçen kralın gerçekleştirmeyi arzuladığı bir takım değişiklikler, Babil sürgünü dönüşünden beri nisbeten sakin bir hayat süren Yahudiye ahalisinin sonraki yüzyıllar boyunca yaşayacağı mücadeleler, yıkımlar ve sürgünler döneminin başlangıcı olmuştur. Zira MÖ VI. yüzyıldan beri din odaklı bir hayat süren ve diğer idari – siyasi meselelerle ilgilenmeyen Yahudiler, kendileri için bir inançtan öte seçkin bir yaşam tarzı olan Yahudiliğe müdahale edilmesiyle sakin yaşamlarını sonlandırmışlardır. Seleukos Kralı IV. Antiokhos Epiphanes'in, Yahudi inancını kısıtlayan ve ihlal eden bir takım uygulamaları yürürlüğe koyması sonucunda literatürde Makkabi İsyanı olarak anılan hareket ile başlayan bu süreç, isyanı başlatan ailenin Haşmonayim adlı bir hanedanlığa dönüşmesi ve Seleukoslara karşı verdikleri dini – ayrılıkçı nitelikteki mücadeleyle bağımsız bir Yahudi Devleti'ne sahip olunmasıyla sonuçlanacaktır.

Bu çalışmada, bir hanedanlık olarak Haşmonayim Ailesi'nin, Seleukos Devleti'ne karşı mücadele verdiği MÖ II. ve I. yüzyılları kapsayan bu dönemde, ailenin mücadelesi, mücadele sebepleri ve mücadele yöntemleri ile kazanımları ve kayıpları ele alınacaktır.

Esasen bu dönemde dünyada önemli değişimler yaşanmaktadır. Zira Eksenel Çağ (MÖ 800 – 200) sona ermiştir ve dünya yeni bir döneme geçmektedir. Çalışma konumuzun coğrafyası olan Syria topraklarında, Seleukos Devletiyle beraber Helenistik kültür tam manasıyla yerleşmiştir. Yerel unsurlar birer birer bu kültüre uyum sağlamaktadır. Öte taraftan Seleukos Devleti'nin içine girdiği çöküş dönemiyle beraber ise yerel unsurlar aynı anda farklı bölgelerde ayrılıkçı hareketler içerisine girmiştir. Elbette Roma Devleti'nin dönemin başlangıcında yüzünü Doğu'ya dönmeye başlaması ve sonunda Doğu'nun yeni hakimi olması da zikredilmelidir. Çalışmada, dünyada ve bölgede büyük bir siyasi dönüşümün yaşanmaya başladığı bu süreçte genelde Yahudilerin, özelde ise Haşmonayim Ailesi'nin bu dönüşüme karşı gösterdiği tepkiler incelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışma sırasında, konuyla ilgili ana kaynak hükmünde bulunan Yahudi Tarihçi Flavius Iosephos'un eserleri ve Apokrif Makabeler Kitapları temel alınmıştır. Bununla beraber, konuyla ilgili bilgi sunan diğer antik yazarların eserlerinden de istifade edilmiştir. Elde edilen veriler, konuyla ilgili kısmi bilgilere tesadüf edilebilen Babil ve Kudüs Talmudları, Kumran Yazmaları ve Mişna gibi Yahudi literatürüne ait eserlerde ve modern tetkik eserlerde yer alan bilgilerle desteklenmiştir.

Ülkemizde pek fazla çalışmaya konu olmamış Yahudi siyasi tarihinin eski çağları üzerine kaleme aldığımız bu çalışmayı yapma hususunda beni yönlendiren, araştırma sürecinin her aşamasında desteklerini esirgemeyen ve çalışmayı büyük bir dikkatle inceleyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Recep ÖZMAN'a minnetimi bildirmeyi bir borç bilirim. Ayrıca maddi ve manevi pek çok konuda desteklerini gördüğüm yüksek lisans tez danışmanım sayın Prof. Dr. İlhami DURMUŞ'a teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamız sırasında, gösterdiği destekten ötürü Doç. Dr. Murat ZENGİN'e ve haritaların hazırlanmasında emeği bulunan Ar. Gör. Enes KARADENİZ'e minnettarım. Ayrıca 1059B142000508 başvuru no ile 2214 – A programı kapsamında Cambridge Üniversitesinde gerçekleştirdiğim araştırmayı finanse eden TÜBİTAK'a, İngiltere'de bulunduğum süre boyunca danışmanlığımı yürüten ve tecrübesinden istifade ettiğim Cambridge Üniversitesi Divinity Fakültesi Öğretim Üyesi sayın Profesör James K. Aitken'e minnettarım. Son olarak, başta kıymetli eşim Cemile AÇIL olmak üzere tüm aileme şükranlarımı sunarım.

MALATYA / 2022

Okan AÇIL

ÖZET

Bu çalışmada, MÖ II. yüzyılın ortalarından MÖ I. yüzyılın ortalarına kadar modern İsrail ve Filistin Devletlerinin topraklarının tamamı ile Ürdün ve Lübnan Devletlerinin topraklarının bir kısmı üzerinde faaliyetlerde bulunmuş Yahudi bir aile olan Haşmonayim Hanedanlığı'nın siyasi tarihi ele alınmıştır. Literatürde Makkabi İsyanı olarak anılan hareketle tarih sahnesine çıkan aile, zaman içerisinde edindiği kazanımlarla önce bir hanedanlığa ardından özerk bir yapıya ve nihayetinde siyasi anlamda bağımsız bir devlete dönüşmüştür. Başlangıç itibariyle Seleukos Devleti'ne bağımlı bir grup olan ailenin, Seleukos Devleti'ne karşı olan mücadelesi ve sahip oldukları devletin bağımsızlığı meselesi öncelikli olarak incelenmiştir. Mücadele süresince ailenin çeşitli şekillerde ilişkiler kurduğu dönemin diğer büyük devletleri olan Roma, Ptolemaios ve Parth devletleriyle olan münasebetleri de anlatılmıştır. Hanedanlığın siyasi tarihi ile ilgili diğer önemli meseleler, milli şuurlarında siyasi bağımsızlık düşüncesi olmayan ve yüzyıllar boyunca başka devletlerin himayesi altında yaşayan Yahudilerin bu dönemde hangi güdüyle mücadele ettiği, hanedanlığın nasıl başarılı olduğu, mücadele döneminde hangi iç ve dış etkenlerin tesirli olduğu ve Yahudi tarihindeki nadir bağımsız devletlerden birini kurmayı başaran ailenin kısa sürede hangi sebeplerle başarısızlığa uğrayarak egemenliklerini kaybetmiş olduğudur. Zikredilen meseleler, dönem hakkında bilgi sunan kaynaklar çerçevesinde izah edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda ailenin başarısının sadece kendi mücadeleleriyle ilgili olmadığı görülmüştür. Zira Seleukos Devleti bu dönemde iç politikada birden fazla noktada gerçekleşen ayrılıkçı hareketlerle ve ardı ardına gelen taht mücadeleleriyle uğraşmaktadır. Dış politikada ise başta Roma olmak üzere, Parth ve Ptolemaios Devletlerinin tazyiki altındadır. Seleukos Devleti'nin bu meşguliyetlerinden istifade eden Haşmonayim Ailesi, bölgede rahat bir hareket ortamı bulmuştur. Ayrıca aile, Yahudi dinini pagan saldırılarına karşı korumak sloganıyla hareket etmekte ve bu durum Yahudi ahali arasında destek görmelerine sebep olmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki aile, Makkabi İsyanı'nın başlangıcı itibariyle bağımsız bir devlete sahip olma arzusunda değildir. Hareketin bu noktaya evrilmesi, ailenin bahse konu durum içerisinde bazı başarılar elde edebildiklerini fark etmesi sayesinde gerçekleşmiştir. Hanedanlığın siyasi bağımsızlığı üzerine bazı farklı görüşler olmakla beraber, bahse konu bağımsızlığın I. Ioannes Hyrkanos döneminde gerçekleştiği gerekçeleriyle beraber ortaya konulmuştur. Haşmonayim Hanedanlığı, özellikle siyasi

bağımsızlığını sağladıktan sonra başlangıç çizgisinden epey sapmıştır. Helen adetlerinin etkisinde kalmaya başlayan hanedanlık idarecileri, Yahudi dinini ihlal eden bazı uygulamaları neticesinde halk desteğini kaybetmiştir. Öyle ki kısa sürede idarecilere karşı büyük halk ayaklanmaları gerçekleşmiştir. Haşmonayim Hanedanlığı mensupları arasında başlayan taht mücadeleleri de bölge hakimiyetinin kaybedilmesinde oldukça etkili olmuştur. Nihayetinde bir süre önce Doğu'ya yönelmiş olan Roma Devleti'nin bölgeyi hakimiyeti altına almasıyla hanedanlık siyasi bağımsızlığını kaybetmiş ve Roma destekli başka bir yerel hanedanlığın ortaya çıkmasıyla da bölgedeki tesirini yitirmiştir. Haşmonayim Hanedanlığı, Yahudilerin tarihte sahip olduğu nadir devletlerden birini kurmuş olması bakımından Yahudi tarihi bakımından oldukça önemlidir. Bu dönemde Yahudi idari, sosyal ve askeri hayatına hanedanlık eliyle sokulan yenilikler sonraki dönem Yahudi hayatı üzerinde büyük etkiler yaratmıştır. Bu yönüyle ailenin tarihini, Yahudi tarihi bakımından bir reform dönemi olarak nitelemekteyiz. Dünya tarihi açısından ise, ailenin Helenistik dönemin büyük devletleri olan Seleukos, Ptolemaios, Roma ve Parth devletleriyle olan münasebetleri dönemle ilgili bazı boşlukları doldurmakta ve dolayısıyla anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Öte taraftan Haşmonayim Hanedanlığı tarihi örneğinde, Seleukos Devleti gibi emperyal bir devletin nasıl giderek zayıfladığı ve nihayetinde parçalandığı ile küçük bir devletin emperyal bir güce karşı nasıl bağımsızlığını kazanabildiği de görülebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Haşmonayim, Makkabi, Seleukos, Yahudi, Helenistik, İsyen.

ABSTRACT

In this study, the political history of the Hasmonean Dynasty, which is a Jewish family that lived on all of the modern Israel and Palestinian States, as well as some parts of the Jordanian and Lebanese States, from the middle of the 2nd century BC to the middle of the 1st century BC. The family, which appeared on the stage of history with the movement known as the Maccabee Revolt in the literature, first turned into a dynasty, then had an autonomous structure and finally a politically independent state. The struggle of the family, which is a dependent group on the Seleucid State at the beginning, against the Seleucid State and the matter of the independence of the state that they have, are primarily examined. During the struggle, the relations of the family with the other great states of the period, like Rome, Ptolemy and Parth, were also explained. Other important questions related to the political history of the dynasty are the motives of the Jews who did not have the idea of political independence in their national consciousness and lived under the protection of other states for centuries, how the dynasty was successful, what internal and external factors were effective during the struggle, and the rare independent independence in Jewish history. And what reason is that the family, which succeeded in establishing one of the states, lost their sovereignty by experiencing failure in a short time. The mentioned problems have been tried to be explained within the scope of the sources that provide information about the period. In this context, it has been seen that the success of the family is not only related to their own struggles. Because the Seleucid State was dealing with other separatist movements that took place at more than one point in domestic politics and successive struggles for the throne in this period. In foreign policy, it is under pressure from the Parthian and Ptolemaic States, especially Rome. Benefiting from these preoccupations of the Seleucid State, the Hasmonean Family found a comfortable environment in the region. In addition, the family acts with the slogan of protecting the Jewish religion against pagan attacks, and this situation causes them to receive support among the Jewish people. However, it should be noted that the family did not desire to have an independent state as of the beginning of the Maccabee Revolt. The evolution of the movement to this point was realized thanks to the fact that the family realized that they could achieve some success in the situation in question, and therefore they saw what they could do. This is because they realize what they can do. And that happened because they could. Although there are some different opinions on the political

independence of the dynasty, it has been put forward with the justifications that the said independence took place during the reign of John Hyrcanus. The Hasmonean Dynasty deviated considerably from its starting line, especially after achieving its political independence. Dynasty rulers, who began to be influenced by Hellenistic customs, lost popular support as a result of some practices that violated the Jewish religion. So much so that in a short time there were great popular uprisings against the rulers. The struggle for the throne, which started among the members of the Hasmonean Dynasty, was also very effective in the loss of regional dominance. Eventually, the dynasty lost its political independence with the domination of the region by the Roman State, which had oriented towards the East for a while, and lost its influence in the region with the emergence of another Roman-supported local dynasty. The Hasmonean Dynasty is very important in Jewish history in that it established one of the rare states that the Jews had in history. In this period, the innovations introduced into Jewish administrative, social and military life by the dynasty had great effects on Jewish life in the next period. In this respect, we characterize the history of the family as a period of reform in terms of Jewish history. In terms of world history, the family's relations with the great states of the Hellenistic period, Seleukos, Ptolemaios, Rome and Parthian states, fill some gaps related to the period and thus make it easier to understand. On the other hand, in the historical example of the Hasmonean Dynasty, it can be seen how an imperial state such as the Seleucid State gradually weakened and eventually disintegrated, and how a small state could gain its independence against an imperial power.

Keywords: Hasmonean, Maccabee, Seleucid, Jew, Hellenistic, Revolt.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
EKLER LİSTESİ.....	xv
KISALTMALAR.....	xvi
KONU VE KAYNAKLAR.....	xviii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MAKKABİ İSYANI

1.1. Makkabi İsyanı Öncesi Yahudiye'nin Genel Durumu.....	12
1.1.1. Yahudiye'nin İdari Yapısı.....	15
1.1.2. Yahudiye'nin Sosyal Yapısı.....	21
1.2. Makkabi İsyanı'nın Sebepleri.....	27
1.2.1. Hierousalem Ahalisinin Faaliyetleri ve Helenleşme Temayülleri.....	28
1.2.2. IV. Antiokhos Epiphanes'in Yahudiye Müdahalesi.....	33
1.2.3. IV. Antiokhos Epiphanes'in Yerel Kültleri Yasaklayan Kararı.....	39
1.3. Makkabi Ailesi ve Makkabi İsyanı'nın Başlaması.....	42
1.4. Mattathias Dönemi.....	44
1.5. Ioudas Makkabaios Dönemi.....	50
1.5.1. Ioudas Makkabaios'un Seleukoslarla İlk Mücadeleleri.....	51
1.5.1.1. Ma'aleh Levona Savaşı.....	51
1.5.1.2. Bet Horon Savaşı.....	52
1.5.1.3. Emmaus Savaşı.....	54
1.5.2. Bet ha-Mikdaş'ın Ele Geçirilişi ve Yahudi Dini Bağımsızlığının Tesisi.....	59
1.5.2.1. Beth Zur Savaşı.....	59
1.5.2.2. Bet ha-Mikdaş Harekâtı.....	61
1.5.2.3. Çevre Kentler Üzerine Seferler.....	64

1.5.2.4. Bet Zakharia Savaşı	71
1.5.2.5. Yahudi Dini Bağımsızlığının Tesis Edilmesi	75
1.5.3. Ioudas Makkabaios'un Son Faaliyetleri	77
1.5.2.3. Adasa Savaşı.....	77
1.5.3.2. Makkabi – Roma Antlaşması	81
1.5.3.3. Eleasa Savaşı ve Ioudas Makkabaios'un Ölümü	84

İKİNCİ BÖLÜM

HAŞMONAYİM HANEDANLIĞININ OLUŞUMU

2.1. Ionathan Apphous Dönemi	88
2.1.1. Ionathan Apphous'un Seleukoslarla İlk Mücadeleleri	90
2.1.1.1. Iambriilerle Mücadele	90
2.1.1.2. Bakkides ile İlk Mücadele	92
2.1.1.3. Bakkides ile İkinci Mücadele	94
2.1.2. Baş Kohenliğin Haşmonayim Ailesine Geçişi ve Hanedanlığın Oluşumu .	96
2.1.2.1. I. Demetrios Soter'in Vaatleri	97
2.1.2.2. I. Aleksandros Balas'ın Vaatleri	98
2.1.2.3. I. Demetrios Soter'in Yeni Vaatleri	102
2.1.2.4. Ionathan'ın Tercihi	104
2.1.2.5. Ionathan Apphous'un Askeri ve İdari Lider Tayin Edilmesi	105
2.1.3. Seleukos İç Mücadeleleri ve Haşmonayim Hanedanlığı.....	106
2.1.3.1. II. Demetrios Nikator ile Mücadele	106
2.1.3.2. II. Demetrios Nikator ile Müzakere	109
2.1.3.3. Ionathan Apphous'un Antiokheia Müdahalesi.....	112
2.1.3.4. II. Demetrios - Ionathan İlişkilerinin Bozulması.....	113
2.1.3.5. VI. Antiokhos Dionysus ve Diodotus Tryphon ile İttifak	114
2.1.3.6. Ionathan Apphous - II. Demetrios Nikator Mücadelesi.....	115
2.1.4. Ionathan Apphous'un Diplomatik Girişimleri.....	117
2.1.4.1. Roma Devleti ile Görüşme	117
2.1.4.2. Spartalılar ve Diğer Devletler ile Görüşme	118
2.1.5. Ionathan Apphous'un Son Faaliyetleri ve Ölümü	120
2.1.5.1. II. Demetrios Nikator Taraftarlarına Karşı Mücadele.....	121

2.1.5.2. Hierousalem ve Çevresinin Güvenlik Altına Alınması	122
2.1.5.3. Jonathan Apphous - Diodotus Tryphon Mücadelesi	123
2.1.5.4. Simon'un Lider Tayin Edilmesi	125
2.1.5.5. Jonathan Apphous'un Ölümü	126
2.2. Simon Thassi Dönemi	128
2.2.1. Simon Thassi'nin Hakimiyetini Tesis Çabaları.....	129
2.2.2. Haşmonayim Hanedanlığı'nın Özerkliği	132
2.2.2.1. Akra Garnizonu'nun Tahliye Edilmesi	132
2.2.2.2. Haşmonayim Ailesinin Yahudi Meclisi Tarafından Onaylanması	133
2.2.3. Simon Thassi'nin Diplomatik Faaliyetleri	137
2.2.4. Simon Thassi – Seleukos Devleti İlişkileri	140
2.2.4.1. Simon Thassi – VII. Antiokhos Sidetes İttifakı.....	141
2.2.4.2. Simon Thassi - VII. Antiokhos Sidetes Mücadelesi.....	143
2.2.5. Simon Thassi'nin Ölümü	146

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAĞIMSIZ HAŞMONAYİM DEVLETİ

3.1. Kuruluş ve Yükseliş Dönemi.....	149
3.1.1. I. Ioannes Hyrkanos Dönemi.....	149
3.1.1.1. I. Ioannes Hyrkanos'un Hakimiyetini Tesis Etmesi.....	151
3.1.1.1.1. I. Ioannes Hyrkanos'un Hierousalem'e Girişi	151
3.1.1.1.2. Hiericus Valisi Ptolemaios ile Mücadele	152
3.1.1.1.3. Hierousalem Savunması	154
3.1.1.2. Bağımsız Haşmonayim Devleti'nin Kuruluşu.....	158
3.1.1.2.1. Bağımsızlığın Kazanıldığı Dönemde Syria'da Genel Durum	158
3.1.1.2.1.1. Seleukos Devleti'nin Genel Durumu	159
3.1.1.2.1.2. Haşmonayim Hanedanlığı'nın Genel Durumu.....	161
3.1.1.2.2. I. Ioannes Hyrkanos'un Yahudiye'de Bağımsızlık Faaliyetleri... 162	
3.1.1.3. Samaria'nın Ele Geçirilmesi.....	170
3.1.1.4. I. Ioannes Hyrkanos'un Diplomatik Faaliyetleri.....	174
3.1.1.5. Yahudiye'de İç Karışıklıklar	177
3.1.1.6. I. Ioannes Hyrkanos'un Son Yılları ve Ölümü	179

3.1.2. I. Aristoboulos Dönemi	181
3.1.2.1. I. Aristoboulos'un Hâkimiyetini Tesis Etmesi	183
3.1.2.2. I. Aristoboulos – Antigonos Mücadelesi	185
3.1.2.3. I. Aristoboulos'un Diğer Faaliyetleri ve Ölümü	186
3.1.3. Aleksandros Iannaios Dönemi	188
3.1.3.1. Aleksandros Iannaios'un Doğu Akdeniz Harekâtı.....	192
3.1.3.1.1. Akko Harekâtı.....	192
3.1.3.1.2. IX. Ptolemaios Soter ile Mücadele.....	194
3.1.3.1.3. III. Kleopatra ile İttifak.....	196
3.1.3.1.4. Gaza Harekâtı	198
3.1.3.2. Yahudiye İç Savaşı	200
3.1.3.2.1. İsyanın Olası Sebepleri.....	201
3.1.3.2.2. İsyanın Birinci Aşaması.....	202
3.1.3.2.3. İsyanın İkinci Aşaması	203
3.1.3.2.4. İsyanın Sona Erdirilmesi.....	205
3.1.3.3. Nabatealılarla Mücadele ve Adida Savaşı.....	207
3.1.3.4. Aleksandros Iannaios'un Doğu Seferi	208
3.1.3.5. Aleksandros Iannaios'un Ölümü	210
3.2. Devletin Çöküş Dönemi	213
3.2.1. Salome Aleksandra Dönemi	214
3.2.1.1. Salome Aleksandra'nın Hâkimiyetini Kurma Çabaları.....	216
3.2.1.1.1. Salome Aleksandra'nın İdari Düzenlemeleri	217
3.2.1.1.2. Ferisilerin İdareye Ortak Edilmesi	218
3.2.1.2. Armenialılarla Münasebet.....	222
3.2.1.3. Aristoboulos'un Devleti Ele Geçirme Teşebbüsü	224
3.2.1.4. Salome Aleksandra'nın Son Faaliyetleri ve Ölümü	226
3.2.2. II. Ioannes Hyrkanos ve II. Aristoboulos Dönemleri.....	227
3.2.2.1. II. Hyrkanos'un Kısa Hakimiyeti	228
3.2.2.2. II. Aristoboulos Dönemi.....	230
3.2.2.2.1. II. Hyrkanos'un Güç Toplama Çalışmaları	230
3.2.2.3. II. Aristoboulos ve II. Hyrkanos Arasında İç Savaş.....	232
3.2.2.3.1. İç Savaşa Roma Müdahalesi.....	234

3.2.3. Bağımsız Haşmonayim Devleti'nin Sonu	235
3.2.3.1. Gnaeus Pompeius'a Gönderilen Yahudi Heyetler.....	236
3.2.3.2. II. Aristoboulos – Gnaeus Pompeius Mücadelesi	238
3.2.3.2.1. Pompeius'un Hierousalem'i Ele Geçirmesi.....	239

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ROMA HAKİMİYETİ VE HAŞMONAYİM HANEDANLIĞI

4.1. Gnaeus Pompeius'un Yahudiye Düzenlemeleri	245
4.2. Haşmonayim Devletini Yeniden Kurma Çabaları.....	248
4.2.1. II. Aleksandros'un Faaliyetleri	248
4.2.2. II. Aristoboulos'un Faaliyetleri.....	253
4.2.3. II. Aleksandros'un Yeni İsyamı	254
4.3. Roma Devleti'nin Doğu Politikaları ve Haşmonayim Hanedanlığı.....	256
4.3.1. Roma Devleti'nin Syria İdarecileri ve Haşmonayim Hanedanlığı	256
4.3.2. Roma İç Savaşı ve Haşmonayim Hanedanlığı	259
4.3.3. Iulius Caesar ve Haşmonayim Hanedanlığı.....	262
4.3.3.1. Iulius Caesar'ın Düzenlemelerinden Sonra Haşmonayim Hanedanlığı	266
4.3.3.2. II. Hyrkanos ve Herodes	268
4.3.3.3. Iulius Caesar'ın Ölümü Sonrasında Haşmonayim Hanedanlığı.....	270
4.3.4. Markus Antonius ve Haşmonayim Hanedanlığı	273
4.4. II. Antigonos Mattathias Dönemi	275
4.4.1. II. Antigonos Mattathias'ın Hâkimiyetini Tesis Etmesi	277
4.4.2. II. Antigonos Mattathias – Herodes Mücadelesi	281
4.5. Haşmonayim Hanedanlığı'nın Sonu	289
SONUÇ	294
KAYNAKLAR	307
EKLER	328

EKLER LİSTESİ

Ek 1. I. Ioannes Hyrkanos Dönemi Sikkeleri.....	329
Ek 2. I. Aristoboulos Dönemine ait Sikke.....	332
Ek 3. Aleksandros Iannaios Dönemi Sikkeleri.....	333
Ek 4. Antigonos Mattathias Dönemine ait Sikke	337
Ek 5. I. Ioannes Hyrkanos dönemi, Hiericus'ta bulunan saray kompleksinin planı. ...	338
Ek 6. I. Ioannes Hyrkanos Dönemi'ne ait arkeolojik buluntular.....	339
Ek 7. Aleksandros Iannaios dönemi, yapılan eklemeler sonrasında Hiericus'ta yer alan saray kompleksi.	341
Ek 8. Aleksandros Iannaios dönemine ait arkeolojik buluntular.....	342
Ek 9. Salome Aleksandra dönemi, Hiericus'ta yer alan saray kompleksi. İkiz saraylar ön planda planda.	343
Ek 10. Salome Aleksandra Dönemi'ne ait arkeolojik buluntular.....	344
Ek 11. Makhaerus Kalesi Planı.	345
Ek 12. Yahudiye ve çevresine dair haritalar.....	346
Ek 13. İbrani Takvimi – Miladi Takvim Karşılaştırma Tablosu.....	348

KISALTMALAR

I. Mak.	: I. Makabeler Kitabı
II. Mak.	: II. Makabeler Kitabı
IV. Mak.	: IV. Makabeler Kitabı
App. Syr.	: Appianos, Syriake
App. Mithr.	: Appianos, Mithridatika
App. civ.	: Appianos, bella civila
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
bkz.	: Bakınız
BT.	: Babil Talmudu (= Talmud Bavli)
c.	: Cilt
Cass. Dio	: Cassius Dio Cocceianus, Historiae Romana
Cic. Flacc.	: M. Tullius Cicero, Oratio pro L. Valerio Flacco
çev.	: Çeviren
Diod.	: Diodorus Sicilus, Bibliotheca Historica
dp.	: dipnot
ed.	: Editör
Eutr.	: Eutropius, Breviarium Historiae Romanae
Fig.	: Figür
Flor.	: Florus, epitoma de Tito Livio
GBC	: David Hendin, Guide to Biblical Coins
GLAJJ	: Greek and Latin Authors on Jews and Judaism
Ios. ant. Iud.	: Flavius Iosephos, Antiquitates Iudaicae

Ios. bell. Iud.	: Flavius Iosephos, Bellum Iudaicum
Ios. vita	: Flavius Iosephos, de sua Vita
Iust.	: Marcus Iunianus Iustinus, Trogi Pompei Historiarum Philippicarum Epitoma
ib.	: İbranice
KT.	: Kudüs Talmudu (= Talmud Yerusalmi)
Liv.	: Titus Livius, Historiae Ab Urbe Conditia
Liv. Per.	: Titus Livius, Periochae
M.	: Mişna
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
not.	: Notlandırın
Oros.	: Paulus Orosius, Historiae Adversum Paganos
Philo. Hyp.	: Philon, Apologia Pro Iudaeis
Philo. Leg.	: Philon, Legatio ad Gaium
Plin. nat.	: Plinius maior, Naturalis Historia
Plut. Crass.	: Plutarkhos, Bioi Paralleloi, Crassus
Plut. Pomp.	: Plutarkhos, Bioi Paralleloi, Pompeius
Plut. Ant.	: Plutarkhos, Bioi Paralleloi, Antonius
Pol.	: Polybios, Histories
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa sayısı
Strab.	: Strabon, Geographika
Tac. hist.	: Tacitus, Historiae
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: ve diğerleri

KONU ve KAYNAKLAR

Tezin Konusu ve Kapsamı

Çalışmamız, en genel ifadeyle, Haşmonayim Hanedanlığı'nın siyasi tarihini ele almaktadır. Aile, MÖ II. yüzyıl ile MÖ I. yüzyıl aralığında, Yahudiye'de ortaya çıkmış ve çeşitli faaliyetlerde bulunduktan sonra tarih sahnesinden çekilmiştir. Ailenin içinde bulunduğu dönem aralığı genel tarihi tasnifte Helenistik döneme, Yahudi tarihi tasnifine göre ise II. Tapınak dönemine denk gelmektedir. Coğrafi manada Yahudiye olarak tabir ettiğimiz bölge ise kabaca, günümüz İsrail ve Filistin Devletlerinin topraklarının tamamı ile Ürdün ve Lübnan Devletlerinin sınırlarının bir kısmını kapsamaktadır. Bu yönüyle aile, modern Doğu Akdeniz ve Levant bölgelerinde faaliyetlerini sürdürmüştür.

Haşmonayim Hanedanlığı siyasi tarihini konu alan bu çalışmada, ailenin başlattığı mücadelenin isyan, hanedanlık, özerklik, siyasi bağımsızlık ve yıkılış basamakları açık şekilde görülebilmektedir. Aile, mücadelesi kapsamında Seleukos, Ptolemaios, Roma, Parth, Kommagene, Armenia Devletleri ve dönemin Arabia kabileleriyle çeşitli münasebetlerde bulunmak durumunda kalmıştır. Bu sebeple çalışmanın kapsamına zikredilen devletler de girmektedir.

Tezin Amacı ve Önemi

Çalışmanın öncelikli amacı, Haşmonayim veya Makkabiler olarak anılan ailenin siyasi tarihini ortaya koyabilmektir. Bu öncelikli amaç dışında çalışmayı oluştururken cevap aranan araştırma soruları şunlardır;

- Bilindiği üzere Yahudiler, yüzyıllar boyunca başka devletlerin himayesi altında yaşamıştır ve milli şuurlarında siyasi anlamda bağımsızlık tutkusu bulunmamaktadır. Çalışmaya konu olan dönemde Haşmonayim Ailesi, hangi güdüyle bağımsız bir devlet için hareket etmektedir ve iç - dış hangi dinamiklerin etkisiyle başarılı olarak bağımsız bir devlet kurabilmiştir?
- Haşmonayim Ailesi'nin bağımsız bir devlet kurduğu konusunda bugün bir şüphe bulunmamakla beraber, devletin kuruluş tarihi noktasında bir karmaşa hüküm sürmektedir. Siyasi manada bağımsız Haşmonayim Devleti'nin kuruluşu hangi dönemde gerçekleşmiştir?

- Belirtildiği üzere, Yahudiler yüzyıllar sonra Haşmonayim Hanedanlığı liderliğinde bağımsız bir siyasi yapıya kavuşmuştur. Ancak bu devlet yüz yıl kadar ayakta kalamadan bağımsızlığını yitirmiştir. Haşmonayim Hanedanlığı'nın kurmayı başarmış olduğu bu devlet, iç ve dış hangi etkenler sonucunda bağımsızlığını kaybetmiş, diğer bir deyişle Haşmonayim Hanedanlığı neden başarısız olmuştur?
- Haşmonayim hanedanlığı idaresinde bulunan Yahudiye ve Yahudilerin, siyasi, sosyal, ekonomik ve dini yaşantısı üzerinde ne gibi değişiklikler / yenilikler olmuştur?

Ülkemizde Yahudi tarihine yönelik araştırmalar az da olsa mevcut olmakla beraber oldukça yetersizdir. Bu eksikliği gidermeye yönelik olarak, özellikle son yıllarda Yahudilerin siyasi tarihi çeşitli dönemler ve çeşitli olaylar üzerinden incelenmeye başlanmıştır. Hazırlanmış olan Haşmonayim (Haşmonaylar) Hanedanlığı başlıklı bu tez, aile üzerine ülkemizde yapılmış ilk müstakil ve kapsamlı çalışma olma özelliğine sahip olması bakımından önemlidir. Aile üzerine yapılan çalışmalar dünya literatüründe ülkemize göre oldukça fazladır. Özellikle XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Haşmonayim Ailesi üzerine çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Ancak bu çalışmaların birçoğu yazılan dönemin şartları, yeni buluntular ve yeni yorumlar sebebiyle güncelliğini yitirmiş ve kısmen yetersiz bilgiler içerir hale gelmiştir. Bu çalışma ile hem aile tarihi üzerine mevcut bulunan eski ve yeni görüşleri bir araya getirmek hem de aile tarihine yeni bir bakış açısıyla katkı sunmak amaçlanmıştır.

Tezin Yöntemi

Haşmonayim Hanedanlığı başlıklı tez çalışması hazırlanırken, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Durum çalışması, bir olayı veya olguyu belirli bir kalıpta sınırlandırarak ve birçok kaynaktan veri toplayarak incelemelerde bulunulan bir yöntemdir. Durum çalışmasında bir konu, tüm detaylarına inilerek incelenir. Çalışmada olay veya olgu ele alınarak, bu durumu etkileyen tüm etkenler detaylarıyla açıklanmıştır. Olay ve olgulara karşı neden ve niçin soruları sorularak yanıtlar aranmıştır. Araştırmada başta aile hakkında bilgi veren Yunan ve Latin eserleri, Yahudi literatürüne ait eserler, arkeolojik ve nümizmatik eserler, ikincil olarak ise konuyla ilgili tetkik eserler derlenerek, doküman incelemesi yöntemiyle veriler

toplanmıştır. Elde edilen veriler doküman analizi ve betimsel analiz yöntemleriyle çözümlenmiştir. Ana kaynak gruplarında bulunan bilgiler karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve tetkik eserlerde yer alan bilgi ve yorumlarla tamamlanmıştır.

Tez, Giriş ve Sonuç bölümleri hariç dört bölümden oluşmaktadır. Bölümlendirme, konuyla ilgili dönüm noktalarına göre gerçekleştirilmiştir. Giriş bölümünde Yahudi tarihi Haşmonayim Hanedanlığı dönemine kadar ana hatlarıyla sunulmuştur. Birinci bölümde ailenin tarih sahnesine çıktığı Makkabi İsyanı eksenli bir anlatı mevcuttur. Bu kısımda isyandan önce Yahudilerin genel durumu, isyanın çıkış sebepleri ve çıkışı ile Ioudas Makkabaios dönemi sonuna kadar gerçekleşen hadiseler anlatılmaktadır. Jonathan Apphous'un ailenin ve isyan hareketinin başına geçmesiyle başlayan ikinci bölümde, devam eden mücadele kapsamında ailenin bir hanedanlığa dönüşümü tarihi süreç ile bütünleşik şekilde sunulmuştur. Bu bölüm Simon Thassi'nin ölümü ile sona ermektedir. I. Ioannes Hyrkanos ile başlatılan üçüncü bölümde ailenin devam etmekte olan mücadelesi kapsamında bağımsız devletin kuruluş süreci ve yıkılışı irdelenmektedir. Haşmonayim Devleti'nin kuruluş, yükseliş ve çöküş dönemlerinin sebepleriyle beraber incelendiği bu kısım, Roma Devleti'nin bölgeye gelişi ve dolayısıyla, bağımsız Haşmonayim Devleti'nin yıkılışıyla sona ermektedir. Dördüncü ve son bölüm, Roma Devleti'nin bölgede kurduğu hakimiyetle başlamaktadır. Zira artık bağımsız bir Haşmonayim Devleti'nden söz edilemese de bölgede ailenin etkisi ve varlığı hâlâ sürmektedir. Bu kısımda yıkılış sonrası Haşmonayim Devleti'ni yeniden ihya etme çabaları başta olmak üzere, Roma Devleti'nin bölgedeki düzenlemeleri, aile üyelerinin akıbetleri, Roma yönetimiyle olan ilişkileri ve bölgede yeni bir hanedanlığın kurularak Haşmonayim Hanedanlığı üyelerinin bu yeni hanedanlık içerisinde asimile edilmesiyle ailenin bölgedeki etkisini yitirmesi ele alınmaktadır. Sonuç bölümünde ise, yukarıda zikredilen amaç ve araştırma sorularımıza yönelik açıklamalar sunulmaktadır.

Çalışmada yer ve şahıs isimlerinin kullanımına dâir benimsenen ve belirtilmesi gereken bazı durumlar söz konusudur. Haşmonayim Ailesi Yahudi bir ailedir ve üyeleri tartışmasız birer Yahudidir. Ancak dönemle ilgili bilgi veren kaynakların Grek dilinde kaleme alınması ve bahse konu dönemde görülen Helenleşme etkisi, aile üyelerinin Grek veya Grekçeleşmiş isimlerinin bu eserlerde yer alması sonucunu doğurmuştur. Bu kişilerin, en azından bir kısmının, İbrani isimlerini Yahudi literatüründe ve nüvizmatik buluntularda tespit etmek mümkündür. Bahse konu şahısların Grek isimlerinin

kendileriyle özdeşleşmesi ve literatürde yer edinmiş olması sebebiyle çalışmamızda isimlerin bu formları temel alınmış, ilgili yerlerde İbranice karşılıkları veya İbrani adları da verilmiştir. Benzer şekilde bölgeyi isimlendirme hususunda da çok dillilikten kaynaklanan bir çeşitlilik bulunmaktadır. Zira bölge Grek eserlerinde Koile Syria veya Iouda / Ioudaia / Iudaia, Latin eserlerinde Iudaea, Yahudi literatüründe ise İsrail olarak zikredilmektedir. Modern literatürde, Yuda, Yudah, Yehuda ve Yehudah kullanımları göze çarpmaktadır. Zikredilen isimlerin hemen tamamı esasen bölgenin farklı zaman dilimlerine ve farklı hakimiyetler altındaki dönemlerine işaret etmektedir. Zira son anılan Yuda, Yudah, Yehuda ve Yehudah isimleri esasen bölgenin Pers (Ahemeniş) hakimiyeti altındaki adlandırmasıdır. Yahudi literatüründe geçen İsrail kelimesi ise modern İsrail devleti ile benzeşmektedir. Belirtilen sebeple bir standart yakalayabilmek adına çalışmamızda bölge Yahudiye adıyla anılacaktır. Bölgenin başkenti olan modern Kudüs ile ilgili de aynı durum söz konusudur. Grek ve Latin eserlerinde Hierousalem ve Hierosolyma gibi adlandırmalara sahip olan kent Yahudi literatüründe Yeruşalim / Yeruşalayim olarak anılmaktadır. Bu çalışmada, çalışmanın en eski tarihli ana kaynağı konumunda bulunan I. Makabeler Kitabında geçen Hierousalem kullanımı esas alınmıştır. Yahudi kelimesinin kullanımında da bir ayırım gözetilmiş ve Babil sürgünü öncesi dönem anlatılırken İsrailoğulları, sonrası için ise Yahudi kelimeleri benimsenmiştir. Benzer şekilde modern Kudüs kenti için Babil sürgünü öncesi dönemde Urşelim adı kullanılmıştır.

Kaynaklar ve kısaltmalar hususunda da bir takım teknik detaylara dikkat edilmiştir. Yunan ve Latin eserlerinin kısaltımında *Der kleine Pauly* kısaltma listesi esas alınmıştır. Bahse konu listede yer almayan eserler, özellikle Yahudi literatürüne ait eserler, uygun şekilde kısaltılarak *Kısaltmalar* başlığında belirtilmiştir. Yahudi literatürüne ait olan ve çalışmamızda sıkça başvurduğumuz Yahudi Kutsal Kitabının kullanımı ile ilgili de belirtilmesi gereken bir yönteme başvurulmuştur. Bilindiği üzere bahse konu eser, esasen her biri ayrı birer kitap olan çeşitli bölümlerden oluşmaktadır. Eserin ilk beş kitabı Musa peygambere verildiğine inanılan kısımdır ve *Tora*'yı oluşturmaktadır. Yahudiler eserin İbranice yazılan kısımlarına inanmakta ve *Tanah* olarak adlandırmaktadır. Müslümanlar bunu *Tevrat* olarak anmaktadır. Çalışmada, bir karışıklığa mahal vermemek adına, Tora – Tanah – Tevrat ayırımı gözetilmemiş ve tüm kitapları anmak için Tevrat ve Zebur'u kapsayan *Eski Ahit* adlandırması kullanılmıştır.

Yahudi literatürüne ait diğer eserler olan Megillat Taanit ve Kumran Yazmalarında ise, farklı nüshalarda farklı numaralandırmalar mevcut olduğu görülmüştür. Bu sebeple çalışmada zikredilen eserlere yapılan atıflarda önce satır ve paragraf numarası verilmiş sonrasında yararlanılan nüshaya atıf yapılarak belirtilmiştir.

Kaynaklar

Haşmonayim Hanedanlığı tarihine dâir kaynaklar, antik eserler, Yahudi dini literatürüne dâir eserler ve nümizmatik buluntular başta olmak üzere, çeşitli eserlerden oluşmaktadır. Çalışma konusu hakkındaki bilgiler ağırlıklı olarak antik eserlere dayanmaktadır. Bu sebeple başta Yahudi Tarihçi Flavius Iosephos'un eserleri ve Makabeler Kitapları, özellikle I. Makabeler Kitabı, temel alınmıştır. Çalışma, konu hakkında bilgi sunduğu tespit edilebilen diğer antik eserler, Yahudi dini literatüründe mevcut bulunan bilgiler, nümizmatik kataloglar ve modern literatür incelenerek tamamlanmaya çalışılmıştır.

Haşmonayim Hanedanlığı tarihine dâir kaynaklar arasında özellikle, Yahudi tarihçi Flavius Iosephos'un eserleri önemli bir yer tutmaktadır.¹ MS I. yüzyılda (doğ. MS 37 /8) modern Kudüs'te yaşamış olan yazar *Bellum Iudaicum*² adlı yedi kitaplık eserinde MS 72 yılında sona eren Yahudi ayaklanmasının tarihini anlatmaktadır. Yirmi kitaptan oluşan diğer bir eseri *Antiquitates Iudaicae*'de³ ise dünyanın yaratılışından MS 66 yılına kadar Yahudi tarihini ve kültürünü kaleme almıştır.⁴ Onun bahse konu eserlerinde sunduğu detaylı anlatım oldukça önemlidir. Zikredilen eserlerden *Bellum Iudaicum*'un IV. – VII. kitapları, Haşmonayim Hanedanlığı hakkında bilgiler sunmaktadır.

¹ Flavius Iosephos'un hayatı ve eserlerinin bir değerlendirmesi için bkz. Demir, Muzaffer, Özer, Ebru, "Titus Flavius Iosephus'un Hayatı, Eserleri ve Tarihiçiliği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2020, 13 (75), ss. 239 – 256.

² Çalışmada bahse konu eserin şu nüshaları kullanılmıştır; **Josephus with an English Translation, The Jewish War Books I – III**, C. II, (çev. ve not. J Thackeray), Harvard University Press, Cambridge 1956; **Josephus with an English Translation, The Jewish War Books IV – VII**, C. III, (çev. ve not. J Thackeray), Harvard University Press, Cambridge 1961.

³ Çalışmada eserin şu nüshaları kullanılmıştır; **Josephus with an English Translation, Jewish Antiquities Books I – IV**, C. IV, (çev. ve not. J Thackeray), Harvard University Press, Cambridge 1961; **Josephus with an English Translation, Jewish Antiquities Books V – VIII**, C. V, (çev. ve not. J Thackeray ve Ralph Marcus), Harvard University Press, Cambridge 1950; **Josephus with an English Translation, Jewish Antiquities Books IX – XI**, C. VI, (çev. ve not. Ralph Marcus), Harvard University Press, Cambridge 1958; **Josephus with an English Translation, Jewish Antiquities Books XII – XIV**, C. VII, (çev. ve not. Ralph Marcus), Harvard University Press, Cambridge 1957.

⁴ İplikçioğlu, Bülent, *Eskibatu Tarihi, Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya*, C. I, TTK Basımevi, Ankara 1997, s. 416.

Antiquitates Iudaicae'nin ise V. – XIV. kitaplarında hanedanlık tarihi ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Özellikle I. Ioannes Hyrkanos ile başlayan dönem ve sonrası için neredeyse tek kaynak Flavius Iosephos'un eserleridir. Flavius Iosephos'un eserleri ve anlatımı, çalışma konusu üzerinde oldukça önemli olsa da onun eserlerini Haşmonayim Hanedanlığından yaklaşık yüz elli yıl sonra ve başka kaynaklardan aktarma yoluyla kaleme aldığı, ayrıca esasen bir Yahudi olması sebebiyle, bazı noktalarda abartıya kaçtığını belirtmek gerekmektedir.

Haşmonayim Hanedanlığı tarihi ile ilgili bir diğer ana kaynak, Apokrif Makabeler Kitaplarıdır.⁵ Günümüzde farklı dönemleri konu alan sekiz farklı Makabeler Kitabı bulunmaktadır. Bahse konu kitaplardan özellikle I. Makabeler Kitabı⁶, Haşmonayim Hanedanlığı tarihi açısından önemlidir. I. Makabeler Kitabı doğrudan ailenin tarihini konu edinmekle beraber, MÖ 175 ile MÖ 134 yılları aralığında gerçekleşen hadiseleri aktarmaktadır. Bu yönüyle eser, IV. Antiokhos Epiphanes döneminde çıkan Makkabi İsyanından, Simon Thassi döneminin sonuna kadar gerçekleşen olayları ele almaktadır. I. Makabeler Kitabının yazarı bilinmemektedir. Bu bilinmeyen yazar hakkında tahmin edilen her şey kitabın içeriğinden çıkarılmaktadır. Görünüşe göre o, hem kişisel hem de ideolojik olarak Haşmonayim ailesine bağlıdır veya yönetici kesim ile bir bağlantıya sahiptir. Yazarın Haşmonayim saray tarihçisi olma ihtimali yüksektir. I. Makabeler kitabı muhtevası sebebiyle, MÖ 100 yılına, I. Ioannes Hyrkanos döneminin son yıllarına tarihlenmektedir. Esasen İbranice yazıldığı bilinen ve Grekçeye sonradan çevrilen eserin, orijinal adının *Sarbethsabanaiel* olduğuna inanılmaktadır.⁷

⁵ Apokrif kelimesi Grekçe, gizli anlamına gelen çoğul bir kelimenin İngilizce'ye uygun yazılmasıyla elde edilmiş bir kelimedir. IV. yüzyılda bu kelime artık *gizli* anlamından ziyade genellikle kabul görmeyen heretik kitapların genel adı olarak görülmektedir. Hieronymus, bu kelimeyi heretik değil de kanonik olmayan kitapları tanımlamak için kullanmıştır. Protestanlar günümüzde bu tanıma yakın bir tanımla kelimeyi kullanmaktadır. Apokrif kelimesi ve Eski Ahit'in Apokrif kitapları hakkında detaylı bilgi için bkz. Charlesworth, James H., "Eski Ahit'in Apokrif Kitapları", (çev. Muhammet Tarakçı), **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2003, 12 (2), ss. 385 – 411.

⁶ Çalışmada eserin şu nüshaları kullanılmıştır; "1. Makabeler", **Kutsal Kitap ve Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar, Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar**, Kitabı Mukaddes Şirketi, Korea 2015, ss. 183 – 223; **The First Book of Maccabees**, (ed. W. Fairweather ve J. Sutherland Black), Cambridge University Press, Cambridge 1897.

⁷ Rappaport, Uriel, "1 Maccabees", **The Apochrypha**, (ed. Martin Goodman), Oxford University Press, United Kingdom 2012, s. 129.

Çalışmamız hakkında bilgi sunan bir diğer kaynak II. Makabeler Kitabıdır.⁸ Eserlerin isimlendirmesi sebebiyle birbiri ardına gelişen olayları anlatan kitaplar olduğu yanlışına düşmemek gerekmektedir. Zira I. ve II. Makabeler Kitapları birbirinden tamamen bağımsız eserlerdir. II. Makabeler Kitabı da anlatımına MÖ 175 yılında IV. Antiokhos Epiphanes'in tahta çıkışıyla başlamakta ve MÖ 161 yılında anlatımını sona erdirmektedir. Bu yönüyle Ioudas Makkabaios dönemi sonrasına dâir bir bilgi barındırmadığı söylenebilir. Her iki eser de giriş mahiyetindeki kısımlarla başlamaktadır. Ancak aynı olayları ele almalarına rağmen farklı bakış açılarına sahiptir. I. Makabeler kitabının aksine, II. Makabeler Kitabının doğrudan Grekçe olarak kaleme alındığı düşünülmektedir. Şu durumda I. Makabelerin bir Yahudiyeli, II. Makabelerin ise bir diaspora Yahudisi tarafından kaleme alındığını söylemek mümkündür.⁹ Zikredilen ana eserlerin yanında diğer antik eserlerde, kısa olsa da, konuyla ilgili tespit edilebilen bilgilerden istifade edilmiştir. Haşmonayim Ailesi'nin, Helenistik Seleukos Suriyesinde yaşamış ve Seleukoslarla mücadele etmiş olması gerçeği, ailenin tarihini ele alırken Seleukoslardan ayıramamamıza ve dolayısıyla Seleukoslar hakkında bilgi sunan kaynaklardan da istifade etmemize sebep olmuştur. Bu kaynaklar arasında Seleukos tarihi hakkında en çok istifade edilenleri; Appianos'un *Syriake*¹⁰ ve *Mithridatika*¹¹ eserleridir. Ayrıca Diodorus Sicilius'un *Bibliotheca Historica*¹² adlı eseri, Marcus Iunianus Iustinus'un *Trogi Pompei Historiarum Philippicarum Epitoma*¹³ adlı eseri, Polybios'un

⁸ Çalışmada eserin şu nüshası kullanılmıştır; "2. Makabeler", **Kutsal Kitap ve Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar, Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar**, Kitabı Mukaddes Şirketi, Korea 2015, ss. 224 – 254; **2 Maccabees**, (çev. ve not. Daniel R. Schwartz), Walter de Gruyter, Berlin 2008.

⁹ Schwartz, Daniel R., **Judeans and Jews: Four Faces of Dichotomy in Ancient Jewish History**, University of Toronto Press, Toronto 2014, s. 11 – 12.

¹⁰ Çalışmada eserin şu nüshaları kullanılmıştır; "Book XI - The Syrian Wars", **Appian's Roman History, Books VII Part II - XII, C. II**, (çev. ve not. Horace White), The Loeb Classical Library, Great Britain 1962, ss. 103 – 238.

¹¹ Çalışmada eserin şu nüshaları kullanılmıştır; "Book XI - The Syrian Wars", **Appian's Roman History, Books VII Part II - XII, C. II**, (çev. ve not. Horace White), The Loeb Classical Library, Great Britain 1962, ss. 239 – 477.

¹² Çalışmada eserin şu nüshası kullanılmıştır; **Diodorus of Sicily, C. II**, (çev. ve not. C. H. Oldfather), Harvard University Press, Cambridge 1967.

¹³ Çalışmada eserin şu nüshası kullanılmıştır; Justinus, **Epitome of Pompeius Trogus' Philippic Histories, Attalus**, < <http://attalus.org/info/justinus.html> >, 17.03.2021; **Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus**, (çev. ve not. John Selby Watson ve Henry G. Bohn), London 1853.

*Histories*¹⁴ adlı eseri ve Strabon'un *Geograpika*¹⁵ adlı eseri Seleukos tarihine dâir sundukları bilgiler sebebiyle tercih edilmiştir. Zikredilenler dışında, özellikle Haşmonayim Hanedanlığı'nın son dönemlerinde, Roma Devleti ile olan münasebetlerin oldukça yoğun olması sebebiyle, konuyla ilgili Roma tarihi ve Yahudiye'de faaliyetlerde bulunan Romalı karakterler hakkında bilgi veren, bir biyografi çalışması konumunda bulunan Plutarkhos'un *Bioi Paralleloi*¹⁶ adlı eserinden istifade edilmiştir. Ayrıca tarihçi Livius'un Roma tarihini ele aldığı *Historiae Ab Urbe Conditia*¹⁷ ve eserlerinin bir özeti niteliğinde olan ve bu sebeple kayıp eserlerinin içerikleri hakkında bilgi edinebildiğimiz *Periochae*¹⁸ adlı eserlerinden de istifade edilmiştir. Zikredilenler dışında araştırma konumuza dâir çok sayıda antik eserden bazen birden çok defa bazen de oldukça kısa şekilde faydalanılmış, bu eserlerin bir listesi kaynakçada sunulmuştur.

Haşmonayim Ailesi'nin tarihini ele alırken, antik eserlerin yanında Yahudi dini literatürüne dâir eserlerin kullanılması zorunluluğu da hasıl olmuştur. Zira dini odaklı yazılan bu eserlerde, kısmen tarihi kıssalar da verilmekte ve bu durum antik eserlerde yer almayan bazı boşlukların doldurulmasına, bazen mevcut bilgilerin karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmasına bazen de aile üyelerinin gerçekleştirdiği bazı eylemlerin gerekçesini açıklamamıza imkân sağlamaktadır. Bahse konu eserlerde yer alan dini yorum ve hükümlerin bir kısmının tarihi hadiselerle somutlaştırılması, tarih bakımından bir takım bilgileri edinmemizi sağlamaktadır. Bu kapsamda Yahudi dini literatürüne dâir

¹⁴ Çalışmada eserin şu nüshası kullanılmıştır; **Polybius the Histories**, C. I – III, (çev. ve not. W. R. Paton), Harvard University Press, Cambridge 1998.

¹⁵ Çalışmada eserin şu nüshası kullanılmıştır; **The Geography of Strabo**, C. VI, (çev. ve not. Horace Leonard Jones), William Heinemann LTD., London 1960; **The Geography of Strabo**, C. VII, (çev. ve not. Horace Leonard Jones), William Heinemann LTD., London 1930.

¹⁶ Çalışmada eserin şu nüshaları kullanılmıştır; “Crassus”, **Plutarch's Lives**, C. III, (çev. ve not. A. H. Clough), John D. Morris & Company, Philadelphia 1961, ss. 204 – 243; “Pompey”, **Plutarch's Lives**, C. V, (çev. ve not. Bernadotte Perrin), Harvard University Press, Cambridge 1961, ss. 115 – 325; “Antony”, **Plutarch's Lives**, C. IX, (çev. ve not. Bernadotte Perrin), Harvard University Press, Cambridge 1968, ss. 137 – 332; “Marcus Antonius”, **Plutarchos, Antony ve Kleopatra**, (çev. Mehmet Özaktürk), Doğu Batı Yayınları, 2020, ss. 21 – 121.

¹⁷ Çalışmada eserin şu nüshası kullanılmıştır; Liv. (= Titus Livius, *Historiae Ab Urbe Conditia*). Kullanılan Metin ve Çeviri; **Livy in Fourteen Volumes Books XLIII - XLV**, C. XIII, (çev. ve not. Alfred C. Schlesinger), William Heinemann Ltd., London 1960.

¹⁸ Çalışmada eserin şu nüshası kullanılmıştır; “The Periochae”, **Livy Rome's Mediterranean Empire, Books 41 – 45 and The Periochae**, (çev. ve not. Jane D. Chaplin), Oxford University Press, New York 2007, ss. 219 – 308.

başta *Eski Ahit*¹⁹ olmak üzere, *Babil Talmudu*²⁰, *Kudüs Talmudu*²¹, *Mişna*²² ve *Kumran Yazmalarından*²³ istifade edilmiştir. Zikredilen eserler arasında *Mişna*, kelime anlamı olarak etüt, tekrar etmek anlamlarına gelmektedir. Eser, Eski Ahit'in yorumlarından oluşmaktadır ve dini yasaların tamamını kapsamaktadır. Başlangıçta ağızdan ağıza, sözlü olarak aktarılan *Mişna* MS II. yüzyılın başlarında, Rabi Yehuda haNasi tarafından derlenerek yazıya aktarılmıştır.²⁴ Babil ve Kudüs Talmudları ise, dini yasalar, hukuk, tıp, sağlık ve ziraat alanlarına dâir yasama önerilerini içermektedir. Miladi yılların ilk beş yüz yılı içerisindeki Yahudi eserlerini ve üç bini aşkın düşünürün çalışmalarını kapsamaktadır. Kudüs Talmudu, Yahudiye'de yaşamış alimlerin eseridir. Babil Talmudu ise, Babil'de yaşamış bilginlerin eseridir. Eserler MÖ 200'den MS 500 yılına kadar süren çalışmalar sonucunda ortaya çıkmıştır.²⁵ Kumran Yazmaları ise 1947 yılında modern İsrail Devleti'nin Ölü Deniz yakınlarındaki Kumran mağaralarında keşfedilmiş tomarlar bütünüdür. 1991 yılında tercümelemleri yayımlanmaya başlayan yazmaların MÖ 100 – MS 200 yılları arasında kaleme alındığı ortaya çıkarılmıştır. Bu dönem, geç Yahudilik ve erken Hristiyanlık arasındaki geçiş dönemi olan *intertestamantel* döneme denk gelmektedir ki bu aralık, yazılı kaynaklar bakımından oldukça zayıftır. Kumran Yazmaları bu karanlık döneme kısmen ışık tutmaktadır.²⁶ Kahir çoğunluğu İbranice kaleme alınmış olan yazmalar diğer bir yönüyle Haşmonayim Hanedanlığı döneminde

¹⁹ Çalışmada eserin şu nüshası kullanılmıştır; “Eski Antlaşma (Tevrat ve Zebur)”, **Kutsal Kitap ve Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar**, Kitabı Mukaddes Şirketi, Korea 2015, ss. 1 – 1112.

²⁰ Çalışmada eserin şu nüshası kullanılmıştır; Talmud Babylonian, **Sefaria**, < <https://www.sefaria.org/texts/Talmud> >, 17.03.2021; **New Edition of the Babylonian Talmud, Original Text, Edited, Corrected, Formulated and Translated into English**, C. I – XX, (çev. ve not. Michael L. Rodkinson), The Talmud Society, Boston 1918.

²¹ Çalışmada eserin şu nüshası kullanılmıştır; Talmud Jarusalem, **Sefaria**, < <https://www.sefaria.org/texts/Talmud/Yerushalmi> >, 17.03.2021; **The Jarusalem Talmud, Edition, Translation and Commentary**, C. I – XX, (çev. ve not. Heinrich W. Guggenheimer), Walter de Gruyter, Berlin 2000.

²² Çalışmada eserin şu nüshası kullanılmıştır; *Mişna*, **Sefaria**, < <https://www.sefaria.org/texts/Mishnah> >, 17.03.2021; **The Mishnah, Translated from the Hebrew with Introduction and Brief Explanatory Notes**, (çev. ve not. Herbert Danby), Clarendon press, Oxford 1933.

²³ Çalışmada eserin şu nüshaları kullanılmıştır; Martinez, Florentino Garcia ve Tigchelaar, Eibert J. C., **The Dead Sea Scrolls Study Edition**, C. I, Brill, Leiden 1999; Wise, Michael, Abegg, Martin ve Cook, Edward, **The Dead Sea Scrolls, A New Translation**, Harper Collins Publishers, USA 1996.

²⁴ Besalel, Yusuf, “*Mişna*” **Yahudilik Ansiklopedisi**, C. II, (ed. Y. Besalel), Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2001, s. 413.

²⁵ Besalel, Yusuf, “Talmud” **Yahudilik Ansiklopedisi**, C. III, (ed. Y. Besalel), Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2001, s. 695.

²⁶ Temiztürk, Halil, “Ölü Deniz El Yazmaları ve Tarihteki Yeri”, **Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2015, 2 (1), s. 63 – 70.

kaleme alınmıştır da denilebilir. Bu yönüyle yazmaların içeriğinden aile ve hanedanlığa dâir bilgiler tespit edilebilmektedir.

Haşmonayim Ailesi'nin tarihine kaynaklık eden bir diğer önemli kaynak grubu, arkeolojik araştırmalar ve bu araştırmalar sonucunda elde edilebilen nümizmatik verilerdir. Nümizmatik veriler, hanedanlık üyelerinin siyasi varlıklarını ve pozisyonlarını ortaya koyması bakımından önemlidir. Ayrıca bu buluntular üzerinden, aile yöneticilerinin kendilerini hangi isim ve unvanlarla andıkları da tespit edilebilmektedir. Bu durum, edebi kaynaklarda anlatılan tarihi bilgilerin doğruluğunun veya yanlışlığının kısmen teyit edilebilmesini de mümkün kılmaktadır. Sikke darp etme uygulamasına sahip olduklarını bildiğimiz Haşmonayim ailesi yöneticilerine ait sikkelerin derlendiği çok sayıda katalog bulunmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki, farklı dönemlerde derlenmiş kataloglarda, buluntu farkları sebebiyle, bazı farklı bilgiler verilebilmektedir. Çalışmamızda 1800'lü yılların sonlarından günümüze kadar derlenmiş farklı kataloglar incelenmiş ve karşılaştırılarak kullanılmıştır. Zikredilen kataloglar arasında, Frederic Madden'in *Coins of Jews*²⁷, David Hendin'in *Guide to Biblical Coins*²⁸ ve Ya'akov Meshorer'in *A Treasury of Jewish Coins*²⁹ adlı eserleri zikredilebilir.

²⁷ Madden, Frederic L., *Coins of the Jews*, Trübner & Co., London 1881.

²⁸ Hendin, David, *Guide to Biblical Coins*, (6. Baskı), American Numismatic Society, New York 2021.

²⁹ Meshorer, Ya'akov, *A Treasury of Jewish Coins*, Yad Ben – Zvi Press, Jarusalem 2001.

GİRİŞ

Yahudiler, tarihlerini kendi taksimatlarına göre çağlara ayırma eğilimindedirler. Buna göre Yahudi tarihi, İbrahim (Avram) peygamberden, Nun oğlu Yeşu'ya kadar süren Atalar Devri ile başlamaktadır.³⁰ Bu döneme ait bilgi ve kaynaklar tamamıyla semavi dinlere ait kutsal kitaplarda verilen menkıbevi bilgiler üzerinden inşa edilmektedir. Yahudilere göre, Yahudiliğin tarihi İbrahim peygamberle başlamaktadır. Buna göre İbrahim, Mezopotamya ve Suriye çölleri boyunca göçebe yaşamına başlamak üzere Sümer'in Ur kentinden yaklaşık olarak MÖ 1900'lü yıllarda ayrılmıştır. Sonrasında taraftarlarıyla beraber daha sonraları Filistin adını alacak olan Kenan ülkesine göç etmiştir.³¹ İbrahim'in vefatının ardından neslini devam ettiren İshak'ın (Yitshak), Esav ve Yakup (Ya'akov / İsrail) adlı iki oğlu bulunmaktadır.³² Yakup, kardeşiyle olan mücadelesi sebebiyle bir süreliğine büyükbabası İbrahim'in de göç ettiği Harran'a gitmiş ve sonrasında tekrar Kenan'a döndüğü sırada yaşadığı bir tecrübe sonucunda İsrail adını almıştır. Onun soyu, bu hadisenin ardından atasının adıyla yani İsrail olarak anılmaya başlanmıştır. Zaten İsrailoğullarının on iki kabilesi Yakup'un iki eşi ve cariyelerinden doğan on iki oğluna dayanmaktadır. Kenan bölgesinde Yakup döneminde yeniden bir kıtlık başlaması üzerine Yakup ahalisiyle beraber oğlu Yusuf'un (Yosef) önemli bir görevde bulunduğu Mısır'a göç etmiştir. Fakat Yusuf'un hayatını kaybetmesinin ardından Mısır'da İsrailoğulları için durum değişmiş ve köle haline gelmişlerdir. İsrailoğullarının Mısır'da köle olarak yaşadığı dönemde Musa (Moşe) peygamber ortaya çıkmış ve Tanrı'dan halkını Mısır esaretinden kurtarma görevi almıştır. Çeşitli mücadelelerin ardından İsrailoğullarıyla beraber Mısır'dan çıkmayı başaran Musa, halkını vaat edilmiş topraklar olarak anılan Arz - 1 Mevud'a getirmek için yola çıkmıştır.³³ MÖ 1300 civarında gerçekleştiği düşünülen bu hareket ile ilgili hiçbir Mısır kroniğinde

³⁰ Bu döneme ait bilgiler ve yaşanan gelişmeler Eski Ahit'in, *Yaratılış*, *Mısır'dan Çıkış*, *Çölde Sayım*, *Yasanın Tekrarı* ve *Yeşu* kitaplarında anlatılmaktadır. Detaylı ilgi için bkz. **Eski Ahit**, *Yaratılış* 12 – 50; **Eski Ahit**, *Mısır'dan Çıkış* 1 – 24; 32 – 35; **Eski Ahit**, *Çölde Sayım* 1 – 33; **Eski Ahit**, *Yasanın Tekrarı* 34; **Yeşu** 1 – 23.

³¹ McNeill, William H., **Dünya Tarihi**, (çev. Alaeddin Şenel), 15. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2013, s. 99.

³² Akşit, Cahit, **Dinler Tarihi**, Kamer Yayınları, İstanbul 2019, s. 105.

³³ Adam, Baki, "Yahudilik", **Dinler Tarihi El Kitabı**, (ed. Baki Adam), Grafiker Yayınları, Ankara 2018, s. 68 – 73.

bilgi bulunmamaktadır.³⁴ Musa'nın liderliği döneminde Yahudi dini büyük ölçüde teşekkül etmiştir. İtikad, ibadet, ahlak ve hukuk ile ilgili temel kaideler belirlenmiştir. Ayrıca İsrailoğulları vaat edilen topraklara yerleştiğinde kurulacak devletin yapısı da tayin edilmiştir. Musa peygamberin vefatının ardından İsrailoğullarının başına Nun oğlu Yeşu geçmiş ve vaat edilen topraklara gidiş yolunda İsrailoğullarına hem liderlik hem de peygamberlik yapmıştır.³⁵ Onun da hayatını kaybetmesiyle, Yahudi tarih taksimatına göre Yahudi tarihinin ilk dönemi olan Atalar Devri sona ermiştir.

Yahudi tarihinin Atalar Devrinden sonraki ikinci dönemi Hakimler (ib. Şofetim) Dönemidir. Yeşu'nun ölümünden sonra başlayan bu dönemde, İsrailoğlu kabileleri, Hakimler olarak adlandırılan dini liderler önderliğinde yerleşik zirai düzene geçmiştir.³⁶ Bu dönem hakkındaki bilgilerimizin de tamamı Eski Ahit'te verilen menkıbevi bilgilere dayanmaktadır.³⁷ İsrailoğullarının önce Musa ardından ise Nun oğlu Yeşu önderliğinde Kenan'a yeniden yerleşmeleri sürecinde tüm kabilelere hükmeden bir lider bulunmamaktaydı. Bu dönemde hakimler her ne kadar kanuni anlaşmazlıklarda arabulucu rolü üstlenseler de esasen birer askeri liderlerdi ve çağdaşları tarafından fazla itibar görüyorlardı.³⁸ Öte taraftan, yerleşme sürecinde geçici bir lider tipi oluşmaya başlamıştı. Eski Ahit, bu lider tipini Hakim dönemi ise Hakimler olarak anmaktadır. Bir kabilenin başı olan Hakim, olağanüstü bir durum karşısında tüm kabilelerin başına seçimle ve geçici olarak geçirdi. Seçilen kişinin veraset hakkı bulunmuyordu ve olağanüstü dönem sona erdiğinde vazifesinden ayrılıyordu. Eski Ahit'in bir bölümü olan Hakimler Kitabı, düşmana karşı sefer yapan ve İsrailoğullarını tehdit eden güçleri mağlup eden Otniel, Ehud, Devora, Gidon, Yiftah ve Şimşon gibi büyük ve savaş alanında olmasa da diğer yetenekleriyle öne çıkan küçük hakimler olmak üzere iki tür hakimden söz etmektedir. MÖ XII. yüzyılın ilk yarısından MÖ XI. yüzyılın ilk yarısına kadar sürdüğü düşünülen Hakimler döneminin son hakimi Samuel (Şmuel)'dir. Samuel, uzun süre Filistlerle

³⁴ Silver, Daniel J., Martin, Bernard, **A History of Judaism, from Abraham to Maimonides**, C. I, Basic Books, New York 1974, s. 39.

³⁵ Adam, 2018, s. 68 – 73.

³⁶ Akşit, 2019, s. 110.

³⁷ Bu döneme ait bilgiler ve gelişmeler Eski Ahit'in *Hakimler Kitabı* ve kısmen *I. Samuel Kitabında* yer almaktadır. Detaylı bilgi için bkz. **Eski Ahit, Hakimler 1 – 21; Eski Ahit, I. Samuel 1 – 8.**

³⁸ Mendenhall, George, **Antik İsrail'in İnancı ve Tarihi Kitab-ı Mukaddes Bağlamında bir Giriş**, (çev. M. P. Özdoğru), İnsan Yayınları, İstanbul 2016, s. 128.

mücadele ettikten sonra, ahalinin yoğun talepleriyle bir kral atamak durumunda kalmış ve Şaul'u kral atayarak hakimler dönemini sona erdirmiştir.³⁹

Şaul'un yaklaşık MÖ 1044 yılında Gilgal'de kral ilan edilmesiyle, Yahudi tarihinin krallık devri başlamış olmaktadır.⁴⁰ Bu devlet, literatürde I. İsrail Krallığı veya Birleşik Krallık olarak anılmaktadır. Bu, tarihte Yahudilerin sahip olduğu ilk monarşik yapıdır. Şaul ile birlikte o zamana kadar kabileler halinde yaşayan İsrailoğulları siyasi birlik adına büyük bir adım atmıştır. İsrailoğullarının, Filistlere karşı yürüttüğü bir mücadelede bozguna uğrayan ve savaş meydanında intihar ettiği rivayet edilen Şaul'un dördüncü oğlu İşboşet (Eşbaal) Benyamin ve Efrayim kabilelerinin gayreti ile yeni kral ilan edilmiştir.⁴¹ Ancak bu sırada Hebron'a (El Halil) çekilmiş olan ve savaş meydanında gösterdiği kahramanlıklar sebebiyle halk nazarında oldukça iltifat gören ve ayrıca kayınpederi Şaul'e uzun süredir muhalefet eden Yehuda kabilesinden Davud (David), İşboşet'in krallığını tanımamış ve kabilesinin desteğiyle kendisini kral ilan etmiştir. Böylece ilk kral Şaul'un henüz oluşturmaya başladığı İbrani siyasi birliği henüz başlangıçta dağılmıştır. İşboşet ile Davud arasında yaklaşık yedi yıl süren mücadele neticesinde Davud rakipsiz kalarak hakimiyetini tesis etmeyi başarmıştır.⁴²

Şaul'dan sonra İsrailoğullarının kralı olmayı başaran Betlehemli İşay oğlu Davud'un (MÖ 1009/1001 – 969) döneminde İsrailoğulları arasında dini kimlik eksenli bir ulus bilinci oluşmaya başladığı görülmektedir. Bu durum üzerinde, onların iç bölgelere yerleşmesi ve bu sebeple bölgedeki diğer yerleşimcilerle ilişkilerinin kısıtlı olması önemli bir etkidir. Davud dönemi hakkındaki mevcut bilgiler de sadece Eski Ahit'ten elde edilebilmektedir. Bu noktada Davud'un krallığının, Şaul'un krallığının aksine Tanrı tarafından bahşedilmeyen ve kişisel girişimler neticesinde elde edilen bir krallık olduğunu söyleyerek başlamak yerinde olacaktır. Davud dönemi ile birlikte İsrail Devleti'nin politik varlığı ve gücü, komşuları olan Mezopotamya ve Mısır Devletleri

³⁹ Besalel, Yusuf, **Yahudi Tarihi**, (2. Baskı), Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A. Ş., İstanbul 2003, s. 41 - 42.

⁴⁰ Bu döneme ait bilgiler ve gelişmeler temelde Eski Ahit'in *I. Samuel, II. Samuel, I. Krallar* ve *II. Krallar* kitaplarına dayanmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. **Eski Ahit, I. Samuel** 8 – 31; **Eski Ahit, II. Samuel** 1 – 24; **Eski Ahit, I. Krallar** 1 – 22; **Eski Ahit, II. Krallar** 1 – 25.

⁴¹ Cohn – Sherbok, Lavinia, Cohn – Sherbok, Dan, **A Short History of Judaism**, Oneworld Publications, Oxford 1994, s. 23; Freeman, Charles, **Mısır, Yunan ve Roma, Antik Akdeniz Uygarlıkları**, (4. Baskı), (çev. Suat Kemal Angı), Dost Kitabevi, Ankara 2013, s. 85.

⁴² Günaltay, Şemseddin, **Yakın Şark III, Suriye ve Filistin**, TTK Basımevi, Ankara 1987, s. 315 – 317; Mendenhall, 2016, s. 128.

tarafından da tanınmaya başlanmıştır. Kral Davud'un önemli icraatlarının başında, Filistler ve Yebusiler ile mücadeleleri neticesinde o sıralarda küçük ve sıradan bir kent olan modern Kudüs'ü, İsrail Krallığı'nın politik ve dini merkezi haline getirmesi bulunmaktadır. Diğer bir önemli icraatı ise Filistler tarafından ele geçirilmiş bulunan efsanevi ahit sandığını geri alabilmesidir. Zikredilenler dışında pek çok askeri başarı ve ticari ilişki kurmayı da başaran Davud'un krallığının son dönemlerinde, eşlerinden Haggit'in oğlu Adoniya krallığını ilan etmiştir. Ancak Davud'un diğer eşi, kendisinden sonra kral olması için oğlu Süleyman'ın (Şlomo) tayin edilmesi yönünde talep bildirmiştir. Nihayetinde Süleyman (MÖ 970 / 968 – 931) Davud'un ardından devletin yeni kralı olmuştur.⁴³

İsrail Krallığı'nın yeni kralı Süleyman dönemine ait bilgilerimiz de Eski Ahit'ten edinilmektedir. Süleyman'ın ilk icraatı, krallıkta kendisine rakip olabileceği düşüncesiyle kardeşi Adoniya'yı öldürmek olmuştur. Eski Ahit'in akıllı bir hükümdar olarak tanımladığı Süleyman, hakimiyetini tesis etmesinin ardından sınır genişletme hareketlarına girişmek yerine devleti güçlendirmeye ve komşu devletlerle ilişkiler kurmaya yönelmiştir. Bu kapsamda, Tyre ve Sidon kralı Hiram ile antlaşmalar yapmış, Hiram'ın donanmasından ticari amaçla faydalanmış ve Fenike'den inşaat uzmanları getirtmiştir. Ayrıca Yahudiye'ye girmek isteyen Mısır Firavunu Siyamun (Siamon)⁴⁴ ile de anlaşarak kızı ile evlenmiştir. Öte taraftan Süleyman'ın sarayına aldığı yabancı kadınlarla beraber çok tanrılı inançlar da İsrailoğulları arasında yayılmasına başlamıştır. Bu dönemde ülke ekonomisi Akdeniz ve Kızıldeniz'e açılan limanlar sayesinde gelişmiştir. Kral Süleyman'ın belki de en büyük icraatı, İsrail'in bağımsızlığını ve tek tanrı fikrini simgeleyen kültürün simgesi olarak, babası Davud'un vasiyeti üzerine, Bet ha-Mikdaş'ı⁴⁵ MÖ 953 yılı civarında inşa ettirmesidir.⁴⁶ Bu hadiseyle Yahudi tarihinde I.

⁴³ Ay Arçın, Şeyma, **İsrail ve Yahuda Krallıkları Tarihi, Atalar Devrinden Asur ve Babil Hakimiyetine Kadar**, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2016, s. 38 – 43.

⁴⁴ Siamon, Mısır'ın XXI. Sülalesine mensup bir hükümdardır. O, kızlarından birini Süleyman ile evlendirdikten sonra çeyiz olarak yeni fethetmiş olduğu Suriye – Filistin kıyısındaki Gazara kentini vermiştir. Bkz. Desplancques, Sophie, **Antik Mısır**, 2. Baskı, (çev. İsmail Yerguz), Dost Kitabevi, Ankara 2016, s. 99.

⁴⁵ Bet ha-Mikdaş, Yahudi ibadetindeki merkezi tapınaktır. Bu mekan Babil Talmudunda hamikdaş olarak anılmaktadır (**BT. Sanhedrin**, 19a, 6). Mevki olarak Hierousalem'de bulunan Moriah Tepesinde yer almaktadır. Bet ha-Mikdaş'ın kısımları, işleyişi ve diğer özellikleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Besalel, Yusuf, "Bet Amikdaş" **Yahudilik Ansiklopedisi**, C. I, (ed. Y. Besalel), Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2001, s. 109 – 116.

⁴⁶ McNeill, 2013, s. 102; Besalel, 2003, s. 46 – 47.

Tapınak Dönemi olarak adlandırılan devir başlamış olmaktadır. Süleyman, ayrıca, çok sayıda bölge kentini güçlendirmiş ve ordusunu savaş arabalarıyla teçhiz ettirmiştir. İhtiyaç duyulan iş gücünü angarya yoluyla karşılayan Süleyman'ın belki de en büyük hatası bu olmuştur. Zira babası Davud döneminde iş gücü ihtiyacı ülke dışından getirilen işçiler sayesinde giderilmekteydi. Halkın üzerine yüklenen angaryanın yanında büyük bayındırlık ve inşaa faaliyetleri nedeniyle bütçe de sarsılmaya başlamıştır. Neticede vergiler artırılmak zorunda kalınmış ve angarya altında ezilen halkın durumu daha da kötüleşmiştir. Bu durum, ahalinin tek tanrı ilkesinden saparak Fenike ilahlarına yönelmeleri durumunu doğurmuş ve sonuçta isyanların yaşanması kaçınılmaz hale gelmiştir. Vergi ve angaryalardan oldukça etkilenen Efrayim kabilesi, Yeroboam liderliğinde örgütlenerek Süleyman'a karşı ayaklanmışsa da başarılı olamamışlardır.⁴⁷

Süleyman'ın MÖ 931 yılındaki ölümünün ardından ülkenin başına oğlu Rehoboam geçmiştir. Ancak Süleyman, başardığı tüm büyük işlere rağmen arkasında istikrarsız bir devlet bırakmıştır. Daha önce bir isyana sebep olan vergi ve angarya meselelerinin Rehoboam döneminde de hafifletilmemesi üzerine, daha önce başarısız bir isyan başlatan Yeroboam tekrar isyan etmiş ve MÖ 928 yılında başarılı olarak kendi bölgelerinde kral ilan edilmiştir.⁴⁸ Neticede Birleşik Krallık veya I. İsrail Krallığı olarak anılan devlet ikiye bölünmüştür. Kuzeyde Samaria (Samiriye / Şomron) başkent olmak üzere on kabileden oluşan Yeroboam önderliğinde İsrail Krallığı, güneyde ise Urşelim merkezli ve iki kabileden oluşan Rehoboam önderliğinde Yehuda Krallığı kurulmuştur.⁴⁹ Ayrılan devletler arasındaki mücadele uzun müddet devam etmiş ve bu durum her ikisinin de zayıflamasında önemli etken olmuştur. Elbette bu durum neticesinde dış saldırıların da yolu açılmıştır. Bahse konu dış saldırıların ilki Mısır'dan gelmiştir. Mısır Firavunu I. Şeşonk⁵⁰ MÖ 926 yılında güneyde yer alan Yehuda krallığına saldırmış ve Bet ha-Mikdaş'ı yağmalamıştır. Yehuda Kralı IV. Yehoram döneminde (MÖ 848 – 841)

⁴⁷ Besalel, 2003, s. 46 – 47; Tanilli, Server, **Yüzyılların Geleceği ve Mirası, İlkçağ; Doğu, Yunan, Roma**, (3. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 135.

⁴⁸ Susa, Ahmet, **Tarihte Araplar ve Yahudiler, İki İbrahim, İki Musa, İki Tevrat**, (çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2015, s. 394 – 396.

⁴⁹ Halevi, İlan, **A History of the Jews, Ancient and Modern**, (çev. A. M. Berett), Zed Books Ltd., London 1987, s. 30; Goodman, Martin, **A History of Judaism**, Princeton University Press, Princeton 2018, s. 11.

⁵⁰ I. Şeşonk, XXII. sülalenin kurucusu olan Mısır firavunudur. Ramseslerin halefi gibi davranmaktadır. O, birçok tapınak inşaa ettirmenin yanında özellikle dış siyasette oldukça savaşçı bir tutum belirlemiştir (Desplancques, 2016, s. 99).

Idumaealılar, Yehuda Krallığından ayrılarak kendi yönetimlerini oluşturmuştur. Yoaş döneminde ise Aramiler Urşelim'e saldırıp kent hazinelerini yağmalamıştır. Emsiya döneminde (MÖ 796 – 767) bu defa İsrail kralı Yehoaş Urşelim'e saldırıp yağmalamıştır. İsrailoğullarının bu mücadelelerle uğraştığı sırada güçlerini bölgede oldukça artıran Aramiler, her iki Yahudi krallığını da vergiye bağlayarak himayesi altına almayı başarmıştır. Diğer taraftan ise Yeni Asur İmparatorluğunun yükselişi devam etmektedir ve bu yükseliş bölgenin çehresini değiştirecektir. Bu hadiseyle beraber Yahudi tarihi hakkında bilgi veren kaynaklar çeşitlenecek ve salt Yahudi dini metinlerinde yer alan menkıbevi bilgiler olma durumundan kurtulacaktır. Asur İmparatoru III. Salmanassar (MÖ 859 – 824) Aramileri, Fenikelileri ve İsrailileri itaat altına almayı başarmıştır.⁵¹ Nemrud / Nimrud (Kalih / Kalhu) harabelerinde ele geçen III. Salmanassar dikmetaşında İsrail Kralı Yaho'dan vergi alındığını gösteren tasvirler yer almaktadır. III. Tiglat – Pileser döneminde ise, MÖ 732 yılında, Yehuda Kralı Yotam oğlu Ahaz'ın (MÖ 735 - 715) talebiyle, İsrail'e saldırılmış ve İsrail Kralı Pekah döneminde ülke ele geçirilerek İsrailoğullarının bir kısmı Asur ülkesine götürülmüştür. III. Tiglat – Pileser'in ardılı V. Salmanassar da İsrail Krallığına karşı bir hareket düzenlemiş ve tam zafer elde etmek üzereyken MÖ 722 yılında hayatını kaybetmiştir. Onun yarım bıraktığı işi tamamlayan kumandanı ve halefi II. Sargon, MÖ 722 yılında İsrail Krallığına son vermiştir.⁵² İsrail Krallığını oluşturan on kabile Media (Batı İran) ve Persia'ya gönderilmiştir.⁵³ Bölünmenin ardından kuzey kısımda kalan İsrail Krallığı'nın yıkılışıyla birlikte, Asur İmparatorluğu ile güneydeki Yehuda Devleti arasındaki mücadeleler Asur İmparatorluğunun tarih sahnesinden çekilmesine kadar devam etmiştir. MÖ 612 yılında Medler ve Babillilerin güçlerini birleştirerek Asur başkenti Ninova'yı kuşatma altına alması Asur İmparatorluğunun sonunu getiren gelişme olmuştur. MÖ 612 yılının Ağustos ayında Ninova düşmüş ve kenti savunan birliklerin başında bulunan Sin – şar – işkun çarpışmada öldürülmüştür. Asur ordusundan geriye kalanlar kralın danışmanı liderliğinde kuzeye yönelerek Harran Ovasına çekilmiş ve Aşur – uballit kendini burada kral ilan

⁵¹ Köroğlu, Kemalettin, **Eski Mezopotamya Tarihi, Başlangıcından Perslere Kadar**, (9. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 148, 160 – 161.

⁵² Susa, 2015, s. 394 – 396.

⁵³ Goodman, 2018, s. 12.

etmiştir. MÖ 610 yılında Babil ordusu bu defa Harran üzerine yürümüş ve kent işgal edilmiştir. Bu hadisenin ardından Asur Devleti ortadan kalkmıştır.⁵⁴

Asur Devleti'nin yıkılışının konumuzu ilgilendiren kısmı, onların tarih sahnesinden çekilmesi ve bölgede yeni bir Babil (Yeni / Keldani) Devleti kurulmasıdır. Zira Asurluların, İsrail Krallığını ortadan kaldırmasının ardından yeni kurulan Babil Devleti de Yehuda Krallığını ortadan kaldırarak İsrailoğullarını Babil sürgününe göndermiştir. Bu süreç şöyle gerçekleşmiştir; Kral Yehoyakim döneminde (MÖ 635 - 597), Yehuda Krallığı Mısır'ın uydusu haline gelmiştir.⁵⁵ Babil kralı II. Nebukadnezar, Mısır ordularını MÖ 605 yılında Kargamış'ta yenilgiye uğratmış ve ardından Yehuda Krallığı topraklarına girip halkın bir bölümünü sürgün etmiştir. Kral Yehoyakim, Babillilere karşı Mısır ile birleşip karşı koyma stratejisi izlediyse de başarısız olmuş ve Nebukadnezar tekrar Urşelim'e gelmiş ve kral dahil olacak şekilde saray erkanı ve zanaatkarları Babil'e sürgüne göndermiştir. Bu ikinci sürgünün ardından II. Nebukadnezar, Yeoşiyau oğlu Tsedekiya'yı Yehuda Kralı olarak atamıştır.⁵⁶ Ancak Yehuda Krallığı'nın yeniden itaatsizlik etmesi üzerine bölgeye gelen büyük bir Babil ordusu ülkenin tüm kalelerini ve Urşelim'i kuşatıp istila ederek kenti Bet ha-Mikdaş ile beraber yıkmıştır. MÖ 586 yılında gerçekleşen bu hadisenin ardından ülkenin hemen hemen tüm nüfusu Babil'e sürülmüştür.⁵⁷

MÖ 586 yılında Yehuda Devleti'nin yıkılması ve Bet ha-Mikdaş'ın yerle bir edilmesiyle İsrailoğulları artık siyasi manada bağımsızlıklarını kaybetmiş olmaktadır. Onlar, Haşmonayim Devleti'nin kuruluşuna kadar bağımsız olamayacak, başka devletlerin himayesi altında yaşamlarını sürdüreceklerdir. Öte taraftan Kral Süleyman döneminde inşa edilen Bet ha-Mikdaş'ın yıkılmasıyla da Yahudi tarihinde I. Tapınak Dönemi sona ermiştir. İsrail Krallığı'nın ardından Yehuda Krallığı'nın da yıkılmasıyla güney krallığının bölgeleri, Babil idari sistemi içerisinde Samaria'dan yönetilen bir vilayet olarak düzenlenerek merkezi yönetime bağlanmıştır. Babilliler, sürgünle boşaltılan Yehuda topraklarına yabancı unsurlar yerleştirmemişse de komşu Idumaea

⁵⁴ Sever, Erol, **Asur Tarihi**, Kaynak Yayınları, (3. Baskı), İstanbul 2008, s. 125 – 126.

⁵⁵ Yehuda Kralı Yehoyakim, Mısır desteğine güvenerek Babil Devleti'ne vergi ödemeyi dahi kesmiştir (Köroğlu, 2015, s. 201).

⁵⁶ Cohn – Sherbok, Lavinia ve Cohn – Sherbok, Dan, 1994, s. 29.

⁵⁷ Besalel, 2003, s. 51.

(Edom) ve Moab bölgelerinden sızmalar suretiyle bölgeye yerleşenler olmuştur. Galilea, Negev ve Gilad bölgelerinde, İsrailoğulları, topraklarını terk etmeyerek iskana devam etmişlerdir. Artık merkezi bir devlete sahip olmayan İsrailoğulları, Babil esaretinde buldukları süre boyunca bölgenin medeniyetinden fazlasıyla etkilenmiştir. Bölgede imar faaliyetlerinde bulunan İsrailoğulları, çok sayıda kent inşa etmiş, ticaret ve tarım ile ilgili tecrübeler de edinerek çiftçiliğe başlamışlardır. İsrailoğullarının bu esareti, MÖ 539 yılında Babil'i ele geçiren Pers (Ahameniş) hükümdarı II. Kyros (MÖ 559 – 529) tarafından sona erdirilmiştir.⁵⁸ II. Kyros mevcut bilgilere göre hoşgörülü bir politika izlemiş ve Asur ile Babil dönemlerinde Mezopotamya'ya sürgün edilen kavimlerin kendi yurtlarına dönerek ibadetlerini diledikleri gibi sürdürmelerine müsaade etmiştir.⁵⁹ Babil sürgününde bulunan İsrailoğulları da bu politikadan istifade edebilmiş ve Urşelim'e dönerek ibadethanelerini yeniden inşa etme izni alabilmiştir.⁶⁰ Bu izne göre İsrailoğulları, Yahudiye'ye dönecek ve hem Urşelim'i hem de Bet ha-Mikdaş'ı yıkılmadan önce bulunduğu noktaya aynı büyüklükte yeniden inşa edeceklerdi.⁶¹ Böylece MÖ 538 yılında ilk kabile Babil'den kendi yurtlarına dönmeye başlamıştır.⁶² II. Kyros'un MÖ 530 yılında hayatını kaybetmesiyle bir süreliğine sekteye uğrayan geri dönüş süreci, MÖ 520 yılında I. Dareios döneminde tekrar hız kazanmış ve hem mevcut inşa faaliyetleri tekrar başlamış hem de Babil'den yeni bir kabile yola çıkmıştır.⁶³ Nihayetinde MÖ 538 yılında başlayan süreç MÖ 516 yılında inşa faaliyetlerinin tamamlanmasıyla sona ermiştir. Kutsal kent Urşelim ve Bet ha-Mikdaş tekrar inşa edilmiştir.⁶⁴ Bet ha-Mikdaş'ın tekrar inşasıyla Yahudi Tarihinde II. Tapınak dönemi başlamış olmaktadır. Ancak tüm bu faaliyetlere rağmen İsrailoğulları için bir bağımsızlıktan söz etmek o gün için imkânsızdır. Zira onlar, Pers hakimiyeti altında yaşamaya devam etmektedir.

Yahudiler üzerindeki Pers hakimiyeti, Makedonyalı Büyük İskender'in (III. Aleksandros) bölgeyi ele geçirerek Pers hakimiyetini sonlandırmasıyla MÖ 331 yılında

⁵⁸ Özman, Recep ve O. Açıl, "Pers Hakimiyetinde Yahudiler", **Mezopotamya'nın Eskiçağlarında İnanç Olgusu ve Yönetim Anlayışı**, (ed. L. Gürkan Gökçek, E. Yıldırım ve O. Pekşen), Değişim Yayınları, İstanbul 2019, s. 458 – 459.

⁵⁹ Mendenhall, 2016, s. 236.

⁶⁰ Olmstead, A. T., **History of Persian Empire**, The University of Chicago Press, USA 1948, s. 57 - 58.

⁶¹ **Eski Ahit, Ezra 1; 5, 2; 2.**

⁶² Kurt, A. O., **Babil Sürgünü Sonrasında Ezra Önderliğinde Yahudiliğin Yeniden Yapılanması**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2006, s. 63.

⁶³ Özman ve Açıl, 2019, s. 462 - 463.

⁶⁴ Kurt, 2006, s. 84.

sona ermiştir.⁶⁵ Bu dönemde Yahudilerin politik durumlarıyla ilgili açık bir bilgi vermek mümkün gözükmemektedir. Erken Helenistik dönem, özellikle Büyük İskender ile Seleukos Kralı III. Antiokhos (MÖ 222 – 187) arası zaman dilimi, Yahudi tarihi açısından pek fazla bilginin mevcut olmadığı karanlık bir dönemdir.⁶⁶ Ancak bu dönemde Yahudilerin idari ve sosyal durumlarında önemli bir değişiklik yaşanmadığı çıkarımında bulunmak mümkündür. Zira Yahudiler açısından değişen şey sadece tabi olunan devlettir. Bu dönemde de bağımsız bir siyasi yapı bulunmamaktadır. Öte taraftan, Iosephos'un eserleri ve Babil Talmudu (Talmud Bavli) gibi kaynaklarda Büyük İskender'in bizzat Yahudileri ziyaret ettiği ve görüşmeler gerçekleştirdiği de rivayet edilmektedir. Ancak bu rivayetlerin güvenilirliği oldukça zayıftır.⁶⁷

Büyük İskender'in MÖ 323 yılında gerçekleşen ani ölümü sonrasında, devleti büyük bir idari krizle karşılaşmıştır.⁶⁸ Devlet idaresi, İskender'in ölümünün hemen ardından kısa süreliğine küçük yaştaki oğlu IV. Aleksandros ve gayri meşru kardeşi Philippos Arhidaios'a bırakılmıştır. Büyük İskender'in generalleri (diadokhoi) arasında devletin akıbetini belirleyecek görüş ayrılıkları ve mücadeleler ilk olarak bu noktada başlamıştır. Mevcut görüş ayrılıkları, İskender'in mirası üzerinde uzun soluklu büyük mücadelelerin yaşanması sonucunu doğurmuştur. Mücadeleler kapsamında Antigonos'un MÖ 301 yılında Ipsos'ta mağlup olmasının ardından, I. Seleukos'un itirazlarına rağmen, Yahudiye'nin de dahil olduğu Koile Syria ve Palaestina, Mısır kralı olan I. Ptolemaios Soter'in idaresine geçmiştir.⁶⁹ Nihayetinde MÖ 281 / 280 tarihinde gerçekleşen Kourupedion Savaşı'nın ardından nihai taksimat kısmen gerçekleştirilmiştir. Buna göre, Mısır'da Ptolemaioslar, Makedonya'da Antigonoslar ve Ön Asya'da Seleukoslar hüküm

⁶⁵ İplikçioğlu, Bülent, **Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, s. 44; Martin, Thomas R., **Eski Yunan Tarih Öncesinden Helenistik Çağa**, (çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, Ankara 2012, s. 328; Magness, Jodi, **Masada**, Princeton University Press, Princeton ve Oxford 2019, s. 93.

⁶⁶ Hengel, Martin, "The Political and Social History of Palestine from Alexander to Antiochus III (333 – 187 BCE)", **The Cambridge History of Judaism**, C. II, (ed. W. D. Davies ve Louis Finkelstein), Cambridge University Press, Cambridge 2007, s. 35.

⁶⁷ Büyük İskender'in Yahudilerle olan münasebetlerine dâir rivayetler ve değerlendirmeler için bkz. Özman, Recep ve O. Açıl, "Büyük İskender Yahudilerle Karşılaştı mı?", **Tarih ve Toplum Yazıları, Prof. Dr. Mehmet Karagöz Armağanı**, (ed. Bahattin Çatma), Sonçağ Yayınları, Ankara 2021, s. 337 – 352.

⁶⁸ McNeill, William H., 2013, s. 211.

⁶⁹ Hengel, Martin, **Judaism and Hellenism**, C. I., (çev. John Bowden), SCM Press LTD, London 1974, s. 6.

sürecektir.⁷⁰ Ancak Syria (Suriye) ve Filistin bölgeleri için Ptolemaios ve Seleukos krallıkları belli aralıklarla şiddetli savaflara girmişlerdir.⁷¹ Bahse konu bölgelerin paylaşımı konusunda henüz anlayamamış olan Ptolemaios ve Seleukos Devletleri arasında devam eden gerilim literatürde Syria Savafları olarak anılan bir dizi savaflar serisinin yaşanmasına yol açmıştır. MÖ 274 ila 168 yılları arasında yaşanan altı savaftan oluşan savaflar dizisinin özellikle IV. Syria Savaşı (MÖ 219-217) ve V. Syria Savaşı (MÖ 202-198) Yahudi tarihi bakımından önemlidir. Bu savafların temel nedeni bölgenin hem Seleukoslar hem de Ptolemaioslar için stratejik öneme sahip olmasıdır. Zira bu bölge, Ptolemaios devleti için ileri bir savunma noktasıyken, Seleukosların ileri saldırıları için önemli bir merkezdir. Seleukos Kralı III. Antiokhos'un V. Syria Savaşı kapsamında MÖ 202 yılında bölgeye girmesiyle Yahudi ahalinin büyük çoğunluğu bağılıklarını bildirmiştir. Sadece Gaza (Gazze) ahalisi Ptolemaios Devleti'ne bağılı kalmayı tercih etmiştir. MÖ 199 yılında Scopas tarafından yönetilen Ptolemaios ordusunun Galilaea'da bulunan Hermon Dağı'nın yakınlarında yer alan Paneas / Panaeum mevkiinde mağlup edilmesiyle savaş neticelenmiştir. Sonraki adımda bölgede bulunan Ptolemaios garnizonlarının temizlenmesine geçilmiştir ki bahse konu bu garnizonlardan bir adet de Hierousalem'de yer almaktadır. MÖ 198 yılında tamamlanan bu iki savaş Seleukos İmparatoru III. Antiokhos'un galibiyetiyle neticelenmiş ve Ptolemaios Devleti'nin Syria ve Phoinike eyaleti Seleukos hakimiyeti altına geçerek Koile Syria ve Phoinike (Koile Syria kai Phoinike) adını almıştır.⁷² III. Antiokhos'un V. Syria Savaşımda elde ettiği bu galibiyet başlangıç itibariyle Yahudilere büyük bir anlam ifade etmemektedir. Zira Yehuda Krallığı'nın yıkılışımdan beri başka devletlere bağımlı halde yaşamaya devam eden Yahudiler açısından değışen tek şey, bağımlı olunan devletin Seleukos Devleti olması durumudur.

⁷⁰ İplikçioğlu, 2007, s. 46 – 47; Yıldırım, Nurgül ve Temizkan, Meltem, "Seleukoslar Döneminde Yaşanan Suriye Savafları Üzerine Bir İnceleme" **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 14 (39), s. 118 – 121.

⁷¹ Martin, 2012, s. 337.

⁷² Brutti, Maria, **The Development of the High Priesthood During the Pre-Hasmonean Period; History, Ideology, Theology**, Brill, Leiden 2006, s. 156 – 157; Perdue, Leo G. ve W. Carter, **Israel and Empire a Postcolonial History of Israel and Early Judaism**, Bloomsbury, 2015, s. 172; Portier Young, Anatheia E., **Apocalypse Against Empire; Theologies of Resistance in Early Judaism**, William B. Eerdmans Publishing Company, Cambridge 2014, s. 55; Soggin, J. Alberto, **An Introduction to the History of Israel and Judah**, (çev. John Bowden), SCM Press, London 1999, s. 322; Babota, Vasile, **The Institution of the Hasmonean High Priesthood**, Brill, Leiden 2014, s. 36.

Bölgenin Seleukos Devleti hakimiyeti altına girmesinin Yahudi tarihi açısından en önemli özelliği Haşmonayim Hanedanlığı ve devletinin bu dönemde kurulacak olmasıdır. Zira Haşmonayim Hanedanlığı, MÖ II. – MÖ I. yüzyıllar aralığında, günümüz İsrail ve Filistin Devletlerinin topraklarının tamamı ile Ürdün ve Lübnan Devletlerinin topraklarının bir kısmı üzerinde hüküm sürmüş Yahudi bir hanedanlıktır. Kadim Yahudi yurdu olarak tanımlanabilecek bölge üzerinde yaklaşık üç bin yıldır yaşayan Yahudiler, bu duruma rağmen genellikle bölgede hakim olan diğer devlet ve medeniyetlerin tahakkümü altında yaşamış, nadiren Yahudiler tarafından yönetilen siyasi manada bağımsız devletlere sahip olabilmışlardır. Bahse konu nadir bağımsız siyasi yapılardan biri olan Haşmonayim Hanedanlığı tarafından kurulan Haşmonayim Devleti, Babilliler tarafından yıkılan Yehuda Devletinden sonraki ve Modern İsrail Devletinden önceki tek bağımsız Yahudi devleti olma özelliğine sahiptir. Bu yönüyle Yahudi tarihi açısından oldukça önemli konumda bulunan Haşmonayim Devleti, MÖ II. ve I. yüzyıllarda Levant bölgesinde hüküm sürmesi nedeniyle Seleukos, Ptolemaios ve Roma gibi dönemin önemli devletleriyle ilişkiler kurmuş veya mücadeleler etmek durumunda kalmıştır. Bu durum Haşmonayim Devletini, Yahudi tarihinin yanında genel eskiçağ tarihi açısından da önemli bir hale getirmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MAKKABİ İSYANI

Haşmonayim Hanedanlığı'nın ortaya çıkış sürecini başlatan gelişmelerden ilki Makkabi İsyanıdır. İsyanı başlatmaya yönelik çeşitli faaliyetlerde bulunan aile, zaman içerisinde Makkabiler (Makkabaioi) veya Haşmonayim olarak anılacak bir hanedanlığa dönüşmüştür. Makkabiler adı isyan döneminde isyancı gruba ve aileye liderlik etmiş olan Ioudas Makkabaios'tan gelmektedir. Haşmonayim adı ise, ailenin bilinen dip atalarından birinden ötürü aileyi anmak için kullanılmıştır. Her iki isim de aileyi tanımlamakla beraber bu çalışmada Makkabi adı daha çok isyan dönemi, Haşmonayim adı ise isyancı grubun bir hanedanlığa dönüşmesinden sonraki dönem için kullanılacaktır. Makkabi İsyanı'nın başlamasından, ailenin bir hanedanlığa dönüşmesine dek isyancı grubun başında aileye mensup iki üye bulunmaktadır. Aileyi Makkabiler olarak anacağımız bu dönem, Mattathias ve Ioudas Makkabaios dönemlerinden oluşmakta ve MÖ 167 ile MÖ 160 yılları aralığını kapsamaktadır.

1.1. Makkabi İsyanı Öncesi Yahudiye'nin Genel Durumu

Makkabi İsyanı'nın hemen öncesinde ve başlangıcında Yahudiye ve ahalisi idari anlamda Seleukos Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunmaktadır. Makkabi İsyanı'nın çıkış sebeplerinin sağlıklı şekilde incelenmesi konusunda bölgenin ve Yahudi ahalinin isyan öncesi dönemdeki idari ve toplumsal durumu büyük önem arz etmektedir. Helenistik çağın başlangıcında, Büyük İskender'in bölgede hakimiyetini tesis etmesi geleneksel olarak yeni bir politik çağ ve özellikle Eski Batı tarihi için önemli bir zaman dilimidir. Ancak aynı durumun Yahudi tarihi için söz konusu olduğunu söylemek mümkün değildir. Bahse konu hakimiyetle beraber Yahudiye'nin yönetimi Perslerden Büyük İskender'e ve sonrasında ise Ptolemaioslara geçmiştir. Zikredilen el değiştirmeler sırasında Yahudiye'deki toplumsal veya idari durum üzerinde göze çarpar bir değişim

yaşanmamıştır.⁷³ Zira Büyük İskender ve ardılları elde ettikleri bölgelerdeki idari yapıyı büyük oranda Perslerin düzenlemiş olduğu şekliyle bırakmış, tıpkı Persler gibi tabiiyetleri altındaki bazı uluslara sınırlı bir otonomi tanımıştır.⁷⁴ Yahudi tarihi için esas değişim Büyük İskender öldükten yaklaşık yüz yıl sonra, Syria Savaşlarının başlaması ve nihayetinde bölgenin Seleukos hakimiyeti altına girmesiyle başlamıştır.⁷⁵ Bahse konu dönemde yani MÖ II. yüzyılda Yahudiye'nin de bulunduğu Levant bölgesi, Sidonlular, Tyreliler, Yahudiyeliler, Samarialılar, Idumaealılar, Nabataealılar ve kolonist olarak yerleştirilen Greko - Makedon askerlerden oluşacak şekilde çok farklı grupların evidir. Bölge, tek bir emperyal gücün, Seleukosların, hâkimiyeti altındadır ve kalabalık, çok dilli ve çok kültürlü bir yapıya sahiptir.⁷⁶ İdari anlamda satraplıklara bölünerek yönetilen Seleukos Devleti içerisinde Yahudiye, Syria ve Phoinike veya Koile Syria ve Phoinike Satraplığına dâhil olan bir bölgedir.⁷⁷ Diğer satraplıklarda olduğu gibi bu satraplığın başında da strategos veya satrap unvanlı bir idareci bulunmaktadır.⁷⁸ Satrap unvanı görünüşe göre, Seleukoslar tarafından pek fazla kullanılmamış onun yerine Grekçe strategos kelimesi general - yönetici anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Grabbe, satraplıkların yönetimlerinin idari ve mali olarak ikiye ayrıldığını düşünmektedir. Ona göre idari konularla ilgilenen görevli kişi strategos unvanını kullanırken, mali konularla ilgilenen görevli dioiketes unvanlı bir görevlidir. Şu durumda her satraplıkta bir strategos ve bir dioiketes bulunmaktadır.⁷⁹

⁷³ Aitken, James K., "Judaic National Identity", **Judah Between East and West; the Transition from Persian to Greek Rule (ca. 400-200 BCE)**, (ed. Lester L. Grabbe ve Oded Lipstich), T & T Clark International, London 2011, s. 31.

⁷⁴ Baron, Salo Wittmayer, **A Social and Religious History of The Jews**, C. I, Columbia University Press, New York 1952, s. 166; Schwartz, Seth, **Imperialism and Jewish Society 200 BCE to 640 CE**, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 26; Magness, 2019, s. 93.

⁷⁵ Aitken, 2011, s. 32.

⁷⁶ Berlin, A. M. ve P. J. Kosmin, "The Maccabean Rise the Power in Archaeological and Historical Context", **The Middle Maccabees, Archaeology, History and the Rise of the Hasmonean Kingdom**, (ed. A. M. Berlin ve P. J. Kosmin), SBL Press, Atlanta 2021, s. 391.

⁷⁷ Bevan, Edwyn R., **The House of Seleucus**, Edward Arnold, London 1902, s. 163; Schwartz, Seth, **The Ancient Jews from Alexander to Mohammad**, Cambridge University Press, Cambridge 2014, s. 40; Kratz, Reinhard G., **Historical & Biblical Israel, The History, Tradition and Archives of Israel and Judah**, (çev. Paul Michael Kuntz), Oxford University Press, United Kingdom 2015, s. 39.

⁷⁸ Williams, Frederich, **Ege Medeniyetleri Tarihi**, (çev. M. Kalaycıoğlu), Düşünen Adam Yayınları, İstanbul 1993, s. 249.

⁷⁹ Grabbe, Lester L., **A History of Jews and Judaism in the Second Temple Period; The Early Hellenistic Period 335 – 175 (BCE)**, C. II, T & T Clark, New York 2008, s. 171 – 172.

II. Antiokhos'un MÖ 198 yılında bölgeyi elde edişinden sonra Yahudiye'nin de dâhil olduğu Koile Syria ve Phoinike Satraplığının strategosu, hakkında ismi dışında bir bilgi bulunmayan, Ptolemaios'tur.⁸⁰ Koile Syria ve Phoinike Satraplığı dahili taksimatta, aynı diğer Seleukos satraplıkları gibi, çeşitli eyalet veya il olarak adlandırabileceğimiz idari merkezlere sahiptir. Satraplığın bu dönemde bilinen eyaletleri Samaria, Yahudiye, Idumaea ve Nabataea'dır. Bahsi geçen bu eyaletler ise kendi içerisinde bölgelere ve en alt idari merkezleri oluşturan kasabalara bölünmektedir.⁸¹ Koile Syria ve Phoinike Satraplığı içerisinde, doğuda Iordanes Nehri (Şeria / Ürdün Nehri), kuzeyde Modein (Modi'in) kasabası, güneyde Beth Zur ve batıda Akdeniz kıyı ovalık bölgesi sınırları arasında bulunan Yahudiye, coğrafi olarak Seleukos Devleti içerisinde oldukça küçük bir noktaya tekabül etmektedir. Yahudiye'nin idari ve dini merkezi konumunda bulunan Hierousalem, bu sınırlar içerisinde yer alan tek kent özelliğine sahiptir. Bölgenin diğer yerleşimleri siyasi manada birer kasaba konumundadır. Bahse konu sınırlar dikkate alındığında Yahudiye'nin etrafının batıda Aşkelon, Akko (Ptolemais), Ioppe (Yafa) ve Apollonia (Tel Arsuf), kuzeyde Samaria, Skythopolis (Bet Şean) ve Gadara (Umm Qais), doğuda Iordanes Nehri'nin ve ötesinde yer alan Pella, Gerasa (Ceraş) ve Philadelphia (Rabbath Ammon) ile güneyde Marissa (Mareşa) olmak üzere çok sayıda Helen, Helenleşmiş ya da Yahudi nüfusun ağırlıkta olmadığı kentlerle çevrili olduğu görülmektedir.⁸² Yahudiye'nin etrafında şekillendiği Hierousalem kenti, edebi kaynaklardaki önemine rağmen, bu dönemde oldukça küçük ve fakirdir. Ayrıca kıyı ve iç bölge ticaret yollarından oldukça uzaktır.⁸³ Haşmonayim öncesi dönem olarak

⁸⁰ Brutti, 2006, s. 162; Schafer, Peter, **The History of the Jews in the Greco - Roman World**, Routledge, London 2003, s. 28. İsrail Hefzibah'ta bulunan bir stel, MÖ 202 - 195 yılları arasında III. Antiokhos tarafından yayımlanan bazı kararnameleri içermektedir. Stelde, Palaestina elde edildikten sonra yürürlüğe koyulan bazı uygulamalara dâir bilgiler bulunmaktadır. Burada Yahudiler doğrudan anılmasa da Iosephos'un sunduğu, III. Antiokhos'a ait olan kararname ile ilişkili gibidir. Zira stelde, Ptolemaios adlı bir görevli strategos olarak anılmaktadır (Grabbe, 2008, s. 326 - 327). Ayrıca, III. Antiokhos, Syrio - Palaestina'yı ele geçirdiğinde Koile Syria ve Phoinike strategosu Thraseas oğlu Ptolemaios'tur. Esasen o daha önce bir Ptolemaios görevlisiyken taraf değiştirip Seleukos hizmetine girmiştir. Şu durumda bahse konu strategos Ptolemaios, muhtemelen bölge Ptolemaios Devleti hakimiyeti altındayken de Koile Syria ve Phoinike strategosuydu. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Hengel, Martin **Jews Greeks and Barbarians**, (çev. John Bowden), SCM Press, London 1980, s. 44; Grabbe, 2008, s. 56.

⁸¹ Babota, 2014, s. 36 - 37.

⁸² Bickerman, Elias, **From Ezra to Last of the Maccabees Foundations of Post-Biblical Judaism**, Shoken Books, New York 1962, s. 55.

⁸³ Aperghis, G. G., **The Seleukid Royal Economy: The Finances and Financial Administration of the Seleukid Empire**, Cambridge University Press, Cambridge 2004, s. 49.

adlandırabileceğimiz bu zaman diliminde Yahudiye'nin nüfusunun yaklaşık kırk iki bin kişiden oluştuğu tahmin edilmektedir.⁸⁴

1.1.1. Yahudiye'nin İdari Yapısı

III. Antiokhos'un Syria ve Phoinike Strategosu Ptolemaios'a gönderdiği ve orijinalliğinden şüphe edilmeyen bir talimatname Seleukos idaresine henüz girmiş olan Yahudilerin idari durumu hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.⁸⁵ Bu talimatname, Yahudiye ahalisinin önde gelenlerinin V. Syria Savaşında III. Antiokhos'u, Ptolemaios Devleti'ne karşı desteklemesi sebebiyle ilan edilmiştir. Savaş sırasında, Yahudilerin desteğiyle Hierousalem'de yer alan Ptolemaios garnizonunun dışarı çıkartılması ve Seleukos ordusuna kaynak sağlanması gibi faaliyetler gerçekleştirilmiştir.⁸⁶ Bölge Yahudilerinin, zikredilen faaliyetleri sebebiyle Seleukos Kralı III. Antiokhos'un, dönemin Koile Syria ve Phoinike strategosu Ptolemaios'a gönderdiği, Yahudilere yapılması gereken yardımı ve diğer emirlerini içeren talimatnamesinde, şu emirler bulunmaktadır; Yardım, savaş sırasında hasar gören Bet ha-Mikdaş'ın tadilatı için kullanılacak malzemelerden vergi alınmayacaktır. Ayrıca Yahudiler, dini ritüellerini sürdürebilecek ve atalarının adetlerine göre yaşayacak şekilde idare edileceklerdir. Yahudi Meclisi⁸⁷, kohenler⁸⁸ ve Bet ha-Mikdaş'ta görev yapan diğer kimseler baş, taç ve

⁸⁴ Finkelstein, Israel, "The Territorial Extent and Demography of Yehud / Judea in the Persian and Early Hellenistic Period", **Revue Biblique**, 2010, 117 (1), s. 50.

⁸⁵ Grabbe, 2008, s. 325.

⁸⁶ Portier-Young, 2014, s. 55.

⁸⁷ Burada bahsi olunan meclisin Sanhedrin olduğu düşünülmektedir. Kelime anlamı itibariyle Yaşlılar Konseyi veya büyük Meclis anlamlarına gelmektedir. II. Tapınak Dönemi Yahudiliğinin dini, idari ve hukuki kurumu olarak bilinmektedir. Bu yapının, Knesset ha-Gedolla'nın dağılmasıyla ortaya çıktığı düşünülmektedir. Sanhedrin yetmiş bir kişiden oluşmakta ve toplantılarını Hierousalem'de Bet ha-Mikdaş yanında düzenlemektedir. Bu üye sayısının belirlenmesi hususunda net bir bilgi bulunmamakla beraber, Musa'nın tayin ettiği yetmiş bilge kişiye dayandığı düşüncesi yaygındır. Sanhedrin'in yetkinliği oldukça geniş bir alana yayılmış haldedir. Adli, idari ve dini konularda ferman ve yönergeler yayınlama yetkisinin yanında savaş kararı alma veya savaş kararına mani olma gibi hususlar da yetkileri arasındadır. Sanhedrin'in işleyişi ve yetkileri hususunda ayrıntılı bilgi için bkz., Besalel, Yusuf, "Sanhedrin", **Yahudilik Ansiklopedisi**, C. III, (ed. Y. Besalel), Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2001, s. 564 – 566; Cohen, Shaye, **From the Maccabees to the Mishnah**, Westminster John Knox Press, Kentucky 2014, s. 106 - 107. Ancak şu da belirtilmelidir ki Sanhedrin konusunda hâlâ büyük bir tartışma devam etmektedir. Zira onun gerçekten var olup olmadığı veya rabbiler veya modern yazarlar tarafından oluşturulup oluşturulmadığı tartışılmaktadır (Grabbe, 2008, s. 230).

⁸⁸ Kohenler (Koanim), Harun peygamber (Aaron) soyundan gelen ve ayrıcalıklı konumları bulunan din görevlileridir. II. Tapınak Döneminde Hierousalem'de bulunan Bet ha-Mikdaş'ta kurban sunumu ve arınma ritüelleri gibi uygulamaları kohenler yürütmekteydi. Toplamda altı kohen ailesinden oluşan yirmi dört kohen grubu bulunmaktaydı. Bunlar nöbetleşe hizmet sunmaktaydı. Eski Ahit'in Levililer Kitabında kohenlerin hak ve sorumlulukları ayrıntılı olarak belirtilmiştir. MS 70 yılında Bet ha-Mikdaş'ın tamamen ortadan kalkmasıyla kohenlik müessesesi de işlevini yitirmiştir. Günümüzde hâlâ kohen soyundan

tuz vergilerinden muaf tutulacaktır. Seleukos Devleti'ne ödenmesi gereken yıllık haraca üçte bir oranında tenzilat yapılacaktır.⁸⁹ Ayrıca Hierousalem'in hızla iskân edilmesi için halihazırda mevcut kent ahali ile kısa vadede tekrar kente dönüp yerleşecek olanlar üç yıl boyunca vergilerden muaf tutulacaktır. Son olarak kentten, esir alınmak suretiyle ayrılmak durumunda kalanlar ile bunların çocukları özgür bırakılacaktır.⁹⁰ Yahudi tarihçi Iosephos aracılığıyla içeriği hakkında bilgi sahibi olduğumuz III. Antiokhos'un bu talimatnamesi, Seleukos hâkimiyetinin başlangıcında Yahudiye'ye yerelde idari ve dini alanlarda serbesti tanındığını, Hierousalem ahalesinin üç yıllığına ve dini – idari zümrenin ise daimî olarak vergilerden muaf tutulduğunu göstermektedir. Geçici imtiyazlar göz ardı edildiğinde Yahudiler, Seleukos Devleti'ne baş, taç ve tuz vergileri gibi kişisel vergilerin yanında tabiiyetin gereği olarak ödenen haraçtan (phoroi) oluşan ödemeleri yapmakla mükelleftir.

Yahudi ahaliye tanınan bu imtiyazlar esasen dönemin gelenekleri ve kurallarıyla yakından ilgilidir. Bahse konu dönemde devletler, günümüz ulus devletlerinden oldukça farklıdır ve kendilerini kısmen ya da tamamen yönetme hakkına sahip şehirler, kabileler ve beyliklerden oluşmaktadır. Düşman bir ordu bölgeye yaklaştığı zaman her topluluk direnme veya teslimiyet kararını kendi almaktadır. Eğer bir topluluk zamanında teslim olursa, yeni lider bir kural olarak hakimiyetini kabul eden topluluğun töre ve adetlerini bulduğu gibi kabul etmelidir.⁹¹ Yahudiler de teslim olmaları sebebiyle bahse konu imtiyazlara sahip olmuş olmalıdır. Hengel, III. Antiokhos'un, Yahudiye'yi elde ettikten

geldiğine inanılan bazı kimseler mevcuttur. Bu kişilere sembolik olarak sinagoglardaki bazı ritüellerde görevler verilmektedir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Adam, 2018, s. 100; Güngör, Muhammed, "Yahudilikte Özel bir Sınıf, Yahudi Din Adamları Kohenler" **Oksident, Yahudi, Hristiyanlık ve Batı Araştırmaları Dergisi**, 2019, 1 (2), s. 193 – 218.

⁸⁹ Tuz vergisi, Seleukos Devleti'nin en önemli gelir kalemlerinden biri olarak görülmektedir. Seleukos idaresi muhtemelen hakimiyet bölgelerindeki tuzlaları kendi mülkü olarak görmektedir. Dolayısıyla ahali tuzlaların yönetimine katkı olarak ve buradan tuz alabilmek adına yönetime her yıl tuz vergisine ek olarak belli bir miktar da ödemekteydi. Baş vergisinin miktarı ve toplanma usulü hakkında elde mevcut bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu verginin Seleukos Devleti'ne bağlı tüm satraplıklarda toplandığı söylenebilir. Taç vergisi ise normalde bir idarecinin bölgeyi ziyaret ettiği sırada bölge ahalesinin kendi rızalarıyla verdiği hediyedir. Ancak görünüşe göre, Seleukos Devleti bu vergiyi yıllık standart bir hale getirmiştir. Artık tuz ve baş vergileri gibi birer kişisel vergidir. Taç vergisine benzer şekilde, ödenecek haracın da miktarı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu verginin üç yüz talanton olduğunu ve üçte bir oranında afa iki yüz talanta düştüğü düşünülmektedir. Bahse konu vergiler ve miktarları hususunda detaylı bilgi için bkz. Rostovtzeff, Michael Ivanovitch, **The Social and Economic History of the Hellenistic World**, C. I, Clarendon Press, Oxford 1953, s. 470 – 471; Schafer, 2003, s. 29 - 30.

⁹⁰ Ios. **ant. Iud.** XII, 3, 3.

⁹¹ Bickerman, Elias, **The God of the Maccabees; Studies on the Meaning and Origin of the Maccabean Revolt**, (çev. Horst R. Moehring), Brill, Leiden 1979, s. 32 - 33.

sonra bölge halkının sempatisini kazanmak veya mevcut sempatiyi sürdürmek adına başarılı bir politika yürüttüğü ve bahse konu fermanın da bu politikanın bir meyvesi olduğu görüşündedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki ona göre, fermana zikredilen imtiyazlar, III. Antiokhos'un spontane gerçekleştirdiği düzenlemeler değildir. İmtiyazlar, dönemin baş koheni (kohen gadol)⁹² Yohanan'ın önemli bir rol oynadığı ve baş müzakereci olduğu görüşmelerin sonucunda kazanılmıştır.⁹³ Rostovtzeff'de bu durumu din ekseninde bir devlet politikasına bağlamakta ve Yahudilere özel bir durumun oluşmadığını vurgulamaktadır. Ona göre, erken dönem Seleukoslar, tıpkı Ptolemaioslar gibi, tebaalarının dini duygularını incitmeme konusunda dikkatli olmuşlardır.⁹⁴

III. Antiokhos Megas'ın strategos Ptolemaios'a gönderdiği talimatnamede yer alan, Yahudilerin yerelde atalarının adetlerine göre idare edileceği bilgisi, Yahudilerin veya Yahudiye'nin yerel yönetimi hususunda bir açıklama yapmayı da zaruri kılmaktadır. Talimatnamede yer alan bu ifadeye göre, Yahudiye ve Yahudi ahali bir tür otonomi veya ayrı otonomiye sahiptir.⁹⁵ Seleukos idari sistemine göre, otonomiye sahip olan topluluklar üç kategoriye ayrılmaktadır. Bunların ilki şehir devletleri olan polislerdir. Diğerleri hanedanlık olarak adlandırabileceğimiz vassal siyasi yapılardır. Sonuncusu ise yerel liderler tarafından yönetilen Doğu kabileleri için kullanılan ethnostur.⁹⁶ Yahudiye'nin ve Yahudi ahalinin, bu taksimata göre bahse konu dönemde, Seleukos Devleti idari

⁹² Kohen Gadol, en sade tanımıyla kohenlik hiyerarşisinin başında bulunan kişi olarak tanımlanabilir. Baş kohenlerin ilki Harun peygamberdir. Bu makamda bulunan kohenin, kendisini diğer kohenlerden ayıran ve makamını belirten farklı giysileri bulunmaktadır. Elbette sıradan bir kohene göre sahip olduğu yetkiler, tetkileriyle orantılı şekilde ise uyması gereken kısıtlamalar daha fazladır. II. Tapınağın yıkılmasıyla bu müessese ortadan kalkmıştır. Mevcut bilgilere göre, I. Tapınak döneminde on sekiz, II. Tapınak döneminde ise altmış baş kohen görev yapmıştır. Baş kohenlik makamı, bu makamın yetkileri ve sorumlulukları hususunda ayrıntılı bilgi için bkz., Besalel, Yusuf, "Koen Gadol" **Yahudilik Ansiklopedisi**, (ed. Y. Besalel), Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2001, s. 337 – 338; Güngör, 2019, s. 210 – 215.

⁹³ Dönemin baş koheni Yohanan'ın oğlu Eupolemus, daha sonra Ioudas Makkabaios döneminde, Roma'ya gönderilecek heyetin başkanı olacaktır (Hengel, 1980, s. 42).

⁹⁴ Rostovtzeff, 1953, s. 435 - 439. Örneğin, Babylonia'da yerel tanrılara büyük saygı göstermişlerdir. Şüphesiz aynı genellemeyi Küçük Asya için de yapmak mümkündür.

⁹⁵ Bickerman, 1962, s. 55; Schafer, 2003, s. 30. Belirtmek gerekir ki bahse konu statünün siyasi otonomi olarak görülemeyeceğini bunun sadece Seleukos Devleti tarafından garanti edilen sözde bir özgürlük olduğu yönünde görüşler de mevcuttur. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Portier-Young, 2014, s. 63. Portier – Young'un bu düşüncesinin, bölgede yabancı bir garnizonun bulunduğu Ptolemioslar dönemi için geçerli olabileceği, ancak Seleukos Yahudiyesi için, başlangıç itibarıyla, garnizon bir tarafa herhangi bir Seleukos görevlisinin dahi bulunmadığına dikkat çekerek geçersiz olduğu düşüncesindeyiz

⁹⁶ Bickerman, 1979, s. 35.

bürokrasisi nazarındaki durumu ise *ethnos*⁹⁷ (ulus) tanımına girmektedir.⁹⁸ Bu noktada belirtmek gerekir ki, Yahudi veya Yahudi ulusu terimi bahse konu dönemde politik manada Yahudilik inancına sahip tüm insanları kapsamamakta, sadece Hierousalem ve Bet ha-Mikdaş çevresinde yaşayanları işaret etmektedir. Dolayısıyla Seleukos Devleti idaresi altında dünyanın farklı kısımlarında bulunan Yahudiler, siyasi bir kavram olarak kullanıldığında Yahudi ulusu tanımına dâhil olmamaktadır. Ethnos statüsünün kapsamı sebebiyle, Yahudiye’de bir Seleukos Devleti bürokratu idari temsilci olarak görev yapmamaktadır. Yahudiler, yerelde kendilerini idare edebilmektedir. Ancak vergi ödenmekte ve Seleukos ordusuna asker gönderilmektedir.⁹⁹ Kendi kendini idare eden bir yapı olması doğrultusunda, Hierousalem’de Bet ha-Mikdaş merkezli, Spartadaki Gerousia’ya benzer, dini bir yapıya sahip olan ve kohenlerden oluşan yönetici bir Yaşlılar Meclisi bulunduğu görülmektedir.¹⁰⁰ Bu yapı, Grek kentlerinde önde gelen ailelerin liderlerinden oluşmaktaydı. Muhtemelen Yahudi örneğinde de bu meclis önde gelen kohenler ve vatandaşlardan oluşmakta ve başkanlığı baş kohen tarafından yürütülmektedir.¹⁰¹ Dini idare, yasama ve yürütme ile ilgili konular ve ayrıca Bet ha-Mikdaş hazinesi yani ekonomi de bu grubun tasarrufundadır. Bu noktada belirtmek gerekir ki, Yahudi Meclisi’ni oluşturan kohenler arasında bir hiyerarşi bulunmaktadır. Hiyerarşinin başında baş kohen bulunmaktadır. Baş kohen hem kohenlerin hem de

⁹⁷ Ethnos, Helen medeniyeti içerisinde bir idari birimi ifade eden kavramdır. Sözcüğün karşılık geldiği idari birim, belirli sınırlar içinde bir yerleşim merkezi olmaksızın dağınık halde yaşayan ancak sosyal ve politik olarak birbirine bağlı büyüklü küçüklü yerleşimlerin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Daha çok *gelenekler ve inanç* bakımından birbirine bağlı olan ethnos halkları, düzenli toplantılar aracılığı ile bir araya gelmek suretiyle kültürel birlik taşıyan bölgesel birlikler olmuşlardır. Ethnos, kentsel kurumları ya da kamusal bir merkezi olmayan ancak ortak bir tapınım alanı bulunan ve ortak toplantılar yapan, gelenekler ve din bakımından birbirine bağlı farklı yerleşim gruplarının oluşturduğu politik bir organizasyon modeli olarak da tanımlanabilmektedir. Ethnosun ortak bir tapınım merkezi ve dini kutlamaları olması sebebiyle dini bir birliktelik olarak tanımlanması da mümkündür. Dolayısıyla ethnosların, polisten farklı bir idari organizasyon olduğu açıktır. Ethnosların politik birlikten ziyade geleneksel birlikler olarak öne çıkması, polislerin kent devleti, ethnosların ulus devlet olarak görülmesine yol açmıştır. Bahsi geçen bu son tanım Yahudiye ve dönem Yahudilerinin idari durumunu tanımlama hususunda daha makul bir açıklamadır. Ethnos kavramı hususunda detaylı bilgi için bkz. Küçüker, Sultan Deniz, “Antik Grek Yerleşim Terminolojisinde Ethnos” **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 2013, 32 (53), s. 137 – 153. Bir diğer tanımla bu ifade, Helenler bölgeye gelmeden önce uzun süredir burada yaşayan ve Helenlerin gelişinden sonra da yaşamaya devam eden kimseler için kullanılmaktadır (Kessler, Rainer, **The Social History of Ancient Israel an Introduction**, (çev. Linda M. Maloney), Fortress Press, Minneapolis 2008, s. 165).

⁹⁸ Tcherikover, Victor, **Hellenistic Civilization and the Jews**, (çev. S. Applebaum), The Jewish Publication Society of America, Philadelphia 1959, s. 168. Strabon da bahse konu dönemde Syria’da yaşayanları, Koile Syrialılar, Syrialılar, Phoenikeliler ve onlarla karışık şekilde Yahudiye, Idumaea, Gaza ve Azotuslular olarak zikretmektedir (Strab. XVI, 2, 2).

⁹⁹ Bickerman, 1979, s. 35; Schafer, 2003, s. 30.

¹⁰⁰ Bickerman, 1962, s. 56.

¹⁰¹ Saldarini, Anthony J., **Pharisees, Scribes and Sadducees**, T & T Clark, Edinburgh 1989, s. 250.

Yahudi Meclisi'nin üst düzey yetkilisi olmanın yanında Seleukos hâkimiyeti altında politik liderlik veya temsilcilik vasfına da sahip olmuştur.¹⁰² Esasen Babil Sürgünü öncesi krallık döneminde baş kohenler, dönemin Yahudi kralları tarafından atanıp kontrol edilmekteydi. Ancak sürgünden sonra artık ortada bir Yahudi krallığı mevcut olmadığı için bu görev Pers kralları tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Bu dönemde, Davud soyuna mensup kimselerin ortadan kaybolmasıyla, topluluğun politik liderliği baş kohenlere geçmiştir. Pers hakimiyeti altında baş kohenlerin yanında bir de *pehah* unvanlı Pers görevlileri bulunmaktadır. Büyük İskender'in bölgeyi fethinden bir süre sonra ise *pehah* unvanlı görevliler ortadan kaybolmuş ve politik liderlik tamamen baş kohenlerin eline geçmiştir. Muhtemelen Ptolemaios hakimiyeti altında da bu durum devam etmiştir. Böylece tarihi süreç içerisinde ve Davud soyuna mensup kralların ortadan kalkmasıyla, Hierousalem'de bulunan baş kohenler daha önemli kimseler haline gelmiştir. Seleukoslar döneminde de bu durum devam etmiştir.¹⁰³ Yerel yönetimin, Seleukos Devleti ile gerçekleştirdiği görüşmeler baş kohenler tarafından yürütülmektedir. Vergilerin ve diğer ödemelerin temin edilmesi de Yahudi ethnosunun politik temsilcisi olması hasebiyle baş kohenin sorumluluğundadır.¹⁰⁴ Bir müessese olarak ortaya çıkışından itibaren soydan gelen bir makam olma özelliği bulunan baş kohenlik, Seleukos hâkimiyetinin ilerleyen dönemlerinde Seleukos Kralı tarafından atama yapılan veya onaylanan bir makam haline dönüşecektir.

Bet ha-Mikdaş merkezli yerel idare, aynı Seleukos merkezi idaresi gibi bölge ahalisinden vergi de toplamaktadır. Kabul edilebileceği üzere her tapınak en azından ibadetlerin sürdürülebilmesi amacıyla belli bir gelire sahip olmak zorundadır. Bu sebeple hem Yahudiye'de hem de diasporada yaşayan erkekler Yahudi, yerel hizmetlerin karşılanması ve Bet-ha Mikdaş'ta sürdürülen ibadetlerin devamlılığının sağlanması için

¹⁰² Tcherikover, 1959, s. 117; Grabbe, Lester L., **Judaic Religion in the Second Temple Period; Belief and Practice from the Exile to Yavneh**, Routledge, London 2000, s. 144; Nana, Mahmut, **Yahudi Tarihi**, (çev. A. Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2008, s. 328.

¹⁰³ Millar, Fergus, **Rome The Greek World and the East; The Greek World, The Jews & The East**, C. III, (ed. Hannah M. Cotton ve Guy M. Rogers), University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2006, s. 73 – 75; Babota, 2014, s. 35; Cohen, 2014, s. 104; Grabbe, Lester L., **An introduction to Second Temple Judaism History and Religion of the Jews in the Time of Nehemiah, the Maccabees, Hillel and Jesus**, T & T Clarck, London 2016, s. 42.

¹⁰⁴ Bickerman, 1962, s. 57; Schafer, 2003, s. 32.

Bet ha-Mikdaş'a yıllık vergi ödemektedir.¹⁰⁵ Bu verginin kökenine ve varlığına dâir hem Eski Ahit'te hem de dönemin diğer antik eserlerinde bilgiler bulunmaktadır. Eski Ahit'in Çıkış kısmında yer alan ifadeye göre Tanrı, Musa'ya şöyle demektedir;

*Sayılan herkes bana armağan olarak yarım kutsal yerin şekeli verecektir.
Sayılan yirmi yaşındaki ve daha yukarı yaştaki herkes bana armağan verecektir.*¹⁰⁶

Gene Çıkış kitabının bir diğer kısmında şu ifade yer almaktadır;

*Sayımı yapılan yirmi ve daha yukarı yaştaki 603.550 kişiden adam başına bir beka yani yarım kutsal yerin şekeli düşüyordu.*¹⁰⁷

Ayrıca Nehemya Kitabında şu ifadeler bulunmaktadır;

*Tanrımızın Tapınağı'nın giderlerini karşılamak üzere hepimiz sorumluluk alıyoruz. Her yıl şeklinin üçte birini vereceğiz. Bu para adak ekmekleri, günlük tahıl sunusu ve yakmalık sunular, Şabat günleri, Yeni Aylar ve öbür bayramlarda sunulan kurbanlar, kutsal sunular, İsrail'in günahlarını bağışlatacak sunular ve Tanrımızın Tapınağı'nın öteki işleri için harcanacak.*¹⁰⁸

Nehemya Kitabından alıntılanan son ifadelerde, ödeme miktarı şeklinin üçte biri, Çıkış Kitabında ise yarım şekeldir. Miktar farklı noktalarda farklı bildirilse de her yıl ödenecek olması gerektiğinin bildirilmesi önemlidir. Eski Ahit'te tesadüf edilen ifadelerin yanı sıra, antik müelliflerden Philo ve Cicero da Yahudilerin Hierousalem'deki mabede hasatlarından elde ettikleri parayla katkıda bulduklarını belirtmektedir.¹⁰⁹ Yahudi ahaliden toplanan vergilerle oluşan bütçenin sadece ibadet ve tapınak masraflarına harcanmadığı düşüncesindeyiz. Zira Mişna'da yer alan ifadelere göre, su kemerleri, sur, burç ve kentin diğer ihtiyaçları için bu bütçeden harcama yapıldığı belirtilmektedir.¹¹⁰ Ayrıca doğrudan üretime katılmayan ve dini vazifeler dışında bir işle

¹⁰⁵ Tcherikover, 1959, s. 155; Broshi, Magen, "The Inhabitants of Jerusalem", **City of the Great King; Jerusalem from David to Present**, (ed. Nitza Rosovsky), Harvard University Press, Cambridge 1996, s. 15; Regev, Eyal, **The Hasmoneans Ideology, Archaeology, Identity**, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2013, s. 73 - 74.

¹⁰⁶ **Eski Ahit, Mısır'dan Çıkış** 30; 13 - 14.

¹⁰⁷ **Eski Ahit, Mısır'dan Çıkış** 38; 26. Kutsal yerin şeklinin on gram, yarım kutsal yerin şeklinin ise beş gram olacak şekilde, yaklaşık 5.8 gramlık bir ağırlık ölçüsü olan bir bekaya denk geldiği düşünülmektedir. Konu hakkında bilgi için bkz. "Yeni Antlaşma (İncil)", **Kutsal Kitap ve Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar**, Kitabı Mukaddes Şirketi, Korea 2015, s. 393.

¹⁰⁸ **Eski Ahit, Nehemya** 10; 32 - 33.

¹⁰⁹ Philo. **Leg.** 156 ve 216; Cic. **Flacc.** 28. Eyal Regev, bahse konu ödemenin Tyrian sikkeleri aracılığıyla yapıldığı yönünde görüş bildirmektedir. Gerekece olarak ise bahse konu dönemde bu sikkelerin içinde gümüş oranını en fazla bulunduran sikkeler olmasını yani finansal kaynak olarak en güvenilir sikkeler olmalarını göstermektedir (Regev, 2013, s. 73 - 74).

¹¹⁰ **M. Şekalim** 4; 2; Broshi, 1996, s. 16.

ilgilenmeyen ruhban sınıfı da bu vergilerden oluşan bütçeyle hayatlarını idame ettiriyor olmalıdır.

1.1.2. Yahudiye'nin Sosyal Yapısı

Seleukos hâkimiyeti altında bulunan Yahudiye'nin idari durumunun yanında toplumsal durumu da Makkabi İsyanı'nın çıkış sebeplerinin anlaşılması yönünde oldukça önemlidir. Dönemin Yahudi toplumu için yapılabilecek en genel tasnif toplumun iki gruptan oluştuğunu belirtmek şeklinde olacaktır. I. Tapınak döneminde Yahudi toplumu, kutsal görevler üstlenen Levi kabilesi ve diğer on iki kabileden oluşmaktaydı. MÖ VI. yüzyılda gerçekleşen Babil sürgününden hemen sonra ise Yahudiler, Hierousalem'e döndüklerinde artık kabilelerden değil klanlardan oluşan bir topluluktu. II. Tapınak döneminin yeni düzeninde, kohen ve aristokrat klanlar toplumsal hayat üzerinde önemli role sahiptir. Kabilelerle ilgili sunulan bilgiye bir istisna oluşturacak şekilde Levi kabilesi, bu dönemde kohenler ve levililer olmak üzere iki önemli unsura sahiptir. Ahalinin geri kalanı ise sıradan İsraililerden oluşmaktadır.¹¹¹

Toplumsal olarak iki gruba ayırdığımız Yahudiye ahalisinin tamamı dini bakımdan Yahudiliğe mensuptur. Yerel yönetime benzer şekilde, kült ve ibadet de kohenler elinde tekelleşmiş ve Hierousalem ile Bet ha-Mikdaş merkezli şekillenmiştir.¹¹² Bilindiği üzere tapınaklar çok eski dönemlerden beri kendi dini, ekonomik ve sosyal organizasyonlarını

¹¹¹ Cohen, 2014, s. 114.

¹¹² Yahudilikte kohenler önderliğinde yürütülen ibadetler tahmin edileceği üzere oldukça geniş ve müstakil bir çalışma konusudur. Bu sebeple, bu ibadetlerin tümünden bahsetmek elbette mümkün değildir. Ancak genel bir bilgi verilmeye çalışılacaktır. Yahudilikte tüm dini emirleri kapsayacak şekilde özellikle ibadet manasında kullanılan kelime İbranice *avoda* kelimesidir. Bu kelime doğru ibadet biçimi anlamına gelecek şekilde Yahudi dini uygulamalarını ifade etmektedir. Dönemin Yahudi ibadeti temelini kurban kültü oluşturmaktadır. Mabet, ibadetlerde merkezi bir konum işgal etmektedir. Bu kapsamda mabette çeşitli amaçlarla ve çeşitli ibadetlere karşılık gelecek şekilde farklı kurban türleri sunulduğu görülmektedir. Ayrıca dua ve bayram kutlamaları gibi ibadetler de kohenler önderliğinde düzenli olarak sürdürülmektedir. Yahudilikte ibadet ferdi ve cemaat halinde yapılan ibadetler üzere iki kısma ayrılmaktadır. Bir başka tasnife göre de Yahudi ibadetleri günlük ibadetler, haftalık ibadetler ve yıllık ibadetler olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır. Günlük ibadetler sabah, ikindi ve akşam olmak üzere üç vakitten ibarettir. Bahsi geçen günlük ibadetler daha çok ferdi ibadetlerdendir. Haftalık ibadetler ise başta şabat gününe uymak ve *siddur* adlı dua kitabının belirli kısımlarını okumaktan ibaret olmakla beraber, kısmen ferdi kısmen de cemaat halinde yürütülmektedir. Yıllık ibadetler ise kutsal ve özel günler ile bayramlar gibi günlerde yapılan ritüellerden oluşmaktadır. Bu ibadetlerin çoğunluğu cemaat halinde yapılmakla beraber bir kısmı ferdi ibadetlerdendir. Kısaca özetlenen bu ibadetlerden, özellikle cemaat halinde sürdürülenler, bahse konu dönemde kohenler önderliğinde yürütülmektedir. Dönemin Yahudi ibadet ve ibadet biçimleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Küçük, Abdurrahman vd., **Dinler Tarihi**, Berikan Yayınevi, Ankara 2009, s. 319 – 324; Cohen, 2014, s. 55 – 59; Gürkan, Salime Leyla, **Yahudilik**, İSAM Yayınları, İstanbul 2012, s. 192 – 216.

sıkıca tesis etmiştir. Yerel vatandaşlar muhtemelen kenti orada adına tapınak bulunan tanrı veya tanrıçanın malı kabul etmektedir. Tanrı veya tanrıçanın rahip veya rahibesi şüphesiz toplumun sadece dini hayatla değil ayrıca sosyal, idari, adli ve ekonomik hayatı üzerinde de etkilidir.¹¹³ Rostovtzeff'in işaret ettiği bu tapınak modeli, Hierousalem'de yer alan Bet ha-Mikdaş'ı tanımlamaya da uygundur. Zira zikredilen idari ve dini yetkilerinin yanı sıra Bet ha-Mikdaş hazinesinin, diğer bir deyişle Yahudiye maliyesinin kontrolü de kohenlerin tasarrufunda bulunmaktadır.¹¹⁴ Hazine, genel itibariyle, Yahudilerin yıllık yarım şekelden ibaret olan ödemelerinden oluşmaktadır. Ayrıca dönem şartları içerisinde Hierousalem'de bulunan en güvenli yerin de burası olması sebebiyle bireysel servetler de buradaki depolarda muhafaza edilmektedir. Vergiler ve emanetler sayesinde Bet ha-Mikdaş depolarında yüklü miktarda para ve değerli eşya bulunmaktadır.¹¹⁵ Ayrıca Yahudi dininde yer alan hac ibadetlerinin de hem tapınağa hem de başta Hierousalem olmak üzere bölgeye ekonomik bir değer kattığını söylemek mümkündür. Zira Eski Ahit'e göre, her yetişkin erkek Yahudi, her yıl üç defa Tanrı'nın huzurunda olmalıdır.¹¹⁶ Yahudilerin bu emre riayeti hususunda tutarlı bir bilgi vermek elbette mümkün değildir. Bazı Yahudiler yılda birkaç defa tapınağa gitmiş olmalıdır. Bazıları yılda bir bazıları ise ömürleri boyunca birkaç defa gitmiştir. Muhtemelen bir kısmı da ömürleri boyunca hiç hac yapmamışlardır. Hierousalem'e hac zamanları Pesah,¹¹⁷ Şavuot ve Sukot¹¹⁸ bayramlarındadır. Bu bayramların her birinde on binlerce Yahudi hem Yahudiye'den hem

¹¹³ Rostovtzeff, 1953, s. 503 - 504.

¹¹⁴ Bickerman, 1962, s. 57; Schafer, 2003, s. 32.

¹¹⁵ Tcherikover, 1959, s. 155; Grayzel, Solomon, **A History of the Jews from the Destruction of Judah in 568 BC to the Present Arab Israeli Conflict**, The New English Library, London 1968, s. 62; Babota, 2014, s. 43.

¹¹⁶ **Eski Ahit, Mısır'dan Çıkış** 23; 17, 34; 23; **Eski Ahit, Yasanın Tekrarı** 16; 16.

¹¹⁷ Pesah, Mısır'dan çıkış anısına kutlanan dini hac bayramıdır. Özgürlük ve maya bayramı olarak da anılmaktadır. Nisan ayının on beşinde başlamakta ve sekiz gün devam etmektedir. Bayram süresince mayalı ürünler tüketilmemektedir. Bu durum Eski Ahit'in emri gereği gerçekleştirilmektedir. Ayrıca seder isimli yemeklerde sofralar oldukça mükellef şekilde donatılmakta ve yemek sırasında Eski Ahit'te yer alan ve Mısır'dan çıkışı anlatan bölümler okunmaktadır. Pesah hakkında detaylı bilgi için bkz. Küçük, vd., 2009, s. 322.

¹¹⁸ Sukkot, Yahudilerin, Musa önderliğinde, Mısır'dan çıkması ve kırk yıl boyunca çölde dolaşmaları anısına kutlanan bir bayramdır. Bu gün, aynı zamanda bir hasat ve neşe bayramı olma özelliğine de sahiptir. Yahudi takvimine göre Tişri ayının on beşinde, Yom Kippur'dan beş gün sonra kutlanmaya başlanan bu bayram, İsrail'de bulunanlar tarafından yedi, diğer bölgelerdeki Yahudiler tarafından ise sekiz gün kutlanmaktadır. Sukkot sırasında Yahudiler evlerinin bahçelerine ağaç dallarıyla süslü birer çardak kurmaktadır. Kutlamalar boyunca yemekler bu çardakta yenmektedir. Dört bitki dalından oluşturulan bir demet taşımak ve bu demetle dua etmek bayram geleneklerinden bir diğeridir. Sukkot'un son gününde yağmur duası okunmaktadır. Sukkot ve Yahudilikte yer alan diğer kutsal günler ile bayramlar hakkında detaylı bilgi için bkz. Adam, 2018, s. 103 – 106.

de diasporadan tapınağa akmakta ve kurbanlar sunmaktadır. Yahudi hacılar elbette seyahatleri boyunca olan harcamalarını karşılamak ve kurbanlarını sunmak üzere yanlarında yeterli miktarda para taşımakta ve harcamaktadır.¹¹⁹ Bahsedilen gelirlerle oluşan tapınak hazinesini de elinde bulunduran kohenler Yahudiye'nin idari, dini ve ekonomik sistemleri üzerinde tüm yetkiyi ellerinde toplamış olmaları hasebiyle Yahudiye'nin en kudretli ve en zengin sınıfı haline gelmiştir.¹²⁰ Ayrıca III. Antiokhos Megas'ın talimatnamesiyle bu dini aristokratik grup tüm vergilerden de muaf tutulmuştur. Diodoros Sicilius, kohenlik müessesesinin oluşması hadisesini şöyle anlatmaktadır;

Musa ayrıca ahali arasından halkı yönetme ve idare etme konusunda en başarılı kimseleri seçip rahip olarak atadı. Bunların görevi her daim tapınakta olup kendilerini toplu ibadetlere ve Tanrının hizmetine adamaktı. O onları ayrıca en ciddi davaların hakimleri yaptı. Geleneklerinin ve yasalarının korunması görevini onlara verdi.¹²¹

Yahudilik, din görevlileri hususunda bir tür kast sistemine sahiptir. Zira kohenler, meşru bir kohen ailesi içerisinde dünyaya gelmiş ve doğuştan Yahudi olan erkeklerden oluşmaktadır.¹²² Öte taraftan kohenler arasında sınıf içi bir hiyerarşi ve ayırım da söz konusudur. Kalıtsal yoldan gelen ve dini bakımdan kutsal kabul edilen farklı kohen aileleri bulunmaktadır.¹²³ Bu aileler içerisinde zengin ve kudretli olanlar baş kohenlik makamını elde ederek Bet ha-Mikdaş ile Hierousalem'i ve dolayısıyla tüm Yahudiye'yi yönetme şansına sahip olabilmektedir. İskenderiyeli Philo baş kohenlik makamının Yahudiler nazarındaki kutsallığını ve yüceliğini şöyle anlatmaktadır;

Geçmişte yaşamış krallarımızın çoğu baş kohen olarak çağırılırdı. Çünkü onlar krallık kuvvetlerini kohenlik makamlarından daha aşağıda görürdü. Onlara göre baş kohenlik krallıktan daha evla idi. Çünkü Tanrı insandan üstündür. Kohen, Tanrının hizmetiyle meşgulken diğeri sadece insanları yönetmekle meşguldür.¹²⁴

Bölgede Seleukos hakimiyetinin tesis edildiği dönemde Oniad ailesi, II. Onias oğlu II. Simon eliyle Yahudiye'de baş kohenlik makamını himayesinde bulundurmaktadır ve bu suretle en soylu ve en zengin kohen ailesi olma özelliğine sahiptir.¹²⁵ Öte taraftan

¹¹⁹ Goodman, M. D., A. J. Holladay, "Religious Scruples in Ancient Warfare", **The Classical Quarterly**, 1986, 36 (1), s. 167; Regev, 2013, s. 78 – 79.

¹²⁰ Tcherikover, 1959, s. 120.

¹²¹ Diod. XL, 3, 4 – 5.

¹²² Magness, 2019, s. 94.

¹²³ Yahudi geleneğinde yer alan kohen soyları Eski Ahit'te yer yer sıralanmaktadır. Eski Ahit'te yer alan kohen soylar için bkz. **Eski Ahit, I. Tarihler** 24; 1 – 18; **Eski Ahit, Ezra** 2; 36 – 62; **Eski Ahit Nehemya** 7; 39 – 64. Bahsi geçen bu soylardan, farklı kohen aileleri türemiştir.

¹²⁴ Philo. **Leg.** 278.

¹²⁵ Tcherikover, 1959, s. 120; Schafer, 2003, s. 32. Baş kohen II. Simon hakkında detaylı bilgi için bkz. Vanderkam, James C., **From Joshua to Caiaphas, High Priests after Exile**, Fortress Press, Minneapolis

kohen aileleri arasında bir güç mücadelesi de yaşanmaktadır. Bu duruma örnek teşkil edecek şekilde, güçlü bir diğer kohen ailesi olan Tobiadlar, baş kohenlik hususunda Oniad Ailesi'nin en önemli rakibidir.¹²⁶

Yahudiye'de kohenlerin yanı sıra Yazıcılar (Soferim) ve Levililer olmak üzere din temelli iki farklı grup daha bulunmaktadır. Esas meşguliyetleri dini işler üzerine olan ve ortaya çıkışları Ezra ve Nehemya dönemlerine¹²⁷ kadar uzanan Yazıcılar, kohenlerden farklı olarak Eski Ahit'i adalet ve kanun özelinde emirler ve diğer yönlerden yorumlayan kişilerdir. Kohenler kutsal metinlerde yazılı olanları dikkate alırken Yazıcılar, yazılı olanları yorumlamakta ve bir noktadan pek çok farklı hüküm çıkarabilmektedir. Yazıcıların toplumsal yaşamın her yönüne dini kuralları yorumlayarak yerleştirmesi özellikle değişmekte olan kent hayatına mensup kişilerin onlara fazlaca itibar etmesine yol açmıştır.¹²⁸ Saldarini, bu dönemde Yazıcıların tapınağın finansal ve organizasyonel fonksiyonlarıyla ilgilendikleri veya kutsal gelenek ve yasaları hem yazıp hem öğrettikleri ihtimalleri üzerinde dursa da neticeden kesinlikle emin olamayacağımızı belirtmektedir.¹²⁹ Ancak şu söylenebilir ki, Yazıcılar tapınak gelirlerine bağımlıdır ve tapınağı yöneten kohenlerin astıdır. Neticede III. Antiokhos'un bahsi geçen fermanında anıldıklarına göre Yazıcılar, her ne kadar bu dönemde fonksiyonları açık olmasa da kral tarafından açıkça ve belirgin şekilde anılmaya ve vergilerden muaf tutulmaya layık olacak kadar önemli ve özel bir gruptur.

2004, s. 181 – 188. Apokrif Ben Sira (Sirak) kitabında Onias oğlu baş kohen Simon olarak anılan baş kohen II. Simon, burada yaşamı boyunca tapınağı onaran ve görevlerini tam manasıyla yerine getiren biri olarak tasvir edilmektedir (**Ben Sira**, 50, 1 – 21). Onun döneminde gerçekleşen faaliyetler arasında bulunan sarnıç kurma ve özellikle tahkimat oluşturma çalışmaları tapınağı bir kuşatmaya karşı güçlendirme çabası olarak yorumlanabilir.

¹²⁶ Schafer, 2003, s. 32.

¹²⁷ Yahudilerin Babil sürgününden Pers hâkimiyeti altında dönüşleri sırasında, MÖ 445 yılı dolaylarında, Nehemya, Yahudilerin meseleleriyle ilgilenmek üzere Yahudiye Valisi olarak atanmıştır. Ezra'da yaklaşık bu dönemde yaşamış Yahudiyeli bir rahip ve kâtiptir. O da dönemin Pers Kralı tarafından vatandaşların dini çıkarlarına hizmet etmek üzere gönderilmiş ve bir noktada Nehemya'ya katılmıştır. Bu iki isim sürgünden anavatanlarına geri dönen Yahudilerin II. Tapınağı inşa etmesinde önemli roller oynamıştır. Ayrıca Eski Ahit'in yazılı hale getirilmesi ve Yahudiliğin kurumsallaşması gene onların icraatları neticesinde gerçekleşmiş hadiselerdir. Eski Ahit'te, her ikisinin de faaliyetlerini ve icraatlarını anlatan ve kendi isimleriyle anılan birer bölüm bulunmaktadır. Nehemya ve Ezra'nın yaşamları ve faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Eski Ahit, Ezra** 1 – 10; **Eski Ahit, Nehemya** 1 – 13; Mendenhall, 2016, s. 241 – 247.

¹²⁸ Tcherikover, 1959, s. 124 – 125.

¹²⁹ Saldarini, 1989, s. 250.

Levililer ise en kısa tanımıyla, II. Tapınak Dönemi boyunca kohenlerin görevlerini yerine getirmesi sırasında yardımcı faaliyetlerde bulunan kişilerdir.¹³⁰ Levililerin adeta bir yardımcı hizmetler grubu gibi ortaya çıkışı, aynı kohenler gibi, Musa dönemine dayanmaktadır. Esasında hem kohenler hem de Levililer aynı ortak ataya sahiptir. Ancak sonraki süreçte kohenler kutsal din adamlarına dönüşürken, Levililer din hizmetlerinde bulunan ancak kutsal kabul edilmeyen kişiler olarak kalmışlardır. Bu bağlamda her kohenin aynı zamanda bir Levili olduğunu ancak her Levilin bir kohen olmadığını söylemek de mümkündür.¹³¹ Levililer, Eski Ahit'te kendi isimleriyle anılan bir bölüme de sahiptir. Bu kısımda Levililerin görev ve sorumlulukları anlatılmakla beraber çeşitli sunuların nasıl ve hangi durum karşısında sunulacağı, kohenlik müessesesinin ortaya çıkışı ile bazı dini yasaklar ve günahlar anlatılmaktadır.¹³²

III. Antiokhos'un talimatnamesinde yer alan ifadeler, Makkabi İsyanı'nın hemen öncesinde toplum içerisinde yer aldığı zikredilen dini temelli sınıfların yanı sıra başka grupların mevcudiyetine de işaret etmektedir. Talimatnamede, tarım ürünleri ve hayvanlar üzerindeki vergilerden bahsedilmemesi dikkat çekmektedir. Bu vergiler, muhtemelen, bahse konu imtiyazların Hierousalem ahalisine ve yönetici sınıfa yönelik olması ve bahse konu bu vergilerin onları ilgilendirmemesi sebebiyle anılmamıştır.¹³³ III. Antiokhos'un talimatnamesinde, vergilerden ve vergilerden muaf olan sınıflardan bahsedildiğine göre, vergilerden muaf olmayan kimseler de bulunuyor olmalıdır. Vergilere tabi grubun başında şüphesiz zenginlerden ve geniş toprak sahiplerinden oluşan seküler aristokratik grup bulunmaktadır. Bu grup ekonomik güçleriyle, kohenlerin ardından en güçlü sınıfı oluşturmaktadır. Ayrıca merkezde veya taşrada yaşayan ve işçilik, zanaatkarlık, hayvancılık ve çiftçilikle uğraşan bir alt sınıfın mevcudiyeti de şüphesizdir.¹³⁴ Hatta Saldarini, dönem ve bölge Yahudilerinin, Helenistik ve Roma dönemlerinde bir tarım toplumu olduğu iddiasındadır.¹³⁵ Bu alt grup, Yahudiye nüfusu içerisinde sayısal bakımdan en kalabalık grubu oluşturuyor olmalıdır.

¹³⁰ Rabinowitz, L. Isaac, "Levites in the Halakhah" **Encyclopedia Judaica**, C. XII, (ed. F. Skolnik), Thomson Gale, USA 2007, s. 733.

¹³¹ Güngör, 2019, s. 200 - 201.

¹³² **Eski Ahit, Levililer** 1 – 27.

¹³³ Aperghis, 2004, s. 167.

¹³⁴ Soggin, 1999, s. 332.

¹³⁵ Saldarini, 1989, s. 35.

Tasvir edilen idari ve toplumsal durum içerisinde Yahudiye ahalisi, idari, ticari, askeri ve insani konularda daimî olarak etraflarını çevrelemiş durumda bulunan Helen kentleriyle iletişim halindedir. Yahudiliğe yabancı ve yeni medeniyet ile olan iletişim, dönemin üst kültürü olması bakımından klasik Yahudi yaşamını etkilemiş ve onlar üzerinde çözücü bir etki yaratmıştır. Kaldı ki MÖ 332’de Makedonyalı Büyük İskender’in bölgeyi ele geçirmesiyle¹³⁶ Helen kültürü etki sahasına giren Yahudiler, MÖ 198 yılında Seleukos hâkimiyeti altına girene kadar yaklaşık yüz otuz beş sene Helen idaresine tabi olmuşlardır. Her ne kadar dini özgürlüğe sahip olsalar da bu süreçte Helen kültüründen etkilenmeleri kaçınılmazdır.¹³⁷ Hatta Grek dili daha MÖ 260 – 250 yıllarında bölgenin aristokrat ve askeri zümresi arasında zaten bilinmektedir. IV. Antiokhos Epiphanes’in tahta geçtiği MÖ 175 yılı itibariyle ise hali hazırda epeyce yaygındır.¹³⁸ Öte taraftan özellikle Mısır’da büyük bir Yahudi diasporasının bulunduğu ve bu kimselerin Yahudiye Yahudilerinin aksine Grekçe konuşmakta, Helen gibi giyinmekte ve davranmakta olduğunu belirtmek gerekmektedir. Elbette bu grubun dinlerine bağlılıkları hususunda bir şüphe bulunmamaktadır. Bu sebeple bayram gibi özel dini günlerde gerçekleştirilen törenlerde Hierousalem’de yer alan Bet ha-Mikdaş’ı ziyaret etmektedirler. Şüphesiz Yahudiye Yahudileri onların Helen tipi yaşama uyum sağlamış hal ve tavırlarından etkilenmişlerdir.¹³⁹ Bölgede Seleukos hâkimiyetinin kurulmasının ardından da Helen idaresi altında bulunmaya devam eden Yahudiye ve özellikle Hierousalem ahalisi içerisinde MÖ 170 yıllarında Helenleşme temayülleri gösteren ve mityavnim / mityavenim olarak adlandırılan bir grup oluşmuştur. Ağırlıklı olarak kentli Hierousalem ahalisinden oluşan mityavnim içerisinde çok sayıda kohen ailesi de bulunmaktadır. Bu yönüyle genel idareye de tesir etme ihtimali bulunan mityavnim mensupları Helenizme olan hayranlıklarını ve Yahudiliği hor görmelerini gizleme ihtiyacı dahi duymamaktadır.¹⁴⁰ Mityavnim mensupları arasında en önemli kimseler ve hatta grubun

¹³⁶ Akşit, 2019, s. 113.

¹³⁷ Vermes, Geza, **True Herod**, Bloomsbury, London 2014, s. 19.

¹³⁸ Hengel, 1974, s. 103.

¹³⁹ Allegro, John M., **The Chosen People, a Study of Jewish History from the Time of the Exile until the Revolt of Bar Kochba**, Rousseau, Ohio 2015, s. 71.

¹⁴⁰ Tcherikover, 1959, s. 117; Friend, W. H. C., **Martyrdom and Persecution in the Early Church**, Alden Press, Oxford 1965, s. 39. Bölgede yaşayan çok sayıda Yahudinin sahip oldukları İbranice veya Aramice isimlerinin yanında bir de Grek ismi aldıklarının tespit edilmiş olması durumu, bölge ahalisinin bir kısmının muhtemelen Helenleşmeye başladığı bilgisini desteklemektedir (Grabbe, 2008, s. 146).

liderliğini yürütenler ise baş kohenlik hususunda Oniad ailesine rakip olan Tobiad ailesidir.¹⁴¹

1.2. Makkabi İsyanı'nın Sebepleri

Makkabi İsyanı'nın başlamasıyla ilgili şüphesiz çeşitli sebepler bulunmaktadır. Konuyla ilgili muhtemel sebeplere dâir gelişmeler incelendiğinde isyanın ekonomik temelli olmadığı görülmektedir. Şüphesiz antik çağda ekonomik durum isyan ve direnişlerin ortaya çıkmasında önemli bir etkidir. Makkabi İsyanı örneğinde de bu faktörün rolünü azımsamamak gerekmektedir. Ancak bu durum, Makkabi hareketini motive eden ana etken değildir.¹⁴² Zira mevcut durumda Seleukoslara ödenen vergi daha önce de Ptolemaioslara ödenmektedir ve dolayısıyla mali anlamda olumsuz bir gelişme yaşanmadığını söylemek mümkündür. İsyanın yeni idari durumla da bir ilgisi görünmemektedir. Bölge Yehuda Krallığı'nın yıkılışından beri zaten bağımsız değildir ve daha önceki Ptolemaioslar döneminde de baş kohenlerin yerel idari temsilciliğiyle yönetilmektedir. Dolayısıyla mali ve idari sebeplere dayanmayan isyanın, dini ve sosyal yönlü olduğu iddiasında bulunmak mümkündür. Bahse konu dini ve sosyal sebepler ise Helenizmin Yahudiye'ye girişiyle ilgili gözükmemektedir. Helenizmin Yahudiye'ye girişi hususundaki genel kanı ise hadisenin Seleukos Devleti'nin idari yaptırımları neticesinde gerçekleşmiş olduğu yönündedir. Ancak tarihsel süreç ve kaynaklar incelendiğinde bu açıklama yetersiz kalmaktadır. Zira çok boyutlu bir hadise olan Helenizmin Yahudiye'ye girişi, esasen Perslerin son dönemlerine kadar dayanmaktadır. Zira MÖ IV. yüzyılda Grek ürünleri halihazırda, Yahudiye'yi de kapsayacak şekilde Syria içlerine doğru ulaşmıştır. Büyük İskender MÖ 332'de Akdenizin doğu kıyılarını ele geçirdiğinde kısmen de olsa, kendisine tamamen yabancı olmayan bir dünya ile karşılaşmıştır. Helen medeniyetinin bazı öğeleri halihazırda bölgede kabul görmüş durumdadır. Bu dönemde Helenizm Akdeniz kıyılarından başlayacak şekilde önce Samaria'ya oradan ise Yahudiye'ye ulaşmıştır. Bu etki Seleukoslar döneminde doruk noktasına ulaşmıştır.¹⁴³ Makkabi İsyanı

¹⁴¹ Tcherikover, 1959, s. 153 - 154.

¹⁴² Collins, John J., "Temple or Taxes? What Sparked the Maccabean Revolt?", **Revolt and Resistance in the Ancient Classical World and the Near East**, (ed. John J. Collins ve J. G. Manning), Brill, Boston 2016, s. 201.

¹⁴³ Schwartz, 2001, s. 25; Kratz, Reinhard G., **Historical & Biblical Israel, The History, Tradition, and Archives of Israel and Judah**, (çev. Paul Michael Kurtz), Oxford University Press, United Kingdom 2015, s. 40.

ve Helenizmin Yahudiye'ye girişi esasen Hierousalem ahalisinin faaliyetleri, IV. Antiokhos Epiphanes'in Yahudiye müdahalesi ve IV. Antiokhos Epiphanes'in yerel inançları yasaklayan fermanı neticesinde üç aşamalı olarak gerçekleşmiştir.

1.2.1.Hierousalem Ahalisinin Faaliyetleri ve Helenleşme Temayülleri

Yahudiye'yi ele geçirmeyi başaran III. Antiokhos'un MÖ 187 yılında Persia Elymais'te bulunan Bel Tapınağı'nı¹⁴⁴ yağmaladığı sırada hayatını kaybetmesi,¹⁴⁵ Yahudiye'de tesis edilen düzen üzerinde birtakım değişimlerin yaşanmasına yol açmıştır. Onun ölümünün ardından Seleukos Devleti'nin başına oğlu IV. Seleukos Philopator (MÖ 187 – 175) geçmiş ve bu sırada Roma'da rehin bulunan kardeşi IV. Antiokhos Epiphanes serbest bırakılmıştır. IV. Seleukos Philopator serbest bırakılan kardeşi yerine, oğlu Demetrios'u rehin göndermek mecburiyetinde kalmıştır.¹⁴⁶ IV. Seleukos Philopator'un idaresi babasının Romalılara karşı giriştiğı ve mağlup olarak büyük tavizler vermek durumunda kaldığı MÖ 190 tarihli Magnesia Savaşı ve MÖ 188 yılında gerçekleşen Apameia Barışı'ndan hemen sonraya isabet etmektedir.¹⁴⁷ Esasen IV. Seleukos Philopator, Roma Devleti karşısında zor durumdadır ve ana meşguliyeti bu sorunları aşmak üzerinedir. Onun hâkimiyet döneminde, Yahudiye özelinde de birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Zira artık III. Antiokhos'un vergiler üzerinde gerçekleştirdiğı

¹⁴⁴ Bel, Palmyra'da bulunan çok sayıda tanrıdan birisidir ve tanrılar panteonu içerisinde büyük tanrı olarak bilinmektedir. O, Palmyra'nın iyi ve merhametli tanrısı olarak anılmaktadır. Rostovtzeff, M. I., "The Caravan-Gods of Palmyra" **The Journal of Roman Studies**, 1932, 22 (1), s. 108. UNESCO tarafından dünya mirası listesine alınmış olan bu tapınak, 2015 yılında bölgede cereyan eden DAESŞ terör örgütü saldırıları neticesinde büyük hasar görmüş, adeta yıkılmıştır.

¹⁴⁵ Diod. XXIX, 15.

¹⁴⁶ App. **Syr.** 45. Daha önce Apameia Barışı kapsamında bir miktar haraç ile beraber IV. Antiokhos Epiphanes Seleukos Devleti tarafından Roma'ya rehin gönderilmişti (App. **Syr.** 39).

¹⁴⁷ Romalıların, merkezi bölgeleri Syria olan Seleukos Krallığı'nın giderek büyümesinden ve Küçük Asya'da da güçlenmeye başlamasından endişe duyması sebebiyle bu savaş yaşanmıştır. Öyle ki, Seleukos Kralı III. Antiokhos, Ptolemaiosların Küçük Asya, Trakya ve Ege Denizi adalarındaki topraklarını ilhak etme planları içerisindeydi. Roma Devleti'nin tüm uyarılarına rağmen III. Antiokhos'un MÖ 192'de Yunanistan'a ayak basması üzerine Roma ordusu, konsül M. Acilius Glabrio kumandasındaki ordusuyla Yunanistan'a girmiş ve MÖ 191 yılında Thermopylai mevkiinde III. Antiokhos mağlup edilmiştir. Geri çekilen Seleukos ordusunu takibe devam eden Roma ordusu, Sipylos Dağı yakınlarında bulunan Magnesia'da MÖ 190 yılında III. Antiokhos'u tekrar büyük bir yenilgiye uğratmıştır. Neticede, MÖ 188 tarihinde Apameia'da imzalanan antlaşmaya göre ise III. Antiokhos Küçük Asya'nın güneyinde yer alan Torosların gerisine çekilecektir. Fillerinin tamamını ve savaş gemilerinin büyük bir kısmını da Roma'ya bırakacaktır. Seleukos Donanması, Kilikia'da bulunan Sarpedon Burnu'nun batısına geçemeyecektir. Seleukoslara sığınmış olan Kartacalı Hannibal, Roma'ya teslim edilecek ve savaş tazminatı ödenecektir. Magnesia Savaşı ve Apameia Barışından sonra Seleukos egemenliği Syria dışındaki etkisini kaybetmiştir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Tekin, Oğuz, **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 206 – 207.

üçte bir oranındaki tenzilat geçersizdir ve Yahudiler üç yüz talanton vergi ödemeye başlamıştır.¹⁴⁸ Ayrıca baş kohen II. Simon hayatını kaybetmiş ve yerine oğlu, Oniad ailesinden III. Onias baş kohen olmuştur.¹⁴⁹ Belirtilen değişiklikler dışında, dönemin başlangıcı itibariyle, yeni Seleukos yönetiminin Yahudiye yaklaşımı, III. Antiokhos dönemine benzerdir. Ancak IV. Seleukos'un Roma Devleti karşısındaki zor durumu, Yahudiler aleyhinde bazı gelişmelerin yaşanmasına da sebep olmuştur. Zira Apameia Barışı çerçevesinde Roma Devleti'ne yapması gereken ödemeyi temin edebilmek amacıyla MÖ 178 yılında Heliodoros isimli bir görevlisini Hierousalem'e yollamıştır. Heliodoros, Bet ha-Mikdaş'ı yağmalama girişiminde bulunduysa da başarısız olarak geri çekilmiştir.¹⁵⁰ Hengel bu başarısız girişimi, Seleukos Devleti'nin Magnesia Savaşı ve Apameia Barışı sonrasında içine düştüğü ekonomik krizle yakından alakalı görmektedir.¹⁵¹ Daniel Kitabında ima edilen ve II. Makabeler Kitabında yer alan bu hadise arkeolojik ve epigrafik bulgularla da doğrulanabilmektedir. Zira MÖ 178 yılına tarihlenen bir stelde, IV. Seleukos'un Heliodoros adlı birisini Koile Syria ve Phoinike'de yer alan tapınakları kontrol etmekle görevlendirdiği görülebilmektedir.¹⁵² Görüldüğü üzere IV. Seleukos içinde bulunduğu zor durum karşısında Yahudiye'nin idari ve dini durumunu önemsemeden Bet ha-Mikdaş'ı yağmalama girişiminde bulunmuştur. İlginç şekilde babası da bahsedildiği üzere başka bir tapınağı yağmalarken hayatını kaybetmiştir. Bu durum Seleukos Devleti'nin içinde bulunduğu mali krizi ortaya koyması bakımından önemlidir.

Heliodoros'un MÖ 175 yılında bir suikast ile IV. Seleukos Philopator'u öldürmesi üzerine kardeşi IV. Antiokhos Epiphanes (MÖ 175 – 164) Seleukos tahtını elde etmeyi başarmıştır.¹⁵³ Mevcut son gelişme, Seleukos hâkimiyetinin başından itibaren nispeten rahat bir hayat süren Yahudiye ve Yahudilerin bu durumunun kökten değişmesine neden olacaktır. Zira bir süredir emareleri görülen Helenleşme süreci IV. Antiokhos Epiphanes döneminde hız kazanmıştır. Helen kültürü konusunda tutucu biri olarak bilinen yeni kral,

¹⁴⁸ III. Antiokhos'un yayımladığı fermanla belirtildiği üzere, üç yıllık vergi muafiyeti artık zaman aşımı dolayısıyla söz konusu değildir. Yahudiye'den alınan haraç ve vergilerin toplamı ise üç yüz talanton kadardır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz.; Aperghis, 2004, s. 168; Doran, 2016, s. 178 – 179.

¹⁴⁹ Schafer, 2003, s. 32 – 34; Vanderkam, 2004, s. 188.

¹⁵⁰ **Eski Ahit, Daniel** 11; 20; **II. Mak.** III, 21 – 28.

¹⁵¹ Hengel, 1974, s. 10.

¹⁵² Meyers, E. M. ve M. A. Chancey, **Archaeology of the Land of Bible; Alexander to Constantine**, C. III, Yale University Press, London 2012, s. 27.

¹⁵³ App. **Syr.** 45.

bu kültürün devletin tüm tebaası tarafından kabul edilmesi konusunda ısrarcı biri olarak tanımlanmaktadır.¹⁵⁴ Goldstein de bu tanıma desteklemekte ve IV. Antiokhos'un devletini Roma modelinde yeniden düzenleyerek bir Antiokheia Cumhuriyeti oluşturmayı ve Antiokheia vatandaşlığı kavramını icat etme peşinde olduğu düşüncesindedir. Ona göre, hakimiyetinin hemen başında IV. Antiokhos tebasını bu yeni düzeni kabul etmeye davet etmiştir.¹⁵⁵ Onun bu yapısı, Yahudiye'de bulunan ve Helenleşme temayülleri gösteren mityavnimin yararına olmuştur. Hatta bu grupta yer alan ve Helenleşme doğrultusunda bir İbrani ismi olan Yoşua yerine bir Helen ismi olan Iason'u benimseyen baş kohen III. Onias'ın kardeşi, kendisini ağabeyi yerine baş kohen olarak kabul ettirmek adına IV. Antiokhos Epiphanes'in huzuruna çıkararak üç yüz talanton olan olağan ödemeye ek önce altmış ve ardından seksen talanton daha ödeme teklif ederek amacına ulaşmıştır.¹⁵⁶ Doran, IV. Antokhos Epiphanes'in tahta çıktıktan kısa süre sonra III. Onias'ı görevden alıp yerine uyum sağlamaya daha meğilli bir baş kohen atamasının sebebini, III. Onias'ın vergiler konusunda bazı hususlara karşı durması olarak görmektedir.¹⁵⁷ Bu gelişme Helenleşmenin artık baş kohen ailesi Oniadlar içerisinde de görülmeye başladığını gösterdiği gibi Iason'un soy bakımından uygun olmasına rağmen, baş kohenlik makamına müdahale ettirmiş olması da bu makamın tamamen olmasa da geleneksel ve kutsal çizgisinden ayrılarak Seleukos Devleti'nin bürokratik bir makamına dönüşmeye başladığının emaresidir.

Nihayetinde IV. Antiokhos Epiphanes'in müdahalesiyle Iason MÖ 175 yılında baş kohenliği adeta bir darbeye ele geçirmiştir.¹⁵⁸ O, gerçekleştirdiği reformlarla Hierousalem'i bir Helen kentine (polis) dönüştürmeye başlamıştır. Kentte Helen tarzı eğitim, kültür ve spor kurumları (gymnasion ve ephebeion) inşa ettirmiştir.¹⁵⁹ Levine,

¹⁵⁴ Nana, 2008, s. 327.

¹⁵⁵ Goldstein, Jonathan A., **Semites, Iranians, Greeks and Romas; Studies in Their Interactions**, Scholars Press, Atlanta 2020, s. 18.

¹⁵⁶ **II. Mak.** IV, 8; Tcherikover, 1959, s. 160.

¹⁵⁷ Doran, Robert, "Resistance and Revolt. The Case of the Maccabees". **Revolt and Resistance in the Ancient Classical World and the Near East**, (ed. John J. Collins ve J. G. Manning), Brill, Boston 2016, s. 179.

¹⁵⁸ Mevcut bilgilere göre Iason'un gerçek adı Yoşua'dır. O bir İbrani adı olan Yoşua'yı Iason adıyla değiştirerek Helen taraftarlığının boyutunu gözler önüne sermektedir. Iason, II. Tapınak döneminde görev süresi tespit edilebilen baş kohen olma özelliğine de sahiptir. Zira o MÖ 175 yılında elde ettiği bu makamda MÖ 172 yılına kadar kalmıştır. Iason'un hayatı ve faaliyetleri hususunda detaylı bilgi için bkz. Vanderkam, 2004, s. 197 – 203.

¹⁵⁹ **I. Mak.** I, 14; Johnson, Paul, **Yahudi Tarihi**, (çev. F. Orman), Pozitif Yayınları, İstanbul 2001, s. 129 - 130.

Iason'un bu adımını, kentin daha geniş bir dünya ve medeniyetle adapte olası yönünde atılmış cesur ancak geçici bir adım olarak görmektedir.¹⁶⁰ Ancak belirtmek gerekir ki, arkeolojik veriler Hierousalem'de ve hatta Yahudiye'de bu döneme ait Helen tipi bir gymnasium veya stadion türü yapıların izine rastlanmadığını göstermektedir.¹⁶¹ Yeri tam olarak tespit edilemeyen bu tesisler, II. Makabeler Kitabına göre Bet ha-Mikdaş'ın hemen yakınlarındadır. Hatta kohenlerin bir kısmı Bet ha-Mikdaş'taki sunu törenlerine katılmak yerine gymnasionda gerçekleşen aktivitelere katılmayı tercih etmektedir.¹⁶² Benzer faaliyetlerini sürdüren Iason'un, tesislerin inşası, gençlerin burada eğitim alması ve Hierousalem ahalesinin Antiokheia vatandaşları gibi kabul görmesi için IV. Antiokhos Epiphanes'e yüz elli talanton daha ödeme yaptığı mevcut bilgiler arasındadır.¹⁶³ Hierousalem'de bu kurumların inşa edilmesinin en önemli sonuçlarından biri kohen sınıfı ile ahali arasında politik ve sosyo – ekonomik farklılaşmanın daha da derinleşmesidir. Zira kohenler ve oğulları hem fiziken hem de maddi olarak buralarda eğitim almaya daha yatkındır. Bu durum onların Helenlerle ve özellikle Helen politeizmiyle daha yakın ilişkiler kurması sonucunu doğurmuştur.¹⁶⁴ I. Makabeler Kitabı bu hususta baş kohenin adını anmadan *Kral* (IV. Antiokhos Epiphanes) *onlara* (mityavnim) *gentile* (Yahudi olmayanlar / goyim) *adetlerine göre hareket etme izni verdi* demektedir.¹⁶⁵ II. Makabeler Kitabı ise Iason'un reformlarının, Hierousalem'in politik veya dini yapısı üzerinde mevcut olan, bölgenin köklü ve dini yasalarına uygun gelenekleri yıkan ve yerine yeni adetler getiren girişimler olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁶ Bu kısma kadar sunulan bilgiler

¹⁶⁰ Levine, Lee I., **Judaism & Hellenism in Antiquity, Conflict or Confluence?**, University of Washington Press, Seattle 1998, s. 39.

¹⁶¹ Goldstein, 2020, s. 17.

¹⁶² **II. Mak.** IV, 12 – 14. Helenistik dönem boyunca bahse konu kurumlar, özellikle gymnasium, Helen tipi yaşamın sembolü ve temelini oluşturmuştur. Zira beden eğitimi Doğu'ya yabancı olsa da Helenler için olağan bir uygulamadır. Burada, Helenler veya Helen kabul edilmek isteyenler bir araya geldiğinde atletik egzersizlerde bulunmaktadır. Öte taraftan gymnasiumlar tüm Helenlerin bulunduğu bir mekan olma özelliğine de sahiptir. Hierousalem'de inşa edilen gymnasiona yerel halkın katılımı, Helen tipi yaşamın hegemonyasının kabul edildiği anlamına gelmektedir (Bickerman, 1979, s. 39).

¹⁶³ **II. Mak.** IV, 9.

¹⁶⁴ Babota, 2014, s. 52.

¹⁶⁵ **I. Mak.** I, 13.

¹⁶⁶ **II. Mak.** IV, 11. Esasen bu yerinde bir tespittir. Zira gymnasium Helenistik dönemde Helen medeniyetini temsil eden en karakteristik kurumdur. Gymnasiumlar sadece spor gibi fiziki aktivitelerin yapıldığı yerler değil aynı zamanda resmi ve edebi eğitimin yapıldığı yerlerdir. Her Helen kentinde bir gymnasium bulunması âdettendir ve nerede bir Helen topluluğu bulunmuşsa orada bir gymnasium kurulmaktadır. Bu tesisler, Helenlerin kültürel kimliklerini muhafaza ettikleri tesislerdir (Brutti, 2006, s. 221). MÖ II. yüzyılda gymnasiumların (çoğ. Gymnasia) sayısı Küçük Asya'da epeyce artmaktadır ancak Syria için aynı durum söz konusu değildir. Syria'da Antokheia'nın yanında Laodicea ve Babylonia'da gymnasiumlar

Yahudiye'ye Helenizmin Seleukos Devleti'nin yaptırımları neticesinde girdiği yaygın kanısını geçersiz kılmaktadır. Görüldüğü üzere zaten bir süredir Helenleşme temayülleri gösteren bir grup Yahudi, önce Yahudiye yönetiminde etkin hale gelmiş ve ardından Helenistik kültüre ait unsurları Hierousalem'e ve Yahudiye'ye büyük bir hevesle sokmuştur. Bu noktada mityavnimin hangi güdüyle bu girişimlerde bulunduğu sorusu akla gelmektedir. Mevcut durum muhtemelen Helenistik devletlerin temel karakteristiği ile alakalıdır. Bahse konu devletlerin yönetim anlayışına göre her devlet mızrakla ele geçirilmiş bir ülkedir ve bu sebeple savaş hukuku geçerlidir. Devlet, aynı zamanda bir fatih olan kralın etrafında şekillenmektedir. Helenistik kral her bakımdan en yetkili kişidir. Onun sözü kanundur ve kimse onu reddetmeye cesaret edememektedir. Bir istisna olacak şekilde, Grek ve Makedon kentlerinin halkları özel imtiyazlara sahiptir. Onlar, Helenistik krala bir antlaşmayla bağlı özgür kimseler olarak görülmektedir ve bu yerleşimler polisi oluşturmaktadır.¹⁶⁷ Bu noktada bir süredir Helen tipi yaşama öykünen Yahudilerin fırsat buldukları anda bunu gerçeğe dönüştürmek istemesi makul bir gerekçedir. Ayrıca bahsi geçen Antiokheia ahalişi gibi muamele görme ifadesi Iason'un reformlarının, bölgenin ve özellikle Hierousalem'in bir Helen polisine dönüştürülerek Yahudilerin ethnos statüsüne son verme isteğine işaret ediyor gibi görünmektedir.¹⁶⁸ Böylece Helen yanlısı aristokratların imtiyazlarını güçlendirmeyi hedefleyen bir politik amaç ortaya çıkmıştır.¹⁶⁹ Zira Hierousalem bir Helen kenti olarak tanındığı takdirde kentte yaşayan ahali de birer Seleukos vatandaşı olarak diğer Helen kentleriyle aynı haklara sahip olacaktır. Berthelot, bu hedefin eğer gerçekleştirilebilmişse, sadece baş kohen Iason dönemindeki faaliyetlerle gerçekleştirilmiş olabilme ihtimaline dikkat çekmektedir. Ancak gerçekleşmişse bile bu dönem yani Hierousalem'in bir polis olması, oldukça kısa ömürlü olmuş ve bu denemeye Makkabi Ayaklanması son vermiştir.¹⁷⁰

Iason'un bu girişimleri kaynaklarda belirtildiği üzere sonraki dönemlerde kınansa da, kentin bu dönüşümü sırasında Hierousalem'de ahali arasında silahlı bir direniş

bulunmaktadır. Şüphesiz Phoinike şehirleri Sidon, Tyre ve Akko'da da birer gymnasium mevcuttur (Doran, 2016, s. 179).

¹⁶⁷ Schalit, Abraham, "Domestic Politics and Political Institutions", **The Hellenistic Age Political History of Jewish Palestine from 332 BCE to 67 BCE**, (ed. Abraham Schalit), W. H. Allen, London 1967, s. 255.

¹⁶⁸ Tcherikover, 1959, s. 168; Schafer, 2003, s. 36; Kessler, 2008, s. 167; Kratz, 2015, s. 41.

¹⁶⁹ Hengel, 1974, s. 103.

¹⁷⁰ Berthelot, Katell, **Jews and Their Roman Rivals, Pagan Rome's Challenge to Israel**, Princeton University Press, USA 2021, s. 370.

görülmemiştir. Bu durum kent ahalisinin dönüşüme hazır olmasını yanında Iason'un yenilikleri gerçekleştirdiği sırada yerel gelenek unsurlarını, en azından bir kısmını, koruma güdüsüyle hareket etmesi yani Bet ha-Mikdaş'ın geleneksel kültürünü değiştirmeye çalışmamış olmasıyla da açıklanabilmektedir.¹⁷¹

Elbette mityavnimin bu girişimleri IV. Antiokhos Epiphanes'e de yarar sağlıyor olması sebebiyle kabul görmektedir. Kendisi, kabul ettiği taleplerle gelirlerini artırmakta ve Roma'ya yapacağı ödemeyi toparlamaktadır. Öte taraftan Ptolemaioslarla devam etmekte olan mücadele de bu hususta etkin bir gerekçedir.¹⁷² Zira Yahudiye, Seleukos Devleti'nin güney sınırında, Syria ile Mısır'ın birleştiği güzergâh üzerinde yer alması yani konumuyla, stratejik olarak önemli bir yer işgal etmektedir. Bir kavşak noktası olarak tanımlayabileceğimiz bu konumda, Helenleşmiş ve Seleukos Devleti'ne bağlı bir Yahudiye, Ptolemaios Devleti ile devam etmekte olan mücadelelerde büyük avantaj sağlayacaktır. Ayrıca heterojen bir uluslar topluluğu olan Seleukos Devleti'nde Helenistik yaşam tarzının benimsenmesi birleştirici bir unsur vazifesi de görecektir.

1.2.2. IV. Antiokhos Epiphanes'in Yahudiye Müdahalesi

MÖ 172 yılında Iason yerine Menelaos benzer yöntemle, IV. Antiokhos Epiphanes'in desteği sayesinde, baş kohenliğe atanmış ve bahse konu makamda bulunduğu MÖ 162 yılına kadar Helenleştirme çalışmaları sürdürülmüştür. Ancak bu atamanın ardından gelişen çalkantılı politik süreç, IV. Antiokhos Epiphanes'in Yahudiye'ye müdahalesinin önünü açmıştır. Zira Tobiad ailesine mensup bir baş kohen olan Menelaos, Tobiadlar ile Oniadlar arasındaki politik mücadelenin bir ürünü olarak baş kohenliğe atanmıştır.¹⁷³ Bilga adlı kohen ailesine mensup olan Menelaos, Iason'un aksine Zadok soyundan gelmemektedir. Böylece uzun bir süre sonra Zadok soyundan olmayan birisi baş kohenlik makamına geçmiş olmaktadır. Ayrıca Menelaos'un baş kohen olması, Tobiadların Oniadları bu makamdaki uzaklaştırılması anlamına da gelmektedir.¹⁷⁴ Böylece Tobiad ailesi, Oniad ailesine mensup baş kohenin yerine kendi

¹⁷¹ Schwartz, 2001, s. 32.

¹⁷² Burada sürdürdüğünü bildirdiğimiz savaşlar, Helenistik birer krallık olan Seleukos Devleti ile Ptolemaios Devleti arasında olan ve MÖ 274 ile MÖ 168 yılları aralığını kapsayan zaman diliminde gerçekleşen altı mücadeleden oluşmaktadır. IV. Antiokhos döneminde savaşlar henüz sona ermemiştir. VI. Syria Savaşı bu dönemde gerçekleşecektir. Syria Savaşlarının nedenleri ve tarihi seyri hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldırım ve Temizkan, 2017, s. 117 – 131.

¹⁷³ Tcherikover, 1959, s. 154; Johnson, 2001, s. 129 – 130; Vanderkam, 2004, s. 203 – 207.

¹⁷⁴ Hengel, 1974, s. 279 – 280; Hengel, 1980, s. 114.

ailelerine ait bir adayı geçirmiş olmaktadır. Ayrıca Zadok soyuna¹⁷⁵ da mensup olmayan Menelaos'un baş kohen olmasıyla meşru soy silsilesi de ortadan kalkmıştır.¹⁷⁶

Elbette IV. Antiokhos Epiphanes'in bu değişikliği gerçekleştirmesinde Seleukos Devleti'nin çıkarları ön plandadır. Öyle ki Menelaos'un kardeşi Simon bahse konu dönemde Bet ha-Mikdaş hazinesinden sorumludur. IV. Antiokhos Epiphanes bu atamayla hazine üzerinde doğrudan etkili olabilmeyi hedeflemektedir. Ancak Hierousalem ahalisinin desteğine sahip olan Zadok soyu mensubu devrik baş kohen Iason, elinden alınan makamı terk etme niyetinde değildir. Gelinek noktada bir tarafta Oniad ailesi ve Hierousalem ahalisinin çoğunun desteğine sahip Iason, öbür tarafta ise Seleukos idaresi ile Tobiad Ailesi'nin desteğine sahip olan Menelaos bulunmaktadır.¹⁷⁷ Mevcut gerilimin yanında Menelaos'un beklenildiği şekilde, vergi ve haraç ödemeleri ile diğer icraatlar için Bet ha-Mikdaş hazinesini açıkça zimmetine geçirerek keyfince kullanması veya kullanılmasına müsaade etmesi Hierousalem ahalisi tarafından hiç hoş karşılanmamış ve kent içinde bir çatışma ortamı doğmuştur.¹⁷⁸ Belirtmek gerekir ki mevcut çatışmalar esasen iki cephelidir. Cephelerin bir tarafı Oniadlar ile Tobiadlar arasındaki politik gerginlikten ibarettir. Diğer cephe ise mityavnim ile onlara karşı ortaya çıkan ve dindar – gelenekçi Yahudiler olarak tanımlayabileceğimiz Haşidilerin (ib. Haşidim, gr. Asidaioi)¹⁷⁹ isimli gruptan oluşmaktadır.

¹⁷⁵ Kohenlik ve baş kohenlik ile ilgili kısımlarda kısmen bu makamların irki özellikler taşıdığını ve bir soy silsilesi içerisinde ilerlediğinden bahsedilmiştir. Bu soy veya ailelerin hepsi meşru olmakla beraber, dönem dönem farklı aileler gücü ve meşruiyeti eline almayı başarmıştır. Baş kohenlik müessesesi başlangıç itibarıyla, Musa'nın kardeşi Harun ile bir kuruma dönüşmüştür. Harun önderliğinde kurumsallaşan bu makam, tarihi süreç içerisinde belli ailelere geçmiştir. Bu aileler arasında öncelikle Eleazar soyunun seçkinleştiği, ardından tarihi süreç içerisinde Zadok (Şadok) Ailesi'nin bu makamı himaye ettiği görülmektedir. Çalışmamızın konusunun II. Tapınak Dönemi içerisinde yer aldığı göz önüne alındığında, bu dönemde baş kohenliğin Zadokoğulları veya Zadok soyu elinde olduğunu söylemek mümkündür. Baş kohenlik ve kutlu soy kavramları ve bu kavramların bağlantısı hususunda detaylı bilgi için bkz. Demirci, Kürşad ve Tolga Savaş Altınel, "Erken Dönem İsrailoğulları Tarihinde Rahipliğin Gelişim Sürecine Alternatif Bir Bakış" **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2017, 58 (2), s. 31 – 61.

¹⁷⁶ Schafer, 2003, s. 38. Bu noktada belirtmek gerekir ki, I. Makabeler Kitabı ile II. Makabeler Kitabı, aynı dönemi ele almalarına rağmen, I. Makabeler Kitabının aksine II. Makabeler Kitabında Helen yanlı baş kohenler Iason ile Menelaos'tan bahsedilmemektedir. Muhtemelen bu durum, bahse konu isimlerin anısını Yahudi hafızasından silme (damnatio memoriae) amacına hizmet etmektedir (Rappaport, 2012, s. 132).

¹⁷⁷ Tcherikover, 1959, s. 171.

¹⁷⁸ **II. Mak.** IV, 39 – 42.

¹⁷⁹ Haşidiler, en kısa tanımlamayla dindar Yahudiler olarak ifade edebileceğimiz bir gruptur. Özellikle IV. Antiokhos döneminde, Helenleştirme faaliyetlerinin zirveye çıktığı günlerde ortaya çıkan bu grup, Yahudi şeriatının hamilerini, dış yeniliklere karşı muhafaza etmeye davet etmektedir. Bu yeni fikirlerin Yahudiler arasında yayılmasını hoş karşılamayan Haşidiler, özellikle Makkabi isyanı çatısı altında mücadelelere de girişmiştir (Nana, 2008, s. 361 – 362). I. Makabeler Kitabı, bu mücadelelerde gösterdikleri yararlılıklardan

Hierousalem’de bu gelişmelerin yaşandığı sırada, IV. Antiokhos Epiphanes MÖ 170 yılında Mısır’a girmek suretiyle VI. Syria Savaşını (MÖ 170 – 168) başlatmıştır. Bilindiği üzere Apamaea barışının ardından Seleukoslar sadece ağır bir savaş tazminatı ödemekle yükümlü hale gelmemiştir. Roma Devleti onları ayrıca Anadolu’yu terk etmek zorunda bırakmış ve bu sebeple Seleukos Devleti büyük miktarda toprak kaybetmiştir. Bu durum Seleukos Devleti’ni derinden etkilemiştir. Zira tarihin diğer dönemlerinde olduğu gibi Helenistik dönemde de bölgelerin genişlemesi gelirlerin ve dolayısıyla gücün artması anlamına gelmektedir. Bölgelerin kaybedilmesi ise ters etki oluşturmakta ve hanedanlıklar ile devletleri gerileme ve çöküş sarmalı içerisine sokabilmektedir. IV. Antiokhos Epiphanes’in Syria ve Mısır’da giriştiği mevcut askeri hareketlerin önemli sebeplerinden biri şüphesiz Romanın bu hamlesine cevap vermek ve kayıplarını alternatif bir şekilde telafi etmektir.¹⁸⁰ IV. Antiokhos Epiphanes mevcut hareketi dahilinde Pelusium mevkiinde büyük bir galibiyet elde ettikten sonra yapılan antlaşmayla İskenderiye’ye kadar tüm Mısır’ı hâkimiyeti altına almıştır.¹⁸¹ Bu ilk başarılarının ardından MÖ 169 yılında Syria’ya geri dönmek üzere harekete geçmiştir.¹⁸² Bu sırada Hierousalem’deki iç mücadele hâlâ sürmektedir ve kentte IV. Antiokhos Epiphanes’in hayatını kaybettiğine dâir kaynağı bilinmeyen bir haber yayılmıştır. Bu haber, Seleukos Devleti’nin Roma Devleti karşısında düştüğü güç durumla birleşince, bölgede yer alan Seleukos karşıtı gruplar harekete geçmiştir.¹⁸³ Mevcut tanımın, Yahudiye özelindeki örneği olan Oniad ailesine mensup devrik baş kohen Iason da bu çerçevede Hierousalem’e girme ve Tobiad Ailesi’nin bir üyesi olan IV. Antiokhos Epiphanes destekli baş kohen Menelaos’a karşı hareket etme hususunda cesaretlenmiştir.¹⁸⁴ Mücadelede konumunu kaybetmeye başlayan Menelaos, tekrar IV. Antiokhos Epiphanes’ten destek ve askeri müdahale talebinde bulunmak durumunda kalmıştır.¹⁸⁵ Talebin kendisine ulaştığı sırada Mısır’dan Antiokheia’ya dönmekte olan IV. Antiokhos Epiphanes, derhal Hierousalem’e ilerlemiştir. Onun kente gelişi veya hemen öncesinde,

ötürü onları, Musa şeriatı uğruna canlarını feda eden güçlü savaşçılar olarak takdim etmektedir (**I. Mak. II, 42**).

¹⁸⁰ Austin, M. M., “Hellenistic Kings, War and the Economy”, **The Classical Quarterly**, 1986, 36 (2), s. 461.

¹⁸¹ Schafer, 2003, s. 39; Portier-Young, 2014, s. 115.

¹⁸² Bevan, 1902, s. 141.

¹⁸³ Hengel, 1974, s. 11.

¹⁸⁴ **II. Mak. V, 5**.

¹⁸⁵ Nana, 2008, s. 329.

devrik baş kohen Iason Hierousalem’i terk etmiştir.¹⁸⁶ Iason’un Hierousalem’den çekilmek zorunda kalmasının sebepleriyle ilgili kaynaklarda bir açıklama bulunmamaktadır. Ancak Hengel, onun başarısız bir isyan girişiminin ardından Sparta’ya, yakınlık bulma umuduyla, gittiğini belirtmektedir.¹⁸⁷ Dahası onun Hierousalem’de ne kadar tutunabildiğini ve IV. Antiokhos’un Hierousalem’e ilerlemesinden önce ne kadar zaman geçtiği de bilinmemektedir. Onun kentten ayrılışı, yüksek ihtimalle, IV. Antiokhos’un ordusunun yaklaşmasıyla alakalıdır.¹⁸⁸ Her ne kadar kenti terk etmiş olsa da Iason’un bu isyan niteliğindeki girişimleri, IV. Antiokhos Epiphanes’e Yahudiye’ye girme ve buradaki kontrolünü sıkılaştırma gerekçesini vermiş olmaktadır.¹⁸⁹ Zira kaynaklar bahsi geçen şekilde MÖ 169 yılında Hierousalem’e giren IV. Antiokhos Epiphanes’in burada küçük çaplı bir katliama giriştiğini belirtmektedir. Katliamın ardından ise baş kohen Menelaos rehberliğinde Bet ha-Mikdaş’a girerek burada bulunan zenginlikleri ele geçirdiği bilinmektedir.¹⁹⁰ I. Makabeler Kitabı, MÖ 169 yılında gerçekleşen müdahale ve yağma hadisesinin ardından Hierousalem ahalsinin bir kısmının yaşadığı üzüntüyü abartılı bir dille aktarmaktadır.¹⁹¹ Ancak ahalinin üzülmekten ve hayıflanmaktan başka bir girişimde bulunulmadığı da belirtilmelidir.

IV. Antiokhos Epiphanes’in Hierousalem’deki son eylemlerinin sebepleri konusunda doğrudan bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak çeşitli muhtemel sebepler mevcuttur. İlgili kısımlarda değinildiği üzere Seleukos Hanedanlığı’nın çeşitli bölgelerdeki tapınaklara ve buralardaki hazinlere yoğun bir ilgisi bulunmaktadır. Bu ilgi Seleukos Devleti’nin içinde bulunduğu mali krizle ilgili olmalıdır.¹⁹² Hierousalem’de girişilen yağma ve katliamın bir diğer olası sebebi IV. Antiokhos Epiphanes’in, kendi

¹⁸⁶ **II. Mak.** V, 7 - 10.

¹⁸⁷ Hengel, 1980, s. 114. Baron da bu görüşü desteklemekte ve baş kohen Iason’un, IV. Antiokhos Epiphanes döneminde, Sparta’ya giderek, dost bir idarenin çatısı altına iltica edebilmeyi umduğunu belirtmektedir (Baron, 1952, s. 185).

¹⁸⁸ Sievers, Joseph, **The Hasmoneans and Their Supporters from Mattathias to the Death of John Hyrcanus I**, Scholars Press, Atlanta 1990, s. 17.

¹⁸⁹ Portier-Young, 2014, s. 136.

¹⁹⁰ **Ios. bell. Iud.** I, 1, 1; **I. Mak.** I, 20 - 24; **II. Mak.** V, 13 - 15.

¹⁹¹ **I. Mak.** I, 25 - 28.

¹⁹² Hatırlanacağı üzere III. Antiokhos Megas’ın, Magnesia’da aldığı yenilginin ardından MÖ 188 yılında Roma ile yaptığı antlaşmaya göre, Seleukos Devleti Torosların güneyine çekilmek durumunda kalmış ve Roma Devleti’ne tazminat öder hale gelmiştir. Dolayısıyla Seleukos Devleti’nin gelirleri azalırken, giderleri artmıştır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak ise kaynak temin etme amacıyla tapınak hazinelerine yönelmişlerdir. Kendisinin Bet ha-Mikdaş’tan yağmaladığı 1800 talanton, Roma’ya ödenen iki yıllık tazminata eşittir (Frend, 1965, s. 41).

tasarrufuyla baş kohenlik makamına yerleştirdiği Menelaos'a karşı çıkan isyanı, kendi otoritesine karşı bir hareket olarak görmüş olma ihtimalidir. Bu ihtimale göre, kent ahalisini cezalandırmak adına önce katliama girişmiş ardından Bet ha-Mikdaş'ı yağmalamıştır. Collins'in işaret ettiği diğer bir ihtimale göre ise Yahudiye'de esasen hizipler arası bir mücadele konumunda olan bu durumu IV. Antiokhos Epiphanes kendisine karşı çıkmış bir isyan olarak algılamış ve bastırmak için vahşice hareket etmiştir.¹⁹³ Son olarak kaynaklarda yer alan, yağmaya Menelaos'un rehberlik ettiği ifadesi ve müdahalenin ardından baş kohenliğini sürdürmeye devam etmesi, hadisenin sunulan destek karşısında ödenmesi gereken bedel olabileceği izlenimini uyandırmaktadır. Yağma hadisesinin ardından IV. Antiokhos Epiphanes, biri Hierousalem'e yerleştirilen Philippos ve diğeri Gerizm Dağına yerleştirilen Andronikos olmak üzere iki Seleukos görevlisini birlikleriyle beraber bırakarak bölgeden ayrılmıştır.¹⁹⁴ Şüphesiz Philippos'un en önemli görevlerinden biri, Bet ha-Mikdaş'ın yağmalanmasına rehberlik etmesi sebebiyle nefret edilen biri haline dönüşen Menelaos'un himaye edilmesi ve dolayısıyla bölgede düzenin korunmasıdır.

MÖ 168 yılı baharında devam etmekte olan VI. Syria Savaşı dâhilinde ikinci kez Mısır'a bir sefer düzenleyen IV. Antiokhos Epiphanes'in oldukça başarılı şekilde yürüttüğü harekât Eleusis mevkiinde Roma Devleti'nin müdahalesiyle sona ermiştir. Burada Ptolemaios Devleti'nin imdadına yetişen Roma, legatus Popilius Laneas vasıtasıyla IV. Antiokhos Epiphanes'e savaşı bitirmesini ve Mısır'ı hızla terk etmesini bildiren bir nota göndermiştir.¹⁹⁵ Roma Devleti'ne karşı çıkmaya cesaret edemeyen IV. Antiokhos Epiphanes, kazanmakta olduğu savaşı sonlandırarak geri çekilmek durumunda kalmıştır. Eleusis'ten başkenti Antiokheia'ya dönüşü sırasında ise MÖ 167 yılında Apollonius adlı bir görevlisini Yahudiye ve Hierousalem'e göndermiştir. Apollonius ve beraberindeki kuvvetler, tüm Hierousalem'i talan ettikten sonra ahalinin bir kısmını katletmiş ve birçoğunu da esir almıştır. Daha sonra bölgede Seleukos otoritesini sağlamlaştırmak adına kentin tahkimatları yıkılmış ve Hierousalem'de hâkim bir noktaya

¹⁹³ Collins, 2016, s. 189.

¹⁹⁴ **II. Mak.** V, 22.

¹⁹⁵ App. **Syr.** 66; Pol. XXIX, 27; Liv. ILV, 12; Diod. XXXI, 2; Bauer, Susan Wise, **Antik Dünya, İlk Kayıtlardan Roma'nın Dağılmasına**, (çev. M. Moralı), Alfa Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 670; Allegro, 2015, s. 74.

tekabül eden Akra'ya bir Seleukos garnizonu yerleştirilmiştir.¹⁹⁶ IV. Antiokhos'un bu icraatları apokrif Daniel Kitabında şu şekilde geçmektedir;

Kuzey Kralı büyük bir servetle ülkesine dönecek, ama amacı kutsal antlaşmaya karşı gelmek olacak. Dilediğini yaptıktan sonra ülkesine dönecek. Belirlenen zamanda dönüp yine Güney'e saldırarak. Ancak bu kez sonuç öncekinden farklı olacak. Ona karşı koymak için Kittim'den gelen gemiler cesaretini kırarak. Geri dönecek ve öfkeyle kutsal antlaşmaya karşı çıkacak, kutsal antlaşmayı bırakanları yine kayıracak. Askerleri gidip tapınakla kaleyi kirletecek, günlük sunuları kaldırıp yıkıcı iğrenç şeyi koyacaklar.¹⁹⁷

IV. Antiokhos'un bir Seleukos garnizonu yerleştirdiğini belirttiğimiz Akra'nın tam konumu hakkında henüz arkeolojik veri elde edilemediğinden, bir şey söylemek mümkün değildir.¹⁹⁸ Ancak buranın Bet ha-Mikdaş'ın güneyine, eski Davud Kenti'nin yer aldığı güneydoğu tepesine inşa edildiği düşünülmektedir.¹⁹⁹ Akra, mevcut yönetime karşı çıkan isyanı bastırma amacına hizmet ettiği gibi, Hierousalem'de bulunan Helen taraftarlarına bir sığınak bir müstahkem mevki vazifesi de görmektedir.²⁰⁰ Öte taraftan Yahudiye'nin çevresinde yani Palaestina ve Doğu Akdeniz sahil şeridinin birçok bölgesinde sayısız Grek kentleri bulunmasına rağmen, IV. Antiokhos Akra'yı inşa ettirene kadar çekirdek Yahudiye bölgesinde bir Grek kentinden öte tek bir Grek köyü dahi bulunmadığını da belirtmek gerekmektedir. Elbette Grekler Hierousalem ile ticaret yapmaktadır ancak buraya yerleşmemişlerdir.²⁰¹ Kente bir Seleukos garnizonu yerleştirilmesi salt Yahudilere karşı alınmış bir tedbir olmaktan ibaret değildir. Elbette bu garnizonun en önemli görevlerinden biri bölgede Seleukos otoritesini ve düzeni korumaktır. Ancak öte taraftan garnizon, Seleukos Devleti'nin güney sınırını Mısır'dan yani Yahudiye üzerine hâlâ emelleri bulunan Ptolemaios Devleti'nden gelecek olası bir tehdide karşı tedbir amacıyla yerleştirilmiştir. Meseleye bu bakış açısıyla yaklaşıldığında, IV. Antiokhos Epiphanes'in Ptolemaioslarla devam eden mücadele ve görüşmeler dahilinde, tartışmalı bir bölge konumunda bulunan Yahudiye üzerindeki hakimiyetini tesis etmek amacıyla bahse konu girişimlerde bulunduğu çıkarımını yapmak da mümkün hale gelmektedir.²⁰² Son gelişmeler neticesinde, Yahudiye'de Seleukos görevlilerinin bulunmaması durumu

¹⁹⁶ **I. Mak.** I, 29 - 35; **II. Mak.** V, 24; **Ios. ant. Iud.** XII, 5, 4.

¹⁹⁷ **Eski Ahit, Daniel** 11; 28 - 31. Burada Kuzey Kralı olarak anılan IV. Antiokhos Epiphanes, Güney olarak işaret edilen bölge Mısır yani Ptolemaios Hanedanlığı ve Kittim'den gelen gemiler ise Roma Devleti'ni temsil etmektedir.

¹⁹⁸ Meyers ve Chancey, 2012, s. 27.

¹⁹⁹ Allegro, 2015, s. 75.

²⁰⁰ Rappaport, 2012, s. 133.

²⁰¹ Goldstein, 2020, s. 16.

²⁰² Portier - Young, 2014, s. 159.

tamamen ortadan kalkmış olmaktadır. Ayrıca Hierousalem kenti bölgeye konuşlanan garnizon sebebiyle, Yahudilerin yanında paganların da yaşadığı bir kente dönüşmüştür. I. Makabeler Kitabı, bu hadisenin ardından Hierousalem ahalisinin bir kısmının kenti terk ettiğini bildirmektedir.²⁰³ Kent popülasyonunun, karma hale gelmesinin doğal bir sonucu olarak dini hayatı da karma hale gelmiştir. Zira yeni yerleşimciler için Şabat²⁰⁴ haftalık dinlenme ve ibadet günü değildir.²⁰⁵ Ayrıca yeni yerleşimcilerin, kendi ibadetlerini Hierousalem’de gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Öte taraftan kent tahkimatlarının yıkılmasına da dikkat çekmek gerekmektedir. Bahse konu dönemde bir kentin tahkimat ve surlarını yıkmak, o kentin tamamen hakimiyet altına alındığını simgelemektedir. Zira surları olmayan bir şehir, şehir değildir. Mevcut veriler bütünüyle ele alındığında Lykke, bu müdahaleyi, IV. Antiokhos Epiphanes’in kenti tekrar ele geçirmesi olarak görmekte ve Hierousalem ile tapınağın sadece dini bağımsızlığını değil aynı zamanda öz yönetimini de kaybettiğini düşünmektedir.²⁰⁶ Geline nokta, Yahudiye’nin Helenleşme sürecinin başlangıcında etkili olan Yahudi faaliyetlerinin IV. Antiokhos Epiphanes’in bölgeye müdahalesinde de kolaylaştırıcı ve hızlandırıcı bir unsur olduğunu göstermektedir. Yahudiler arasında oluşan hizipleşmeler ve çatışmalar neticesinde hem baş kohenlik makamı dış tesirlere açılmış hem de Hierousalem’in salt Yahudilerden oluşan demografik bütünlüğü bozulmuştur.

1.2.3. IV. Antiokhos Epiphanes’in Yerel Kültleri Yasaklayan Kararı

IV. Antiokhos Epiphanes, VI. Syria Savaşı’nın sonunda MÖ 167 yılında ülkesindeki yerel inançların terk edilmesini ve Helen tanrılarına ibadet edilmesini bildiren bir talimatname yayınlamıştır. Seleukos Devleti’nin pagan ahalisi talimatlara hızlıca uyum sağlamıştır. Ayrıca, Yahudiye ahalisinin bir kısmı da dikte edilen kararlara uyarak pagan ibadetleri başlatmıştır.²⁰⁷ Apokrif I. Makabeler Kitabı temelli bilgiler, IV.

²⁰³ **I. Mak.** I, 38.

²⁰⁴ Şabat, Yahudilerin haftalık ve kutsal dinlenme ile ibadet etme günüdür. Şabat, kaynağını, Tanrı’nın dünyayı yaratmasından almaktadır. Yahudi ilahi anlatısına göre Tanrı, dünyayı altı günde yaratmış, yedinci günde ise dinlenmiştir. Bu sebeple bu gün, Yahudiler arasında dinlenme ve Tanrı’ya anma günü kabul edilmektedir. Şabat gününün gerekliliklerine riayet etmek Yahudiliğin On Emri’nden biridir. Kur’an-ı Kerim’de de bu günden sept olarak bahsedilmiş ve kutsallığına dikkat çekilmiştir. Vakit olarak Şabat, Cuma günleri ikindiden sonra başlayıp cumartesi günü akşamına kadar devam etmektedir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Adam, 2018, s. 103.

²⁰⁵ Doran, 2016, s. 186.

²⁰⁶ Lykke, Anne, **Reign and Religion in Palestine The Use of Sacred Iconography in Jewish Coinage**, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2015, s. 33.

²⁰⁷ **I. Mak.** I, 41 - 43; **Ios. bell. Iud.** I, 1, 2.

Antiokhos Epiphanes'in Yahudiliği de etkileyen dini yaptırımlara girişmesinin sebebini Seleukos Devleti'ni birleşmiş bir Helen mirası etrafında toplama düşüncesi olarak açıklamaktadır.²⁰⁸ Bu açıklama, geçerli bir sebep olarak görülebilse de tek başına konuya aydınlık kazandırmamaktadır. Zira bu durum, bünyesinde çok sayıda yerel kültür barındıran ve farklı inançlara saygı gösteren Seleukos Devleti'nin gelenekleriyle uyuşmamaktadır. Seleukos Kralları, farklı ırklara ve dinlere mensup tebaaları üzerinde otoritelerini güçlü tutabilmek için, dini hoşgörü politikasından istifade etmeye çalışmaktadır.²⁰⁹ Hatta Hierousalem örneğinde görülenin aksine Seleukoslar yerel kültürlere karşı kesinlikle hoşgörülü ve hatta bu geleneklerin sürdürülmesinde teşvik edicidir.²¹⁰ Öte taraftan IV. Antiokhos Epiphanes'in Olimpios Zeus'a bir sempatisi olduğu da aşıkardır. Zira o Hanedanlığı'nın Apollo'ya olan bağlılığını terk ederek Zeus'a saygı göstermeye başlamış ve hatta Antiokheia sikkeleri üzerine Apollo yerine Zeus'un suretini bastırmıştır. Ayrıca Atina ve Priene gibi ve diğer başka bölgelerde Olimpios Zeus tapınakları inşa ettirmiş veya inşasına katkıda bulunmuştur.²¹¹ I. Makabeler Kitabı ve Iosephos'ta yer alan IV. Antiokhos Epiphanes'in talimatnamesine işaret eden imalar Yahudi literatüründe de yer almaktadır. Babil Talmudunda geçen ifadelerle göre, Yunan Krallığı (Seleukos Devleti) bir ferman yayınlamış ve Yahudilerin cennetin adını ağızlarına almasını yasaklamıştır.²¹² I. Makabeler Kitabının açıklamasını dikkate aldığımızda, Seleukos Devleti'nin iç politikada tavır değiştirdiği yorumunu yapmamız gerekmektedir. Öte taraftan, bahse konu yasaklamanın, Menelaos'un girişimlerinin başladığı dönemde, ideolojik bir baskılayıcı olarak kullanıldığını veya Yahudiye'de kohenler tarafından yürütülen bir isyan veya mücadelenin bastırılması kapsamında alınan tedbirlerin bir öncüsü olarak yürürlüğe konulduğu da düşünülmektedir.²¹³ Meseleye farklı bir yaklaşım olarak, Yahudilerin özellikle aristokrat kesiminin tamamen değilse bile Helenleşen bir kısmının IV. Antiokhos Epiphanes'i bu türden girişimlerde bulunmaya teşvik etmiş olma ihtimali göz ardı edilmemelidir.

²⁰⁸ I. Mak. I, 41.

²⁰⁹ Diakov, V. ve S. Kovalev, **İlkçağ Tarihi**, C. I, (çev. Ö. İnce), V Yayınları, Ankara 1987, s. 490.

²¹⁰ Kuhrt, Amélie, Susan Sherwin-White, "Aspects of Seleucid Royal Ideology: The Cylinder of Antiochus I from Borsippa", **Journal of Hellenic Studies**, 1991, 111, s. 71 - 86.

²¹¹ Millar, 2006, s. 82.

²¹² Bu ifadenin devamında, Haşmonay Krallığı'nın onları yendiğinden bahsedilmekte ve Malkhut Haşmonay ifadesi açıkça kullanılmaktadır (**BT. Roş Haşana**, 18b; 15).

²¹³ Tcherikover, 1959, s. 157; Rappaport, 2012, s. 134.

Makkabi İsyanı'nın çıkış sebepleri arasındaki en büyük etken IV. Antiokhos'un Yahudi inancını baskılayan bu girişimleri olarak görülmektedir.²¹⁴ Bu hususta farklı bir sebep sonuç ilişkisi sunarak, kısıtlamaların isyanın sebebi değil de sonucu olduğu görüşünü savunanlar da bulunmaktadır. Diğer bir deyişle isyan dini yaptırımlara bir tepki olarak çıkmamış aksine dini yaptırımlar bir isyanın çıkması üzerine gelmiştir.²¹⁵ Ancak bu görüş bugün oldukça zayıf kabul edilmekte ve genel olarak kabul görmemektedir.²¹⁶ Öte taraftan IV. Antiokhos Epiphanes'in bu talimatnamesinin doğrudan Yahudiliği hedef alan bir kararname olmadığını da belirtmek gerekmektedir. O, ülkesindeki tüm yerel kültürleri yasaklamıştır.²¹⁷ Hatta II. Makabeler Kitabının belirttiğine göre IV. Antiokhos, Samaria'da Gerizm Dağı'nda bulunan Yahvist Tapınağı da bir Helen mabedine çevirme girişimlerinde bulunmuştur.²¹⁸ Seleukos Devleti nezdinde, bünyesinde bulunan yerel bir inanç olan Yahudilik de doğal olarak bu talimatnameden etkilenmiştir. Ancak farklı bir açıyla bakıldığında Yahudiye'de yaşananlar salt bir kültürün yasaklanmasından ibaret değildir. Bölgede yasaklamanın yanında, bu kültürün dini kaidelerinin ihlal edilmesi için şiddetli bir zorlama yapılmıştır.²¹⁹ Ayrıca bahse konu dönemde Yahudilik sadece Yahudi Tanrısına ibadet etmek veya belli bir kültürün kural ve geleneklerine riayet etmekten ibaret değildir. Yahudilik bu dönemde Yahudiler için seçkin ve etnik kimlikle bütünleşmiş bir yaşam biçimidir.²²⁰ Bu yaşam biçimine müdahale edilmesi belli kesim Yahudiler tarafından hoş karşılanmamıştır. Neticede sebebi ne olursa olsun, IV. Antiokhos Epiphanes'in Yahudiliği derinden etkileyen bu kararları, ileride bir hanedanlığa dönüşecek olan Mattathias ve ailesinin Yahudiye taşrasında Makkabi İsyanını başlatmasının en meşru sebebi olmuştur.

Talimatname, Yahudiye'nin başkenti olması sebebiyle önce Hierousalem'de uygulanmaya başlanmıştır. Aynı yıl içerisinde Seleukos yetkililerinin nezaretinde Bet ha-

²¹⁴ Grabbe, 2016, s. 67.

²¹⁵ Tcherikover, 1959, s. 190 -191; Schwartz, 2001, s. 32.

²¹⁶ Collins, 2016, s. 190.

²¹⁷ Bu kapsamda, IV. Antiokhos Epiphanes, Mopsuestia'yı Pyramus'taki Seleukeia'ya dönüştürmüştür. Ayrıca Castabala ve Bambyce adlı Atargatis'in kült merkezi olan kentler de Hieropolis'e çevrilmiştir. Öte taraftan Bel'in tapınak merkezi olan Babylonia'da Helenleştirilmiştir. Hatta Hierousalem ile aynı dönemde Babylonia'ya da bir tiyatro ve gymnasium inşa edilmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki yerel halkın kutsal metinleri sadece Hierousalem'de yakılmıştır (Bickerman, 1979, s. 61).

²¹⁸ **II. Mak.** VI, 2.

²¹⁹ Rappaport, 2012, s. 133.

²²⁰ Allegro, 2015, s. 71; Collins, 2016, s. 199 – 200.

Mikdaş, inşa edilen sunak ve domuz kurbanlarının başlatılması suretiyle pagan bir tapınağa dönüştürülmüştür. Yahudi çocukların sünnet edilmesi, Esk Ahit bulundurulması ve dönem Yahudilerinin sunmakla mükellef olduğu günlük kurban ritüelleri de yasaklanmıştır. Talimatlara karşı gelenler kırbaçlanmak, çarpmaya gerilmek ve türlü işkencelere maruz kalmak suretiyle öldürülmüştür.²²¹ Bahse konu son düzenlemeler ve daha önce kente bir garnizon yerleştirilmiş olması, bazı görüşlere göre, Hierousalem ve Bet ha-Mikdaş'ı Helen Tanrısı Zeus Olimpios'a adanmış bir askeri koloniye dönüştürmüş olmaktadır.²²² Kent ahalisinin kısmen Helenleşmiş olmasının etkisi kısmen de korku iklimi sebebiyle idarecileri ve ahalinin çoğunluğu bu emirlere itaatkâr davranmıştır. I. Makabeler Kitabı onlar hakkında *halk saflığı bozan her türlü şeye, tüm kötülöklere uydu, onurlarını hiçe saydılar* demektedir.²²³ Elbette kentte Seleukos görevlilerinin talimatlarına karşı gelenler, az da olsa, mevcuttur. II. ve IV. Makabeler Kitapları, IV. Antiokhos Epiphanes'in emirlerine uymak yerine Yahudi geleneklerine bağılı kalmayı seçen ve tercihleri sebebiyle ölümlle cezalandırılan kişilerin mevcudiyetini bildirmektedir.²²⁴ Ancak bahse konu karşı geliş genel itibariyle talimatlara uymamak ve üzülmekten öteye geçemeyen pasif direnişten ibarettir.²²⁵

1.3. Makkabi Ailesi ve Makkabi İsyanı'nın Başlaması

Makkabi İsyanı başlatan ve ardından Haşmonayim Hanedanlığını kurmayı başaran Mattathias (Mattityah / Matatyahu) ve ailesi hakkındaki bilgiler I. Makabeler Kitabı ile Yahudi tarihçi Flavius Iosephos'un eserlerinden edinilmektedir. Mevcut bilgilere göre Simon oğlu Yohanan oğlu Mattathias, Davud zamanında yaşamış bir kohen aile lideri olan Ioarib (Yoarib / Yoarib) soyundan gelmektedir.²²⁶ Eski Ahit'te zikredilen Yehoyariv (Iehoarib)'in Haşmonayim Ailesi'nin büyük atası olarak anılan Ioarib ile

²²¹ Ios. **ant. Iud.** XII, 5, 4; **I. Mak.** I, 45 – 57.

²²² Kessler, 2008, s. 159; Kratz, 2015, s. 41.

²²³ **I. Mak.** I, 48.

²²⁴ IV. Antiokhos Epiphanes'in talimatlarına karşı çıkmaları sebebiyle, Hierousalem'de öldürüldüğü bildirilen kişilerden ilki Yaşlı Eleazar'dır. II. Makabeler Kitabında sunulan rivayet mahiyetindeki bilgiler, Eleazar'ın son anlarını dramatik bir şekilde tasvir etmektedir. Bahse konu anlatı için bkz. **II. Mak.** VI, 18 – 31. Benzer gerekçeyle katledilen Yedi Erkek Kardeşin Hikâyesi için ise bkz. **II. Mak.** VII, 1 – 41. Bu anlatıların benzerleri, küçük farklarla, IV. Makabeler Kitabında da yer almaktadır. IV. Makabeler Kitabında yer alan Yaşlı Eleazar'ın Hikâyesi için bkz. **IV. Mak.** V. – VII, Yedi Erkek Kardeşin hikayesi için bkz. **IV. Mak.** VIII - XVIII.

²²⁵ **I. Mak.** I, 63; Bickerman, 1962, s. 95.

²²⁶ **I. Mak.** II, 1.

özdeşleştirilmesi yönünde bir eğilim bulunmaktadır.²²⁷ Mattathias'ın ismi zikredilenler dışında, Asamonaios (Haşmon / Haşmonay) adlı dip bir ataya sahip olduğu bilinmektedir.²²⁸ Bu dip atadan dolayı kullanılan Haşmonay adıyla ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Görüşlerin ilkinde göre o, Mattathias'ın ailesine adını veren kişinin ismidir ki bu model Iosephos ve rabbinik kaynaklarla uyumaktadır. Diğer bir görüşe göre bu ad Ioarib kohenlik soyuna mensup bir ailenin adıdır. Üçüncü ve farklı bir görüşe göre ise bu ad, Mattathias'ın atalarından birinin epithetidir. Eğer bu ad bir epithetse, muhtemelen bir bölgeye ve o bölgeye olmaya veya epithet sahibinin bir özelliğine işaret etmektedir. Ancak, bazı öneriler olmakla beraber, aileyle ilgili bölgelerin hiçbirinde bu ad görülmemektedir. Eğer bir özelliği yansıtmaktaysa da bunun hangi özellik olduğuna dâir tatmin eden bir açıklama bulunmamaktadır. Dördüncü ve en zayıf ihtimale göre ise bu isim, Mattathias'ın bir epithetidir. Netice itibariyle Mattathias'ın oğullarının Ioarib kohenlik ailesine mensup olma iddiaları dahilinde bu adın bir ata adı olarak kullanıldığı düşüncesi ağır basmaktadır.²²⁹ Asamonaeus'un yaşadığı dönem ve kaçınıcı kuşaktan ata olduğu yönünde bir bilgi mevcut değildir. Ancak bilinen en büyük ata olması hasebiyle, Asamonaios soyundan gelenler anlamına gelecek şekilde, aile ve hanedanlık Haşmonayim / Haşmonaylar olarak anılmaktadır. Mattathias'ın babası ve bahsi geçen büyükbabaları ile ilgiliyse kaynaklarda isimlerinin dışında bir bilgi bulunmamaktadır.

I. Makabeler Kitabı ve Flavius Iosephos'un verdiği bilgilere göre, Makkabi İsyani'nı başlatan Mattathias'ın büyükten küçüğe olacak şekilde, Ioannes Gaddi (Yohanen Gaddi), Simon Thassi (Şimon Tarsi), Ioudas Makkabaios (Yehuda Makabe), Eleazar Avaran (Elyezer Horani) ve Ionathan / Ionathes Apphous (Yonatan Apfus)

²²⁷ **Eski Ahit, I. Tarihler** 24; 7. Bu noktada Haşmonayim Ailesi'nin mensubiyeti ile ilgili farklı bir görüşü de belirtmek gerekmektedir. Regev, Eski Ahit'te yer alan ifadelerden yola çıkılarak ailenin soyunu Zadok soyu ile bağlantılı hale getirilebileceği düşüncesindedir. Ona göre, Ioarib (Yoiarib) **Eski Ahit, I. Tarihler** 24; 7'de sayılan yirmi dört kohen ailesinin ilkidir. Buradaki bilgiye göre Ioarib, Harun'un oğlu Eleazar'dan geliyor gibi görünmektedir. Eleazar'dan ayrıca Zadok ve Zadokiler de türemiştir. Ayrıca Yedayah ve Ioarib aileleri arasında bir akrabalık var gibi de görünmektedir. Eski Ahit'in **Nehemya** 11; 10 - 11 ve **I. Tarihler** 9; 10 - 11 kısımlarında, Ioarib, Yedaiah'ı izlemektedir. **Eski Ahit, Nehemya** 11; 10'da ise Yedaiah Ioarib'in oğlu ifadesi yer almaktadır. Böylece Ioarib'e ait soy ağacının, Zadok soyundan geldiği iddiasında bulunulabilir. Eğer onlar gerçekten Yedaiah ailesine mensupsa soyları Zadok'a kadar izlenebilir (Regev, 2013, s. 121). Eyal Regev'in bu teorisini belirtme ihtiyacı duymakla beraber konu hakkında kesin bir yargıya varmanın mümkün olmadığını eklemek gerekmektedir. Bu sebeple ailenin soy silsilesinin Zadok soyu ile bağlantısı olmadığı üzerine olan mevcut görüş benimsenmiştir.

²²⁸ **Ios. bell. Iud.** I, 1, 3; **Ios. ant. Iud.** XII, 6, 1. Bu isimle Asmon, Asmoneus ya da Asamonaeus olarak da karşılaşabilmektedir. Babil Talmudunda aile Haşmonay, Mattathias ise Mattityah olarak anılmaktadır. Bkz. **BT. Megillah**, 11a, 12.

²²⁹ Sievers, 1990, s. 28 - 29.

adlarında beş oğlu bulunmaktadır.²³⁰ Mattathias'ın adı verilen oğulların ikinci isimleri, onların karakter ve özellikleri hakkında bilgiler sunan birer epithettir. Mattathias'ın ismi zikredilenler dışında bir çocuğa sahip olup olmadığı ve eş veya eşleri konusunda kaynaklarda açık bir bilgi bulunmamaktadır. Bu hususta sadece bahse konu dönemde Yahudiler arasında poligaminin meşru olduğu²³¹ ve Mattathias'ın birden fazla eşi olma ihtimali bulunduğu belirtilebilir.

IV. Antiokhos Epiphanes'in Yahudiye müdahalesi başladığı sırada, Ioarib soyundan gelen bir kohen olan Mattathias, kohenlik görevini yürüttüğü Hierousalem'den ayrılarak Modein'e yerleşmiştir.²³² Modein, Hierousalem'den Ioppe'ye giden antik yolun üzerinde yer alan Lydda'nın (Lod) kuzeyinde, dağlık bölgenin güney yamaçlarına kurulmuş küçük bir taşra kasabasıdır.²³³ Bu konum, modern Lydda'nın yaklaşık on kilometre güneydoğusunda yer alan Al Midya adlı Arap köyüyle aynı noktada kabul edilmektedir.²³⁴ Mattathias muhtemelen MÖ 167'de Apollonius'un Akra garnizonunu yerleştirmesinin ardından Hierousalem'den ayrılanlar arasında yer almaktadır ve kohenlik görevine Modein'de de devam etmiştir.

1.4. Mattathias Dönemi

IV. Antiokhos Epiphanes'in yerel kültleri yasaklayan kararlarının Hierousalem'de ciddi bir direnişle karşılaşılmadan yürürlüğe girmesinin ardından Seleukos görevlileri

²³⁰ Ios. **ant. Iud.** XII, 6; **I. Mak.** II, 1 – 5. Bu kısımdaki isimlendirmelerde, I. Makabeler Kitabında geçen Grek harfli isimlendirmeler esas alınmış ve parantez içlerinde İbranice olası karşılıkları verilmiştir. I. Makabeler Kitabında Ionathes olarak geçen ad, literatüre yerleşmiş olması sebebiyle metin boyunca, II. Makabeler Kitabında Jonathan olarak geçen şekliyle kullanılacaktır (**II. Mak.** VIII, 22). Burada ayrıca vurgulamak gerekir ki, klasik Rabbinik literatürde Mattathias'ın oğulları zikredilmemektedir. Rabbiler, üçüncü ve dördüncü kuşaktan aile üyeleri hakkında iyi veya kötü kıssalar anlatmaktadır. Ancak Ioudas Makkabaios ve kardeşleri gibi kahramanlar Rabbinik literatürde yer almamaktadır. Konu hakkında bilgi için bkz. Gafni, Isaiah, **Jews and Judaism in the Rabbinic Era**, Mohr Siebeck, Tübingen 2019, s. 61.

²³¹ Yahudiler arasında poligami âdeti MS 1000 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Bu tarihte, Rabenu Gerşon'un yayınladığı bir yönergeyle, ilk eşiyle evliliği devam eden bir erkeğin ikinci bir kadınla evlenmesinin önüne geçilmiştir. Yahudilikte evlilik konusunda detaylı bilgi için bkz. Besalel, Yusuf, "Evlilik" **Yahudilik Ansiklopedisi**, C. I, (ed. Yusuf Besalel), Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul 2001, s. 161 - 167. Eski Ahit'te de (**Eski Ahit, Yasanın Tekrarı** 21; 15) bu adetin meşruiyetine işaret eden bir takım ifadeler yer almaktadır.

²³² **I. Mak.** II, 1.

²³³ Conder, Claude Reigner, **Judas Maccabaeus and the Jewish War of Independence**, Marcus Ward & Co., London 1879, s. 83 - 84; Bickerman, 1962, s. 96.

²³⁴ Avi-Yonah, M., "The Hasmonean Revolt and Judah Maccabee's War Against the Syrians", **The Hellenistic Age Political History of Jewish Palestine from 332 BC to 67 BCE**, W.H. Allen, London 1976, s. 148.

aynı amaçla Yahudiye taşrasına yönelmiştir. Ancak bahse konu girişim taşra da büyük bir direnişle karşılaşacaktır. Zira başkent Hierousalem’de ne olursa olsun, Yahudiye’nin taşra kesimi henüz hâlâ geleneklerine sıkıca bağlıdır. Kasaba ve köylerde büyük sayılarda yaşayan Yahudi nüfus üzerinde Helenleşme çok az ve hatta neredeyse hiç etki etmemiştir. Taşrada Aramice konuşuluyor olması bunun en önemli sebebidir. Zira dil üzerindeki engel aynı zamanda kültürel bir bariyer vazifesi görmüştür.²³⁵ Talimatnamenin uygulanması kapsamında harekete geçen Seleukos görevlileri, MÖ 167 yılında Modein kasabasına ulaşmıştır. Burada saygı gören bir insan olması sebebiyle Mattathias’tan maddi değeri yüksek hediyeler karşılığında, pagan usullere göre kurban sunması talep edilmiştir. Bu sayede kasaba ahalisi de yeni duruma rıza gösterecektir. Ancak benzer girişimlerden duyduğu rahatsızlık sebebiyle Hierousalem’i terk etmiş olan Mattathias, oldukça sert bir üslupla Seleukos görevlilerini reddetmiş ve atalarının inancına sadık kalacağını beyan etmiştir. Mattathias’ın reddettiği bu ritüeli orada bulunan başka bir Yahudinin talimatlara uyarak gerçekleştirmek amacıyla sunağa ilerlemesi karşısında öfkeye kapılan Mattathias hem bahsi geçen Yahudiye’yi hem de Seleukos görevlisini öldürmüş ve sunağı yıkmıştır. Daha sonra Modein kasabasında *Yahudi inancına bağlı olanlar beni izlesin* söylemiyle dolaşmış ve oğullarıyla beraber kasabayı terk ederek dağlık araziye çekilmiştir.²³⁶ Sievers, Mattathias’a bu ilk eylemi sırasında oğullarının da yardım ettiği düşüncesindedir.²³⁷ Zira Mattathias’ın tek başına ve bir Seleukos birliğinin önünde en az iki adamı alt etmesi imkânsız görünmektedir.

Mattathias’ın bu icraatıyla Makkabi İsyanı MÖ 167 yılında resmen başlamış olmaktadır. O ve oğulları Modein’deki söylemleriyle ilk örgütlenme çalışmalarını gerçekleştirmiş ve kasabanın, taşra bölge merkezi kabul edilen Lydda’ya oldukça yakın ve bu sebeple misillemeye açık bir alan olması sebebiyle dağlık araziye çekilmiştir. Kaynaklarda konumu tam belirtilmeyen dağlık arazinin, coğrafyaya göre Modein’in hemen doğusunda yer alan Gophna dağlık bölgesi olması kuvvetle muhtemeldir.²³⁸ Mattathias ve oğullarının ardından mevcut durumdan rahatsız olan çok sayıda Modein

²³⁵ Frennd, 1965, s. 39.

²³⁶ Ios. **bell. Iud.** I, 1, 3; Ios. **ant. Iud.** XII, 6, 2.

²³⁷ Sievers, 1990, s. 30.

²³⁸ Ahituv, Shmuel, **An Illustrated History**, Continuum, New York 2006, s. 61; Schwartz, Joshua, Joseph Spainer, “On Mattathias and the Desert of Samaria” **L’École Biblique et Archéologique Française Revue Biblique**, 1991, 98 (2), s. 253.

Yahudisi de eşleri, çocukları ve büyükbaş hayvanlarını yanlarına alarak çöle çekilmiştir.²³⁹ Bahse konu çöl de kaynaklarda belirtilmemektedir. Ancak coğrafya incelendiğinde Ahituv, işaret edilen yerin Iordanes Vadisi'nin üzerinde yer alan ve çok sayıda mağara barındıran Bethaven Çölü olduğunu düşünmektedir.²⁴⁰ Schwartz ve Spainer ise ahalinin çekildiği çöl arazisinin Yahudiye çölleri değil de Samaria çölü olduğu düşüncesindedir. Onlara göre burası Mattathias ve beraberindekilerin çekildiği Gophna Dağına yakınlığı, barınma ve hayatta kalma imkânları ile daha avantajlıdır.²⁴¹ Ahalinin Mattathias ve oğullarından farklı bir mevkiye çekilmiş olması durumu, onların isyana dâhil olup olmadığı konusunda bazı soru işaretleri oluşturmaktadır. Kaldı ki kasabadan ayrılan bu grup kaynaklarda belirtildiği üzere yanlarına eşleri, çocukları ve hayvanlarını da almıştır. Bu durum ahalinin isyana katılmaktan ziyade, bir Seleukos görevlisinin öldürüldüğü Modein kasabasına gelmesi muhtemel olan Seleukos saldırısından uzaklaşma çabası olarak görülmelidir.

Modein de yaşanan gelişmelerin kısa sürede Hierousalem'de bulunan Akra Garnizonu ve diğer Seleukos subayları tarafından duyulması üzerine Akra'daki garnizondan harekete geçen bir grup Seleukos askeri, çöle çekilen Modein ahalisinin peşine düşmüştür. Seleukos kuvvetleri çöle sığınan Yahudilere saldırmadan önce teslim olmaları ve IV. Antiokhos Epiphanes'in bildirisine uyulması yönünde çağrılarda bulduysa da Yahudiler tarafından teklifin reddedilmesi üzerine bir saldırı başlatılmıştır. Kaynakların verdiği bilgiye göre saldırının Şabat günü gerçekleşmiş olması sebebiyle kendilerini savunamayan veya karşılık veremeyen yaklaşık bin civarında Yahudi katledilmiştir.²⁴² Bu baskından kurtulabilenlerin ve Haşidilerden bir grubun da Mattathias'a katılmasıyla²⁴³ isyancı grubun gücü artmaya başlamıştır. Saldırıdan kurtulabilenlerden çölde yaşananları öğrenen Mattathias ve beraberindekiler, aynı

²³⁹ **I. Mak.** II, 29 - 30.

²⁴⁰ Conder, 1879, s. 87.

²⁴¹ Schwartz ve Spainer, 1991, s. 260 - 271.

²⁴² **Ios. ant. Iud.** XII, 6, 2.

²⁴³ Hengel, Haşidilerin MÖ 167 / 166 da açıkça bir grup olarak görüldüğüne dikkat çekmektedir. Görünüşe göre onların Mattathias ve oğullarına katılmaları, Makkabilerin girişimleri neticesinde gerçekleşmiştir. Mattathias ve oğulları bu güçlü grubun desteğiyle savaşan güçlerinin kuvvetini önemli ölçüde artırabilmeyi ummuş olmalıdır. Zira Haşidiler bahse konu tarihte iyi bir organizasyona sahiptir ki bu durum onların ortaya çıkışı en az birkaç yıl önceye dayandığını göstermektedir. Konu hakkında bilgi için bkz. Hengel, 1974, s. 175.

durumun kendi başlarına da gelebileceği düşüncesiyle zaruret halinde Şabat günlerinde de savaşıma kararı almıştır.²⁴⁴

Çölde gerçekleşen baskının ve yeni katılımcılarla gücünün artmasının ardından isyanın başında bulunan Mattathias, örgütlenme çalışmalarına devam ederek bedenen uygun ve istekli olanları bir araya toplamış ve bölge ahalisini de pagan zulmüne karşı açık direnişe davet etmiştir.²⁴⁵ Elde ettiği kuvvetle Yahudiye kırsalında paganlık karşıtı faaliyetlere girişen Mattathias, vur - kaç niteliğindeki saldırılarıyla mücadele etmeye başlamış ve özellikle çok sayıda gece baskını gerçekleştirmiştir.²⁴⁶ Hedefler özellikle, Yahudilikten dönenler ve Yahudiye'nin çeşitli bölgelerinde kurulan pagan sunaklar arasından seçilmektedir. Ayrıca IV. Antiokhos Epiphanes'in talimatları sebebiyle sünnet²⁴⁷ edilmemiş Yahudi çocukların sünnet ettirilmesi hususuyla da ilgilenmiştir.²⁴⁸ Bu dönemde onun harekât merkezinin yoğun Yahudi nüfusuyla dolu olan güney Samaria'ya yakın bir yer olan Samaria çölü olduğu düşünülmektedir.²⁴⁹

Makkabi İsyanı'nı başlatan Mattathias'ın liderliği uzun soluklu olmamıştır. MÖ 167 yılı baharında isyanı başlattıktan ve bir sene kadar faaliyet gösterdikten sonra MÖ 166 yılı baharında hastalığı sebebiyle hayatını kaybetmiştir.²⁵⁰ Mattathias ölmeden hemen önce vasiyetini ilan etmek üzere oğullarını yanında toplamıştır. Vasiyetinin ilk maddesi isyanın ve mücadelenin canları pahasına sürdürülmesi yönündedir. Oğulları arasından

²⁴⁴ **I. Mak.** II, 39 - 43; **Ios. ant. Iud.** XII, 6, 2. Johns, saldırının Şabat gününde gerçekleştirilmesini Seleukoslar tarafından benimsenen bir askeri strateji olarak görmektedir. Ona göre, Yahudi ahalinin kendisini savunmadığı bu günlerde saldırma stratejisi, Mattathias'ın aldığı karara kadar başarılı olmuştur. Mattathias'ın aldığı bu karar, kendisinden sonraki liderler tarafından da takip edilmiş ve Makkabi hareketinin başarısında önemli bir etken olmuştur. Bilgi için bkz. Alger F. Johns, "The Military Strategy of Sabbath Attacks on the Jews" **Vetus Testamentum**, 1963, 13 (4), s. 482 - 483.

²⁴⁵ Schürer, Emil, **The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ**, (çev. G. Vermes & F. Miller), T. & T. Clarck, Edinburg 1973, s. 158.

²⁴⁶ Conder, 1879, s. 87.

²⁴⁷ Yahudilikte doğumu izleyen ilk merasim isim verme ve erkek çocuklar için sünnet merasimidir. Doğumun ardından sekizinci günde gerçekleştirilen sünnet merasiminin ardından erkek çocukların ismi verilmektedir. Sekizinci günden önce yapılan sünnet geçersiz kabul edilmektedir. Sünnet ahdi (birit mila) olarak adlandırılan sünnet, İbrahim ile başlayan ve Tanrı ile yapılan ahdin sembolü olarak nesiller boyunca Yahudi erkeklerine farz kılınmış önemli bir dini kuraldır. Sünnet işlemi, şabat veya başka bir kutsal güne denk gelse dahi yerine getirilmektedir. Yahudilikte sünnet ritüeli, erkekleri için bu dine giriş hususunda asli bir şart olması ve dini kimlik bakımından kuvvetli bir vurgu yapmasına rağmen ilgili kişiyi Yahudiliğe intisap ettirme gibi bir işlevi bulunmamaktadır. Dolayısıyla sünnet, Yahudi kimliğinin görünür ve fiziki bir işareti olmaktan öteye geçmemektedir. Bu kapsamda sünnetsiz bir erkek Yahudilikten çıkmamakta ancak günahkâr bir Yahudi kabul edilmektedir. Yahudilikte sünnet kavramı ve uygulaması hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. Gürkan, 2012, s. 176 - 178.

²⁴⁸ **I. Mak.** II, 44 - 48.

²⁴⁹ Rappaport, 2012, s. 134.

²⁵⁰ Schürer, 1973, s. 158.

olağanüstü bir sağduyuya sahip olduğu belirtilen Simon’u kardeşlerin akıl hocası kabul etmelerini istemiş ve tavsiyelerine uyulması gerektiğini belirtmiştir. Oldukça cesur ve güçlü biri olarak bilinen diğer oğlu Ioudas Makkabaios’u ise isyanın askeri lideri tayin etmiştir. Vasiyetinin ardından hayatını kaybeden Mattathias, Modein’de atalarının yanına gömülmüştür.²⁵¹ Kaynaklarda Modein’in ata mezarlığı olarak anılması, isyanın hemen öncesinde Hierousalem’den gelmiş olan Mattathias’ın aslen Modeinli olduğunu ve bilinmeyen bir dönemde Hierousalem’e gittiğini göstermektedir.

Mattathias, Makkabi İsyanını başlatan lider olması hasebiyle önemli bir tarihi şahsiyettir. Ayrıca Haşmonayim Hanedanlığı’nın, isyan hareketinin devamında oluşacak olması sebebiyle hanedanlığın kurucusu olarak da kabul edilebilir. Kendisi yaşamının son dönemlerinde gösterdiği faaliyetlerle Yahudilerin tarihsel süreçte sahip olduğu siyasi anlamda bağımsız nadir devletlerinden birinin kuruluşunu başlatan sürecin ilk adımlarını atmıştır. Seleukos dayatmalarına karşı dönemin Yahudi idarecilerinin ve Hierousalem ahalisinin gösteremediği kararlılığı göstermiş ve Makkabi İsyanı’nın ilk örgütlenmesini gerçekleştirmiştir. Mattathias’ın Modein kasabasında isyanı başlatan girişiminin ardından bulunduğu beyan, hareketin motivasyonunu ortaya koymaktadır. Buna göre Makkabi İsyanı başlangıç itibarıyla *ne pahasına olursa olsun ataların dinine sadık kalmak* üzerine kurulan ve dini muhafaza etmeyi amaçlayan bir harekettir. O, bu uğurda hem ölmeyi hem de öldürmeyi göze almıştır.²⁵² Ancak bu söylem ile bazı faaliyetlerinin çeliştiği de görülmektedir. Zira zaruret halinde Şabat günlerinde de savaşılmasına dâir aldığı karar On Emir’den biri olan *Şabata uymayı* ihlal etmektedir.²⁵³ Bu hamle, dini bakımdan

²⁵¹ **I. Mak.** II, 49 - 69; **Ios. bell. Iud.** I, 1, 3; **Ios. ant. Iud.** XII, 6, 3 - 4.

²⁵² Assman, Jan, “Martrydom, Violence and Immortality; The Origins of a Religious Complex”, **Dying for the Faith, Killing for the Faith; Old Testament Faith Warriors (1 and 2 Maccabees) in Historical Perspective**, (ed. Gabriela Signori), Brill, Boston 2011, s. 39; Rappaport, 2012, s. 134.

²⁵³ On Emir, Musa’ya Sina Dağı’nda Tanrı tarafından verildiğine inanılan ve iki adet taş plaka üzerinde yazılı olduğu kabul edilen dini emirler bütünüdür. On Emir, Eski Ahit’e göre (**Eski Ahit, Mısır’dan Çıkış** 20; 1 – 17) şu kurallardan oluşmaktadır “Tanrı şöyle konuştu; Seni Mısır’dan, köle olduğun ülkeden çıkaran Tanrın Rab benim. Benden başka tanrın olmayacak. Kendine yukarıda gökyüzünde, aşağıda yeryüzünde ya da yer altındaki sularda yaşayan herhangi bir canlıya benzer put yapmayacaksın. Putların önünde eğilmeyecek, onlara tapmayacaksın. Çünkü ben Tanrın Rab, kıskanç bir Tanrıyım. Benden nefret edenin babasının işlediği suçun hesabını çocuklarından sorarım. Ama beni seven, buyruklarıma uyan binlerce kuşağa sevgi gösteririm. Tanrın Rab’in adını boş yere ağzına almayacaksın. Çünkü Rab, adını boş yere ağzına alanları cezasız bırakmayacaktır. Şabat Günü’nü kutsal sayarak anımsa. Altı gün çalışacak, bütün işlerini yapacaksın. Ama yedinci gün bana, Tanrın Rab’e Şabat Günü olarak adanmıştır. O gün sen, oğlun, kızın, erkek ve kadın kölen, hayvanların, aranızdaki yabancılar dâhil, hiçbir iş yapmayacaksınız. Çünkü ben, Rab yeri göğü, denizi ve bütün canlıları altı günde yarattım, yedinci gün dinlendim. Bu yüzden Şabat Günü’nü kutsadım ve kutsal bir gün olarak belirledim. Annene babana saygı göster. Öyle ki, Tanrın Rab’in sana vereceği ülkede ömrün uzun olsun. Adam öldürmeyeceksin. Zina etmeyeceksin. Çalmayacaksın.

eleştirilebilse de stratejik olarak isyanın daha başlangıçta başarısız olmasını önleyen önemli bir unsurdur.

Makkabi İsyanı'nın başlangıcı itibariyle en dikkat çekici konulardan biri hareketin Yahudiliğin başkenti ve Bet ha-Mikdaş'ın bulunduğu Hierousalem'de değil de Lydda'da yer alan Modein kasabasında çıkmış olmasıdır. İsyana, büyük kitlelerin katıldığı bir hareket değildir. Ayaklanan kuvvetler küçük bir taşra grubundan ibarettir.²⁵⁴ İsyana katılanlar ağırlıklı olarak bölgenin Eski Ahit'in emirlerine sadık ve tutucu katmanından oluşmaktadır. Bu katman ağırlıklı olarak kırsal nüfustan ve fakir şehirlilerden oluşmaktadır.²⁵⁵ Hâlbuki IV. Antiokhos Epiphanes'in Yahudi inançlarını yasaklayan talimatları ilk olarak Hierousalem'de uygulamaya konulmuştur. Bu durum Hierousalem'de talimatların yayınlandığı MÖ 167 senesinde Yahudi idarenin ve ahalinin çoğunluğunun Helenleşme temayülleri gösterdiği ve dindar Yahudilerin azınlıkta kaldığı görüşümüzü desteklemektedir. O halde Makkabi İsyanı elit ve aristokrat kentlilerin değil, alt sınıflara mensup taşralıların çıkardığı bir isyandır demek mümkün hale gelmektedir. Elbette Mattathias görünüşe göre farklı çevrelerden de destek edinmiştir. Hareketin çekirdeği şüphesiz oğulları ve diğer aile üyelerinden oluşmaktadır. Daha sonra arkadaşları yani Modein ve çevre kasabalardan hemşerileri ona katılmıştır. Bu çember Haşidilerin onlara katılmasıyla daha da genişlemiştir. Ayrıca kısıtlamaların doğrudan etkilediği Hierousalem'den kaçanların da ona katıldığı tahmininde bulunulabilir. Mattathias bu grupla beraber vur kaç faaliyetlerini muhtemelen kuzey ve kuzeybatıda yer alan dağlık arazide sürdürmüş, ancak faaliyetleri hiçbir zaman Hierousalem'e erişememiştir.²⁵⁶

Makkabi İsyanı'nın esasen birden fazla amacı bulunmaktadır. Elbette bunlardan ilki ve en önemlisi Seleukos dini dayatmalarına karşı çıkmaktır. Zira daha önce baş kohen Iason'un, Hierousalem'i bir Helen polisine çevirme amacına hizmet eden reformlarına silahlı direniş gösterilmemiştir. Dolayısıyla Yahudiler, Helen adetlerine karşı değil, Yahudi dininden dönülmesine ve hayatlarına müdahale edilmesine karşı isyan etmiştir.²⁵⁷

Komşuna karşı yalan yere tanıklık etmeyeceksin. Komşunun evine, karısına, erkeğe ve kadın kölesine, öküzüne, eşeğine hiçbir şeye göz dikmeyeceksin.”

²⁵⁴ Schwartz, 2001, s. 32.

²⁵⁵ Assman, 2011, s. 41.

²⁵⁶ Sievers, 1990, s. 37.

²⁵⁷ Assman, 2011, s. 42.

Öte taraftan Makkabi İsyanı ayrıca, dindar Yahudi - Helenleşmiş Yahudi, taşralı Yahudi - kentli Yahudi, gelenekçi Yahudi – modernist Yahudi, monoteizm – politeizm ve yerel kültür – evrensel kültür mücadelesi olarak da görülebilecek, çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Zira isyancı grup, sadece Seleukos birlikleri veya görevlileri ile değil, II. Tapınak Dönemi Yahudiliğinin geleneksel çizgisinden ayrılan veya ayrılma eğilimleri gösteren Yahudilerle de çatışmaktadır.

1.5. Ioudas Makkabaios Dönemi

Mattathias'ın vasiyetinin oğulları ve takipçileri tarafından kabul edilmesi üzerine Ioudas Makkabaios MÖ 166 – 161 yılları arasında isyanın yeni lideri olmuştur. Kendisi hareketin başına geçmeden önce de babasının idaresinde Seleukoslara karşı mücadelelerde aktif olarak yer almıştır. Ailesi hakkındaki bilgilere önceki kısımda değinilmiştir. Zikredilenler dışında bir eşi veya çocuğu olup olmadığı hususunda kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır.

Ioudas Makkabaios'un ikinci adı olarak görülen Makkabaios ismi onun epithetidir.²⁵⁸ Hayatı ve faaliyetleri dâhilinde gösterdiği kahramanlıklardan ötürü kendisine uygun görülmüş olan bu epithet daha sonra tüm aileyi anmak için kullanılır hale gelmiştir. Ioudas Makkabaios'un, Mattathias zamanında gösterdiği faaliyetlerden ötürü aldığı düşünülen bu epithetin Aramice *maqqaba*, modern İbranice *makebet* kelimesinden hareketle çekiç veya balyoz anlamına geldiği görüşü yaygın olarak kabul görmektedir.²⁵⁹ Ayrıca ismin iki farklı şekilde oluşturulması muhtemel bir akronim olduğu düşüncesi de mevcuttur. İhtimallerin ilkinine göre, bu ad, Ioudas'ın babasının *Matatyahu / Mattityah Kohen Ben Yohanan = Yohanan oğlu Kohen Matatyahu / Mattityah* adının akronimidir. Farklı bir öneriye göre ise, Eski Ahit'de yer alan *Mi kamokha ba'elim Adonai = Var mı senin gibisi ilahlar arasında ya Adonai*²⁶⁰ ifadesinin akronim halinden oluşmaktadır.²⁶¹ Mevcut ihtimaller arasında epithetin çekiç veya balyoz

²⁵⁸ II. Mak. V, 27.

²⁵⁹ Schürer, 1973, s. 158; Ellis, P.F., “Maccabees”, **New Catholic Encyclopedia**, C. IX, (ed. T. Carson), Gale Group, USA 2003, s. 9; Kratz, 2015, s. 42.

²⁶⁰ **Eski Ahit, Mısır'dan Çıkış** 15; 11.

²⁶¹ Milman, Henry Hart, **The History of the Jews**, C. I, J. M. Dent & Sons Ltd., London 1913, s. 366; Chiel, Arthur A., **Megillat Hanukkah with Introduction, Translation and Commentary**, Ktav Publishing House, New York 1980, s. 25 dp. 2; 4; Hendin, David, **Guide to Biblical Coins**, (6. Baskı), American Numismatic Society, New York 2021, s. 137.

anlamına geldiğini iddia eden düşünce daha makuldür. Zira Ioudas Makkabaios kaynaklarda cesareti, kahramanlıkları ve askeri becerisiyle anılmaktadır. I. Makabeler Kitabı onu, *yiğitlikte bir aslan gibiydi, avı için kükreyen bir aslan yavrusuna benziyordu, yasa tanımayanlar onun karşısında dehşete kapıldı, adı dünyanın öbür ucuna kadar duyuldu* gibi ifadelerle övmektedir.²⁶² Ioudas Makkabaios döneminin başlangıcında Yahudiye ahalisinin içinde bulunduğu idari ve toplumsal durum önceki mevcut durumla aynıdır. Küçük bir fark olacak şekilde Schafer, taşrada karşılaşılan direniş üzerine IV. Antiokhos Epiphanes'in dindar Yahudilere daha ağır vergiler yüklemek suretiyle cezalandırma yoluna gittiği düşüncesindedir.²⁶³

1.5.1. Ioudas Makkabaios'un Seleukoslarla İlk Mücadeleleri

Makkabi hareketinin başına geçen Ioudas Makkabaios'un ilk faaliyetleri Yahudi köylerini gizlice gezmek suretiyle örgütlenme çalışmalarında bulunmak olmuştur. Kaynaklar onun bu faaliyetler neticesinde yaklaşık altı bin kişilik bir kuvvet toparladığı yönünde bilgiler sunmaktadır.²⁶⁴ Mattathias dönemindeki isyancıların da Ioudas Makkabaios'un liderliğini tanıdığı göz önüne alındığında toplam kuvvetinin altı binden fazla olduğunu söylemek mümkün hale gelmektedir. Ioudas Makkabaios elde ettiği bu kuvvetle Seleukos Devleti'ne karşı ardı ardına muharebelere girişebilme fırsatı bulmuştur. Onun Seleukos Devleti'ne karşı giriştiği bu ilk mücadeleler gerçekleştikleri mevkiye göre adlandırılmış olan Ma'aleh Levona, Bet Horon ve Emmaus Savaşlarından oluşmaktadır.

1.5.1.1. Ma'aleh Levona Savaşı

Ioudas Makkabaios'un Seleukos ordularıyla ilk karşılaşması MÖ 166 yılında Ma'aleh Levona'da gerçekleşmiştir. Kaynaklar bu savaş hakkında çok fazla detay barındırmamakta ancak ana hatlarıyla bilgiler vermektedir. Buna göre Seleukos Devleti, giderek büyüyen Makkabi İsyanını etkisiz hale getirmek amacıyla Samaria birlikleri kumandanı ve Gophna (Jifna) ile çevre bölgelerinin idarecisi konumunda bulunan Apollonius'u görevlendirmiştir.²⁶⁵ Apollonius, isyankâr Yahudilere karşı savaşmak üzere

²⁶² I. Mak. III, 1 - 9.

²⁶³ Schafer, 2003, s. 46.

²⁶⁴ II. Mak. VIII, 1.

²⁶⁵ Ahituv, 2006, s. 61.

Samaria kuvvetlerini ve diğerk bir kısım Seleukos askerlerini bir araya getirmiştir. Ioudas Makkabaios'un da karşı harekâta geçmesiyle taraflar arasında Ma'aleh Levona mevkiinde meydana gelen savaşta Yahudiler galibiyet elde etmeyi başarmıştır. Makkabiler bu galibiyetle birlikte bolca ganimet elde etmiştir. Ayrıca rivayete göre, ganimetlerin içinde hayatını kaybeden Apollonius'un kılıcı da bulunmaktadır ve Ioudas Makkabaios ömrü boyunca bu kılıçla savaşmıştır.²⁶⁶ Rakip ordunun kumandanını öldürmek tahmin edilebileceği üzere savaş meydanında büyük bir avantaj sahibi olmak anlamına gelmektedir. Ioudas'ın bu başarısı sayesinde onun nispeten zayıf ordusu, moral ve düzeni bozulan Seleukos birlikleri karşısında başarılı olabilmeyi başarmış olmalıdır. Ayrıca, elde edilen ganimetle, isyankâr bir guruh niteliğinde olan Makkabi kuvvetleri yeni silah ve zırhlar için kaynağa sahip olabilmıştır.²⁶⁷ Ioudas Makkabaios önderliğinde hareket eden isyancı grup, tahmin edilebileceği üzere, başlangıçta oldukça kötü teçhizata sahiptir. Savaş meydanında sapan gibi basit silahlarla ve düşmana fırlatmak için çeşitli nesnelere hareket edilmektedir. Şu da oldukça açıktır ki, Seleukoslarla ilk karşılaşmalar sırasında Ioudas ve taraftarları, zırhlara, kalkanlara ve silahlara sahip değildir. Mevcut durumda başarılı olmaları, Apollonius'un hayatını kaybetmiş olmasının getirdiği psikolojik üstünlüğün yanında, taş ve sapan kullanımında ustalaşmış ve daha da önemlisi dağlık araziye iyi biliyor olmalarının avantajıyla gerçekleşmiş olmalıdır.²⁶⁸ Ma'aleh Levona'da karşılaşılan mağlubiyet üzerine, Seleukos merkezi yönetiminin Lydda ve Gophna bölgelerini idari bakımdan Yahudiye'den ayırdığı ve Samaria'ya bağladığı görülmektedir.²⁶⁹ Şüphesiz bu durum isyanın büyümesini önlemek adına atılmış bir adımdır.

1.5.1.2. Bet Horon Savaşı

I. Makabeler Kitabının belirttiğine göre, Apollonius'un mağlubiyet haberi üzerine Seleukosların Syria orduları kumandanı Seron, Ioudas Makkabaios ve Yahudilere karşı harekete geçmiştir.²⁷⁰ Seron, Şaron Ovasından güneye hareketle, Hierousalem – Lydda arasında bulunan ana yolu kullanarak, Modein üzerinden ilerlemiş ve Bet Horon mevkiine

²⁶⁶ **I. Mak.** III, 10 - 12; **Ios. ant. Iud.** XII, 7, 1.

²⁶⁷ Rappaport, 2012, s. 135.

²⁶⁸ Shatzman, Israel, **The Armies of the Hasmoneans and Herod**, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1991, s. 11 - 12.

²⁶⁹ Ahituv, 2006, s. 61.

²⁷⁰ **I. Mak.** III, 13 – 16.

ulaşmıştır.²⁷¹ Onun emrinde bulunan kuvvetler Apollonius himayesindekilere göre oldukça fazladır ve bu büyük ordu isyancı Yahudilerin savaşıma azminin kaybolmasına sebep olmuştur. Bu noktada komutanlık ve hitabet yeteneklerini sergileyen Ioudas Makkabaios, askerlerine dini motiflerle süslü bir konuşma yaparak cesaretleri kaybolan grubun motivasyonunu yükseltmiştir. Hatta sözlerini bitirmesinin ardından gerçekleştirdiği ani bir hücumla Seron kuvvetlerini mağlup etmeyi de başarmıştır. MÖ 166 ile MÖ 165 yılları arasında bir tarihte, Hierousalem'in hemen kuzeybatısında bulunan Bet Horon mevkiinde gerçekleşmesi sebebiyle Bet Horon Savaşı olarak anılan muharebede sekiz yüz civarı Seleukos askerinin hayatını kaybettiği rivayet edilmektedir.²⁷² Sayıca nispeten çok daha büyük bir kuvvet karşısında Ioudas Makkabaios'un tekrar galip gelmesi durumu bir soru işareti oluşturmaktaysa da cevap bölge coğrafyasında saklı gibi görünmektedir. Zira bir yamaç olan Bet Horon, Yahudiye'yi istila etmek isteyen ordular için kolaylıkla bir tuzağa dönüşebilmektedir.²⁷³ Seleukos kuvvetleri karşısında elde edilen bu ikinci galibiyet Ioudas Makkabaios ve isyancıların, Yahudi ahali nazarındaki itibarını oldukça artırmıştır. Öte taraftan belirtmek gerekmektedir ki, merkezi Seleukos hükümetinin bu dönemde yoğunlaşması gereken çok daha büyük problemleri bulunmaktadır ve Ioudas Makkabaios'un bahse konu bu ilk galibiyetleri düşük rütbeli Seleukos subayları tarafından yönetilen küçük birliklere karşı alınmış vur kaç niteliğinde galibiyetlerdir.²⁷⁴ Ayrıca Ioudas'ın, birliklerinin silah yoksunluğunun farkında olduğu ve bunu telafi etme çalışmalarını sürdürdüğü de varsayılabilir. Bahse konu telafi etme durumu, öncelikli olarak bozguna uğrattıkları düşmanlarının silahlarını kullanmakla başlamıştır. Ancak Seleukos birliklerine karşı elbette bu önlem tek başına yeterli değildir. Bu durumda onların silahlarını bir süre sonra kendileri üretmeye başladığını veya dış bölgelerden ithal ettiğini düşünmek mümkündür.²⁷⁵

Bu noktada, yaklaşık olarak benzer dönemi anlatan II. Makabeler Kitabında Ma'aleh Levona ve Bet Horon savaşları hakkında hiçbir malumat bulunmadığını da

²⁷¹ Conder, 1879, s. 90.

²⁷² **I. Mak.** III, 13 - 24; **Ios. ant. Iud.** XII, 7, 1.

²⁷³ Rappaport, 2012, s. 136.

²⁷⁴ Horsley, Richard A., "The Expansion of Hasmonean Rule in Idumea and Galilee Toward a Historical Sociology", **Second Temple Studies III, Studies in Politics, Class and Material Culture**, (ed. Philip R. Davies ve John M. Halligan), Sheffield Academic Press, Great Britain 2009, s. 137.

²⁷⁵ Shatzman, 1991, s. 13.

belirtmek gerekmektedir. II. Makabeler Kitabının yazarının bu ilk iki savaşı görmezden gelmesinin nedeni olarak, bahsi geçenlerin birer savaştan ziyade vur – kaç niteliğindeki çarpışmalardan ibaret olması görüşü ağır basmaktadır.²⁷⁶ Ancak Seleukos idaresi nezdinde bu galibiyete kadar pek de önemli görülmeyen Makkabi İsyanı, artık Seleukos Kralı IV. Antiokhos Epiphanes'in bizzat müdahale etme ihtiyacı duyduğu bir hareket haline gelmiştir.

1.5.1.3. Emmaus Savaşı

Ioudas Makkabaios karşısında tekrar eden mağlubiyetler, IV. Antiokhos Epiphanes'in Yahudiye'de sürmekte olan isyana daha ciddi tedbirlerle müdahale etmeye karar vermesine yol açmıştır.²⁷⁷ Kendisi bu ana kadar iç ve dış tesirler sebebiyle Yahudi isyanına çok önem vermemiş veya verememiştir. Zira mevcut dönemde Seleukos Devleti idaresi altında bulunan bölgelerde başka ayrılıkçı isyanlar da yaşanmaktadır. Ayrıca devletin doğu sınırlarında baş gösteren Parth tehdidi de Seleukos Devleti'ni oldukça zor durumda bırakmaktadır.²⁷⁸ Belirtilen sebeplerle, vergiler tam toplanamamış ve yaklaşan ödemeler Seleukos hazinesini oldukça bunaltmıştır. IV. Antiokhos Epiphanes hem hazinesinin durumunu düzeltmek hem de Yahudilere nazaran çok ciddi bir tehdit olan Parthlara müdahale etmek amacıyla MÖ 165 yılında doğuya, Persia'ya yönelmiştir.²⁷⁹ Harekâta başlamadan önce kraliyet hanedanlığından Lysias'ı hem oğlu V. Antiokhos'un naibi hem de Euphrates'ten (Fırat) Mısır'a kadar olan bölgelerin sorumlusu olarak görevlendirmiştir.²⁸⁰ Yahudiye ile Hierousalem'in, Lysias'ın yetki alanı içerisinde yer alması sebebiyle, devam etmekte olan isyanı bastırma görevi de ona aittir.²⁸¹

Iosephos'a göre Lysias kendisine tevdi edilen görev kapsamında Dorimenes oğlu Ptolemaios ve IV. Antiokhos Epiphanes'in saygın dostlarından Nikanor ile Georgias adlı üç generali emirlerine verdiği kırk bin piyade ve yedi bin süvariyle Makkabi İsyanını

²⁷⁶ Rappaport, 2012, s. 135 – 136.

²⁷⁷ Schürer, 1973, s. 159.

²⁷⁸ Seleukosların, batı bölgelerinden Roma etkisiyle sürekli çekildiği bu dönemde Parthlar, I. Mithridates (MÖ 171 – 138) önderliğinde yeni bir yayılma hareketine başlamıştır. Hatta bu hareket kapsamında Sistan, Elam, Media ve MÖ 142 yılında Babylonia dahi Parthların eline geçecektir. Konu hakkında bilgi için bkz. Axworthy, Michael, **A History of Iran, Empire of the Mind**, Basic Books, USA 2010, s. 33.

²⁷⁹ Ios. **ant. Iud.** XII, 7, 2; Tac. **hist.** V, 8; Pol. XXXI, 9.

²⁸⁰ **I. Mak.** III, 32 - 34.

²⁸¹ Ios. **ant. Iud.** XII, 7, 2.

nihayete erdirmekle görevlendirmiştir.²⁸² Ancak Ioudas Makkabaios'a karşı üç generalin görevlendirilmesi durumu pek gerçekçi değildir. Dorimenes oğlu Ptolemaios, dönemin Koile Syria ve Phoinike idarecisidir ve Yahudi karşıtı politikayı elbette desteklemektedir. Ancak kendisi, Ioudas Makkabaios'a karşı görevlendirilen kuvvetleri bizzat yönetmemiştir. Bu durumu, I. Makabeler Kitabının bilinmeyen yazarının, savaşın önemini daha fazla göstermek için uyguladığı bir yöntem olarak değerlendirmek gerekmektedir. Zira iki ordu arasındaki sayı ve güç farkı arttıkça Yahudi isyancıların alacağı bir galibiyet daha büyük gözükcek, mağlubiyet durumunda ise başarısızlığı izah etmek daha kolay hale gelecektir.²⁸³ Harekete geçen Seleukos kuvvetleri, Emmaus bölgesinde ordugâhlarını kurmuştur. Burada kendilerine, Syrialı ve Palaestinalı bir grup asker de katılmıştır. Kaynaklarda, Seleukos ordugâhında bulunan herkesin, oluşturulan ordunun büyüklüğü sebebiyle zaferden emin oldukları belirtilmektedir. O kadar ki yüklü miktarda hazineyle gelen bölge tüccarları zaferden sonra esir olarak getirilecek Yahudileri satın almak için hazır beklemektedir.²⁸⁴

Ioudas Makkabaios ve kardeşleri karşı karşıya oldukları durumun vahametinin bilincindedir. Zira karşılarındaki ordu tüm Yahudileri tamamen yok edebilecek güçtedir. Ayrıca Seleukos ordusunun konuşlandığı Emmaus, konum itibariyle Yahudilerin doğal hareket sahası içerisindedir. Dolayısıyla Ioudas Makkabaios ve kardeşleri için savaşmaktan başka bir yol bulunmamaktadır.²⁸⁵ Akra'da bir Seleukos garnizonu bulunması sebebiyle Ioudas Makkabaios, Yahudiler açısından kutsal kabul edilen bir diğer nokta olan ve Hierousalem'in tam karşısında bulunan Mitzpah'ta²⁸⁶ karargâhını kurmuştur. Burada ilk günü oruçlu geçiren ve çeşitli ibadetlerde bulunan Yahudiler, bir taraftan da savaş hazırlıklarına girişmiştir.²⁸⁷ Ioudas Makkabaios bu sırada uygulanacak savaş taktiği ve ordu düzenini de belirlemiştir. Tarihçi Iosephos'un *Yahudi ataların kullandığı antik ordu düzeni* olarak bahsettiği nizamda, ordusunu on, elli, yüz ve bin kişilik birlikler oluşturacak şekilde bölüklere ayırmıştır. Her bir birliği yönetmesi için

²⁸² Ios. **ant. Iud.** XII, 7, 3.

²⁸³ Rappaport, 2012, s. 136.

²⁸⁴ **I. Mak.** III, 38 - 41; Ios. **ant. Iud.** XII, 7, 3.

²⁸⁵ **I. Mak.** III, 42 - 43.

²⁸⁶ I. Samuel Kitabına göre, Samuel peygamber liderliğinde hareket eden Yahudiler için Mitzpah bir idari ve dini merkez olarak belirlemiştir. Buranın idari ve dini önemi I. Samuel Kitabında yer alan ifadeler için bkz. **Eski Ahit, I. Samuel** 7; 5 - 15.

²⁸⁷ **I. Mak.** III, 46 - 54.

halkın ileri gelenlerinden kumandanlar atanmıştır. Ayrıca ev yapanların, evlenmek üzere olanların, üzüm bağı dikenlerin ve korkanların savaş başlamadan ayrılmalarına müsaade edilmiştir.²⁸⁸ Bahse konu bu düzen esasen Eski Ahit'te yer alan ifadelerle²⁸⁹ birebir aynıdır ve böylece Ioudas Makkabaios'un Eski Ahit ve yasalara uyduğu vurgulanmaktadır.²⁹⁰ Artık isyancı Yahudiler, küçük bir grup istekli savaşçı değil, düzenli ve organize olmuş bir ordudur.²⁹¹ İlk düzenlemelerin ardından Ioudas Makkabaios, ordusunun başka bir kısmıyla Mitzpah'tan ayrılarak Hierousalem'in batısında yer alan Emmaus'un güneyine konuşlanmıştır. Burada askerlerine çarpışmanın oldukça yakın olduğunu, ölümün Yahudi ulusunun ve Bet ha-Mikdaş'ın yok olduğunu görmekten daha iyi olduğunu ve bu sebeple yiğitçe çarpışmaları gerektiğini vurgulayan bir konuşma gerçekleştirmiştir.²⁹² Görüldüğü üzere, sürgün sonrası dönemde Yahudi dini ve kimliği için bir merkez konumunda bulunan tapınak, Makkabilerin burayı korumayı ve devamlılığını sağlamayı amaçladıklarını belirttikleri ifadeleriyle, hakimiyetlerinin merkezine yerleştirilmiş ve bu olgu liderliklerini meşrulaştırmak için kullanılmıştır.²⁹³ Bu noktada onun açık şekilde *millet ve din uğruna savaş, din uğruna şehitlik*²⁹⁴ olgularından

²⁸⁸ **I. Mak.** III, 55 - 57; **Ios. ant. Iud.** XII, 7, 3.

²⁸⁹ **Eski Ahit, Yasanın Tekrarı** 20; 5 - 8; "Görevliler askerlere şöyle diyecekler: Yeni ev yapıp da içinde oturmeyen biri var mı? Evine geri dönsün. Yoksa savaşta ölebilir, evine bir başkası yerleşir. Bağ dikip de üzümünü toplamayan var mı? Evine dönsün. Olur ya, savaşta ölür, üzümü bir başkası toplar. Bir kızla nişanlanıp da evlenmeyen var mı? Evine dönsün. Belki savaşta ölür, kızı başka biri alır. Görevliler konuşmalarını şöyle sürdürecekler: Aranızda korkan, cesaretini yitiren var mı? Evine dönsün. Öyle ki, kardeşlerinin yürekleri onunki gibi ürpermesin. Görevliler askerlere seslenmeyi bitirince, orduya komutanlar atayacaklar." Benzer bir konuşma Midyanlılarla savaşan Gideon (Gidyon) tarafından Tanrı'nın emriyle de yapılmıştır. İlgili kısım için bkz. **Eski Ahit, Hakimler** 7; 2 - 3; "Rab Gidyon'a şöyle dedi; Yanında fazla adam var. Midyan'ı onların eline teslim etmem. Yoksa İsraililer 'Kendi gücümüzle kurtulduk' diyerek bana övünebilirler. Şimdi halka şunu söyle; 'Korkudan titreyen dönsün, Gilat Dağından geri gitsin.'"

²⁹⁰ Trampedach, Kai, "The War of the Hasmoneans", **Dying for the Faith, Killing for the Faith: Old-Testament Faith-Warriors (1 and 2 Maccabees) in Historical Perspective**, (ed. Gabriela Signori), Boston Brill, Boston 2011, s. 65.

²⁹¹ Schürer, 1973, s. 159.

²⁹² **I. Mak.** III, 57 - 59.

²⁹³ Regev, 2013, s. 58.

²⁹⁴ Yahudilikte şehitlik doğrudan ifade edilen bir olgu değil, Tanrı'nın adını takdis etme ve yüceltme kavramı (kidduş haşem) ile alakalı bir kavramdır. Buna göre bir Yahudi kidduş haşem uğruna veya Tanrı düşmanları ile savaşırken ölürse şehit kabul edilmektedir. Kidduş haşem yolunda ölüm aktif olabileceği gibi pasif de olabilmektedir. Daha önce, IV. Antiokhos'un yerel inançları yasaklayan fermanının Hierousalem'de uygulanmaya başlaması üzerine pasif direniş gösterdiğini söylediğimiz Yaşlı Eleazar ve Yedi Erkek Kardeş hikâyelerindeki ilgili kişiler kidduş haşem uğruna pasif şekilde ölmüştür. Bu kısımda görüldüğü üzere ise Ioudas Makkabaios takipçilerini kidduş haşem uğruna aktif bir ölüme davet etmektedir. Yahudilikte şehitlik kavramı hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. Çiçek, Hüseyin, "Martyrdom in Judaism, Christianity and Islam; Analogies and Differences" **The Way**, 48 (4), 2009, s. 95 – 106; Assman, 2011, s. 52 - 54.

istifade ettiği ve bunları bir motivasyon kaynağı olarak kullandığını da söylemek mümkündür.

Ioudas Makkabaios ve beraberindekilerin bu hazırlıkları sırasında Georgias, muhtemelen taktik gereği, Emmaus'ta bulunan Seleukos ordugâhından beş bin piyade ve bin seçme süvariyle²⁹⁵ ayrılarak Yahudi kuvvetlerine ani bir baskın yapma girişiminde bulunmuştur. Onun bu girişiminden haberdar olan Ioudas Makkabaios ise derhal karşı harekâta geçerek Seleukos ordugâhına yönelmiştir. Bu sayede bölünmüş Seleukos kuvvetlerine esas baskını o gerçekleştirecektir. Karargâhından ayrılırken, Seleukos birliklerinin kendilerini hâlâ orada sanması amacıyla çok sayıda ateş yaktırmıştır. Mevcut bilgiler Ioudas Makkabaios'un bu hamlesinin başarılı olduğunu göstermektedir. Zira Georgias, Yahudi karargâhına vardığında kimseyi bulamamış ve Yahudilerin kaçtığını düşünerek çevre dağlık arazide arama faaliyetlerine girişmiştir. Gün ağardığı sırada ise Ioudas Makkabaios üç bin adamıyla Seleukos karargâhına saldırı başlatmıştır. Seleukos askerleri Yahudi taarruzunu gördükleri an savaş pozisyonu almışlarsa da ani gerçekleşen baskın karşısında hazırlıksız olmaları sebebiyle mağlup olarak dağılmaya başlamışlardır. Firar eden Seleukos askerleri Idumaea, Azotus (Aşdod), Iamneia (Yamnia / Yavne) ve Gadara'ya kadar takip edilmiş ve yakalananlar kılıçtan geçirilmiştir. Ioudas Makkabaios, burada, takibin bırakılmasını ve yağmadan uzak durulmasını emretmiştir. Zira Georgias ve gecedен beraberine aldığı birlikleri hâlâ geride bulunmaktadır. Yağmadan önce onların alt edilmesi ve savaşın kazanılması gerekmektedir.²⁹⁶ Ancak Georgias ve beraberindekiler ordugâhlarının ateşe verildiğini ve Ioudas Makkabaios'un birliklerinin başında savaşa hazır olduğunu gördüğünde bir mücadeleye girişmeden geri çekilmiştir.²⁹⁷ Böylece MÖ 165 yılında gerçekleşen Emmaus Savaşı, Makkabilerin galibiyetiyle sonuçlanmıştır.²⁹⁸ Ioudas Makkabaios, Georgias ve birliklerinin savaş meydanından çekilmesinin ardından askerlerine yağma izni vermiş ve Yahudiler yüklü miktarda ganimet elde etmiştir.²⁹⁹

²⁹⁵ I. Makabeler Kitabı, süvari sayısını altı bin olarak verirken, Iosephos süvari sayısını bin olarak vermektedir. Süvari birliklerinin daha kıymetli olduğu göz önüne alındığında, piyadelere fazla olmasının mümkün olmadığı düşünülmektedir. Bu sebeple Iosephos'un verdiği bin sayısı esas alınmıştır.

²⁹⁶ **I. Mak.** IV, 1 - 18; **Ios. ant. Iud.** XII, 7, 4.

²⁹⁷ Conder, Georgias'ın geri çekildiği bölgenin Palaestina olduğu düşüncesindedir.

²⁹⁸ Schürer, 1973, s. 160.

²⁹⁹ **I. Mak.** IV, 19 - 24; **Ios. ant. Iud.** XII, 7, 4.

Emmaus Savaşı'nda alınan galibiyet Makkabi İsyanı ve Haşmonayim Ailesi için oldukça önemlidir. Bu savaşta Ioudas Makkabaios, daha öncekilerin aksine, görece büyük bir Seleukos ordusunu mağlup etmeyi başarmıştır. Galibiyet isyancıların gücünün oldukça arttığını göstermesi ve elde edilen ganimet bakımından önemlidir. Ayrıca savaş sırasında Ioudas Makkabaios'un isyan tarihinde ilk defa olmak üzere bir ordu düzeni oluşturduğu ve savaş kuralları belirlediği görülmektedir. Savaş sırasında türlü taktiklerle beraber istihbarat faaliyetlerinin kullanılmış olması da dikkat çekicidir. Ioudas'ın bu ilk faaliyetleri ve başarılarında, kaynakların işaret ettiği üzere salt ziraat toplumu içerisinde yaşayan isyankâr Yahudilerin dahil olduğunu düşünmek yetersiz bir iddia olacaktır. Ioudas muhtemelen Mattathias döneminde isyana katılan, Yahudiye dışındaki Yahudilerin Helenistik ordularda edindikleri askeri tecrübelerinden istifade etmiş olmalıdır. Zira daha önceki dönemlerde Büyük İskender'in bir kısım Yahudi askeri istihdam ettiği düşünülmektedir. Ayrıca özellikle çok sayıda Mısır Yahudisinin askerlik tecrübesine sahip olduğu bilinmektedir. Bu durum, Ptolemaios kralları tarafından da sürdürülmüştür. Ptolemaiosların, Yahudilerden hem Mısır'da hem de Kyrenaika'da asker olarak istifade ettiği bilinmektedir. Ayrıca isyan öncesi dönemde Trans - Iordanes bölgesinde bulunan Tobiadların askeri güce sahip oldukları da belirtilmelidir. Dolayısıyla Yahudiye dışındaki askeri tecrübeye sahip Yahudiler ve özellikle Tobiad kuvvetlerinde görev alanlar, Tobiad kuvvetleri dağıldıktan sonra Ioudas Makkabaios'un birliklerine katılmış olmalıdır.³⁰⁰

Ioudas dönemine dâir zikredilenler arasında belki de en önemlisi, bu savaşta isyan hareketinin ideolojisinin açıkça vurgulanmış olmasıdır. Buna göre, Ioudas Makkabaios önderliğindeki Yahudi ordu, *millet ve din uğruna* savaşmaktadır ve gerekmesi halinde *şehit* olmayı da göze almıştır. Dikkat çekilen tüm bu unsurlar açıkça göstermektedir ki, Ioudas Makkabaios önderliğindeki isyancı grup düzenli bir orduya dönüşme eğilimindedir. Bu gelişme isyancı bir gruptan bir hanedanlığa dönüşme sürecinde atılmış temel adımlardan birini teşkil etmektedir.

³⁰⁰ Hengel, 1974, s. 18; Shatzman, 1991, s. 14 – 20.

1.5.2. Bet ha-Mikdaş'ın Ele Geçirilişi ve Yahudi Dini Bağımsızlığının Tesisi

Ioudas Makkabaios döneminin ve isyan tarihinin en önemli hadiselerinden biri konumunda bulunan, Bet ha-Mikdaş'ın ele geçirilişi ve hemen sonrasında Yahudi ahalinin IV. Antiokhos Epiphanes'in yürürlüğe koyduğu talimatların boyunduruğundan kurtularak ibadetlerini özgürce yerine getirebilmesi tek seferde gerçekleşmiş bir hadise olmayıp, süreç içerisinde yaşanan ve birbirinden bağımsız değerlendirilmesi mümkün olmayan bir takım muharebe ve hareketler neticesinde gerçekleşmiştir. Yahudi dini bağımsızlığının tesis edilmesine giden süreç, Beth Zur Savaşı ile başlamış, Bet ha-Mikdaş ve çevre kentlere yönelik gerçekleştirilen harekâtlarla devam etmiş ve nihayetinde Bet Zakharia Savaşı ile oluşan politik durum sonucunda gerçekleşmiştir.

1.5.2.1. Beth Zur Savaşı

Emmaus Savaşı'nda alınan mağlubiyet Lysias'ı büyük bir endişeye sevk etmiştir. Çünkü mevcut durumda, IV. Antiokhos Epiphanes'in kendisine verdiği görev başarısızlıkla sonuçlanmış olmaktadır. Bu sebeple, Makkabilere karşı bizzat mücadele etmeye karar veren Lysias, MÖ 164 yılında altmış bin piyade ve beş bin süvariden oluşan bir ordunun başında Makkabi kuvvetleri üzerine ilerlemiştir. Seleukos başkenti Antiokheia'da bulunan Lysias, bu harekât sırasında doğrudan yani kuzeyden Yahudiye'ye saldırmak yerine güneyden hareket etmeyi tercih etmiş ve Beth Zur bölgesine karargâhını kurmuştur.³⁰¹ Lysias'ın bu güzergâhı izlemesinin ana sebebi daha önce üç defa dar geçitler ve dik yokuşlarla dolu kuzey istikametinden izlenen yolda alınan mağlubiyetler olmalıdır. Ayrıca Yahudiler bu mevki üzerinde savaş tecrübesine sahip ve hazırlıklıdır. Lysias'ın Yahudiye'nin güneyinden Beth Zur'a ulaşabilmesi için izleyebileceği muhtemel iki güzergâh bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Yahudiye'nin etrafından dolaşmak suretiyle güneyine inmek, diğeri ise Asphaltitis'in (Ölü Deniz) doğusundan geçmek suretiyle Beth Zur'a ulaşmaktır. Lysias'ın hangi yolu tercih ettiği bilinmemekteyse de Ahituv, ilk güzergâhın yani Yahudiye'nin etrafından dolaşarak Marissa üzerinden Idumaea'ya oradan da Beth Zur'a geldiği düşüncesindedir.³⁰²

³⁰¹ **I. Mak.** IV, 26 - 29; **Ios. ant. Iud.** XII, 7, 5.

³⁰² Ahituv, 2006, s. 61.

Ahituv'un işaret ettiği bu güzergâh, Helen ve Helenleştirilmiş ahali tarafından iskân edilmiş olması sebebiyle oldukça makul gözükmektedir.

Lysias hangi güzergâhı izlemiş olursa olsun neticede iki ordu Hierousalem'in güneyinde, Hebron yolu üzerinde bulunan Beth Zur mevkiinde karşılaşmıştır.³⁰³ İki ordunun kuvvetleri karşılaştırıldığında on bin kişilik bir kuvvet teşkil eden Ioudas Makkabaios ve beraberindekilerin, Seleukos kuvvetlerinin altıda biri kadar olduğu görülmektedir. Düşmanın ezici üstünlüğüne rağmen Ioudas Makkabaios saldırı emri vermekten kaçınmamış ve I. Makabeler Kitabında beş bin Seleukos askerinin hayatını kaybettiği belirtilen muharebe neticesinde Makkabiler galibiyet elde etmeyi başarmıştır. Lysias mağlubiyetin ardından Antiokheia'ya geri çekilmek durumunda kalmış ve Yahudiye üzerine tekrar ve daha güçlü bir orduyla gidebilmek adına ücretli asker toplamaya başlamıştır.³⁰⁴ I. Makabeler Kitabının sunduğu kısıtlı anlatımın yanında dönem tarihi hakkında bilgi sunan bir diğer kaynak olan Yahudi tarihçi Iosephos da bu savaştan bahsetmektedir. Ancak anlatım ve olayların gerçekleşmesi hususunda birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Iosephos'a göre Lysias, Beth Zur Savaşı başlamadan, Yahudilerin ölümü göze aldıklarını görmüş ve bu sebeple bir çarpışma yaşanmadan ordusuyla Antiokheia'ya geri dönmüştür.³⁰⁵ Antiokheia'dan Beth Zur'a kadar büyük bir ordunun başında bizzat gelen Lysias'ın çekinmesi sebebiyle savaşmadan geri çekilmesini makul kabul etmek mümkün değildir. Bu savaşın kaynaklarda sunulan anlatısı pek güvenilir olmamakla beraber varılabilecek tek güvenilir sonuç Lysias'ın Yahudiye'yi işgal etmesinin bir şekilde engellendiğidir. Lysias bu çabasında pek ısrarcı olmamıştır. O, muhtemelen MÖ 164 yılında gerçekleşen savaş sürdüğü sırada IV. Antiokhos Epiphanes'in ölüm haberi kendisine ulaşmış ve bu sebeple geri çekilmiştir.³⁰⁶ Elbette kendisinin savaşa girişmeden Antiokheia'ya geri dönmesini gerektiren başka bir gelişme de yaşanmış olabilir. Ancak bu olası durum hakkında kaynaklarda bir bilgiye tesadüf edilememektedir.

³⁰³ Schürer, 1973, s. 160 - 161.

³⁰⁴ **I. Mak.** IV, 29 - 35.

³⁰⁵ **Ios. ant. Iud.** XII, 7, 5.

³⁰⁶ Rappaport, 2012, s. 137.

1.5.2.2. Bet ha-Mikdaş Harekâtı

Ioudas Makkabaios, MÖ 164 yılı itibariyle Seleukos Devleti karşısında Ma'aleh Levona, Bet Horon, Emmaus ve Beth Zur'da olmak üzere üst üste galibiyetler elde eden muzaffer bir komutandır. Özellikle son galibiyet, asker sayıları göz önüne alındığında büyük bir zaferdir. Ancak tüm başarılarla rağmen Hierousalem'de MÖ 167 yılından beri pagan usulde kurbanlar sunulmaya devam etmektedir. Ayrıca Akra'ya yerleştirilen Seleukos garnizonu da hâlâ yerinde durmaktadır. Dolayısıyla Yahudilerin kutsal başkenti Hierousalem ve Bet ha-Mikdaş düşman işgali altındadır. Seleukos kuvvetleri karşısında kazanılan başarıların getirdiği güvenle, bu defa Ioudas Makkabaios ve kardeşleri Bet ha-Mikdaş'a bir harekât düzenleme ve burayı pagan istilasından kurtarma kararı almıştır.

Bet ha-Mikdaş'ı kurtarma planı çerçevesinde harekete geçen Ioudas Makkabaios, askerleriyle birlikte Bet ha-Mikdaş'ın bulunduğu Zion / Sion Dağı'nda bulunan Moriah'a (Tapınak Tepesi)³⁰⁷ bir mukavemetle karşılaşmadan ulaşmış ve mevcut durumu gözlemlene şansına erişmiştir. I. Makabeler Kitabının anlatımına göre, Bet ha-Mikdaş harap haldedir. Sunak saygınlığını yitirmiş, mabedin kapıları yıkılmış, avluları otlarla kaplanmış ve ambarları tamamen yakılmıştır.³⁰⁸ Ioudas Makkabaios bir süre daha bölgeyi gözlemledikten sonra askerlerine Bet ha-Mikdaş düşman işgalinden kurtarılincaya kadar savaşmaları yönünde talimat vermiştir.³⁰⁹ Netice itibariyle girişilen bu mücadelede de galip gelmeyi başaran Ioudas Makkabaios, Bet ha-Mikdaş'ı kurtarmış ancak mabetle aynı dağ üzerinde yer alan Akra garnizonunu bertaraf etmeyi başaramamıştır.³¹⁰ Öte taraftan IV. Antiokhos Epiphanes'in talimatları da hâlâ yürürlüktedir. Fakat Bet ha-Mikdaş'ın düşman işgalinden kurtarılması önemli bir kazanımdır.

Bet ha-Mikdaş üzerindeki Seleukos tahakkümünü kırmayı başaran Ioudas Makkabaios, hızla mabet yerleşkesinin temizlik ve tadilatının yapılarak eski kutsal haline büründürülmesi işine yönelmiş ve Yahudi yasalarına tam manasıyla uymaları ile tanınan

³⁰⁷ Yahudilikte kutsal olduğu kabul edilen çok sayıda dağ ve tepe bulunmaktadır. Bet ha-Mikdaş'ın üzerine yapıldığına inanılan Moriah ve Kral Davud'un mezarının da bulunduğu Zion / Sion Dağı bahsi geçen bu kutsal dağ ve tepelerin en özellerindendir. Yahudilikte dağlarla ilgili inanışlar, Zion Dağı ve Moriah hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tanyu, Hikmet, **Dinler Tarihi Araştırmaları**, AÜİF Yayınları, Ankara 1973, s. 9 – 13; Besalel, Yusuf, "Moria" **Yahudilik Ansiklopedisi**, C. II, (ed. Y. Besalel), Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2001, s. 428.

³⁰⁸ **I. Mak.** IV, 36 - 40.

³⁰⁹ **I. Mak.** IV, 41.

³¹⁰ **Ios. bell. Iud.** I, 1, 4.

bir grup koheni görevli kılmıştır. Kohenler, Bet ha-Mikdaş'ı arıtacak ve artık kutsallığını yitirmiş olan malzemeleri başka bir yere taşıyacaktı. Ayrıca pagan usulde kurbanların sunulduğu eski sunak yıkılacak ve hafriyat Moriah'da bir noktada istiflenecektir. Hafriyatın akıbetine bir peygamber geldiğinde³¹¹ hüküm verecektir. Yıkılan eski sunağın yerine moloz / doğal taşlardan³¹² yeni bir sunak inşa edilecektir. Bet ha-Mikdaş yerleşkesinin kutsal kısımları, mabedin içi ve avluları onarılacak ve arıtılacaktır. Yeni kutsal taşlar, kandiller, buhur sunağı ve masa getirilecek ve mabedin içine yerleştirilecektir. Kohenlerin zikredilen tüm işlemleri gerçekleştirmesinin ardından sunakta buhur yakılması, kandillerin yanması, masanın üzerine ekmek koyulması ve perdelerin asılması suretiyle arınma tamamlanmıştır.³¹³ Mişna'da Ioudas Makkabaios'un kaldırttığı, kirli kabul edilen eski taşların depolandığı yeri işaret eden anlatımlar bulunmaktadır. Buna göre, taşlar ateş kısmının ikisi kutsal ve ikisi kutsal olmayan şeyler için olan ve bir sıra mozaikle ayrılan dört bölmesinden birinde, kuzeydoğu kısmında depolanmıştır.³¹⁴ Bu hadiseye Megillat Taanit'te de işaret ediliyor gibi görünmektedir. Zira, Heşvan ayının yirmi yedisinde iyi / güzel un sunularının tekrar sunağa getirilmeye başlanması sebebiyle yas veya matem tutmanın yasaklandığı belirtilmektedir.³¹⁵ Zeitlin, bahse konu bu günün Ioudas Makkabaios'un tapınağı arındırması ve tekrar ibadete sokmasından sonra gerçekleşen bir hadiseye işaret ettiği düşüncesindedir.³¹⁶ MÖ 164 yılı

³¹¹ Yahudi eskatolojisinin ya da geniş anlamıyla ahiret inancının önemli bir parçasını mesihçilik oluşturmaktadır. Mesihçilik, Yahudilerin karizmatik bir kurtarıcı (mesih) tarafından, yabancıların boyunduruğundan kurtarılacak vadedilen topraklarda dini ve siyasi bağımsızlığa sahip bir şekilde, eski ihtiyaçlı günlerine kavuşmasına yönelik inanç ve doktrinlerini ifade etmektedir. Yahudi geleneğinde öteki dünya fikrinden daha yaygın bir inanaşa karşılık gelen mesihçilik fikri, gelecekte kurulacak yeni ve mükemmel bir düzen üzerine gitmektedir. Yahudi kutsal kitap literatüründe Mesih'in mahiyeti ve görevine yönelik farklı nitelermeler mevcuttur. Yer yer iki farklı mesih figürüne atıf yapıldığı görülmektedir. Bu tipolojilere göre mesih, baş kohan ve kral şeklindeki bir şahsiyettir. Bu temanın yanı sıra Davud oğlu Mesih olarak isimlendirilen kurtarıcıya öncülük etmek üzere Yusuf veya Harun soyundan gelecek ikinci bir mesih daha bulunmaktadır. Yahudilikte mesihçilik ve mesih beklentisi hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. Yurdaydın, Hüseyin G., Dağ, Mehmet, **Dinler Tarihi**, Gündüz Matbaacılık, Ankara 1978, s. 181 – 182; Gürkan, 2012, s. 150 – 159.

³¹² Sunağın arındırılması sırasında kullanılacak taşların bahsi geçen özelliklere sahip olmasının sebebi inançla alakalıdır. Zira taşı kesecek / şekillendirecek olan demir madeni, aynı zamanda silah yapımında da kullanılmaktadır. Tanrı'ya adanacak bir sunağın bu türden bir metalle kirletilmemesi gerekmektedir. Konu hakkında bilgi için bkz. Goldin, Judah, "The Period of the Talmud", **The Jews, Their History**, (ed. Louis Finkelstein), Schocken Books, New York 1970, s. 122.

³¹³ **I. Mak.** IV, 42 - 51; **Ios. bell. Iud.** I, 1, 4.

³¹⁴ **M. Middot** 1; 6.

³¹⁵ **Megillat Taanit**, 8(c) = Zeitlin, 1922.

³¹⁶ Zeitlin, 2007, s. 78.

Kislev ayının 25'i³¹⁷ sabahında ise inşa edilen yeni sunakta kurban sunulmasıyla Bet ha-Mikdaş'ta Yahudi ibadetleri tekrar başlatılmıştır. İbadetlerin yeniden tesis edilmesinin ardından şükürlerde bulunulmuş ve sekiz gün boyunca sürecek kutlamalar başlamıştır. Kutlamalar dâhilinde kurbanlar sunulmuş ve Bet ha-Mikdaş'ın ön kısmı altın bezemelerle süslenmiştir. Ioudas Makkabaios ve ailesi hadiseyi her yıl Kislev ayının 25'inde başlayacak ve sekiz gün sürecek şenliklerle gelenekselleştirme kararı almıştır.³¹⁸ Bu hadise günümüzde Yahudiler arasında hâlâ Hanukka³¹⁹ adıyla kutlanmaya devam etmektedir. Babil Talmudunda da Ioudas Makkabaios'un tapınağı arındırması ve bu hadisenin bayram olarak kutlanması Hanukka adıyla anlatılmaktadır.³²⁰

Bet ha-Mikdaş'ın düşman işgalinden kurtarılması ve arındırılması Makkabi İsyani'nin öncelikli hedeflerinden biriydi. Bu noktaya kadar isyancılar mücadelelerinde başarılı olmuş, Ioudas Makkabaios ve takipçileri adeta zaferden zafere koşmuştur. Artık yeni öncelikli hedef hızla elde ettikleri başarı ve kazanımların kalıcı hale getirilmesidir.³²¹ Bu doğrultuda harekete geçen Ioudas Makkabaios kutlamalarının ardından hızla tedbirler almaya girişmiştir. Benzer bir işgalin tekrar yaşanmasını önlemek adına, Zion Dağı'nın etrafına yüksek surlar ve kuleler inşa ettirmiştir. Ayrıca dağın korunması amacıyla bölgeye bir garnizon yerleştirmiş ve Hierousalem'in güneyinde yer alan Beth Zur'u da

³¹⁷ Yahudi takviminin bir ayı olan Kislev, miladi takvimde Kasım – Aralık ayları aralığına tekabül etmektedir. Burada verilen 25 Kislev 164 tarihi miladi takvimde MÖ 14 Aralık 164 tarihine denk gelmektedir (Babota, 2014, s. 76).

³¹⁸ **I. Mak.** IV, 52 - 59; **II. Mak.** X, 5 - 8; **Ios. ant. Iud.** XII, 7, 6 - 7.

³¹⁹ Işıklar bayramı olarak da anılan Hanukka, bahsi geçen olayın anısına kutlanmaktadır ve Yahudiliğin yok olmaktan kurtuluşunu ifade eden manevi ve toplumsal boyutlara sahiptir. Kutlamalar sırasında Bet ha-Mikdaş'ta daima yanan kandilin (menorah) sadece bir günlük yağ ile sekiz gün boyunca yanması mucizesini hatırlatacak şekilde, sekiz gün boyunca evlerde mum yakılır ve Zekeriya Kitabı okunur. Kislev ayının 25'inde (Kasım – Aralık) başlayan bu kutlama Hristiyanların Noel dönemine denk gelmektedir. Bu durum özellikle liberal Yahudiler tarafından Hanukka'nın, Noel'e alternatif olarak da öne çıkarılmasına yol açmıştır. Hanukka hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gürkan, 2012, s. 214 – 215.

³²⁰ Babil Talmudunda yer alan anlatıya göre, Grekler tapınağa girdiğinde buradaki yağları kirletmiştir. Haşmonaylar onlara galip geldikten sonra her yeri aramış ancak sadece bir günlük yağ bulabilmiştir. Bu sırada bir mucize gerçekleşmiş ve bu yağ sekiz gün yanmıştır (**BT. Şabbat** 21b; 10). Hanukka günümüzde, Eski Ahit temelli bir gün olmaması sebebiyle küçük bayramlardan sayılmaktadır. Roş Haşana, Yom Kippur, Sukkot, Pesah ve Şavuot gibi kutsal kitap tarafından emredilen günlerde Yahudiler, sinagoglara gidip çeşitli törenlere katılmakta ve çalışmaktan kaçınmaktadır. Aynı durum Hanukka gibi küçük bayramlarda söz konusu değildir. Yahudiler bu günü hâlâ anmaktaysa da bu günlerde çalışmaktan kaçınmamakta ve sinagoga gitmemektedir. Öte taraftan Hanukka'nın bir Yahudi dini günü olmaktan ziyade, Ioudas'ın, bir Helen uygulaması olan, önemli olayların anılmasını, Hanukka ile taklit ettiğini düşünenlerde bulunmaktadır. Bahse konu görüşler hakkında bilgi için bkz. Sievers, 1990, s. 46; Bickerman, 1962, s. 121.

³²¹ Schürer, 1973, s.163.

tahkim ettirmiştir.³²² Bu noktada belirtmek gerekir ki Bet ha-Mikdaş'ın kurtarılmasını da içeren Ioudas Makkabaios'un büyük başarılarını, kaynakların övgülü ve abartılı anlatımındaki gibi, salt Makkabi hareketinin başarısına bağlamak doğru bir yaklaşım değildir. Zira ilgili kısımlarda belirtildiği üzere bahse konu başarıların elde edildiği sırada Seleukos Devleti bir naip tarafından yönetilmektedir. Ülkenin kralı ordusunun büyük kısmıyla beraber doğuda Parth mücadelesiyle meşguldür. Ayrıca Ptolemaios Devletiyle uzun süredir devam etmekte olan Syria Savaşları henüz neticelenmiştir. Öte taraftan Roma Devleti'nin Seleukos Devleti üzerindeki kısıtlayıcı etkisi de sürekli olarak artma eğilimindedir. Bahsi geçen mücadelelerde ve kazanılan başarılarda bu dış etkenler de göz önünde bulundurulmalıdır.

1.5.2.3. Çevre Kentler Üzerine Seferler

Bet ha-Mikdaş'ın Seleukos işgalinden kurtarıldığı MÖ 164 yılından MÖ 162 yılına kadar Ioudas Makkabaios, Yahudiye ve Hierousalem'de üstün bir konumda kalmış ve tahkimat çalışmalarıyla ilgilenmiştir. Bahse konu zaman diliminde Seleukos idaresi, IV. Antiokhos Epiphanes'in ölümü ve yerine V. Antiokhos Eupator'un (MÖ 164 – 161) geçişi gibi çeşitli meşguliyetler sebebiyle Makkabilere bir müdahalede bulunamamıştır.³²³

³²² **I. Mak.** IV, 60 - 61; **Ios. ant. Iud.** XII, 7, 7. Bahse konu surların mevcudiyeti günümüzde arkeolojik buluntular aracılığıyla tespit edilebilmektedir. Esasen çok daha önceki dönemlerde Hezekiah tarafından inşa ettirilen bu sur, MÖ 586 yılında yerle bir edilmiştir. Hierousalem yerleşkesinin Batı Tepesi'ni tahkim etmek adına Haşmonayim Ailesi bu suru, eski izlerinin üzerine gelecek şekilde ve eski hattı takip ederek dönem dönem tekrar inşa etmiştir. Hierousalem'i çevreleyen İlk Sur / İlk Duvar olarak anabileceğimiz bu yapının kalıntıları hâlâ bulunmakta ve yapılan arkeolojik tetkikler neticesinde tipik geç Helenistik dönem unsurlarını barındırdığı bilinmektedir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Magness, Jodi, **The Archaeology of the Holy Land from the Destruction of Solomon's Temple to the Muslim Conquest**, Cambridge University Press, Cambridge 2012, s. 98, 140.

³²³ Bu dönemin başlangıcında IV. Antiokhos Epiphanes henüz Persia'dan dönmemiştir. Hatta burada bulunan hazinesiyle meşhur Elymais adlı kentte bulunan Artemis Tapınağına bir yağma akını düzenlemiş ancak başarılı olamamıştır ve bölgeden ayrılıp Babilonia'ya geçmiştir. Tüm bu faaliyetleri sırasında Lysias'ın, Ioudas Makkabaios karşısında üst üste aldığı mağlubiyetlerden haberdar olan IV. Antiokhos Epiphanes bir hastalığa yakalanmıştır. Hasta yatağında, yakınlarından biri olan Philippos'u çağırarak tüm krallığını ona emanet etmiş, tacını, resmi kıyafetlerini ve mührünü ona vererek, oğlu V. Antiokhos'u yetiştirmesini ve tahta geçirmesini vasiyet etmiştir. Ardından MÖ 164 yılı sonbaharında Persia'da bulunan Tabae kentinde hayatını kaybetmiştir (**I. Mak.** VI, 1 - 17; **App. Syr.** 46, 66;; Schürer, 1973, s. 164). Megapolisli Polybios, IV. Antiokhos'un Persia Elymais'te bulunan Artemis Tapınağını yağmalamaya çalışırken başarısızlığa uğradığını ve geri çekildiği sırada gene Persia'da bulunan Tabae'de öldüğüne dair olan bilgiyi teyit etmektedir. Ayrıca bu felaketin başına gelmesine sebep olarak da kutsal bir mekâna karşı giriştiği harekâtın ilahi olarak hoş karşılanmamasına bağlamaktadır (Pol. XXXI, 9). Ancak Iosephos buna karşı çıkarak, Artemis Tapınağı'na karşı girişilen bu hareketin böyle bir cezaya değmeyeceğini, IV. Antiokhos Epiphanes'in Hierousalem'de bulunan Bet ha-Mikdaş'ı yağmaladığı için bu felaketle

Seleukos idaresinin meşguliyetlerinden istifadeyle güçlendirme ve tahkimat çalışmalarını tamamlayan Ioudas Makkabaios sonraki adımda komşu bölgelere özellikle Yahudilerle, *goyim*³²⁴ ahalinin beraber yaşadığı ve Yahudilerin çeşitli sıkıntılardan muzdarip olduğu bölgelere akınlar yapmıştır.³²⁵ Bu kapsamda öncelikle Idumaea ve Akrobatene bölgelerinde faaliyetlere girişen Ioudas Makkabaios, burada Arabia'dan gelen ve Beth Zur'a kadar dayanan göçebe gruplar karşısında zor durumda kalan Yahudilerin müdafaasıyla ilgilenmiştir.³²⁶ Yahudilere saldıran göçebe Arapların, bu dönemde, politik veya ilkesel bir nefreti bulunmamaktadır. Onlar sadece tipik nomadik kavimler gibi yağma ve soygun şehvetiyle hareket ediyor olmalıdır.³²⁷ Ioudas Makkabaios, Esau / Esav ve Bean oğullarını³²⁸ mağlup ettikten sonra Timoteus komutasındaki Ammonlularla bir mücadeleye girişmiş ve galip gelmeyi başarmıştır.

karşılaştığını belirtmektedir (Ios. **ant. Iud.** XII, 9,1- 2). Kralın Tabae'deki ölümü kısa süre sonra başkent Antiokheia'da da duyulmuştur. Bunun üzerine Seleukos başkentinde bulunan ve Persia seferinin başlangıcında naip olarak atanan Lysias, Syria ahalisinin de desteğiyle, yanında bulunan ve henüz dokuz yaşında olan V. Antiokhos Eupator'u tahta geçirmiştir. II. Makabeler Kitabına göre V. Antiokhos Eupator'un naibi konumunda bulunan Lisisas, Antiokhos'un tahta geçişinin ardından aynı zamanda Koile Syria ve Phoinike strategosluğuna da atanmıştır (**II. Mak.** X, 11). Görüldüğü üzere Seleukos Devleti idari mekanizması üzerinde büyük bir değişim yaşanmaktadır. Bu gelişmeler Ioudas'a Yahudiye'de serbestçe hareket edebilme ve mevkisini güçlendirebilme imkânı sunacaktır.

³²⁴ İbranice bir terim olan *goyim*, Yahudi olmayanlar anlamında kullanılmaktadır. Bu tabir Latince *gentile* terimiyle ifade edilmekte olup çalışmamızda bundan sonra Yahudi olmayan topluluklar / uluslar manasında *goyim* tabiri kullanılacaktır.

³²⁵ Schürer, 1973, s. 164.

³²⁶ Conder, 1879, s. 117.

³²⁷ Kasher, Aryeh, **Jews, Idumaeans and Ancient Arabs**, Mohr, Tübingen 1988, s. 30.

³²⁸ Esau / Esav oğulları en basit tanımlamayla Esav soyundan gelenler olarak tanımlanabilmektedir. Esav, Eski Ahit'e göre, İshak'ın oğludur. Dolayısıyla İbrahim'in torunu ve Yakup'un kardeşidir. Eski Ahit'te Esav'ın doğumu anlatılırken, ondan bir ulusun doğacağı bildirilmiştir (**Eski Ahit, Yaratılış** 35; 19 – 26). Beanoğullarını niteleyen Bean kelimesi ise muhtemelen bir şahıs ismi değil bir mevki adıdır. **Eski Ahit, Çölde Sayım** 32; 2 – 4 kısmında, bazı mevkilerden bahsederken Beon bölgesinden de bahsetmektedir. Beon bölgesi, hayvanların yaşaması için müsait bir yer olarak tanımlanmaktadır. Beanoğullarının göçebe bir kavim olduğu göz önüne alındığında, tarif edilen yerin özellikleri ile uyduğu görülmektedir. Dolayısıyla Beanoğullarından kasıt, Beon bölgesinin yerli ahalisi olmalıdır. Rappaport'a göre ise, Esav oğulları veya Esav soyundan gelenler ifadesi Idumaealıları tanımlayan ve Eski Ahit'te yer alan anakronik bir tanımdır. Eğer Idumaea, Bean ise bahsedilenler muhtemelen Trans – Iordanes'te yer alan göçebe bir kavimdir. Bunlar ve Ammonlular Iordanes nehrinin doğusundan gelmiş ve bölgedeki istikrarsızlıktan faydalanarak yağma ve çapul amacıyla nehri geçmiş olmalıdır. Timoteus ise muhtemelen bir Seleukos strategosu olduğu düşüncesindedir. Esau oğulları veya Esav soyundan gelenler ise Eski Ahit'te yer alan bir isimlendirme olup Idumaealıları işaret etmektedir (Kasher, 1988, s. 25 – 29). Schwartz'a göre de Yakup'un kardeşi Esau Idumaealıların atasıdır (Schwartz, 2001, s. 37). Trampedach ise, Bean çocukları ya da oğulları ifadesinin Yahudi yerleşiminin güney sınırı için kullanılmış olma ihtimaline dikkat çekmektedir (Trampedach, 2011, s. 67). Goldstein da Esau oğulları adlandırmasının, Edomlular veya Idumaealıları anlamına karşılık gelen, alışık olunmadık bir adlandırma olduğu düşüncesindedir (Goldstein, Jonathan A., **I Maccabees, A New Translation with Introduction and Commentary**, Doubleday & Company Inc., New York 1976, s. 294).

Ardından Yazer’i elde etmiş ve burada kadın ve çocukları esir alarak Yahudiye’ye çekilmiştir.³²⁹ Ioudas Makkabaios’un son harekâtı sırasında elde ettiği esirlerin akıbeti hususunda bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak muhtemelen esirleri çeşitli hizmetlerde kullanmış veya gelecek seferlerine kaynak oluşturmak adına maddi getiriye dönüştürmüş olmalıdır.

Yazer’de elde ettiği zaferle güneydeki sorunları çözüp Hierousalem’e dönen Ioudas Makkabaios’a bu defa doğu, kuzey ve batı bölgelerinden aynı anda benzer yardım çağrıları gelmiştir. Zira Iordanes Nehri’nin doğusunda yer alan Gilead Yahudileri burada bulunan Datema Kalesi’nden³³⁰ Ioudas Makkabaios ve kardeşlerine, çok kayıp verdiklerini, Tov bölgesinin tamamen yağmalandığını, kuşatma altında bulduklarını ve düşmanın nihai darbeyi vurmak üzere hazırlıklarda bulunduğunu bildiren bir haber yollamıştır. Datema Kalesi’nden gelen yardım çağrısının okunduğu sırada bu defa Galilaea bölgesinden gelen harap haldeki ulaklar orada da benzer bir durum yaşandığını bildirmiştir. Ulakların belirttiğine göre Akko, Tyre ve Sidon halkları ile Galilaea’nın goyim nüfusu bölge Yahudilerini katletmek amacıyla bir araya gelmektedir.³³¹ Gilead ve diğer bölgelerdeki Yahudilerin neden aniden saldırıya maruz kaldığı konusunda esasen kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak yerel tartışmaların mevcudiyeti ya da Haşmonayim hareketini destekleyenlere karşı bir düşmanlık oluştuğu düşünülebilir.³³² Zira bahsi geçen Akko, Tyre ve Sidon adlı Fenike kentleri doğuda Helenleşen ve birer polis haline dönüşen ilk kentler arasındadır. Bu kentler Galilaea’da bölgelere sahiptir ve Ioudas Makkabaios önderliğinde yürütülen isyanın başarıya ulaşmasından ve kendi Yahudi tebaalarının onları desteklemesinden çekinmiş veya zaten desteklemeleri sebebiyle cezalandırmış olabilirler.³³³ Yardım çağrılarının geldiği noktaların Damaskos’un (Şam) güneyine isabet ettiği de dikkat çekmektedir ki bu Yahudilerin, Damaskosun güneyine ne zaman ve ne şekilde geçtiğine dâir kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak onların, I. Tapınak döneminde var olan İsrail Krallığı’nın

³²⁹ **I. Mak.** V, 1 - 8; **II. Mak.** X, 24 – 37; **Ios. ant. Iud.** XII, 8, 1. Şüphesiz bu isimde diğerleri gibi Eski Ahit’e dayalı bir adlandırma ve gerçekte muhtemelen Ammanitis bölgesi ile bağlantılıdır (Kasher, 1988, s. 28).

³³⁰ Gilead genel itibarıyla, Yermük ve Arnon Nehirleri arasına yerleştirilmektedir. Ancak Datema Kalesinin tam konumu hususunda bir bilgi bulunmamaktadır (Rappaport, 2012, s. 138).

³³¹ **I. Mak.** V, 9 - 15; **Ios. ant. Iud.** XII, 8, 1.

³³² Sievers, 1990, s. 57.

³³³ Rappaport, 2012, s. 139.

bakıyeleri olduğu veya Pers hakimiyeti döneminde Babil'den göçenler olduğu düşünceleri yaygındır.³³⁴

Ioudas Makkabaios mevcut durum karşısında yapılması gerekenlerin istişare edildiği büyük bir toplantı düzenlemiştir. Alınan kararlara göre, Simon bir miktar kuvvetle Galilaea'ya gidecektir. Ioudas Makkabaios ise diğer kardeşi Ionathan ile Gilead üzerine hareket edecektir.³³⁵ Ioudas Makkabaios'un, kardeşleri ile bölgeden ayrılmasından sonra Zakharias oğlu Iosephos ve Azarias ordunun geri kalan kısmıyla Yahudiye'yi koruyacak ve herhangi bir savaşa girişmekten kaçınarak halkın güvenliğini sağlayacaktır. İstişare toplantısının ardından alınan kararlar hızla uygulamaya geçirilmiş ve Simon üç bin adamıyla beraber Galilaea'ya, Ioudas Makkabaios ve Ionathan ise sekiz bin askerle Gilead üzerine yola çıkmıştır.³³⁶ Eş zamanlı gerçekleştirilen bu harekâtlarla hem Galilaea hem de Gilead ahalilerinin aynı anda kurtarılması hedeflenmektedir. Görüldüğü üzere bahse konu dönemde, Ioudas Makkabaios emrinde bulunan on bir binden fazla askerden oluşan kuvvetle, aynı anda iki farklı harekâti yürütebilecek ve bu sırada ana merkezini güvende tutabilecek askeri ve mali güce erişmiştir. Ioudas Makkabaios yeni dönemde bir isyanın lideri değil Yahudilerin hamisi olarak hareket etmektedir ki bu rolünde onun tek başına karar almak yerine bir istişare meclisi toplaması yeni kurulmakta olan yapının idari felsefesi ve liderlik tipi hakkında da ipuçları sunmaktadır.

Yabancı taarruzundan Yahudileri korumak amacıyla Galilaea üzerine harekete geçen Simon burada büyük çarpışmalara girişmiştir. Neticede düşmanı mağlup etmeyi başararak Akko önlerine kadar sürmüştür. Mücadele kapsamında yaklaşık üç bin civarında Helenin öldürüldüğü ve mağlupların mallarının ganimet olarak alındığı belirtilmektedir. Ayrıca Galilaea ve Arbatta Yahudileri eşleri, çocukları ve mal varlıkları ile beraber Yahudiye'ye getirilmiştir.³³⁷ Simon'un Galilaea'daki faaliyetleri sırasında, Gilead üzerine harekete geçmiş olan Ioudas Makkabaios ve Ionathan'da Iordanes Nehri'ni aşmış ve çölde yapılan üç günlük yürüyüşün ardından Nabatealılarla karşılaşmıştır. Nabataelılardan edinilen bilgilere göre Bosor, Malle, Kasphom, Maked ve

³³⁴ Kasher, 1988, s. 33.

³³⁵ **I. Mak.** V, 16 - 17.

³³⁶ **I. Mak.** V, 18 - 20; **Ios. ant. Iud.** XII, 8, 2.

³³⁷ **I. Mak.** V, 21 - 23.

Karnaim kentlerinde yaşayan Yahudiler kuşatılmış vaziyettedir. Bir kısım Yahudi ise Gilead'ın çeşitli kentlerinde gözaltında tutulmaktadır. Goyim ahali ertesi gün saldırıya geçip zikredilen yerlerde bulunan tüm Yahudileri katletmeyi planlamaktadır.³³⁸ Zira Nabataea Arapları da Makkabilerle benzer bir süreci yaşamaktadır. Ioudas Makkabaios durum tespitinin ardından çöl yolunu takip ederek derhal Bosor'a ulaşmıştır. Burayı elde ettikten ve tüm erkekleri kılıçtan geçirdikten sonra kenti yağmalayarak ateşe vermiştir.³³⁹ Bosor'un ardından Malle'ye yönelen Ioudas Makkabaios burayı da ele geçirmeyi başararak buradaki erkekleri de kılıçtan geçirmiş, kenti yağmalamış ve ateşe vermiştir. Benzer faaliyetler Kaspom ve Gilead'ın diğer yerleşim yerlerinde de gerçekleştirilmiştir.³⁴⁰

Ioudas Makkabaios ilk başarılarının ardından goyim ahalinin Timoteus önderliğinde tekrar toplandığını ve oldukça büyük bir orduyla Rafon bölgesinde karargâh kurduğu bilgisini almıştır. Düşmanın askeri gücünü tespit edebilmek amacıyla görevlendirdiği adamlarından gelen rapora göre çevredeki tüm goyim ahali Timoteus önderliğinde büyük bir kuvvet arz etmektedir. Yanlarında ücretli Arabia askerleri de bulunmaktadır ve karargâhları Rafon Vadisi'nin en ucunda kurulmuş vaziyettedir.³⁴¹ Timoteus kuvvetleri hakkında bu bilgileri alan Ioudas Makkabaios düşmanla savaşmak için ilerlemeye başlamıştır. Taraflar bölgede bulunan bir su kanalının karşılıklı kıyılarında bir araya gelmiştir. Ioudas Makkabaios, kanalın kıyısına vardığında ordusunda bulunan Yazıcıların dahi kamp kurmasına müsaade etmeyerek herkesin savaşması talimatını vermiştir. Kanalı aşıp düşman tarafına ilk taarruz eden kişi kendisi olmuştur. Askerlerinin de kendisini takip etmesiyle Timoteus kuvvetleri dağılmaya başlamıştır. Dağılan goyim kuvvetlerinin sığındığı Karnaim de ele geçirilerek ateşe verilmiştir.³⁴² Kentle birlikte burada bulunan meşhur Aştarot (Astarte) Tapınağı da ateşe verilmiştir. Bu hadise kaynaklarda yer alan ve aile tarafından gerçekleştirilen dış bir bölgede yakılan ilk pagan tapınaktır. Benzer uygulamaların ileride de görülecek olması durumu, hareketi bir tür misilleme olarak değerlendirmeyi imkânsız kılmaktadır. Mevcut

³³⁸ **I. Mak.** V, 24 - 27. Görüldüğü üzere bu aşamada Nabataea Arapları ile Yahudiler arasında dostane ilişkiler bulunmaktadır. Bu durumun sebebi her iki topluluğun da Seleukos Devleti'ni zayıflatma amacına sahip olması olarak görülmektedir (Rappaport, 2012, s. 139).

³³⁹ **Ios. ant. Iud.** XII, 8, 3.

³⁴⁰ **I. Mak.** V, 28 - 36; **Ios. ant. Iud.** XII, 8, 3.

³⁴¹ **I. Mak.** V, 37 - 39; **II. Mak.** X, 24; **Ios. ant. Iud.** XII, 8, 4.

³⁴² **I. Mak.** V, 39 - 44; **Ios. ant. Iud.** XII, 8, 4.

uygulama bir misillemeden ziyade kutsal toprakların putperestlikten temizlenmesi politikasını akıllara getirmektedir.³⁴³

Artık Gilead'daki durumu düzene sokmuş olan Ioudas Makkabaios, aynı Simon'un Galilaea'da yaptığı gibi, tüm Gilead Yahudilerini mal varlıklarıyla beraber yanına alarak Yahudiye'ye götürmek üzere harekete geçmiştir.³⁴⁴ Yahudiye'ye dönüş yolunda Efron kenti önlerine ulaşıldığında, kentin çevresinden dolaşan güzergâhın kalabalık bir grubun geçişi için yeterince güvenli olmaması ve su sıkıntısı sebebiyle, kentin içerisinden geçilmek istenmiştir.³⁴⁵ Ioudas Makkabaios'un bu talebinin Efron yöneticileri tarafından reddedilmesi üzerine kent hızla kuşatma altına alınmış ve kısa sürede teslim olmuştur. Ioudas Makkabaios Efron'da bulunan tüm erkekleri kılıçtan geçirdikten sonra kenti yerle bir edip yağmalamıştır. Kentteki zaiyat o kadar büyük olmuştur ki kaynakların ifadesine göre Yahudi kabile kenti cesetlerin üzerinden yürüyerek geçmek durumunda kalmıştır. Efron'dan zikredilen şekilde geçen Ioudas Makkabaios ve beraberindekiler ilerlemeye devam ederek Iordanes Nehri ve Skythopolis üzerinden Yahudiye'ye ulaşmıştır.³⁴⁶

Ioudas Makkabaios ve kardeşlerinin çevre kentler üzerine gerçekleştirdiği son harekâtlar görüldüğü üzere birer genişleme hareketi değildir. Amaç, yaşadıkları bölgelerde çeşitli sıkıntılara maruz kalan Yahudiler kurtarmaktır. Harekâtlar neticesinde çeşitli bölgelerde yaşayan Yahudilerin de Yahudiye'ye getirilmesi dikkat çekicidir. Sürekli bir korunma sağlanamayacak olması sebebiyle, benzer sıkıntılarla tekrar karşılaşılması düşüncesiyle bahse konu göç ettirme hareketinin gerçekleştirilmiş olması muhtemeldir. Eş zamanlı gerçekleşen bu harekâtlarda Ioudas Makkabaios'un bir iskân politikası izlediği de düşünülebilir.³⁴⁷ Farklı bölgelerde yaşayan Yahudileri bir araya toplayıp Yahudiye'ye getirmek basit bir icraat değil, aksine lojistik problemleri de

³⁴³ Rappaport, 2012, s. 140.

³⁴⁴ **I. Mak.** V, 45.

³⁴⁵ Conder, 1879, s. 126.

³⁴⁶ **I. Mak.** V, 46 – 52; **Ios. ant. Iud.** XII, 8, 5.

³⁴⁷ Benzer bir iskân politikasının modern İsrail Devleti tarafından da gerçekleştirilmiş olması hayli ilginçtir. Falaşalar olarak adlandırılan Etiyopya Yahudileri, büyük kitleler halinde İsrail'e göç ettirmiştir. 1970'lerin ortalarında Falaşaların Yahudi ilgili otoriteler tarafından tasdik edilmiş ve İsrail'in Dönüş Yasası kapsamında İsrail'e getirilmeleri deklare edilmiştir. Bu kapsamda 1984 – 1985 yıllarında gerçekleşen Musa Operasyonu ile Etiyopya'dan Sudan'a kaçırılan 7700 Falaşa buradan İsrail'e getirilmiştir. 1985'in Mart ayında gerçekleştirilen Kraliçe Sebe Operasyonu ile 1200 civarında Falaşa daha İsrail'e göç ettirilmiştir. 1991 yılında gerçekleşen Süleyman Operasyonu ile de 14400 Etiyopyalı Yahudi, Adis Ababa'dan İsrail'e getirilmiştir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Aykıt, Dursun Ali, "Falaşalar ve Etiyopya Yahudileri" **Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, 2014, 11 (2), ss. 35 – 60.

barındıran karmaşık bir icraattır. Ioudas'ın bu hareketlilik sırasında özellikle lojistik problemleri aşmak adına, Efron örneğinin aksine, yerel yardımlardan istifade etmemiş olması pek olası değildir.³⁴⁸

Ioudas Makkabaios ve kardeşlerinin Galilaea ile Gilead'ta bahsi geçen faaliyetlerle uğraştığı sırada Yahudiye'de de bazı gelişmeler yaşanmıştır. Makkabi kardeşlerin başarılı harekâtlarından haberdar olan Iosephos ve Azarias, kendilerine tevdi edilen görevi terk ederek Iamneia üzerine bir harekâta kalkışmıştır.³⁴⁹ Ancak Yahudiye'nin güvenliğinin sağlanması amacıyla yanlarına bırakılan askerlerden istifade ettikleri bu harekâtta, Iamneia kuvvetlerinin başında bulunan Georgias³⁵⁰ tarafından mağlup edilmişlerdir. Hatta iki bin civarında Yahudinin hayatını kaybettiği karşılaşmada Georgias kuvvetleri Yahudiye sınırına kadar onları takip etmiştir.³⁵¹ Kaynaklar Iosephos ve Azarias'ın bahse konu itaatsizlikleri ve mağlubiyetleri üzerine ne tür bir yaptırıma uğradıkları konusunda sessiz kalmaktadır.

Artık Gilead'tan Yahudiye'ye dönmüş olan Ioudas Makkabaios'un buradan hareketle Idumaea üzerine yürüdüğü görülmektedir. O, Hebron ve çevresini harap ettikten sonra Marissa üzerinden Palaestina'ya ilerlemiştir. Burada Azotus'a girmiş ve Karnaim'de gerçekleştirdiği gibi burada da pagan sunakları yıkarak tanrı tasvirlerini ateşe vermiştir. Ayrıca zikredilen kentlerin tümünden yüklü miktarda ganimet elde ettikten sonra Yahudiye'ye dönmüştür.³⁵² Ioudas Makkabaios'un bu harekâtının sebebi tam olarak bilinmemektedir. Ancak açıkça görülmektedir ki bu, yapmış olduğu diğer seferler gibi bir genişleme harekâtı değildir. Öte taraftan zulüm gören bölge Yahudilerini kurtarma amacına hizmet eden bir girişim de değildir. Ioudas Makkabaios bu kez muhtemelen etki alanını genişletmek amacıyla hareket etmektedir.³⁵³ Harekâtın bir diğer muhtemel sebebi ise intikam veya cezalandırma amacı taşıması ihtimalidir. Zira Iosephos ve Azarya'yı mağlup eden Georgias, Emmaus Savaşı'nda Ioudas Makkabaios önünden

³⁴⁸ Kasher, 1988, s. 32.

³⁴⁹ Ios. **ant. Iud.** XII, 8, 6.

³⁵⁰ Burada anılan Georgias, Lysias tarafından görevlendirilen ve Emmaus'ta bir kısım askerler ile gece harekâtına çıkıp sonra savaşa girişmeyen ve askerleriyle çekilen Georgias'tır (Schürer, 1973, s. 165).

³⁵¹ **I. Mak.** V, 55 - 60.

³⁵² Ios. **ant. Iud.** XII, 8, 6.

³⁵³ Schürer, 1973, s. 165.

birlikleriyle çekildikten sonra Palaestina'ya sığınmıştır. Georgias'a bir süredir barınak ve lojistik destek sağlayan Palaestina ve ahalisi bu suretle cezalandırılmış olabilir.

Ioudas Makkabaios'un bölgede gerçekleştirdiği son harekâtları şüphesiz Makkabilerin etki alanını ve Yahudiler nazarındaki itibarını oldukça artırmıştır. Ayrıca adeta dört bir tarafa gerçekleştirilen başarılı seferlerle bölgedeki hâkimiyetleri de pekiştirilmiştir.

1.5.2.4. Bet Zakharia Savaşı

Ioudas Makkabaios'un Seleukos Devleti'nin iç ve dış meşguliyetlerinden istifadeyle harekâtlara girişmesine benzer şekilde, Akra garnizonunda mevcudiyetini korumaya devam eden Seleukos birlikleri de onun bölgedeki meşguliyetinden istifadeyle Bet ha-Mikdaş dolaylarında isyancı Yahudiler aleyhinde birtakım faaliyetlere girişmiştir. Bahse konu Seleukos birliklerinin mevcudiyeti ve faaliyetleri Hierousalem'deki Helen taraftarı Yahudilere destek ve güven de vermektedir. Hierousalem üzerindeki hâkimiyetini tehdit eden mevcut duruma son vermeye karar veren Ioudas Makkabaios, himayesindeki tüm erkekleri silah altına almış ve MÖ 162 yılında Akra'yı kuşatmıştır. Kuşatma altındaki Seleukos birliklerinin bir kısmı Helenist Yahudilerle bir araya gelerek Seleukos kralı V. Antiokhos Eupator'a³⁵⁴ yardım çağrısında bulunmuştur. V. Antiokhos Eupator ve naibi Lysias, talep üzerine derhal bir savaş meclisi oluşturarak savaş kararı almıştır. Bu doğrultuda I. Makabeler Kitabına göre, yüz bin piyade, yirmi bin süvari ve savaş deneyimine sahip otuz iki filden oluşan bir ordu toplanmıştır.³⁵⁵ Ancak II. Makabeler Kitabı bu harekât sırasında Lysias'ın emrinde seksen bin piyade ve tüm süvarilerinin bulunduğu belirtmektedir.³⁵⁶ Iosephos ise Seleukos ordusunun elli bin piyade, beş bin süvari ve seksen filden ibaret olduğunu söylemektedir.³⁵⁷ Kaynaklarda verilen sayılar birbiriyle çelişse de Seleukos ordusunun büyüklüğünü vurgulaması bakımından önemlidir. Ayrıca harekâtın başında bizzat kralın ve naibi Lysias'ın bulunduğu konusunda ittifak edilmektedir.

³⁵⁴ V. Antiokhos Eupator, oldukça küçük yaşta devletin başına geçmiş ve esasen yönetim naibi Lysias aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Kendisi meşru Seleukos Kralı olduğu için anlatıda adı zikredilmek durumundadır. Ancak dikkat çekmek gerekir ki, alınan kararların ve gerçekleştirilen hareketlerin tamamına yakını naip Lysias'ın tasarrufuyla gerçekleşmiştir.

³⁵⁵ **I. Mak.** VI, 18 - 30.

³⁵⁶ **II. Mak.** XI, 2.

³⁵⁷ **Ios. bell. Iud.** I, 1, 5.

Oluşturulan devasa orduyla harekete geçen Seleukoslar, Antiokheia'dan hareketle güney istikametine yönelmiş ve Idumaea üzerinden Beth Zur önlerine gelerek burayı kuşatmıştır. Ioudas Makkabaios'un düzenlemeleri kapsamında Beth Zur'a yerleştirdiğini belirttiğimiz garnizon bu noktada işlevsellik kazanmıştır. Zira Beth Zur garnizonu ve ahalisi cesurca mücadele ederek Seleukos ordusunun doğrudan Hierousalem önlerine gelmesini engellemiştir. Seleukos ordusunun Beth Zur önlerinde oyalandığından haberdar olan Ioudas Makkabaios tabiatıyla Akra kuşatmasına son vermek durumunda kalmıştır. Hızla Beth Zur bölgesine gelerek V. Antiokhos Eupator'un karargâhının karşısına, Hierousalem'in altı mil güney batısında yer alan ve günümüz el-Azar'ıyla özdeşleştirilen³⁵⁸ ve aynı zamanda Hierousalem - Beth Zur arasında bir mevki olan ve dar bir geçit aracılığıyla ulaşılan Bet Zakharia'ya ordugâhını kurmuştur. V. Antiokhos Eupator ertesi şafak vaktinde savaş pozisyonu alarak tüm birlikleri ve filleriyle³⁵⁹ Bet Zakharia üzerine yürümüştür.³⁶⁰ Lysias'ın Ioudas Makkabaios'a karşı giriştiği ikinci harekâtı olan MÖ 162 tarihli Bet Zakharia savaşında daha önceki tecrübesine binaen tehlikeli ve düşman Yahudilerle dolu olan kuzey ve kuzeybatıdan Yahudiye Platosuna giden yol ve geçitleri tercih etmediği düşünülmektedir. Bunun yerine güneybatı rotasını tercih etmiş ve Yahudilere karşı Seleukosları destekleyen Idumaealıların bölgesinden geçmiştir.³⁶¹ V. Antiokhos Eupator'un devasa ordusu I. Makabeler Kitabının anlatımına göre harekât sırasında şu şekilde bir düzene ve hareket esasına sahiptir;

Filler savaşa hazırlanmak amacıyla üzümden ve duttan yapılmış şekerli bir sos aracılığıyla hareket ettirildi ve asker alaylarının arasına yerleştirildi. Her filin çevresinde bin piyade bulunuyordu. Bu piyadeler, zincirden imal edilmiş zırh ve bronz miğferler giyiyordu. Bu bin piyadenin dışında her filin yanında seçme beş yüz süvari bulunuyordu. Süvariler fillerin her hareketini izliyor, filin gittiği yere gitmek suretiyle onlardan asla ayrılmıyordu. Her filin üstünde, fili koruması için yapılmış tahtadan bir kule bulunuyordu. Bu kule kuşaklar vasıtasıyla file sabitlenmiş ve dengesi sağlanmıştı. Ayrıca her filin üstünde sürücüsü ve bir takım asker bulunuyordu. Süvarilerin fillerin yanında bulunmayan kalan kısmı ordunun her iki kanadında bulunuyordu. Bunlar

³⁵⁸ Soggin, 1999, s. 345.

³⁵⁹ Büyük İskender'in generallerinden biri ve Seleukos Devleti'nin kurucusu olan I. Seleukos Nikator (MÖ 358 – 281) MÖ 305 yılında Hindistan'a yönelmiş ve bölgede bazı fetih hareketlerinde bulunmuştur (App. Syr. 55). Aynı yıl, Hint Kralı Çandragupta ile I. Seleukos arasında yapılan bir antlaşmaya göre, I. Seleukos elde ettiği bölgeleri, Çandragupta'ya beş yüz fil karşılığında vermiştir (Strab. XV, 2, 9). Seleukos ordusunda yer alan fillerin buradan geldiği düşünülmektedir. Conder, Ioudas'ın askerlerinin muhtemelen daha önce hiç fil görmediğini ve bu savaş sırasında ilk kez fil gördükleri hususuna dikkat çekerek olaya farklı bir pencereden yaklaşmaktadır (Conder, 1879, s. 137).

³⁶⁰ **I. Mak.** VI, 31 - 33; **Ios. ant. Iud.** XII, 9, 4.

³⁶¹ Bar Kochva, Bezalel, **The Seleucid Army Organization and Tactics in Great Campaigns**, Cambridge University Press, Cambridge 1976, s. 174.

aralıksız saldırılarla düşmanı yormak ve bu surette asker alaylarını gizlemekle görevliydi. Güneş, Seleukos askerlerinin zırhları üzerinde parlıyor ve bu parlolu ateşten meşaleler gibi ışın saçıyordu. V. Antiokhos'un ordusunun bir kısmı dağlarda, geri kalanı ise vadide bulunuyordu. Tüm kuvvetler düzenli ve kendinden emin şekilde ilerliyordu. Bu büyük ordunun çıkardığı gürültü, ilerleyen askerlerin gümbürtüsü ve zırhların çıkardığı madeni ses herkesi titretti.³⁶²

Bar Kochva, I. Makabeler Kitabında tasvir edilen bu vaziyete işaret ederek, güneşin Seleukos birliklerinin arkasında kalmış olması gerektiği düşüncesinden hareketle, hareketin sabah erken bir saatte başladığını ve Seleukos ordusunun Bet Zakharia'ya şafaktan iki saat sonra gelmiş olduğunu düşünmektedir.³⁶³ Ioudas Makkabaios, karşısındaki devasa Seleukos ordusu üzerine çekinmeden harekete geçmiştir. Gerçekleştirilen saldırılarda V. Antiokhos Eupator birliklerinden ilk etapta altı yüz asker öldürülmüştür. Çarpışmaların devam ettiği sırada Eleazar Avaran, Seleukos ordusundaki fillerden birinin diğerlerine kıyasla daha donanımlı ve süslemeli bir örtü ile kaplı olduğunu fark etmiş ve V. Antiokhos Eupator'un bu filin üzerinde olduğu düşüncesine kapılmıştır. Savaşı bir an önce sona erdirmek ve ulusunu kurtarmak adına harekete geçen Eleazar Avaran fillerin etrafında bulunan alayı yarmayı başararak file hücum etmiştir. Hızla filin altına giren Eleazar Avaran, kılıcını hayvana saplamak suretiyle öldürmeyi başarmıştır. Ancak ölen filin üstüne devrilmesi sebebiyle kendisi de hayatını kaybetmiştir.³⁶⁴ Eleazar Avaran, Mattathias'ın oğulları arasında ilk hayatını kaybedendir. Bu kahramanca girişimi, V. Antiokhos Eupator'un öldürülen filin üzerinde bulunmaması sebebiyle nafi bir çaba olarak kalmıştır. Öte taraftan bir filin de öldürülebileceğini gören Yahudilerin savaşma azmini artırmıştır.³⁶⁵ Bar Kochva, bu hususta ise, Eleazar'ın bir fil tarafından ezilebileceğini ancak filin öldürülebileceğine inanmamaktadır. Zira karnından bıçaklanan bir filin acıyla daha saldırganlaşacağını, dolayısıyla hemen ölmeyerek daha tehlikeli hale geleceğini öne sürmektedir. O, I. Makabeler Kitabının adı bilinmeyen yazarının Yahudilerin mağlubiyetine bahane bulmak veya hafifletmek amacıyla diğer detaylara odaklandığını ve okuyucuyu etkileme amacıyla olduğu görüşündedir.³⁶⁶ Neticede Seleukos ordusu karşısında galibiyet elde etme umutları tükenen Ioudas

³⁶² I. Mak. VI, 34 - 41.

³⁶³ Bar Kochva, 1976, s. 175.

³⁶⁴ I. Mak. VI, 42 - 46; Ios. bell. Iud. I, 1, 5.

³⁶⁵ Conder, 1876, s. 139.

³⁶⁶ Bar Kochva, 1976, s. 175.

Makkabaios kuvvetleriyle geri çekilmiştir.³⁶⁷ Böylece MÖ 162 yılında Bet Zakharia Savaşı, Seleukos üstünlüğü ile sona ermiş olmaktadır. Seleukoslar, kralın bizzat orduya komuta ettiği bu savaşta Makkabiler karşısında ilk kez galip gelmiştir. Bet Zakharia savaşı örneğinde görüldüğü üzere Makkabilerin esasen ana Seleukos ordularıyla bir savaşta baş etmesi mümkün değildir. Bu zamana kadar kazanılan galibiyetlerde Seleukosların, Makkabileri çok da ciddiye almadığı ve dış tehditler ile otorite boşlukları sebebiyle mesele üzerine çok eğilemedikleri tezi bu noktada kısmen doğrulanmaktadır.

V. Antiokhos Eupator ve Lysias önderliğindeki Seleukos birlikleri Bet Zakharia mevkiinden geri çekilen Yahudileri takiple Hierousalem önlerine kadar ilerlemiştir. Güzergâh üzerinde öncelikle Beth Zur ele geçirilmiş ve ahaliyle birlikte Yahudi garnizon da tahliye edilmiştir. Tahliyenin ardından bölgeye, Akra'nın ardından ikinci bir Seleukos garnizonu yerleştirilmiştir. Hierousalem önlerine ulaşıldığıdaysa Zion Dağı kuşatma altına alınmıştır. Yahudilerin direnişi kuşatmanın uzamasına neden olmuştur. Ancak bu direniş içinde bulunulan dönemin şabbatikal yılı³⁶⁸ olması ve bu nedenle kaynak takviyesi yapılamaması sebebiyle kıtlık tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır.³⁶⁹ Ayrıca Gilead ve Galilaea'dan getirilenler sebebiyle Yahudiye'de yoğun bir nüfus oluşmuştur ve kaynaklar hızla tükenmektedir.³⁷⁰ Hierousalem müdafileri baş gösteren şiddetli kıtlık sebebiyle artık dağılmaya başlamıştır.

Ioudas Makkabaios ve beraberindekilerin Seleukos kuvvetleri karşısındaki çaresiz bekleyişlerinin devam ettiği sırada IV. Antiokhos Epiphanes'in ölmeden hemen önce Tabae'de (modern Isfahan) naip atadığı Philippos idareyi ele almak üzere kuvvetleriyle Antiokheia'ya ulaşmıştır.³⁷¹ Onun Antiokheia'ya ulaştığını öğrenen eski naip Lysias elinde bulunan yetkiyi kaybetmek istememesi sebebiyle, V. Antiokhos Eupator ve askeri

³⁶⁷ Ios. **ant. Iud.** XII, 9, 5.

³⁶⁸ Şabat yılı veya Şabbatikal yıl, aynı şabat günü gibi, yedi yılda bir gelen dinlenme yılı olarak tanımlanabilir. Eski Ahit'te bu yılın gözetilmesi gerektiği kesin bir dille emredilmiştir (**Eski Ahit, Mısır'dan Çıkış** 23; 10 - 11; **Eski Ahit, Levililer** 25; 1 - 7). Şabat yılları her daim sonbaharda başlamaktadır. Bhasse konu hadisede çekilen besin kıtlığı, Şabat yılının ikinci yarısında gerçekleşiyor olmalıdır. Çünkü bu yılın özelliği sebebiyle tarlalar ve araziler ekilmemiştir ve dolayısıyla hasat edilecek ürün bulunmamaktadır. Bu hadise ve Şabat yılı hesabı yapıldığında, olayların MÖ 162 yılında gerçekleştiği de doğrulanmaktadır (Schürer, 1973, s. 164, d.14). North, konuyu detaylarıyla ele alarak incelediği çalışmasında, özellikle Makkabi dönemi Şabat yıllarının tespit konusunda önemli bilgiler sunmaktadır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. North, Robert, "Maccabean Sabbath Years" **Biblica**, 1953, 34 (4), s. 501 - 515.

³⁶⁹ Schürer, 1973, s. 167; Bar Kochva, 1976, s. 175.

³⁷⁰ **I. Mak.** VI, 48 - 54.

³⁷¹ Ios. **ant. Iud.** XII, 9, 6.

kurmaylara derhal Antiokheia'ya geri dönülmesi gerektiğini bildirmiştir.³⁷² Böylece Hierousalem kuşatması sona ermiştir.

1.5.2.5. Yahudi Dini Bağımsızlığının Tesis Edilmesi

V. Antiokhos Eupator ve naibi Lysias Antiokheia'da girişecekleri taht mücadelesi sırasında geride çözülmemiş bir mesele ve Philippos'u desteklemesi muhtemel silahlı bir kuvvet bırakmamak amacıyla Ioudas Makkabaios'a barış teklif etmiştir. Elbette bu antlaşma kuşatmanın kaldırılmasından öte Makkabileri tatmin edecek bir antlaşma olmalıdır. Bu kriterler dâhilinde MÖ 162 yılında yapılan teklifle Yahudilere dini ibadetlerini istedikleri şekilde yerine getirebilme imtiyazı sunulmuştur. IV. Antiokhos Epiphanes'in talimatnamesini geçersiz kılan bu teklif, Ioudas Makkabaios ve beraberindekiler tarafından derhal kabul edilmiştir. Antlaşmaya varılmasının ardından Lysias ve V. Antiokhos Eupator Hierousalem'i çevreleyen tahkimat ve surları yıktırması ve Antiokheia'ya doğru harekete geçmiştir.³⁷³ Megillat Taanit'te Adar ayının 28'inde artık Yahudilerin yasa çalışmalarının kısıtlanmadığı ve bu sebeple bu günde yas tutmanın yasaklandığı belirtilmektedir.³⁷⁴ Solomon Zeitlin bu günün, Ioudas döneminde V. Antiokhos'un Yahudi dinini serbest bırakmasına işaret ettiğini düşünmektedir.³⁷⁵ kaldın

V. Antiokhos Eupator ve naip Lysias, Antiokheia'ya dönerken beraberlerinde IV. Antiokhos Epiphanes tarafından atanan Helen taraftarı baş kohen Menelaos'u da getirmiştir. Lysias burada, V. Antiokhos Eupator'a, Yahudilerin çıkardığı tüm sorunların ana sebebi olarak gördüğü Menelaos'un idam edilmesi halinde Ioudas Makkabaios ve takipçilerinin sakinleşeceği yönünde bir tavsiyede bulunmuştur. Tavsiyeleri makul bulan V. Antiokhos Eupator, Menelaos'u Syria'da bulunan Beroea'ya (Halep) göndermiş ve idam ettirmiştir. Yerine baş kohen olarak Alkimos'u (MÖ 162 – 159) atamıştır.³⁷⁶

IV. Antiokhos Epiphanes'in Yahudi inancını derinden etkileyen kararları üzerine isyan eden Mattathias'tan beş yıl sonra oğlu Ioudas Makkabaios, ibadetlerin özgürce yapılabilmesini tesis ederek isyanın ana amacına ulaşmış olmaktadır. Şüphesiz bu

³⁷² **I. Mak.** VI, 57.

³⁷³ **I. Mak.** VI, 58 - 62.

³⁷⁴ **Megillat Taanit**, 12 (h) = Zeitlin, 1922.

³⁷⁵ Zeitlin, 2007, s. 252.

³⁷⁶ **Ios. ant. Iud.** XII, 9, 7; Alkimos, bahsi geçen baş kohenin Grek adı olmakla beraber kendisinin İbrani adı Yakim veya Yakeimos'tur (Vanderkam, 2004, s. 226).

Makkabilerin edindiği büyük bir kazanımdır. Ancak bahse konu kazanım üzerinde isyancıların askeri ve stratejik hamlelerinden ziyade Seleukos Devleti'nin iç dinamiklerinde gerçekleşen değişimler etkili unsur olmuştur. MÖ 162 yılında gerçekleşen bu hadise, farklı görüşlere göre, Yahudi bağımsızlığının kazanıldığı tarih olarak yorumlanmaktadır. Görüşlerin doğruluğu hususunda değerlendirme yapmadan önce dayanak noktalarının incelenmesi gerekmektedir. Zira buradaki temel mesele Yahudi kelimesinin bir inancı mı yoksa bir milleti mi temsil ettiği sorusudur. Yahudi kavramıyla ifade edilen bir inanç ise bağımsızlığın bu dönemde kazanıldığına yönelik yorumlar yerindedir. Zira V. Antiokhos Eupator'un tanıdığı imtiyazla IV. Antiokhos Epiphanes'in inanç üzerindeki kısıtlayıcı uygulamaları sona ermiş ve bu tarihten sonra hiçbir Seleukos kralı Yahudi inancına müdahalede bulunmamıştır.³⁷⁷ Ancak Yahudi kavramıyla ifade edilen bir milletse ve bahse konu bağımsızlık bir milletin siyasi bağımsızlığı ise görüşlere katılmak mümkün değildir. Hatta aksine tam tersi bir durum söz konusudur ki Bet Zakharia savaşı neticesinde daha önce isyancıların eline geçmiş bulunan Hierousalem kentinin sur ve tahkimatları yıkılmıştır. Dolayısıyla kent üzerinde Seleukos hâkimiyeti tekrar tesis edilmiş olmaktadır. Ayrıca Menelaos'un idam edilip yerine Alkimos'un baş kohen olarak atanması Yahudilerin dini ve mahalli temsilcilerinin belirlenmesi hususunda henüz Seleukos tasarrufunun devam ettiğini göstermektedir. Şu durumda bağımsız bir Yahudi devletinden bahsetmek imkânsızdır.

Bet Zakharia savaşı ve Yahudi inancının Seleukos Devlet otoriteleri tarafından tekrar serbest bırakılması beraberinde Makkabi İsyanı'nın meşruiyetiyle ilgili sorunları da getirmiştir. Zira artık Yahudi inancını özgür kılmak gibi bir hedef bulunmamaktadır. O halde isyan hareketini sürdüren Ioudas Makkabaios ne için mücadele etmektedir sorusuna cevap verilmesi gerekmektedir. Aitken bu durumu, diğer milletlerin bir şekilde Helenistik krallarla uyum sağlayabilse de Yahudilerin bunu gerçekleştirememesine bağlamaktadır. Çünkü Yahudi inancı, emperyal taleplere uyum sağlamayı aforoz etmektedir. Bunun sonucunda Yahudiler Helenistik krallıklara karşı güçlü bir milli kimlik geliştirmiştir. Bu milli kimlik, tapınak, ülke ve ordu üzerine kurulu bir Yahudi devleti istemektedir.³⁷⁸ Bu durum Makkabi İsyanı'nın sadece dini temelli ve hedefli bir hareket

³⁷⁷ Schürer, 1973, s. 167.

³⁷⁸ Aitken, 2011, s. 37.

olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Makkabi hareketi artık siyasi bağımsızlık hedefleri uğruna savaşılan milli bir hareket haline dönüşmüştür. Öte taraftan dini hedeflerin gerçekleşmesiyle yetinen ve milli idealleri olmayan bazı Yahudi gruplar mevcut zaferle yetinerek isyana son vermiş ve isyana olan desteklerini çekmiştir.³⁷⁹ Hatta Haşidilerin bu hadisenin ardından mücadeleyi bırakarak kendilerini Bet ha-Mikdaş hizmetine adanmaları ve siyasi bir harekete dönüşen Makkabiler ile aralarına mesafe koymaları bu görüşümüzü desteklemektedir.³⁸⁰ Ioudas Makkabaios da artık Yahudilerin bağımsızlığı uğruna mücadele eden milli bir lider haline gelmiştir ki bu dönüşüm Haşmonayim Hanedanlığı'nın kuruluşuna giden süreçte yaşanan dönüm noktalarından birini teşkil etmektedir.

1.5.3. Ioudas Makkabaios'un Son Faaliyetleri

Ioudas Makkabaios, Yahudi dini bağımsızlığının tesis edilmesinden sonra, son faaliyetleri olarak anabileceğimiz Adasa Savaşı, Roma Devletiyle diplomatik münasebet kurulmasının ardından gerçekleşen Eleasa Savaşı sırasında hayatını kaybetmiştir.

1.5.2.3. Adasa Savaşı

Bet Zakharia Savaşı neticesinde Yahudi dini bağımsızlığının tesis edilmesine yol açan Seleukos Devleti içerisindeki iktidar mücadelesi bir süre bu devleti meşgul etmiş ve nihayetinde I. Demetrios Soter (MÖ 161 – 150) otoritesini tesis etmeyi başarmıştır.³⁸¹

³⁷⁹ Grabbe, 2016, s. 68.

³⁸⁰ Graetz, H., **History of the Jews; From the Earliest Period to the Death of Simon the Maccabee**, C. I, The Jewish Publication Society of America, Philadelphia 1891, s. 490; Nana, 2008, s. 362.

³⁸¹ V. Antiokhos ve naibi Lysias, Hierousalem önlereinden Seleukos başkenti Antiokheia'ya döndüklerinde, Philippos'un burada hakimiyet kurmayı başarmış olduğunu görmüştür (**I. Mak.** VI, 63). Doğal bir netice olarak girişilen mücadelenin ardından V. Antiokhos ve Lysias, Philippos'u bertaraf etmeyi başarmıştır (Schürer, 1973, s. 168). Bu sırada IV. Seleukos'un oğlu ve dolayısıyla IV. Antiokhos'un yeğeni olan ve hatırlanacağı üzere bir süredir Roma Devleti'nin esiri konumunda bulunan I. Demetrios Soter, Roma Senatusu huzurunda, IV. Antiokhos hayattayken rehin olarak tutulduğunu ancak artık o hayatta olmadığı için rehin tutulmasını gerektiren bir durum olmadığını, aksine babası IV. Seleukos'tan gelen kalıtsal hak ile taht iddiasından bulunmak üzere serbest bırakılması gerektiği beyanında bulunmuştur. Ancak Roma Senatusu bu talebi kabul etmemiştir (App. **Syr.** 46). I. Demetrios, bu durum karşısında başlangıçta tepkisiz kalmışsa da bir süre sonra tekrar Senatusun huzuruna çıkarak talebini yinelemiştir. Syria'ya gönderilme talebinin tekrar reddedilmesi üzerine bu sefer farklı bir yola başvuran I. Demetrios, ava gidiyormuş gibi davranarak Roma'dan kaçmayı başarmış ve deniz yoluyla Tripolis'e gelerek Syria'ya ulaşmıştır (Pol. XXXI, 11 - 14; App. **Syr.** 47; Iust. XXXIV, 3). Görüldüğü üzere Seleukos ülkesi üzerinde yeni bir taht varisi bulunmaktadır ve dolayısıyla yeni bir taht mücadelesi başlamak üzeredir. I. Demetrios kısa sürede çok sayıda taraftar toparlamayı başarmıştır. Hatta bu konuda o kadar başarılı olmuştur ki, mevcut kral V. Antiokhos'un kendi birlikleri onu ve naibi Lysias'ı I. Demetrios'a teslim etmiştir. Her ikisinin de katledilmesinin ardından I. Demetrios MÖ 162 senesinde Seleukos Devleti'nin yeni kralı olmuştur (Liv. **Per.** 46; App. **Syr.** 67; Iust. XXXIV, 3). I. Demetrios'un Roma'dan firarı, başlangıçta Senatus tarafından

Seleukos tahtı üzerinde yaşanan bu değişmenin doğal bir sonucu olarak Yahudiye de durumdan etkilenmiş ve yeni kralın benimseyeceği idari politikalar Yahudiye’de bazı iç karışıklıkların yaşanmasına sebep olmuştur.

Yahudiye’de bulunan Helen taraftarı Yahudiler, dönemin baş koheni Alkimos etrafında toplanarak I. Demetrios Soter’in huzuruna çıkabilme fırsatına erişmiş ve o sırada Helen taraftarı Yahudiler üzerinde baskısını iyice artırmış olan Ioudas Makkabaios ve kardeşlerine karşı yardım talebinde bulunmuştur.³⁸² Alkimos’un baş kohenliğini onaylayan I. Demetrios Soter, taleplerini de makul bularak Yahudiye’de otoritesini sağlamasına yardım etmesi hususunda Euphrates Irmağı’nın batı kısmında kalan bölgelerin strategosu Bakkides’i görevlendirmiştir. Güçlü bir orduyla Yahudiye’ye gelen Alkimos ve Bakkides öncelikle doğrudan bir çatışmaya girmek yerine Ioudas Makkabaios’a barış teklifinde bulunmuştur. Ioudas Makkabaios bu teklife itibar etmemişse de Haşidilerden oluşan bir grup barış görüşmelerinde bulunmak üzere Alkimos tarafına gitmiştir. Alkimos görüşme sırasında Ioudas Makkabaios’un kararını haklı çıkarır şekilde, yanına gelen Haşidilerden altmış tanesini derhal öldürtmüştür. Bu hadisenin ardından Bakkides, Alkimos’un korunması amacıyla bir grup askerini Hierousalem’de bıraktıktan sonra Antiokheia’ya dönmüştür.³⁸³ Geline nokta Alkimos ile Ioudas Makkabaios karşı karşıya kalmıştır ve her ikisi de kendilerine ait kaynaklara sahiptir.³⁸⁴ Hâlihazırda Helen taraftarı Yahudilerin desteğine sahip olan Alkimos, himayesine verilen Seleukos kuvvetlerinin de katkısıyla bölgede otoritesini tesis etme girişimlerinde bulunmaya başlamıştır. Helen yanlısı Yahudi grubun Yahudiye ve Hierousalem’e paganlardan daha çok zarar verdiğini gören Ioudas Makkabaios, mityavnim grubunu tamamen ortadan kaldırmak amacıyla tüm kentin etrafını kuşatmıştır. Onunla mücadele edemeyeceğinin bilincinde olan Alkimos, tekrar kral I. Demetrios Soter’in yanına iltica etmiştir.³⁸⁵ I. Demetrios Soter bu defa ünlü komutanlarından biri olan Nikanor’u, Ioudas Makkabaios ve taraftarlarının bertaraf edilmesiyle görevlendirmiştir. Görüldüğü üzere yeni kral Yahudiye’de sürmekte olan meseleyle

hoş karşılanmamıştır. Ancak neticede Roma Devleti tarafından da kabul görmüş ve Seleukos Kralı olarak tanınmıştır (Pol. XXXI, 33).

³⁸² **II. Mak.** XIV, 4 – 10; **Ios. ant. Iud.** XII, 10, 1; Schürer, 1973, s. 169.

³⁸³ **I. Mak.** VII, 8 - 20.

³⁸⁴ Schürer, 1973, s. 169.

³⁸⁵ **I. Mak.** VII, 21 - 25.

oldukça ilgilidir. Bu durum onun benimsediği ülke sınırlarını genişletme politikasıyla alakalı olmalıdır.³⁸⁶ I. Demetrios Soter, sınır ötesi harekâtlara girişmeden önce ülke içindeki tüm meseleleri çözmek amacındadır.

Aldığı talimat üzerine büyük bir orduyla Hierousalem'e gelen Nikanor da Bakkides ile benzer şekilde doğrudan çatışmaya girmek yerine Ioudas Makkabaios'a bir sulh önerisinde bulunmuştur. Ancak Ioudas Makkabaios, bu teklife de itibar etmemiştir. Mevcut durumda çatışmaktan başka bir yol bulunmamaktadır ve neticede Nikanor ile Ioudas Makkabaios arasında Kafarsalama³⁸⁷ dolaylarında gerçekleşen mücadelede Nikanor galip gelmiştir. Ioudas Makkabaios ise Hierousalem'e çekilmiştir.³⁸⁸ Geri çekilen Yahudi kuvvetlerini takip eden Nikanor Zion Dağına kadar ulaşmıştır. Burada kendisini karşılayan bir kısım kohen ve ahalinin önde geleni Nikanor'a barış taraftarı olduklarını ve krala itaatte kusur etmediklerini belirtmiştir. Nikanor ise heyete Ioudas Makkabaios ve taraftarlarının kendisine teslim edilmesi gerektiğini aksi halde Bet ha-Mikdaş'ı ateşe vereceğini belirterek Bet Horon mevkiine çekilmiştir. Kendisine burada Syria'dan gelen ilave birlikler de katılmıştır. Nikanor'a teslim olmak gibi bir niyeti bulunmayan Ioudas Makkabaios, yaklaşık üç bin kişilik ordusuyla Bet Horon'un karşısında bulunan Adasa bölgesinde konuşlanmıştır.³⁸⁹ İki ordu MÖ 161 yılında, Yahudi takvimine göre Adar ayının 13'ünde karşılaşmıştır. Mücadele sırasında Nikanor'un hayatını kaybetmesi üzerine birlikleri savaş alanını terk etmeye başlamış ve Ioudas Makkabaios net bir galibiyet elde etmiştir.³⁹⁰ Geri çekilen Seleukos kuvvetlerini takibe başlayan Ioudas Makkabaios, bölge Yahudilerinin Gazara (Gezer) civarında kaçış güzergâhını kapaması üzerine kalan Seleukos kuvvetlerinin tamamını kılıçtan geçirmiştir. Mücadelenin sonlanmasının ardından mağlup askerlerin malları ganimet olarak paylaşılmıştır. Nikanor'un cenazesinden ise Bet ha-Mikdaş önlerinde savurduğu tehditlerin küstahlığına bir ceza olarak başı ve sağ eli kesilmiş ve Hierousalem'de zafer nişanesi olarak sergilenmiştir.³⁹¹ Babil Talmudunda da Nikanor'un mağlup edilmesi ve

³⁸⁶ Justin, XXXV, 1, 1.

³⁸⁷ Kafarsalama olarak anılan bu yerin tam mevkii belli değildir. Schürer'e göre burası, Hierousalem'in batısında ve Modein'in aşağısında yer alan ovada, el-Gib'in bir kilometre kuzeybatısında yer alan Salem (Seleme) kasabasıdır (Schürer, 1973, s. 169). Rappaporta göre ise Kafarsalama, Hierousalem'in beş mil kuzey doğusunda yer almaktadır (Rappaport, 2012, s. 144).

³⁸⁸ Ios. ant. Iud. XII, 10, 4.

³⁸⁹ I. Mak. VII, 33 - 40.

³⁹⁰ II. Mak. XV, 28.

³⁹¹ I. Mak. VII, 43 - 47; II. Mak. XV, 30 - 32.

baş parmakları ile ayak büyük parmaklarının kesilerek Hierousalem kapılarına asılması anlatılmaktadır.³⁹² Ioudas Makkabaios'un Nikanor'un cenazesine layık gördüğü bu muamele elbette olağan bir uygulama değildir ancak eşsiz olduğunu söylemek de mümkün değildir. Sievers bu muameleyi sadece intikamla açıklamamakta ayrıca Akra'da varlığını sürdüren Helen taraftarları ve Seleukos askerlerine de bir uyarı niteliğinde olduğunu düşünmektedir.³⁹³

Kaynaklar MÖ 161 yılında kazanılan bu büyük galibiyetin Yahudiler arasında bir bayram havası estirdiğini belirtmektedir. Hatta zaferi anmak adına her yıl Adar ayının 13'ünde kutlamalar yapılmaya başlanmıştır.³⁹⁴ Gerçekten de Megillat Taanit bu günü kutlanan ve değer atfedilen günler arasında Nikanor Günü olarak anmaktadır.³⁹⁵ Ancak günümüzde, özellikle Yahudilik ve dinler tarihi üzerine yazılmış eserler incelendiğinde, Yahudilikte kutlanan ve kutsanan günler arasında Nikanor Günü yer almamaktadır.

Adasa Savaşı'nda Nikanor karşısında alınan bu önemli galibiyet, Yahudi siyasi bağımsızlığı yolunda atılmış önemli bir adımdır. Zafer sonrasında Ioudas Makkabaios ve Yahudiye ahalisi kısa süreli bir barış dönemi yaşamıştır. Bu ara dönemde Makkabilerin diplomasiye yöneldiği görülmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki Alkimos'un sebep olduğu karışıklıklar henüz sona ermemiştir. Tarihçi Iosephos, Adasa zaferinin neticeleri arasında baş kohen Alkimos'un ölümüne ve yerine Ioudas Makkabaios'un baş kohen olarak atanmasına da yer vermektedir.³⁹⁶ Ancak I. Makabeler Kitabı, Adasa Savaşı sonunda Iosephos'un iddia ettiği gelişmeler hakkında malumat sunmamaktadır. Hatta Alkimos'un başka faaliyetlerde bulunduktan sonra ileri bir tarihte öldüğünü belirtmektedir.³⁹⁷ Iosephos başka bir bahiste Alkimos öldükten sonra baş kohenlik makamının yedi sene boş kaldığına yönelik ifadeler de kullanmaktadır.³⁹⁸ Fakat Ioudas Makkabaios'un ömrü Alkimos'un ölümünden sonra yedi sene boş kalan bir makama geçebilecek kadar uzun olmayacaktır. Dolayısıyla bu hususta Iosephos'un sunduğu çelişkili bilgiler yerine. I. Makabeler Kitabının anlatısı daha makul kabul edilmelidir.

³⁹² **BT. Taanit**, 18b; 7.

³⁹³ Sievers, 1990, s. 66.

³⁹⁴ **II. Mak.** XV, 36; **Ios. ant. Iud.** XII, 10, 5.

³⁹⁵ **Megillat Taanit** 32 = Noam, 1987; **Megillat Taanit** 12 (c) = Zeitlin, 1922.

³⁹⁶ **Ios. ant. Iud.** XII, 10, 6; XII, 11, 2.

³⁹⁷ **I. Mak.** IX, 54 - 56.

³⁹⁸ **Ios. ant. Iud.** XX, 10, 3.

1.5.3.2. Makkabi – Roma Antlaşması

Makkabilerin Seleukos Devleti'ne karşı mücadeleyi sürdürdüğü MÖ II. yüzyılda ve hemen öncesinde Roma Devleti, Akdeniz'de fetih faaliyetlerine girişmiş ve bölgede üstünlüğünü hissettirmeye başlamıştır. Özellikle Yakın Doğu'da Helenistik Krallıklar ile çıkarlarının çatışmasıyla bu devletlerin doğal düşmanı konumuna gelmiştir.³⁹⁹ Magnesia Savaşı ve Apameia Barışı'ndan itibaren Seleukos Devleti'nin Roma Devleti karşısında düştüğü güç durum ortadadır. Ayrıca IV. Antiokhos Epiphanes'e VI. Syria Savaşı'nda yapılan müdahaleden sonra Roma, Syria'da yaşanan hadiseleri daha yakından takip etmeye başlamıştır. Bu kapsamda V. Antiokhos Eupator ve naibi Lysias'tan Seleukos silahlı kuvvetlerinin hatırı sayılır ölçüde azaltılması talebinde bulunulmuştur.⁴⁰⁰ Ioudas Makkabaios, Romalıların bahse konu faaliyetleri ve etkileri hususunda bilgi sahibi olmalıdır. Zira kendisi Roma'ya bir elçilik heyeti göndermek suretiyle diplomatik ilişkiler tesis etme çabasına girişmiştir. Görüşmeler neticesinde elde edeceği muhtemel destek Seleukos Devleti karşısında mücadelesini güçlendiren bir unsur olacaktır. Seleukos Devleti içerisinde yer alan isyancı bir gruptan gelen görüşme talebi ve sürmekte olan iç karışıklığa taraf olma fırsatı bölge hâkimiyeti hususunda emelleri bulunan Roma Devleti'nin de elbette ilgileneceği bir durumdur.

I. Makabeler Kitabı, Ioudas Makkabaios'un kimliği belli olmayan kaynağından Romalılara karşı koyan tüm devletlerin yıkıldığını ve Roma'ya dost olanların her zaman fayda gördüğü bilgilerini edinmiştir.⁴⁰¹ I. Makabeler Kitabında sunulan bu bilgiyi yani Makkabilerin Romalılarından bihaber olmadığını destekleyecek bilgiler Kumran Yazmalarında da yer almaktadır. Belirtilen yazıtlarda Romalılar Kittim olarak anılmakta ve savaşta hızlı / çevik ve güçlü kimseler olarak anılmaktadır. Bir diğer kısımda ise onların savaşçılık özelliklerine değinilerek mükemmel savaşçılar oldukları

³⁹⁹ Roma Devleti MÖ II. yüzyılın ilk yarısında Doğu'da egemenlik kurmayı başarmıştır. Roma'nın bölgede hâkimiyetini tesis ettiği bu dönemde, Doğu Akdeniz, bir dizi Helenistik Krallığın himayesi altında bulunmaktadır. Bu devletler, Büyük İskender'in ölümünün ardından generalleri tarafından kurulmuş olan devletlerdir. Iulius Caesar ve Octavianus'un (Augustus) harekâtları neticesinde bölgedeki son Helenistik Krallık olan Ptolemaios Devleti'nin de Roma tahakkümüne girmesiyle, Parthia hariç, Doğu'nun fethi tamamlanmıştır. Roma Devleti'nin, Yakın Doğu'daki yayılma ve fetih siyaseti hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. Baker, Simon, **Eski Roma Bir İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü**, (çev. E. Duru), Say Yayınları, İstanbul 2015, s. 44 – 184; Tekin, 2016, s. 204 – 222.

⁴⁰⁰ Pol. XXXI, 2; App. Syr. 46; Schürer, 1973, s. 171.

⁴⁰¹ **I. Mak.** VIII, 1, 11 - 12.

vurgulanmaktadır.⁴⁰² Bu kapsamda MÖ 161 yılında, muhtemelen Adasa savaşından hemen sonra⁴⁰³ Roma'ya Akkos ailesinden Ioannes oğlu Eupolemus ve Eleazar oğlu Iason'dan oluşan bir elçilik heyeti göndermiştir. Ana hedefi Romalılarla dostluk anlaşması tesis etmek olan heyet, Romalılara Yahudilerin Seleukoslar tarafından tutsak edildiğini ve bu hususta yardımlarını talep ettiklerini bildirmekle görevlidir.⁴⁰⁴ Hakkos / Akkos ailesi, Eski Ahit'in çeşitli kısımlarında zikredilen bir kohen ailesidir.⁴⁰⁵ Ioudas Makkabaios'un gönderdiği elçinin Hakkos ailesinden olması durumu, isyanın sadece köylüler, taşra kohenleri ve diğer aşağı tabakadan insanların ilgisini çekmediğini göstermektedir. Zira bu bilgiye göre isyan, zikredilenlerin yanında yeterli derecede Grekçe bilgisine sahip aristokratlar arasından da destekçiler bulmuştur.⁴⁰⁶ Hatta Baron, Eupolemus'un babasının da daha önce bir Helenistik ülkeye elçi olarak gönderildiği düşüncesindedir.⁴⁰⁷ Eupolemus ve Iason, uzun bir yolculuğun ardından Roma'ya ulaşmış ve Roma Senatusu huzuruna kabul edilmiştir.⁴⁰⁸ Heyet burada I. Makabeler Kitabına göre şu ifadeleri dile getirmiştir;

*Ioudas Makkabaios ve erkek kardeşleri Yahudi ulusu adına bizi size gönderdi. Bir dostluk antlaşması imzalamak ve sizlerle birleşip dostlarınız olmak istiyoruz.*⁴⁰⁹

Senatörler, Yahudi heyeti olumlu karşılamış ve Eupolemus ile Iason'a, dostluk antlaşması hususunda mutabakata varıldığına dâir ifadeler içeren ve Roma – Makkabi dostluk antlaşmasının belgesi olarak muhafaza edilmesi istenen bronz levhalar vermiştir. Bahse konu bronz levhalar günümüzde mevcut değildir. Varlıklarından ve içeriklerinden ise I. Makabeler Kitabı ile Yahudi Tarihçi Iosephos'un eserleri aracılığıyla bilgi sahibi olunabilmektedir. Zikredilen kaynaklarda verilen bilgilere göre levhalarda Ioudas Makkabaios ve Yahudilere hitaben şu ifadeler yer almaktadır;

⁴⁰² **1QpHab = 1QPesherHabakkuk**, Col II, 12 – 13 = Martinez ve Tigchelaar, 1999, ss. 10 - 21; **4Q169 = 4QpNah = 4QNahumPesher, 4QpNah. Frag. I – II, 3 – 6** = Martinez ve Tigchelaar, 1999, ss. 335 – 341.

⁴⁰³ Schafer, I. Makabeler Kitabında verilen kronolojinin aksine, bu heyetin Nikanor ile yapılan Adasa Savaşından hemen önce Roma'ya gönderildiği düşüncesindedir (Schafer, 2003, s. 50). Heyetin temsil görevini ne zaman gerçekleştirdiği elbette önemli bir konudur. Ancak bu değişken, heyetin MÖ 161 yılında görevlendirildiği konusu üzerinde bir değişiklik oluşturmamaktadır. Bu sebeple, bu noktada I. Makabeler Kitabının kronolojisi esas alınmıştır.

⁴⁰⁴ **I. Mak.** VIII, 17 - 18; **Ios. ant. Iud.** XII, 10, 6.

⁴⁰⁵ Hakkos / Akkos Ailesi'nin adının geçtiği Eski Ahit kısımları için bkz. **Eski Ahit, I. Tarihler** 24; 10; **Eski Ahit, Nehemya** 3; 4, 3;21, 7; 63.

⁴⁰⁶ Sievers, 1990, s. 69.

⁴⁰⁷ Baron, 1952, s. 185.

⁴⁰⁸ **Ios. ant. Iud.** XII, 10, 6.

⁴⁰⁹ **I. Mak.** VIII, 20.

Romalılarla Yahudi ulusunun şansı gerek denizde gerekse karada sonsuza dek açık olsun. Kılıç ya da düşman onlardan uzak olsun!

Roma ya da egemenliğindeki müttefiklerinden biri savaşa girerse, Yahudi ulusu Roma'nın müttefiki olarak harekete geçecek ve tüm içtenliğiyle gerektiği gibi davranacaktır. Saldırgana tahıl, silah, para ya da gemi vermeyecektir. Roma'nın kararı budur ve Yahudiler hiçbir ödül beklemeden yükümlülüklerini yerine getirmelidir.

Aynı biçimde, Yahudi ulusu savaşa katılırsa, Romalılar onu gerektiği gibi güçlü biçimde destekleyeceklerdir. Saldırgana tahıl, silah, para ya da gemi verilmeyecektir. Roma'nın kararı budur ve yükümlülüklerini hiçbir koşula bağlamadan yerine getirecektir.

Bu antlaşma yürürlüğe girdiği zaman iki taraftan biri bir şeyler eklemek ya da çıkarmak istiyorsa, bunu yapmakta özgürdür ve bu gibi değişiklikler her iki taraf için de geçerli olacaktır.⁴¹⁰

Anlaşma metni Roma Senatusundan çıkan resmi bir metin (*senatus consultum*) konumundadır.⁴¹¹ Kaynaklarda yer alan ifadeler Roma Senatusu'nun I. Demetrios Soter'e hitaben bir uyarı gönderdiğini de belirtmektedir. Buna göre Seleukos Kralı I. Demetrios şu şekilde ikaz edilmektedir;

Dostumuz ve müttefikimiz olan Yahudileri niçin ağır bir boyunduruk altına aldınız? Size karşı bize yeniden başvururlarsa onların haklarını savunacağız ve gerek denizde gerekse karada sizinle savaşaacağız.⁴¹²

MÖ 161 yılında tesis edildiği bilinen bu antlaşma, Yahudiler ile Roma Devleti arasında gerçekleşen ilk resmi görüşme özelliğine sahiptir. Roma Senatusu, Yahudileri bağımsız bir devlet olarak değil ancak bağımsız ve resmi bir ulus (ethnos) olarak kabul etmektedir.⁴¹³ Günümüzde konu ile ilgili araştırma yapan tarihçilerin çoğu bu metnin otantikliğini / özgünlüğünü kabul etmektedir.⁴¹⁴ Hatta Shatzman, bu antlaşmanın bir Yahudi kurgusu olduğu yönündeki görüşleri reddetmekte ve antlaşmanın tarihi gerçekliğini zayıflatacak tek bir gerekçe bulunmadığını öne sürmektedir. Ona göre Ioudas Makkabaios, I. Demetrios tarafından gerçekleştirilmesi muhtemel ani bir hareketin önüne geçebilmek adına Romalılarla ilişki kurmak istemiştir.⁴¹⁵ Diğer bir yönüyle antlaşma Makkabilerin, dünyada yaşanan gelişme ve kurulan dengelerden bihaber olmadığını aksine bunları takip ettiğini göstermesi bakımından da öneme haizdir. Makkabilerin bu

⁴¹⁰ **I. Mak.** VIII, 21 - 30; **Ios. ant. Iud.** XII, 10, 6.

⁴¹¹ Kararın türü bir *foedera aequa* yani ilgili tarafların eşit statüleri temelinde yapılan ve dostane bir ittifak kuran antlaşmadır. Bu kapsamda antlaşmayı yapan taraflar *socii* = dostlar / arkadaşlar olmaktadır. Konu hakkında bilgi için bkz. Schatzman, Israel, "The Integration of Judea into the Roman Empire", **Scripta Clasicca Israelica**, 1999, 18, s. 62; Schafer, 2003, s. 50 – 51.

⁴¹² **I. Mak.** VIII, 31 - 32.

⁴¹³ Schafer, 2003, s. 51.

⁴¹⁴ Rappaport, 2012, s. 145.

⁴¹⁵ Shatzman, 1999, s. 59.

deniz aşırı ilk diplomatik girişimlerinde başarıya ulaşmaları Yahudiye’de temelleri atılmakta olan yapılanmanın askeri alan dışında diplomatik sahada da etkili olacağıın ipuçlarını göstermektedir.

1.5.3.3. Eleasa Savaşı ve Ioudas Makkabaios’un Ölümü

MÖ 161 yılında Adasa Savaşı’nda Nikanor’un mağlup olması üzerine I. Demetrios Soter, Bakkides ve Alkimos’u bir orduyla donatarak ikinci kez⁴¹⁶ Yahudiye’ye göndermiştir.⁴¹⁷ I. Demetrios Soter’in bu girişimi Roma – Makkabi dostluk antlaşmasının ihlali anlamına gelmektedir. Ancak ihlalin bilinçli bir tercih olduğu hususunda bazı soru işaretleri bulunmaktadır. Zira öncelikle kaynaklarda bahsi geçtiği bildirilen ikaz, esasen var olmayan bir rivayetten ibaret olabilir. Diğer bir ihtimale göre ise, I. Demetrios Soter, Roma Senatusu’nun aldığı kararı tanımamıştır. Ayrıca dönem şartları göz önüne alındığında, Roma Senatusu’nun aldığı kararın henüz I. Demetrios Soter’e ulaşmamış olma ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Mevcut ihtimaller arasında ilk ikisi oldukça zayıf gözükmemektedir. Zira I. Makabeler Kitabının bilinmeyen yazarı ve Iosephos’un birer Yahudi olduğu ve eserler kaleme alınırken abartıya kaçıldığı malum bir gerçektir. Ancak Iosephos’un Flavian Hanedanlığı’na sunulan eserinde Roma Senatusu’nun almadığı bir kararı almış gibi göstermeye cesaret edemeyeceği kanaatindeyiz. Kaldı ki hatırlanacağı üzere VI. Syria Savaşı’nda IV. Antiokhos Epiphanes, Roma müdahalesi karşısında galip olduğu savaş alanını terk etmek durumunda kalmıştır. Dolayısıyla Roma Devleti’nin Seleukos Devleti üzerindeki etkisine rağmen I. Demetrios Soter’in Roma Senatusu’nun ikazını ciddiye almaması mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla bu noktada Roma Senatusu’nun kararının I. Demetrios Soter’e henüz ulaşmadığı düşüncesindeyiz.

Bakkides ve Alkimos Yahudiye’ye ikinci hareketleri kapsamında, beraberlerinde yirmi bin piyade ve iki bin süvariyle Antiokheia’dan hareketle, Gilgal’a giden yolu ve Gilgal’ın batısında ve Hierousalem’in kuzeyinde yer alan Beth El Dağı’nı ve buradaki yolları ele geçirmiştir.⁴¹⁸ İlerlemeye devam ederek MÖ 160 yılı sonbaharında

⁴¹⁶ Hatırlanacağı üzere Nikanor’dan önce Alkimos ile Bakkides bir kez daha Yahudiye’ye gönderilmiş, Bakkides gerekli düzenlemelerin yapıldığına kanaat ederek Antiokheia’ya geri dönmüştür.

⁴¹⁷ Ios. ant. Iud. XII, 11, 1.

⁴¹⁸ I. Mak. IX, 2 - 3. Uriel Rappaport, I Makabeler kitabının bu kısmında eserin İbrance’den Grekçe’ye çevrildiği sırada bir tercüme hatası yapıldığı düşüncesindedir. Zira I. Makabeler Kitabının bu kısmında Gilgale giden yol ve doğu Galilaea’da yer aldığı düşünülen Arbela’dan bahsedilmektedir. Ancak bu iki mevki birbirine oldukça uzaktır. Ayrıca anlatının yoğunlaştığı bağlamla ilgi de kurulamamaktadır. Uriel

Hierousalem önlerine ulaşmış ve Berzetho yakınlarında karargâhlarını kurmuşlardır.⁴¹⁹ Ioudas Makkabaios ise üç bin askerle Eleasa'da⁴²⁰ konuşlanmış vaziyettedir. Seleukos kuvvetlerinin ne denli güçlü olduğunu gören Yahudi birlikler dehşete kapılarak savaş meydanını terk etmeye başlamıştır. Ioudas Makkabaios'un yanında sadece sekiz yüz asker kalmıştır. Iosephos burada Ioudas'ın yanında binden fazla asker olmadığını söylemektedir.⁴²¹ Ancak I. Makabeler Kitabında, sayı üç bin olarak geçmektedir. Ioudas'ın yanından kaçan askerlerden sonra sekiz yüz kişi kaldığına göre Makabeler kitabında geçen üç bin sayısı daha makul gözükmemektedir. Öte taraftan Seleukos ordusu üzerine doktora çalışması bulunan İsraili bilim insanı Bezalel Bar Kochva, Eleasa'da gerçekleşen muharebede kaynakların verdiği rakamlara itibar etmemektedir. Ona göre Ioudas kumandasındaki sekiz yüz kişinin Seleukos birlikleriyle mücadele etmesinin imkânı yoktur. O, bu durumu, sayıların manipüle edilerek Yahudiler için az ve Seleukoslar için abartılı verilmesiyle açıklamaktadır. Bu yolla, adı bilinmeyen yazar, hem Yahudi mağlubiyetine mazeret sunmuş hem de son harekâtında Ioudas Makkabaios'u yüceltmıştır.⁴²² Öte taraftan aile ve mücadele tarihinde ilk defa Yahudi askerlerin savaş meydanını terk ettiği görülmektedir. Bu durumu, dini hedeflerini tamamlayan mücadelenin politik hedefler benimsemesi ve bazı Yahudilerin ailenin politik hedefleri uğruna can verme konusunda ısrarcı olmamasıyla açıklanabilir.⁴²³

Dağılan birliklerini toparlama şansı bulunmayan Ioudas Makkabaios geride kalan askerlerinin çekilme çağrılarını aldırmadan, umutsuzca bir saldırı emri vermiştir.⁴²⁴ İki bölük halinde düzen almış Seleukos birliklerinin ana kuvvetinin ve Bakkides'in sağ kanatta yer aldığını fark eden Ioudas Makkabaios az sayıda askeriyle beraber bu kanada yönelmiştir. Onun bu hamlesi karşısında Seleukos ordusunun sol kanadını teşkil eden Syrialı birlikler bir manevrayla Ioudas Makkabaios ve askerlerinin arka kısmına

Rappaport bu noktada eseri İbranice'den Grekçe'ye çeviren tercümanın Har Bet El kelimesini, Arbelois olarak yanlış çevirdiği düşüncesindedir. Bu kısımda Uriel Rappaport'un açıklaması makul bulunarak kullanılmıştır. Konu hakkında bilgi için bkz. Rappaport, 2012, s. 146.

⁴¹⁹ Schürer, 1973, s. 173.

⁴²⁰ Iosephos, Ioudas Makkabaios'un Betzetho'da konuşlandığını söylemektedir (Ios. **ant. Iud.** XII, 11, 1.) I. Makabeler Kitabı ise onun Eleasa'da konuşlandığını belirtmektedir. Burada bir yanlışlık aramaktan ziyade, yeri bugün tam belli olmayan Eleasa'nın konumu hakkında bir ipucu bulunduğu düşünülebilir.

⁴²¹ Ios. **ant. Iud.** XII, 11, 1.

⁴²² Bar Kochva, 1976, s. 185 - 188.

⁴²³ Rappaport, 2012, s. 146.

⁴²⁴ Ios. **ant. Iud.** XII, 11, 1.

geçmiştir. Karşılıklı kayıpların verildiği ve MÖ 160 yılında Ioudas Makkabaios'un da hayatını kaybettiği mücadele neticesinde Yahudiler kesin bir mağlubiyete uğramıştır.⁴²⁵ Makkabi Ailesi'nin hayatta kalan üyelerinden Jonathan ve Simon, Seleukoslarla bir antlaşma yaparak Ioudas Makkabaios'un cansız bedenini teslim almayı başarmıştır. Naaşı kardeşleri tarafından Mattathias'ın da bulunduğu Modein kasabasındaki ata mezarlığına gömülmüştür.⁴²⁶

Kaynaklar, Ioudas Makkabaios'un ölümünün ardından liderlerini kaybeden Yahudi ahalinin derin bir yasa büründüğünü ve uzun süre ağıtlar yaktığını bildirmektedir.⁴²⁷ Eleazar Avaran'ın ardından Mattathias'ın hayatını kaybeden ikinci oğlu olan Ioudas Makkabaios geride etki alanı genişlemiş bir Yahudiye bırakmıştır. Artık Yahudilerin hareket alanı kuzeyden Samaria, doğudan Moab, batıdan Palaestina ve güneyden Idumaea ile çevrili olan bölgeyi kapsamaktadır. Ayrıca bölge güvenliği üzerine de bazı tedbirler alınmış olup Hierousalem'i güney yönünden, Hebron ve güney çöllerinden gelecek tehlikelere karşı koruyacak Beth Zur Kalesi inşa edilmiştir. Samaria'dan gelen kuzey yolu ise Bethel kenti ve Thamnatha Kalesi aracılığıyla güvenlik altına alınmıştır. Bet Horon ve Emmaus da sınır kentleri konumunda bulunmaktadır.⁴²⁸ Ancak şu unutulmamalıdır ki, Ioudas Makkabaios bu başarıları elde ederken, IV. Antiokhos Epiphanes ülkesinin doğusunda savaflara girişmiş vaziyettedir. Bu meşguliyeti sebebiyle, isyancıların üzerine tüm birliklerini sevk edememiştir. Ancak bu duruma rağmen, sevk edilebilen Seleukos birlikleri, isyancı Yahudilerden, tecrübe, sayı ve ekipman olarak çok üstündür. İsyancılar ise hareketli olmanın, araziye çok iyi bilmenin ve savunmada olmalarının avantajlarını iyi kullanmıştır. Ayrıca, başarılarını ilahi kökenli kabul eden isyancılar, motivasyon bakımından çok daha iyi durumdadır.⁴²⁹

Ioudas Makkabaios, babası tarafından başlatılan ve yerel bir direniş niteliğinde olan Makkabi İsyanını bir Seleukos iç meselesi haline getirmeyi başaran kişi olması bakımından oldukça önemli bir tarihi şahsiyettir. Makkabi İsyanı'nın başlangıç hedeflerine ulaşması ve sonrasında isyanı siyasi bir harekete dönüştürmesi en önemli icraatları olarak kabul edilebilir. Zira Makkabi İsyanı'nın siyasi bir nitelik kazanması

⁴²⁵ **I. Mak.** IX, 13 - 18; **Ios. bell. Iud.** I, 1, 6; **Ios. ant. Iud.** XII, 11, 2.

⁴²⁶ **I. Mak.** IX, 19.

⁴²⁷ **I. Mak.** IX, 20; **Ios. ant. Iud.** XII, 11, 2.

⁴²⁸ Conder, 1879, s. 108 - 109.

⁴²⁹ Soggin, 1999, s. 344.

Haşmonayim Hanedanlığı'nın kurulması hususunda bir kırılma noktasıdır. Ioudas Makkabaios'un yaşamı boyunca giriştiği faaliyetler incelendiğinde kendisinin karizmatik tipte bir lider ve iyi bir komutan olduğu görülmektedir. Bu anlamda, isyancı bir güruhu gerçekleştirdiği düzenlemelerle düzenli bir orduya dönüştürmesi önemlidir. Onun hayatını kaybetmesiyle Makkabi İsyanı hâlâ hayatta olan kardeşleri Ionathan, Simon ve Ioannes tarafından sürdürülecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

HAŞMONAYİM HANEDANLIĞININ OLUŞUMU

Ioudas Makkabaios'un ölümünün ardından hayatta olan kardeşleri arasından önce Jonathan, ardından Simon Makkabi İsyanı'nın liderliğini yürütecektir. Bu dönem, Jonathan Apphous ve Simon Thassi dönemlerinden ibaret olacak şekilde MÖ 160 – 135 yılları aralığını kapsamaktadır.

Başlangıçta yerel ve dini bir hareket niteliğinde olan Makkabi İsyanı ilk teşkilatlanmasını ve hedeflerini Ioudas Makkabaios döneminde tamamlamıştır. İkinci kısımda ise Seleukos Devleti'ne karşı verilen mücadele sürdürülerek ailenin bir hanedanlığa dönüşme süreci tamamlanacaktır. Bu sebeple aile bu kısımda Makkabiler olarak değil Haşmonayim Hanedanlığı ifadesiyle anılacaktır. Jonathan Apphous ve Simon Thassi dönemlerinde sırasıyla ailenin Seleukos idari sistemine entegrasyonu, Yahudiler nezdinde meşruiyet kazanması ve siyasi anlamda özerk bir yapıya evrilmesi süreci izlenebilecektir.

2.1. Jonathan Apphous Dönemi

Ioudas Makkabaios'un ölümüyle Makkabi Ailesi'nin Yahudiye'nin bağımsızlığı için giriştiği mücadele sönme eğilimi göstermeye başlamıştır. Zira Ioudas Makkabaios sonrası dönemde, I. Demetrios Soter bir inanç olarak Yahudiliği kısıtlayacak girişimlerden kaçınmış, dönemin baş koheni Alkimos ise selefleri Onias ile Menelaos'un yaptığı hatalardan uzak durmuştur. Genel itibariyle Seleukos Kralı ve baş kohen, hem dindar hem de mityavnim tebaaya hoşgörülle yaklaşmaktadır.⁴³⁰ Tasvir edilen mevcut ortam Yahudi ahali için müspet ve arzulanan bir durumdur. Ancak aynı durumun Makkabi taraftarları için geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir. Bahse konu hoşgörü politikası Makkabi hareketinin yeni takipçiler kazanmasını imkânsız hale getirmiştir. Öte taraftan aynı hoşgörülü muameleden isyan taraftarları istifade de edememektedir. Eleasa Savaşı'nın sonucunda Helen taraftarı baş kohen Alkimos tarafının

⁴³⁰ Zeitlin, Solomon, **The Rise and Fall of the Judean State**, C. I, The Jewish Publication Society of America, Philadelphia 1968, s. 118.

galip gelmesi ve Ioudas Makkabaios'un ölümüyle isyanın lidersiz kalmış olması, mityavnim ile paganların rahatça hareket edebileceği bir ortam oluşturmuştur. Bu kapsamda Bakkides'in, Yahudiye'de isyankâr eğilimler gösterenlere takibat yaptırdığı ve ele geçirdiklerine işkence ettirdikten sonra infaz ettirdiği bilinmektedir.⁴³¹

Makkabi ve bağımsızlık taraftarı Yahudiler üzerinde oluşan baskı ortamının yanında bahse konu dönemde süregelen kıtlık sebebiyle artık isyancı Yahudilerin bir kısmı Seleukos tarafına iltica etmeye başlamıştır. Bakkides, temel ihtiyaçlarını inançlarına tercih eden bu grupla yakından ilgilenmiş bölge idaresi üzerinde söz sahibi olmalarını sağlamıştır.⁴³² Görüldüğü üzere Ioudas Makkabaios'un ölümünün ardından mücadelenin liderliği hususunda oluşan otorite boşluğu hareketin hızla kan kaybetmesine yol açmıştır. Bu durumun başlıca sebeplerinden ilki bir veraset politikasına sahip olunmamasıdır. Hatırlanacağı üzere Mattathias, ölmeden hemen önce hareketin nasıl devam ettirileceği yönünde bir vasiyet bırakmıştır. Ancak Ioudas Makkabaios, savaş alanında ani bir ölümle karşılaşması sebebiyle bir düzenleme yapma fırsatına sahip olamamıştır. Ayrıca her biri farklı karakter ve meziyetlere sahip olan Mattathias'ın hayatta kalan oğullarından hiçbiri liderliğe aday da olmamıştır.

Mevcut çıkmaza çözümün, halihazırda zor bir durum içerisinde bulunan Makkabi taraftarlarından geldiği görülmektedir. Ioudas Makkabaios'un dost ve takipçileri bir araya gelerek MÖ 160 yılında Ionathan Apphous'a gitmiş ve onu lider olarak tanıyacıklarını ifade ederek etrafında toplanmıştır. Layık görüldüğü makamı devralmayı kabul eden Ionathan Apphous aynı yıl Makkabilerin yeni lideri olmuştur.⁴³³ Ionathan, Mattathias'ın hayatta kalan oğulları içerisinde en genç olanıdır. Şüphesiz onun lider seçilmesinde bu etken önemli bir unsurdur. Tasvir edildiği üzere isyancı grup zor durumdadır ve askeri manada onlara liderlik edebilecek en uygun kişi yaşça daha genç ve tabiatıyla daha enerjik olan Ionathan'dır.⁴³⁴ Bu dönemde Yahudiye'deki idari ve toplumsal durum Ioudas Makkabaios dönemindeki mevcut düzenin devamı niteliğindedir.

⁴³¹ Milman, 1913, s. 374; Goldstein, Jonathan, "The Hasmonean Revolt and Hasmonean Dynasty" **The Cambridge History of Judaism; The Hellenistic Age**, C. II, (ed. W. D. Davies and Louis Finkelstein), Cambridge University Press, Cambridge 2007, s. 311.

⁴³² Ios. **ant. Iud.** XIII, 1, 1.

⁴³³ **I. Mak.** IX, 23 - 31; Ios. **bell. Iud.** I, 2, 1.

⁴³⁴ Rappaport, 2012, s. 147.

Jonathan Apphous, Makkabi İsyanı'nın lideri haline geldiği MÖ 160 yılı itibariyle idari konularda değil ama askeri alanda kısmen deneyim sahibi bir liderdir. Kendisinin Mattathias döneminde girişilen mücadelelere dahil olmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca Ioudas Makkabaios döneminde Gilead'ta bazı askeri faaliyetlerde bulunduğu da bilinmektedir. Mattathias'ın oğulları arasında en genci olan Jonathan, gösterdiği faaliyetlerden ötürü *diplomat* ve *çözücü* anlamlarına gelecek şekilde *Apphous* epithetine layık görülecektir.⁴³⁵ Önceki kısımlarında ailesi ile ilgili gerekli bilgiler sunulmuştur. Ayrıca Jonathan Apphous'un ileride detayları verilecek olan bir rehin durumu vesilesiyle isimleri bilinmeyen iki oğlunun mevcut olduğu tespit edilebilmektedir.⁴³⁶ Benzer şekilde kaynaklardan edinilen dolaylı bilgilere göre, Jonathan Apphous'un bir de kız çocuğu bulunmaktadır.⁴³⁷ Ancak bahse konu bu kız çocuğu hakkında da varlığını bildirmekten öteye geçen bir bilgi mevcut değildir. Çocukların anneleri hakkında ise kaynaklar sessiz kalmaktadır.

MÖ 160 yılından MÖ 143 yılına kadar faaliyetlerini sürdüren Jonathan Apphous, bu kapsamda bağımsız devletin kuruluşuna giden süreçte büyük başarıların altına imza atmıştır. Liderliği elde edişiyile girişeceği ilk mücadele Eleasa Savaşı'nda ağabeyini öldüren ve Yahudiye'de bağımsızlık taraftarı Yahudilere karşı faaliyetlerini yoğun şekilde sürdüren Bakkides ile olacaktır.

2.1.1. Jonathan Apphous'un Seleukoslarla İlk Mücadeleleri

Makkabi hareketini yeniden ayağa kaldırmayı amaçlayan Jonathan Apphous'un Bakkides'e karşı girişeceği mücadele, birbirinden ayrılamayacak şekilde, hazırlık aşamasında meydana gelen Iambriyelerle mücadele ve Bakkides ile gerçekleşen iki mücadeleden ibaret olmak üzere birbiriyle bütünleşik üç safhadan oluşmaktadır.

2.1.1.1. Iambriyelerle Mücadele

Makkabilerin yeni bir lider seçtiğinden haberdar olan Bakkides, onu derhal ortadan kaldırma stratejisi benimsemiştir. Anlaşıldığı üzere kendisi, Ioudas Makkabaios

⁴³⁵ Kraus, Samuel, "Jonathan Maccabee", *The Jewish Encyclopedia*, C. VII, Funk and Wagnall Co., New York 1904, s. 236.

⁴³⁶ **I. Mak.** XIII, 16.

⁴³⁷ Yahudi Tarihçi Iosephos hayatını anlattığı otobiyografi türündeki eserinde, ataları arasında bulunan Mattathias Ephlias'ın, Jonathan Apphous'un kızıyla evlendiğini belirtmektedir (Ios. **vita.** 1).

liderliğindeki isyancıların Seleukos Devleti içerisinde yol açtığı huzursuzlukları unutmamıştır. Liderlerinin ölümüyle kısmen etkisiz bir hareket haline gelen Makkabilerin tekrar canlanmasını, dolayısıyla yetki alanı içerisinde benzer sorunlarla tekrar karşılaşılmasını engelleme amacındadır.⁴³⁸

Bakkides'in harekâtından haberdar olan Jonathan Apphous, kendisi ve taraftarları için an itibariyle savunmasız bir mevki olan Hierousalem civarında öncelikle mevcudiyetini koruma ve konumunu kuvvetlendirme politikasına yönelmiştir. Bu doğrultuda harekete geçen Jonathan Apphous, kendisi ve taraftarları için daha güvenli bir mevki olan Tekoa Çölü'ne⁴³⁹ çekilmiş ve Asphar bölgesinde bulunan su kaynağının yakınlarında konuşlanmıştı.⁴⁴⁰ Bu mevki Tekoa Çölü içerisinde yer almasına rağmen su tedarikinde sorun yaşamayan bir noktadır. Ayrıca bir taraftan Iordanes Nehri diğer taraftan ise bataklık arazi ile çevrili olması sebebiyle savunma için oldukça stratejik bir konumdur.⁴⁴¹ Jonathan Apphous'un bu politikayı benimsemesi üzerinde şahsiyeti de oldukça etkilidir. Zira o, ölen kardeşi Ioudas Makkabios gibi gözü kara bir savaşçı değil siyasi kabiliyeti ile öne çıkan bir kişidir.⁴⁴²

Jonathan Apphous'un taraftarlarıyla beraber çöle çekildiğini öğrenen Bakkides, onu hazırlıksız yakalamak amacıyla derhal harekete geçmiş ve ordusuyla beraber Iordanes Nehri'ni aşmıştır.⁴⁴³ Henüz Bakkides'e karşı kuvvetleri yetersiz olan Jonathan Apphous ise yardım temin etmek amacıyla kardeşi Ioannes'i Nabataealılara⁴⁴⁴ göndermiştir. Yardımın mahiyeti Makkabilerin eş, çocuk ve mal varlıklarının Nabataealılara emanet edilmesinden ibarettir.⁴⁴⁵ Tekoa'daki karargahında yeteri kadar güvende hissetmeyen

⁴³⁸ **I. Mak. IX, 32.**

⁴³⁹ Tekoa Çölü, coğrafi olarak Betlehem'in güneydoğusundan Ölü Denize doğru uzanan bölge olarak tanımlanabilmektedir (Zeitlin, 1968, s. 119).

⁴⁴⁰ **Ios. ant. Iud. XIII, 1, 2.**

⁴⁴¹ Milman, 1913, s. 374.

⁴⁴² Graetz, 1891, s. 491.

⁴⁴³ **Ios. ant. Iud. XIII, 1, 2.**

⁴⁴⁴ Arabia Yarımadasından gelen geç Sami göç dalgalarına dâhil olan Nabataealılar, Arabia Yarımadasının kuzeyinde yaşayan bedevi Arap kabilelerindedir. Günümüz Doğu Ürdün Ovasına MÖ VI. yüzyılda yayılmış, Kenanlı ve Aramilerin egemenliği altındaki bölgelere dağılmışlardır. Ardından Idumaealıların Sina Yarımadası ve güney Palaestina'da bulunan topraklarını işgal etmişlerdir. Sonrasında Damaskos'a sınır olacak şekilde Euphrates'ten Kızıl Deniz'e uzanan geniş alanda Nabataea Devletini kurmuşlardır. Sonrasında yerleşik düzene geçtiği görülen Nabataealıların başkenti Petra kentidir. MS 106 senesinde Roma İmparatoru Traianus bir direnişle karşılaşmadan Petra'yı ele geçirmiş ve Nabataea Devleti tarih sahnesinden çekilmiştir. Nabataealılar hakkında detaylı bilgi için bkz. Susa, 2015, s. 120 – 121.

⁴⁴⁵ Graetz, 1891, s. 491; Zeitlin, 1968, s. 119. Jonathan'ın, kardeşini mal varlıkları ve savaşamayacak durumda olanlarla beraber Nabataealılara göndermesi onları dost ve müttefik olarak gördüğünü düşündürmektedir. Bu dostluk, bir noktada Yahudiye ahalisi ile Nabataealılarının aynı süreçten geçiyor

Jonathan, Nabataealılarla, merkezleri Seleukos etkisinin erişebileceğinden oldukça uzak bir konumda bulunması sebebiyle, iletişime geçmiştir.⁴⁴⁶

Ancak bu görev sırasında Ioannes, Medaba bölgesinde bir diğer Arabia kabilesi olan Iambrililerin (Bene Amri) saldırısına uğramış ve beraberindeki tüm malların yağmalanmasının ardından katledilmiştir.⁴⁴⁷ Bu saldırının da Ioudas Makkabaios döneminde olduğu gibi göçebe Arap kabilelerin yağma arzusuyla gerçekleştirdiği ve politik bir hedefe sahip olmadığı yorumunda bulunabiliriz. Jonathan'ın konvoyuna Iambrililerin pusu kurması hadisesi, onların konvoyun geçeceği güzergahtan ve zamandan haberleri olduğunu göstermektedir. Ayrıca Nabataealıların himayesi altında olduğunu söyleyebileceğimiz bir konvoya diğer bir Arabia kabilesinin saldırması Nabataealılar henüz bölgenin hâkimi olmadığını ve tüm Arabia kavimleri üzerinde otoritelerini tesis edemediğini göstermektedir.⁴⁴⁸ Kaynaklarda Ioannes'in cenazesi konusunda bir bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen o da diğer aile üyelerinin bulunduğu Modein kasabasındaki ata mezarlığına gömülmüştür. Ioannes'in de hayatını kaybetmesiyle Jonathan Apphous'un yanında kardeşlerinden sadece Simon kalmıştır.

Ioannes'in katledilmesi üzerine, Jonathan Apphous, Bakkides ile bir mücadeleye girişmeden önce kardeşinin intikamını almaya yönelmiştir. Nitekim Iambrililerin bir düğün hazırlığında olduğunu öğrenmesi üzerine düğün konvoyunun geçeceği yolda kurulan pusuyla ani bir saldırı düzenlemiş ve yaklaşık dört yüz Iambrili öldürülmüştür.⁴⁴⁹ Iambrililere karşı gerçekleştirilen bu saldırıyla hem Ioannes'in intikamı alınmış hem de Jonathan Apphous lider olarak ilk askeri galibiyetini elde etmeyi başarmış olmaktadır.

2.1.1.2. Bakkides ile İlk Mücadele

Ioannes'in intikamının alınmasının ardından esas mücadelesine dönen Jonathan Apphous tekrar Asphar bölgesindeki karargahına çekilerek Bakkides ile girişeceği

olmaları ve bu sebeple birbirlerini destekliyor olmaları ile alakalıdır. Söz konusu dönemde Nabataealılar da Seleukoslara karşı bağımsızlıklarını kazanmaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda, Ioudas döneminde Nabataealılarla Makkabiler arasında bir dostluk bağlantısı kurulmuştur. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Goldstein, 2007, s. 312.

⁴⁴⁶ Kasher, 1988, s. 34

⁴⁴⁷ **I. Mak.** IX, 35 - 36; **Ios. ant. Iud.** XIII, 1, 2. Iambrililer veya Iambri ailesi de esasen bir Arap ailesidir. Ancak bahse konu dönemde bu grup, Nabataea bölgesinin hemen yanında bulunan Medaba'da yaşamakta ve Nabataealılardan bağımsız hareket etmektedir (Rappaport, 2012, s. 147).

⁴⁴⁸ Kasher, 1988, s. 35.

⁴⁴⁹ **I. Mak.** IX, 37 - 40; **Ios. ant. Iud.** XIII, 1, 4.

mücadelenin hazırlıklarına başlamıştır. Kısa süre sonra Bakkides'in Iordanes Nehri kıyılarına gelmesi üzerine taraflar bir Şabat gününde karşılaşmıştır. Bakkides'in bu günü özellikle tercih etmiş olması muhtemeldir. Ancak Jonathan Apphous'un bu noktada Mattathias'ın daha önce şabatla ilgili aldığı kararı uyguladığı görülmektedir ki içinde bulunulan günün özelliğine rağmen Seleukos kuvvetlerine karşı taarruz emri verilmiştir. Ancak başarısız olacağını anladığında geri çekilme kararı alarak savaş alanından ayrılmıştır.⁴⁵⁰

Jonathan Apphous'un Seleukoslara karşı giriştiği bu ilk ve başarısız mücadele sonrasında galip konumda bulunan Bakkides geri çekilen Yahudileri takip etmek yerine Hierousalem'e yönelmiş ve Yahudiye'de bulunan kentleri Jonathan Apphous'a karşı tahkim etmeye başlamıştır.⁴⁵¹ Hiericus (Eriha / Jericho), Emmaus, Bet Horon, Bethel, Timnah, Pharato, Tekoa ve Gazara'da yüksek duvarlar ve güçlü kapılara sahip kaleler inşa ettirilmiş ve birer garnizon yerleştirilmiştir. Ayrıca Yahudiye'nin ileri gelenlerinin çocuklarını rehin alınmıştır.⁴⁵² Jonathan Apphous'a karşı Hierousalem'de alınan tedbirler arasında Bet ha-Mikdaş'ın mimari yapısı üzerinde gerçekleştirilmesi planlanan birtakım düzenlemeler de bulunmaktadır.⁴⁵³ Hierousalem civarında bahsi geçen güvenlik tedbirlerinin alınmasının ardından Bakkides, bölgeden ayrılarak I. Demetrios Soter'in yanına dönmüştür.⁴⁵⁴ Bakkides, Makkabi istihkamlarını dağıtmak, bölgedeki Seleukos garnizonlarını çoğaltıp kuvvetlendirmek ve önde gelen Yahudilerin çocuklarını rehin almak suretiyle Seleukos Devleti adına olası tehditlerin kısmen önüne geçmiş ve bu yönüyle diğer Seleukos görevlilerinin Makkabi İsyanı'nın başlangıcından beri gerçekleştiremediği icraatları bir yıllık zaman zarfında (MÖ 160 – 159) gerçekleştirmeyi başarmıştır.⁴⁵⁵

⁴⁵⁰ **I. Mak.** IX, 42- 48; Zeitlin, 1968, s. 119.

⁴⁵¹ **Ios. ant. Iud.** XIII, 1, 3.

⁴⁵² **I. Mak.** IX, 50 - 56.

⁴⁵³ Bet ha-Mikdaş, kohenlerin, ahalinin ve kadınların toplanması amacıyla hizmet eden üç adet avluya sahiptir. Avlulara oldukça yakın bir konumda bulunan iç avlu (Kodeş ha-Kodeşim) ile Moriah'ı ayıran bir duvar bulunmaktadır. Duvar sayesinde bölgede bulunan veya içeri girmesi gereken kimseler görmeleri dinen sakıncalı bulunan iç avluyu görememektedir (Zeitlin, 1968, s. 120). Tasvir edilen mimari yapı üzerinde baş kohen Alkimos'un önerisi ve direktifleriyle gerçekleştirilmesi planlanan düzenlemeye göre bu duvar yıkılacaktır. Ancak yıkım işleminin devam ettiği sırada baş kohen Alkimos'un hayatını kaybetmesiyle düzenleme tamamlanamamıştır (I. Mak. IX, 50 – 57).

⁴⁵⁴ **I. Mak.** IX, 50 - 57.

⁴⁵⁵ Graetz, 1891, s. 491.

2.1.1.3. Bakkides ile İkinci Mücadele

Bakkides'in bölgeden çekilmesinin ardından Yahudiye'de iki yıl (MÖ 159 – 157) boyunca bir Seleukos müdahalesi görülmemiştir.⁴⁵⁶ Bu ara dönemde hâkim konumda bulunan, Bakkides'in yaptığı düzenlemeler sayesinde otoritelerini güçlendirmiş olan mityavnim grubudur. Ionathan Apphous ise bu ara dönemde beraberindekiler dağılmadan bir arada tutmayı başarmıştır.⁴⁵⁷ Ancak bir süre sonra Ionathan Apphous'un taraftarlarını silahlandırmak suretiyle gücünü artırma faaliyetlerine yönelmesi, mityavnim ve goyim ahalinin, Makkabiler daha fazla toparlanmadan, Bakkides'i tekrar bölgeye davet etme kararı almasına yol açmıştır. Nitekim I. Demetrios Soter, Bakkides'i büyük bir orduyla tekrar Yahudiye'ye yollamıştır. Bakkides bu defa farklı bir stratejiye yönelerek yerel işbirlikçilerinden Ionathan Apphous'u yakalamalarını istemiştir. Ancak bu girişim başarısız olmuş ve hatta hem hazırlanan komploda hem de Bakkides'in tekrar Yahudiye'ye sevkinde elebaşı olarak görülen elli kişi idam edilmiştir. Henüz Bakkides ile doğrudan bir mücadeleye girişebilecek güçte olmayan Ionathan Apphous, Tekoa Çölü'nün yaklaşık beş kilometre doğusunda yer alan Hiericus'ta bulunan Bethbasi'ye (Khirbet Beit Bassa) çekilerek savaş hazırlıklarına girişmiştir.⁴⁵⁸

İsyan kuvvetlerinin çekildiği Bethbasi'ya ulaşan Bakkides bölgeyi kuşatma altına almıştır.⁴⁵⁹ Ionathan Apphous, kuşatmadan kurtulabilmek adına kardeşi Simon'u bir kısım askerle geride bırakarak buradan ayrılmıştır. Çevre bölgelerden çok sayıda müttefik toparlamayı başarmasının ardından yönünü tekrar Bethbasi'ya çevirmiş ve bölgenin Tekoa Çölü'ne bakan kısmından Seleukos kuvvetlerine karşı bir saldırı başlatmıştır. Çatışmanın başlamasıyla karargâhta bulunan Simon da askerleri ile birlikte hücumla geçmiş ve iki cepheden Makkabi kuvvetleri arasında kalan Bakkides mağlup edilmiştir.⁴⁶⁰ Askeri güçten ziyade taktik bir zafer olan bu galibiyet Ionathan Apphous'un lider olarak Seleukos birliklerine karşı elde ettiği ilk galibiyet olma özelliğine sahiptir. Anlaşıldığı kadarıyla Bethbasi mağlubiyeti Bakkides'in politika değiştirmesine yol açmıştır. Zira mağlubiyetin hemen ardından kendisini Yahudiye'ye davet eden Helen taraftarı davetkar

⁴⁵⁶ Ios. **ant. Iud.** XIII, 1, 5.

⁴⁵⁷ Zeitlin, 1968, s. 120; Goldstein, 2007, s. 312.

⁴⁵⁸ Ios. **ant. Iud.** XIII, 1, 5; Zeitlin, 1968, s. 120 – 121.

⁴⁵⁹ **I. Mak.** IX, 63 - 64.

⁴⁶⁰ Zeitlin, 1968, s. 121; Goldstein, 2007, s. 313.

Yahudilerin birçoğu infaz edilmek suretiyle cezalandırılmıştır.⁴⁶¹ Helen taraftarı Yahudilere reva görülen bu cezalandırmanın Seleukos Kralı I. Demetrios Soter tarafından nasıl karşılandığı konusunda bir bilgi bulunmamaktadır.

Bakkides ile Helen taraftarı Yahudiler arasında oluşan ihtilaf, galip konumda bulunan Ionathan'ın bir *modus vivendi*⁴⁶² ile Bakkides'e gitmesi için uygun bir ortam oluşturmuştur.⁴⁶³ Bu kapsamda MÖ 156 yılında oluşturulan bir heyet aracılığıyla Bakkides'e antlaşma teklifinde bulunulmuştur. Yahudiye ve Yahudi meselesinden bir an önce uzaklaşarak Antiokheia'ya dönme arzusunda olan Bakkides teklifi kabul etmiş ve sulh yoluyla meseleyi kapatmaya yönelmiştir. Antlaşmaya göre Bakkides, hayatı boyunca Ionathan Apphous'a karşı bir harekatta bulunmayacak şekilde geri çekilecek ve elindeki esirleri serbest bırakacaktır.⁴⁶⁴ Ionathan Apphous ise başında bulunduğu grubun liderliğini sürdürmeye devam edecek ancak Hierousalem'e giremeyecektir.⁴⁶⁵ Mutabakatın hemen ardından Bakkides bölgeden çekilmiş ve gerçekten de bir daha Yahudiye'ye girmemiştir. Ionathan Apphous da antlaşmaya riayet ederek Hierousalem'in yaklaşık on beş kilometre kuzeyinde bulunan Mikmaş'a yerleşmiş burayı merkez edinmiştir.⁴⁶⁶ Ioudas Makkabaios döneminden beri mücadele edilmek durumunda kalınan ve Makkabilere telafisi güç zararlar veren Bakkides meselesi Ionathan Apphous'un taktik ve diplomatik becerileri ile çözüme kavuşturulmuştur. Onun bir daha Yahudiye'ye girmeyecek olması durumu Ionathan Apphous'u bölgenin en güçlü askeri lideri konumuna yükseltmektedir. Öte taraftan artık Seleukos Devleti'nin desteğini fiilen kaybeden ve Alkimos'un ölümü ile kendilerine yandaş bir baş kohenden de mahrum kalan mityavnim grubu karşısında Makkabilerin Yahudiye hakimiyeti de pekişmiş ve goyim

⁴⁶¹ **I. Mak.** IX, 67 - 69; **Ios. ant. Iud.** XIII, 1, 5.

⁴⁶² Latince bir kavram olan *modus vivendi*, farklı fikir ve inançlara sahip insanlar veya insan gruplarının birlikte yaşamalarına veya çalışmalarına imkân veren bir düzenleme anlamına gelmektedir. Diplomasi alanında ise çatışan taraflar arasında varılan uzlaşma sonucu gerçekleşen mutabakatı anlatmak için kullanılmaktadır. Bahse konu mutabakata göre, taraflar kendi arzu ettiği sonuçların tamamına ulaşamamaktadır. Ancak uzlaşmaya varabilmek için en azından tarafların aşgari beklentilerinin karşılanması gerekmektedir. Tarafların taviz ve kazanım durumu güçlerine ve görüşmedeki pozisyonlarına bağlıdır. Söz konusu mutabakat, çatışmaları tamamen sona erdirmemekte, kısmen ve geçici olarak yatıştırmaktadır. Çünkü tarafların rıza gösterdikleri tavizler, mevcut durum ve pozisyona bağlı olan bir nevi geçici antlaşmadır. Dolayısıyla tarafların durum ve pozisyonları değiştiğinde uzlaşmaya rıza gösterdikleri noktalar da değişebilmektedir. Kavram hakkında detaylı bilgi için bkz. Uslu, Cennet, "Liberal Tarafsızlık ve Modus Vivendi", **Turkish Studies**, 2014, 9 (2), 1544 – 1553.

⁴⁶³ Graetz, 1891, s. 493; Zeitlin, 1968, s. 121.

⁴⁶⁴ **I. Mak.** IX, 70 - 73; **Ios. ant. Iud.** XIII, 1, 6.

⁴⁶⁵ Zeitlin, 1968, s. 121.

⁴⁶⁶ **Ios. ant. Iud.** XIII, 1, 6.

ahali ile tüm Yahudiler Ionathan Apphous'un otoritesini kabul etmek durumunda kalmıştır.⁴⁶⁷

Antlaşmanın ardından Mikmaş'ı merkez edinen Ionathan Apphous burada sonraki dört yıl (MÖ 156 – 152) boyunca herhangi bir Seleukos müdahalesi görmeden icraatlarını sürdürebilme fırsatı bulmuştur.⁴⁶⁸ Elbette bu icraatların geneli goyim ve mityavnim ahalinin yargılanması ve cezalandırılması yoluyla güçlerini kırmaktan ibarettir.⁴⁶⁹ Bunun yanında şüphesiz askeri, mali ve idari konunun kuvvetlendirilmesine yönelik çalışmalarda da bulunulmuştur. Artık Ioudas Makkabaios'un ölümüyle oluşan otorite boşluğu ve hareketin yok olmaya yüz tutması durumundan bahsetmek mümkün değildir.

Ionathan Apphous idaresinin başlangıç yıllarına tekabül eden askeri anlamda hareketli dönemin yerini, bu tarihten sonra Seleukos Devleti'nin iç meselelerinden istifade etme yoluyla ve *apphous* epithetinin hakkını verecek şekilde diplomasinin aldığı görülmektedir. Bu ara dönem isyanın hanedanlığa dönüşme sürecindeki kurumsallaşma safhası olarak değerlendirilmelidir.

2.1.2. Baş Kohenliğin Haşmonayim Ailesine Geçiş ve Hanedanlığın Oluşumu

Ionathan Apphous'un MÖ 156 ila 152 yılları arasında Mikmaş'ta bulunduğu dönemde, Seleukos tahtı üzerinde I. Demetrios Soter ile I. Aleksandros Balas arasında yaşanan iç mücadele, ona mevcut avantajlı konumunu sürdürmesi ve geliştirmesi için büyük bir fırsat sunmuştur.⁴⁷⁰ Süregelmekte olan Seleukos taht mücadelesi kapsamında

⁴⁶⁷ Milman, 1913, s. 375.

⁴⁶⁸ Graetz, 1981, 494.

⁴⁶⁹ Ios. **ant. Iud.** XIII, 1, 6.

⁴⁷⁰ Bu dönemde bir Seleukos taht adayı olarak ortaya çıkan I. Aleksandros Balas, kendisinin IV. Antiokhos Epiphanes ve Laodice çiftinin oğlu olduğu iddiasıyla Roma Senatusu huzuruna çıkarak Syria topraklarında hak iddia etme ve bu doğrultuda Roma Devleti'nin desteğini talep etme olanağı bulmuştur. Talebi uygun bulan Roma Senatusu, onun Syria'ya giderek taht mücadelesine girişmesini onaylamış ve destek sunmuştur (Pol. XXXIII, 18; App. **Syr.** 67). Onun gördüğü bu destekte ve iddialarında dönemin Pergamon Kralı II. Attalos'un maddi, manevi ve askeri desteği de söz konusudur (Graetz, 1891, s. 494). Roma Devleti'nin Syria toprakları üzerindeki emelleri ve bu doğrultuda Seleukos Devletini istikrarsızlaştıracak her fırsattan istifade etme politikası ilgili kısımlarda vurgulanmıştır. Roma Senatusu'nun, I. Aleksandros Balas'ı desteklemesi bu kapsamda makul kabul edilmelidir. Ancak bu defa Pergamon Krallığı'nın da Seleukos Devleti iç işlerine bir müdahalesi söz konusudur. Bu destek, Seleukos Devleti'nin de önemli bir role sahip olduğu, dönemin siyasi dengesi ile açıklanabilir. Bahsi geçen dönemde Seleukos Devleti'nin komşuları konumunda bulunan Küçük Asya merkezli, II. Attalos idaresindeki Pergamon Krallığı ve V. Ariarathes idaresindeki Kappadokia Krallığı ile Mısır merkezli VI. Ptolemaios Philometor (MÖ 186 – 145) hakimiyetindeki Ptolemaios Krallığı, I. Demetrios'a karşı düşmanca bir tutum içerisindedir. Bu tutumun temelinde, I. Demetrios'un bir süredir çözülme emareleri gösteren Seleukos Devletini, atası III. Antiokhos Megas'ın sahip olduğu gibi, güçlü ve müreffeh bir devlete dönüştürme idealidir. Elbette bu ideal, Pergamon ve Kappadokia Krallıklarını oldukça tedirgin etmektedir. Ayrıca I. Demetrios'un bu dönemde Kappadokia

Jonathan Apphous ve ailenin durumu başka bir boyut kazanmıştır. Zira son gelişmeler neticesinde Syria'daki en kuvvetli askeri liderlerden biri konumuna yükselen Jonathan Apphous, Seleukos taht adayları tarafından desteği ve müttefikliği arzulan bir lider haline dönüşmüştür. Bu kapsamda, I. Demetrios Soter ve rakibi I. Aleksandros Balas arasında izleyeceği siyasetle Syria'daki idari istikrarsızlıktan büyük kazanımlar elde edecek ve Haşmonayim Hanedanlığı'nın kurulmasıyla neticelenen çeşitli imtiyazlara sahip olacaktır.

2.1.2.1. I. Demetrios Soter'in Vaatleri

Seleukos tahtı üzerinde hak iddiasıyla harekete geçen I. Aleksandros Balas, diplomatik alanda elde ettiği desteğin ardından MÖ 152 yılı yazında Yahudiye'nin hemen kuzeyinde yer alan Akko'ya konuşlanmıştır. Bilinçli bir tercihle belirlendiğini düşündüğümüz bu mevki Yahudiye ahalisinin kendisine müttefik olma ihtimali göz önünde bulundurularak seçilmiş olmalıdır.⁴⁷¹ Bu girişime karşı, I. Demetrios Soter süregelmekte olan taht mücadelesinde taraftar edinmek, çözüme kavuşmamış bir mesele bırakmamak ve I. Aleksandros Balas'tan önce Yahudilerin desteğini kazanmak amacıyla Jonathan Apphous'a bir ittifak antlaşması sunmuştur. Yapılan teklife göre, Jonathan Apphous ordu toplama ve silah üretme konularında serbest olacaktır. Ayrıca Bakkides'in daha önce rehin alarak hapsedtiği esirler teslim edilecektir. Buna karşılık Jonathan Apphous ise I. Demetrios Soter'i müttefiki olarak tanıyıp destekleyecektir.⁴⁷² Burada bahse konu olan silah üretme serbestisiyle Jonathan'ın silah üretmeye başladığı ve böylece Ioudas Makkabaios döneminde de sık sık vurgulanan silahlanma probleminin nispeten çözüldüğü düşünülebilir.⁴⁷³

Jonathan Apphous'un bu teklifi kabul ettiği yönünde bir kanaat oluşmaktadır. Zira kendisi tekliften kısa süre sonra Mikmaş'tan ayrılarak Hierousalem'e gitmiştir.⁴⁷⁴ Seleukos otoritelerine I. Demetrios Soter ile yapılan antlaşmayı göstererek esir

Krallığı'nın iç işlerine müdahale etmiş olması da belirtilen ideale kavuşma çabası olarak görülmektedir. VI. Ptolemaios Philometor ise iki ülke arasındaki Kıbrıs meselesi sebebiyle I. Demetrios'a özel bir husumet beslemektedir (Zeitlin, 1968, s. 122). Jonathan'ın Mikmaş'ta geçirdiği dört yıllık müdahalesizlik döneminin ana sebepleri arasında şüphesiz belirtilen bu etkenler de önemlidir.

⁴⁷¹ Zeitlin, 1968, s. 124; Goldstein, 2007, s. 313.

⁴⁷² **I. Mak.** X, 3 - 9; **Ios. ant. Iud.** XIII, 2, 1.

⁴⁷³ Shatzman, 1991, s. 13.

⁴⁷⁴ Mevcut konjonktürün değişmesi sebebiyle *modus vivendi* artık geçerli değildir.

bulunanları teslim aldıktan sonra ailelerine teslim etmiş ve Hierousalem'i merkez edinmiştir. Kentte imar faaliyetlerinde bulunduğu da görülen Jonathan Apphous, Zion Dağı etrafına surlar ve çeşitli savunma sistemleri inşa ettirmiştir.⁴⁷⁵ Ayrıca daha önce Bakkides'in inşa ettirdiği kale ve garnizonlarda bulunan goyim ahali göç ettirilmiştir.⁴⁷⁶ Jonathan Apphous'un bu girişimleri neticesinde, Beth Zur ve Akra'da bulunanlar hariç, Makkabi aleyhtarı Yahudiler de Hierousalem'den ayrılmıştır.⁴⁷⁷ Görüldüğü üzere, I. Demetrios Soter ile yapılan antlaşma çerçevesinde Jonathan Apphous, daha önce Bakkides ile varılan mutabakatı tersine işletmektedir. Ayrıca Bakkides tarafından Hierousalem'i çevreler şekilde inşa edilen kale ve istihkamlara kendi taraftarlarını yerleştirerek hızlı bir şekilde Hierousalem'de üstünlüğünü yeniden kurmuştur.

2.1.2.2. I. Aleksandros Balas'ın Vaatleri

Jonathan Apphous'un I. Demetrios Soter ile antlaşmaya vardığını öğrenen I. Aleksandros Balas, onu kendi tarafına çekebilmek için benzer bir girişimde bulunmuştur. Elbette bunu başarabilmesi için I. Demetrios Soter'in tanıdığı imtiyazları aşması gerekmektedir. Bu kapsamda Jonathan Apphous'u MÖ 152 yılında sunduğu teklifle baş kohen olarak atamış ve kralın dostu unvanıyla şereflendirmiştir. Ayrıca belirtilen makamları tasdik eden alametler de göndermiştir. Jonathan Apphous aynı yıl sukkot sırasında bu alametleri kuşanarak kutlamalara katılmıştır ki bu durum onun bahsi geçen unvan ve makamları dolayısıyla I. Aleksandros Balas'ın teklif ve müttefikliğini kabul ettiğini göstermektedir. Sukkot kutlamalarının ardından derhal ordu toplama ve silah üretme işine yönelmiştir.⁴⁷⁸

Bu noktada, tarihi seyirden ayrı, baş kohenlikle ilgili bir meseleye değinmek zaruridir. Jonathan Apphous'un baş kohen atandığı tarih olan MÖ 152'den önce varlığı bilinen son baş kohen MÖ 159 yılında ölen Alkimos'tur. Bu yedi yıllık ara dönemde kaynaklarda başka bir baş kohenin adı zikredilmemektedir. MÖ 159 ila MÖ 152 yılları arasında geçen bu baş kohensiz dönem literatürde *intersacerdotium* olarak anılmaktadır.

⁴⁷⁵ Jonathan'ın giriştiği bu imar faaliyetleri, Yehuda Kralları ile Nehemya'nın faaliyetleriyle benzerlik göstermektedir. Zira onlar da Hierousalem kentinin ve Bet ha-Mikdaş'ın surlarını inşa ettirme faaliyetlerinde bulunmuştur.

⁴⁷⁶ **I. Mak.** X, 10 - 13.

⁴⁷⁷ Zeitlin, 1968, s. 124; Goldstein, 2007, s. 313.

⁴⁷⁸ **Ios. ant. Iud.** XIII, 2, 2 - 3; Bu hadise muhtemelen MÖ 152 yılının Ekim ayında olan Sukkot sırasında gerçekleşmiştir (Goldstein, 2007, s. 314).

Bahse konu bu yedi yıllık dönemde Hierousalem’de bulunan Bet ha-Mikdaş’ta hizmet veren bir baş kohen bulunmamakta, en azından kaynaklarda bir baş kohene dâir herhangi bir kayıt yer almamaktadır.⁴⁷⁹ Bu durum dönemle ilgili farklı değerlendirmelerin yapılmasına yol açmıştır. Graetz, baş kohensiz geçirilen bu ara dönemde sagan unvanlı kohenlerin dönüşümlü olarak ibadetleri yürüttüğü görüşündedir.⁴⁸⁰ Eckhardt ise, bu dönemde bir baş kohen olmamasından ziyade, mevcut baş kohen veya kohenlerin tüm yerel elitin üzerinde ittifak ettiği kişi veya kişiler olması sebebiyle yani bir sorun olmaması sebebiyle kaynaklarda anılmadığı düşüncesindedir.⁴⁸¹ Eshel ise, Yom Kippur’un⁴⁸² tapınakta bir baş kohen olmadan kutlanamayacağından yola çıkarak intersacerdotium adlı dönemde, bir baş kohenin bu ibadetleri yönetmiş olması zorunluluğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca I. Makabeler Kitabında yer alan ve I. Demetrios’a atfedilen mektupta⁴⁸³ Hierousalem’de bulunan kalenin baş kohene verileceği vaadinde bulunmaktadır. I. Demetrios’un bu mektubu, Ionathan’ın baş kohen oluşundan önceye tarihlendirildiğinden bu aralıkta bilinmeyen bir baş kohen olmalıdır. Eshel bu gerekçelerle, Kumran metinleri ortaya çıktıktan sonra, intersacerdotium döneminde görev yapan ve kimliği bilinmeyen baş kohenin, yazmalarda sıkça anılan *Doğruluk Öğretmeni* olduğunu öne sürmüştür. Muhtemelen I. Makabeler Kitabının yazarı ve Iosephos’un verdiği baş kohen listesini derleyen kişi, bu baş kohenin anısını silmek adına bu dönemi boş göstermiştir. Zira bu dönemde bir baş kohen olması durumunda Ionathan, baş kohenlik makama atandığında, mevcut baş koheni azlettirmiş olacaktır. Bu dönem baş kohensiz gösterildiğinde ise Ionathan Apphous bu suçu işlememiş, yani Ioarib soyuna mensup biri olarak, Zadok soyundan bir baş koheni makamından etmemiş olacaktır. Boş bir makama atanmış biri olarak, baş kohenliği elde edişi daha anlaşılır ve kabul edilebilir hale gelecektir.⁴⁸⁴ Eshel’in işaret ettiği bu bağlantı ve Ionathan’ın

⁴⁷⁹ Konuyla ilgili ileri tartışmalar için bkz. Vanderkam, 2004, s. 244 – 250; Vermes, 2014, s. 24.

⁴⁸⁰ Graetz, 1891, s. 492.

⁴⁸¹ Eckhardt, Benedict, “The Hasmoneans and Their Rivals in Seleucid and Post-Seleucid Judea”, **The Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic and Roman Period**, 2016, 47 (1), s. 60.

⁴⁸² Yom Kippur, Yahudilerin yıllık oruç günüdür. Kefaret Günü olarak Türkçeleştirmenin mümkün olduğu bu günün, Yahudi takviminin yedinci ayı olan Tişri’nin onuncu gününe isabet ettiği düşünülür. Bu tarih miladi takvimde Ekim ayına denk gelmektedir. Yahudi hukuku tarafından emredilen tek oruç günü olması sebebiyle tüm Yahudiler, Yom Kippur’a büyük özen gösterir. Bu günde Yahudiler, dua, ibadet ve Tanrı ile olan bağların yeniden tesis edilmesi çabalarıyla kutlamalarını gerçekleştirir. Yom Kippur hakkında detaylı bilgi için bkz. Gündüz, Şinasi, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Vadi Yayınları, Konya 1998, s. 399.

⁴⁸³ **I. Mak.** X, 25 - 45.

⁴⁸⁴ Eshel, Hanan, **The Dead Sea Scrolls and the Hasmonean State**, Yad-Ben Zvi Press, Israel 2008, s. 54 - 55.

Doğruluk Öğretmenini devirmiş olması ihtimali kabulüne göre ise gene Kumran Yazmalarında zikredilen kötü / aşağılık rahibin ise Ionathan olduğu öne sürülmektedir.⁴⁸⁵

Mevcut tartışmalara ve ihtimallere rağmen bahse konu yedi yıllık dönemde Seleukos Devleti'nin Yahudiye'ye bir baş kohen atamaması ve Yahudilerin de böyle bir teşebbüste bulunmaması dikkat çekicidir. Şu durumda baş kohenlik hâlâ Seleukos Devleti tasarrufu altında bulunan bir makam olmaktadır. Dolayısıyla tüm gelişmelere rağmen siyasi manada bir bağımsızlık hâlâ söz konusu değildir. Ionathan Apphous baş kohenlik makamına atanan ilk Makkabidir. Ancak belirtmek gerekir ki sonraki baş kohenler de bu ailenin mensupları arasından atanacaktır. Dolayısıyla MÖ 152 yılında gerçekleşen bu hadiseyle Haşmonayim Hanedanı kurulmuş olmaktadır. Hadisenin bir diğer önemli yönü ise artık ailenin ve mücadelenin Seleukos Devleti tarafından resmen tanınmış olmasıdır ki bu durum bağımsız devletin kuruluşuna giden süreç açısından oldukça önemlidir.

Ionathan Apphous'un baş kohenliği bazı olumsuz sonuçları da beraberinde getirmiştir. Zira baş kohenler bahse konu dönemde, Zadok soyundan gelen kimseler arasından seçilmektedir. Ancak Ionathan Apphous, Ioarib soyuna mensup bir baş kohen olarak makam üzerinde meşru olmayan bir gaspçı konumundadır. Bu durum Ionathan ve aileye karşı geniş muhalefet gruplarının oluşmasına yol açmıştır. Muhalefet gruplarının ilki, Akra ve ülkedeki diğer garnizonlarda yaşayan Yahudiler ve Yahudi olmayanlardır. İkincisi bu garnizondaki Yahudilerle bir olan diğer bölgelerde yaşayan Yahudilerdir. Onlar muhalefet için yeterli güce sahiptir ki ileride görüleceği üzere Seleukos merkezi yönetimine birden fazla defa Ionathan'ın azledilmesi talebinde bulunabilmişlerdir. Bu grup muhtemelen Helenleşmiş Yahudi çevrelerden ibarettir. Üçüncüsü ise, daha gelenekçi dini gruplardır. Bu grup, dini kaidelere aykırılığı gerekçesiyle Ionathan'ı baş kohen olarak kabul etmemiş ve reddetmişlerdir. Dördüncüsü ise elbette Yahudiye sınırları içerisinde yer alan Yahudi olmayan kentlerin vatandaşlarıdır.⁴⁸⁶ Görüldüğü üzere bu atamayı Yahudiye ahalisinin çoğunluğu, özellikle mityavnim ve haşidiler hoş karşılamamıştır. Mityavnimin muhalefetinin sebebini bu döneme kadar kendi saflarında olan baş kohenler ve Seleukos krallarından artık mahrum kalmalarıyla açıklamak mümkündür. Haşidim ise Ionathan Apphous'un meşru soya mensup olmaması gibi dini

⁴⁸⁵ Sievers, 1990, s. 88.

⁴⁸⁶ Sievers, 1990, s. 100 - 101.

gerekçelerle muhalefet göstermiştir.⁴⁸⁷ Muhalefet Yahudiye ve Yahudilik üzerinde toplumsal değişimlerin yaşanmasına da yol açmış ve neticede özellikle MÖ II. ve MS I. yüzyıllar arasında Yahudi ahali arasında yaygın şekilde kabul gören Essenilik⁴⁸⁸, Ferisilik⁴⁸⁹ ve Sadukilik⁴⁹⁰ ortaya çıkmıştır.⁴⁹¹ Hengel, özellikle Essenilerin, Ionathan'ın baş kohen oluşundan sonra Haşidimin bölünmesiyle ortaya çıktığını düşünmektedir. Ona

⁴⁸⁷ Zeitlin, 1968, s. 125.

⁴⁸⁸ Esseniler, antik döneme ait bir Yahudi mezhebi olarak kabul edilmektedir. Münzevi ve apolitik bir topluluk olan Esseniler, II. Tapınak döneminin dini otoritelerinin meşruiyetini reddetmiş ve dönemin Yahudi toplumundan ayrılarak bir çeşit komün hayatı sürmüştür (Gürkan, 2012, s. 38). Esseniler adının kökenine ve anlamına dâir bilgi sunan kaynaklar, bu adın kutsallıkları sebebiyle kendilerine uygun görülmüş bir isim olma ihtimaline dikkat çekmektedir (Philo. Hyp. XI, 1). Çeşitli eserlerde Essaiioi, Essenoi veya İsiyim şeklinde görülebilen Essenilere, aziz, değerli, iyi eden, sessiz, sakın, dindar ve şifacı anlamları yüklenmeye çalışılmaktadır. Esseniler ve essenilik hakkında detaylı bilgi için bkz. Eliade, Mircae ve Couliano, Ioan P., **Dinler Tarihi Sözlüğü**, (çev. Ali Erbaş), İnsan Yayınları, İstanbul 1997, s. 289; Newman, H., **Proximity to Power and Jewish Sectarian Groups of Ancient Period**, Brill, Boston 2006, s. 84; Çoban, Bekir Zakir, "Josephus'un Gözüyle İlk Dönem Yahudi Fırkaları", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2008, 27, s. 61 – 62; Küçük vd., 2009, s. 332; Yıldız, M., ve Meçin, M. M., "Gnosist bir Yahudi Tarikatı: Esseniler", **Türk – İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, 16, 2013, s. 37; Taşpınar, 2017, s. 126; Adam, 2018, s. 114.

⁴⁸⁹ Ferisiler (Pharisaioi / Peruşim), Yahudi ahali arasında en çok destek gören gruptur. Ferisiler kelimesi, anlam olarak ayrılanlar, itizal edenler anlamlarına gelmektedir. Haşmonayim Hanedanlığı döneminde, ailenin politikalarını beğenmedikleri ve onaylamadıkları için ayrılanlar anlamına gelen bu adı benimsedikleri düşünülmektedir. Ancak grup, kendilerini yorumlayanlar olarak tanımlamaktadır. Ferisi liderler, rabbi (sage) adlı din adamlarından oluşmaktadır ve bu kimseler kohen sınıfından değildir. Ferisi öğretisi, Eski Ahit'in yanında, zaman içerisinde türeyen sözlü geleneğe ve yorumlamalara da itibar etmektedir. Ferisiler ve ferisilik hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ios. **ant. Iud.** XIII, 5, 9; XVIII, 1,3; Ios. **bell. Iud.** II, 8, 14; Saldarini, 1989, s. 221; Kutluay, Yaşar, **İslam ve Yahudi Mezhepleri**, (4. Baskı), Anka Yayınları, İstanbul 2001, s. 218 – 219; Çoban, 2008, s. 64 – 67; Nana, 2008, s. 362; Küçük, 2009, s. 330 - 331; Adam, 2018, s. 113 - 114.

⁴⁹⁰ Sadukiler (Tsadokim / Sadukaioi), dönemin büyük Yahudi mezheplerinden / hiziplerinden bir diğeridir. Ortaya çıkışlarının, Ferisilik ve Essenilikle beraber Ionathan döneminde gerçekleştiği düşünülmektedir. Sadukilerin adı olan hem Grekçe Saoudkim hem de İbranice versiyonu olan Şadduqim veya Tzadikim esasen bu gruba dâir hiçbir gerçek bakış sunamamaktadır. Bu adla alakalı iki izahat vardır. Bunlardan ilki ve popüler olanı Sadukilerin, Zadokitlerle yani Davud'un baş koheni Sadok ile olan bağlantısı üzerinedir. Yani Sadukiler hem Zadokit aileden gelen kohenler hem de Zadokit rahiplerin taraftarları olabilirler. Diğer hipotez ise ismin grubun karakteristiğini vurguladığı üzerinedir. Grup, bu hipoteze göre, adil ve düzgün anlamlarına gelecek şekilde bu adı almıştır. Ancak bu açıklamaların hiçbirinin tam olarak doğru kabul edilemeyeceğini de belirtmek durumundayız. Sadukiler, sonradan oluşan sözlü kanunları kabul etmemekte ve sadece Eski Ahit'e inanmaktadır. Dini ibadet ve ritüelleri Bet ha-Mikdaş merkezli odaklanmıştır. Yahudi ahalinin, soydan gelen aristokrat kesimi konumundadırlar ve bu sebeple yöneticilerle daima iyi ilişkiler kurmuşlardır. Ayrıca bu grubun çoğunluğunu kohenlerin oluşturduğunu da belirtmek gerekmektedir. Bu bakımdan mabet ve kurban kültürünün de yöneticileri konumundadırlar. Onların bu konumu, Salome Aleksandra dönemine kadar devam edecektir. Sadukiler ve Sadukilik hakkında detaylı bilgi için bkz. Besalel, Yusuf, "Saduçiler", **Yahudilik Ansiklopedisi**, C. III, (ed. Yusuf Besalel), Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2001, s. 558; Saldarini, 1989, s. 225 – 226; Kutluay, 2001, s. 229 – 234; Gürkan, 2012, s. 37; Adam, 2018, s. 113.

⁴⁹¹ Mevcut durumun oluşmasının sebebine dair genel kanı, Haşmonayim Ailesi'nin bölge iktidarını ele geçirmesine ve bazı uygulamalarına, ahali tarafından gösterilen bir tepki olduğu yönündedir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Gürkan, 2012, s. 36; Mendenhall, 2016, s. 247; Taşpınar, İsmail, **Din ve Fenomenoloji Arasında Yahudilik ve Hıristiyanlık**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2017, s. 126.

göre Doğruluk Öğretmeni olarak anılan grup lideri Ionathan'ın baş kohen olmasıyla, takipçileriyle beraber Kudüs kült topluluğundan ayrılmıştır.⁴⁹²

Baş kohenliğin Ionathan Apphous'a sunulması aile açısından oldukça önemli bir gelişme olmakla beraber henüz oluşmuş hanedanlığın tebaası konumunda bulunan ahali ile aralarında bir çatışma ortamının doğmasına da yol açmıştır. Zira önceki dönemde aile lehine faaliyetlerde bulunan kişi ve gruplar artık muhalif hale gelmiştir. Dikkat çeken bir diğer husus ise Yahudi dinini muhafaza etme hedefiyle harekete geçen Makkabilerin, daha önce şabatın ihlal edilebileceğine dâir alınan karara benzer şekilde, kendi çıkarları söz konusu olduğunda dini ilkeleri ihlal etmekten çekinmemesidir. Bu durum hareketin başlangıcından bir süre sonra dini bir hareket olmaktan sıyrılıp siyasi bir harekete dönüştüğünün diğer bir göstergesi konumundadır.

2.1.2.3. I. Demetrios Soter'in Yeni Vaatleri

I. Aleksandros Balas'ın, Ionathan Apphous'u kendi safına çekmeyi başardığını öğrenen I. Demetrios Soter, onu tekrar cezbedebilmek amacıyla yeni ve daha geniş kapsamlı vaatlerde bulunmuştur.⁴⁹³ Kaynakların naklettiği bilgilere göre I. Demetrios Soter'in yeni vaatlerini bildiren metin ve içerik şu şekildedir;

Kral Demetrios'tan Yahudi ulusuna selamlar!

Bizimle yaptığınız antlaşmaya uyduğunuzu, bizlerle dostça ilişkilerinizi devam ettirdiğinizi ve düşmanlarımızın tarafını tutmadığınızı duyduk. Bu bizi çok memnun etti. Bizimle sözünüzde durmakta devam ederseniz, bizim için yaptıklarınızın karşılığını fazlasıyla öderiz. Sizlere pek çok armağanlar verip ayrıcalık tanırız. Bundan böyle sana ve tüm Yahudilere ayrıcalık tanıyorum. Vergi, tuz için aidat ve zorunlu olarak ödenen taç parasını ödemeyeceksiniz. Ağaçlardan toplanan meyvelerin yarısıyla ekili tohumun üçte biri benim hakkım olmasına rağmen, bugünden başlayarak sonsuza dek Yahudi ülkesine ve ona bağlı Samaria ile Galilaea bölgesine bu konuda özgürlük tanıyorum. Hierousalem ve toprakları kutsal olacak, ondalık vergisiyle öbür vergilerden muaf tutulacaktır. Hierousalem Kalesi'ni kontrol etmekten vazgeçiyorum. Bu işi baş kohene bırakıyorum. O kendi seçeceği bir garnizonla orayı yönetecektir. Krallığımın herhangi bir yerinde Yahudiye ülkesinden tutsak edilen tüm Yahudiler fidye ödenmeden özgür olacaktır. Tüm Yahudilerin vergilerden muaf tutulacağını bildiririm. Çiftlik hayvanları da buna dâhildir. Tüm bayramlar, şabat günleri, bayram öncesi ve sonrası üç gün, krallığında yaşayan tüm Yahudiler için af ve temize çıkma günü olacaktır. Herhangi bir nedenle onların peşine düşmeye ya da onlara saldırmaya kimsenin hakkı olmayacaktır. Kralın kuvvetlerine otuz bin Yahudi katılacak ve kralın diğer

⁴⁹² Hengel, 1974, s. 251.

⁴⁹³ **I. Mak.** X, 23 - 24; **Ios. ant. Iud.** XIII, 2, 3. Metnin Iosephos'ta sunulan nüshasında, selamlama kısmında "Kral Demetrios'tan Ionathan'a ve Yahudi Ulusuna" ifadesi geçmektedir. Ancak burada, daha önce kaleme alınmış bir eser olması sebebiyle, I. Makabeler Kitabının anlatısı esas alınmıştır.

askerleri gibi geçimleri sağlanacaktır. Bir bölümü kralın başlıca kalelerinde kalacak, öbürleri de krallığımızda güvenilen kişilerin atandığı yerlere gönderilecektir. Kralın Yahudiye için bildirdiği gibi subayları ve komutanları kendi aralarından atanacak ve kendi yaslarına göre yaşayacaktır. Samaria bölgesinden Yahudiye'ye bağlanan üç bölgeye gelince, Yahudiye ile bir bütün oluşturacak ve tek bir yöneticiye bağlı olacaktır. Ancak baş kohenin otoritesini tanıyacaklardır. Hierousalem'deki tapınağa Akko'yu ve çevresini armağan ediyorum. Böylece gelirleriyle halkın ibadet giderleri karşılanacaktır. Kişisel olarak on beş bin gümüş para hediye ediyorum. Bu para kralın her yıl çeşitli yerlerden aldığı gelire karşı gider olarak kaydedilecektir. Önceki yıllarda yöneticilerin ödemediği tüm para, tapınakta yapılan onarım çalışmalarını karşılamak için kullanılacaktır. Ayrıca yıllık hesaplardan anlaşılacağı gibi, her yıl tapınaktan alınan beş bin gümüş para, bundan böyle ayinleri yöneten kohenlere gelir olarak bırakılacaktır. Kraliyet hazinesine veya başka yere borçlu olup da Hierousalem'deki tapınağa veya o yöreye sığınan kişi, krallığımdaki tüm mal varlığıyla özgür olacaktır. Tapınağın yapım ve onarım gelince, tüm giderler kraliyet hazinesi tarafından karşılanacaktır. Hierousalem surlarının yeniden yapılması ve çevresinin güçlendirilmesi için gereken para kraliyet hazinesi tarafından karşılanacak ve Yahudiye'deki öbür kent surlarının yeniden yapımı da aynı biçimde karşılanacaktır.⁴⁹⁴

Vaatlerde belirtilen geniş imtiyazlar I. Demetrios Soter'in I. Aleksandros Balas karşısında düştüğü güç durumu ve ayrıca Ionathan Apphous önderliğindeki kuvvetlerin önemini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca vaatlerin sunulduğu MÖ 150 yılı civarında Yahudiye ahalisinin idari, mali ve sosyal durumları hakkında da eşsiz bilgiler sunmaktadır. Öncelikle metinde sunulan vergilere dâir ifadeler Ionathan Apphous'un siyasi bir bağımsızlığa sahip olmadığını kanıtlamaktadır. Vergiler özelinde ise daha önce varlığından bahsedilenlere ek olarak *ağaçlardan elde edilen mahsulün yarısının* da ödendiği ortaya çıkmaktadır. Bu verginin hangi zaman aralığında yürürlükte olduğu bilinmemekle beraber imtiyazlara göre, Yahudiler artık ödemekten muaf. Bazı görüşler, zikredilen ve daha öncenin aksine oldukça ağır olan vergilerin olağan olmadığını ve muhtemelen Makkabiler tarafından çıkarılan isyana Seleukoslar tarafından verilen bir tepki olduğunu söylemektedir.⁴⁹⁵ Vergilerden anlaşılacağı üzere Seleukos kralları, Yahudilere artık Yahudiye'deki mülk sahipleri olarak değil kralın kiracıları olarak muamele etmektedir.⁴⁹⁶ Yahudiye artık, yarı otonom bir bölge değil kraliyet

⁴⁹⁴ **I. Mak.** X, 25 - 45; **Ios. ant. Iud.** XIII, 2, 3. Uriel Rappaport, kaynaklarda yer alan bu ifadelerde Galilaea kelimesinin, eserin İbranice orijinalinden Grekçe'ye çevrildiği sırada yapılan yanlış bir tercüme neticesinde geçtiğini düşünmektedir. Zira İbranice *galil* kelimesi bölge anlamına gelmektedir ve tercüman bunu Galilaea olarak tercüme etmiştir. Eğer öyleyse Galilaea bölgesi bahse konu imtiyazlardan muaf değildir. Zira vergilerden tamamen muaf olma imtiyazı Simon döneminde sunulacaktır (Rappaport, 2012, s. 150).

⁴⁹⁵ Rappaport, 2012, s. 150.

⁴⁹⁶ Rostovtzeff, 1953, s. 468.

arazisidir. Bu sebeple kişisel vergilere ek olarak I. Demetrios'un mektubunda zikredilen vergiler de ödenmelidir.⁴⁹⁷

İmtiyazlar kapsamında kraliyet birliklerine davet edilen Yahudilerin sayısının çokluğu dikkat çeken bir diğer unsurdur. Elbette bu durum Yahudiye için önemli bir gelir kaynağı ve prestij oluşturmaktadır. Bar Kochva, Yahudilerin Seleukos ordusuna alınması ve geçimlerinin sağlanması teklifini Yahudiye ekonomisinin, sık sık meydana gelen çatışmalar ve Ioudas Makkabaios döneminde farklı bölgelerden getirilip Yahudiye'ye yerleştirilen sığınmacılar sebebiyle oldukça bozulmuş olmasına ve bu sebeple reddedilemeyecek bir teklif olmasına bağlamaktadır.⁴⁹⁸ Ayrıca sınırların genişlemesi teklifinin de yapıldığı görülmektedir ki bu egemen bir devletin sunabileceği en büyük imtiyazlardan biridir. Buna göre, Makedonyalı Büyük İskender tarafından Yahudiye'ye bağlanan ve daha sonra IV. Antiokhos Epiphanes döneminde Yahudiye'den ayrılan Samaria ve Galilaea bölgeleri tekrar Yahudiye'ye dahil edilmektedir.⁴⁹⁹ Son olarak Bet ha-Mikdaş'a ve kohenlere tanınan imtiyazlar bu kutsal mekâna Seleukos Devleti tarafından tanınan bir resmiyet olarak değerlendirilebilir. Ancak belirtmek gerekir ki bahsi geçen imtiyazların tümü henüz gerçekleşmemiş birer vaat konumundadır.

2.1.2.4. Ionathan'ın Tercih

I. Aleksandros Balas'a bağlı kalmak ile I. Demetrios Soter'in yeni ve kapsamlı vaatleri arasında bir tercih yapmak durumunda bulunan Ionathan Apphous seçimini I. Aleksandros Balas'tan yana kullanmıştır. I. Makabeler Kitabı Ionathan Apphous'un bu tavrı takınmasının temelinde I. Demetrios Soter'e güvenmemesinin yattığı iddiasında bulunmaktadır.⁵⁰⁰ Bu açıklama genel manada geçerli kabul edilmekle birlikte yetersizdir. Sunulan imtiyazlar incelendiğinde I. Demetrios Soter'in Yahudi ulusuna ve baş kohene hitap ettiği görülmektedir. Dönemin baş koheni Ionathan Apphous olmasına rağmen bu değişmeye müsait bir durumdur. I. Demetrios Soter'in alabileceği sıradan bir atama kararıyla Ionathan Apphous'un bu makamdan azledilmesi mümkündür. Dolayısıyla I.

⁴⁹⁷ Hengel, 1974, s. 28.

⁴⁹⁸ Bar Kochva, Bezalel, "Hellenistic Warfare in Jonathan's Campaign Near Azotos" **Scripta Classica Israelica**, C. II, 1975, 2, s. 89.

⁴⁹⁹ Zeitlin, 1968, s. 126.

⁵⁰⁰ **I. Mak.** X, 46.

Demetrios Soter, yeni teklif ve imtiyazlarını Ionathan Apphous'a sunmamıştır.⁵⁰¹ Öte taraftan I. Aleksandros Balas'ın teklifi baş kohenliği doğrudan Ionathan Apphous'a bahsetmektedir. Ayrıca onun sahip olduğu Roma desteği ve artmakta olan gücü Seleukos tahtı üzerindeki mücadeleden zaferle ayrılacağına dâir emareler sunmaktadır.⁵⁰² Kısa süre sonra yaşanan gelişmeler Ionathan Apphous'un I. Aleksandros Balas'a sadık kalmakla doğru bir tercih yaptığını göstermektedir. Zira rakipler arasında gerçekleşen savaş neticesinde I. Demetrios Soter'i mağlup etmeyi başaran I. Aleksandros Balas, I. Demetrios'un ölümüyle MÖ 150 yılında Seleukos Devleti'nin tek hâkimi konumuna yükselmiştir.⁵⁰³

2.1.2.5. Ionathan Apphous'un Askeri ve İdari Lider Tayin Edilmesi

I. Aleksandros Balas'ın Seleukos devleti üzerinde otoritesini tesis etmesinin ardından giriştiği faaliyetler, Ionathan Apphous ile yaptığı antlaşmaya sadık kaldığını gösterir niteliktedir. Zira tahtı elde etmesinin hemen ardından Ptolemaios Devleti Kralı VI. Ptolemaios'un kızı Kleopatra Thea ile Akko kentinde gerçekleşen düğünün⁵⁰⁴ davetlileri arasında, Yahudiye baş koheni Ionathan Apphous da bulunmaktadır. Davete büyük bir nezaketle icabet eden Ionathan Apphous, Akko kentine her iki kral için hazırlanan büyük hediyelerle gitmiş ve burada dostça bir muamele görmüştür. Hediyelerini ve tebriklerini arz etmesinin ardından, MÖ 150 yılında askeri lider (strategos) ve sivil vali (meridarkhes) olarak görevlendirilmiştir.⁵⁰⁵ Zikredilen bu yeni unvanların Ionathan'ın gerçek pozisyonunu nasıl etkilediği esasen bilinmemektedir. Ancak genel itibarıyla anlaşıldığına göre o Yahudiye'nin, Seleukos Devleti nazarında resmi askeri ve iç yöneticisi olarak tanınmıştır.⁵⁰⁶

⁵⁰¹ Zeitlin, 1968, s. 127.

⁵⁰² Milman, 1913, s. 376.

⁵⁰³ Liv. **Per.** 48; 52; Iust. XXXV, 1; App. **Syr.** 67. Mücadele sırasında I. Aleksandros Balas'ı destekleyen Ptolemaios Kralı VI. Ptolemaios Philometor, Mısır'dan destek için bir ordu sevk etmiştir. Ayrıca Pergamon ve Kappadokia Krallıklarının da, yüksek ihtimalle askeri anlamda, Syria içlerine kuzeyden nüfuz etmek suretiyle desteklerini sunmuş ve onun bu sayede oldukça büyük bir ordu toparlayabilmiş olması muhtemeldir. Bu sırada I. Demetrios'un da destek bulabilmek adına oğulları Demetrios ve Antiokhos'u komşu dost ülkelere gönderdiği bilinmektedir. Ancak neticede I. Demetrios başlangıçta üstün götürdüğü mücadeleyi kaybetmiştir (Zeitlin, 1968, s. 127).

⁵⁰⁴ **I. Mak.** X, 51 - 58; Ios. **ant. İud.** XIII, 4, 1.

⁵⁰⁵ **I. Mak.** X, 59 - 66. Ahituv, burada geçen meridarkhes unvanının idareci, yönetici olarak kullanıldığı görüşündedir (Ahituv, 2006, s. 62).

⁵⁰⁶ Sievers, 1990, s. 95.

Seleukos Devleti iç mücadelelerinde taraf olmak suretiyle iyi bir denge siyaseti izlediği görülen Jonathan Apphous, neredeyse hiçbir çatışmaya girmeden diplomasi yoluyla baş kohen, askeri lider / danışman ve genel vali olarak tanınmıştır. Onun bu makamlara atanması, hanedanlığın Syria'da oldukça güçlü bir konuma erişmesi bakımından önemlidir. Bu noktada, hareketin liderlik tipi de bir değişime uğramıştır. Son atamaların ardından aile isyancı bir grubun başındaki kimselerden Seleukos Devlet mekanizması içerisine dahil olmuş bürokratlar ve kralların dostu konumuna dönüşmüştür. Bahsi geçen görev ve makamlarda bulunulması artık doğrudan Seleukos krallarıyla irtibat kurulabileceği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yabancı görevlilerin veya Yahudi olmasına rağmen farklı görüşe sahip baş kohenlerin aracılığı söz konusu değildir. Elbette Seleukos Devleti de bu durumdan istifade etmektedir. Zira idari istikrar manasında kendilerine sürekli sorun çıkaran bir grup sisteme dahil edilmek suretiyle pasivize edilmiştir. Son olarak, bu atamalar yani Haşmonayim Ailesi'nin Seleukos idari sistemine entegre edilmesi, Seleukosların Yahudiye yönetimi ve istikrarı için tüm umutlarını Haşmonayim Ailesi'nin eline bıraktığını da göstermektedir.

2.1.3. Seleukos İç Mücadeleleri ve Haşmonayim Hanedanlığı

Jonathan Apphous hakimiyetinin bu döneminde, Seleukos Devleti içerisinde yaşanan iktidar mücadeleleri, Haşmonayim Hanedanlığı'nın siyasetinin belirlenmesi noktasında önemli bir unsur olmuştur. Seleukosların dahili durumlarında yaşanan gelişmeler ve taht mücadeleleri doğrultusunda, Jonathan Apphous hakimiyetinin ve hanedanlığının bekası için mevcut duruma uyan ve değişkenlik gösteren politikalar takip etmiştir.

2.1.3.1. II. Demetrios Nikator ile Mücadele

Jonathan Apphous'un son kazanımları, ona birtakım sorumluluklar da yüklemiştir. Bu dönemde II. Demetrios Nikator, Seleukos tahtının sahibi olduğu iddiasıyla Syria'da bazı hareketlere girişmiştir.⁵⁰⁷ Seleukos Devleti içerisinde istikrarsız bir dönemin tekrar

⁵⁰⁷ Devrik kral I. Demetrios Soter'in büyük oğlu II. Demetrios Nikator, MÖ 147 yılında Girit'ten Syria'ya gelerek babasının tahtı üzerinde hak iddiasında bulunmuş ve kısa sürede, başta Antiokheia ahalisi olmak üzere, çok sayıda taraftar edinmiştir (Graetz, 1891, s. 496; Goldstein, 2007, s. 314). II. Demetrios'un genç yaşına rağmen ve kısa sürede kapsamlı bir desteğe sahip olmasının ana sebebi, I. Aleksandros Balas'ın idare biçimi ile ilgili gözükmeğidir. O, tahtı elde etmesinin ardından icraatlarıyla bu makam için yetersiz biri olduğunu kanıtlamıştır. Zira devlet idaresini generallerinin eline bırakmış, idari anlamda hiçbir işle

başlamak üzere olduğu bu aşamada Ionathan Apphous, taht adayları arasında denge siyaseti izlemek yerine doğrudan bir seçim yapmak durumunda kalmış ve I. Aleksandros Balas'a olan sadakatini sürdürmüştür. Zira o I. Aleksandros Balas'ın resmi bir görevlisidir. Bu sebeple başlamak üzere olan mücadelede konumu ve desteklediği adayın bekası için birtakım mücadelelerde ve icraatlarda bulunmak durumundadır.

Kaynaklarda MÖ 147 yılına kadar Ionathan Apphous ve Yahudilerin durumu hakkında bir bilgi sunulmamaktadır. Bu durum onların Syria'da başlayan taht mücadelesinin başlangıcında olaylara aktif şekilde dahil olmadığını göstermektedir.⁵⁰⁸ Ancak MÖ 147 yılında II. Demetrios Nikator tarafına geçmiş olan Koile Syria strategosu Apollonius Daus'un, hâkimiyet sahası içerisinde bulunan ve I. Aleksandros Balas taraftarı olan Ionathan Apphous'a karşı harekete geçmesiyle bu durum değişmiştir.⁵⁰⁹ Artık taht mücadelesine aktif olarak dahil olması gereken Ionathan Apphous, taht mücadelesi sona erene kadar bir Seleukos strategos ve meridarkhesi olarak kendi adına değil I. Aleksandros Balas namına icraatlarda bulunacaktır.

Apollonius Daus'un kendisine karşı harekete geçmesiyle ona karşı koymak durumunda kalan Ionathan Apphous, on bin askerle Hierousalem'den ayrılarak Ioppe'ye ilerlemiştir. Bu sırada kardeşi Simon da beraberinde bulunan takviye kuvvetlerle ona eşlik etmektedir. Birleşik Yahudi kuvvetleriyle Ioppe önlerine gelen Ionathan Apphous, kentte bir Seleukos garnizonu bulunması sebebiyle içeri kabul edilmemiştir. Ancak taarruza geçmesi üzerine Ioppe ahalisi kent kapılarını açmak zorunda kalmış ve Ionathan Apphous'a teslim olmuştur.⁵¹⁰ Ioppe'nin düşüşünden haberdar olan Apollonius Daus, üç bin süvari ve sekiz bin piyadeden oluşan ordusuyla⁵¹¹ karşı harekâta girişerek Azotus

ilgilenmeyerek zevk ve sefaya dalmıştır. Bu sebeple, özellikle başkent Antiokheia ahalisi ve devlet adamlarının bir kısmı olmak üzere, Seleukos ahalisinin çoğu ona sırt dönmüştür. Buna karşılık yeni taht adayı II. Demetrios, Seleukos ahalisinin bir kısmının desteğine sahip olmasının yanında Pergamon ve Kappadokia Krallıkları tarafından da destek görmüştür. Görüldüğü üzere I. Aleksandros Balas'ın tahta geçişinde etkili olan Küçük Asya kökenli devletler artık, aynı Roma gibi, Seleukos iç işlerine müdahale etme fırsatlarını kaçırmamaktadır. Şüphesiz bu durum da bölgede kuvvetli bir Seleukos Devleti istememeleri ile ilgilidir. Başlayan taht mücadelesi üzerine konumunu koruma hazırlıklarına girişen I. Aleksandros Balas, generallerin çoğunun artık kendisine sadık olmadığı gerçeği ile yüzleşmek durumunda kalmıştır. Zira Koile Syria strategosu Apollonius dahi onu terk ederek kuvvetleriyle beraber II. Demetrios tarafına iltica etmiştir (Zeitlin, 1968, s. 128).

⁵⁰⁸ Goldstein, 2007, s. 314.

⁵⁰⁹ **I. Mak.** X, 69 - 70.

⁵¹⁰ **I. Mak.** X, 74 - 76; Ios. ant. Iud. XIII, 4, 4.

⁵¹¹ Apollonios'un ordu sayısı Ionathan'a karşı, belirtilen sayılarla ifade edilse de bahse konu dönemde iki Seleukos taht iddialısının taraftarları ile beraber mücadele halinde oluşu, Apollonios'un kraliyet ordusunun

üzerinden kente gelmiştir. Jonathan Apphous'u surların dışına çekmeyi başarmasından sonra onun Azotus civarına kadar kendisini takip etmesine izin vermiş ve daha önce bin süvarisini konuşlandırmış olduğu bu noktada Haşmonayim kuvvetleriyle MÖ 148 / 147 yılında çarpışmaya başlamıştır.⁵¹² İki cephe arasında kalan Jonathan Apphous, birliklerinin dağılmasına müsaade etmeyerek uzun süre karşı koymuştur. Neticede Seleukos süvarilerinin atlarının yorgun düşmesiyle beklediği fırsatı da bulmuş ve Apollonius Daus'u bozguna uğratmayı başarmıştır. Dağılan Seleukos kuvvetleri Azotus'ta bulunan Bet Dagon'a çekilmiştir.⁵¹³

Geri çekilen Seleukos kuvvetlerini takip etmeyi sürdüren Jonathan Apphous, Azotus ve çevresinde bulunan yerleşim birimlerini yağmalamasının ardından Seleukos süvarilerinin içinde bulunduğu Bet Dagon'u da ateşe vermek suretiyle imha etmiştir.⁵¹⁴ Kaynakların verdiği bilgilere göre mücadele kapsamında yaklaşık sekiz bin Seleukos askeri imha edilmiştir. Apollonius Daus karşısında elde edilen galibiyetin ardından Aşkelon'a ilerleyen Yahudiler burada ahalinin büyük törenlerle kendilerini karşılamasına şahit olmuştur. Şu durumda Aşkelon'da bir çatışmaya gerek kalmamaktadır. Bölge istikrarını sağlamış olan Jonathan Apphous, yüklü miktarda savaş ganimetiyle Hierousalem'e geri dönmüştür. I. Aleksandros Balas, Doğu Akdeniz kıyılarında kendi namına gösterdiği başarılarından ötürü Jonathan Apphous'u tekrar onurlandırarak, genelde Seleukos kraliyet ailesi üyelerine takdim edilen türde bir broşu kendisine hediye etmiştir.⁵¹⁵ Ayrıca Ekron (Tel Miqne) ve çevresinin mülkiyeti de Jonathan Apphous'a tahsis edilerek Yahudiye ile bütünleştirilmiştir.⁵¹⁶

bu kadar büyük bir bölümüne sahip olmasını imkânsız hale getirmektedir. O, muhtemelen Ioppe, Azotus ve İamneia da konuşlanmış garnizonlara ve kıyı kentlerinden milislere komutanlık etmektedir (Bar Kochva, 1975, s. 85 – 86).

⁵¹² Bar Kochva, 1975, s. 83.

⁵¹³ **I. Mak.** X, 77 - 83; **Ios. ant. Iud.** XIII, 4, 4.

⁵¹⁴ Bet Dagon veya Beth Dagon, İbranice Dagon'un Evi anlamına gelmektedir. Dagon muhtemelen kimliği günümüzde belirsiz olan yerel bir tanrıdır. Bet Dagon'un imha edilmesi İoudas Makkabaios döneminde başlayan, kutsal toprakları pagan tanrılardan temizleme siyasetinin devamı olmalıdır. Bilgi için bkz. Millar, Fergus, **Rome The Greek World and The East; The Greek World, The Jews & The East**, C. III, (ed. Hannah M. Cotton ve Guy M. Rogers), University of North Carolina Press, Chapel Hill 2006, s. 19; Rappaport, 2012, s. 151

⁵¹⁵ **I. Mak.** X, 84 - 89; **Ios. ant. Iud.** XIII, 4, 4.

⁵¹⁶ Graetz, 1891, s. 496; Goldstein, 2007, s. 315.

2.1.3.2. II. Demetrios Nikator ile Müzakere

MÖ 147 yılında Ionathan Apphous'a sunulan ihsanların ardından Seleukos tahtı üzerindeki mevcut mücadeleyi derinden etkileyen yeni gelişmeler neticesinde, II. Demetrios Nikator MÖ 145 yılında Seleukos Devleti üzerinde tek otorite haline gelmeyi başarmıştır.⁵¹⁷ Mevcut durum, Ionathan Apphous ve Haşmonayim Hanedanlığı açısından pek iç açıcı görünmemektedir. Hatırlanacağı üzere Ionathan Apphous, henüz nihayete eren taht mücadelesinin başlangıcında I. Aleksandros Balas tarafında saf tutmuştu. Yeni Seleukos Kralı II. Demetrios Nikator'un babası, I. Demetrios Soter'in devrilmesinde olan etkisi de malumdur.

⁵¹⁷ I. Aleksandros Balas, Seleukos tahtı üzerinde hak iddiasıyla ortaya çıktığında kendisini destekleyenlerden biri Ptolemaios devleti Kralı VI. Ptolemaios idi (App. Syr. 67). Hatta destek VI. Ptolemaios'un, kızı Kleopatra Thea'yı I. Aleksandros Balas ile evlendirmesiyle ileri bir seviyeye taşınmıştı. Ancak sonrasında, VI. Ptolemaios'un Syria'a sahip olma amacı doğrultusunda, ikili arasındaki ilişkiler bozulmuştur (Ios. **ant. Iud.** XIII, 4, 6 – 7). Syria'yı elde etme planı çerçevesinde hareket eden VI. Ptolemaios, I. Aleksandros Balas'ın kayınpederi olarak sıradan bir ziyarette bulunuyormuş gibi Syria'ya gelmiştir. Bölge kentleri, akrabalık ilişkileri sebebiyle kapılarını ardına kadar açmış ve karşılama törenleri düzenlemiştir. Ziyaretler sırasında VI. Ptolemaios her kentte bir garnizon bırakarak işgale hazırlık yapmaktadır. Ziyaretler dahilinde Ionathan Apphous da müttefiklik ve devlet adamlığı sıfatlarıyla, Ioppe'ye kadar gitmiş VI. Ptolemaios adına düzenlenen törenlere katıldıktan sonra Eleuterus Irmağına kadar ona eşlik etmiştir. Sonrasında Hierousalem'e dönmüştür (**I. Mak.** XI, 1 - 7; Ios. ant. Iud. XIII, 4, 5) İlerlemeye devam eden VI. Ptolemaios, Antiokheia'ya oldukça yakın bir konumda bulunan Seleukeia'ya gelmiştir. Burada esas niyetini belli ederek damadı I. Aleksandros Balas'ın kendisini öldürme tasarısını bulunduğunu öne sürmüştür. Bu gerekçeyle II. Demetrios Nikator ile anlaşma yoluna girmiş ve I. Aleksandros Balas ile evli olan kızı Kleopatra Thea'yı da henüz on altı yaşında olan II. Demetrios Nikator ile tekrar evlendirmiştir. Ardından yeni damadını destekleme gerekçesiyle MÖ 145 yılında Seleukos başkenti Antiokheia'ya ilerlemiştir (**I. Mak.** XI, 8 – 13). VI. Ptolemaios zaten II. Demetrios taraftarları ile dolu olan Antiokheia'da oldukça iyi karşılanması ve Seleukos Kralı olarak selamlanması üzerine I. Aleksandros Balas da harekete geçmiş ve taraflar Oenoparas Nehri (Afrin Çayı) yakınlarında MÖ 145 yılında karşılaşmıştır. Literatürde Antiokheia Savaşı adıyla geçen bu mücadelede mağlup olan I. Aleksandros Balas Nabataea'ya çekilmiş ve burada hayatını kaybetmiştir (I. Mak. XI, 16 – 17; Ios. **ant. Iud.** XIII, 4, 8; Zeitlin, 1968, s. 131). Böylece VI. Ptolemaios, dolaylı da olsa hem Mısır hem de Syria hakimiyetini elde etmeyi başarmıştır. VI. Ptolemaios, Syria toprakları üzerinde doğrudan hakimiyet kurmasının mümkün gözükmemesi sebebiyle bu yola başvurmuş olmalıdır. Zira bunu başarmaya daha önce oldukça yaklaşan Seleukos Kralı IV. Antiokhos'a karşı gerçekleşen Roma müdahalesi ortadadır. Benzer bir durumla karşılaşmak istemeyen VI. Ptolemaios'un bölge hakimiyetini, Seleukos Kralları ile kurulacak akrabalık yoluyla veya doğması muhtemel varisler aracılığıyla Syria iç işlerine müdahale etme politikasıyla gerçekleştirmeye çalıştığı varsayılabilir. Oldukça uzun soluklu olan bu politika dahilinde VI. Ptolemaios, önce I. Aleksandros Balas ile akrabalık tesis etmiş ve bu bağ sayesinde Seleukos Devleti'nin Akdeniz sahil şeridinde bir muhalefetle karşılaşmadan yerleşmiştir. Ardından yaşça küçük diğer taht adayı ile akrabalık tesis ederek, onu himaye etme gerekçesiyle, Antioheia'ya girmiştir. Ancak VI. Ptolemaios'un bu egemenliği uzun soluklu olamamıştır. Zira kendisi Antiokheia Savaşı sırasında aldığı ölümcül bir yara sebebiyle, I. Aleksandros'un kesik başı kendisine ulaştıktan üç gün sonra hayatını kaybetmiştir (**I. Mak.** XI, 18; Pol. XXXIX, 7; Strab. XVI, 2, 8). Ölümünün ardından Syria'da bulunan kent ve kalelere yerleşen Ptolemaios askerleri yerel halk tarafından katledilmiştir (**I. Mak.** XI, 18). Bu kısma kadar aktarılan hadiselerden en çok fayda elde eden ise II. Demetrios olmuştur. Zira o, önce rakibi I. Aleksandros Balas'ın ardından da VI. Ptolemaios'un ölümüyle, zahmetsiz şekilde, Seleukos Devleti'nin tek hâkimi konumuna yükselmiştir. Ayrıca Ptolemaios Hanedanlığı'nın damadı olması hasebiyle, Mısır'a da müdahale edebilme imkânına sahip olmuştur.

Syria toprakları üzerinde II. Demetrios Nikator'un hakimiyetini tesis etmesiyle sonuçlanan iç mücadelenin devam ettiği sırada oluşan otorite boşluğundan istifadeyle harekete geçen Ionathan Apphous, Akra garnizonunu Hierousalem'den çıkarmak amacıyla harekete geçerek burayı kuşatma altına almıştır. II. Demetrios Nikator kuşatmanın devam ettiği sırada hâkimiyetini tesis etmeyi başarmıştır. Akra'daki mevcut durumu ise mityavnim arasından bir grubun kendisine ulaşması sayesinde öğrenilebilmiştir.⁵¹⁸ I. Makabeler Kitabı, II. Demetrios Nikator'a başvuran grubun mityavnim arasından oluştuğunu söylemekteyse de mevcut muhalefeti sadece Helen taraftarlığıyla izah etmek mümkün değildir. Zira artık Seleukos Devleti'nin Yahudi inancına karışmıyor olması ahali arasında bir mücadeleye girişilmesine gerek görmeyen kimselerin oluşmasına yol açmıştır. Ayrıca Zadok ailesine mensup olunmamasına rağmen baş kohenliği ve Davud soyundan gelinmiyor olmasına rağmen de idareciliği elinde bulunduran Haşmonayim Hanedanlığı'na karşı olan dindar kesim de Ionathan Apphous'a muhaliftir.⁵¹⁹ Bilinmeyen yazarının Haşmonayim saray tarihçisi olma ihtimali kuvvetle muhtemel olan I. Makabeler Kitabı belirtilen bu ikinci grup kimseleri *ülkelerinden tiksinen, yasa tanımayan inançsız bazı kişiler* olarak anmaktadır.⁵²⁰

II. Demetrios Nikator kendisine ulaşan yardım talebi üzerine Ionathan Apphous'u o sırada bulunduğu Akko kentine huzuruna çağırmıştır. Daveti, II. Demetrios Nikator ile kötü olan ilişkilerini düzeltme adına bir fırsat olarak gören Ionathan Apphous, beraberindekilere kuşatmanın sürdürülmesi talimatını verdikten sonra kohenler ve halk önderlerinden oluşan bir heyet ve yüklü miktarda hediyelerle Akko kentine gitmiştir. Burada gerçekleşen görüşmede geçmişin tüm olumsuzluklarına rağmen II. Demetrios Nikator ile uzlaşma sağlanmıştır.⁵²¹

Akko'da varılan mutabakata göre, II. Demetrios Nikator, Ionathan Apphous'a daha önce verilmiş olan tüm makamları tasdik etmiştir. Ayrıca Yahudiye ve Samaria'nın üç bölgesinden alınan vergilerin üç yüz talanton gümüş karşılığında affedilmesi hususunda da uzlaşmaya varılmıştır.⁵²² Karşılık olarak Ionathan Apphous'un Akra

⁵¹⁸ **I. Mak.** XI, 20 - 21; **Ios. ant. Iud.** XIII, 4, 9.

⁵¹⁹ Zeitlin, 1968, s. 135.

⁵²⁰ **I. Mak.** XI, 21.

⁵²¹ **I. Mak.** XI, 23 - 24.

⁵²² **I. Mak.** XI, 27 - 28; **Ios. ant. Iud.** XIII, 4, 9.

kuşatmasını sonlandırması gerekmektedir.⁵²³ Antlaşma sağlanamaması durumunda II. Demetrios Nikator'un Akra'ya gerçekleştireceği muhtemel saldırının önüne geçmiş olması bakımından bahse konu son madde her iki taraf için de olumlu sonuçlar doğurmuştur. Seleukos taht mücadeleleri sırasında elde edilen unvan ve makamların Syria'da sükûnet sağlandıktan sonra ve diğer Seleukos Kralları tarafından da tasdik edilmesi ise bahse konu unvan ve makamların artık Haşmonayim Ailesine bahşedildiğinin bir onayı olarak kabul edilebilir. Bu durum, ailenin Ionathan Apphous döneminde bir hanedanlığa dönüştüğü tezini de destekler niteliktedir.

I. Makabeler Kitabı ve Antiquitates Iudaicum'da yer alan ve II. Demetrios Nikator'un Ionathan Apphous ve Yahudi ethnosuna hitaben yazdığı rivayet edilen bir mektup, antlaşmada alınan kararların Seleukos Devleti yetkilileri ile paylaşıldığı ve bu durumun Yahudilere de bildirildiğini göstermektedir. Bahsi geçen kaynaklara göre mektupta şu ifadeler yer almaktadır;

Kral Demetrios'tan kardeşi Ionathan'a ve Yahudi ulusuna selamlar!

Sizin hakkınızda kuzenimiz Lastenes'e yazdık. Şimdi size de bu bildirin bir kopyasını gönderiyoruz.

Kral Demetrios'tan babası Lastenes'e selamlar!

Yahudi ulusu dostumuzdur ve bize karşı sorumluluklarını yerine getirmektedir. Bize karşı gösterdiği iyi niyet nedeniyle ne denli cömert olduğumuzu onlara göstermeye karar verdik. Yahudiye ülkesiyle Aferema, Lydda ve Ratamin adındaki üç bölgenin onların olduğunu bildiriyoruz. Bu toprakları Yahudiye tüm sömürgeleriyle beraber Samaria ülkesinden almıştı. Bu tutum Hierousalem'de kurban kesenlerin yararınadır. Eskiden kral her yıl onlardan vergi alırdı. Bu parada elde edilen ekinden ve meyvelerden ödenirdi. Ama şimdi yeni bir durum söz konusu. Öbür haklarımıza gelince, bize ödenmesi gereken ondalıklar, vergiler, tuz ocaklarından alınan vergiler ve taç vergileri bugünden başlayarak tümüyle kaldırılmıştır. Bu günden başlayarak sonsuza dek bunların hiçbiri toplanmayacaktır. Ionathan'a verilmek üzere ve Kutsal Dağ'da (Zion) herkesin görebileceği bir yere asılmak üzere bu metnin bir kopyasını hazırlamak bizim sorumluluğumuzda olacaktır.⁵²⁴

II. Demetrios Nikator ile Ionathan Apphous arasında varılan mutabakat neticesinde Yahudiye ahalisi nispeten huzurlu bir ortama kavuşmuştur. Yahudiye ahalisi, II. Demetrios idaresinden genel manada memnundur. Ancak aynı memnuniyet Seleukos askerleri tarafından duyulmamaktadır. Zaten kısa süre sonra Seleukos tahtı üzerinde II. Demetrios Nikator ve VI. Antiokhos Dionysus ile naibi Diodotus Tryphon arasında

⁵²³ Graetz, 1891, s. 497; Goldstein, 2007, s. 315 – 316.

⁵²⁴ **I. Mak.** XI, 30 - 37; **Ios. ant. Iud.** XIII, 4, 9.

yaşanacak yeni mücadele Yahudilerin konumunu da derinden etkileyecektir.⁵²⁵ Öte taraftan başlamak üzere olan yeni mücadele Seleukos tahtı üzerinde uzunca bir süredir hiçbir kralın doğal yollarla tahttan ayrılmadığı, istikrarlı bir idareye sahip olunamadığı ve belli bir güce erişen herkesin ülke idaresinde kriz yaratabildiği göstermektedir. Bu durum elbette en çok bağımsızlığını kazanma mücadelesi veren Haşmonayim Hanedanlığı yararına olmaktadır. Seleukos Devleti'nin çöküşü artık geri dönüşü güç olan bir noktaya erişmiştir.

2.1.3.3. Ionathan Apphous'un Antiokheia Müdahalesi

Seleukos tahtı üzerindeki yeni mücadele başlamadan hemen önce Ionathan Apphous resmi kral II. Demetrios Nikator ile iyi ilişkilerini sürdürmektedir. Hatta Akra'da bulunan ve bölgede huzursuzluk sebebi olan garnizonun geri çekilmesi talebi dahi iç savaş sona erdikten sonra gerçekleştirilmek üzere kabul edilmiştir. Karşılık olarak ise Ionathan Apphous tecrübeli askerlerinin çoğunun desteğini kaybetmiş olan II. Demetrios Nikator'a üç bin kişilik bir yardımcı kuvvet göndermiştir.⁵²⁶

Bahse konu desteğin zaruri bir ihtiyaçtan kaynaklandığı kısa süre sonra Antiokheia'da çıkan bir isyan üzerinden görülebilmektedir. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre, Seleukos başkentinde yüz yirmi bin kişi II. Demetrios Nikator'u öldürmek amacıyla isyan etmiştir. İsyana müdahale noktasında Yahudi birlikler devreye girerek II. Demetrios Nikator'u koruma altına almış ve isyanın bastırılmasında önemli rol oynamıştır. Mevcut bilgiler müdahale sırasında Yahudi birliklerin oldukça acımasız şekilde davrandığına işaret eden ifadeler kullanmaktadır. Zira kentte, abartılı rakamlara göre yaklaşık yüz bin kişi öldürülmüş ve her taraf ateşe verilerek yağmalanmıştır. Yahudi birliklerin acımasızlığı karşısında duramayan isyancı grup, II. Demetrios Nikator'dan onları durdurması hususunda ricada dahi bulunmuştur. Antiokheia'da kalıcı olmayan

⁵²⁵ II. Demetrios'a karşı askerler arasında oluşan hoşnutsuzluktan istifadeyle Seleukos Devleti'ni ele geçirmek üzere harekete geçen Diodotus Tryphon, askeri birlikleri krala karşı örgütlemeye başlamıştır. Belli sayıda taraftar edindikten sonra dönemin Arabia lideri Zabdiel (Imalkue)'den I. Aleksandros Balas'ın oğlu VI. Antiokhos'un kendisine teslim edilmesini talep etmiştir (Diod. XXXIII, 4a). Zabdiel, başlangıçta bu talebe karşı çıkmışsa da neticede VI. Antiokhos'u teslim etmek durumunda kalmıştır (**I. Mak.** XI, 39 - 40; **Ios. ant. Iud.** XIII, 5). Diodotus Tryphon'un bu faaliyetlerinin nihai amacı, VI. Antiokhos'u kral ilan etmek gerekçesiyle bir isyan çıkarmak ve Seleukos Devletini naiplik iddiasıyla kontrolü altına almaktır. Bu doğrultuda VI. Antiokhos'a taç giydirerek bir kral gibi muamele görmesini sağlamıştır (Diod. XXXIII, 4a).

⁵²⁶ **I. Mak.** XI, 41 - 44; **Ios. ant. Iud.** XIII, 5, 2.

Yahudi birlik, isyanın bastırılmasının ardından yüklü miktarda ganimetle Hierousalem'e dönmüştür.⁵²⁷

Hadise tarafların mevcut konumlarını ortaya koyması bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Zira artık Seleukos Devleti, Yahudilerin kutsal başkenti Hierousalem'e değil, Yahudiler Seleukos başkenti Antiokheia'ya müdahale eder vaziyettedir. Haşmonayim Hanedanlığı'na bağlı askeri birlikler II. Demetrios Nikator'u başkentinde kurtarmaktadır. Seleukos Devleti'nin içinde bulunduğu durumu ve Makkabi İsyanı'nın evrildiği noktayı bundan daha güzel özetleyecek bir bilgi bulunmamaktadır.

2.1.3.4. II. Demetrios - Ionathan İlişkilerinin Bozulması

II. Demetrios Nikator'un Antiokheia'daki isyanın hemen ardından Ionathan Apphous ile olan ilişkilerini tam bilinmeyen bir sebeple sonlandırdığı görülmektedir. Bu kapsamda taraflar arasında varılan mutabakat terk edilerek tanınan imtiyazlar geçersiz kılınmıştır. Ayrıca daha önce muaf olunan vergilerin ödenmesi de talep edilmiş ve aksi durumda Yahudiye üzerine harekate girişmek tehdidinde bulunulmuştur.⁵²⁸ Mevcut gelişmeyle imtiyazların feshedilmesi, Haşmonayim Hanedanlığı'nın henüz hâlâ siyaseten bağımsız bir konumda bulunmadığını bir kez daha göstermektedir.

Belirtmek gerekir ki, başkentinde büyük bir isyanla karşılaşan ve VI. Antiokhos Dionysus ile naibi Diodotus Tryphon gibi taht rakipleri bulunun II. Demetrios Nikator'un, müttefiki ve destekçisi konumunda bulunan Ionathan Apphous ile ilişkilerini sona erdirmesi makul bir girişim değildir. Muhtemel sebepler arasında en kuvvetlisi Antiokheia ahalisinin rızasını kazanma çabası gibi görünmektedir. Seleukos başkentinde çıkan isyan sırasında II. Demetrios Nikator namına hareket eden Yahudi birliklerin ahaliye karşı giriştiği şiddetli muamele ve gerçekleştirilen yağma Antiokheia halkının Yahudilerden ve elbette onları davet eden II. Demetrios Nikator'dan nefret eder hale gelmesine yol açmış olmalıdır. Halihazırda otoritesi oldukça zayıf olan ve bir taht mücadelesi içerisine sürüklenen II. Demetrios Nikator'un, Ionathan Apphous'un desteği yerine, Antiokheia ahalisinin rızasını tercih etmiş olması ve bu doğrultuda Yahudilerle ilişkilerini koparmış olması ihtimali öncelikli olarak göz önünde bulundurulmalıdır.⁵²⁹

⁵²⁷ **I. Mak.** XI, 45 - 51; **Ios. ant. Iud.** XIII, 5, 3; **Diod.** XXXIII, 4.

⁵²⁸ **Ios. ant. Iud.** XIII, 5, 3; **Graetz**, 1891, s. 497.

⁵²⁹ **Zeitlin**, 1968, s. 136.

Ayrıca Jonathan Apphous'un sadece üç bin adamının Antiokheia'da giriştiği faaliyetler gücünün eriştiği noktayı II. Demetrios Nikator'a göstermiştir. Onun daha fazla güçlenmesini engellemek adına ilişkilerin sonlandırılmış olması da muhtemeldir.

Bahse konu gelişmelerin yaşandığı sırada VI. Antiokhos Dionysus'u tahta geçirme iddiasıyla ortaya çıkan Diodotus Tryphon, MÖ 144 yılında Arabia'dan hareketle Syria'ya ulaşmış ve VI. Antiokhos Dionysus'u Seleukos Kralı ilan etmiştir.⁵³⁰ Bir süredir II. Demetrios Nikator'dan memnun olmayan ve ödeme dahi alamayan askerlerin çoğu VI. Antiokhos Dionysus ve Diodotus Tryphon tarafında saf tutmuştur. Mevcut durum karşısında direnemeyeceğine kanaat eden II. Demetrios Nikator, Seleukeia Pieria'ya⁵³¹ çekilmek durumunda kalmıştır. Diodotus Tryphon ise önce Seleukos ordusuna ait olan filleri hemen sonrasında başkent Antiokheia'yı ele geçirmiştir.⁵³² Gelineen noktada Seleukos Devleti idari anlamda adeta ikiye bölünmüş vaziyettedir. Diodotus Tryphon tarafından kral ilan edilen VI. Antiokhos Dionysus Antiokheia'da, II. Demetrios Nikator ise Seleukeia'da kral oldukları iddiasıyla bulunmaktadır.⁵³³ Seleukos Devleti üzerindeki emellerini kısmen gerçekleştirmiş olan Diodotus Tryphon, bölge siyasetinde önemli bir figür haline gelmiştir. Bu, Jonathan Apphous'un Yahudiye'deki konumunu ve Haşmonayim Hanedanlığı'nın bekasını koruyabilmesi açısından değerlendirmesi gereken bir değişkendir.

2.1.3.5. VI. Antiokhos Dionysus ve Diodotus Tryphon ile İttifak

Jonathan Apphous, Syria'da oluşan yeni düzen karşısında bu defa VI. Antiokhos Dionysus ve Diodotus Tryphon ile ilişkiler tesis etmeye yönelmiştir. Henüz devam etmekte olan taht mücadelesinde, Jonathan Apphous'un faydalı bir müttefik olarak görülmesi sebebiyle, Haşmonayim Hanedanlığı'na ılımlı yaklaşmasıyla taraflar arasında

⁵³⁰ MÖ 145 / 144 yılında II. Demetrios'a ait sikkelerin Antiokheia'da basılmasının sona erdiği görülmektedir. VI. Antiokhos'un sikkelerinin basımı ise MÖ 143'te başlamıştır. Bu durum, VI. Antiokhos ile II. Demetrios'un, II. Demetrios Tryphon'un kuvvetleri tarafından mağlup edilip Fenikeye kaçmadan önce, Kuzey Suriye'de bir süre aynı anda rakip krallar olarak hükmettiğini göstermektedir. Houghton, Arthur, "The Revolt of Tryphon and the Accession of Antiochus IV at Apamea", **Schweizerische Numismatische Rundschau = Revue Suisse de Numismatique = Rivista Svizzera di Numismatica**, 1992, 71, s. 120.

⁵³¹ Burada bahsi geçen Seleukeia, Antiokheia ad Orontes'te bulunan Seleukeia'dır. Günümüzde Hatay ilinin Samandağ ilçesinde yer alan Çevlik köyüne konumlandırılmaktadır.

⁵³² **I. Mak.** XI, 55 - 56; **Ios. ant. Iud.** XIII, 5, 3.

⁵³³ Zeitlin, 1968, s. 137.

bir antlaşma gerçekleşmiştir.⁵³⁴ Antlaşma dahilinde Ionathan Apphous'un baş kohenliği tekrar tasdik edilmiştir. Apherema, Lydda, Ramathaim ve muhtemelen Ekron bölgeleri tekrar Yahudiye'ye bağlanmış ve Ionathan Apphous kralın dostlarından biri olarak tanınmıştır. Ayrıca kendisine zengin hediyeler de gönderilmiş ve bulunduğu makamları simgeleyen alametleri kuşanma izni verilmiştir.⁵³⁵ Ionathan Apphous'a tanınan bu hak ve imtiyazlar, önceki Seleukos kralları tarafından da tanınan ve artık olağan hale gelen düzenlemelerdir. Farklı olarak Ionathan Apphous'un ağabeyi Simon da *Tyre Merdiveninden Mısır sınırına dek olan bölgenin*⁵³⁶ yöneticisi olarak atanmıştır.⁵³⁷ Onun bu hakimiyet sahası Phoinike dışında tüm Koile Syria'yı kapsamaktadır.⁵³⁸ Ionathan zaten halihazırda strategos olarak görevine devam etmektedir. Ancak onun yetki sahası tam olarak belli değildir.⁵³⁹ Tekrar sunulan bu imtiyazlar baş kohenliğin ve bahsi geçen makamların artık aileyle bütünleştiğini gösterir niteliktedir. Öte taraftan Simon'un da idari bir göreve atanmasıyla Haşmonayim Hanedanlığı'nın Seleukos idari sistemine entegrasyonu hızlandırılmıştır. Hanedanlık, Seleukos çıkarları için kullanılan bir güce dönüşmeye devam etmektedir.

2.1.3.6. Ionathan Apphous - II. Demetrios Nikator Mücadelesi

Ionathan Apphous'un bahse konu antlaşmanın ardından derhal Euphrates'i aşarak bölgede askeri faaliyetlere girişmesi, Diodotus Tryphon ve VI. Antiokhos Dionysus'un aileye tanıdığı yetkileri, esasen II. Demetrios Nikator'a sadık kalan bölgelerde faaliyet göstermeleri ve kendi güvenlikleri ile çıkarları doğrultusunda faaliyetlerde bulunmaları amacıyla verdiğini göstermektedir.⁵⁴⁰ Mevcut durumda Haşmonayim Hanedanlığı bir kez daha Seleukos iç mücadelelerine dahil olmakta ve Seleukos taht adayları namına hareket etmektedir.

Euphrates'in batısında faaliyetlere girişen Ionathan Apphous'un ilk durağı Aşkelon olmuştur. Burada görkemli bir biçimde karşılanmış ve kent ahalisinin VI. Antiokhos

⁵³⁴ Graetz, 1891, s. 498; Milman, 1913, s. 377.

⁵³⁵ **I. Mak.** XI, 57 - 58; **Ios. ant. Iud.** XIII, 5, 4.

⁵³⁶ Paralia olarak anılan bölge, Rappaport'a göre, bölgenin Akdeniz kıyısında yer alan kıyı ovasıdır. Bu tanıma göre Ionathan'ın yetki alanı Koile – Syria'nın büyük kısmını kapsamaktadır (Rappaport, 2012, s. 153).

⁵³⁷ **I. Mak.** XI, 59; **Ios. ant. Iud.** XIII, 5, 4.

⁵³⁸ Allegro, 2015, s. 97.

⁵³⁹ Rappaport, 2012, s. 153.

⁵⁴⁰ **I. Mak.** XI, 60 - 62; **Ios. ant. Iud.** XIII, 5, 5; Milman, 1913, s. 377.

Dionysus'u destekleyeceğinden emin olduktan sonra Akdeniz kıyısında yer alan Gaza'ya geçmiştir. Halihazırda II. Demetrios Nikator'u terk etmiş vaziyette olan ancak VI. Antiokhos Dionysus taraftarı olmaya da yanaşmayan ahali, kent kapılarını açmamıştır. Mevcut muamele karşısında zor kullanmak ve Gaza önde gelenlerinin çocuklarını rehin almak suretiyle görevini yerine getiren Ionathan Apphous ardından Damaskos'a kadar ilerlemiştir.⁵⁴¹ Akdeniz kıyı şeridinden Syria içlerine doğru giriştiği faaliyetlerle VI. Antiokhos Dionysus'un otoritesini sağlamlaştıran Ionathan Apphous öte taraftan şahsi güç ve etkisini de artırmaktadır.

Elbette bu faaliyetler karşısında II. Demetrios Nikator tepkisiz kalmamıştır. Ionathan Apphous'u giriştiği faaliyetlerden uzaklaştırmak amacıyla Galilaea'nın kuzey kısmında yer alan Kadeş'e büyük bir ordu göndermiştir. Artık Ionathan Apphous'un Euphrates'in batısında giriştiği faaliyetleri terk ederek II. Demetrios Nikator kuvvetlerine müdahale etmesi gerekmektedir. Zira Kadeş, konum itibarıyla Yahudiye'ye oldukça yakın bir mevkide bulunmaktadır ve Yahudiye'ye müdahale edilmesi an meselesidir. İdari merkezinde gerçekleşmesi muhtemel işgali önlemek adına harekete geçen Ionathan Apphous, Euphrates'in batısındaki faaliyetlerini Simon'a emanet etmesinin ardından derhal Kadeş'e yönelmiştir. Eş zamanlı olacak şekilde, Simon Beth Zur üzerinde hakimiyet kurmayı başarmıştır.⁵⁴²

Kadeş'e harekete geçmiş olan Ionathan Apphous ise MÖ 144 yılında Gennasaret Gölü (Tiberias / Taberiye Gölü/ Celile Denizi) kıyılarından hareketle Hazor Ovası'na ulaşmış, burada gerçekleşen muharebenin hemen başlangıcında iki cepheden II. Demetrios Nikator birlikleri arasında kalması sebebiyle birlikleri dağılmıştır. Kaynakların ifade ettiğine göre bozgunun ardından Ionathan Apphous'un yanında sadece ordu kumandanları Absalom oğlu Mattathias ile Chapseus oğlu Ioudas'ın dâhil olduğu elli kişi kalmıştır. Buna rağmen çatışmaya girmekten çekinmeyen Ionathan Apphous'un mücadelesine şahit olan birlikleri yeniden toparlanarak önce savunmaya ve ardından hücumu geçmiştir. Nihayetinde II. Demetrios Nikator birlikleri Hazor'dan Kadeş'e kadar geri püskürtülmüştür. Bu muharebede II. Demetrios Nikator kuvvetleri I. Makabeler

⁵⁴¹ **I. Mak.** XI, 60 - 62; **Ios. ant. Iud.** XIII, 5, 5. Ionathan, burada rehin aldığı çocukları Hierousalem'e göndermiş olmalıdır.

⁵⁴² **I. Mak.** XI, 63 - 70; **Ios. ant. Iud.** XIII, 5, 7. Beth Zur, Yahudiye'de Akra'dan sonra en önemli Seleukos üssüdür. Ionathan döneminde Simon burada hakimiyet kurduğunda artık geriye sadece Akra kalmıştır (Rappaport, 2012, s. 153).

Kitabına göre üç bin, Iosephos'a göre ise iki bin kayıp vermiştir. Galibiyetin ardından Hierousalem'e dönen Ionathan Apphous, olası yeni işgal girişimine karşı tedbirler almaya koyulmuştur.⁵⁴³ Gelineen noktada Haşmonayim Hanedanlığı'nın aynı anda hem VI. Antiokhos Dionysus yararına hareket etmek hem de birliklerini mağlup etmek suretiyle II. Demetrios Nikator'a çok yönlü zarar verdiği görülmektedir.

2.1.4. Ionathan Apphous'un Diplomatik Girişimleri

Hazor Ovası'nda elde edilen galibiyetin ardından Hierousalem'e dönen Ionathan Apphous bölgeyi güçlendirmenin yanı sıra, diplomatik ilişkilerini geliştirmeye de yönelmiştir. Bu kapsamda kendisinin Roma Devleti, Spartalılar (Lakedaimonioi)⁵⁴⁴ ve diğer başka devletlere heyetler göndermek suretiyle görüşmelerde bulunduğu bilinmektedir.

2.1.4.1. Roma Devleti ile Görüşme

MÖ 161 yılında Ioudas Makkabaios'un başlattığı Roma ile olan ilişkilerini tazelemek ve yeni idareci olarak onaylanmak amacıyla seçkin bir heyet görevlendirilmiştir. Yahudi heyet Roma'ya vardığında Senatus huzurunda Ionathan Apphous ve Yahudi ethnosunun mevcut dostluk ve ittifak antlaşmasını yenileme talebini iletebilme imkânına sahip olmuştur. Roma Senatusu'nun da talebi uygun bulmasıyla görevini başarıyla tamamlamış olan heyet, güven içerisinde Yahudiye'ye dönebilmeleri için kendilerine verilen bir himaye belgesi ve muhtemelen antlaşma metniyle Roma'dan ayrılmıştır.⁵⁴⁵ Görünüşe göre Ionathan'ın MÖ 152'den beri bir Seleukos görevlisi olması durumu, onun MÖ 143 yılında Roma Devletiyle bağımsız ve doğrudan olacak şekilde iletişime geçmesini engellememiştir.⁵⁴⁶

Ionathan Apphous'un mevcut anlaşmayı yenilemek amacıyla olması özellikle vurgulanan bir bilgidir. Anlaşma yenileme, Helenistik dönemde sıkça uygulanan bir adet

⁵⁴³ **I. Mak.** XI, 63 - 74; **Ios. ant. Iud.** XIII, 5, 7 - 8.

⁵⁴⁴ Burada bahsi olunan Sparta, MÖ 280 yılında Makedonia Krallığına karşı Roma müttefiki olmak üzere Helen kentlerinin bir araya gelmesiyle kurulan ve II. Akhaion Birliğine (Koinon ton Akhaion) dâhil olan eski ihtişamlı günlerinden uzak bir kent devletidir. Bu birliğin üyeleri, MÖ 146 yılında eski müttefikleri Roma tarafından ilhak edilmiştir. Diplomatik görüşmenin gerçekleştiğini düşündüğümüz MÖ 140'lı yıllarda Sparta, Akhaion Birliğinin bağlarından Roma vesilesiyle kurtulmuş, yerel idarede otonom bir kent konumundadır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz.; Cartledge, Paul, Spawforth, A., **Hellenistic and Roman Sparta, A Tale of Two Cities**, Routledge, London 2002, s. 35 - 86.

⁵⁴⁵ **I. Mak.** XII, 1 - 4; **Ios. bell. Iud.** I, 2, 1; **Ios. ant. Iud.** XIII, 5, 8.

⁵⁴⁶ Shatzman, 1999, s. 66.

olup, her idareci mevcut antlaşmaları yenilemek ve tanınmak amacıyla heyetler görevlendirmektedir. Ionathan Apphous'un görevlendirdiği heyetin başka bir amacı bulunmamaktadır. Zira bu dönemde fiili destek yerine, rakip görülen devletleri zayıflatma ihtimali bulunan hareketlerin politik destekle körüklenmesi üzerine kurulu olan Roma Devlet politikası gereği fiili bir yardımda bulunulması söz konusu değildir. Ancak yine de Seleukos Devleti'ne karşı sürdürülen mücadelede Roma Devleti'nin dostluğu ve desteği resmi olarak tanınan bir topluluk statüsü kazandırması bakımından önemlidir.

2.1.4.2. Spartalılar ve Diğer Devletler ile Görüşme

Kaynaklarda yer alan bilgilere göre Ionathan Apphous dış ilişkiler hususunda yeni girişimlerde bulunarak Spartalılar ve daha *başka yerlere* de elçiler ve niyet mektupları göndermiştir.⁵⁴⁷ Bahse konu *başka yerler* hususunda konuşmak maalesef mümkün değildir. Ancak Spartalılara giden elçiler ve görüşme temaları hususunda bazı bilgiler mevcuttur. I. Makabeler Kitabı ve Iosephos'un aktarımlarına göre Spartalılara Ionathan Apphous tarafından gönderilen diplomatik belgenin içeriği şu şekildedir;

Baş kohen Ionathan, ulusun senatosu, kâhinler ve tüm Yahudi ulusundan Spartalı kardeşlerine selamlar!

Geçmişte krallarınızdan biri olan Areyos tarafından baş kohen Onias'a bir mektup gönderilmişti. O mektup kardeş olduğumuzu bildiriyordu. Size o mektubun bir örneğini gönderiyoruz.

Oniyas elçinizi onurlandırdı ve mektubu kabul etti. Söz konusu mektup dostluk ve antlaşmadan söz ediyordu. Bize gelince, elimizdeki kutsal kitaplar bizi avutmaktadır. Ama bunlara gereksinmemiz olmamasına karşın, sizinle dostluğumuzu yenilemek istiyoruz. Sizin için bir yabancı olmak istemiyoruz. Çünkü bize söz konusu mektubu gönderdiğinizden beri çok zaman geçti. Ancak şunu bilmenizi istiyoruz, sürekli olarak, her fırsatta, bayramlarımızda ve önemli günlerimizde dua ederken ve kurban keserken sizi anımsıyoruz. Gerçekten kardeşleri anımsamak uygundur ve böyle olması gerekir. Üünüz bizi sevindiriyor. Bize gelince, pek çok sıkıntı geçirdik, savaflara katıldık ve çevredeki krallar bizimle savaştı. Bu savaflar sürerken sizi ya da öbür dost ve müttefiklerimizi tedirgin etmek istemedik. Ama şimdi, Tanrı'nın yardımıyla düşmanlarımızdan kurtulduk ve alçalan onlar oldu. Biz de Antiokhos oğlu Numenius ile Ioason oğlu Antipatros'u Romalılarla eskiden var olan dostluk ve ittifak antlaşmasını yenilemek için Roma'ya göndermeyi uygun bulduk. Onlara sizi ziyaret etmelerini, sizinle selamlaşmalarını buyurduk ve kardeşliğimizin yenilenmesiyle ilgili mektubumuzu size vermelerini istedik. Bize bir yanıt gönderirseniz size gönül borcu duyarız.

Onias'a gönderilen cevap ise şöyleydi;

Sparta Kralı Areyos'tan baş kohen Onias'a selamlar!

⁵⁴⁷ I. Mak. XII, 2.

Spartalılarla Yahudileri ilgilendiren bir belgeden onların kardeş oldukları ve İbrahim soyundan geldikleri anlaşılmıştır. Bunu öğrendiğimize göre, iyi olduğunuzu bize bildirirseniz, size gönül borcu duyarız.

Size mesajımız şudur;

Sürüleriniz ve mal varlığınız bizimdir, bizimki de sizindir. Ulaklarımıza size bu yolda bir mesaj iletmeleri için bilgi veriyoruz.⁵⁴⁸

Jonathan Apphous ile Spartalılar arasında gerçekleştiği rivayet edilen ve I. Makabeler Kitabından nakledilen bu yazışma da günümüzde mevcut değildir. İçeriğin muhteva yönünden emsallerine göre bazı farklılıklar içerdiği dikkat çekmektedir. Öncelikle mektubun selamlama kısmında, Jonathan Apphous kendisiyle beraber bu defa Yahudi Meclisi'ni de anmaktadır. Bu, dönemin Yahudi idare tipi hakkında bazı ipuçları sunmaktadır. Mektubun giriş kısmında yer alan selamlamadan sonra Sparta Kralı Areyos ile baş kohen Onias arasında gerçekleştiği iddia edilen bir diplomatik münasebet yer almaktadır.

Mevcut dönemden çok daha eskiye dayandığı iddia edilen Sparta – Yahudi ilişkilerinin ve dolayısıyla Kral Areyos ile baş kohen Onias arasındaki mektuplaşmanın gerçekliği üzerinde bazı soru işaretleri bulunmaktadır.⁵⁴⁹ Sparta tarihi incelendiğinde görüşmeyi gerçekleştirmesi muhtemel iki isim karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki MÖ 309 – 265 yılları arasında Sparta Kralı olan I. Areus, diğeri ise onun torunu olan ve krallığı MÖ 262 – 254 aralığını kapsayan II. Areus'tur. Bahsi geçen isimler arasında I. Areus'un, Yahudiye ile irtibatlı olmasının daha muhtemel olduğu görülmektedir. Zira MÖ 267 – 261 yılları arasında gerçekleşen ve Helen şehir devletleri ile Mısır merkezli Ptolemaios Devleti'nin bir ittifak halinde Makedonia hakimiyetine karşı giriştiği Khremonidean Savaşı sırasında I. Areus, Ptolemaios Devleti ile ilişkiler tesis etmiştir. Ptolemaios Devleti'nin Yahudiye ile coğrafi yakınlığı ve siyasi bağı üzerinden ise baş kohen Onias ile I. Areus'un diplomatik bir mektuplaşma gerçekleştirmiş olması fiziken mümkün hale gelmektedir.⁵⁵⁰ Bahse konu Sparta Kralı'nın I. Areus olduğu kabul edildiğinde, baş kohenin de Makedonyalı Büyük İskender'in çağdaşı ve Yahudiye üzerinde tesis edilen Helenistik hakimiyet döneminin ilk baş koheni olan Iaddua oğlu I. Onias'ın (MÖ 309 –

⁵⁴⁸ **I. Mak.** XII, 6 - 23; **Ios. ant. Iud.** XIII, 5, 9.

⁵⁴⁹ Milman bu hususta bir kısım gerçeklik payı olmasının muhtemel olduğunu ancak tatmin edici bir açıklama bulunmadığını söylemektedir. Ona göre, Sparta tarihi incelendiğinde verilen antlaşma metni ile bir kısım tutarsızlıklar ortaya çıkmaktadır (Milman, 1913, s. 377, dp. 2).

⁵⁵⁰ Zikredilen Sparta krallarının faaliyetleri ve Khremonidean Savaşı ve dönem Spartasının mevcut durumu hakkında detaylı bilgi için bkz. Cartledge ve Spawforth, 2002, s. 25 – 35.

265) olması gerekmektedir.⁵⁵¹ Hengel de Yahudilerle iletişime geçmesi muhtemel olan Sparta Kralı'nın I. Areus olduğunu doğrulamakta ancak onun MÖ 265 yılında Khremonidean Savaşı'nda hayatını kaybetmiş olmasına işaret ederek, kaynakta yer alan mektubun bir sahtecilik ürünü olabileceğine dikkat çekmektedir.⁵⁵² Baron ise bu ilişkileri bir sahtecilik olarak reddetmemek gerektiği görüşündedir. Zira o baş kohen Iason'un, IV. Antiokhos Epiphanes döneminde işler katlanılmaz hale geldiğinde MÖ 168 yılında Sparta'ya giderek dost bir idarenin çatısı altında bir Yahudi topluluğuna iltica edebilmeyi umduğunu belirtmektedir.⁵⁵³ İlk münasebetin gerçekten bahsi geçen isimler arasında tesis edildiği kabul edildiğinde, Ionathan'ın bu görüşmeden ve içeriğinden haberdar olabilmesi durumu Yahudilerin güçlü bir arşiv geleneğine sahip olduğunu da göstermektedir.

Mektup içeriğinde dikkat çeken bir diğer husus, Sparta Kralı I. Areus'un, Spartalıları İbrahim soyuna bağlayarak Yahudilerle akraba olduklarını beyan etmesidir. I. Areus'un bu bilgiyi nereden edindiği veya ne tür bir bağlantı kurduğu konusunda yorum yapmak pek mümkün gözükmemektedir. Esasen bu sorun çözümü en kolay gözükendir. Zira antik dönemde çeşitli halk ve topluluklar arasında bağ olduğunu iddia etmek oldukça popüler bir durumdur.⁵⁵⁴ Bu argüman muhtemelen diplomatik ilişkileri kolaylaştırmak ve devletler arasında ittifaklar ve dostluklar kurmak için kullanılmaktaydı.⁵⁵⁵ Kaldı ki konumuzla ilgili olan kısım Haşmonayim Hanedanı'nın Spartalılarla diplomatik münasebet tesis etme çabalarıdır. Görüldüğü üzere Ionathan'ın bu gayretleri başarıyla neticelenmiştir.

2.1.5. Ionathan Apphous'un Son Faaliyetleri ve Ölümü

Ionathan Apphous bahse konu diplomatik münasebetlerinin ardından tekrar ana vazifesine dönerek II. Demetrios Nikator'un generallerine karşı mücadeleye girişmiştir. Zira mücadelenin ilk aşaması olarak kabul edebileceğimiz MÖ 144 yılında mağlup edilerek Kadeş'e kadar püskürtülen birliklerin akıbeti hakkında bir bilgi olmaması

⁵⁵¹ Gottheil, Richar, Krauss, Samuel, "Onias", **Jewish Encyclopedia**, C. IX, (ed. Isidore Singer), Funk & Wagnalls Company, New York ve London, 1905, s. 403; Vanderkam, 2004, s. 124 – 127.

⁵⁵² Hengel, 1980, s. 116.

⁵⁵³ Baron, 1952, s. 185.

⁵⁵⁴ Özellikle Yahudi literatürü incelendiğinde bu örneklere sıkça tesadüf edilmektedir. Özellikle Eski Ahit'te (**Eski Ahit, Yaratılış** 10; 1 – 32), kıyı bölgelerde yaşayan ulusların hepsi Yafet'in oğullarından türemiştir, dolayısıyla akrabadır. Ayrıca çeşitli ulus ve topluluklar Hamoğulları ve Samoğulları olarak anılmakta, nihayetinde ise tüm insanlık Nuh'un üzerinden akrabalık bağı kurulmaktadır.

⁵⁵⁵ Rappaport, 2012, s. 153 – 154.

mücadelenin henüz sona ermediğini göstermektedir. Kaldı ki Seleukos Devleti içerisinde yaşanan taht mücadelesi de henüz hâlâ devam etmektedir. Mücadele, bir nihayete kavuşana kadar VI. Antiokhos Dionysus ve Diodotus Tryphon'un müttefiki konumunda bulunan Ionathan Apphous, II. Demetrios Nikator kuvvetlerine karşı taahhüt ettiği görevleri yerine getirmelidir.

2.1.5.1. II. Demetrios Nikator Taraftarlarına Karşı Mücadele

MÖ 144 yılında alınan mağlubiyet üzerine Kadeş'e çekilen II. Demetrios Nikator kuvvetleri Ionathan Apphous'un Hierousalem'deki meşguliyetinden istifadeyle yeniden ve daha güçlü şekilde Yahudiye üzerine yürümek amacıyla güçlerini artırmaya yönelmiştir. Düşmanı büyük bir güce ulaşmadan etkisiz hale getirmeye karar veren Ionathan Apphous derhal harekete geçerek Hierousalem'den ayrılmış ve Gennesareth Gölü civarında bulunan Hamath (Hama) bölgesine karargâh kurmuştur. Onun bu girişiminin esas amacı düşmanı Hamath'ta karşılayarak Yahudiye'ye girilmesini engellemektir. Burada II. Demetrios Nikator kuvvetlerinin karargahına casuslar sızdıran Ionathan Apphous, kendisine bir gece baskını düzenleneceği yönünde bilgiler erişmesi üzerine askerlerine gece silahlı nöbet tutulması ve gerçekleşmesi muhtemel saldırıya hazırlıklı olunması yönünde talimatlar vermiştir. Ayrıca olası saldırıdan erken haberdar olabilmek adına karargâh etrafına ve daha uzak, özellikle karargâha gelen yolları gözetleyebilecek hâkim noktalara, nöbetçiler yerleştirerek tedbirler almıştır. Ionathan Apphous'un tedbir faaliyetlerinin Yahudi karargahında oluşturduğu hareketlilik, II. Demetrios Nikator birlikleri karargahından bir hücum manevrası olarak algılanmıştır. Bu sebeple karargahlarından ayrılmadıkları izlenimini oluşturmak için çok sayıda ateş yakmış ve bölgeden gizlice çekilmişlerdir. Başvurulan taktik sebebiyle düşmanın hâlâ yerinde olduğunu düşünen Ionathan Apphous, sabaha kadar gerçekleşmesi muhtemel saldırıya karşı tetikte beklemiştir. Düşman birliklerinin geri çekildiği ise ancak gün ağardığında anlaşılabilmiştir. Derhal takip başladıysa da bölgeden oldukça uzaklaşan II. Demetrios Nikator birliklerine yetişmek mümkün olmamıştır.⁵⁵⁶ Kaynaklar, II. Demetrios Nikator kuvvetlerinin sadece geri çekildiğini belirtmekle beraber çekilişin sebepleri hakkında bir bilgi sunmamaktadır. Ancak hâlâ hazırlık aşamasında ve henüz arzu edilen

⁵⁵⁶ **I. Mak.** XII, 24 - 30; **Ios. ant. Iud.** XIII, 5, 10.

güce erişememiş olmaları sebebiyle gerçekleştiğini düşündüğümüz bu hadiseyle Yahudiye üzerinde II. Demetrios Nikator taraftarlarının oluşturduğu bir tehdit kalmamıştır.

2.1.5.2. Hierousalem ve Çevresinin Güvenlik Altına Alınması

Yahudiye üzerinde oluşan tehdidi savaşımadan bertaraf etmeyi başaran Ionathan Apphous artık tüm gücünü müttefiklik antlaşması gereği II. Demetrios Nikator taraftarı olan kent ve bölgeler üzerine yöneltmiştir. Hamath'da savaş meydanını terk eden II. Demetrios Nikator kuvvetlerinin bir süre takip edilmesinin ardından Damaskos'un hemen kuzeybatısında bulunan Zabadi bölgesine ulaşılmış ve muhtemelen II. Demetrios Nikator'un müttefiki konumunda bulunan kabilelere hücum edilerek bölgede yağma faaliyetlerine girişilmiştir. Zabadi'nin ardından ise Damaskos'a girilmiş tüm çevre bölgede benzer faaliyetlerde bulunulmuştur.⁵⁵⁷ Ionathan Apphous'un Syria içlerine yöneldiği bu dönemde Simon da Syria'nın batı kısımlarına yönelerek Aşkelon dolaylarına ilerlemiştir. Ioppe ahalisinin kenti II. Demetrios Nikator taraftarlarına teslim etme niyetinde olduğu bilgisi üzerine hızla buraya yönelmiş ve kenti ele geçirmesinin ardından Ioppe'ye bir garnizon yerleştirmiştir.⁵⁵⁸ Daha önce bir benzeri Beth Zur'da gerçekleşen bu hadise Haşmonayim Hanedanlığı'nın artık merkezinden uzak ve farklı noktalara garnizonlar yerleştirebilecek askeri güce eriştiğini göstermektedir. Ayrıca hanedanlığa ait birliklerin eş güdümlü olacak şekilde farklı bölgelerde harekatlara girişebiliyor olması da askeri gücün eriştiği boyutu gözler önüne sermektedir.

Ionathan Apphous ve Simon bahse konu harekatlarını tamamlamalarının ardından Hierousalem'e dönmüş ve Yahudiye etrafında bir güvenlik çemberi oluşturacak girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Syria topraklarında gidişatı ve neticesi belirsiz bir halde devam eden mücadele göz önüne alındığında, Hierousalem'in güçlendirilmesi ihtiyacı, makul ve anlaşılabilir bir icraattır. Belirtilen amaçla Hierousalem'de düzenlenen toplantıda alınan kararlara göre, mevcut tahkimatlar güçlendirilecek ve yeni kaleler inşa edilecektir. Ayrıca Hierousalem surları yükseltilecek ve Akra ile kent arasında yüksek bir set inşa edilmek suretiyle, kale ile kent birbirinden ayrılacaktır. Hierousalem'in

⁵⁵⁷ **I. Mak.** XII, 31 - 32; **Ios. ant. Iud.** XIII, 5, 10. Zabadililer, bereketli hilal bölgesinin sınırında tarım faaliyetleriyle uğraşan bir diğer Arap kabilesidir (Rappaport, 2012, s. 154).

⁵⁵⁸ **I. Mak.** XII, 33 - 34; **Ios. ant. Iud.** XIII, 5, 10.

doğusundaki vadide bulunan yıkık vaziyetteki surlar da tahkim edilecekler listesindedir. Hendek de doldurulup yükseltilerek bir set oluşturulacak ve Hierousalem dışında Sefela bölgesinde Adida yeniden kurularak güçlendirilecektir.⁵⁵⁹ Hierousalem'in kuzeybatısında yer alan Adida, Lydda'nın yaklaşık altı buçuk kilometre doğusunda bulunması ve Yahudiye Ovası'na hakim bir tepelik alan üzerine kurulacak olması sebebiyle stratejik öneme sahiptir.⁵⁶⁰ Ayrıca kent ve Akra arasında oluşturulması planlanan ve daha önce Alkimos tarafından yıktırılma işlemi başlatılan set, burada yerleşik bulunan mityavnim ahali ve Seleukos askerlerinin hâlâ bir tehdit olarak algılandığını göstermektedir. Jonathan Apphous, bu kimselerle doğrudan bir mücadeleye girişerek ittifakı ihlal etmek veya yeni bir cephe açmak yerine set aracılığıyla Moriah ile Akra bağlantısını kesmeyi ve bu sayede kent güvenliğini sağlamayı tercih etmiştir. Bu sayede ayrıca, II. Demetrios Nikator taraftarlarının faaliyetlerinin sürdüğü dönemde (MÖ 144 / 143) takriben kırk bin kişiden oluştuğu düşünülen Haşmonayim Hanedanlığı kuvvetlerini Akra önlerinde girişilecek bir muharebeyle tek bir noktada toplamaktan da uzak durulmuş olunacaktır.⁵⁶¹

Hierousalem ve çevresini güvenlik altına almak amacıyla girişilecek icraatların hemen öncesinde gerçekleştirilen toplantı ve Spartalılara gönderildiği rivayet edilen mektupta Yahudi Meclisi'nin de anılması Jonathan Apphous dönemindeki liderlik tipi hakkında ipuçları sunmaktadır. Yahudi baş koheni ve Seleukos strategosu ile merdarkhesliğini elinde bulundurması hasebiyle dini, idari ve askeri güce sahip olan Jonathan Apphous, önemli kararlarından önce toplantı düzenleme ve temsillerde Yahudi meclisini de anma ihtiyacı hissetmektedir. Bu durum, onun bir diktatör gibi hareket etmediğini ve Yahudi geleneğinde yer alan meclis ve istişare usullerini sürdürdüğünü göstermektedir.

2.1.5.3. Jonathan Apphous - Diodotus Tryphon Mücadelesi

Hierousalem çevresinde alınan tedbirlerin ardından bir süredir müttefik olarak hareket eden Diodotus Tryphon ile Jonathan Apphous'un ilişkileri ansızın bozulmuştur. Sebebi belirsiz bu durumun temelinde, Diodotus Tryphon'un Seleukos tahtı üzerindeki emellerine engel teşkil edebilecek en etkin unsurlardan biri olarak Jonathan Apphous'u

⁵⁵⁹ **I. Mak.** XII, 35 - 38; **Ios. ant. Iud.** XIII, 5, 11.

⁵⁶⁰ Zeitlin, 1968, s. 139.

⁵⁶¹ Graetz, 1891, s. 498.

görmesi yatıyor olmalıdır. Zira Ionathan Apphous halihazırda Yahudi baş koheni, Seleukos strategosu ve meridarkhesi olarak oldukça güçlü bir konum işgal etmektedir. Ayrıca Syria'nın Akdeniz kıyılarından Damaskos civarı iç bölgelerine kadar etki edebilen yaklaşık kırk bin kişilik bir kuvvete sahiptir. Onun VI. Antiokhos Dionysus'a olan bağlılığı elbette Diodotus Tryphon tarafından istenmeyen kişi ilan edilmesinde etkilidir. Mevcut durumda VI. Antiokhos Dionysus'a karşı bir harekatta bulunmadan önce Ionathan Apphous'un etkisiz hale getirilmesi gerekmektedir.

Bu doğrultuda harekete geçen Diodotus Tryphon MÖ 143 yılında dostça bir görüşme bahanesi altında Ionathan Apphous'u Skythopolis'e davet etmiştir. Davete icabet eden Ionathan Apphous beraberinde çok sayıda askerle Skythopolis'e ulaşmıştır. Ionathan'ın yanında bulunan muazzam kuvvet karşısında doğrudan bir mücadeleye giremeyen Diodotus Tryphon, Akko bölgesini kendisine hediye etmek maksadında olduğu iddiasıyla askerlerin dağıtılması talebinde bulunmuştur.⁵⁶² Bu beyana itibar eden Ionathan Apphous, üç bini hariç, tüm askerlerini Yahudiye'ye geri göndermiştir. Diodotus Tryphon ile Skythopolis'ten ayrılmalarının ardından askerlerinin ana gövdesini dağıtan Ionathan Apphous Akko'ya girmiştir. Ancak kente girildiği anda ahali kapılarını kapatmak suretiyle Ionathan Apphous'u yakalayarak Diodotus Tryphon'a teslim etmiş ve beraberindeki askerlerin tümünü kılıçtan geçirmiştir.⁵⁶³

Ionathan Apphous'u ele geçirerek esir etmesinin ardından askerlerinin de peşinde düşen Diodotus Tryphon, Galilaea'da bırakılan iki bin kişilik kuvveti ortadan kaldırmak maksadıyla bir birlik sevk etmiştir. Saldırı karşısında Ionathan Apphous'un öldürüldüğü düşüncesine kapılan Yahudi birlik, Seleukos kuvvetlerini püskürtmeyi başardıktan sonra Yahudiye'ye dönmüştür. Yaşanan gelişmeler Hierousalem'de de Ionathan Apphous'un hayatını kaybettiğine dâir bir algı oluşmasına yol açmıştır. Hatta yas törenleri dahi düzenlenmiştir.⁵⁶⁴ Ancak bir süre sonra Ionathan Apphous'un hayatını kaybetmediği anlaşılmıştır.

⁵⁶² **I. Mak.** XII, 39 - 45; **Ios. ant. Iud.** XIII, 6, 1.

⁵⁶³ Allegro, 2015, s. 98 - 99.

⁵⁶⁴ **I. Mak.** XII, 49 - 53; **Ios. ant. Iud.** XIII, 6, 3.

2.1.5.4. Simon'un Lider Tayin Edilmesi

Jonathan Apphous'un esaret altına alınarak etkisiz hale getirilmesi üzerine Yahudi ahali, Mattathias'ın hayatta kalan son oğlu Simon'un etrafında birleşmiş ve onu hanedanlığın yeni lideri olarak benimsemiştir. Jonathan Apphous'un hâlâ hayatta olması durumu, Simon'un liderliğinin fiili (*de facto*) bir liderlik haline getirmemektedir. Mevcut durum olağanüstü bir hal karşısında meydana gelen bir acil eylem planından ibarettir. Simon, fiili liderliği kapsamında öncelikli olarak, ordu toplamak, Hierousalem surlarını onartmak ve çevre bölgeyi güçlendirmek suretiyle Diodotus Tryphon'a karşı önlemler almıştır. Ayrıca Ioppe ahalesinin kenti Diodotus Tryphon'a teslim etme durumu karşısında dahi başkenti güvende tutmak amacıyla Hierousalem'den ayrılmayarak buraya Absalom oğlu Jonathan idaresindeki kuvvetlerini göndermiştir.⁵⁶⁵

Haşmonayim Hanedanlığı'nın Simon önderliğinde hızla teşkilatlanmaya başlaması üzerine Diodotus Tryphon tutsağı Jonathan Apphous ve büyük bir orduyla Akko'dan ayrılmıştır.⁵⁶⁶ Bu sırada hazırlıklarını tamamlamış olan Simon ise Adida da kurulan karargâhta beklemektedir.⁵⁶⁷ Adida önlerine kadar ulaşan Diodotus Tryphon burada Simon'a, Jonathan Apphous'u bulunduğu makamlardan kaybaklanan borçları sebebiyle alıkoyduğunu belirtmiştir. Jonathan Apphous'un serbest bırakılması karşılığında yüz talanton gümüş ve Jonathan Apphous'un iki oğlunun rehin olarak gönderilmesi talep edilmiştir. Ayrıca bir karşı harekate girişilmeyeceğine dâir teminat da istenmiştir. Simon, Diodotus Tryphon'un gerekçe ve taleplerinde samimi olmadığını bilmesine rağmen rehinelere ve ücreti göndermek durumunda kalmıştır. Zira aksi durumda, talepler karşılanmadığı için Jonathan Apphous'un öldürüldüğü düşüncesi oluşacak ve bu ihtimal Simon'un ahalinin tepkisiyle karşılaşmasına neden olacaktır.⁵⁶⁸ Bu sebeple yüz talanton ve rehinelere derhal teslim edilmişse de Jonathan Apphous serbest bırakılmamıştır.⁵⁶⁹

⁵⁶⁵ **I. Mak.** XIII, 8 - 10; **Ios. ant. Iud.** XIII, 6, 3 - 4.

⁵⁶⁶ **I. Mak.** XIII, 12; Zeitlin, 1968, s. 141.

⁵⁶⁷ **Ios. ant. Iud.** XIII, 6, 5.

⁵⁶⁸ **I. Mak.** XIII, 14 - 17.

⁵⁶⁹ Graetz, 1891, s. 501.

2.1.5.5. Ionathan Apphous'un Ölümü

Adida'da elindeki esirlerin sayısını artırmayı başaran Diodotus Tryphon bir çatışmaya girişmeden MÖ 143 yılında güney yönünde yer alan düzlük arazi üzerinden Hierousalem'e yönelmiştir. Onu engellemek amacıyla harekete geçen Simon ise tepelik arazi üzerinden daha zorlu ancak kestirme bir güzergâh izleyerek Seleukos ordusu ile Hierousalem arasında bulunan bir noktaya erişerek Diodotus Tryphon'un başkente ulaşmasını engellemiştir.⁵⁷⁰ Devam etmekte olan harekât sırasında ansızın bastıran kar tüm yolları kapatmış ve Seleukos süvari birliklerinin ilerlemesi imkânsız hale gelmiştir. Hava muhalefeti sebebiyle geri dönmek durumunda kalan Diodotus Tryphon, Antiokheia'ya gidiş güzergahı üzerinde yer alan Baskama'da MÖ 143 yılında Ionathan Apphous'u infaz ettirdikten sonra Seleukos başkentine ulaşmıştır.⁵⁷¹ Kaynaklarda Ionathan Apphous'un karşılaştığı akıbetin sebepleri hakkında bir açıklama yer almamaktadır. Ancak Haşmonayim Hanedanlığı'nın yeni bir lidere sahip olması Ionathan Apphous'un artık değersiz bir koz olduğu düşüncesini doğurmuş olabilir. Öte taraftan Ionathan Apphous'un esir bulunan iki oğlunun akıbetleri hususunda bir bilginin mevcut olmadığını da belirtmek gerekmektedir.

Ionathan Apphous'un cenazesi Baskama'da terk edilmemiş ve Simon tarafından teslim alınarak, adet olduğu üzere, Modein kasabasındaki ata mezarlığına nakledilmiştir. Simon burada Ionathan Apphous'u defnettirmenin yanında bir de anıtlık inşa ettirmiştir. Kaynakların tasvirine göre anıtlık, Mattathias ve oğullarının mezarları üzerinde karşılıklı birer kaide üzerine göze çarpar şekilde inşa edilen yedi piramit ve çevrelerine yerleştirilen yüksek sütunlardan ibarettir. Anıtlığın üzeri silah takımı ve gemi kabartmalarıyla süslenmiştir.⁵⁷² Kaynakların betimlediği tasvirlerden anlaşıldığı kadarıyla, anıtlık tipik Helenistik öğeler barındırmaktadır. Zira silah takımları veya zırhlar Helenistik mimaride kara zaferlerini temsil eden bir unsurdur. Gemi yontuları ise deniz zaferlerine işaret etmektedir. Öte taraftan tasvirlerde hiçbir şekilde, menorah⁵⁷³ veya benzeri, Yahudi

⁵⁷⁰ Zeitlin, 1968, s. 141 - 142.

⁵⁷¹ **I. Mak.** XIII, 18 - 24; **Ios. ant. Iud.** XIII, 6, 6. Kesin olmamakla beraber Baskama'nın modern Golan'da yer aldığı düşünülmektedir (Rappaport, 2012, s. 155).

⁵⁷² **I. Mak.** XIII, 25 - 29; **Ios. ant. Iud.** XIII, 6, 6.

⁵⁷³ Menorah, yedi kollu bir şamdandır. Bu şamdanın sahip olması gereken tüm özelliklerin Tanrı tarafından Musa'ya bildirildiğine inanılmaktadır. Musa da kendisine bildirilen tasvire uygun olan şamdanı yaptırmıştır. Menora'nın yedi kolunun sembolize ettiği pek çok olgu bulunmaktadır. Şamdanın ışığı Tanrı'nın ışığını, yedi kolu kainatın yedi günde yaratılışını ve ayrıca yedi kıta ile yedi katlı gökyüzünü

geleneğine ait bir imgeden bahsedilmemektedir. Bu durum mezar anıtlığının tamamen Helenistik tarzda inşa edildiğini düşündürmektedir.⁵⁷⁴ Günümüzde bahse konu mezarların konumuna ait olduğu kesin olarak ileri sürülebilen arkeolojik bir buluntu mevcut değildir.⁵⁷⁵ Ancak Al Midya adlı Arap köyünde bulunan ve “Yahudilerin Mezarları” olarak adlandırılan kaya bloklarının Simon tarafından inşa ettirildiği belirtilen bu anıtlığın kalıntıları olduğu düşünülmektedir.⁵⁷⁶ Anıtlığın özellikleri Helenizmin, Haşmonayim ailesini tesiri altına aldığı göstermesi bakımından ayrıca önemlidir.

MÖ 143 yılında hayatını kaybetmiş olan Jonathan Apphous, bağımsız devletin kuruluş sürecinde birden fazla dönüm noktasına ana amil olması hasebiyle Haşmonayim Hanedanlığı tarihinde oldukça önemli bir konuma sahiptir. Henüz yerleşmiş bir veraset sistemi dahi olmayan hareketi, devraldığı konumla miras bıraktığı nokta arasındaki fark takdire şayandır. Kendisi faaliyetleri neticesinde baş kohenliğin aileye mal olması, hanedanlığın oluşması ve Seleukos idari sistemine entegre olunması gibi hem ailenin hem de hareketin resmi statü kazanması ile kurumsallaşması sonucunu beraberinde getiren gelişmelerinin baş aktörüdür. O, Yahudiye'nin doğal sınırları dışında Seleukoslara karşı büyük hareketler düzenleyen ilk kişi olma özelliğine sahiptir.⁵⁷⁷ Finkelstein, bu döneme kadar gerçekleşen sınır genişletme hareketleri ve diğer faaliyetler neticesinde Yahudiye nüfusunun yaklaşık altmış bin kişiye ulaştığı düşünülmektedir.⁵⁷⁸ Konuya daha farklı yaklaşan Aperghis ise, MÖ 152 – 143 yılları arasında acil bir durum karşısında Yahudiye'den askerlik hizmetine alınabileceklerin sayısının otuz bin ila kırk bin arasında olduğu belirterek, savaşamayacak güçteki yetişkinleri ve elbette çocuk ve kadınları da hesaba katmakta ve bölge nüfusunun iki yüz bin kişi olduğu yönünde görüş bildirmektedir. Ayrıca bahse konu dönemde bölgenin iki bin dört yüz kilometrekare olduğunu ve bu arazinin sadece üçte ikisinin tarıma uygun olduğunu göz önüne alarak,

temsil etmektedir. Menorah hakkında detaylı bilgi ve sembolik özellikleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Atasağun, Galip, “Yahudilikte Dini Sembol ve Kavramlar”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2001, 11 (11), s. 132.

⁵⁷⁴ Fine, Steven, **Art and Judaism in the Greco-Roman World**, Cambridge University Press, Cambridge 2005, s. 61; Goldstein, 2007, s. 321; Goodman, Martin, **Rome and Jerusalem: The Clash of Ancient Civilizations**, Alfred A. Knopf, New York 2007, s. 106.

⁵⁷⁵ Magness, 2012, s. 232.

⁵⁷⁶ Besalel, 2003, s. 60.

⁵⁷⁷ Shatzman, 1991, s. 23.

⁵⁷⁸ Finkelstein, 2010, s. 50.

bölgenin nispeten yoğun bir nüfusa sahip olduğunu belirtmektedir.⁵⁷⁹ Bahsi geçen faaliyetleri sebebiyle hanedanlığın siyasi bağımsızlığının onun döneminde tesis edildiğine dâir bazı görüşlerin mevcut olduğunu de belirtmek gerekmektedir.⁵⁸⁰ Ancak ilgili kısımlarda siyasi bağımsızlıkla ilgili görüşlerin dayanak noktalarına işaret edilmiş ve bu dayanakların geçersizliği izah edilmiştir.

2.2. Simon Thassi Dönemi

Mattathias tarafından *akıl danışılacak kişi* olarak tanımlanan Simon Thassi, MÖ 143 yılında Ionathan Apphous'un esir alınmasıyla Haşmonayim Hanedanlığı'nın fiili lideri seçilmiştir. Aynı yıl Ionathan Apphous'un öldürülmesiyle bu liderlik resmi (*de jure*) statü kazanmıştır. Mattathias'ın oğullarının en büyüğü ve ailenin hayatta kalan son üyesi konumunda bulunan Simon Thassi, idareyi ele aldığı MÖ 143 yılı itibariyle esasen oldukça ilerlemiş bir yaştadır.⁵⁸¹ Makkabi İsyanı'nın başlangıcından mevcut konumuna kadar tüm sürece şahitlik etmiş olması bakımından oldukça tecrübe sahibi bir liderdir. Mücadele hayatında çok sayıda askeri harekate katılan Simon Thassi, Ioudas Makkabaios ve Ionathan Apphous dönemlerinde gerçekleştirilen faaliyetlerde ön saflarda yer almış ve strategosluk görevi de üstlenmiştir. Ionathan Apphous'un hayatını kaybetmesinin ardından sınırları, müstahkem mevkileri, askeri gücü yerleşmiş ve iç meselelerinin büyük kısmı çözülmüş bir Yahudiye miras kalmıştır. Simon Thassi bu sayede hızlı ve sorunsuz bir şekilde hanedanlığın başına geçebilmiş ve bir otorite boşluğu yaşanmamıştır. Simon Thassi hakimiyetinin başlangıcı itibariyle Yahudiye'nin idari ve toplumsal yapısı, Ionathan Apphous idaresinin son kısmının devamı niteliğindedir. Elbette ilerleyen dönemde birtakım değişiklikler yaşanacaktır. Simon Thassi'nin Haşmonayim Hanedanlığı üzerindeki hakimiyeti MÖ 143 yılından MÖ 135 yılına kadar sürmüştür.

Simon'un *Thassi* epithetinin anlamı üzerinde ittifak edilen bir görüş bulunmamakta ancak yönetici, kılavuz, konsey adamı, bilge ve şevkli anlamları yüklenmeye

⁵⁷⁹ Aperghis, 2004, s. 49.

⁵⁸⁰ Zeitlin, 1968, s. 143; Grayzel, Solomon, **A History of the Jews from the Destruction of Judah in 568 BC to the Present Arab Israeli Conflict**, The New English Library, London 1968, s. 81; Regev, 2013, s. 17 - 18.

⁵⁸¹ Graetz, 1891, s. 520.

çalışılmaktadır.⁵⁸² Ailesi ile ilgili genel bilgiler halihazırda sunulmuş vaziyettedir. Mevcut bilgilere bir fark oluşturacak şekilde, Ionathan Apphous'un cenazesinin Modein'de toprağa verilmesi ve yaptırılan anıtlık bahsinde, kardeşlerin annelerine işaret etmesi muhtemel bir bilgiye tesadüf edilmektedir. Zira tarihçi Iosephos, Simon'un inşa ettirdiği anıtlıktan bahsederken bunların *ebeveynleri ve kardeşleri* adına olacak şekilde yedi adet olduğunu bildirmektedir.⁵⁸³ Burada geçen *ebeveynler* ve *yedi adet* ifadeleri, Mattathias'ın eşinin de burada gömülü olduğunu ortaya koyar niteliktedir. Zira beş erkek kardeş, Mattathias ve adı bilinmeyen anneden oluşan ailenin mevcudu anıtlıklarla aynı olacak şekilde yedidir. Şu durumda belirtilen yedi mezardan biri Mattathias'ın eşi ve dolayısıyla kardeşlerin annesi olan kadına ait olmalıdır ki bu çıkarım adı bilinmeyen kadının en azından Ionathan Apphous dönemine dek hayatta olduğu ve o ölmeden önceki bir tarihte hayatını kaybettiği düşüncesini doğurmaktadır. Ayrıca Simon Thassi kendi mezarı ve anıtını yaptırmış da olmaktadır.

Simon Thassi'nin sonraki kuşak ailesi hakkında da bir takım bilgiler mevcuttur. Buna göre Ionathan, Ioudas, Mattathias ve ismi bilinmeyen bir tane daha olmak üzere dört oğlu bulunmaktadır.⁵⁸⁴ Hiericus valiliği görevi yürüten Ptolemaios adlı bir damadı olduğu bilgisi de onun adı bilinmeyen en az bir kız çocuğa sahip olduğu çıkarımını yapmamıza olanak sağlamaktadır.⁵⁸⁵ Hiericus valisi damat Ptolemaios'un faaliyetleri sayesinde Simon Thassi'nin eşinin, hakimiyetinin başlangıcında hâlâ hayatta olduğu da tespit edilebilmektedir. Elbette kendisinin varlığı tespit edilemeyen kız çocukları ve eşlerinin bulunma ihtimali belirtilmelidir.

2.2.1. Simon Thassi'nin Hakimiyetini Tesis Çabaları

Simon Thassi döneminin hemen başlangıcında, MÖ 142 yılında, VI. Antiokhos Dionysus hayatını kaybetmesiyle Diodotus Tryphon Seleukos tahtını elde etmeyi başarmıştır.⁵⁸⁶ Artık Seleukos toprakları üzerinde bir tarafta Antiokheia merkezli

⁵⁸² Gottheil, Richard ve Krauss, Samuel, "Simon Maccabeus", **Jewish Encyclopedia**, C. IX, (ed. Isidore Singer), Funk and Wagnalls Company, New York ve London 1905, s. 370 – 371.

⁵⁸³ Ios. **ant. Iud.** XIII, 6, 6.

⁵⁸⁴ Graetz, 1891, s. 520.

⁵⁸⁵ **I. Mak.** XVI, 12.

⁵⁸⁶ Strab. XVI, 2, 10; Iust. XXXVI, 1; App. **Syr.** 68. VI. Antiokhos Dionysus'un ölümü konusunda kaynaklar farklı ifadeler kullanmaktadır. Appianos ve Iustinus, onun Diodotus Tryphon tarafından katledildiğini söylerken, Livius, VI. Antiokhos'un Diodotus Tryphon'un rüşvet verdiği doktorlar tarafından

Diodotus Tryphon, diğer tarafta ise Seleukeia Pieria merkezli II. Demetrios Nikator meşru kral oldukları iddialarıyla bulunmaktadır.⁵⁸⁷ Görüldüğü üzere Seleukos Devleti içerisinde yeni bir politik kriz yaşanmaktadır. Artık bir süredir olağan hale gelen ve sadece taht adaylarının değiştiği bu istikrarsız durum, Seleukos Devleti'nin çöküş süreciyle alakalıdır. Tasvir edilen bu politik ve belirsiz hal içerisinde Simon Thassi öncelikle muhtemel saldırılara karşı Yahudiye'yi tahkim ettirme politikasına yönelmiştir.⁵⁸⁸

Tahkim çalışmaları kapsamında çeşitli mevkilere yüksek burçlu kaleler ve aşılması güç surlar inşa ettirmiş ve olası bir kuşatmaya karşı besin ve savaş aletleri gibi kaynaklarla doldurmuştur. Tedbirlerin ardından Syria'da devam etmekte olan taht mücadelesinde II. Demetrios Nikator tarafında saf tutan Simon Thassi, gönderdiği bir heyet aracılığıyla Diodotus Tryphon'a karşı kendisini destekleme niyetinde olduğunu ancak bu doğrultuda kendisinin de desteğe ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir.⁵⁸⁹ Zira Syria'da müstakil bir idareci konumuna yükselen Diodotus Tryphon, her yere ve her şeye el koymaya başlamıştır ki bu durum Yahudiye'yi da tehdit etmektedir.⁵⁹⁰ Simon Thassi'nin talebini makul karşılayan II. Demetrios Nikator cevaben şu mektubu göndermiştir;

Kral Demetrios'tan kralların dostu baş kohen Simon'a ve Yahudi ulusuyla ileri gelenlerine selamlar!

Bize gönderdiğiniz altın taç ve hurma dalı bizi sevindirmiştir. Sizinle genel bir barış yapmaya taraftarız ve yükünüzü azaltmak amacıyla yöneticilere yazacağız. Sizlerle ilgili tüm bildirimlerimiz yürürlüktedir. Yaptığımız kaleler sizin olacaktır. Bugüne dek bilerek ya da bilmeyerek işlenen tüm suçları bağışlıyoruz. Borcunuz olan taç vergisini de bağışlıyoruz. Hierousalem'de ödenmesi alışlagelmiş tüm vergileri kaldırıyoruz. Aranızda koruma askeri olabilecek yetenekte kişiler varsa, gelip koruma askerlerimiz arasına katılsınlar ve aramızda barış olsun.⁵⁹¹

Günümüzde ancak varlığından haberdar olabildiğimiz metin içeriğinden, Simon Thassi'nin de baş kohen olarak tanındığı ve Hierousalem ahalisinin tekrar ve daha kapsamlı şekilde tüm vergilerden muaf tutulduğu anlaşılmaktadır. Ancak aynı muafiyet

gerçekleştirilen bir müdahale sırasında hayatını kaybettiğini belirtmektedir. Konu hakkında bilgi için bkz. Iust. XXXVI, 1; App. **Syr.** 68. VI; Liv. **Per.** 55.

⁵⁸⁷ Diodotus Tryphon bahse konu devletin Antiokheia ve Apameia bölgelerini de kapsayan iç bölgeleri üzerinde hakimken, II. Demetrios Syria ve Phoenikia kıyı bölgelerinde hakimiyetini tesis etmiş vaziyettedir. Seleukos Devleti'nin tamamını elde etme amacıyla olan Diodotus Tryphon, II. Demetrios ve taraftarlarına karşı girişeceği mücadeleye hazırlık yapmaktadır (Diod. XXXIII, 28).

⁵⁸⁸ Milman, 1913, s. 378.

⁵⁸⁹ Graetz, 1891, s. 520.

⁵⁹⁰ **I. Mak.** XIII, 33 - 34; Ios. **bell. Iud.** I, 2, 2.

⁵⁹¹ **I. Mak.** XIII, 35 - 40.

tüm Yahudiye ahalisi için geçerli gözükmemektedir. Görüldüğü üzere Ionathan Apphous tarafından da uygulanan Seleukos taht mücadelelerine taraf olarak politik ve mali kazanımlar elde etme usulü tekrar yürürlüktedir. II. Demetrios Nikator'un vergilerle ilgili ifadelerini temel alan bazı görüşlere göre Haşmonayim Hanedanlığı siyasi bağımsızlığını bu noktada kazanmıştır.⁵⁹² Ancak bu görüşlere katılmanın mümkün olmadığını belirtmek gerekmektedir. Zira bahse konu imtiyazlar meşruiyeti henüz tartışmalı olan bir üst otorite tarafından tanınmaktadır. Dolayısıyla sunulan imtiyazlar gerçekleşeceği belirsiz birer vaat konumundadır.

II. Demetrios Nikator ile kurduğu ittifakla Syria'da girişeceği faaliyetlere meşruiyet kazandıran Simon Thassi, derhal bölge üzerinde etkisini artıracak girişimlere yönelmiştir. Önce Gazara kuşatılmış ve ahalisinin antlaşmaya yanaşmaması üzerine tümü kentten sürülmüştür. Burada bulunan pagan idolleri temizlendikten sonra Yahudiliğe bağlı ve saygılı kişiler iskân ettirilmiş ve ayrıca Simon Thassi için bir konak inşa edilmiştir.⁵⁹³ Simon Thassi'nin bilinçli bir şekilde uyguladığı iskân politikası şüphesiz bölgenin tekrar elden çıkmasını önleme amacına hizmet etmektedir. Zira Gazara, Emmaus'un kuzeybatısına çıkan dağ geçitlerinin bulunduğu bir mevki olması hasebiyle oldukça önemli bir konumdur. Buradaki geçitler aracılığıyla Hierousalem ile Ioppe arasındaki bağlantı, diğer bir deyişle Akdeniz kıyısı bağlantısı sağlanmaktadır.⁵⁹⁴ Gazara, II. Demetrios Nikator namına elde edilmesine rağmen kente yerleştirilen Yahudi ahali uygun an geldiğinde derhal Haşmonayim Hanedanlığı hakimiyetini kabul edecektir. Böylece kurulması hedeflenen siyasi anlamda bağımsız devletin Akdeniz bağlantısı sağlanmış olacaktır. Gazara'da gerçekleştirilen hadiseye goyim ahali açısından bakıldığında bir sürgün olduğu görülmektedir. Milli tarihleri boyunca sürgün ve inanç sebebiyle zulme uğrama konularında tecrübe sahibi bir milletin, yüzyıllar boyunca lanetle andıkları muameleleri başka topluluklara reva görmesi son derece ironiktir.

⁵⁹² Milman, 1913, s. 378; Zeitlin, 1968, s. 143; Rappaport, 2012, s. 156.

⁵⁹³ **I. Mak.** XIII, 43 - 48. Arkeolog Yahiel Zelinger, I. Makabeler Kitabında anlatılan bu tarihi hadisenin arkeolojik verilerle de doğrulanabildiği düşüncesindedir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz.; Zelinger, Yahiel, "Go West; Archaeological Evidence for Hasmonean Expansion toward the Mediterranean Coast", **The Middle Maccabees, Archaeology, History and the Rise of the Hasmonean Kingdom**, (ed. Andrea M. Berlin ve Paul J. Kosmin), SBL Press, Atlanta, 2021, s. 120 – 121.

⁵⁹⁴ Zeitlin, 1968, s. 143.

2.2.2. Haşmonayim Hanedanlığı'nın Özerkliği

İlk faaliyetleri doğrultusunda ana bölgelerini güvenlik altına almayı ve faaliyetlerine meşruiyet kazandırmayı başaran Simon Thassi, etki sahasını Akdeniz kıyılarına kadar ulaştırmıştır. Devam ettiği faaliyetleri Haşmonayim Hanedanlığı'nın özerk bir yapıya bürünmesiyle sonuçlanacaktır. Bu mühim hadise Akra'da bulunan Seleukos garnizonunun tahliye edilmesi ve Yahudi Meclisi'nin hanedanlığa meşruiyet kazandırmasından iki gelişmeyle gerçekleşecektir.

2.2.2.1. Akra Garnizonu'nun Tahliye Edilmesi

Simon Thassi'nin Yahudiye ve çevresinde etkisini artıran faaliyetlerde bulunduğu sırada Akra garnizonunda bulunanlar büyük sıkıntılar altındadır. Ionathan Apphous'un daha önce yaptırmış olduğu set sebebiyle temel ihtiyaçların karşılanması noktasında yetersiz kalmaktadır. Baş gösteren kıtlık sebebiyle ölümler dahi yaşanmaya başlamıştır. Garnizonda bulunanlar için Simon Thassi ile antlaşma yapmaktan başka çözüm yolu kalmamıştır. Bu kapsamda MÖ 142 yılında varılan antlaşmayla Akra'da bulunan Seleukos kuvvetleri ile mityavnim ahalinin bölgeden ayrılmasına müsaade edilmiştir. Ardından aynı yılın İyar⁵⁹⁵ ayının 23'ünde Akra tüm pagan sembollerden temizlenmiş ve bu hadisenin her yıl bayram olarak kutlanmasına karar verilmiştir.⁵⁹⁶ Megillat Taanit'te, İyar ayının 23'ünde garnizonun Hierousalem'den ayrıldığı belirtilmekte ve bu gün özel addedilmektedir. Megillat Taanit'te anılan bu hadise, bahse konu Simon'un faaliyeti olmalıdır.⁵⁹⁷ Bölgede iskan ve imar faaliyetlerine de girişilerek artık Akra yerine Baris (Birah) olarak anılacak bölgeye Simon Thassi adına bir konak inşa edilmiş ve hareket merkezi haline getirilmiştir.⁵⁹⁸ Daha önce Gazara'da inşa edildiği belirtilen konak ise tüm askeri güçlerin kumandanı sıfatıyla atanan Simon oğlu Ioannes'in merkezi yapılmıştır.⁵⁹⁹ Görüldüğü üzere Simon Thassi iskan ve teşkilatlanma çalışmalarını tüm hızıyla sürdürmektedir.

⁵⁹⁵ İyar resmi İbrani takviminin sekizinci, dini takviminin ise ikinci ayıdır. 29 gün süren bu ay Miladi takvimde yıla göre değişkenlik gösterecek şekilde 10 Nisan ile 8 Haziran aralığına isabet etmektedir. İyyar ayı hakkında detaylı bilgi için bkz. Hirsch, Emil G., "İyyar", **The Jewish Encyclopedia**, C. VII, (ed. Isidore Singer), Funk & Wagnalls Company, New York ve London 1904, s. 14.

⁵⁹⁶ **I. Mak.** XIII, 49 - 51; **Ios. ant. Iud.** XIII, 6, 7; Graetz, 1891, s. 523.

⁵⁹⁷ **Megillat Taanit**, 2 (c) = Zeitlin, 1922.

⁵⁹⁸ Graetz, 1891, s. 525.

⁵⁹⁹ **I. Mak.** XIII, 53.

Akra Garnizonu'nun tahliye edilmesi sadece Haşmonayim idaresi için değil Yahudi tarihi için de önem arz eden bir hadisedir. Zira Bet ha-Mikdaş'a oldukça yakın bir konumda bulunan Akra, konumu hasebiyle Hierousalem üzerinde büyük bir tehdit unsurudur. Yahudilerin, Seleukos tabiiyeti altında bulunduğunun bir göstergesi konumundadır. Bu bağlamda Akra'nın kurtarılması Yahudiler açısından Helenizm karşısında elde edilen büyük bir galibiyet niteliğindedir.⁶⁰⁰ Öte taraftan MÖ 168 yılında IV. Antiokhos Epiphanes tarafından yerleştirilmiş olan garnizonun yıllarca süren direnişe rağmen MÖ 142 yılında ancak tahliye edilebildiği görülmektedir ki hadisenin gerçekleştiği sırada Seleukos Devleti üzerinde iki kral ve kaotik bir durum hakimdir. Hadisenin gerçekleştiği dönemde Seleukos Devleti dış politikada da Parthlar, Romalılar ve Ptolemaioslar karşısında zor durumdadır. Simon Thassi Akra'yı yirmi altı yılın ardından ancak tasvir edilen vaziyet içerisinde tahliye edebilmiştir. Bu durum esasen Yahudi mücadelesinin Seleukos Devleti karşısında ne kadar zorlandığını ortaya koymaktadır.

2.2.2.2. Haşmonayim Ailesinin Yahudi Meclisi Tarafından Onaylanması

Akra'nın tahliye edilmesinin ardından Simon Thassi bu defa Ioppe'yi ele geçirmek suretiyle Haşmonayim Hanedanlığı'nın Akdeniz bağlantısını daha sağlam bir zemine oturtmayı başarmıştır.⁶⁰¹ Böylece Gazara'ya gerçekleşen harekattan beri bir ülkü haline gelen Yahudilerin Akdeniz'de bir limana sahip olması hedefine ulaşılmıştır. Burada bulunan liman hanedanlığın bölge hakimiyetini güçlendirmekle beraber maddi anlamda da önemli bir gelir kaynağı oluşturmuştur.⁶⁰² Ioppe'nin ardından Beth Zur'u da ele geçiren Simon Thassi yayılmacı faaliyetlerini sonlandırmıştır. Artık o, bölgede otoritesi tartışılmayan bir liderdir. Seleukoslar arasında yaşanan taht mücadelesi ve Akra'nın tahliye edilmiş olması, Hierousalem ve Yahudiye üzerinde Yahudileri endişeye sevk edecek hiçbir unsur bırakmamıştır.⁶⁰³ Simon Thassi'nin bu çabaları ve başarıları neticesinde Yahudiye ahalisi tarımsal faaliyetlerin rahatlıkla sürdürülebildiği güven ve istikrar ortamına kavuşmuştur.

⁶⁰⁰ Zeitlin, 1968, s. 143 - 144.

⁶⁰¹ **I. Mak.** XIV, 4 - 5.

⁶⁰² Graetz, 1891, s. 524.

⁶⁰³ **I. Mak.** XIV, 7 - 8.

Tasvir edilen durum Yahudilerin yıllardır özlemini çektiği ve hayalini kurduğu bir ortama karşılık gelmektedir. Bu sebeple Yahudi ahali, Simon Thassi ve ailesini dolayısıyla Haşmonayim Hanedanlığını onurlandırmaya karar vermiştir. MÖ 140 yılında toplanan Yahudi Meclisi, Simon Thassi'yi etnarkhos, strategos ve baş kohen⁶⁰⁴ olarak tanımıştır. Kaynaklar alınan kararın bronz levhalara kazınıp Zion Dağı'nda sütunlar üzerine asılmak suretiyle ilan edildiğini belirtmektedir.⁶⁰⁵ Günümüzde mevcut olmayan ancak I. Makabeler Kitabı vasıtasıyla haberdar olduğumuz levhaların içeriği ve Yahudi Meclisi'nin aldığı kararlar şu şekildedir;

Baş Kohen Simon'un üçüncü yılına rastlayan yüz yetmiş iki yılında (MÖ 141 / 140), Elul ayının 18'inde Asaramel'de, kâhinlerle halkın, ulusun önderlerinin ve ülke ileri gelenlerinin toplandığı büyük kurulda bize aşağıdaki bilgiler verilmiştir;

Ülkede sık sık savaş olduğu günlerde, Ioarib soyundan gelen Mattathias oğlu Simon ile erkek kardeşleri tehlikeye göğüs gerdiler. Yasa ile tapınağın bütünlüğünü korumak amacıyla düşmana karşı koydular. Böylece uluslarını büyük bir üne kavuşturdular. Ionathan ulusunu canlandırdı ve baş kohen oldu. Ardından ulusunu bir araya getirdi. Düşmanları ülkelerini ele geçirmeyi tasarladı. Amaçları ülkeyi yıkmak ve tapınağı yerle bir etmektir. Sonra Simon, ulusu için savaşmak üzere ortaya çıktı. Ulusunun savaşan erkeklerini silahlandırmak ve ücretlerini ödemek için mal varlığının çoğunu gözden çıkardı. Yahudiye'yi ve Yahudiye'nin sınırındaki Beth Zur'u güçlendirdi. Düşmanın askeri donatım deposu eskiden oradaydı. Oraya Yahudi askerlerden oluşan bir garnizon bıraktı. Bundan öte, kıyıda Ioppe'yi, Azotus'un kıyısında Gazar'ı güçlendirdi. Düşman eskiden burada kalıyordu. Oraya bir Yahudi yerleşim bölgesi kurdu ve yaşamlarını sürdürürebilmeleri için tüm gereksinimlerini karşıladı.

Halk Simon'un inancını gördü ve ulusu için onurunu artırmaya çalışması nedeniyle Simon'un önderleri olmasını istediler ve onu baş kohen atadılar. O süreç içerisinde ve onun yönetiminde putperestleri ülkeden sürmeyi başardılar. Bunların içinde Hierousalem'de, Davud kentinde oturanlar da vardı. Bu putperestler orasını bir kale gibi kullanıp toplu olarak geziye çıkıyor, tapınağın çevresini kirletip kutsal niteliğini bozuyorlardı. Simon oraya Yahudi askerlerini yerleştirdi. Ülkeyle kenti korumak amacıyla orayı güçlendirdi. Hierousalem surlarını yükseltti. Bunun sonucu olarak, Kral Demetrios Simon'un baş kohenliğini onayladı. Onu dostlarından biri yaptı ve onu pek çok onurlandırdı. Kral Demetrios, Romalıların Yahudilere dost, müttefik ve kardeş dediklerini, Simon'un elçilerini onurlandırdıklarını duymuştu. Bundan öte Yahudiler ve kohenleri, güvenilir bir peygamber ortaya çıkıncaya kadar Simon'un sürekli önderleri ve baş kohenleri olması konusunda anlaşmışlardı. Simon ayrıca onların vekili olup tapınak için sorumlu olacak, yapıyı kontrol edecek görevlileri atayacaktı. Ayrıca ülkeyi yönetecek, askeri donatım deposuyla kaleleri kontrol edecek kişileri atayacaktı. Simon tapınağın

⁶⁰⁴ MÖ 142 – 135 yılları arasında baş kohenlik makamında bulunacak olan Simon Thassi, Haşmonayim Hanedanlığı içerisindeki ilk Simon'dur. Ancak genel baş kohenlik silsilesine göre değerlendirdiğimizde o, baş kohen III. Simon olmaktadır (Vanderkam, 2004, s. 270).

⁶⁰⁵ **I. Mak.** XIV, 26; **Ios. ant. Iud.** XIII, 6, 7. Alınan kararların metal veya taş kaidelere yazılarak ilan edilmesinin, Yahudi geleneğine ait bir öge değil, bir Helen âdeti olduğunu vurgulamak gerekmektedir (Schwartz, 2014, s. 47 – 48).

yöneticisi olacak, herkes ona boyun eğecekti. Ülkedeki tüm resmi belgeler onun adına yazılacaktı. Simon mor renkte giysiler giyinecek, altın giysiler takacaktı. Ulusundan ya da kohenlerden hiç kimse bu maddelerden hiç birini ortadan kaldıramaz, verdiği kararlara karşı koyamazdı. Hiç kimse onun izni olmadan ülkenin herhangi bir yerinde toplantı yapamaz ya da mor renkte giysi giyinip altın broşu takamazdı. Bu maddelerin herhangi birine karşı gelen ya da bu maddeleri reddeden kişi yasalara karşı sorumlu olurdu.⁶⁰⁶

Bir nevi genelge niteliğinde olan karar metninde özellikle Ionathan Apphous ve Simon Thassi dönemleri özetlenerek tüm ailenin kahramanlık ve fedakârlıkları övülmüştür. Bu şekilde gerekçenin ortaya konulmasının ardından Simon Thassi'ye verilen yetki ve sorumluluklar sıralanmıştır. Metinde yer alan en dikkat çekici kısımlardan biri güvenilir bir peygamber gelene kadar ifadesidir. Bu ifade II. Tapınak Yahudileri arasında mevcut bulunan mesihçi beklentinin bir tezahürüdür. Vaat edilen ve beklenen mesih gelene kadar Yahudi ulusunun dini, askeri ve idari yetkileri Haşmonayim Hanedanlığı'na emanet edilmiştir. Hanedanlık artık Yahudiler nazarında tüm yetkileri ve tasarrufu elinde bulunduran bir ailedir. Ancak Davud soyundan olmamaları sebebiyle *melekh* (kral) unvanı yerine *nasi* (prens) unvanı kullanılıyor olmalıdır.⁶⁰⁷ Simon'a verilen yetkiler, ülkenin bölgelerine, ordulara ve kalelere görevliler atayabilmeyi de kapsamaktadır. Ancak bu yetkililer tarafından benimsenen veya sahip olunan unvanlar belirsizdir.⁶⁰⁸ Genelge ile ayrıca Ionathan Apphous döneminden beri baş kohenlik makamını elinde bulunduran Haşmonayim Ailesi'nin meşruiyet sorunu da ortadan kalkmıştır. Yahudi Meclisi'nin bu kararları *güvenilir bir peygamber gelene kadar* ifadesiyle her iki makam için de meşru soya mensup olunmaması durumunu çözüme kavuşturmuştur. Netice itibarıyla Haşmonayim Hanedanı, meşru soylara mensup güvenilir kişiler gelip yetkilerini devralana kadar bahsi geçen makamlar üzerinde tasarrufta bulunabilecek emanetçiler haline gelmiştir. Yahudi Meclisi'nin almış olduğu kararların bir diğer önemli yönü, Yahudiye ve Yahudiler üzerindeki liderlik tipinin bir kez daha değişmiş olmasıdır. Zira Simon Thassi'ye layık görülen makamın yetkileri, sadece Haşmonayim taraftarlarını değil mityavnim de dahil olacak şekilde tüm Yahudi ethnosunu kapsamaktadır. Simon Thassi ve ailesi artık yetkileri tüm kamu işlerini kapsayan meşru ve resmi idarecilerdir.⁶⁰⁹

⁶⁰⁶ I. Mak. XIV, 27 - 45.

⁶⁰⁷ Graetz, 1891, s. 527.

⁶⁰⁸ Eckhardt, 2016, s. 64.

⁶⁰⁹ Graetz, 1891, s. 527.

Var olduğu iddia edilen bu belge bahse konu dönemde Yahudi toplumunu kohenler ve sıradan ahali / halk olarak iki gruba ayırmaktadır.⁶¹⁰ Öte taraftan giriş cümlesinde geçen baş kohen Simon'un üçüncü yılında ifadesiyle Yahudilerin artık kendi tarihlendirmelerini Simon ile başlattığı görülmektedir ki bu Helenistik dünyada yaygın olan bir adettir.⁶¹¹ Konu üzerinde dikkatleri celp eden bir diğer önemli husus ise bahse konu yetkilendirmenin Yahudi merciler tarafından gerçekleştirilmiş olmasıdır. Hatırlanacağı üzere baş kohenler özellikle IV. Antiokhos Epiphanes döneminden itibaren, Seleukos kralları tarafından atanmaktadır. Ancak bu defa Simon Thassi, Seleukos otoriteleri tarafından atanmamış veya onların onayını beklememiştir. Yahudi mercilerin bu makamı kendi iradeleriyle sunmuş olması *bir üst organa bağlı olmakla beraber ayrı bir yasayla kendini yönetme yetkisi olan kuruluş, devlet*⁶¹² şeklinde geçen, modern ve çalışma konusu bağlamında anakronik, özerklik tanımı dahilinde, Simon Thassi önderliğindeki Yahudilerin MÖ 140 yılı itibariyle otonom olarak hareket etmeye diğer bir deyişle Seleukos yönetiminden ayrıldıklarını göstermektedir.⁶¹³ Öte taraftan dikkat çekmek gerekmektedir ki alınan kararların Bet ha-Mikdaş'a dikilmesi Haşmonayların, kendilerini tapınakla ilişkilendirerek, onun üstündeki kontrollerini arttırmaları ve liderlikleri ile güçlerini ona bağlamaları anlamına gelmektedir. Böylece yönetici olarak meşruiyetlerini arttırmaya çalışmış ve bir noktada tapınağı politik bir üs olarak kullanmışlardır.⁶¹⁴ Bu hadise Haşmonayim Devleti'nin kuruluşu hususunda bir dönüm noktasıdır. Zira Mattathias'ın isyanı ile başlayan hareket, Ionathan Apphous'un kazanımlarıyla bir hanedanlığa Simon Thassi ile ise özerk bir yapıya bürünmüştür.

II. Demetrios Nikator'un daha önce Yahudileri vergilerden muaf tutma durumu ile özerklik olarak değerlendirdiğimiz Yahudi Meclisi'nin yetkilendirmesinin bazı araştırmacılar tarafından politik bağımsızlık olarak görüldüğünü belirtmek gerekmektedir.⁶¹⁵ Ancak tarihi süreç incelendiğinde bu görüşlere katılmanın mümkün

⁶¹⁰ Van Der Kooij, Arien, "The Claim of Maccabean Leadership and the Use of Scripture", **Jewish Identity and Politics Between the Maccabees and Bar Kokhba Groups, Normativity and Rituals**, (ed. Benedikt Eckhart), Brill, Boston 2011, s. 31.

⁶¹¹ Levine, 1998, s. 40.

⁶¹² Türk Dil Kurumu, **Güncel Türkçe Sözlük**, "Özerk", <sozluk.gov.tr> (17.03.2021).

⁶¹³ Kessler, 2008, s. 160.

⁶¹⁴ Regev, 2013, s. 64 - 65.

⁶¹⁵ Graetz, 1891, s. 520; Freeman, 2013, s. 340; Allegro, 2015, s. 100; Perdue, ve Carter, 2015, s. 213; Grabbe, 2016, s. 68. Haşmonayim Hanedanlığı'nın, Simon döneminde bağımsızlığını kazandığını düşünen ancak bahse konu bağımsızlığa Seleukos Devleti'nin bakışının farklı olabileceğini belirten görüşler de

olmadığı görülmektedir. Zira Simon Thassi'ye belirtilen yetkiler Yahudilerin iç müesseseleri tarafından verilmiş olmasına rağmen dönemin üst otoritesi Seleukos Devleti'ne olan tabiiyetin henüz devam ettiği ve para, sancak, sınır ve teşkilat gibi bağımsızlık alametlerinin henüz mevcut olmadığı açıkça ortadadır. Mevcut durumu bağımsızlıktan ziyade özerklik ile açıklamak daha maküldür.

2.2.3. Simon Thassi'nin Diplomatik Faaliyetleri

MÖ 140 yılı itibariyle Yahudilerin meşru baş koheni olan Simon Thassi daha önce hanedanlık üyeleri tarafından tesis edilmiş olan diplomatik ilişkileri tazeleme ve güçlendirme yoluna da gitmiştir. Bir süredir Yahudi bekası için Seleukos taht adayları arasında taraf olma politikası güden Haşmonayim Hanedanlığı çeşitli adaylar tarafından kendilerine vaat edilen imtiyazların çeşitli sebeplerle yerine getirilmemesi veya getirilememesi durumu sebebiyle geleceklerini ve refahlarını istikrarsız bir Seleukos yönetimine terk etmek istememektedir.⁶¹⁶ Bu sebeple başta Roma Devleti olmak üzere diğer milletlerle olan diplomatik münasebetler sürdürülmektedir.

Simon Thassi tarafından diplomatik amaçlarla oluşturulan heyetlerin görevlendirilme tarihi konusunda bir karmaşa hüküm sürmektedir. Heyetler MÖ 142 yılında Simon Thassi idaresinin hemen başında ya da MÖ 140 yılında Yahudi Meclisi tarafından geniş yetkilerle donatılmasının ardından MÖ 139 yılında görevlendirilmiş olmalıdır.⁶¹⁷ Elçilik heyetinin önce Roma'ya dönüş yolunda ise Sparta'ya uğradığı düşünülmektedir.⁶¹⁸

Heyetlerin görevlendirildiği tarih hususunda kesinlik belirtemeyen kaynaklar, heyetlerin mahiyeti kapsamında detaylı bilgiler sunmaktadır. Buna göre Ionathan Apphous'un ölümünün Sparta ve Roma'da duyulması üzerine bahsi geçen devletler kendilerini ziyaret eden heyetler aracılığı ile Simon Thassi'nin liderliği konusunda

mevcuttur. Bu görüşler hakkında bilgi için bkz. Baron, 1952, s. 229 – 230; Shatzman, 2009, s. 49; Trampedach, 2011, s. 52.

⁶¹⁶ Graetz, 1891, s. 535 – 526.

⁶¹⁷ Schürer, 1973, s. 266 – 67; Smallwood, Mary E., **The Jews Under Roman Rule, From Pompey to Diocletian**, Brill, Leiden 1976, s. 7 – 8.

⁶¹⁸ Zeitlin meseleye farklı bir yaklaşımda bulunarak, bahsi geçen görüşmelerin ilk önce Ionathan Apphous tarafından gönderilen heyet aracılığıyla yapıldığını söylemektedir. Ona göre, görevlendirilen bu heyet henüz Yahudiye'ye dönmeden Ionathan Apphous ölmüştür. Simon Thassi'nin yeni lider olduğunu öğrenen heyet bu defa onun adına görüşmelerde bulunmuştur. Bahsi geçen heyetin Yahudiye'ye dönüşünün ardından ise Simon Thassi kendisine getirilen antlaşma metinlerini onayladığını bildirmek üzere yeni bir heyet görevlendirmiştir (Zeitlin, 1968, s. 146).

malumat sahibi olmuş ve mevcut antlaşmaları yenileyerek Hierousalem’de okunması adına takdim edildiği belirtilen bronz yazıtlar göndermiştir.⁶¹⁹ Yazıtların içeriği hakkındaki detaylar daha öncekilere benzer şekilde, I. Makabeler Kitabının aktarımı sayesinde öğrenilebilmektedir. I. Makabeler Kitabı bu bahiste ilk olarak Spartalılarla varılan antlaşma hakkında bilgi sunmaktadır. Buna göre;

Baş kohen Simon’a, Yahudilerin ileri gelenlerine, kohenlerine ve tüm ulusa Sparta Kenti’nden ve yöneticilerinden selamlar!

Ulusumuza gönderdiğiniz elçiler ne denli ünlü ve onurlu olduğunuzu bize bildirdiler. Onların ziyareti bizi sevindirdi. Onların bildirisi toplantılarımızın tutanağında şöyle kaydedildi;

Antiokhos oğlu Numenius ve Iason oğlu Antipatros, Yahudilerin elçileri olarak bizimle dostluklarını yenilemek amacıyla bizi ziyaret ettiler. Bu önemli kişileri onurlandırmak ulusumuzu sevindirdi ve bildirilerinin bir kopyası genel arşive konuldu. Böylece Sparta hakkında bu bildirinin bir kaydı bulunacaktır. Ayrıca baş kohen Simon için de bir kopya çıkarttık.⁶²⁰

Metinden anlaşıldığı üzere, ittifakın başarıyla yenilenmesi, Antiokhos oğlu Numenius ve Iason oğlu Antipatros’tan oluşan Yahudi heyetin talebi doğrultusunda gerçekleşmiştir. Ayrıca tekrar Spartalıların arşivinden bahsedildiği de görülmektedir. Elçilik heyetinin dikkat çeken bir yönü, kendilerinin ve hatta babalarının Grek isimlerine sahip olmalarıdır. Bu durum Makkabi hareketini destekleyen muhafazakar Yahudiler arasında dahi Helen tesirinin etkili olduğunu göstermektedir.⁶²¹

Romalılar ile temas kuran heyet de Antiokhos oğlu Numenius ve Iason oğlu Antipatros’tan oluşmaktadır.⁶²² Heyetin baş azası olduğunu düşündüğümüz Numenius’a, Roma ziyareti sırasında sunması amacıyla bin mina⁶²³ ağırlığında bir kalkan emanet edilmiştir.⁶²⁴ Gerekli görüşmeleri gerçekleştiren Yahudi heyet, Haşmonayim – Roma dostluk antlaşmasını yenilemeyi başardıklarını gösteren ve çeşitli kral ile devletlere bu dostluğu bildiren bir ferman ile geri dönmüştür.⁶²⁵ Fermanın içeriğinde şu ifadeler yer almaktadır;

⁶¹⁹ **I. Mak.** XIV, 16 - 19.

⁶²⁰ **I. Mak.** XIV, 20 - 23.

⁶²¹ Hengel, 1980, s. 114.

⁶²² Graetz, 1891, s. 526.

⁶²³ Mina yüz drahmi veya kabaca dört yüz otuz grama denk gelen bir ağırlık birimidir. Semitik kökenli olduğu düşünülen mina, Helenler tarafından da kullanılmaktadır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Souter, Alexander, vd., **Oxford Latin Dictionary**, Oxford University Press, Gerat Britain 1968, s. 1110.

⁶²⁴ **I. Mak.** XIV, 24.

⁶²⁵ **I. Mak.** XV, 15.

Romalıların konsülü Lucius'tan Kral Ptolemaios'a selamlar!

Yahudi elçileri var olan dostluk antlaşmamızı baş kohen Simon ile Yahudi ulusunun adına yenilemek için dostlarımız ve müttefiklerimiz olarak bize geldiler. Bin mina ağırlığında bir altın kalkan getirdiler. Biz de çeşitli krallara ve devletlere yazmaya karar verdik. Onları rahatsız etmemelerini, onlara, kentlerine ve ülkelerine saldırmamalarını ya da saldırganlarla işbirliği yapmamalarını istedik. Getirdikleri kalkanı kabul etmeye karar verdik. Düzenbaz kişiler ülkelerinden kaçıp size sığınmışlarsa, onları baş kohen Simon'a teslim edin, o da yasalara göre o kişileri cezalandıracaktır.⁶²⁶

İçerikten anlaşıldığı üzere kararlar Simon Thassi'ye hitaben yazılmamıştır. Roma Devleti, yapılan antlaşma uyarınca diğer krallara ve kentlere gönderdiği notanın bir kopyasını elçilere teslim etmiştir. İçerikte yer alan *çeşitli krallar ve kentler* ifadesiyle bünyesinde hatırı sayılır miktarda Yahudi barındıran veya Yahudiye'ye müdahale etme ihtimali bulunan yerler işaret ediliyor olmalıdır. Bunlara da Simon Thassi'nin baş kohen ve Romalıların dostu ve müttefiki olarak tanındığı ilan edilmektedir.⁶²⁷ Roma Senatusu, antlaşmayı yenilemekten öte, kurulan ittifakı çeşitli devlet ve krallara bildirerek Simon Thassi ve Haşmonayim Hanedanlığı'na uluslararası bir statü kazandırmaktadır. Ancak bu durumu da siyasi bağımsızlığa işaret eden bir statü olarak kabul etmek mümkün değildir. Zira Senatus, Haşmonayim Hanedanlığını dost ve müttefik olarak tanımakla beraber Simon Thassi'yi baş kohen ve lider, Yahudileri ise ethnos olarak anmaktadır.

Roma fermanının bir kopyasının II. Demetrios Nikator'a gönderilirken Diodotus Tryphon'a gönderilmemiş olması durumu, Haşmonayim Hanedanlığından ziyade, dönem Syriasının politik vaziyeti hususunda bilgiler sunmaktadır. Şu durumda Roma Senatusu, Diodotus Tryphon'u henüz resmi olarak tanımamıştır. Senatusun bu davranışını Roma Devleti'nin böl ve yönet politikasının vücut bulmuş hali olarak değerlendirmek mümkündür. Zira mevcut adaylar arasında yapılan tercihle Syria'daki mücadelede, II. Demetrios Nikator etkin bir figür olarak tanınmaktadır. Ayrıca Haşmonayim Hanedanlığı'nın da muhatap kabul ediliyor olması aynı politikanın canlı bir diğer örneğidir. Roma Devleti politikaları kapsamında Seleukos Devleti'ni zayıflatması muhtemel her fırsatı değerlendirmektedir.

⁶²⁶ **I. Mak.** XV, 16 - 21.

⁶²⁷ Milman, 1913, s. 378. Kararların gönderildiği şahıs ve mevkiler için bkz. **I. Mak.** XV, 22 – 23.

2.2.4. Simon Thassi – Seleukos Devleti İlişkileri

Simon Thassi'nin Yahudi Meclisi tarafından baş kohen ilan edilmesi ve uluslararası diplomatik ilişkiler kurulması gibi gelişmelerin yaşandığı MÖ 140 ve sonrasında Seleukos Devleti üzerinde devam etmekte olan taht mücadelesi yeni bir boyut kazanmıştır. Simon'un gücünü giderek artırdığı bu dönemde Seleukos Devleti, II. Demetrios Nikator'un MÖ 138 yılında hayatını kaybetmesiyle Diodotus Tryphon hakimiyeti altına girmiştir. Ancak kısa süre sonra II. Demetrios Nikator'un kardeşi VII. Antiokhos Sidetes, varislik iddiasıyla harekete geçmiş ve taraflar arasında yeni bir taht mücadelesi başlamıştır.⁶²⁸ Diodotus Tryphon'un Seleukos Devleti'nin tek hakimi haline gelmesi II. Demetrios Nikator tarafından Simon Thassi'ye sunulan imtiyazların da geçerliliğini yitirmesi anlamına gelmektedir ki bu durum bahse konu imtiyazların siyasi bağımsızlık olarak değerlendirilmesinin imkânsızlığına dâir görüşümüzü desteklemektedir. Öte taraftan Syria hakimi konumunda bulunan Diodotus Tryphon ile aile mirasını elde etmek üzere harekete geçen VII. Antiokhos Sidetes arasında yaşanacak

⁶²⁸ Hatırlanacağı üzere Seleukos Devleti bir süredir Seleukeia merkezli II. Demetrios Nikator ve Antiokheia merkezli Diodotus Tryphon'un idaresi ve tarafların mücadelesi altında bulunmaktadır. Mücadele kapsamında egemenliğini tekrar tesis etmek amacıyla olan II. Demetrios Nikator farklı bir stratejiye yönelerek, MÖ 140 yılında Euphrates'i geçmiş ve Babylonia'ya kadar tüm bölgeyi elde etme amacıyla Mesopotamia'ya girmiştir. O, Seleukos Devleti'nin kuzey kısımlarına tekabül eden ve bir süredir Parth işgali altında bulunan bu bölgede hakimiyet kurabilmesi halinde tüm krallığını tekrar geri kazanabilme fırsatına sahip olabileceği inancındadır. Teorik olarak bu strateji oldukça kabul edilebilir gözükmektedir. Zira bölge ahali de II. Demetrios Nikator'u bu yönde teşvik etmekte ve Parth Kralı I. Mithridates'e karşı girişilecek mücadelede destek sunacağını bildirmektedir. Muhtemel galibiyet, II. Demetrios Nikator'a Seleukos Devleti'nin kuzey kısmını ve büyük bir ordu vaat etmektedir. Ayrıca, işgal altında bulunan Seleukos topraklarını kurtarması, tüm ahali nazarında bir kurtarıcı olarak görülmesini sağlayacaktır. Böylece Diodotus Tryphon'u Syria'dan çıkartabilecek güce erişecek ve tüm krallık üzerinde hakimiyetini tesis edebilecektir. Ancak uygulamada gelişmelerin aksi yönde yaşandığı görülmektedir. Öyle ki MÖ 138 yılında Parthlarla giriştiği mücadelede tüm ordusunu kaybeden II. Demetrios, I. Mithridates'in eline canlı geçmiş ve Hyrkania'da (Cürcan) esir edilmiştir (**I. Mak.** XIV, 1 – 3; **Ios. ant. Iud.** XIII, 5, 11; **App. Syr.** 67). II. Demetrios Nikator'un Parthia'da esir düşmesinin ardında yaşanan gelişmeler Seleukos tahtı üzerinde yeni bir mücadele başlatmıştır. Zira II. Demetrios Nikator'un kardeşi VII. Antiokhos Sidetes, mevcut durumdan haberdar olması üzerine mirası olduğunu iddia ettiği Seleukos topraklarını ele geçirmek amacıyla Rhodes'ten harekete geçmiştir (**App. Syr.** 68) Bu iddianın temeli, bahse konu dönemde gerçekleşen bir evliliğe dayanmaktadır. II. Demetrios'un Parthların eline esir düştüğü sırada II. Demetrios'un eşi Kleopatra ve çocuğu Seleukeia'da bulunuyordu. II. Demetrios'un esaret haberi üzerine çocuğu ve kendi canı için endişe etmeye başlayan Kleopatra, II. Demetrios'un kardeşi olan ve bu sırada Rhodes'te bulunan VII. Antiokhos'u durumdan haberdar etmiş ve Syria'ya gelerek Seleukos tahtını elde etmesi için davet etmiştir. VII. Antiokhos Syria'ya geldikten sonra Kleopatra, II. Demetrios hâlâ hayatta olmasına rağmen, kendisi esir olduğu için yeni taht adayı VII. Antiokhos ile evlenmiştir (**Ios. ant. Iud.** XIII, 7, 1). O, Kleopatra'nın evlendiği üçüncü Seleukos Kralıdır. Hatırlanacağı üzere kendisi ilk olarak babası vasıtasıyla Aleksandros Balas ile evlendirilmişti. Ardından gene babasının politikaları doğrultusunda II. Demetrios ile evlenmişti. Geline nokta ise II. Demetrios'un esir düşmesi ile onun kardeşi VII. Antiokhos ile evlenmektedir.

savaş da an meselesi haline gelmiştir. Haşmonayim Hanedanlığı lideri ve baş kohen Simon Thassi bu dönemde ailenin bir süredir benimsemiş olduğu politikayı sürdürerek Seleukos taht adayları arasında taraf olmak suretiyle konumunu koruma ve güçlendirme üzerine yoğunlaşacaktır.

2.2.4.1. Simon Thassi – VII. Antiokhos Sidetes İttifakı

Girişeceği taht mücadelesinde öncelikle müttefikler bulma çabası içerisine giren VII. Antiokhos Sidetes, Yahudiye’de askeri ve idari anlamda büyük bir güç teşkil eden ve bu yönüyle oldukça kullanışlı bir müttefik konumunda bulunan Simon Thassi’ye, önceki Seleukos krallarının Yahudilere tanıdığı tüm hak ve imtiyazların sunulması, Simon Thassi’nin kendi adına sikke bastırabilmesi ve Hierousalem ile Bet ha-Mikdaş’ın özgürlüğünün tanınmasından oluşan bir antlaşma teklif etmiştir.⁶²⁹ Antlaşma şartları Yahudiler açısından oldukça makul şartlar içermektedir. Haşmonayim Hanedanlığı ile Diodotus Tryphon arasındaki husumetin de etkisiyle Simon Thassi tarafından derhal kabul edilmiş ve ittifak tesis edilmiştir.

VII. Antiokhos Sidetes’in sunduğu imtiyazlar ve özellikle sikke basma hakkı, Simon Thassi’nin mevcut konumuyla birleştiğinde, Haşmonayim Devleti’nin siyasi bağımsızlığının başlangıç noktasını buraya dayandıran bazı görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.⁶³⁰ Bu görüşün öncülerinden olan Graetz, bahsi geçen vaatlerin gerçekleştiğini ve dolayısıyla Simon’un kendi adına sikke bastırıldığını nümizmatik kanıtlarla desteklemeye çalışmaktadır. Kanıt olarak sunduğu sikkelerin ön lejantında *İsrail şekeli*, arka lejantında ise *Yeruşalayim Ha-Kedoşa = Kutsal Hierousalem* ibarelerinin yer alıyor olmasını bağımsızlığa delil olarak sunmaktadır. Ancak delil olarak sunulan bu sikkelerde (prutah) Simon Thassi’nin adı veya nasi ile kohen gadol unvanlarının yer almadığını da bizzat belirtmektedir.⁶³¹

Bahse konu sikkeler üzerinde Simon’un adı ve makamlarının bulunmaması son derece normaldir. Zira yukarıdaki bilgiye dayanan geçersiz görüşe göre Haşmonayim sikke basma uygulamasının MÖ 130 ortalarında Simon döneminde başladığı düşüncesi, gerçekleştirilen arkeolojik kazılar neticesinde çürütülmüştür. David Hendin, daha önce

⁶²⁹ **I. Mak.** XV, 2 - 7.

⁶³⁰ Bu yönde görüş bildiren araştırmacılardan bazıları için bkz. Graetz I, 1891, s. 525; Zeitlin, 1968, s. 145.

⁶³¹ Graetz, 1891, s. 528.

Simon'a ait olduğu düşünölen bu sikkelerinin tamamının epigrafik ve arkeolojik yeni bulgular neticesinde MS 66 - 70 Yahudi - Roma Savaşı dönemine ait olduğunun ortaya çıktığını belirtmektedir.⁶³² Sikkelerin, Simon Thassi dönemine tarihlenmesinin imkânsızlığı ve hatta Simon dönemine tarihlenmesi mümkün olan herhangi bir Yahudi sikkesinin mevcut olmayışı da Ya'akov Meshorer tarafından delilleriyle beraber ortaya konulmuştur.⁶³³ Dolayısıyla bağımsızlık iddialarının asılsız temellere dayandığı ortadadır. Kaldı ki Simon Thassi'ye bu vaatlerde bulunan VII. Antiokhos Sidetes henüz Seleukos Kralı da değildir. Antlaşma içeriğinde yer alan imtiyazlar gerçekleşmemiş ve gerçekleşmesi kesin olmayan ve daha öncekiler gibi feshedilme ihtimali bulunan birer vaatten ibarettir. Simon Thassi'ye vaat edilen sikke basma imtiyazının mahiyeti de belirsizdir. Basılma izni alınan sikkelerin, materyali hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Materyal meselesi bağımsızlık hususunda oldukça önemli bir konudur. Zira Helenistik dönemde gümüş sikke bağımsızlık alameti olarak kabul edilmektedir.⁶³⁴ VII. Antiokhos Sidetes'in Simon Thassi'ye bakır sikke basma vaadinde bulunmuş olma ihtimali göz ardı edilmemelidir ki elde bu tür bir örnek dahi bulunmamaktadır. Zaten VII. Antiokhos Sidetes'in Simon Thassi'ye sunduğu bu imtiyazların hiçbirinin gerçekleşmediği ve vaat safhasında kaldığı taraflar arasındaki ittifakın bozulacağı sonraki kısımda görülecektir. Netice itibariyle henüz siyasi bir bağımsızlıktan söz etmek mümkün değildir.

Taht iddiaları kapsamında MÖ 138 yılında Rhodes'ten harekete geçen VII. Antiokhos Sidetes, Syria'ya ulaşmış ve taht mücadelesini başlatmıştır. O, bölgeye geldiği andan itibaren Seleukos ahalisi tarafından büyük destek ve iltifatla karşılanmış, hatta Diodotus Tryphon'un yakın komutasında bulunan askerlerin de dahil olduğu Seleukos birliklerinin büyük kısmı onun tarafında saf tutmuştur.⁶³⁵ Mevcut durum karşısında Syria'da tutunmasının zor olduğunu idrak eden Diodotus Tryphon, Dor kentine çekilmiştir. VII. Antiokhos Sidetes yüz yirmi bin piyade ve sekiz bin süvariden oluşan büyük bir orduyla onu takip etmiş ve kuşatma altına almıştır.⁶³⁶ Galibiyet elde etme

⁶³² Hendin, David, "Numismatic Expressions of Hasmonean Sovereignty", **Israel Numismatic Journal**, 2007 – 2008, 16, s. 77; Hendin, 2021, s. 140.

⁶³³ Meshorer, Ya'akov, **A Treasury of Jewish Coins**, Yad Ben – Zvi Press, Jerusalem 2001, s. 134. Kaldı ki, mevcut son uzlaşya göre Haşmonayim sikkeleri ilk olarak çok daha sonraki bir dönemde, I. Ioannes Hyrkanos zamanında basılmaya başlanmıştır (Regev, 2013, s. 175).

⁶³⁴ Goldstein, 2007, s. 320.

⁶³⁵ Zeitlin, 1968, s. 150.

⁶³⁶ **I. Mak.** XV, 10 - 14.

umudu kalmayan Diodotus Tryphon Dor'dan, Tripolis'in kuzeyinde yer alan Orthosia'ya, buradan ise Syria Apameasına çekilmiş ve burada hayatını kaybetmiştir.⁶³⁷ Onun ölümüyle VII. Antiokhos Sidetes Seleukos Devleti üzerinde egemenliğini tesis etmeyi başarmıştır.⁶³⁸

Simon Thassi, bu mücadele sırasında, özellikle Dor kuşatmasında, daha önce kurulan ittifaka binaen VII. Antiokhos Sidetes'e seçme iki bin asker ve maddi yardımdan oluşan desteklerde bulunmuştur. Ancak VII. Antiokhos Sidetes, bu desteği kabul etmediği gibi daha önce tarafların vardığı mutabakatı da feshetmiştir.⁶³⁹ Bu gelişme Simon Thassi'ye tanınan ve bazı çevreler tarafından siyasi bağımsızlık olarak değerlendirilen ayrıcalıkların birer vaatten ibaret olduğu tezimizi doğrulamaktadır. Bu noktada, VII. Antiokhos Sidetes'in henüz tesis edilen bir ittifakı uygulamaya geçtiği ilk anda neden feshettiği konusuna açıklama getirmek gerekmektedir. Görünen o ki VII. Antiokhos Sidetes, Syria'ya adım attığı anda edindiği desteğin Diodotus Tryphon'u kendi başına bertaraf edebilmesine olanak sağlayacağını fark etmiştir. Artık Simon Thassi'nin desteğine ihtiyacı bulunmamaktadır ki ihtiyaç duyulmayan bir destek için imtiyazlar sunma zahmetinde bulunmak istememesi gayet olağandır. Ayrıca Syria'nın önemli mevkileri olan ve Simon Thassi hakimiyetinde bulunan Gazara ile Ioppe'nin geri alınması egemen bir yönetici için elzem bir konudur.⁶⁴⁰ Seleukos Devleti içerisinde silahlı gücüyle faaliyetlerde bulunan bir grup VII. Antiokhos Sidetes'in doğal düşmanı haline gelmektedir.

2.2.4.2. Simon Thassi - VII. Antiokhos Sidetes Mücadelesi

Seleukos taht mücadelesinden galibiyetle çıkmayı başaran VII. Antiokhos Sidetes, sonraki adımda ülkesinin bütünlüğünü tesis etme adına harekete geçmiştir. Bu politikanın doğal bir sonucu olarak Simon Thassi ile karşı karşıya gelmiştir. VII. Antiokhos Sidetes, Seleukos toprakları içerisinde özerk hareket eden bir lider konumunda bulunan ve silahlı gücüyle ciddi bir tehdit oluşturan Simon Thassi'ye, Atenobius adlı elçisi aracılığıyla gönderdiği mesajında Seleukos Devleti'ne ait olan Ioppe, Gazara ve Akra'nın

⁶³⁷ Ios. **ant. Iud.** XIII, 7, 2; Strabon, Diodotus Tryphon'un kendini öldürmeye zorlanmak suretiyle hayatını kaybettiğini belirtmektedir (Strab. XIV, 5, 2).

⁶³⁸ **I. Mak.** XV, 37; App. **Syr.** 68; Iust. XXXVI, 1.

⁶³⁹ **I. Mak.** XV, 26 - 27; Ios. **ant. Iud.** XIII, 7, 3.

⁶⁴⁰ Milman, 1913, s. 379.

Haşmonayim işgali altında bulunduğunu belirtmiş ve bahse konu bölgelerin gelirlerinin teslim edilmesinin yanında tazminat olarak bin talanton ödeme yapılmasını da istemiştir. Taleplerinin karşılanmaması durumunda müdahalede bulunmaktan çekinmeyeceğini özellikle vurgulamıştır.⁶⁴¹ Zikredilen mevkillerin Seleukos Devleti'ne ait olduğu ifadesi VII. Antiokhos Sidetes'in Haşmonayim Hanedanlığı'nın politik durumuna bakışını ortaya koymaktadır. Buna göre, Seleukoslar hâlâ Yahudiye'de yer alan mevkiller üzerinde hak iddia etmekte ve Haşmonayim Hanedanlığını tebaası saymaktadır. Bu bakış açısı, siyasi bağımsızlığın Simon Thassi döneminde gerçekleştiğine dâir yapılan yorumları tamamen boşa çıkarmaktadır.

Atenobius'un ilettiği mesaj açıkça göstermektedir ki, toprak bütünlüğünü sağlama arzusunda olan VII. Antiokhos Sidetes Yahudiye üzerine gerçekleştireceği sefer için bir gerekçe yaratma çabasındadır. Simon Thassi'nin kendisine iletilen talep görünümü tehdidi reddetmesiyle de bu amaca ulaşılmıştır. Zira Simon Thassi, VII. Antiokhos Sidetes'e hitaben verdiği cevabında şu ifadeleri kullanmıştır;

Biz yabancı bir ülkeyi ele geçirmediğimiz, bizim olmayan mala el koymadık, ancak atalarımızın mirasını aldık. Düşmanlarımız bir süre için haksız biçimde ve zorla elde etmişlerdi. Şimdi uygun fırsat varken biz sadece atalarımızın mirasına konuyoruz, Ioppe ve Gazara'ya gelince buralar için yüz talanton ödemeye hazırız.⁶⁴²

Simon Thassi'nin bu yanıtı ise Haşmonayim Hanedanlığı'nın meseleye bakışını ve bahse konu hareketin motivasyon kaynağı üzerindeki değişimi ortaya koymaktadır. Hatırlanacağı üzere Mattathias önderliğinde başlayan Makkabi İsyanı'nın motivasyon kaynağı kısaca *dini müdafaa* etmektir. Ioudas Makkabaios'un Hierousalem'i ele geçirip, burada Yahudi ibadetlerini tekrar tesis etmesiyle bu hedef geçerliliğini yitirmiş ve artık Yahudi siyasi bağımsızlığı için mücadele edilmeye başlanmıştır. Geline nokta Simon Thassi'nin kullandığı ifadeler ise Haşmonayim Hanedanlığı'nın artık *ata mirasını tekrar elde etmek* ülküsüyle mücadele ettiğini göstermektedir. Ata mirası ifadesiyle MÖ 1030 – 930 yılları arasında varlığını sürdüren Birleşik Krallık veya Birinci İsrail Krallığı'nın hâkimiyet alanına veya Yahudi inancında önemli yer işgal eden *vaat edilmiş topraklar*

⁶⁴¹ **I. Mak.** XV, 28 - 31. Athenobius bu elçilik ziyareti sırasında Simon ile Akra'nın yerine kurulan Baris'te görüşmüş olmalıdır. Onun, Simon'un sarayının görkemi karşısında şaşkına döndüğü özellikle vurgulanmaktadır (Milman, 1913, s. 379).

⁶⁴² **I. Mak.** XV, 33 - 35.

olgusuna işaret ediliyor olmalıdır.⁶⁴³ Haşmonayim Hanedanlığı, ata topraklarını yeniden elde etme iddiasını mücadelenin temelini yerleştirerek Syria’da giriştikleri faaliyetlere tekrar dini meşruiyet kazandırmaktadır.

Simon Thassi’nin kendisine ulaşan talepleri reddetmesi üzerine VII. Antiokhos Sidetes aslen bir Hyrkaniyalı olan ve tüm Syria kıyı bölgelerinin strategosu konumunda bulunan Kendebaios’u meseleyle ilgilenmesi için görevlendirmiştir.⁶⁴⁴ Derhal harekete geçen Kendebaios ilk olarak Iamnea’da ve Yahudiye’nin bazı kısımlarında katliamlar gerçekleştirmiştir. Ardından Sorek Vadisi’nde yer alan Kedron kentini güçlendirerek karargahını kurmuştur.⁶⁴⁵ Kendebaios’un bu faaliyetlerinden Gazara’da bulunan ve askeri sorumlu olan oğlu Ioannes’in bilgilendirmesi üzerine haberdar olan Simon Thassi, ilerlemiş yaşı sebebiyle artık yürütmesinin mümkün olmadığı mücadelenin sorumluluğunu oğulları Ioudas ve Ioannes’e emanet etmiştir.⁶⁴⁶ Oluşturulan yirmi bin kişilik kuvvetle harekete geçen Simon ve oğulları geceyi Modein’de geçirdikten sonra günün ilk saatlerinde Modein - Ekron arasında yer alan ovalık alanda bulunan Shurak Irmağı civarında Seleukos ordusuyla karşılaşmıştır.⁶⁴⁷

Seleukos ordusu karşısında Haşmonayim ordusunun komutasını üstlenen Ioannes, iki bölüğe ayırdığı piyade birliklerinin arasına süvari birliklerini yerleştiği bir savaş düzeni almıştır. Ardından Shurak Nehri’ni geçerek harekete geçen ilk isim de kendisi olmuştur. Onu takip eden askerlerin de hücumla geçmesiyle Kendebaios birlikleri tam manasıyla bozguna uğramıştır.⁶⁴⁸ Yahudi birlikleri önünden dağınık halde kaçışmaya başlayan Seleukos birliklerinden arta kalanlar Azotus’a kadar çekilmiştir. Ioudas’ın savaş sırasında aldığı yara sebebiyle düşmanı tek başına takip eden Ioannes, Azotus’ta müstahkem mevkiileri ateşe vermek suretiyle mücadeleyi nihayete erdirmiş ve Yahudiye’ye geri dönmüştür. Kaynaklara göre bu mücadelede Kendebaios idaresindeki Seleukos kuvvetleri on bin asker kaybetmiştir.⁶⁴⁹ MÖ 137 / 136 yılında Ioannes’in

⁶⁴³ Bu tanımın işaret ettiği bölgeye keskin sınırlar çizmek oldukça zordur. Ancak Eski Ahit (**Eski Ahit, Yaratılış** 15; 18 – 21), bahsi geçen sınırlara kısmen işaret eden bilgiler sunmaktadır. Yaratılış Kitabında yer alan bilgilere göre, bu alan Nil Nehri ile Fırat Irmağı arasında kalan bölgedir.

⁶⁴⁴ **I. Mak.** XV, 36 - 38; Graetz, 1891, s. 529. Kıyı bölgelerin strategosu daha önce Simon idi (Rappaport, 2012, s. 159). Ancak, muhtemelen Seleukos Kralı değiştiği için görev süresi dolmuş veya yenilenmemiştir.

⁶⁴⁵ **I. Mak.** XV, 39 - 41; Ios. **bell. Iud.** I, 2, 2.

⁶⁴⁶ **I. Mak.** XVI, 1; Ios. **ant. Iud.** XIII, 7, 3; Milman, 1913, s. 379; Goldstein, 2007, s. 320.

⁶⁴⁷ **I. Mak.** XVI, 4 - 5; Zeitlin, 1968, s. 151; Graetz, 1891, s. 529.

⁶⁴⁸ **I. Mak.** XVI, 6 - 10; Ios. **bell. Iud.** I, 2, 2.

⁶⁴⁹ **I. Mak.** XVI, 6 - 10.

kendisini lider ve komutan olarak kanıtladığı bu mücadele, Yahudilerin süvari birliklerinden istifade ettiği ilk savaş olması hasebiyle ayrı bir öneme de sahiptir.⁶⁵⁰ Yahudilerin süvari birliklerini ne zaman ve ne şekilde oluşturduğu yönünde kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Kendebaios'a karşı gerçekleşen savaşta Haşmonayim ordusunda piyadelerin yanında süvarilerin de olması, bu grup askerlerin bir süre önce Haşmonaylar tarafından kullanılmaya başlandığının göstergesidir. Bu durum, Haşmonayim Ailesi'nin Yahudiye dışındaki askeri tecrübeye sahip Yahudilerden, özellikle dağılmasının ardından Tobiad kuvvetlerinin Ioudas Makkabaios'un birliklerine katılmış olmasıyla açıklanmaya çalışılmaktadır.⁶⁵¹ Elbette uzun süredir mücadele ettikleri Seleukos askeri sisteminden etkilenmiş olmaları da muhtemeldir. Kendebaios karşısında alınan bu galibiyet Simon Thassi döneminde girişilen son muharebe ve son zaferdir.

2.2.5. Simon Thassi'nin Ölümü

Kendebaios karşısında alınan galibiyetin ardından bir süreliğine Yahudiye'de sükûnet sağlanmıştır. Zira bu hadiseden, Simon Thassi'nin ölümüne kadar geçen zaman diliminde VII. Antiokhos ile bir mücadelede bulunulmamıştır.⁶⁵² Hatta Simon Thassi, hakimiyeti altında bulunan bölgelere ziyaretlerde bulunmak suretiyle teftişe çıkmıştır. Bu durumu Kendebaios'un daha büyük bir ordu toplama hazırlıklarına girişmesi veya Seleukos Devleti'nin başka meseleler üzerine eğilmiş olmasıyla açıklamak mümkündür.

Simon Thassi teftiş ziyaretleri kapsamında damadı Ptolemaios'un idaresi altında bulunan Hiericus'u ailesi ile beraber MÖ 135 yılının Şevât ayında ziyaret etmiştir. Ptolemaios'un ne zaman Simon Thassi'nin damadı olduğu hakkında detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece Hiericus bölgesi idarecisi olduğu ve babasının adının Abubus olduğu bilinmektedir.⁶⁵³ I. Makabeler Kitabında yer alan bu bilgi ve Simon'un ülkedeki kentleri teftiş ediyor olması, Yahudiye'nin bu dönemde kısmen de olsa idari taksimata gidildiğini göstermesi bakımından önemlidir.⁶⁵⁴ Ancak Ptolemaios Hiericus idareciliği ile yetinmemekte ve tüm Yahudiye'yi ele geçirme planları yapmaktadır. Bu kapsamda

⁶⁵⁰ Goldstein, 2007, s. 320.

⁶⁵¹ Shatzman, 1991, s. 22.

⁶⁵² Allegro, 2015, s. 101.

⁶⁵³ **I. Mak.** XVI, 11 - 14.

⁶⁵⁴ Rappaport, 2012, s. 159. Eckhardt, Haşmonayim Ailesi'nin MÖ 150 – 140 yıllarında Yahudiye'de baş kohen veya strategos gibi unvanlarla yetkili kılındığı sırada diğer bölgelere de Seleukoslar tarafından yerel yöneticiler atandığı düşüncesindedir. Ona göre Abubus oğlu Ptolemaios, bu dönemde Hiericus'ta yetkili kılınan ailenin MÖ 130'lu yıllardaki temsilcisidir (Eckhardt, 2016, s. 65).

Simon Thassi ile oğullarını ortadan kaldırma arzusundadır.⁶⁵⁵ Hiericus valisi Ptolemaios'un planlarının temeli hususunda doğrudan bir bilgi mevcut değildir. Onun, Simon'u öldürerek idareyi ele geçirme stratejisi esasen Seleukos tahtı üzerinde on yıllardır uygulanan bir yöntemin yerel bir taklididir. Muhtemel sebepler arasında VII. Antiokhos Sidetes'in Ptolemaios'u teşvik ediyor olma ihtimali başı çekmektedir. Kendebaios'un mağlubiyeti üzerine aileyi içten yıkmak amacıyla Ptolemaios'un iktidar hırsı körüklenmiş olabilir.⁶⁵⁶ Ayrıca Haşmonayim idaresine karşı olan Yahudiye ahalsinin etkisi veya salt kişisel ihtiras ile alakalı bir durum olma ihtimali de söz konusudur.

Hiericus valisi Ptolemaios kendisini ziyarette bulunan Simon Thassi ve ailesi şerefine Dok (Dagon) adlı küçük bir kentte düzenlediği ziyafet sırasında içkinin tesiri altına giren Simon Thassi ve ailesine MÖ 135 yılında bir suikast gerçekleştirmiştir. I. Makabeler Kitabına göre suikast neticesinde Simon Thassi ve oğulları Mattathias ile Ioudas katledilmiştir.⁶⁵⁷ Suikastın ardından ödüllendirilmeyi belki de Yahudiye'nin idaresinin kendisine verilmesini umut eden Ptolemaios durumu derhal VII. Antiokhos Sidetes'e bildirmiştir. Bir taraftan da Simon Thassi'nin suikast sırasında Gazara'da bulunan oğlu Ioannes'i ortadan kaldırmak için harekete geçmiştir.⁶⁵⁸ Suikastın hemen ardından, Ptolemaios'un derhal VII. Antiokhos Sidetes'e müracaat etmesi, az önce belirtilen, suikast hususunda Seleukos kışkırtmaları ihtimalini kuvvetlendirmektedir.⁶⁵⁹

MÖ 135 yılında gerçekleşen suikast neticesinde artık Mattathias'ın tüm oğulları ortadan kalkmış olmaktadır. Simon Thassi'nin cenazesinin durumu hakkında bir bilgi bulunmamasına rağmen onun da Modein'de bulunan aile mezarlığına gömülmüş olması muhtemeldir. Mattathias'ın oğullarından hiçbiri doğal yollarla hayatını kaybetmemiş

⁶⁵⁵ **I. Mak.** XVI, 13 - 14.

⁶⁵⁶ Graetz, 1891, s. 529; Zeitlin, 1968, s. 152; Klausner, J., "John Hyrcanus I", **The Hellenistic Age Political History of Jewish Palestine from 332 BCE to 67 BCE**, (ed. Abraham Schalit), W.H. Allen, London 1976, s. 211.

⁶⁵⁷ **I. Mak.** XVI, 15 - 16. Ancak Iosephos, Simon Thassi'nin suikast sırasında öldüğünü teyit etmekle beraber oğullarının durumu hakkında farklı bir bilgi sunmaktadır. Ona göre Mattathias ile Ioudas ve anneleri rehin alınmıştır (Ios. **bell. Iud.** I, 2, 3; Ios. **ant. Iud.** XIII, 7, 4). Biz bu noktada, o sırada Simon ile beraber bulunmayan Ioannes hariç diğer oğullarının öldürüldüğü ve annenin rehin alındığı düşüncesindeyiz. Konu hakkında birçok araştırmacı da Simon ile birlikte bulunan oğullarının öldürüldüğü kanaatinde. Bu görüşler hakkında bilgi için bkz. Graetz, 1891, s. 529; Milman, 1913, s. 379; Zeitlin, 1968, s. 152; Goldstein, 2007, s. 320; Vermes, 2014, s. 25.

⁶⁵⁸ **I. Mak.** XVI, 18 - 19; Ios. **ant. Iud.** XIII, 7, 4.

⁶⁵⁹ Allegro, 2015, s. 102.

dava uğruna savaş meydanlarında can vermiş veya çeşitli komplolara kurban gitmişlerdir. Bu durum ailenin adanmışlığını gösteren ince bir ayrıntıdır. Özerk Haşmonayim Hanedanlığı'nın bağımsızlık mücadelesi artık üçüncü kuşak aile mensupları tarafından yürütülecek bir hareket haline gelmiştir.

Simon Thassi, bağımsız Haşmonayim Devleti'nin kuruluşuna giden yolda büyük başarılarla imza atmış bir liderdir. Onunla beraber aile tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Zira Haşmonayim ailesi artık çevre pagan bölgeleri terörize etmekten öte, kendi hakimiyet alanlarını genişletme adına faaliyet göstermektedir. Özellikle Akdeniz'e erişim hedeflenmektedir.⁶⁶⁰ Bu doğrultuda en büyük icraatlarından biri şüphesiz Yahudi ahali nazarında Haşmonayim Hanedanlığı'na meşruiyet kazandırmış olmasıdır. Bu sayede özerk hareket edilebilmektedir ve liderlik aileyle resmen bütünleşmiştir. Akra Garnizonu'nun tahliyesi de bağımsızlık yolunda kazanılan bir diğer önemli başarıdır. Böylece Helen hakimiyetinden kurtulabileceği düşüncesi, Yahudi ahalinin zihinlere yerleşmiştir. Gerçekleşen sınır genişletmeleri ve refahla, Yahudiye nüfusunun bu dönemde yüz bin kişiyi aştığı düşünülmektedir.⁶⁶¹ I. Makabeler Kitabı Simon Thassi'nin faaliyetlerini şu cümlelerle özetleyerek övmektedir;

Simon'un yönetiminde ülke barış içinde yaşadı. O ulusunun iyiliğini istedi. Herkes onun yönetiminden ve yaşamındaki görkemden kıvanç duyuyordu. Tüm görkemini bütünlemek için Ioppe'yi ele geçirdi ve orası liman oldu. Böylece denizdeki adalara ulaştı. Ulusunun sınırlarını genişletti. Ülkesinde yönetimini sürdürdü. Tutsakların çoğunu yeniden yerleştirdi. Gazar'ı (Gazara), Beth Zur'u ve kaleyi (Akra) yeniden ele geçirdi. Temiz olmayan şeyleri oradan attı. Hiç kimse ona karşı koyamadı. Barış içinde ülkelerini ekip biçtiler. Toprak, ovadaki ağaçlar ürün verdi. Yaşlılar sevinçle sokaklarda oturdular. Ülkelerindeki bolluğu konuştular. Gençler süslü giysiler giyip silah taşıdılar. O, kentlerde besin bulundurdu. Ünü dünyanın öbür ucunda duyuluncaya dek kentleri güçlendirdi. Ülkede barışı korudu. İsrail büyük sevinç duydu. Her vatandaş kendi asmasının ve incir ağacının altında oturdu. Halkı kaygılandırarak hiç kimse yoktu. Ülkede onlarla savaşacak bir tek düşman kalmadı. O günlerde krallar ezildi. O, ulusunun rütbe ve mevkiye aşağı olan kişilerini güçlendirdi. Yasaya uymayanları ve kötü insanları ülkeden uzaklaştırdı. Yasaya uymak için çaba gösterdi. Tapınağa yeni bir görkem kattı. Tapınağı kutsal taslarla doldurdu.⁶⁶²

⁶⁶⁰ Trampedach, 2011, s. 69.

⁶⁶¹ Finkelstein, 2010, s. 52.

⁶⁶² **I. Mak.** XIV, 4 – 15.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAĞIMSIZ HAŞMONAYİM DEVLETİ

Mattathias'ın hayatta olan son oğlu Simon'un da ölmesiyle Haşmonayim Hanedanlığı'nın mücadelesi bir sonraki kuşağa, Simon'un oğulları üzerinden taşınmıştır. Simon'un oğulları arasındansa, I. Ioannes Hyrkanos idareyi elde etme şansına sahip olacaktır. I. Ioannes Hyrkanos'un kardeşlerinin katledilmiş olması sebebiyle idare daha sonra onun oğulları tarafından devralınacaktır.

3.1. Kuruluş ve Yükseliş Dönemi

I. Ioannes Hyrkanos, ailenin Mattathias döneminden beri sürdürdüğü mücadeleyi ve babası Simon'dan devraldığı özerk yapıyı, bağımsız hale getirmeyi başaran kişidir. Bu başarı salt Ioannes Hyrkanos'un faaliyetleri neticesinde değil iç ve dış gelişmeler olmak üzere çok sayıda bileşenin etkisiyle gerçekleşecektir. Zira Iustinus'un da belirttiği gibi Yahudilerin bahse konu bağımsızlığında Roma desteği önemli bir etkidir.⁶⁶³ Haşmonayim Hanedanlığı'nın bağımsızlığı, Romalı Gnaeus Pompeius'un bölgeyi ilhak etmesine kadar sürecek, bu tarihe kadar ise Haşmonayim Hanedanlığı mensubu kimseler bölgede hâkim konumda bulunacaktır. Bu yönüyle I. Ioannes Hyrkanos'un Bağımsız Haşmonayim Devleti'ni tesis edeceği ve bahsi geçen devletin oğulları ve torunları tarafından yönetileceği bu bölüm MÖ 135 ile MÖ 63 yılları aralığını kapsamaktadır. Dönemin başlangıcı itibariyle, henüz bir bağımsızlıktan bahsetmek mümkün olmadığından, idari ve toplumsal yapı Simon dönemindekiyle benzer şekildedir. Diğer bir deyişle I. Ioannes Hyrkanos, Yahudi Meclisi tarafından meşruiyeti tanınmış baş kohen, strategos ve meridarkhostur.⁶⁶⁴ Elbette bu konum üzerinde yaşanacak değişiklikler ilgili kısımlarda vurgulanacaktır.

3.1.1. I. Ioannes Hyrkanos Dönemi

I. Ioannes Hyrkanos, Simon'un üç oğlundan en genç olanıdır. Onun idareye geçtiği tarihte erkek kardeşleri Mattathias ile Ioudas hayatta değildir.⁶⁶⁵ Bu sebeple otoritesini

⁶⁶³ Iust. XXXVI, 3.

⁶⁶⁴ Goldin, 1970, s.119.

⁶⁶⁵ I. Mak. XVI, 15 - 16.

tesis etme hususunda aile içi bir problemle karşılaşmamıştır. Erkek kardeşleri dışında en az bir de kız kardeşi olduğu Hiericus Valisi Ptolemaios ile evli olan kız kardeş bahsinden tespit edilebilmektedir. Ancak bu kız kardeşin adı ve akıbeti hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Elbette varlıklarını kaynaklardan öğrendiğimiz bu kardeşlerinin dışında, başka kardeşlerinin olması da mümkündür. I. Ioannes Hyrkanos'un annesi hakkında da benzer şekilde, Hiericus Valisi Ptolemaios'un faaliyetleri neticesinde bilgi sahibi olunabilmektedir. Daha önce belirtildiği üzere adı bilinmeyen bu kadın, MÖ 135 yılı itibariyle henüz hâlâ hayatta ve Ptolemaios'un esiri konumundadır.

I. Ioannes Hyrkanos'un evlilik veya evliliklerinden dünyaya gelen Aristoboulos, Antigonos, Aleksandros Iannaios, Absalom ve adı tespit edilemeyen bir çocuk olmak üzere toplamda beş oğlu bulunmaktadır.⁶⁶⁶ İsmi zikredilenler dışında başka oğulları veya kız çocukları olması da muhtemeldir. Ancak mevcut kaynaklar bu noktada sessiz kalmaktadır. Eşi hakkında ise benzer şekilde dolaylı yollardan birtakım bilgiler edinilebilmektedir. Buna göre, I. Ioannaes Hyrkanos'un ölümünün ardından oğlu Aristoboulos, annesiyle idari konularda bir anlaşmazlık içine düşmüş ve bu kapsamda onu hapsedirerek açlıktan ölmesine sebep olmuştur.⁶⁶⁷ Ancak bu eş veya muhtemel diğer eşler hakkında belirtilen dışında bir bilgiye rastlanılmamaktadır.

I. Ioannes Hyrkanos'un doğum adı Ioannes (Yohanan) olmakla birlikte Hyrkanos aile içinde adet olduğu üzere bir epithet olarak kullanılmaktadır. Hyrkanos epithetinin temeli veya kendisine uygun görülüş sebebi konusunda kesin bir açıklamada bulunmak güçtür.⁶⁶⁸ Hatta I. Makabeler Kitabı kendisinden bahsederken hiçbir şekilde bu epitheti kullanmamaktadır. Epithetin kendisine uygun görülmesi konusundaki mevcut ihtimaller arasında, Simon döneminde Hyrkanialı Kendebaios karşısında aldığı galibiyete atfen bu adın kendisine layık görüldüğü düşüncesi öne çıkmaktadır.⁶⁶⁹ Ayrıca Hyrkanos adının

⁶⁶⁶ Beşinci oğulun adı hakkında bilgi vermeyen kaynaklar onun I. Ioannes Hyrkanos sonrası dönemde, Aristoboulos'un hâkimiyeti sonunda taht iddiasında bulunması sebebiyle kardeşi Aleksandros Iannai tarafından öldürüldüğünü söylemektedir. Kendisinin varlığından bu şekilde haberdar olunmaktadır (Ios. **ant. Iud.** XIII, 10, 7; XIII,12,1).

⁶⁶⁷ Ios. **ant. Iud.** XIII, 11, 1.

⁶⁶⁸ Esasen bu epithet, sadece Iosephos'ta geçmektedir. I. Makabeler, Talmudik kaynaklar ve hatta kendisinin bastırıldığı sikkelerde dahi Hyrkanos adı hiçbir şekilde kullanılmamaktadır (Rappaport, 2012, s. 159).

⁶⁶⁹ Graetz, 1891, s. 529. Diğer bir görüşe göre, ileride VII. Antiokhos'un Parth seferine dâhil olan I. Ioannes Hyrkanos, Hyrkanos adını bu sefer sırasında gösterdiği faaliyetlerden ötürü almıştır. Konu hakkında bilgi için bkz. Dabrowa, Edward, **Hasmoneans and Their State; A Study in History, Ideology and the Institutions**, Jagiellonian University Press, Krakow 2010, s. 67, dp. 3.

Persia’da yer alan bir bölgenin Grekçe adı olması sebebiyle bu ismin Hyrkanos’a kendisinin VII. Antiokhos’un Parth seferine katılması sebebiyle verildiği düşünülmektedir. Ancak bu isim Hyrkanos zamanından çok önce, hatta Makkabi isyanından önce dahi bölgede kullanımdadır.⁶⁷⁰ I. Ioannes Hyrkanos, Babil Talmudu, Kudüs Talmudu (Talmud Yerusalmi) ve Mişna’da ise Yohanan Kohen Gadol = Baş Kohen Yohanan olarak anılmaktadır.⁶⁷¹

I. Ioannes Hyrkanos hâkimiyetini tesis ettiği MÖ 135 yılından ölüm tarihi olan MÖ 104 yılına kadar Haşmonayim Hanedanlığını yönetecek ve idaresinde önemli başarılar elde edecektir. Hakimiyetinin başlangıcı itibariyle o, hem idari hem de askeri konularda oldukça tecrübe sahibi bir liderdir. Hatırlanacağı üzere daha önce MÖ 140 yılı civarında tüm askeri güçlerin komutanı ve Gazara idareciliği görevlerini üstlenmiştir. Ayrıca Simon döneminde gerçekleşen Kendebaios ile mücadele sırasında da ön saflarda yer alarak Yahudi ordusunu komuta etmiştir. I. Ioannes Hyrkanos’un hakimiyetinin Hierousalem’de kabul edildiği an itibariyle hâkimiyet sahası, batıda Ioppe aracılığı ile Akdeniz’e, doğuda Hiericus’a, kuzeyde Gofna ve Timnah’a, güneyde ise Idumaea’ya kadar uzanmaktadır.⁶⁷²

3.1.1.1. I. Ioannes Hyrkanos’un Hakimiyetini Tesis Etmesi

Babası ve kardeşlerinin öldürülmesi üzerine hanedanın meşru varisi konumuna yükselen ve bu sırada Gazara’da bulunan I. Ioannes Hyrkanos, öncelikli olarak Hierousalem’e girerek hakimiyetini tesis etme amacındadır. Bu kapsamda, meşruiyeti üzerinde hanedan dışı bir tehdit olarak anabileceğimiz Hiericus Valisi Ptolemaios ile mücadele etmesi gerekmektedir. Bu mücadeleyle ayrıca babası ve kardeşlerinin intikamını alıp, annesini kurtarma imkânına da sahip olacaktır. Sonrasında ise Seleukos Devleti nazarında kendisine bir konum edinmesi gerekecektir.

3.1.1.1.1. I. Ioannes Hyrkanos’un Hierousalem’e Girişi

MÖ 135 yılında Simon ve oğullarının Dok’da katledilmesinin ardından Hiericus Valisi Ptolemaios’un, Gazara’da bulunan I. Ioannes Hyrkanos üzerine adamlarını sevk ettiğinden bahsedilmişti. Bu sırada Gazara’da bulunan I. Ioannes Hyrkanos da Dok’da

⁶⁷⁰ Tal, 1987, s. 2.

⁶⁷¹ **BT. Berakhot** 29a; 6; **KT. Sotah** 9; 11, 1; **M. Maaser Şeni** 5; 15; **M. Sotah** 9; 10.

⁶⁷² Eshel, 2008, s. 63.

gerçekleşenlerden haberdar olmuş ve derhal karşı harekate başlamıştır.⁶⁷³ Gazara'dan hızla Hierousalem önlerine gelen I. Ioannes Hyrkanos burada ahaliden büyük destek görmüş ve şehre kabul edilmiştir. Onun Hierousalem'e girdiği sırada Ptolemaios, kente daha önce girip kontrol altına almak amacıyla, bir diğer girişe yönelmişse de ahalinin direnişiyle karşılaşmış ve kente kabul edilmeyerek amacına ulaşmamıştır. Böylece Hierousalem'e girme umutları sona eren Ptolemaios, Hiericus'ta bulunan Dok Kalesine geri çekilmiştir. Hierousalem'e kabul edilen ve ahalinin teveccühüne mazhar olan I. Ioannes Hyrkanos ise MÖ 135 yılında özerk Yahudilerin yeni lideri olmuştur.⁶⁷⁴ Bu noktada açıkça görülmektedir ki Hiericus Valisi Ptolemaios'un, Simon ve ailesine karşı giriştiği faaliyetler neticesinde beklediği Seleukos yardımı VII. Antiokhos tarafından kendisine gönderilmemiştir.

I. Ioannes Hyrkanos idaresinin meşruiyet kazanmasıyla artık Haşmonayim Hanedanlığı tarihinde yeni bir sayfa açılmış olmaktadır. Zira Mattathias'ın başlattığı mücadele artık torunları aracılığıyla devam ettirilmektedir. Mattathias'ın oğullarından sonra, torunlarının üçüncü nesil olarak idareye geçmesi ve liderliğin artık babadan oğula geçer hale gelmesiyle hanedan geleneği ve veraset politikası bu dönemde yerleşmeye başlamıştır.

3.1.1.1.2. Hiericus Valisi Ptolemaios ile Mücadele

Hierousalem'de otoritesi kabul edilen I. Ioannes Hyrkanos artık Yahudilerin idarecisi ve baş kohenidir.⁶⁷⁵ Onun ilk icraatı tabiatıyla Hiericus Valisi Ptolemaios üzerine gitmek olmuştur. Bu hareketin birden çok sebebi bulunmaktadır. Elde edilecek galibiyetle, I. Ioannes Hyrkanos'un katledilmiş olan aile bireylerinin intikamı alınacak ve rehine konumunda bulunan annesi kurtarılacaktır. Ayrıca Yahudiye içerisinde idare karşıtı bir harekete girişmiş olan Ptolemaios da etkisiz hale getirilecektir. Bu hedeflerle harekete geçen I. Ioannes Hyrkanos, hakimiyetinin hemen başlangıcında Hiericus'a ulaşmış ve Dok Kalesi'ni kuşatma altına almıştır.⁶⁷⁶ Kuşatma karşısında oldukça zor durumda kalan Ptolemaios çareyi, elinde bulunan rehineyi surların üzerine çıkartıp eziyet etmek suretiyle kuşatmanın sona erdirilmesini sağlamaya çalışmakta bulmuştur. Hatta

⁶⁷³ I. Mak. XVI, 21.

⁶⁷⁴ Ios. bell. Iud. I, 2, 3; Ios. ant. Iud. XIII, 7, 4.

⁶⁷⁵ Vanderkam, 2004, s. 285.

⁶⁷⁶ Margolis, vd., 1956, s. 151.

kuşatmanın sürdürülmesi halinde rehineyi öldürmekle dahi tehdit etmiştir. Mevcut durum karşısında bir süre kararsız kalan ve muhtemelen kuşatmaya son vermeyi dahi düşünen I. Ioannes Hyrkanos, annesinin teşvikleri doğrultusunda tekrar hücumla geçmeye karar vermiştir. Ancak bu karar onu, annesinin vahşi işkencelere maruz kalışına şahitlik etmek durumunda bırakmıştır. Tasvir edilen şartlar altında devam etmekte olan ve oldukça uzun süren kuşatma, şabat yılı gelene kadar nihayete erdirilememiştir.⁶⁷⁷ Bu dönemin dini özelliği sebebiyle I. Ioannes Hyrkanos'un kuşatmayı daha fazla sürdürmesi imkânsız hale gelmiştir. Goodman ve Holladay, Eski Ahit'te Şabat yıllarında tarımla ilgili kısıtlamaların yer aldığı ancak savaşla ilgili bir kısıtlama olmadığına dikkat çekmektedir.⁶⁷⁸ Ancak öyleyse bile tarımla ilgili kısıtlamalar sebebiyle ordu için yeterli besin kaynağını bulmak artık çok zordur. Mevcut durum karşısında I. Ioannes Hyrkanos kuşatmayı kaldırmıştır. Bu durumdan istifade eden Ptolemaios, rehineyi katlettikten sonra kuşatmayı aşmayı başarmış ve Philadelphia Despotu Zeno Kotylas'ın yanına iltica etmiştir.⁶⁷⁹ Arkeolojik araştırmalar neticesinde elde edilen buluntular bahse konu hareketi doğrulamaktadır. Zira Dok Kalesi civarında bulunan kuşatma araçları kalıntıları buranın kuşatılma ve ele geçirme teşebbüsünde bulunulduğunu kanıtlamaktadır. Bu teşebbüs I. Ioannes Hyrkanos döneminde gerçekleşen bahse konu kuşatmayla ilişkilendirilmektedir.⁶⁸⁰

I. Ioannes Hyrkanos'un ilk icraatı olarak kabul edebileceğimiz Dok Kuşatması görüldüğü üzere başarısızlıkla sonuçlanan bir girişimdir. O, katledilen aile üyelerinin intikamını almak bir tarafa annesinin işkence görmesine ve ölümüne de şahit olmak durumunda kalmıştır. Ayrıca Ptolemaios'u ele geçirmeyi de başaramamıştır. Ancak tüm başarısızlığına rağmen başlangıç hedeflerinin bir kısmına da ulaşabilmiştir. Zira Yahudiye hâkimiyeti iddiasıyla faaliyetlere girişen Ptolemaios'un bölgeyi terk etmesi, bir noktada onun etkisiz hale gelmesi ve I. Ioannes Hyrkanos'un meşruiyeti üzerindeki bir tehditten kurtulması anlamına gelmektedir.

⁶⁷⁷ Ios. **bell. Iud.** I, 2, 3 - 4; Ios. **ant. Iud.** XIII, 8, 1.

⁶⁷⁸ Goodman ve Holladay, 1986, s. 166.

⁶⁷⁹ Klausner, "John Hyrcanus I", 1976, s. 211.

⁶⁸⁰ Eshel, 2008, s. 74.

3.1.1.1.3. Hierousalem Savunması

Ptolemaios'un bölgeden çekilmesiyle Yahudiye'de yerel idari anlamda bir sorunu kalmayan I. Ioannes Hyrkanos, bu defa otoritesini daha güçlü şekilde tehdit eden bir dış sorunla yüzleşmek durumunda kalmıştır. Dönemin Seleukos Kralı VII. Antiokhos Sidetes, bölgede Seleukos otoritesini yeniden tesis etmek amacıyla büyük bir ordu toplamış ve taraflar arasında MÖ 134 – 132 yılları arasında uzun süreli ve çetin bir mücadele yaşanmıştır.⁶⁸¹ Bu hadise, arkeolojik verilerle de doğrulanabilmektedir. Bölgede gerçekleştirilen kazılar neticesinde modern Kudüs'ün yedi kapısından biri olan Yafa Kapısı yakınlarında bu savaşa ait olduğu düşünülen çok sayıda mancınık taşı, bronz ok ucu ve sapan mermisi bulunmuştur.⁶⁸² Bu mücadele kapsamında VII. Antiokhos orduları bölgede tahribatlarda bulunduktan sonra Hierousalem'e ulaşmış ve kenti kuşatma altına almıştır.⁶⁸³ Başkentinin kuşatma altında bulunmasına rağmen I. Ioannes Hyrkanos'un diplomatik girişimlerde bulunmayı ihmal etmediği ve adet olduğu üzere Roma Senatusuna gönderdiği bir heyet aracılığıyla mevcut antlaşmayı yenileme yoluna gittiği görülmektedir.⁶⁸⁴ Yahudi heyet, mevcut antlaşmayı tazelemenin yanında ayrıca, VII. Antiokhos'un Hierousalem'i kuşatmadan hemen önce ele geçirdiği Ioppe, Gazara, Iordanes Nehri ve diğer bazı mevkilerin, daha önceki Roma – Yahudi antlaşmasına istinaden, tekrar iade edilmesi yönünde destek talep etmiştir. Senatus bu talebi olumlu karşılamış ve VII. Antiokhos'a bu yönde bir ikaz göndermiştir.⁶⁸⁵ Ancak kaynaklarda yer alan bilgiler VII. Antiokhos'un kendisine gönderilen ikazı dikkate almadığını veya alamadığını göstermektedir.⁶⁸⁶ Zira VII. Antiokhos kuşatmaya devam ederek Hierousalem etrafına ordugâhlar kurmuş ve ayrıca kazdırdığı geniş hendek vasıtasıyla da Yahudileri kente hapsedmiştir. Kuşatma hazırlıklarının tamamlanmasının ardından Hierousalem surlarının kuzey kısmına tekabül eden noktadan taarruz başlamıştır. Seleukos kuşatması ve taarruzu altında bulunan Yahudiler bu sırada sık saldırılarla düşmana karşı savunma yapmaya çalışmaktadır. Yahudilerin mukavemeti ve

⁶⁸¹ Stern, 1976, ss. 185 – 306.

⁶⁸² Meyers ve Chancey, 2012, s. 32.

⁶⁸³ Diod. XXXIV, 1.

⁶⁸⁴ Benimsenen yöntem gereği bu elçilik heyeti ve gerçekleşen görüşme hakkında ileride müstakil bir başlık altında tafsilatlı bilgi sunulacaktır. Ancak burada da kuşatmayla bütünlük bir hadise olması sebebiyle değinme gereği hissedilmiştir.

⁶⁸⁵ Smallwood, 1976, s. 9.

⁶⁸⁶ Konu hakkındaki muhtemel sebeplere ilgili kısımda değinilecektir.

Hierousalem surlarının sağlamlığı kuşatmanın oldukça uzaması sonucunu doğurmuştur. Bu durum ise, dış bölgelerle bağlantının kesilmesi ve kentte kuşatılmış konumda bulunan kalabalık ahalinin kıtlık tehdidiyle karşı karşıya kalmasına yol açmıştır. I. Ioannes Hyrkanos da elindeki kısıtlı kaynakların kentte bulunan kalabalık nüfusa uzun kuşatma süreci boyunca yetmeyeceğinin bilincindedir. Bu sebeple radikal bir karar alarak, savunmada yer almayan ancak kaynakları tüketmeye devam eden, özellikle kadın, yaşlı ve çocuklardan oluşan grubu, kentten tahliye etmiştir.⁶⁸⁷

I. Ioannes Hyrkanos'un kaynaklarını daha idareli kullanmayı planladığı bu girişiminin sonucunda, VII. Antiokhos'un kentten çıkarılan Yahudilerin bölgeden ayrılmasına izin vermemesi üzerine, kadın, yaşlı ve çocuklardan oluşan bu grup Hierousalem surları ile Seleukos birlikleri arasında kalmıştır. Neticede, MÖ 132 yılının sukkot bayramına oldukça yakın bir tarihte, iki cephe arasında hayatlarını kaybetmeye başlamışlardır. Yaklaşmakta olan bayram münasebetiyle Hierousalem içerisinde bulunanlar, daha önce dışarı gönderilen ve burada büyük sıkıntılar çeken Yahudilerin geri kalanlarını tekrar kente kabul etmiştir. Sukkot'un gerektirdiği dini vecibeleri yerine getirebilmek adına I. Ioannes Hyrkanos da VII. Antiokhos'tan yedi günlük ateşkes talep etmiştir. VII. Antiokhos, Yahudilerin bu talebini makul karşılamış ve hatta Yahudilere kurban etmeleri için hayvanlar ve çeşitli hediyeler göndermiştir.⁶⁸⁸ Tarihçi Iosephos, bir noktada barış görüşmesi olarak da yorumlayabileceğimiz bu temasın, yaklaşmakta olan bir bayram vesilesiyle başlatıldığını belirtmektedir. Ancak Diodorus Sicilius, Yahudilerin kaynaklarının tükenmesi sebebiyle bir heyetin VII. Antiokhos'a gönderildiği iddiasındadır. Ayrıca talebin, kurmaylarının kuvvetli muhalefetine rağmen kabul edildiğini de eklemektedir.⁶⁸⁹ Görüldüğü üzere görüşmelerin başlangıç noktası hususunda kaynaklar farklı bilgiler verse de taleplerin kabul edildiği konusunda bir ittifak bulunmaktadır. Ayrıca VII. Antiokhos'un bu davranışının, IV. Antiokhos'un politikasından oldukça farklı olduğu da ortadadır. Zira IV. Antiokhos, Yahudi inancına karşı giriştiği faaliyetlerle Makkabi İsyanı'nın başlamasına sebep olmuştur. Ancak

⁶⁸⁷ Margolis, 1956, s. 151; Klausner, "John Hyrcanus I", s. 211.

⁶⁸⁸ Ios. **ant. Iud.** XIII, 8, 2.

⁶⁸⁹ Diod. XXXIV, 1. Stern, bu hususta, kurmaylarının IV. Antiokhos Epiphanes'in fermanının yeniden yürürlüğe konulmasını teklif ettiğini ancak kralın bu tavsiyeyi de reddettiğini belirtmektedir. (Stern, 1976, ss. 185 – 306). Bu durum, VII. Antiokhos'un dini hoşgörüyü sahip biri olduğu yönündeki görüşleri destekler niteliktedir.

mevcut hareketinden de anlaşıldığı üzere VII. Antiokhos farklı dinlere saygılı, ılımlı ve daha makul biridir.

I. Ioannes Hyrkanos, karşılaştığı nezaket üzerine VII. Antiokhos'a bir heyet daha göndererek bu defa bir antlaşma teklifinde bulunmuştur. Görünüşe göre devam etmekte olan kuşatmanın getirdiği mali yükten kurtulmak, yağmur mevsimi gelmeden önce bölgeden ayrılmak ve Yahudilerle anlaşarak doğuda büyük sıkıntılar oluşturan Parthlar üzerine gitmek isteyen VII. Antiokhos Sidetes teklife sıcak bakmıştır.⁶⁹⁰ Seleukos Kralı, Yahudilerin silah bırakması, Yahudiye dışındaki bölgeler için vergi ödenmesi ve bölgeye bir Seleukos garnizonu yerleştirilmesinin kabul edilmesi halinde kuşatmanın sonlandırılacağını bildirmiştir. I. Ioannes Hyrkanos ise Hierousalem'e Seleukos garnizonu yerleştirilmesi hariç tüm şartları kabul etmiştir. Anlaşılan o ki, I. Ioannes Hyrkanos, Seleukos kuşatmasından kendi imkânlarıyla kurtulmasının mümkün olmadığını bilincinde olduğundan birtakım tavizler vererek antlaşma yapmaya niyetlidir. Ancak, bölgede bir Seleukos garnizonunun mevcudiyetinin ne anlama geldiğini yaşayarak tecrübe etmiş olduğundan hâkimiyetini gölgeleyecek bu müdahalenin tekrar gerçekleşmesini de arzu etmemektedir. Bu sebeple görüşmeler dahilinde, bölgeye garnizon yerleştirilmesi dışında diğer tüm şartları kabul etmiş ve garnizona karşılık rehine vermeyi ve beş yüz talanton gümüş ödemeyi teklif etmiştir. Teklif edilen yeni koşulları makul bulan VII. Antiokhos, aralarında I. Ioannes Hyrkanos'un adı bilinmeyen kardeşinin⁶⁹¹ de bulunduğu rehinelere ödenmesi kabul edilen meblağın üç yüz talantonluk kısmını alarak kuşatmayı kaldırmıştır.⁶⁹² Ancak antlaşmaya rağmen Hierousalem'i çevreleyen tahkimatları yerle bir etmekten de geri durmamış ve sonrasında bölgeden ayrılmıştır.⁶⁹³

⁶⁹⁰ Klausner, "John Hyrcanus I", 1976, s. 212.; Allegro, 2015, s. 104.

⁶⁹¹ Daha önce, I. Ioannes Hyrkanos'un, Hiericus Valisi Ptolemaios'un suikastında öldürülen iki erkek ve aynı Ptolemaios ile evli olan bir kız kardeşinin olduğu belirtilmişti. Burada VII. Antiokhos'a rehine verildiği bildirilen kardeşin ismi veya cinsiyeti belli olmadığı için yeni bir kardeş mi yoksa mevcut anılanlardan birisi mi olduğu tespit edilememektedir. Burada bahsi geçen kardeş, eğer bir erkek olsaydı, Simon'un iki oğlunu katleden ve üçüncüsü olan I. Ioannes Hyrkanos üzerine adamlarını sevk eden Ptolemaios'un onu da ortadan kaldırmaya çalışması gerekirdi. Bu dayanak noktasıyla, yüksek ihtimalle bir kız kardeş olduğunu düşündüğümüz bu kişinin, akıbetinin belli olmadığı belirtilen Ptolemaios'un eşi olma ihtimali bulunmaktadır. Elbette zikredilenlerden başka bir kardeş olması ihtimali mümkünse de az evvel belirtilen Ptolemaios'un eşi olma ihtimali göz ardı edilemeyeceğinden, I. Ioannes Hyrkanos'un ikisi erkek ve biri kız olmak üzere üç kardeşi olduğunu kabul etmekteyiz. Şu durumda VII. Antiokhos'a rehine verilen kardeşin, daha önce Hiericus Valisi Ptolemaios ile evli bulunan kız kardeş olduğu düşüncesindeyiz.

⁶⁹² Ios. ant. Iud. XIII, 8, 3.

⁶⁹³ Diod. XXXIV, 1.

Antlaşma maddeleri incelendiğinde, VII. Antiokhos'un bölge hâkimiyetini sağlama doğrultusunda başlattığını belirttiğimiz hareketinin esasen daha önce Simon tarafından reddedilen taleplerini de gerçekleştirme amacına hizmet ettiği görülmektedir.⁶⁹⁴ Zira daha önce de belirttiğimiz gibi, bahse konu dönemde sur yıkmak, bir bölgenin hakimiyet altına alındığını gösteren alametlerdendir ve surları olmayan bir şehir artık şehir değildir. Bu noktada ayrıca belirtmek gerekir ki, VII. Antiokhos bunu başarabilen son Seleukos Kralıdır. Hadiseye I. Ioannes Hyrkanos açısından bakıldığında, başarısızlıkla sonuçlanan Dok kuşatmasının ardından ikinci önemli mücadelesinde de başarısız olmuştur. Ancak buna rağmen, VII. Antiokhos ile yaptığı antlaşma sayesinde Yahudiye üzerindeki hakimiyeti Seleukos Devleti tarafından da tanınmış olmaktadır.

Tarihçi Iosephos, Hierousalem savunmasının nispeten başarısızlıkla sonuçlanmasının yanında I. Ioannes Hyrkanos'un bu kuşatma sırasında Yahudi ahalinin tepkisini çekmesi muhtemel bazı başka girişimlerde bulunduğu dâir rivayet mahiyetinde bilgiler de sunmaktadır. Ona göre, kuşatma sırasında I. Ioannes Hyrkanos, Kral Davud'un mezarını açarak buradan üç bin talanton almıştır.⁶⁹⁵ Bu paranın bir kısmı VII. Antiokhos'a yapılacak ödemeyi karşılamak için kullanılmış, geri kalanı ise ücretli asker istihdam etmek için harcanmıştır.⁶⁹⁶ Bu durum kuşatmadan ve başarısızlıktan öte başka bir meseleye kapı aralamaktadır. Ücretli asker istihdam etmek Yahudilere yabancı bir uygulamadır ki, Yahudi tarihinde bu uygulamaya başvuran ilk kişi I. Ioannes Hyrkanos'tur. Ancak Yahudilere yabancı bu yöntemin içinde bulunulan çağın karakteristik özelliklerinden biri olduğu da belirtilmelidir. Malum olduğu üzere Helenistik dönemde hükümdarlar hâkimiyetlerini, genellikle ücretli birliklerden ibaret olan kişisel güçleri ile sağlamaktadır. İdareciden düzenli ödeme alan ücretli askerler, yerel halka ve devlet işlerine yabancısıdır. Böylece hükümdar, halkın gücünden bağımsız ve devlet işlerinden uzak bir kuvvete sahip olmaktadır.⁶⁹⁷

I. Ioannes Hyrkanos'un bu uygulamaya yönelmesinin şüphesiz çeşitli sebepleri bulunmaktadır ve elbette belli başlı sonuçları da olacaktır. Bunun Haşmonayim hakimiyetine muhalif Yahudi grupların mevcudiyeti sebebiyle başvurulmuş bir usul olma

⁶⁹⁴ Ottley, R. L., *A Short History of the Hebrews to the Roman Period*, Cambridge University Press, Cambridge 1923, s. 266.

⁶⁹⁵ Ios. **bell. Iud.** I, 2, 5; Ios. **ant. Iud.** XIII, 8, 4.

⁶⁹⁶ Ios. **ant. Iud.** XIII, 8, 4.

⁶⁹⁷ Tcherikover, 1959, s. 251.

ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca bahsi geçen kuşatmada ve daha önceki Dok kuşatmasında Yahudi birliklerin yetersizliği görülmüş ve bu yetersizliği gidermek adına gerçekleştirilmiş bir uygulama olması da muhtemeldir. Bu yöntemin öncelikli sonuçları ise I. Ioannes Hyrkanos'un artık halkla bağlantısı olmayan ve sadece kendisine itaat eden bir orduya sahip olmasıdır. Ayrıca başarısız girişimleri ve Hierousalem savunması sırasında ahaliyi kentten çıkararak ölüme terk etmesinin yanında, Kral Davud'un mezarına da el atmış olması ve yeni bir askeri sisteme yönelmesi, şüphesiz gelenekçi grupların muhalefetini artıran unsurlar olmuştur.

3.1.1.2. Bağımsız Haşmonayim Devleti'nin Kuruluşu

Dok kuşatması ve Hierousalem müdafaasının ardından I. Ioannes Hyrkanos önderliğindeki Haşmonayim Hanedanlığı'nın Yahudiye'de bağımsız hareket etmeye başladığı ve çevre bölgelerde kendi iradeleriyle yayılmacı faaliyetlerde bulunduğu görülmektedir. Haşmonayim Hanedanlığı'nın siyasi bağımsızlığını tesis ettiğini ve bir devlete evrildiğini düşündüğümüz bu gelişmenin zamanlaması ilgi çekicidir. Zira I. Ioannes Hyrkanos, Dok kuşatması ve Hierousalem savunması gibi iki önemli icraatında da başarısız olmuş bir liderdir. Hatta Hierousalem surları VII. Antiokhos tarafından yıkılmış vaziyettedir. Şunu açıkça söylemek mümkündür ki, kendisinin henüz hakimiyetinin başlangıcında Hierousalem'e kabul edilmekten başka bir başarısı da bulunmamaktadır. Başarı olarak addettiğimiz bu kabul edilme durumu da ailesine duyulan saygı ve sadakatten kaynaklanmaktadır. Bu noktaya kadar başarısız bir idareci profili çizen I. Ioannes Hyrkanos'un, bir anda hanedanlığın bağımsızlığını kazanan bir idareciye dönüşmesi durumu sorgulanmaya muhtaçtır. Bu gelişmeyi salt I. Ioannes Hyrkanos'un ve Yahudilerin başarısı olarak açıklamak imkânsızdır. Konu üzerinde Seleukosların, Yahudilerin ve Orta Doğu'nun genel durumu ile Parth Devleti, Roma Devleti ve Ptolemaiosların Seleukos Devleti üzerindeki emelleri ve etkileri önemli unsurlardır.

3.1.1.2.1. Bağımsızlığın Kazanıldığı Dönemde Syria'da Genel Durum

I. Ioannes Hyrkanos'un, bağımsız Haşmonayim Devleti'nin kuruluşunu gerçekleştirdiği bu dönemde, genelde Syria'nın ve özelde Haşmonayim Hanedanlığı'nın Yahudiye'deki durumu önemli bir unsurdur. Bahse konu bağımsızlığı daha iyi analiz edebilmek adına bölgenin idari ve siyasi konjonktürünü etüt etmek gerekmektedir.

3.1.1.2.1.1. Seleukos Devleti'nin Genel Durumu

I. Ioannes Hyrkanos'un bağımsız hareket etmeye başladığı dönemin hemen öncesinde, bir süredir çözülme emareleri göstermekte olan Seleukos Devleti yeni bir mücadeleye girmek durumunda kalmıştır. Hierousalem kuşatmasının ardından VII. Antiokhos, Seleukos Devleti'nin doğu sınırlarını tehdit eden Parth tazyiki sebebiyle MÖ 131 yılında doğuya yönelmiştir. Parthların başında bu sırada I. Mithridates'in oğlu II. Phraates (MÖ 132 – 127) bulunmaktadır. VII. Antiokhos ile II. Phraates arasındaki mevcut meselenin sulh yoluyla çözülememesi neticesinde taraflar arasında yaşanacak savaş kaçınılmaz hale gelmiştir.⁶⁹⁸ Bu kapsamda VII. Antiokhos, topladığı kuvvetlerle Parth topraklarına bir hücum gerçekleştirmiştir. Iustinus, bu sefer sırasında, doğunun pek çok kralının VII. Antiokhos'a eşlik ettiğini belirtmektedir.⁶⁹⁹ Iosephos da bu sefer sırasında Seleukos ordusunda, I. Ioannes Hyrkanos'un komutasında bir Yahudi birliğinin mevcut olduğunu bildirmektedir.⁷⁰⁰ Bu durum Haşmonayim Hanedanlığı'nın henüz hâlâ Seleukos vassalı olduğunu bir kez daha göstermektedir.⁷⁰¹ VII. Antiokhos, Parthlara karşı giriştiği mücadele sırasında başlangıçta bazı başarılar elde etmiş olsa da nihayetinde II. Phraates'e mağlup olmuş ve MÖ 129 yılında Media'da öldürülmüştür.⁷⁰² Hadiseye farklı bir boyut kazandıran Appianos ise, VII. Antiokhos'un aldığı mağlubiyetin ardından intihar etmek suretiyle yaşamına son verdiğini iddia etmektedir.⁷⁰³ Bu arada VII. Antiokhos'un Parth hareketinin hemen başlangıcında II. Phraates'in, Seleukos taarruzunu zayıflatacak bir iç mesele çıkarmak amacıyla, babası I. Mithridates döneminde esir alınan II. Demetrios'u serbest bırakmış olduğunu da belirtmek gerekmektedir.⁷⁰⁴ Bu vesileyle dokuz yıllık esaretin ardından tekrar Syria'ya gelen II. Demetrios, VII. Antiokhos'un ölümüyle Seleukos Devleti üzerinde yeniden egemen olmayı başarmış ve MÖ 129 – 125 yılları arasında ikinci hâkimiyet dönemini yaşamaya başlamıştır.⁷⁰⁵ Kısacası Seleukos tahtı üzerindeki istikrarsız durum derinleşerek devam etmektedir.

⁶⁹⁸ Diod. XXXIV, 15; App. Syr. 68.

⁶⁹⁹ Iust. XXXVIII, 10.

⁷⁰⁰ Ios. ant. Iud. XIII, 8, 4; Goldstein, 2007, s. 325.

⁷⁰¹ Bickerman, 1979, s. 35.

⁷⁰² Diod., XXXIV, 16 - 17; Iust. XXXVIII, 10; Kosmin, Paul J., **The Land of the Elephant Kings; Space, Territory and Ideology in the Seleucid Empire**, Harvard University Press, USA 2014, s. 22.

⁷⁰³ App. Syr. 68; Iustin. XXXIX, 1,1.

⁷⁰⁴ Margolis, 1956, s. 152; Klausner, "John Hyrcanus I", 1976, s. 214.

⁷⁰⁵ App. Syr. 68; Kosmin, 2014, s. 22.

I. Ioannes Hyrkanos'un bağımsız hareket etmeye başladığı dönem öncesi durumda Seleukos Devleti'nin idari politikalarından öte, dönem Suriyesinde gerçekleşen politik gelişmelere göz atmak da büyük önem arz etmektedir. Zira Seleukos Devleti'nin artık parçalanmaya başladığı bu dönemde, Yahudiye gibi çok sayıda idari birim veya kent ayrılma ve siyasi bağımsızlık eğilimleri göstermektedir. Haşmonayim Hanedanlığıyla aynı dönemde, bir süredir doğu yönünden Seleukos Devleti'ni zor durumda bırakan Parth Krallığı ile Nabataea Krallığı, Küçük Asya'da ise Pontos Krallığı ile Armenia Krallığı Seleukos Devleti'nden ayrılarak bağımsızlıklarını kazanmıştır.⁷⁰⁶ Benzer şekilde Küçük Asya'da Ptolemaios, MÖ 163 senesinde Seleukoslardan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiş ve Kommagene Krallığını kurmuştur.⁷⁰⁷ MÖ 160 sonlarından itibaren ise, Güney Babil muhtemelen bir Seleukos satrabı olan Hyspaosines önderliğinde ayrılığını ilan etmiştir. Benzer şekilde Elymais bölgesi de I. Kamnaskires önderliğinde, muhtemelen I. Mithridates'in Parth seferinden kısa süre sonra, bağımsızlığını ilan etmiştir. Persis ise MÖ 140 civarında mevcut karışıklıklardan istifade ederek bağımsızlığını ilan etmiştir.⁷⁰⁸ Görüldüğü üzere Haşmonayim Hanedanlığı'nın faaliyet gösterdiği zaman diliminde, Seleukos Devleti'nin ilgilenmek durumunda olduğu çok sayıda başarılı ayrılıkçı hareket mevcuttur. Bahse konu ayrılıkçı hareketlerin temelinde şüphesiz Seleukos Devleti'nin güçsüz ve istikrarsız durumu bulunmaktadır. Bunun yanında konu üzerinde, Seleukos Devleti'nin toplumsal yapısı da önemli etkindir. Bilindiği üzere devlet, İskender Devleti'nin Asya bölümünü oluşturan heterojen uluslar ve ülkeler topluluğundan oluşmaktadır.⁷⁰⁹ Makedon olan ve Helen kültürünü benimsemiş krallar, az sayıda Grek - Makedon zümreye sahiptir. Ücretli askerlerden meydana gelen ordulara dayanmak suretiyle, farklı ırklara mensup doğu kavimlerini egemenlikleri altında bulundurmaktadır.⁷¹⁰ Bu kavimler, görünüşte Seleukoslara bağlı olmakla beraber ilk fırsatta isyan etmeye hazırdır. Ayrıca doğal sınırlara sahip olmayan bu devlet, her yönden taarruzlara da açıktır.⁷¹¹

⁷⁰⁶ Stern, 1976, s. 217.

⁷⁰⁷ Özman, Recep, "Kommagene – Roma İlişkileri", *I. Uluslararası Kommagene Kültür, Sanat ve Turizm Sempozyumu*, (ed. Bahir Selçuk), Adıyaman Basım, Adıyaman 2012, s. 99.

⁷⁰⁸ White, Susan S. ve A. Kurth, *From Samarkand to Sardis; A New Approach to the Seleucid Empire*, University of California Press, Great Britain 1993, s. 222.

⁷⁰⁹ Diakov ve Kovalev, 1987, s. 489.

⁷¹⁰ Mansel, Arif Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara 2014, s. 491.

⁷¹¹ Williams, 1993, s. 246.

I. Ioannes Hyrkanos'un bağımsız hareket etmeye başladığı dönemin hemen öncesinde belirtilen başarılı ayrılıkçı hareketler ve VII. Antiokhos'un ölümüyle sonuçlanan Parth harekatı neticesinde Seleukos Devleti artık sadece Syria ile sınırlı bir devlet haline gelmiştir. Ayrıca VII. Antiokhos'un ölümü ve II. Demetrios'un tekrar hakimiyetini tesis etme sürecinde meydana gelen otorite boşluğu ona bağımsızlığa giden yolda bölgede yeni topraklar elde edebilme adına büyük bir fırsat sunmuştur. Zira VII. Antiokhos'un Parth seferi sırasında ölümüyle zaten bir süredir zor durumda olan Seleukos Devleti'nin kurumsal yapısı ve teşkilatı fiilen çökmüştür.⁷¹² Ayrıca yıllardır devam eden iç ve dış mücadeleler sebebiyle asker ve kaynak bakımından tükenmiş olan Syria kentleri kendilerini savunamayacak vaziyettedir. Öte taraftan Seleukoslar üzerindeki Roma ve Ptolemaios devletlerinin oluşturduğu baskı da malumdur.

3.1.1.2.1.2. Haşmonayim Hanedanlığı'nın Genel Durumu

VII. Antiokhos Sidetes'in kuşatması neticesinde Hierousalem surlarının yıkılması ve I. Ioannes Hyrkanos'un vergi ödemeyi kabul etmesi Yahudiye üzerinde Seleukos otoritesinin tekrar tesis edildiği ve dolayısıyla VII. Antiokhos'un başarılı olduğu anlamına gelmektedir. Yahudiye, bu hadiseler sonucunda bir kez daha Seleukos vassalı olmuştur. Ancak bu defa Akra veya Bet Zur'da bir Seleukos garnizonu bulunmamaktadır. Ioppe ve Gazara bölgeleri I. Ioannes Hyrkanos hakimiyeti altında kalmaya devam etmektedir. Ayrıca vassal Yahudiye'nin idarecisi I. Ioannes Hyrkanos kendi emrinde Yahudi ve ücretli birliklerden oluşan büyük bir ordu bulundurmaktadır.⁷¹³

Daha önce belirtildiği üzere VII. Antiokhos, Parth seferinde ölmüş yerine II. Demetrios Seleukos kralı olmuştur. Ancak ne o ne de ardılları yukarıda kısaca değinilen sebeplerden ötürü artık bölge üzerindeki Haşmonayim hegemonyasıyla baş edebilecek güçte değildir. IV. Antiokhos Epiphanes döneminde Seleukoslarla Makkabiler arasında başlayan mücadele MÖ 129 yılında VII. Antiokhos'un ölümüyle sona ermiştir. I. Ioannes Hyrkanos gelişmeleri doğru okumuş ve harekete geçmiştir.⁷¹⁴ Daha önce VII. Antiokhos'un hayatını kaybettiği Parth seferine I. Ioannes Hyrkanos'un da katıldığı belirtilmişti. VII. Antiokhos'un MÖ 129 yılında hayatını kaybettiği sırada I. Ioannes

⁷¹² Stern, 1976, s. 218.

⁷¹³ Klausner, "John Hyrcanus I", 1976, s. 213.

⁷¹⁴ Allegro, 2015, s. 105.

Hyrkanos ve Yahudi birliği onunla beraber değildir.⁷¹⁵ Şu durumda o, muhtemelen MÖ 130 yılı civarında VII. Antiokhos henüz hâlâ hayattayken aldığı müsaadeyle Yahudiye'ye geri dönmüş olmalıdır. Ayrıca himayesinde sayısı tam belli olmayan miktarda tecrübeli Yahudilerden ve ücretli askerlerden oluşan bir kuvvet bulunmaktadır. I. Ioannes Hyrkanos'un ilk altı hakimiyet yılı kendisini yabancı bir kuvvetten bağımsız tutma mücadelesiyle geçmiştir. Nihayetinde MÖ 129 yılı itibariyle Seleukos üstünlüğü sona ermiştir.⁷¹⁶

3.1.1.2.2. I. Ioannes Hyrkanos'un Yahudiye'de Bağımsızlık Faaliyetleri

I. Ioannes Hyrkanos, VII. Antiokhos'un Parth seferinden döndükten hemen sonra Syria'da hızlı ve planlı fetih hareketlerine yönelmiştir. O Seleukos Devleti'nin giriştiği Parth Savaşı sebebiyle Syria'da pek fazla Seleukos askerinin bulunmadığının bilincindedir. Bu sebeple Yahudi ve ücretli askerlerden oluşan birliklerle güçlendirdiği ordusuyla, doğal sınırlara yeniden ulaşmaktan öte, bölgesel genişleme politikası gütmüştür. Bu kapsamda önce doğuya yönelmiş ve Iordanes Nehri ötesinde Medabe, Samega ile çevresini ve Şekem ile Gerizm Dağı havalisini ele geçirmiştir.⁷¹⁷ Ardından güneye yönelerek Idumaea'da Dora ve Marissa gibi önemli şehirlerin de dâhil olduğu çok sayıda mevkiyi aldıktan sonra tüm Idumaealılara boyun eğdirmeyi başarmıştır.⁷¹⁸ I. Ioannes Hyrkanos burada daha önce örneği görülmemiş bir politika uygulayarak, Idumaealıların sünnet olması ve Yahudiliği benimsemesi karşılığında bölgede kalmalarına izin vermiştir. Bölge ahalisinin teklifi kabul etmesiyle Idumaea ahalisi toplu halde Yahudiliğe döndürülmüş olmaktadır.⁷¹⁹ I. Ioannes Hyrkanos'un bu girişimi siyasi

⁷¹⁵ Goldstein, 2007, s. 325.

⁷¹⁶ Vermes, 2014, s. 27.

⁷¹⁷ Margolis, 1956, s. 152; Klausner, "John Hyrcanus I", 1976, s. 215.

⁷¹⁸ Ios. **bell. Iud.** I, 2, 6; Ios. **ant. Iud.** XIII, 9, 1.

⁷¹⁹ Ios. **ant. Iud.** XIII, 9, 1. Yahudi tarihinde daha önce örneği görülmeyen bu uygulamaya, Idumaea ahalisinin yurtlarından ayrılmak istemedikleri için rıza gösterdikleri düşüncesindeyiz. I. Ioannes Hyrkanos'un Idumaealılara reva gördüğu bu uygulama, Yahudi tarihinde ilk olmasının yanı sıra, dini gerekçelerle zulüm gören ve isyan eden bir hareketin varisi konumunda bulunan bir kimse tarafından uygulanıyor olması bakımından da oldukça ironiktir. Bu hadiseyle Yahudi ulusunun bir parçası haline gelen Idumaealılar, özellikle üst sınıfları, sonraki dönemde Haşmonayim Devleti içerisinde önemli idari ve sosyal makamları işgal eder hale gelecektir. Antik coğrafyacı ve tarihçi Strabon Idumaealıların Yahudi oluşunu doğrulamakta ve onların esasen Arabialı olduğunu ancak bir ayaklanma nedeniyle kovularak Yahudilere katıldıklarını ve Yahudilerle aynı adetleri paylaştıklarını söylemektedir (Strab. XVI, 2, 34). Tarihçi Ptolemy ise, Yahudiler ile Idumaealıların esasen farklı olduklarını, Idumaealıların doğuştan / orijinal olarak Yahudi olmadıklarını ve esasen Fenikeli ve Suriyeli olduklarını belirtmektedir. Yahudiler tarafından boyun eğdirilmelerinden sonra Yahudi ulusu arasında sayılabilmek için sünnet olmaya zorlandıklarını ve aynı adetleri benimsediklerini vurgulamaktadır (Klaudios Ptolemaios = **GLAJJ**, c. I, no. 146).

açından mantıklıdır. Idumaea'nın ele geçirilmesi ve halkının asimile edilmesiyle, Yahudiye'ye güneyden gelmesi muhtemel tehditlerin önü kesilmiştir.⁷²⁰ Ancak Idumaeahlıların din değiştirmeye zorlanmasının dinen bazı sakıncaları bulunmaktadır. Zira Babil Talmudu, Persler döneminde yaşandığı rivayet olunan Mordekay ve Esther hikayelerine atıfla, üzerlerine gelen / üşüşen Yahudilerin korkusundan Yahudiliğe dönen kişilere vurgu yapmakta ve saf dini niyetle din değiştirmeyen kişilerin dönmüş olmadığını söylemektedir.⁷²¹ I. Ioannes Hyrkanos'un bu faaliyetlerini önemli kılan husus, onun bu girişimleri kendi iradesiyle ve daha öncenin aksine kendi namına gerçekleştiriyor olmasıdır. Diğer bir deyişle Ioannes Hyrkanos artık siyasi bağımsızlığını iddia etmektedir.

Seleukos Devleti'nin oluşturduğu üst otorite baskısından artık kurtulmuş olan I. Ioannes Hyrkanos, askeri hareketlerinin yanı sıra mali alanda da bilinçli bir politikaya yönelmiştir. Zira Seleukos Devleti'ne vergi ödemeyi yine kendi iradesiyle kesmiş ve böylece yüklü miktarda gelire sahip olmuştur.⁷²² Ayrıca bu dönemde en büyük bağımsızlık alametlerinden biri olan kendi adına sikke bastırma uygulamasına da kendi iradesiyle başlamıştır. Böylece daha önce Pers hakimiyeti altında bulunan Yahudi baş kohenlerin sahip olduğu ve Büyük İskender'in bölgeyi fethiyle kesintiye uğramış olan sikke bastırma uygulaması teknik olarak Simon pratik olarak ise I. Ioannes Hyrkanos ile tekrar başlamıştır.⁷²³

Arkeolojik buluntular hanedanlık tarafından bastırılan sikkeler üzerinde genel itibarıyla herhangi bir insan, tanrı veya hayvan suretinin olmadığını göstermektedir. Bunun yerine kraliyeti, refahı ve zaferi simgeleyen birtakım simgelere yer verilmiştir. Her hanedanlık yöneticisi bastırdığı sikkeler üzerine adını ve unvanlarını Grekçe veya İbranice olacak şekilde bastırmıştır. Sikkeler bronzdan imal edilmiştir.⁷²⁴ Haşmonayim sikkelerinin bronz oluşunu, politik nedenlerden ziyade ekonomik gerekçelere bağlamak

⁷²⁰ Tcherikover, 1959, s. 246.

⁷²¹ **BT. Tractate Gerim**, 7. Elbette I. Ioannes Hyrkanos'un bu icraatta bulunduğu dönemde Babil Talmudu mevcut değildir. Ancak Talmud'un Yahudi sözlü geleneğinin yazıya geçirilmiş hali olduğu göz önüne alındığında, dönem Yahudi dini mercilerinin konuya benzer bir yaklaşıma sahip olduğu tespitinde bulunmak mümkündür.

⁷²² Ios. **ant. Iud.** XIII, 10, 1. Mişna da Hyrkanos'un bu faaliyetini doğrulamaktadır (**M. Nashim, Sotah** 9; 10).

⁷²³ Baron, 1952, s. 166.

⁷²⁴ Magness, 2012, s. 104 - 105.

mümkündür. Zira Yahudiye’de bilindiği kadarıyla bir gümüş madeni bulunmamaktadır.⁷²⁵ Öte taraftan eklemek gerekir ki, Seleukos ve Ptolemaios devletlerinin güçlerinin zayıflamasıyla, daha önce Seleukos ve Ptolemaios sikkelerini kullanan Tyre, Sidon, Gaza, Akko, Aşkelon, Iturea ve Nabataea gibi Doğu Akdeniz’de yer alan pek çok şehir ve yerel monark kendi sikkelerini basmaya başlamıştır. Para basmaya başlayan bu şehir ve devletçiklerin çoğu bronz materyal kullanmış, sadece birkaç şehir gümüş sikke basmıştır. Görünüşe göre sikke basmaya başlayan Haşmonayim idarecileri bölgede görülen bu modele uyum sağlamaları sebebiyle bronz materyal kullanmıştır.⁷²⁶ David Hendin, konuya farklı bir bakışla yaklaşarak Haşmonayların gümüş sikke basmamasını, halihazırda dolaşımında yeterli miktarda gümüş sikke olmasına ve bronz sikkelerin onların milli, ekonomik ve iletişimsel ihtiyaçlarını tatmin etmesine bağlamaktadır.⁷²⁷ Sikkelerin basım yeri olarak ise Hierousalem üzerinde yoğunlaşmaktadır. Görünüşe göre I. Hyrkanos döneminde burada bir darphane kurulmuştur. Burada basılan ilk sikkeler muhtemelen VII. Antiokhos’un adını taşıyan küçük bronz sikkelerdir. Bu sikkelerde bir hayvan veya insan sureti görülememektedir. Zira bunlar Yahudi ahalinin kullanımı için basılmıştır. Bu sikkeler MÖ 131 - 129 yılları arasına tarihlendirilmektedir.⁷²⁸ Bu durum bahse konu tarihte I. Hyrkanos’un Seleukoslara tabi olduğunu da destekler niteliktedir. Başlangıç itibariyle taraflar arasında bir tabiiyet veya antlaşma durumuna işaret ediyor olabileceği gibi, sonraki dönemde bu sikkelerin basılmıyor oluşu, I. Ioannes Hyrkanos’un tabiiyet veya antlaşma olmadan tam manasıyla kendi namına sikke bastırıldığını kanıtlar niteliktedir.

Haşmonayim sikkeleri hakkındaki bu genel bilgilerden sonra, sikke basma uygulamasını ilk başlatan I. Ioannes Hyrkanos’un sikkelerine odaklanmak gerekmektedir. Onun dönemine tarihlenen ve sadece İbrani harflerinin (Paleo İbranice) kullanıldığı sikkelerin üzerinde, *Yehohanan haKohen haGadol veHeber haYehudim* =

⁷²⁵ Rajak, Tessa, **The Jewish Dialogue with Greece and Rome; Studies in Cultural and Social Interaction**, Brill, Boston 2001, s. 70 – 71.

⁷²⁶ Meyers ve Chancey, 2012, s. 44.

⁷²⁷ Hendin, 2021, s. 147.

⁷²⁸ SC 2123 ve SC 2122 = Hoover, Oliver D., **Coins of the Seleucid Empire from the Collection of Arthur Houghton**, C. II, American Numismatic Society, New York 2007, s. 569 – 572; Hendin, 2007 - 08, s. 83 - 84.; Hendin, 2021, s. 139, Plate 14 no. 6165, 6166; Ariel, Donald T., “John Hyrcanus I’s First Autonomous Coins”, **The Middle Maccabees, Archaeology, History and the Rise of the Hasmonean Kingdom**, (ed. Andrea M. Berlin ve Paul J. Kosmin), SBL Press, Atlanta 2021, s. 215 – 217.

Baş Kohen Yehohanan ve Yahudi Meclisi ibaresi yer almaktadır. Aynı döneme ait başka bir sikkede ise *Yehohanan haKohen haGadol Roş Heber haYehudim = Yehohanan Baş kohen (ve) Yahudi Meclisinin Başı* ifadeleri bulunmaktadır. Bahse konu sikkelerin ilk örneklerinde ön yüzde başta, Seleukos Kralı II. Aleksandros Zabinas'ı simgeleyecek şekilde Grekçe *alfa* harfi yer almaktayken sonraki dönemlere ait örneklerde aynı ifadelerle I. Ioannes Hyrkanos'u tasvir eden sikkelerin üzerinde II. Aleksandros Zabinas'ı veya diğer herhangi bir Seleukos Kralı'nı simgeleyen ifadelere yer verilmemiştir.⁷²⁹

I. Ioannes Hyrkanos'a ait sikkelerin en önemli özelliklerinden biri, I. Hyrkanos'un üzerlerine kendi adını yazdırmış olmasıdır. Zira o, tarih boyunca bunu gerçekleştirebilen ilk Yahudi yöneticidir.⁷³⁰ Bu sikkelerin bir diğer özelliği, söz konusu dönemde Yahudi ahalinin konuşma ve yazma dili olarak Aramice'yi kullanmasına rağmen üzerinde İbranice harfler yer almasıdır. Bu durum, I. Ioannes Hyrkanos özelinde Haşmonayim Hanedanlığı liderlerinin, eski ve ihtişamlı Davud Krallığı'nın varisleri oldukları iddiasının bir tezahürü olarak değerlendirilmelidir. Elde bulunan sikkelerden anlaşıldığı kadarıyla, I. Ioannes Hyrkanos kendisini hem baş kohen hem de Yahudi toplumunun lideri olarak nitelemektedir. Bu durum onun, idari ve dini yetkileri kendi elinde topladığını göstermektedir. Bu döneme tarihlenen sikkelerin dikkat çekici özelliklerinden bir diğeri, bir grup sikkede Baş kohen Yehohanan ve Yahudi meclisi ifadesi yer almaktayken diğer grupta Yehohanan Baş Kohen ve Yahudi meclisinin başı ifadelerinin yer almasıdır. Hendin bu durumu, I. Hyrkanos'un hakimiyetinin bir noktasında meclisin de başına geçmesi yani bir kuvvetler değişikliği olarak yorumlamaktadır.⁷³¹ Görüldüğü üzere I. Ioannes Hyrkanos'un bağımsız hareket etmeye başladığı dönem tam olarak VII. Antiokhos sonrasına (MÖ 129) isabet etmektedir. Belirtildiği üzere, bu tarihte VII. Antiokhos ölmüş ve sonrasında MÖ 116 yılına kadar Seleukos Devleti içerisinde kesintisiz taht mücadeleleri yaşanmıştır.⁷³² Bu tarihi fırsattan istifade eden I. Ioannes

⁷²⁹ Madden, Frederic L., **Coins of the Jews**, Trübner & Co., London 1881, 76(1), 78(7), 80 (25); Meshorer, 2001, s. 201, Plate 5 no. A1, A2, A3, A4, A5, A6, A7, A8, A9, A10; Hendin, 2021, s. 163, Plate 14 no. 6171; s. 162, Plate 14 no. 6168; Plate 14 no. 6165, 6166.

⁷³⁰ Schürer, Emil, **A History of Jewish People in the Time of Jesus Christ**, C. I, (çev. John Macperson), T & T Clark, Edinburgh 1890, s. 285.

⁷³¹ Hendin, 2007 – 08, s. 85 - 86.

⁷³² VII. Antiokhos'un ölümüyle Seleukos Devleti'nin başına geçen II. Demetrios, I. Ioannes Hyrkanos'un bağımsız hareketlerine müdahale etme kararı vermişse de bahsi geçen karışıklıklardan ötürü buna fırsat bulamamıştır. Zaten hem Syria ahali hem de Seleukos askerleri onun idaresinden memnun değildir. Hatta ahali, Ptolemaios Devleti'nin idaresinde bulunan VIII. Ptolemaios Physcon'a (MÖ 126 – 116) başvurarak

Hyrkanos, Yahudiye ve çevresinde bir müdahale görmeden faaliyetlerini sürdürebilmiştir. Bu kapsamda büyük miktarda gelire kavuşan I. Ioannes Hyrkanos, tüm Yahudiye’de hakimiyetini tesis etmeyi başardığı gibi bölgede doğal sınırlarını aşan hareketlere de girişmiş ve müstakil hareket etmeye başlamıştır. Ayrıca mali bağımsızlığını da elde etmesiyle Haşmonayim Hanedanlığı’nın siyasi bağımsızlığını tesis etmeyi başarmıştır. Bu gelişmelerin ardından Yahudiye üzerinde artık bir Seleukos hakimiyetinden bahsetmek imkânsızdır.⁷³³ Elbette bahse konu bağımsızlığı Seleukos Devleti’nin ve bölgenin diğer Helen şehir devletlerinin tam anlamıyla tanıdığını söylemek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır.⁷³⁴

Şu noktada henüz kuruluş aşamasında olduğunu kabul ettiğimiz Haşmonayim Devleti’nin idari yapısı hakkında bazı çıkarımlarda bulunmak gerekmektedir. Zira antik ya da modern her devlet, düzeni korumak ve sürdürmek için bir yönetim biçimi, bir idari taksimat, bir vergi toplama sistemi ve askeri düzen oluşturmalıdır. Devletin başında adli ve idari yetkileri tekelinde toplamış bir yönetici bulunmaktadır. Ancak bu yönetici kendisini tasvir ederken vekil anlamına gelecek şekilde prens (*nasi*) unvanını kullanmaktadır. Bastırdığı sikkelerden de anlaşıldığı üzere kendisi meşru sülaleye mensup olmaması sebebiyle kral (*melekh*) unvanını kullanmaktan imtina etmiştir. Sikkelerde yer alan ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla bahsi geçen yöneticinin yanında meclis geleneği de sürdürülmüştür. Şu noktada Yahudi Meclisi’nin idari etkisi kısmen de

II. Demetrios yerine, Seleukos Hanedanlığından birini destekleyerek tahta çıkarmasını dahi talep etmiştir. Seleukos Devleti’nin içinde bulunduğu çıkmazı daha da derinleştirecek olan bu talebi bir fırsat olarak gören VIII. Ptolemaios emrine verdiği bir orduyla beraber II. Aleksandros Zabinas’ı Syria’ya göndermiştir. Taraflar arasında baş gösteren yeni taht mücadelesinde II. Aleksandros Zabinas üstün gelmiş ve mağlup olan II. Demetrios Akko’da bulunan eşi Kleopatra Thea’nın yanına sığınmak amacıyla buraya yönelmiştir. Ancak eşinin onu kente kabul etmemesi üzerine bu defa Tyre’ye yönelen II. Demetrios, MÖ 125 yılında yakalanarak öldürülmüştür. Böylelikle II. Aleksandros Zabinas aynı yıl Seleukos idaresini tam manasıyla elde etmeyi başarmıştır. Kendisi, I. Ioannes Hyrkanos ile bir ittifak kurmuştur ki bu durum I. Ioannes Hyrkanos’un II. Aleksandros’u destekleyen Ptolemaios Devleti ile de yakınlaştığı veya diplomatik ilişkiler tesis ettiği anlamına gelmektedir. Ancak II. Aleksandros Zabinas, MÖ 122 yılında devrik kral II. Demetrios’un oğlu VIII. Antiokhos Gryphus tarafından öldürülmüştür. VIII. Antiokhos’un Seleukos tacını elde etmesiyle de ülke içerisindeki istikrarsızlık sona ermemiştir. Bu sebeple o da Yahudiye’ye karşı bir harekâta girişmemiştir. VIII. Antiokhos bir süre sonra kardeşi IX. Antiokhos Kyzikenos’un tahtı elde etmek amacıyla kendisine karşı bir ordu topladığını öğrenmiş ve taraflar arasında uzun yıllar sürecek yeni bir taht mücadelesi yaşanmıştır. Mücadele döneminin ardından Seleukos tahtını elde eden IX. Antiokhos Kyzikenos’un devlet idaresi üzerinde ciddiyyetten uzak yönetimi de I. Ioannes Hyrkanos’un icraatlarını yürütmesinde kolaylık sağlayan bir unsur olmuştur. Konu hakkında bilgi için bkz. Ios. **ant. Iud.** XIII, 9, 3; XIII, 10,1; Iust. XXXIX, 1 - 2; Diod. XXXIV, 34; Stern, 1976, s. 220.

⁷³³ Ottley, 1923, s. 167; Kratz, 2015, s. 44.

⁷³⁴ Cohen, 2014, s. 3.

olsa devam etmektedir. Bağımsız hareket etmeye başlayan devletin başkenti elbette Hierousalem'dir. Burada bulunan ibadet ve kült merkezi Bet ha-Mikdaş dini alanda olduğu gibi idari ve sosyal alanlarda da etkisini sürdürüyor olmalıdır.

Haşmonayim Hanedanlığı'nın siyasi merkezi konumunda bulunduğunu düşündüğümüz Hierousalem'de dini merkez olan tapınağın yanında bir de siyasi – idari merkez yani bir hanedanlık sarayı bulunuyor olmalıdır. Yazılı kaynaklarda bahse konu sarayın varlığına işaret eden emareler bulunmaktadır.⁷³⁵ Ancak Haşmonayların, modern Kudüs'te yer aldığına inanılan ana saray veya sarayları konusunda arkeolojik kazılar neticesinde henüz bir kalıntıya ulaşamamıştır.⁷³⁶ Dolayısıyla günümüzde bu sarayın konumu ve mimarisi hakkında kesin bilgiler vermek mümkün değildir. Bu noktada arkeoloji bilimi yine de Haşmonayim Hanedanlığı'nın sarayının konumu hakkında bir takım çıkarımlarda bulunmamızı olanaklı kılmaktadır. Kent içerisinde yapılan kazılardan elde edilen verilere göre çalışmamızın konu edindiği dönemde Hierousalem ahalisinin elit - üst kesimi, Hierousalem'in Batı Tepesi'nde yaşamaktadır. Ayrıca, Haşmonayim Hanedanlığı sonrası bölge idaresinde söz sahibi olan Herodes'in sarayı da burada bulunmaktadır. Bahse konu konum, sahip olduğu özelliklerden ötürü Haşmonayim Hanedanlığı'nın idari sarayının da kentin bu kısmında olduğu yorumlarına temel oluşturmaktadır.⁷³⁷

Yeni devletin mali politikaları hususunda da bazı çıkarımlarda bulunmak mümkündür. I. Ioannes Hyrkanos'un sikke bastırıldığı halihazırda ortaya konulmuştur.

⁷³⁵ İlerleyen dönemde II. Aristoboulos ile II. Hyrkanos'un mücadeleleri sırasında ikametgahlarını değiştikleri ve birinin saraya olarak adlandırılan bir yapıya geçtiği bilinmektedir. Bu durum, aileye ait bir sarayın mevcudiyetini göstermektedir. Ayrıca Haşmonaylardan çok uzun yıllar sonra, II. Agrippa döneminde (MS I. yüzyıl), Hierousalem'de bir saray hâlâ Haşmonayim Sarayı olarak anılmaktadır (Ios. **bell. Iud.** I, 6, 1; Ios. **ant. Iud.** XIV, 4 – 7)

⁷³⁶ Netzer, Ehud, **The Palaces of Hasmoneans and Herod The Great**, Yad Ben-Zvi Press, Jarusalem 2001, s. 12.

⁷³⁷ Magness, 2012, s. 143. N. Avigad tarafından Tapınak Dağı'nın karşısının doğu kısmında yürütülen arkeolojik çalışmalar neticesinde, oldukça görkemli ikametgahlar ortaya çıkarılmıştır. Bu ikametgahlar Hierousalem aristokrasisinin yüksek yaşam standardını gösterdiği gibi, Haşmonayim saraylarının muhteşemliğinin de dolaylı yoldan saptanmasına yardım etmektedir. Zira kent aristokrasisinin hanelerinin muhteşemliği, muhtemel Haşmonayim sarayının yapısı hakkında da bazı izlenimler uyandırmaktadır. Bu evlerin konumu, ana Haşmonayim sarayının da burada bulunan evlerin hafif kuzeyinde olduğunu düşündürmektedir. Dolayısıyla muhtemel saray, tapınağın karşısında yer almaktadır. Ancak bu alanın günümüzde binalarla dolu olması sebebiyle, Avigad kazı yapmanın mümkün olduğu sınırlı alanlardan yeterli bulguyu edinememiştir (Netzer, 2001, s. 125). Öte taraftan Yahudiliğin baş kenti olan Hierousalem'de Haşmonayim Hanedanlığı'na ait birden fazla sarayın olduğunu söylemek mümkündür. Arkeologlar, bu saraylara ait henüz bir kalıntının bulunamamış olmasını da sonraki dönemlerde inşa edilen yapıların, bu döneme ait kalıntıları gizlemesi durumuyla açıklamaktadır (Meyers ve Chancey, 2012, s. 43).

Yeni kurulan devletin vergi toplama sistemi hususunda detaylı bilgi bulunmamaktadır. Ancak şüphesiz onlar, kendilerine uygun bir şekilde vergi toplamaktadır. Simon Thassi ve I. Ioannaeos Hyrkanos dönemlerinde *tithe*, milli bir vergiye dönüştürülmüştür. Bu verginin üçte biri kohen ve levililere, üçte biri fakir ve alimlere üçte biri ise hazineye aktarılmaktadır.⁷³⁸ Bunun dışında Iosephos'un belirtmiş olduğu, Seleukos Devleti'ne ödenen vergileri göndermeyi kesmesi suretiyle büyük zenginliğe kavuştuğu bilgisi de göz önüne alınmalıdır.⁷³⁹ Bahse konu dönemde Seleukos Devleti'ne ödenen vergiler tahıl hasatlarının üçte biri ve meyve hasatlarının ise yarısından ibarettir. Ödemeler ürün veya ürün değeri kadar para vermek suretiyle yapılabilir. Zikredilenler dışında ahalinin Bet ha-Mikdaş'a ödediği bir de tapınak vergisi bulunmaktadır.⁷⁴⁰ Belirtilen vergileri artık Seleukoslara göndermeyerek büyük gelir sahibi olduğu belirtilen I. Ioannes Hyrkanos şu durumda bahse konu vergilerin, en azından bir kısmını, kendi namına toplamaya devam ediyor olmalıdır. Ayrıca Bet ha-Mikdaş'a ödenen vergilerden de baş kohen olması hasebiyle istifade edebiliyor olması muhtemeldir. Şu noktada henüz kurulan devletin vatandaşlarına yüklediği vergi yükünün çok fazla olmadığı tahmininde bulunmak isabetli olacaktır.

Henüz kurulan devletin, idari teşkilatlanması hakkında detaylı bilgi vermek de mümkün değildir. Haşmonayların Yahudiye'yi nasıl yönettikleri esasen belirsizdir. Ancak onların milli kurumlar oluşturarak bölgeyi yönettikleri düşünülebilir. Ayrıca bağlanan bölgeler işbirlikçi yerel idareciler tarafından idare edilmiş olmalıdır.⁷⁴¹ Ordunun temelde Yahudi ahali arasından toplanan birliklerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Ancak özellikle hareketlerin kapsam ve mahiyetinin değişmesi ve gelişmesiyle Yahudi ahali arasından toplanan tecrübesiz askerler, düşmanların tecrübeli ve eğitilmiş orduları karşısında yetersiz kalmaya başlamıştır. Şu durumda iyi eğitilmiş ve tecrübeli, Yahudi olmayan ücretli askerlerden istifade edilmek durumunda kalınmıştır.⁷⁴² Dolayısıyla henüz kurulan Haşmonayim Devleti'nin ordusunun Yahudi ahali arasından toparlanan birlikler ve ücretli askerlerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Ancak ilgili kısımlarda

⁷³⁸ Schalit, 1976, s. 267.

⁷³⁹ Ios. **ant. Iud.** XIII, 10, 1.

⁷⁴⁰ Zeitlin 1968, s. 197.

⁷⁴¹ Schwartz, 2001, s. 41 – 42.

⁷⁴² Schalit, 1967, s. 268 – 269.

görüldüğü gibi ücretli askerlerin dahi kumandanlığını Yahudi kimselerin üstlendiğini belirtmek gerekmektedir

Yerelde görev yapan din adamı kohenlerin ise idari görevler de üstlendiğini tahmin edilebilir. Onun döneminde bir süredir değişmekte olan Yahudi toplumunun dini ve toplumsal yapısındaki farklılıklar ise daha bariz hale gelmiştir. Zira artık kaynaklarda Mattathias ve Ioudas dönemlerindeki Haşidim, Mityavnim ve Yazıcılar gibi toplulukların bir etkinliğinden bahsedilmediği görülmektedir. Onların yerini toplum içerisinde Ionathan döneminde beliren Ferisiler, Sadukiler ve kısmen Esseniler etkin şekilde almıştır. İbadet ve dini ritüeller hususunda ise Bet ha-Mikdaş merkezîyetçiliği ve kohenlerin otoritesi devam etmektedir.

Tüm bu faaliyetler genel olarak değerlendirildiğinde, I. Ioannes Hyrkanos'un MÖ 129 yılı itibarıyla, tam manasıyla egemen bir yönetici gibi hareket ettiği ve Yahudiye'nin tam bağımsız bir siyasi yapı haline geldiği düşüncesindeyiz.⁷⁴³ Zira bu döneme kadar büyük başarılar kazanan Ionathan ve Simon, bölgede gerçekleştirdikleri askeri hareketlerin çoğunu Seleukos Kralları namına yürütmekte veya onlar üzerinden meşruiyet kazanarak gerçekleştirmekteydi. Seleukos Devleti'ne ödenen vergilerin de birkaç defa yürürlükten kalkma durumu söz konusu olmuştu. Ancak bu yürürlükten kalkış ya gerçekleşmemiş ya da üst otorite tarafından tanınan bir imtiyaz olarak kalmıştı. Benzer şekilde sikke darb etme hakkı da üst Seleukos otoritesi tarafından vaat edilen ve gerçekleşmeyen bir vaatten öteye geçememişti. Oysa I. Ioannes Hyrkanos, askeri hareketlerini kendi iradesiyle ve kendi namına gerçekleştiren bir liderdir. Üst otorite konumunda bulunan Seleukos Devleti'ne ödenen vergileri kendisi fesh etmiştir. Ayrıca kendi adının yazılı olduğu sikkeleri, hiçbir otoriteden onay beklemeden kendi iradesiyle bastırmıştır. Şu durumda açıkça görülmektedir ki, özerk Haşmonayim Hanedanlığı artık siyasi anlamda tam bağımsız Haşmonayim Devleti haline gelmiştir.⁷⁴⁴

⁷⁴³ Haşmonayim Devleti'nin bağımsızlığını I. Ioannes Hyrkanos dönemine tarihlendiren araştırmacılardan bir kısmı için bkz. Schürer 1890, s. 282 - 283; Ottley, 1923, s. 266; Margolis, 1956, s. 152; Bickerman 1962, s. 149; Schafer 2003, s. 68; Goodman, 2007, s. 50. Söz konusu bağımsızlığı farklı dönemlere tarihlendiren araştırmacılar ve görüşleri ilgili kısımlarda sunulmuştur.

⁷⁴⁴ Daha önce belirtildiği üzere, Seleukos Devleti veya dönemin diğer büyük devletlerinin bu bağımsızlığı tanınmaları veya bağımsızlığa yaklaşımları hususunda bir çıkarımda bulunmak oldukça zordur. Ancak muhtemelen Seleukoslar, VII. Antiokhos'a kadar ve hatta muhtemelen sonrasında da Yahudiye'yi kendi bölgeleri ve Haşmonayim Ailesi üyelerini ise kendi görevlileri olarak görmüştür (Eckhardt, 2016, s. 58).

3.1.1.3. Samaria'nın Ele Geçirilmesi

VII. Antiokhos'un ölümü ve Seleukosların içinde bulunduğu durumdan istifadeyle bağımsız hareket etmeye başlayan I. Ioannes Hyrkanos, ilk icraatlarının ardından sınırlarını genişletme faaliyetleri çerçevesinde bu defa Seleukos Kralı IX. Antiokhos Kyzikenos döneminde, Samaria üzerine ilerlemiş ve burayı kuşatma altına almıştır.⁷⁴⁵ Kuşatmanın görünür sebebi, Samarialıların⁷⁴⁶ bir Yahudi kolonisi olan ve I. Ioannes Hyrkanos'un müttefiki konumunda bulunan Marissa ahalisi aleyhinde faaliyetlerde bulunmasıdır. Ancak esas sebep, Haşmonayim Devleti'nin hakimiyet sahasını geliştirme ve bölgede Hierousalem'e rakip olabilecek dini – politik bir merkezin bulunmaması arzusudur.⁷⁴⁷ Bu hedefle hareket eden I. Ioannes Hyrkanos Şekem ve Gerizm Dağı'nı ele geçirerek burada bulunan Samaria tapınağını yerle bir etmiştir.⁷⁴⁸

I. Ioannes Hyrkanos, Samaria etrafına bir hendek kazdırmak ve seksen furlong⁷⁴⁹ uzunluğunda iki sıra duvar inşa ettirmek suretiyle kuşatmayı başlatmıştır. İlk hazırlıkların tamamlanmasının ardından kuşatmanın sorumluluğunu oğulları Antigonos ve

⁷⁴⁵ Samaria kuşatmasının gerçekleştiği tarihle ilgili bir kesinlik mevcut değildir. Bu belirsizlik, Syria'da yaşanan büyük kargaşa ve istikrarsızlık dönemiyle ilgili gözükmektedir. Ancak mevcut duruma rağmen, tarihlendirme hususunda bazı görüşlerin bulunduğunu da belirtmek gerekmektedir. Goldstein'a göre kuşatma, MÖ 111 ila 107 yılları arasında gerçekleşmiştir (Goldstein, 2007, s. 328 – 329). Bevan, MÖ 108 yılında yaşandığını düşünmektedir (Bevan, 1902, s. 256). Schafer ise konu hakkında, MÖ 108 ya da 107 yıllarına işaret etmektedir (Schafer 2003, s. 68). Öne sürülen tarihlerin tamamı, hadisenin Seleukos Kralı IX. Antiokhos Kyzikenos (MÖ 113 – 97) döneminde gerçekleştiğine işaret etmektedir. Ancak özellikle IX. Antiokhos ile IX. Ptolemaios Lathyros'un yardımlaştığı bilgisi göz önüne alındığında ve IX. Ptolemaios Lathyros'un MÖ 107 yılına kadar iktidarda kaldığı dikkate alındığında, kuşatmanın tarihini MÖ 111 ila MÖ 107 yılları arasına tarihlemek mümkün hale gelmektedir. (Stern, 1976, s. 219; Klausner, "John Hyrcanus I", 1976, s. 219). Bölgede gerçekleşen arkeolojik kazılar da I. Hyrkanos'un bu hareketinin en erken MÖ 112 sonrasında, özellikle MÖ 109 yılı civarında, olabileceğini destekleyen veriler sunmaktadır (Horsley, 2009, s. 148; Trampedach, 2011, s. 70 – 71).

⁷⁴⁶ Samarialılar, Birleşik Krallığın bakiyelerinden biri olan kuzeydeki İsrail Krallığı'nın MÖ 722 yılında Asurlular tarafından yıkılmasından sonra ortaya çıkmıştır. Asurlular, bölge hâkimiyetlerini güçlendirmek adına Asur'dan bir grup insanı buraya yerleştirmiştir. Bölgeye yerleştirilen bu grup, zaman içerisinde Yahudi inançlarını benimsemişse de Yahudiler onları İsrail neslinden olmadıkları gerekçesiyle kabul etmemiştir. Samarialılar da kendilerini Yahudi kabul etmemekle birlikte İsrail neslinden olduklarını savunmaktadır. Samarialılar geldikleri bölgeye nispetle Yahudiler tarafından Kutim veya oturdukları bölgeye nispetle Şomronim olarak anılmışlardır. Samarialılar, Musa'nın dininin gerçek uygulayıcıları olarak görülmektedirler. Ellerinde Yahudilerin iman ettiği kutsal kitaptan farklı bir nüsha bulunmaktadır. İki kitap arasında yaklaşık altı bin kadar farklılık tespit edilebilmiştir. Bu kapsamda, Yahudilerin terk etmiş olduğu çok sayıda Eski Ahit yarasını uyguladıklarını söylemek mümkündür. Günümüz Yahudilerinin artık terk etmiş olduğu yakma usulü hayvan kurbanı ritüelini hâlâ devam sürdürmektedirler. Kibleleri Hierousalem değil, günümüz Nablus'unda bulunan Gerizm Dağı'dır. Samarialılar hakkında detaylı bilgi için bkz. Adam, 2018, s. 112 – 113.

⁷⁴⁷ Horsley, 2009, s. 148.

⁷⁴⁸ Regev, 2013, s. 70.

⁷⁴⁹ Bir furlong, yaklaşık 201 metreye eş değer bir ölçü birimidir.

Aristoboulos'a vermiştir.⁷⁵⁰ I. Ioannes Hyrkanos'un ilerlemiş yaşı veya yürütmek zorunda olduğu baş kohenlik görevi sebebiyle bu hareketin sorumluluğunu oğullarına yüklediği düşünülmektedir.⁷⁵¹ Kuşatma altında kıtlık tehdidiyle karşı karşıya kalan Samaria ahalisi, mevcut durumdan kurtulabilmek umuduyla dönemin Seleukos Kralı IX. Antiokhos'tan yardım talebinde bulunmuştur. Uzun bir müdahalesizlik döneminin ardından, IX. Antiokhos yardım talebini olumlu karşılamışsa da girişiminde başarısız olmuştur. Zira onun gönderdiği Seleukos kuvvetleri, kuşatmanın sorumluluğunu üstlenen Aristoboulos tarafından mağlup edilmiş ve hatta Skythopolis'e kadar sürülmüştür. Kardeşi Antiofon ile beraber bu harekate katılan Aristoboulos, Skythopolis'ten geri dönerek tekrar Samaria kuşatmasıyla ilgilenmeye devam etmiştir.⁷⁵² Bu noktada esas mücadele Samaria üzerine olmasına rağmen Haşmonayim Devleti'nin Skythopolis'e kadar ilerlemesiyle kuzey yönünde bir genişleme sağlandığı da gözlerden kaçırılmamalıdır.⁷⁵³

Başarısız Seleukos müdahalesiyle bir anlığına da olsa rahatlayan Samaria ahalisi, yeniden başlayan kuşatma karşısında tekrar IX. Antiokhos'tan destek talebinde bulunmuştur. İlk müdahale sırasında mevcut kuvvetlerinin yetersiz olduğunu gören IX. Antiokhos bu defa annesi Kleopatra ile birlikte Mısır'ı yöneten IX. Ptolemaios Lathyrus'tan temin ettiği altı bin askerle Yahudilere müdahale etmiştir.⁷⁵⁴ Ancak bu kez Yahudilerle doğrudan bir savaşa girişmek yerine Yahudiye'de tahribata girişmeyi tercih etmiş ve I. Ioannes Hyrkanos'un bölgelerini bu şekilde taciz ederek Yahudileri Samaria kuşatmasından vazgeçirmeye çalışmıştır. Nihayetinde bu girişiminin de bertaraf edilmesiyle IX. Antiokhos, Yahudilere müdahaleyi sürdürme görevini Kallimander ile Epikrates adlı kumandanlarına emanet ederek Tripoli'ye çekilmiştir.⁷⁵⁵ Bu geri çekiliş sırasında Ioppe'yi de içeren bir kısım bölgeleri elde etmeyi başarmıştır. Ancak I. Ioannes Hyrkanos öldüğünde, Ioppe Haşmonayim Devleti'ne bağlı olduğuna göre, ileride

⁷⁵⁰ Ios. **ant. Iud.** XIII, 10, 2. Bu noktada I. Ioannes Hyrkanos'un, babasının politikalarını izlediğini gözlemlemek mümkündür. Hatırlanacağı üzere Simon da henüz genç yaşta olan Hyrkanos'a tüm askeri kuvvetlerin kumandanlığı görevini vermişti.

⁷⁵¹ Klausner, "John Hyrcanus I", 1976, s. 217.

⁷⁵² Ios. **bell. Iud.** I, 2, 7; Ios. **ant. Iud.** XIII, 10, 2.

⁷⁵³ Margolis, 1956, s. 152.

⁷⁵⁴ Klausner, "John Hyrcanus I", 1976, s. 218.

⁷⁵⁵ Ios. **ant. Iud.** XIII, 10, 2.

bahsedilecek olan diplomatik ilişkiler kapsamında⁷⁵⁶ Roma'dan alınan ve müttefiklerine yapılan saldırıların durdurulmasını ve ele geçirilen bölgelerin iade edilmesini bildiren fermana burada başvurularak zikredilen bölgeler Roma desteğiyle Seleukos Devleti'nden geri alınmış olmalıdır.⁷⁵⁷

IX. Antiokhos'un Tripoli'ye çekilirken görevlendirdiği Kallimander ve Epikrates önderliğinde Seleukosların tekrar taktik değiştirdiği görülmektedir. Kallimander doğrudan Yahudilere taarruzda bulunmuş ancak mağlup edilmiş ve kuvvetleri tamamen imha edilmiştir. Epikrates de giriştiği türlü mücadelelerden bir sonuç alamamış ve Samaria kuşatmasının sona erdirilmesini sağlayamamıştır.⁷⁵⁸ Seleukos müdahalesinin bertaraf edilmesi ve yaklaşık bir yıllık kuşatmanın ardından I. Ioannes Hyrkanos, nihayetinde Samaria'yı ele geçirmeyi başarmıştır. Iosephos'a göre, I. Ioannes Hyrkanos Samaria'yı ele geçirmekle yetinmemiştir. Bölgeyi ve kenti tamamen yerle bir etmek amacıyla su kaynaklarını kanallar vasıtasıyla buraya yönlendirmiştir.⁷⁵⁹ Mattathias önderliğinde başlayan Makkabi İsyanı hareketinden itibaren Haşmonayim Hanedanlığı tarihi incelendiğinde, ailenin ilk defa bu türden bir yıkıma yol açtığı görülmektedir. Bu icraatın gerçekleştiğine dâir bilgi sunan Iosephos'un anlatısını tarihi olarak güvenilir kabul etmesek de, bu anlatının, Yahudiye ahalisinin Samaria'ya karşı duyduğu nefreti bildirmesi bakımından önemli olduğu kanaatindeyiz. Elbette Samarialılara karşı duyulan bu nefretin de bir sebebi olması gerekmektedir. Bu konuda kesin bir cevap sunmak mümkün değilse de, meselenin Samarialıların bölgeye gelişi ve hem dini hem de toplumsal yapıları ile ilgili olduğu düşüncesindeyiz.⁷⁶⁰ Regev bu icraatın, Gerizm Dağı'nda bulunan Samaria tapınağı ile Hierousalem'deki Yahudi tapınağının bir yarış içerisinde olmasıyla açıklanabileceğini düşünmektedir. Zira her iki tapınak da Eski Ahit'in Mısır'dan Çıkış kitabında bahsedilen Musa'nın kurduğu çadırın devamı olduğu

⁷⁵⁶ Bu diplomatik münasebetler hususunda büyük çelişkiler bulunmaktadır. Bu sebeple anlatının akışını bozmaması için ilgili başlıkta detaylarıyla ele alınacaktır.

⁷⁵⁷ Bickerman, 1962, s. 150 - 151; Smallwood, 1976, s. 10.

⁷⁵⁸ Gelinek nokta, Seleukos Devleti'nin durumunu ve Haşmonayim Devleti'nin gücünü açıkça ortaya koymaktadır. Uzun yıllar süren iç karışıklıklar neticesinde Seleukos Devleti artık çökme noktasına gelmiştir. Zira bir süredir sadece Syria ile sınırlı olan devlet, burada dahi etkin konumda değildir. Tüm çabalara ve girişimlere rağmen bağımsızlığını henüz elde etmiş olan Haşmonayim Devleti'ne karşı üstünlük kuramamaktadır.

⁷⁵⁹ Ios. ant. Iud. XIII, 10, 3.

⁷⁶⁰ Samarialılar ile Yahudilerin münakaşalarının dini ve tarihsel süreci ve özellikle erken Helenistik ve Haşmonayim Hanedanlığı dönemindeki durumu hakkında detaylı bilgi için bkz. Knoppers, Gary N., **Jews and Samaritans; The Origins and History of Their Early Relations**, Oxford University Press, New York 2013, s. 169 - 216.

iddiasındadır. Samarialılarla Yahudiler arasındaki en büyük fark bu noktada ortaya çıkmaktadır ki onlar esasen birbirleriyle yarışan ibadethanelerde ibadet etmektedir. Dini geleneğin sadece bir tapınağa müsaade ediyor olması sebebiyle, her ikisi de birbirini reddetmektedir. I. Ioannes Hyrkanos Samaria’da yer alan bu tapınağı yıkarak iki hedefe ulaşmıştır. Öncelikle krallığındaki tek, tek tanrılı tapınağın Hierousalem’de olmasını sağlamış ve böylece onun önemini artırmıştır. İkinci olarak ise, Yahudiliğin Samarialılara nüfuz etmesini sağlamış olmalıdır.⁷⁶¹ Öte taraftan bu tapınağı yıkmasıyla I. Ioannes Hyrkanos’un, Yahudi ahalinin desteğini kazandığını ve popülerliğini artırdığını da söylemek mümkündür.⁷⁶² Bu gün Megillat Taanit’te, Kislev ayının 21’inde Gerizm Dağı Günü olarak anılmakta ve bu günde yas tutmak yasaklanmaktadır.⁷⁶³ Samaria’nın ele geçirilmesiyle bu defa Yahudiye’ye kuzey yönünden gelmesi muhtemel saldırıların önüne geçilmiştir.⁷⁶⁴ Ayrıca Galilaea yolu da Haşmonayim Devleti’ne açılmış olmaktadır.

I. Ioannaos Hyrkanos’un, babası ve amcalarının başlattığı mücadelenin bir devamı niteliğinde olan ve Samaria’nın ele geçirilmesiyle devam eden hareketleri esasen daha geniş ölçekli ve farklı amaçlara hizmet eden büyük hareketlerdir. Bu kapsamda onun hareket motivasyonunun Simon döneminde belirlenmiş olan “tüm bölge topraklarının Yahudi mirası olması” durumu olduğu düşüncesindeyiz. Bu miras üzerinde yabancı kùltürlere ve inançlara yer yoktur. Idumaealılar adeta kılıç zoruyla Yahudiliğe geçirilişi ve Samaria’nın yerle bir edilmesi bu durumun somut delillerindendir. Ayrıca onun kuzeye, güneye ve doğuya yapılan seferleri doğal sınırların ötesinde hareketlerdir.⁷⁶⁵ Trans - Iordanes, Samaria, Idumaea ve kıyı ovasında yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde elde edilen bulgular, kaynaklarda I. Ioannes Hyrkanos’un hareketlerde bulunduğu belirtilen yerlerin gerçekten de onun döneminde çatışmalara sahne olduğunu doğrulamaktadır.⁷⁶⁶

⁷⁶¹ Ancak onun bu girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Zira Samaria tapınağı asla tekrar inşa edilemeyeceği de bugün dahi Gerizm Dağı, inananları için kutsallığını korumaktadır.

⁷⁶² Regev, 2013, s. 70 - 71.

⁷⁶³ **Megillat Taanit**, 10; 20; 24 = Noam, 1987; **Megillat Taanit**, 9 (c) = Zeitlin, 1922.

⁷⁶⁴ Tcherikover, 1959, s. 246.

⁷⁶⁵ Stern, 1976, s. 218.

⁷⁶⁶ Eshel, 2008, s. 81. Arkeolojik verilere göre bu icraatlar, MÖ 111 - 110 yıllarında gerçekleşmiştir (Regev, 2013, s. 70).

Harekatlarının yönü onun bilinçli bir yayılma politikası izlediğini kanıtlar niteliktedir. Zira Idumaea'nın ele geçirilmesiyle Yahudiye'nin güney kısmını, Samaria'nın ele geçirilmesiyle de kuzey yönünü güvence altına almış ve adeta birer tampon bölge oluşturmuştur.

3.1.1.4. I. Ioannes Hyrkanos'un Diplomatik Faaliyetleri

I. Ioannes Hyrkanos'un, amcası Ioudas döneminden beri adet olduğu üzere Roma Devleti ile kapsamlı diplomatik ilişkiler tesis etme çabasında olduğu görülmektedir. Ayrıca kendinden önceki liderler Ionathan ve Simon gibi, farklı uluslararası münasebetler kurmaya da yönelmiştir. Bu kapsamda onun Pergamon, Atina ve muhtemelen diğer bazı kent devletlerine de elçilik heyetleri görevlendirdiği bilinmektedir.⁷⁶⁷ Son zikredilen kentlere gönderilen heyetler ve görüşmeler hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Ancak Roma ile kurulan münasebetler hususunda daha kapsamlı bilgi sunmak mümkündür.

Iosephos'un anlatısına göre, Roma'ya görevlendirilen heyet, Dositheus oğlu Simon, Aleksandros oğlu Apollonius ve Iason oğlu Diodorus'tan oluşmaktadır. Heyet, Mentine ailesinden Lucius oğlu Lucius Manlius ve Falernian ailesinden Caius oğlu Caius Sempronius huzurunda toplanan Roma Senatusuna kabul edilmiş ve taraflar arasında bir dostluk antlaşması imzalanmıştır. Iosephos, Yahudi heyetin Antiokhos'un ele geçirdiği Ioppe ve limanları, Gazara, Iordanes Nehri'nin kaynak noktaları ve diğer bazı şehirlerin kendilerine iade edilmesini de talep ettiğini ve Seleukosların, Yahudilerle Senatus arasındaki daha önceki antlaşmanın ve kararların ihlali anlamına gelmekte olan bu hareketine karşı Yahudi heyetin taleplerini kabul ettiğini söylemektedir. Ayrıca Antiokhos birliklerinin, Yahudi hakimiyet sahasında faaliyet göstermesinin yasal olmadığı kararı da alınmış ve savaş süresince Yahudilere verilen zararların tazmin edilmesi amacıyla görevliler gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Yahudi heyetin güvenle Yahudiye'ye dönebilmesi için güzergâh üzerindeki krallara ve halklara gerekli koruma protokollerini bildiren bir mektubun da verilmesiyle toplantı sonlandırılmıştır.⁷⁶⁸ Iosephos'un, Yahudi elçilik heyetini ve faaliyetlerini anlattığı kısımda, Antiokhos'a karşı alınan karar ve yaptırımları belirtmekle beraber bunun hangi Antiokhos olduğu

⁷⁶⁷ Stern, 1976, s. 220.

⁷⁶⁸ Ios. ant. Iud. XIII, 9, 2.

belirtilmemektedir. Bahse konu dönemde sık sık değişen Seleukos hükümdarlarının birçoğunun Antiokhos adına sahip olması ve I. Ioannes Hyrkanos'un faaliyetleri kapsamında birden fazla Antiokhos ile muhatap olması, durumu daha da karmaşık hale getirmektedir. Zaten bu sebeple I. Ioannes Hyrkanos'un faaliyetlerinin anlatıldığı kısımda diplomatik ilişkilerinin detayları verilmemiş ve bu bölüm işaret edilmiştir. Elçilik heyetinin görevlendirildiği tarih hususunda MÖ 129 ve sonrasında bahsediliyor gibi görünmektedir. Zira yazar, I. Ioannes Hyrkanos'un bağımsızlık olarak addettiğimiz faaliyetlerinin ardından diplomatik ilişkilerden bahsettiği kısma geçmiştir. Ancak Iosephos'un yer yer kronolojik hatalar yaptığı da bir gerçektir.

Antlaşma içeriğinde bahsedilen, Antiokhos'un elde ettiği bazı bölgelerin iade edilmesi meselesi bu heyetin Roma'ya gidiş tarihi konusunda hem bazı ipuçları vermekte hem de bir ihtilafa yol açmaktadır. Bu dayanak noktasına göre, Roma'ya giden Yahudi elçilik heyetinin ziyaret tarihi hususunda üç ihtimal ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki heyetin, VII. Antiokhos döneminde görevlendirilmiş olması ihtimalidir. Buna göre, I. Ioannes Hyrkanos Hierousalem kuşatması sırasında, Roma Devleti'ne bir heyet göndererek babası ve amcaları gibi aralarındaki antlaşmayı yenileme yoluna gitmiş ve VII. Antiokhos'un Hierousalem'i kuşatmadan hemen önce ele geçirdiği Ioppe ve limanlarının, Gazara, Iordanes Nehri'nin ve diğer bazı şehirlerin kendilerine iade edilmesini sağlanmasını talep etmiştir.⁷⁶⁹ Bu varsayımına göre, I. Ioannes Hyrkanos, Roma'ya antlaşma heyetini MÖ 133 / 132 yılında göndermiş olmalıdır. Ancak bu durumda VII. Antiokhos'un Roma fermanına rağmen Hierousalem kuşatmasına devam etmiş olması gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu ihtimalde, VII. Antiokhos ya Roma'dan gönderilen fermanı dikkate almamış ya da uzun yolculuk süresi göz önüne alındığında kuşatma bitene kadar fermandan haberdar olmamıştır.

Diğer bir ihtimale göre ise, Yahudi heyet Roma'ya, I. Ioannes Hyrkanos'un Samaria kuşatması sırasında gönderilmiştir. Şu durumda Roma'dan alınan ferman, Samaria ahalisine destek sunan ve bu sırada Ioppe'yi de içeren bir kısım bölgeleri elde etmeyi başarmış olan IX. Antiokhos'a karşı gönderilmiştir. Mevcut durum karşısında I. Ioannes Hyrkanos, müttefiki olan Roma Devleti'ne başvurmuş ve IX. Antiokhos'a karşı Roma desteği elde etmiştir. Ioppe, MÖ 104 senesinde Hyrkanos'un öldüğü sırada

⁷⁶⁹ Dabrowa, 2010, s. 70.

Haşmonayim Devleti sınırları içerisinde yer aldığına göre, bu ihtimalin geçerli olduğu kabul edildiğinde, IX. Antiokhos Roma fermanına uymuştur.⁷⁷⁰ Şu durumda heyet MÖ 111 ile MÖ 107 yılları arasında gönderilmiş olmaktadır ve bu kapsama göre VII. Antiokhos ile bir ilgisi bulunmamaktadır.

I. Ioannes Hyrkanos'un Roma Devleti'ne gönderdiği elçilik heyetinin gidiş tarihiyle ilgili son ihtimale göre ise, hem VII. Antiokhos hem de IX. Antiokhos dönemlerinde Roma'ya ayrı heyetler gönderilmiştir. Heyetlerin ilki, MÖ 133 / 132 tarihinde Hierousalem kuşatması başladıktan sonra, ikincisi ise Samaria hareketinin gerçekleştiği MÖ 111 ila MÖ 107 yılları arasında görevlendirilmiştir.⁷⁷¹ Elbette VII. Antiokhos döneminde gönderilen heyetin elde ettiği fermanın benzer bölgelerde faaliyetlerde bulunan her iki krala karşı olması ihtimali de söz konusudur.

Bahsi geçen bu ihtimaller arasında elçilik heyetinin Roma Senatusuna, VII. Antiokhos'un Hierousalem kuşatması sırasında gönderilmiş olduğu düşüncesindeyiz. Zira I. Ioannes Hyrkanos, henüz bağımsız hareket etmeye başlamadan önce VII. Antiokhos'un Hierousalem kuşatması karşısında gerçek manada zor anlar yaşamıştır. Öte taraftan bahsi geçen Samaria hareketi sırasında ise IX. Antiokhos'un düşmana sunmaya çalıştığı destek karşısında Roma'dan yardım talep edecek bir konuma da düşmemiştir. I. Ioannes Hyrkanoselde ettiği kararnamede yer aldığı belirtilen, Seleukos kuvvetlerinin *Yahudi hakimiyet sahasında faaliyet göstermekten men edilmesi* ibaresini hem VII. Antiokhos'a hem de IX. Antiokhos'a karşı kullanmıştır. Şu durumda, I. Ioannes Hyrkanos'un Roma Senatusuna gönderdiği heyet, MÖ 133 / 132 yılında henüz bağımsız hareket etmeye başlamadan önce görevlendirilmiş olmaktadır. Öte taraftan heyet sayısı bir veya birden fazla olsun veya olmasın Haşmonayim Hanedanlığı için sonuç değişmemiştir. Zira I. Ioannaos Hyrkanos, Roma ile yeniden ilişki kurmayı başarmış ve Seleukos Kralları Roma Senatusu'nun kararına uymamış vaziyettedir.

⁷⁷⁰ Bickerman, 1962, s. 150 - 151; Smallwood, 1976, s. 10.

⁷⁷¹ Stern, 1976, s. 220; Macrae, Duncan E., "Roman Hegemony and the Hasmoneans; Constructions of Empire", **The Middle Maccabees, Archaeology, History and the Rise of the Hasmonean Kingdom**, (ed. Andrea M. Berlin ve Paul J. Kosmin), SBL Press, Atlanta 2021, s. 333 - 334.

3.1.1.5. Yahudiye’de İç Karışıklıklar

I. Ioannes Hyrkanos ve oğulları Samaria’nın fethinin tamamlanmasının ardından yayılmacı faaliyetlerde bulunmaya bir süre daha devam etmiştir. Bu kapsamda onlar, Skythopolis’e kadar tüm bölgeyi istila etmiş ve Karmelos Dağı’nın güneyine kadar saldırılarda bulunmuştur. Görüldüğü üzere I. Ioannes Hyrkanos’un hâkimiyetinin başlangıcı ne kadar başarısızsa MÖ 129 yılı sonrası dönemi o kadar başarılıdır. Ancak siyasi bağımsızlığın da dâhil olduğu tüm başarılarla rağmen, I. Ioannes Hyrkanos ve oğullarına karşı ülke içerisinde muhalif bir hareket de gelişmiştir.⁷⁷² Bu karşıt hareketin başını, Ionathan döneminde oluştuğunu belirttiğimiz dini gruplardan biri olan *ferisiler* çekmektedir. Bu dönemde ferisiler halk arasında oldukça güçlü ve etkin bir konumda bulunmaktadır. Esasen Hyrkanos da bu gruba bağlı bir Yahudidir ve hatta ferisiler tarafından çok da iltifat görmektedir. Tarihçi Iosephos’un anlatısına göre, I. Ioannes Hyrkanos, ferisiler ile beraber bulunduğu bir ziyafet sırasında onlardan, kendisi ile ilgili eleştirilerini dile getirmelerini istemiştir. Bunun üzerine katılımcılar arasında bulunan Eleazar isimli bir ferisi, I. Ioannes Hyrkanos’a baş kohenliği bırakarak idarecilikle yetinmesi gerektiğini söylemiştir. Buna gerekçe olarak ise, onun annesi ile ilgili aslında var olmayan bir durumu göstermiştir. Tahmin edilebileceği üzere I. Ioannes Hyrkanos bu beyanı hoş karşılamamıştır. Ayrıca dönemin bir diğer önemli dini grubu olan, *sadukiliğe* bağlı Ionathan adlı yakın bir arkadaşı ona, Eleazar’ın dile getirdiklerinin aslında tüm ferisilerin ortak görüşü olduğunu belirtmiştir. Bunu doğrulamak için ise ferisilerden, Eleazar’ın uygun şekilde cezalandırılmasını talep etmesini öğütlemiştir. Ionathan’ın söylemlerine itibar eden I. Ioannes Hyrkanos, diğer ferisilerden Eleazar’a uygun bir ceza vermelerini istemiştir. Ancak ferisiler tarafından Eleazar’a kırbaç ve zincire vurulma gibi nispeten hafif bir ceza verilmesi, idam kararı bekleyen I. Ioannes Hyrkanos’un nazarında, Ionathan’ın söylemlerinin doğruluğunu teyit etmiştir. Bu durum, I. Ioannes Hyrkanos’un ferisileri terk ederek sadukiliğe bağlanması ve halk arasında oldukça tesirli olan ferisi fermanlarının yürürlükten kaldırılması sonucunu doğurmuştur. Hatta ferisi fermanlarına uymaya devam edenleri cezalandırmak suretiyle bu gruba karşı adeta bir savaş açılmıştır. Tüm bu gelişmeler neticesinde ferisiler, Yahudiye’de, I. Ioannes Hyrkanos ve oğullarına

⁷⁷² Ios. bell. Iud. I, 2, 7 – 8.

karşı bir isyan başlatmıştır.⁷⁷³ İsyana bir çatışma ortamı doğana dek sürmüşse de neticede I. Ioannes Hyrkanos isyanı bastırmayı başarmıştır.⁷⁷⁴

Bu noktada belirtmek gerekir ki, Iosephos'un bu anlatısının gerçekliği tartışmalıdır. Ancak yine de, I. Ioannes Hyrkanos'un ülke içinde ferisiler ile bir anlaşmazlık yaşadığını bildirmesi bakımından önemlidir. Kaldı ki, Babil Talmudunda da Yohanan Kohen Gadol'un (I. Ioannes Hyrkanos) ferisiliği terk ederek sadukiliği benimsediğini doğrulanmaktadır.⁷⁷⁵ Bu ayrılma, Haşmonayim Devleti'nin idareci zümresi ile tebaa arasında bulunan dengeleri kökten değiştirmektedir. Zira bu ana kadar Haşmonayim Hanedanlığı üyeleri Haşidim'in veliahdı kabul edilen dindar ve gelenekçi ferisiler ile genel manada ittifak içerisinde hareket etmekteydi. Ancak bu hadiseden sonra idareci zümre artık ferisilere göre daha seküler ve politik ilgileri bulunan sadukilerle iş birliği içerisine girmiştir.⁷⁷⁶ Elbette bu karşıtlığın oluşmasında tek bir hadisenin etkin olması mümkün değildir. Haşmonayim Hanedanlığı ile ferisi çatışmasının bir mazisi ve makul sebepleri bulunuyor olmalıdır.

I. Ioannes Hyrkanos'un, hâkimiyetinin hemen başlangıcındaki başarısız girişimleri, Hierousalem kuşatması sırasında ahalinin bir kısmını ölüme terk etmesi ve Hierousalem surlarının yıkılmış olması dindar ve gelenekçi ferisilerin şüphesiz tepkisini çekmiştir. Ayrıca I. Ioannes Hyrkanos'un, Kral Davud'un mezarını açarak buradan istifade etmesi ve ücretli asker temin ederek iktidarını halk gücünden bağımsız bir kuvvete dayandırması sonucunda ise ahali ile arasında bir soğukluk oluşturmuştur.⁷⁷⁷ Öte taraftan kral (melekh) unvanını kullanmasa da idarenin ve baş kohenliğin I. Ioannes Hyrkanos'a ait olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Ancak belirtilmiş olduğu gibi Yahudi geleneğinde taht sadece Davud soyundan gelenlere, baş kohenlik makamı ise Zadok soyuna ait olan bir makamdır.⁷⁷⁸ Ionathan Apphous döneminde baş kohenlik makamı Haşmonayim Ailesi tarafından elde edildiğinde bir tepki olarak ferisilerin de içinde bulunduğu gruplar oluşmuştur. Sonrasında ise Yahudi Meclisi, MÖ 140 yılında Simon ve ailesini bahsi geçen makamlara atayarak Haşmonayim Hanedanlığı'na bu hususta meşruiyet

⁷⁷³ Ios. **ant. Iud.** XIII, 10, 5 - 6.

⁷⁷⁴ Ios. **bell. Iud.** I, 2, 8.

⁷⁷⁵ **BT. Berakhot**, 29a, 6.

⁷⁷⁶ Ottley, 1923, s. 267.

⁷⁷⁷ Tcherikover, 1959, s. 251; Soggin, 1999, s. 349.

⁷⁷⁸ Zeitlin 1968, s. 196 – 170.

kazandırmıştır. Ancak tüm bu çabalara rağmen ferisi grupların I. Ioannes Hyrkanos'a, icraatları ve mensubiyetleri üzerinden muhalefeti sürdürmüş olması mümkün gözükmemektedir. Elbette bu muhalefetin bir isyanla sonuçlanması da mümkündür. Ancak neticede, detayları hususunda derinlemesine bilgi sahibi olmadığımız isyan bastırılmıştır. Ferisilerin bu hareketi, Yahudiliği muhafaza etme güdüsüyle başlayan Makkabi İsyanı ve isyan doğrultusunda oluşan hanedanlığa, gelinen noktada dindar ve gelenekçi Yahudiler olarak tanımlayabileceğimiz bir grubun muhalefet eder hale geldiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu durum Haşmonayim Hanedanlığı'nın zaman içinde değişen çizgisini gözler önüne sermektedir. Ayrıca gene bu hadisenin ardından Ferisilerin de özellikle devlet idaresi konusunda göz ardı edilemeyecek bir grup haline geldiğini belirtmek gerekmektedir.

3.1.1.6. I. Ioannes Hyrkanos'un Son Yılları ve Ölümü

I. Ioannes Hyrkanos'un hâkimiyet dönemi hususunda bilgi sunan kaynaklarda önceki dönemlerin aksine detaylı bilgi bulunmamaktadır. Şüphesiz dönem hakkında mevcut bulunan bilgilerin yetersizliği üzerinde, Seleukos Devleti'nin ve dolayısıyla Syria'nın içinde bulunduğu kargaşa ortamı oldukça etkilidir. Bu sebeple onun dönemini ayrıntılı şekilde ele almak imkânsız hale gelmektedir. Bahse konu imkânsızlık sebebiyle, I. Ioannes Hyrkanos dönemi özelinde kronolojik problemler ve yer yer bilgi verilemeyen uzun aralıklar oluşmaktadır. Onun, Roma'ya gönderdiği elçilik heyetinin zamanlaması hususundaki belirsizlik bu duruma örnek gösterilebilir. Benzer şekilde Samaria'nın ele geçirilmesinden sonraki faaliyetleri de kısmen eksik kalmaktadır. Ayrıca Ferisilerin başlatmış olduğu isyanı tarihlendirmek ve bu önemli olayın detayları hususunda ayrıntı sunmak mümkün değildir. Ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen isyanın, Samaria'nın ele geçirilişinin ardından, MÖ 107 yılı sonrasında, yaşandığı düşüncesindeyiz.

Belirtilen tüm bu eksikliklere rağmen ana hatlarıyla sunulan faaliyetlerinin yanında I. Ioannes Hyrkanos'un, özellikle hâkimiyetinin sonlarına doğru dış mücadelelerden bir nebze kurtulması ve ülke içerisindeki isyanları da bastırmasıyla bir takım imar faaliyetlerinde bulunabildiği görülmektedir. İmar faaliyetleri dâhilinde öncelikli olarak, VII. Antiokhos'un yıktırması olduğu Hierousalem surlarını yeniden inşa ettirmiştir. Hierousalem'de, Bet ha-Mikdaş'ın hemen kuzeyinde yer alan eski Akra'nın yerine Simon döneminde inşa edilen ve muhtemelen VII. Antiokhos tarafından tahrip edilen Baris

Kalesini de yeniden ihya ettirmiştir.⁷⁷⁹ Ayrıca artık Haşmonayim mülkü olan Samaria'da, Akraba'nın hemen yanına, Aruma Kalesi inşa ettirilmiştir.⁷⁸⁰ Tarihi kaynaklarda belirtilen bu yapıların yanı sıra, bölgede gerçekleştirilen arkeolojik kazılar neticesinde de bazı saraylar ortaya çıkarılmıştır. Hierousalem'den on altı mil uzakta yer alan Hiericus vahasında, arkeolog Ehud Netzer tarafından 1973 yılında başlatılan kazılarda bulunan ve kendisi tarafından kışlık saray adı verilen yapı, I. Ioannaeos Hyrkanos dönemine tarihlendirilmektedir.⁷⁸¹ Netzer tarafından elde edilen buluntulara göre, I. Ioannes Hyrkanos döneminde inşa edilen saray kompleksinde, bir kraliyet malikanesi, kule, bir saray, yüzme havuzları, ritüel banyoları (mikve), köşk ve meşhur Haşmonayim bahçesi yer almaktadır.⁷⁸² Berlin, bu sarayı mimari yönden Helenistik türde, ihtişamlı ve gösterişli bir saray olarak tanımlamaktadır.⁷⁸³

I. Ioannes Hyrkanos, bahsi geçen bu son faaliyetlerinin ardından, kalan günlerini refah içinde geçirmiş ve otuz bir yıllık idarenin ardından MÖ 104 yılında hayatını kaybetmiştir. Öldüğünde geride beş oğlu bulunmaktadır.⁷⁸⁴ Oğullarına bıraktığı mirasın sınırları, Palaestina'nın tüm bölgelerine temas edecek şekilde, ana Yahudi bölgelerini, batıda Akdeniz kıyı şeridinin en önemli şehirlerini, kuzeyde Samaria'yı, doğuda Trans - Jordanes'in bir kısmını ve güneyde ise Idumaea'yı kapsamaktadır.⁷⁸⁵ Halbuki onun dönemine kadar aile, sadece Yahudiye bölgesini yönetebilmiştir.⁷⁸⁶

I. Ioannes Hyrkanos, Mattathias ile başlayan isyanın ardından üçüncü kuşak bir aile üyesi olarak, yerel ve dini bir hareket hüviyetinde olan hareketi bağımsız bir devlet teşkil edecek şekilde ihya etmiştir. Onun Seleukos idaresinden meşruiyet beklemeden ve kendi namına giriştiği askeri harekâtlar, vergi ödemelerinin reddedilmesi, kendi adına sikke bastırması ve özellikle bu hadiselerin ardından Yahudiye'nin tekrar Seleukos tabiiyeti

⁷⁷⁹ Goldstein, 2007, s. 332.

⁷⁸⁰ Raviv, Dvir, "Settlement and History of the Norther Judean Hills and Southern Samaria During the Early Hasmonean Period" **The Middle Maccabees, Archaeology, History and the Rise of the Hasmonean Kingdom**, (ed. Andrea M. Berlin ve Paul J. Kosmin), SBL Press, Atlanta 2021, s. 71.

⁷⁸¹ Sarayın yapısı mimarisi ve diğer özellikleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Meyers ve Chancey, 2012, s. 43 - 44.

⁷⁸² Bu saraya, I. Ioannaeos Hyrkanos'tan sonra Aleksandros Iannai ve Salome Aleksandra tarafından da eklemeler yapıldığı düşünülmektedir (Netzer, 2001, s. 12 – 20).

⁷⁸³ Berlin, Andrea M., "Between Large Forces; Palestine in Hellenistic Period", **Biblical Archaeologist**, 1997, 60, s. 34 – 35.

⁷⁸⁴ Ios. **bell. Iud.** I, 2, 8; Ios. **ant. Iud.** XIII, 10, 7.

⁷⁸⁵ Schafer 2003, s. 69; Stern, 1976, s. 219.

⁷⁸⁶ Magness, 2019, s. 107.

altına girmeyecek olması bağımsız Haşmonayim Devleti'nin kuruluşuna dâir deliller olarak görülmelidir. Bağımsızlığını kazanması sonrasında gerçekleştirdiği harekâtlar ile Yahudiye'yi hem güney hem de kuzeyden güvenlik altına alacak tampon bölgeler oluşturmuştur ki takdire şayan olan bu girişimler onun stratejik dehasını göstermektedir. Öte taraftan onun bu faaliyetleriyle, yüzyıllar sonra⁷⁸⁷ siyasi anlamda bağımsız bir Yahudi idari merkezi oluşturmayı başaran I. Ioannes Hyrkanos'un ardında bıraktığı devlet, sınırları itibariyle Kral Süleyman'ın sahip olduğu kadim devletle kıyaslanabilecek ölçüdedir.⁷⁸⁸ O, Yahudi tarihinde oldukça önemli bir şahsiyet olarak görülmekte ve öne çıkmaktadır. Zira tarihçi Iosephos ve Babil Talmudu kendisini övmek amacıyla biraz da abartıya başvurarak, kendisine kehanet (divinare) yeteneğinin bahşedildiği iddiasında dahi bulunmaktadır.⁷⁸⁹ Ölümünün ardından miras olarak bıraktığı devletin başına, vasiyetini ihlal edecek şekilde en büyük oğlu I. Aristoboulos geçmiştir.

3.1.2. I. Aristoboulos Dönemi

MÖ 104 senesinde, I. Ioannes Hyrkanos'un ölümünün ardından Haşmonayim Devleti'nin başına beş oğlu içerisinde en büyük olan Ioudas Aristoboulos geçmiştir.⁷⁹⁰ O, Timagenes tarafından açık sözlü ve Yahudilere oldukça faydalı biri olarak tanımlanmaktadır.⁷⁹¹ Bağımsız Haşmonayim Devleti'nin ikinci idarecisi konumunda bulunan ve I. Aristoboulos olarak anılan Ioudas Aristoboulos'un erkek kardeşlerinin üçünün adı Antigonos, Aleksandros Iannaios ve Absalom'dur. Dördüncü erkek kardeşin adı hakkında bilgi bulunmamakla beraber onun varlığından kaynakların sunduğu, I. Aristoboulos öldükten sonra taht iddiasında bulunması sebebiyle Aleksandros Iannaios tarafından öldürüldüğü bilgisi vesilesiyle haberdar olunmaktadır.⁷⁹² Belirtilen erkek

⁷⁸⁷ I. Ioannes Hyrkanos'un tesis ettiğini düşündüğümüz Haşmonayim Hanedanlığı'nın bağımsızlığı, Yahudiye bölgesi ve Yahudilere MÖ 586'dan yaklaşık 457 yıl sonra yeni bir bağımsız siyasi yapı sunmuş olmaktadır.

⁷⁸⁸ Margolis, 1956, s. 153.

⁷⁸⁹ Rivayetlere göre, Samaria kuşatması sırasında oğulları IX. Antiokhos ile mücadele etmekteyken Bet ha-Mikdaş'ta yalnız bir anında I. Ioannes Hyrkanos'a oğullarının galip geldiği ilahi bir şekilde bildirilmiştir. Aldığı bu ilahi mesaj üzerine derhal mabetten çıkan I. Ioannes Hyrkanos durumu ahaliyle de paylaşmıştır. Nitekim daha sonra oğullarının gerçekten galip geldiği doğrulanmıştır (Ios. **ant. Iud.** XIII, 10, 3; 10, 7; **BT. Sota** 33a, 8).

⁷⁹⁰ Timagenes'in sunduğu bu bilgi Iosephos tarafından Strabon'un *Historika Hypomnemata* adlı eserinden nakletmektedir. Ancak günümüzde hem Timagenes'in hem de Strabon'un eserleri kayıptır (Ios. **ant. Iud.** XIII, 11, 1).

⁷⁹¹ Ios. **ant. Iud.** XIII, 11, 3.

⁷⁹² Ios. **ant. Iud.** XIII, 10, 7; XIII, 12, 1.

kardeşler dışında bir kız kardeşin varlığı hususunda kaynaklarda bilgiye rastlanılamamaktadır. I. Aristoboulos'un annesi hakkında da dolaylı yollardan bilgi edinilebilmektedir. Buna göre, babası I. Ioannes Hyrkanos, vasiyetinde eşini varis tayin etmiş ancak ölümünden sonra, I. Aristoboulos hâkimiyet elde etmek adına adı belirtilmeyen annesini hapsedirerek ölümüne sebep olmuştur.⁷⁹³ Kendisinin Salome Aleksandra (Şelomtzion) adlı bir eşi olduğu da ailesi hususunda elde bulunan bilgiler arasındadır.⁷⁹⁴ Ancak bu eşinden başka bir eşe veya çocuğa sahip olup olmadığı konusunda da kaynaklar bir bilgi sunmamaktadır.

Ioudas Aristoboulos adı üzerinden, isimler konusunda bir süredir gelenek haline gelen uygulamanın dördüncü kuşakla beraber sona erdiği ve farklı bir yöne evrildiği görülebilmektedir. Iosephos, I. Aristoboulos'u, Hyrkanos'un ardılı ve Aleksandros'un kardeşi olan ve Aristoboulos olarak da bilinen Ioudas olarak anmaktadır.⁷⁹⁵ Dolayısıyla I. Aristoboulos'un Yahudi adının Ioudas yani Yehuda olduğunu bize bildirmektedir. Bu bilgiyi destekler nitelikte, I. Aristoboulos dönemine tarihlenen sikkelerde Paleo İbranice *Yehuda haKohen Gadol veHeber haYehudim = Baş Kohen Yehuda ve Yahudi Meclisi* ifadelerinin yer aldığını ve dolayısıyla kendisini Yehuda olarak andığını görmekteyiz.⁷⁹⁶ Bu bakımdan onun adının her iki kelimesi de isim olmakla beraber içerisinde bir epithet mevcut değildir. Ioudas (Yehuda) tipik bir Yahudi ismiyken,⁷⁹⁷ Aristoboulos tipik bir Helen ismidir. Haşmonayim Hanedanlığı üyeleri artık bir Yahudi, bir de Helen adı alma âdetini benimsemektedir. Bu durum, hanedanlık üzerindeki Helenleşmenin boyutunu da göstermektedir.

I. Aristoboulos, devletin başına geçtiği an itibariyle askeri anlamda kısmen deneyim sahibi bir liderdir. Hatırlanacağı üzere babası I. Ioannes Hyrkanos döneminde Samaria kuşatması sırasında IX. Antiokhos kuvvetlerine karşı bir takım mücadelelerde bulunmuştur. Onun dördüncü kuşak bir hanedanlık üyesi olarak MÖ 104 yılında başlayan hâkimiyeti bir yıl gibi oldukça kısa bir süre devam ettikten sonra, MÖ 103 yılındaki ölümüyle nihayete erecektir. Kısa hâkimiyet döneminde pek fazla icraata girişme fırsatı bulamayan I. Aristoboulos'un hâkimiyeti genel itibariyle hanedan içi çekişmelerle

⁷⁹³ Ios. **bell. Iud.** I, 3, 1.

⁷⁹⁴ Ios. **ant. Iud.** XIII, 12, 1.

⁷⁹⁵ Ios. **ant. Iud.** XX, 10, 1.

⁷⁹⁶ Hendin, 2021, s. 168, Plate 15 no. 6179.

⁷⁹⁷ Vanderkam, 2004, s. 312.

gececektir. Esasen Haşmonayim Hanedanlığı ve Haşmonayim Devleti tarihi için I. Ioannes Hyrkanos sonrası dönemde söylenebilecek ilk şey, MÖ 104 yılı itibariyle Kral Süleyman'ın devletiyle kıyaslanan Haşmonayim Devleti'nin artık yıkılışına kadar kısır çekişmeler içerisinde yönetileceği ve günden güne yıkılışa sürükleneceğidir.

3.1.2.1. I. Aristoboulos'un Hâkimiyetini Tesis Etmesi

I. Ioannes Hyrkanos, ölmeden hemen önce bıraktığı vasiyetinde güçler ayrılığı ilkesini benimsemiştir. Buna göre, idari konulardaki mesuliyeti eşine, baş kohenlik görevini ise oğlu I. Aristoboulos'a vasiyet ederek bu iki makamı birbirinden ayırmıştır.⁷⁹⁸ Bahsi geçen her iki makamı kendi bünyesinde birleştiren I. Ioannes Hyrkanos'un bu teşebbüsünün sebebi hakkında doğrudan bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak yönetimi sırasında, bahsi geçen makamlar üzerindeki tartışmalar sebebiyle ferisilerin çıkardığı isyan, önemli bir muhtemel sebep gibi görünmektedir. Bu makamları ayırarak ferisilerle bir uzlaşma ortamı oluşturma düşüncesi kuvvetle muhtemeldir.⁷⁹⁹ Belki de siyasi bağımsızlığını henüz kazandığı devletin idaresinin bu şekilde olmasını planlamıştır.

Ancak I. Ioannes Hyrkanos'un vasiyeti uygulamaya geçirilememiştir. Ölümünün hemen ardından baş kohen olması gereken I. Aristoboulos, idari alandaki tasarruf hakkını da elde edebilmek amacıyla annesi ile bir mücadeleye girişmiştir. Bu kapsamda hem annesini hem de muhtemel rakipleri konumunda bulunan, kendisini destekleyen Antigonos hariç, diğer üç erkek kardeşini hapsedirmiştir. Böylece hem idari hem de dini otoriteyi tekeline alan ve rakipsiz kalan I. Aristoboulos, MÖ 104 yılında idareyi ele geçirmiştir.⁸⁰⁰ Iosephos'un belirttiğine göre o hanedanlık tarihinde bir ilk olacak şekilde taç da giymiştir.⁸⁰¹ Onun bu uygulaması yani yönetimi monarşiye çevirmesi Helen tipi idare tarzının tipik bir taklidi ve uygulamasıdır.

Haşmonayim Devleti'nin ikinci idarecisi konumunda bulunan I. Aristoboulos bu icraatıyla, kadim Yehuda Krallığı'nın MÖ 586 yılında Yeni Babil Devleti tarafından yıkılmasının ardından taç giyen ilk Yahudi idareci olma sıfatına sahip olmaktadır. Böylece devletin idaresinde monarşiyi benimsemiş ve yüksek ihtimalle nasi unvanı yerine

⁷⁹⁸ Ios. **ant. Iud.** XIII, 11, 1; Ios. Ios. **bell. Iud.** I, 3, 1.

⁷⁹⁹ Klausner, J., "Judah Aristobulus and Jannaeus Alexander", **The Hellenistic Age, Political History of Jewish Palestine from 332 BCE to 67 BCE**, (ed. Abraham Schalit, W. H. Allen), London 1976, s. 222.

⁸⁰⁰ Vanderkam, 2004, s. 313.

⁸⁰¹ Ios. **ant. Iud.** XIII, 11, 1; Ios. **bell. Iud.** I, 3, 1.

kral anlamına gelecek şekilde melekh unvanını kullanmıştır. Elbette Helen tesirinde kalarak gene kral anlamına gelecek şekilde melekh yerine basileus unvanını kullanmış olması da muhtemeldir. Zira kendisini bir Helen hayranı olduğu ve hatta Philhellene unvanı kullandığı bilinmektedir.⁸⁰²

Kral unvanını karşılayacak şekilde hangi kullandığı konusundaki belirsizlik, kendisinin bastırıldığı sikkelerde, kral unvanını kullanmamasından ileri gelmektedir. Onun dönemine ait mevcut sikkeler incelendiğinde üzerlerinde *Yehuda Kohen Galul (Gadol?) ve Heber haYehudim = Baş Kohen Yehuda ve Yahudi Meclisi* ifadesinin yer aldığı görülmektedir.⁸⁰³ I. Aristoboulos dönemine tarihlenen ve kısa hâkimiyet süresi sebebiyle örnekleri oldukça az olan sikkelerde, Iosephos'un iddiasının aksine, taç giyen birinin kullanması gereken bir ifadeye rastlanmamaktadır. Dolayısıyla Iosephos'un bu konuda sunduğu bilgi doğrulanmaya muhtaçtır. Öte taraftan I. Aristoboulos'un, halkın tepkisinden çekinmesi sebebiyle, bu unvanı darb ettiği sikkelerin üzerinde kullanmamış olması ihtimali de bulunmaktadır.

Iosephos'un sunduğu bu bilgiler doğru kabul edildiğinde, I. Aristoboulos'un Yahudi geleneklerini ve inancını kati şekilde ihlal eden bir politika izlediği görülmektedir. Daha önce defaatle bahsedildiği üzere, II. Tapınak Yahudiliğinde, mevki ve makamlar belli soylara mensup kimselere aittir. Haşmonayim Ailesi, Simon döneminde kısmi meşriyet kazanmıştır. Ancak gelinen noktada I. Aristoboulos, Yahudi Meclisi'nin bahsi geçen meşriyet kazandırma çabalarını da çiğner şekilde hareket etmektedir. Bu duruma Yahudi ahalinin gösterdiği tepki hakkında bir bilgi bulunmamakla beraber özellikle ferisilerin dâhil olduğu büyük bir muhalefetin olduğu çıkarımında bulunmak zor değildir. Çıkış noktası itibarıyla Yahudiliği muhafaza etme ve Helen karşıtlığı ilkelerine dayanan isyanın sonucunda oluşan siyasi yapı, açık şekilde Helenleşmiş ve Yahudiliği ihlal eden bir hale evrilmiştir. Şahsi çıkarları doğrultusunda dilediği gibi hareket etmekten çekinmeyen I. Aristoboulos, önce annesinin ölümüne yol açmış ve ardından meşru bir zemin oluşturma çabasına dahi girişmeden Yahudi inançlarını ihlal eden faaliyetlerde bulunarak hâkimiyetini tesis etmeyi başarmıştır.

⁸⁰² Margolis, 1956, s. 154; Goodman, 2007, s. 106.

⁸⁰³ Madden, 1881, s. 82 (1).

3.1.2.2. I. Aristoboulos – Antigonos Mücadelesi

Aile içerisinde çekinmeden giriştiği şiddet dolu faaliyetleriyle emellerine ulaşmayı başarmış olan I. Aristoboulos, faaliyetleri sırasında destekçisi olan kardeşi Antigonos'u başlangıçta idari işlerin bir parçası haline getirmiştir.⁸⁰⁴ Ancak bir süre sonra kardeşlerin arası çeşitli söylentiler ve iftiralar sebebiyle açılmaya başlamıştır. I. Aristoboulos, başlangıçta kardeşi aleyhinde beyan edilen söylemlere itibar etmemiştir. Ancak bir gün, bir askeri harekâtın dönüşünde, Antigonos, o sırada I. Aristoboulos'un hasta olması sebebiyle, sukkot törenlerini yürütmüştür. Antigonos, törenler kapsamında etrafında bulunan zırhlı birliklerle beraber Bet ha-Mikdaş'a girmiş ve sukkot vecibelerinin gerektirdiği ritüelleri gerçekleştirmiş ve ayrıca hasta kardeşi I. Aristoboulos'un iyileşmesi adına adaklar adamıştır. Ancak bazı kötü niyetli kişiler, I. Aristoboulos'a Antigonos'un törenler sırasındaki görkemli görünüşünü ve ibadetlere liderlik edişini abartarak anlatmıştır. Antigonos bu anlatım sırasında, gösterdiği davranışlar sıradan olmayan, otorite sahibi gibi hareket eden ve etrafında çok sayıda adamı bulunan bir kişi olarak tasvir edilmiştir. Buradan hareketle Antigonos'un, idareyi ele geçirme niyeti olduğu ve hatta bu davranışların I. Aristoboulos'u ortadan kaldırma niyetinin bir göstergesi olarak algılanması gerektiği ima edilmiştir.⁸⁰⁵

Bir süredir Antigonos hakkında bu türden söylentilere maruz kalan ancak itibar etmeyen I. Aristoboulos, bu defa imalara kayıtsız kalamamıştır. Zira I. Ioannes Hyrkanos'un oğlu olması sebebiyle varislik hakkı bulunan Antigonos, idari konularda etkin bir role sahiptir. Bu sebeple, I. Aristoboulos onu hâkimiyetine karşı muhtemel bir rakip olarak görmeye başlamıştır. Kendisiyle görüşmek ve sınamak üzere, bahsi geçen imaların hemen ardından, Antigonos'u silahsız ve zırhsız olarak huzuruna çağırtmıştır. Bu sırada, bulunduğu kalenin karanlık ve gizli bir noktasına gizlediği muhafızlarına, Antigonos'un silahsız gelmesi durumunda müdahale edilmemesini ancak silahlı gelmesi halinde öldürülmesi talimatını vermiştir. Antigonos aleyhtarlığı konusunda başı çeken Salome Aleksandra ve beraberindekiler mevcut durumu iyi değerlendirerek Antigonos'a gönderilen ulağa müdahale etmiştir. Ulak kendisine verilen talimatın aksine, Antigonos'un silahlı gelmesinin emredildiğini söylemeye ikna edilmiştir. Bu doğrultuda

⁸⁰⁴ Margolis, 1956, s. 153.

⁸⁰⁵ Ios. **ant. Iud.** XIII, 11, 1; Ios. **bell. Iud.** I, 3, 2.

hareket eden ulak Antigonos'a, kendisinin yeni bir savaş zırhı yaptırdığını I. Aristoboulos'un duyduğunu ve nasıl görüldüğünü merak ettiğini, bu sebeple kendisini zırhı kuşanmış halde huzuruna davet ettiğini bildirmiştir. Tabiatıyla ulağın kendisine söylediklerinden şüphe etmeyen Antigonos, zırhını kuşanmış bir halde kardeşi I. Aristoboulos'u ziyaret etmek üzere yola çıkmıştır. I. Aristoboulos'un ikamet ettiği Strato'nun Kulesi adlı mevkiye geldiğinde ise daha önce yerleştirilmiş olan muhafızlar, Antigonos'u zırhlı ve silahlı görmeleri sebebiyle derhal katletmiştir.⁸⁰⁶

3.1.2.3. I. Aristoboulos'un Diğer Faaliyetleri ve Ölümü

I. Aristoboulos'un kısa süren hâkimiyeti ve ömrünün son günleri Antigonos'u katlettirmenin pişmanlığının artırdığı hastalığıyla boğuşmakla geçmiştir. Kaynakların belirttiğine göre onun hastalığı, iç organlarında / bağırsaklarında hissettiği müthiş bir acı ve kan kusma semptomları göstermektedir. Hâlihazırda zor günler geçiren I. Aristoboulos'un cefasını artıran bazı hadiseler de yaşanmaktadır. Iosephos'un rivayetine göre, bir gün bir hizmetkâr temizlik sırasında dengesini kaybederek düşmüş ve temizlik kovanında yer alan I. Aristoboulos'un kustuğu kan tam olarak Antigonos'un katledildiği yere saçılmıştır. Olayın yarattığı karmaşadan haberdar olan I. Aristoboulos durumu öğrenmesi üzerine derin bir üzüntüye kapılarak ağlamaya başlamıştır. Hatta bu hadisenin ardından başına gelen hastalığın annesinin ölümüne yol açması ve kardeşini katlettirmesi sebebiyle geldiğine inanmaya başlamıştır.⁸⁰⁷ Iosephos tarafından aktarılan bu rivayet önemsiz gibi gözükmekteyse de, geçirdiği hastalık sebebiyle fiziki bakımdan tükenmiş bir durumda bulunan I. Aristoboulos'un, hem hastalığı sebebiyle ölüme yakın hissetmenin hem de aile üyelerini katletmiş olmanın verdiği pişmanlıkla psikolojik bakımdan da tükendiğini bildirmesi bakımından önemşidir. Öte taraftan bahse konu rivayetin bir kurgu olduğu ve esasen bir Saduki olan I. Aristoboulos'a düşman olan ferisiler tarafından üretildiğine dâir makul şüpheler bulunduğunu da belirtmek gerekmektedir.⁸⁰⁸

⁸⁰⁶ Ios. **ant. Iud.** XIII, 11, 2; Ios. **bell. Iud.** I, 3, 2 - 4.

⁸⁰⁷ Ios. **ant. Iud.** XIII, 11, 3; Ios. **bell. Iud.** I, 3, 6.

⁸⁰⁸ Klausner, "Judah Aristobulus and Jannaeus Alexander", 1976, s. 223.

I. Aristoboulos bu hadiseden kısa bir süre sonra, yaklaşık bir yıllık hâkimiyet döneminin ardından, MÖ 103 yılında hastalığı sebebiyle hayatını kaybetmiştir.⁸⁰⁹ Onun oldukça kısa süren hâkimiyeti süresince giriştiği faaliyetler hususunda kaynaklarda genel itibariyle aile içi meseleleri hakkında bilgiler verilmektedir. Ayrıca Helen kültürüne hayranlık beslemesi sebebiyle *Philhelene* unvanıyla anıldığı ve memleketine çok sayıda faydası dokunduğu da belirtilmektedir.⁸¹⁰ Ancak bahsi geçen faydalar ve Helen sevgisini somutlaştıran yeterli kanıt mevcut değildir. Bu dönem itibariyle Haşmonayim Ailesi üyelerinin Roma ile antlaşma yapma geleneğini terk ettikleri de dikkat çekmektedir. Zira ne Iosephos'ta ne de diğer başka bir kaynakta I. Aristoboulos ve ardıllarının Roma ile olan antlaşmayı yenilemek adına Senatusa bir heyet veya başvuru gönderdiğine dâir bir ibare bulunmamaktadır.⁸¹¹

Askeri faaliyetleri hususunda ise sadece, I. Ioannaeos Hyrkanos'un açtığı Galilaea yolunda ilerleyerek kuzeye, Lebanon bölgesine (Yukarı Galilaea) gittiği ve bölgeyi elinde bulunduran Iturealıları mağlup ederek bölgeyi ele geçirdiği bilinmektedir. I. Aristoboulos burada, daha önce I. Ioannes Hyrkanos'un Idumea'da gerçekleştirdiği gibi, bölgede yaşamaya devam etmek isteyen Iturealıların sünnet olması ve Yahudiliğe intisap etmesi koşulunu getirmiştir.⁸¹² Ancak bu icraatın Idumaea'da gerçekleştirilen önceki örneği kadar etki yaratmadığını da belirtmek gerekmektedir. Zira Idumaea bir goyim bölgesi iken, Galilaea'da antik İsrail Krallığı döneminden beri kesintisiz Yahudi toplulukları mevcut olmuştur. Bu yönüyle Ituraea'da gerçekleştirilen faaliyet bölgenin Yahudileştirilmesi hususunda atılmış önemli bir adım değildir.⁸¹³ Öte taraftan farklı bir idareci tarafından tekrarı sergilenen, fethedilen bölge ahalisinin Yahudiliğe geçirilmesi durumunun da bir devlet veya iskân politikası haline gelmeye başladığını söylemek mümkündür.

⁸⁰⁹ Ios. **ant. Iud.** XIII, 11, 3.

⁸¹⁰ Margolis, 1956, s. 154; Allegro, 2015, s. 111.

⁸¹¹ Shatzman, 1999, s. 72.

⁸¹² Ios. **ant. Iud.** XIII, 11, 3. Bölgedeki Haşmonayim varlığı ve hakimiyetine dâir arkeolojik delillerin mevcudiyetinden de bahsetmek gerekmektedir. Danny Syon, bölgede gerçekleştirilen kazılarda I. Ioannes Hyrkanos ve I. Aristoboulos dönemlerine ait çok sayıda sikke bulunduğunu belirtmektedir. Bahse konu sikkeler Hierousalem'de basılmış ve Yahudi bölgelerinde kullanılması için dolaşıma sokulmuştur. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Syon, Danny, "The Hasmonean Settlement in Galilee: A Numismatic Perspective", **The Middle Maccabees, Archaeology, History and the Rise of the Hasmonean Kingdom**, (ed. Andrea M. Berlin ve Paul J. Kosmin), SBL Press, Atlanta 2021, s. 181 - 182.

⁸¹³ Stern, 1976, s. 219.

3.1.3. Aleksandros Iannaios Dönemi

I. Aristoboulos'un ölümünün ardından, geride kalan kardeşleri arasında yaşı en büyük olan Aleksandros Iannaios, MÖ 103 yılında yönetimi ele almıştır. Onun devletin başına geçişi, I. Aristoboulos'un eşi Salome Aleksandra eliyle gerçekleşmiş bir hadisedir. Öyle ki kralın ölümünün hemen ardından eşi Salome Aleksandra, daha önce hapsedilmiş olan üç kardeşini serbest bıraktırmış ve içlerinden en büyük olan Aleksandros Iannaios'u otorite sahibi kişi haline getirmiştir.⁸¹⁴ Aleksandros Iannaios'un hakimiyeti devralması muhtemelen Salome Aleksandra ile evlenmesi suretiyle gerçekleşmiştir.⁸¹⁵ Eğer böyleyse⁸¹⁶ bahse konu dönemde levirat âdetinin meşru ve etkin olduğu⁸¹⁷ göz önüne alındığında bu evlilik Yahudi yasalarına uygunluk bakımından bir sorun teşkil etmemektedir. Bahse konu dönemde Yahudi yasaları bu duruma cevaz vermekten öte, en büyük erkek kardeşle evlenmeyi önermektedir.⁸¹⁸ Levirat âdetinin uygulanabiliyor olması durumu ise, I. Aristoboulos'un çocuğu olmadığı anlamına gelmektedir.⁸¹⁹ Öte taraftan Aleksandros Iannaios'un hem idareci hem de baş kohen vasıflarını bünyesinde barındırdığı göz önüne alındığında, bu evlilik büyük bir sorun arz etmektedir. Zira dönemin Yahudi yasalarına göre baş kohen dul bir kadınla evlenememektedir.⁸²⁰ Ancak Hezekiel Kitabında yer alan bir ifade, bir yönüyle bu evliliğe cevaz veriyor gibi görünmektedir. İfadeye göre, bir kohen, başka bir kohenin dul kalan eşiyle evlenebilmektedir.⁸²¹ Ancak dul kalan kadının da kohen olan eşini kaybetmiş olması gerekmektedir. Boşanma yoluyla dul kalması halinde, başka bir kohenle evlenmesi

⁸¹⁴ Ios. **ant. Iud.** XIII, 12, 1; Ios. **bell. Iud.** I, 4, 1.

⁸¹⁵ Efron, Joshua, **Studies on the Hasmonean Period**, Brill, Leiden 1987, s. 152; Allegro, 2015, s. 111; Magness, 2019, s. 110.

⁸¹⁶ Bu evliliğin gerçekleşip gerçekleşmediği hususunda tartışmalar hâlâ devam etmektedir. Farklı bir görüşe göre, Aleksandros Iannaios'un eşi ile I. Aristoboulos'un eşi aynı kişi değildir. Kadınlardan birinin adı Salome Aleksandra iken diğerinin adı Salina Aleksandra'dır ve sadece bir isim benzerliği söz konusudur (Atkinson, 2016, s. 85 – 86). Çalışmada her iki kadının aynı kimse olduğu düşüncesi benimsenmiştir.

⁸¹⁷ **Eski Ahit, Yasanın Tekrarı** 25; 5 - 6; "Birlikte oturan kardeşlerden biri oğlu olmadan ölürse, ölenin dulu aile dışından biriyle evlenmemeli. Ölenin kardeşi dul kalan kadına gidecek. Onu kendine eş olarak alacak, ona kayınbiraderlik görevi yapacak. Kadının doğuracağı ilk oğul, ölen kardeşin adını sürdürsün. Öyle ki, ölenin adı İsrail'den silinmesin."

⁸¹⁸ Margolis, 1956, s. 154.

⁸¹⁹ Klausner, "Judah Aristobulus and Jannaeus Alexander", 1967, s. 225.

⁸²⁰ **Eski Ahit, Levililer** 21; 13 – 15; "Başkâhinin (Baş Kohen) evleneceği kadın bakire olmalıdır. Dul, boşanmış, kirletilmiş ya da fahişe bir kadınla evlenmeyecek. Yalnız kendi halkından bakire bir kızla evlenebilir. Böylece halkının arasında çocuklarına leke sürmemiş olur. Onu kutsal kılan RAB benim."

⁸²¹ **Eski Ahit, Hezekiel** 44; 22; "Ve kendilerine karı olarak dul kadın ve boşanmış kadın almayacaklar. Ancak İsrail evi zürriyetinden ere varamamış kızlar yahut kohenden dul kalmış bir kadın alacaklar."

Levililer Kitabına göre yasaktır.⁸²² Hezekiel’de geçen ifadeye göre, bu evlilik kısmen meşrudur. Ancak belirtmek gerekir ki Aleksandros Iannaios, salt bir kohen değil baş kohendir.

Haşmonayim Devleti’nin üçüncü idarecisi olan Aleksandros Iannaios, aynı kardeşi I. Aristoboulos gibi kral unvanını kullanmaktan çekinmemiştir. O kardeşinden öte, darb ettirdiği sikkelerin üzerine bu unvanı yazma cesaretini de gösterebilmiştir. Onun bastırdığı sikkelerde kendisini Yehonatan olarak andığı görülmektedir.⁸²³ Aleksandros Iannaios dönemine tarihlenen çift dilli sikkelerin ön yüzünde İbranice *Yehonatan haMelekh* = *Kral Yehonatan* ve arka yüzünde ise Grekçe *Basileos Aleksandrou* = *Kral Aleksandros’un* ifadeleri açık şekilde görülebilmektedir. Aleksandros Iannaios’a ait bir diğer Paleo İbranice sikkede *haMelekh Yehonatan* ifadeleri görülebilmektedir. Bu döneme tarihlenen farklı örneklerde ise *Yehonatan haKohen haGadol Heber haYehudim* = *Baş Kohen Yehonatan ve Yahudi Meclisi* ifadeleri yer almaktadır. Aleksandros’a ait başka sikkelerde ise Paleo İbrani alfabesiyle, *Yontan / Yonatan haKohen Gadol veHeber Yehudim* = *Baş Kohen Yontan / Yonatan ve Yahudi Meclisi* ifadeleri görülebilmektedir.⁸²⁴ Ayrıca Babil Talmudu kendisini Yannai / Yannay olarak anmakta ve kral (melekh) unvanını da zikretmektedir. Babil Talmudu’nun bir diğer kısmında ise kral (melekh) ve baş kohen (kohen gadol) unvanlarıyla anılmaktadır.⁸²⁵ MÖ 103 yılından MÖ 76 yılına kadar Haşmonayim Devleti’nin başında bulunacak olan Aleksandros Iannaios’un adı üzerinden de yeni âdetin tatbik edilmeye devam ettiği görülebilmektedir. Zira o da bir epithet kullanmamakla beraber, sikkelerinde görülen adı Yehonathan veya Yonatan’dır. Yannai yani Iannaios ise rabbinik kaynaklarda görülen Yehonathan veya Yonatan adının kısaltılmış hali olmalıdır.⁸²⁶ Bunun yanında bir Grek adı olan Aleksandros’u da almıştır.

⁸²² **Eski Ahit, Levililer** 21; 7; “Kahinler fahişelerle, kirletilmiş kadınlarla ve boşanmış kadınlarla evlenmeyecek. Çünkü kohen Tanrı için kutsal olmalıdır.”

⁸²³ Hendin, 2007 – 08, s. 88.

⁸²⁴ Madden, 1881, s. 85(1) (2), 88 (1)(1); Hendin, 2021, s. 174, Plate 16 no. 6189; s. 174, Plate 15 no. 6180; s. 176, Plate 15 no. 6183; s. 177, Plate 16 no. 6186. Aleksandros’un baş kohen unvanı görülen sikkelerinin kral unvanı görülen sikkelerine göre çok daha fazla mevcut olması dikkat çeken bir durumdur. Bu durum onun bir süre sonra kral unvanını kullanmaktan vazgeçmiş olması ihtimaline işaret edilerek açıklanmaya çalışılmaktadır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Schwartz, Daniel R., **Studies in the Jewish Background of Christianity**, Mohr Siebeck, Tübingen 1992, s. 46.

⁸²⁵ **BT. Kidduşin**, 66a; 9 – 11; **BT. Kidduşin**, 66a; 11.

⁸²⁶ Noam, Vered, **Shifting Images of the Hasmoneans, Second Temple Legends and Their Reception in Josephus and Rabbinic Literature**, (çev. Dena Ordan), Oxford University Press, Oxford 2018, s. 119.

Mevcut bulgulardan anlaşıldığına göre onun Grek adı Aleksandros, İbrani adı Yonatan ve Aramice adı Yannai / Yannay'dır.⁸²⁷

Bu durum onu, Iosephos'un I. Aristoboulos hakkında verdiği bilgi kabul edilirse, kral unvanını kullanan ikinci, kral unvanını kullandığı kanıtlanabilen ilk Haşmonayim Hanedanlığı üyesi yapmaktadır. Aleksandros Iannaios dönemine tarihlendirilen bu sikkeler dönemin Yahudi idari zümresinin yapısı hakkında oldukça önemli bilgiler sunmaktadır. Zira Aleksandros Iannaios, hem kral hem de baş kohen unvanını kullanmakta ve bu iki makamı bünyesinde birleştirerek yeni bir dönem başlatmaktadır. Aleksandros'tan önce Yahudi tarihinde hem kohen hem de kral olan tek bir örnek bulunmaktadır. O da İbrahim döneminde yaşadığı düşünülen efsanevi Melkizedektir. O, Eski Ahit'te, *Yüce tanrının kahini olan Salem Kralı Melkizedek* olarak anılmaktadır.⁸²⁸ Daniel R. Schwartz, Haşmonayim Ailesi'nin benimsediği bu idare modelinde Melkizedek'i bir meşrulaştırıcı model yani olası bir muhalefete karşı her iki makamın bir bünyede birleşmesinin mümkün olduğunu gösteren bir örnek olarak kullandıkları düşüncesindedir.⁸²⁹

Sikkelerin bir kısmının, bir yüzünün İbranice ve diğer yüzünün Grekçe olacak şekilde çift dilli olması da dikkat çekici bir durumdur. Bu, Helenizmin artık dönüşü olmayan şekilde Haşmonayim Hanedanlığı'na nüfuz ettiğini göstermektedir. Ayrıca bu usulün, dönemin dünyasının tamamına yakınının kültür ve ticaret dilinin Grekçe olması sebebiyle, bir uyum ve kolaylık sağlama amacına hizmet etmiş olma ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Ayrıca melekh unvanının artık kanıtlanabilir şekilde kullanılıyor olması, yeni Haşmonayim neslinin dini kaide ve kurallara ataları kadar sadık kalmadığını da göstermektedir. Ancak defaatle belirtildiği üzere, bu unvanın kullanımının halkın tepkisini çekeceği şüphesizdir. İdari alanda ise, meclis geleneği devam ettiriliyor olmakla beraber idarede bulunan kral aynı zamanda baş kohen unvanını da korumaktadır. Bu durum onu hem siyasi hem de dini yetkileri elinde toplamış bir idareci yapmaktadır. Ayrıca özellikle bu döneme ait sikkelerde görülen çapa simgesi Seleukos – Helenistik sikkelerinin etkisi olarak görülmekte ve güvenliği ve meşruiyeti simgelediği

⁸²⁷ Eshel, 2008, s. 91.

⁸²⁸ **Eski Ahit, Yaratılış** 14; 18.

⁸²⁹ Schwartz, 1992, s. 47.

düşünülmektedir.⁸³⁰ Ancak Hendin, bu sikkelerde görülen çapanın onun Akdeniz kıyı kentleri ve limanları üzerindeki zaferlerine işaret ettiği düşüncesindedir.⁸³¹

Görüldüğü üzere, Aleksandros Iannaios, Haşmonayim Hanedanlığı'nın yeni tip liderliğini sürdürmüştür. O, devlet idaresinin başına geçtiği an itibariyle oldukça tecrübesiz bir liderdir. Bu tecrübesizliğin temelleri ise onun çocukluğuna kadar uzanan bazı sebeplerden kaynaklanmaktadır. Kaynakların bildirdiğine göre, babası I. Ioannes Hyrkanos doğduğu andan itibaren bilinmeyen bir sebepten ötürü onu sevmemekte ve idareye geçişini engellemeye çalışmaktadır.⁸³² Ancak I. Ioannes Hyrkanos'un tüm çabalarına rağmen MÖ 103 yılında Aleksandros Iannaios Haşmonayim Devleti'nin başına geçmiştir. Bu tarihte, kardeşleri I. Aristoboulos ve Antigonos adlı kardeşleri dünyada değildir. Adı bilinmeyen bir diğer kardeş, taht iddialarında bulunması sebebiyle Aleksandros tarafından katledilmiştir.⁸³³ Geride sadece Absalom adlı kardeşi kalmıştır. Babası ve annesi hakkındaki bilgiler hâlihazırda sunulmuş vaziyettedir. Medeni durumu hakkında ise zaten belirtilmiş olduğu üzere, ölen kardeşi I. Aristoboulos'un eşi Salome Aleksandra ile evlidir.⁸³⁴ Kendisinin bu evlilikten dünyaya gelen iki oğlu bulunmaktadır.⁸³⁵ Ancak Salome Aleksandra'dan başka bir eşinin veya zikredilenler dışında çocuk veya çocuklarının olup olmadığı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

I. Aristoboulos'un aksine daha aktif bir idare sergilenecek olan ve bir fetihler ve savaşlar silsilesi olarak anabileceğimiz I. Aleksandros Iannaios döneminde Haşmonayim Devleti en geniş sınırlarına ulaşacaktır.⁸³⁶ Bu dönemde aile içi çatışmalar ve girişilen faaliyetlerde Seleukos Devleti'nden ziyade daha çok Ptolemaios Devleti ve Arabia kabileleri ile mücadele edilir hale geldiği de görülecektir. Aleksandros Iannaios,

⁸³⁰ Berthelot, 2021, s. 78.

⁸³¹ Hendin, 2007 – 2008, s. 88.

⁸³² Aleksandros'un ölümüne kadar babasının huzuruna çıkmasına dahi kati suretle müsaade edilmediği özellikle belirtilmektedir. Iosephos bu durumu, Aleksandros Iannaios'un sevilmemesi yerine, I. Ioannes Hyrkanos'un en büyük iki oğlu konumunda bulunan I. Aristoboulos ve Antigonos'un daha gözde olmasına bağlamaktadır. Bu kapsamda sunulan rivayetler durumun vahametini açıklaması bakımından ayrıca önemlidir. Iosephos'ta yer alan bir rivayete göre, I. Ioannes Hyrkanos kendisinden sonra kimin devletin başına geçeceği üzerine düşündüğü bir sırada Tanrı rüyasında ona Aleksandros Iannaios'u en doğru aday olarak işaret etmiştir. Bu rüya üzerine kederle dolan I. Ioannes Hyrkanos, bu durumun gerçekleşmesini önlemek adına Aleksandros Iannaios'u başkentten uzak şekilde Galilaea'da büyümeye mahkûm etmiştir (Ios. **ant. Iud.** XIII, 12, 1).

⁸³³ Ios. **ant. Iud.** XIII, 10, 7; XIII, 12, 1; Ios. **bell. Iud.** I, 4, 1.

⁸³⁴ Ios. **ant. Iud.** XIII, 12, 1.

⁸³⁵ Ios. **ant. Iud.** XIII, 16, 1; Ios. **bell. Iud.** I, 5, 1.

⁸³⁶ Stern, 1976, s. 220.

Haşmonayim Devleti idarecileri arasında istisnai olarak uzun süren bir hâkimiyet dönemine sahip olan, askeri anlamda büyük başarılar gösteren başarılı bir liderdir. Bu durum onu Haşmonayim Hanedanlığı tarihinden öte, genel Yahudi tarihi bakımından da oldukça önemli bir şahsiyet haline getirmektedir.

3.1.3.1. Aleksandros Iannaios'un Doğu Akdeniz Harekâtı

Aleksandros Iannaios hâkimiyetini tesis etme noktasında ciddi bir problemle karşılaşmadan Haşmonayim Devleti'nin başına geçmiştir. O, daha önce babası I. Ioannes Hyrkanos ile başlayan ve kardeşi I. Aristoboulos'un Ituraea'yı elde edip Yahudileştirmesiyle devam eden süreci, Akdeniz kıyısında yer alan ve Yahudilerin ticaret kabiliyetini derinden etkileyen Helen kentlerini ele geçirip Yahudileştirerek tamamlayacaktır.⁸³⁷ Bu doğrultuda mevcut politik durumun da müsait olması sebebiyle ilk askeri harekâtını Akdeniz kıyısında yer alan Akko kenti üzerine gerçekleştirmiştir. Akko harekâtı kapsamında Ptolemaios Hanedanlığı'nın iki üyesi IX. Ptolemaios Soter ve III. Kleopatra ile girift ilişkiler kurmak durumunda kalmıştır.

3.1.3.1.1. Akko Harekâtı

Aleksandros Iannaios hâkimiyetinin başladığı MÖ 103 yılında Seleukos tahtı üzerinde VIII. Antiokhos Philometor ile IX. Antiokhos Kyzikenos arasında birbiri ardına gelen iç çatışmalar yaşanmaktadır.⁸³⁸ Seleukos Devleti'nin bu meşguliyeti sebebiyle bir müdahaleyle karşılaşmayan Aleksandros Iannaios, hâkimiyet alanını batı yönünde genişletmek adına doğrudan Syria'nın Akdeniz kıyısında yer alan Akko kenti üzerine hücum etmiştir. Akdeniz'e bir çıkış noktası olan Akko, Galilaea hinterlandının da kontrol noktasıdır.⁸³⁹ Meydana gelen ilk çarpışmada üstünlük kurmayı başaran Aleksandros Iannaios, kent ahalisini şehrin içine hapsedmiştir. Hâkimiyet sahası tehdit altında bulunan Strato'nun Kulesi ve Dora bölgelerinin hâkimi konumunda bulunan Zoilus, Aleksandros Iannaios'a karşı destek arayışına girmiştir. Seleukos Devleti'nin içinde bulunduğu durum sebebiyle kendisine bir yardım gönderemeyeceğinin bilincinde olan Zoilus, farklı seçeneklere yönelmek durumunda kalmıştır. Mevcut politik ve stratejik koşullar altında kendisine yardım etmesi muhtemel iki güç bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Mısır merkezli

⁸³⁷ Klausner, "Judah Aristobulus and Jannaeus Alexander", 1976, s. 223.

⁸³⁸ Ios. *ant. Iud.* XIII, 12, 2.

⁸³⁹ Allegro, 2015, s. 112.

Ptolemaios Devleti, diğeri ise Ptolemaios Hanedanlığına mensup olmakla birlikte, annesi III. Kleopatra tarafından Kıbrıs'a sürgün edilen ve burada hüküm süren IX. Ptolemaios Soter (Lathuros)'dir.⁸⁴⁰

Akko ahalisi, elde bulunan seçenekler arasından Kıbrıs'ta bulunan IX. Ptolemaios Soter'den yardım isteme hususunda karar kılmıştır. Bu yardım çağrısı IX. Ptolemaios Soter'in de hareket alanını genişletecek bir fırsat olacaktır. Zira o, bu sayede Syria'ya geçebilecek ve Akko yanında bulunan Gaza ahalisinin de desteğine sahip olacaktır. Ayrıca Dora hâkimi Zoilus, Sidonlular ve diğer başka kentler de kendisine yardımlarda bulunacağına dâir vaatlerde bulunmuştur. IX. Ptolemaios kendisine yapılan bu teklifi kabul ederek Akko üzerine harekete geçmiştir.⁸⁴¹ Geline nokta, Haşmonayim Devleti'ne karşı Doğu Akdeniz'de Kıbrıs ve Syria'nın Akdeniz şeridi kentlerinin bir kısmından oluşan bir ittifak kurulmuştur. Ayrıca aile, Seleukoslar dışında Ptolemaios Hanedanı ile de mücadele eder hale gelmiştir. Bu durum Haşmonayim Devleti'nin etki alanının genişlediğini göstermekle beraber, Syria'nın MÖ II. yüzyıl başlarındaki durumuyla ilgili bilgiler de sunmaktadır.

Aleksandros Iannaios'un girişimine karşı bahsi geçen koalisyonun kurulduğu sırada, kuşatma altında bulunan Akko kenti içerisinde oluşan bir görüş ayrılığı neticesinde bazı değişiklikler de yaşanmıştır. Ahalinin saygın isimlerinden biri konumunda bulunan Demenetus, talep edilen yardımın mahiyetine muhalefet göstermiştir. O, Haşmonayim tebaası olmanın, IX. Ptolemaios'a teslim olmaktan daha iyi olduğu görüşündedir. Zira IX. Ptolemaios'u Kıbrıs'a sürgün eden III. Kleopatra, bu müdahaleyi hoş karşılamayacak ve müsaade etmeyecektir. Hatta Akko ahalisinin kendi rakibiyle bir ittifaka girdiğini düşünecek ve bunu savaş sebebi sayması kaçınılmaz hale gelecektir. O halde ise, mağlubiyet ve kesin bir kölelik kaçınılmaz olacaktır.⁸⁴² Zira annesinin müdahalesi durumunda IX. Ptolemaios güvenli bir şekilde Kıbrıs'a geri çekilebilecektir. Ancak Akko ahalisi için gidecek bir yer olmadığından Kleopatra'nın gazabıyla karşı karşıya

⁸⁴⁰ Ios. **ant. Iud.** XIII, 12, 2. Lathuros epithetli IX. Ptolemaios Soter, III. Kleopatra'nın oğludur. İkili Mısır yönetimi üzerinde ortak idare yürütmektedir. Ancak bu ortak idare tarafların sürekli çatışmaları ve mücadelelerine sahne olmaktadır. Nihayetinde MÖ 107 senesinde III. Kleopatra üstünlük kurmayı başarmış ve IX. Ptolemaios, Mısır idaresini terk ederek Kıbrıs'a gitmek durumunda kalmıştır (Stern, 1976, s. 220).

⁸⁴¹ Ios. **ant. Iud.** XIII, 12, 2.

⁸⁴² Ios. **ant. Iud.** XIII, 12, 3.

kalacaklardır.⁸⁴³ Demenetus'un bu görüşünü kent ahalsinin çoğunluğu benimsemiş ve yardım talebi hususundaki fikirlerinden vazgeçmiştir. Ancak bu sırada IX. Ptolemaios Soter çoktan harekete geçmiş ve Kıbrıs'tan yelken açarak Sycamine'de beraberinde süvari ve piyadelerden oluşan otuz bin kişilik ordusuyla Syria'ya çıkmıştır. Sycamine'den ordusuyla beraber harekâta devam ederek Akko kenti yakınlarına ulaşmış ve karargâhını kurmuştur. IX. Ptolemaios Soter ancak bu noktada şehre kabul edilmemesi vesilesiyle kent ahalsinin fikir değiştirdiğini öğrenebilmiştir. Dora hâkimi Zoilus ve Gaza ahalsi ise, Akko'nun aksine, taleplerine sadık kalmıştır. Bu sırada Aleksandros Iannaios önderliğindeki Yahudi ordu ise faaliyetlerini sürdürmektedir. Ancak otuz bin kişilik kuvvetle Akko önlerine konuşlanan IX. Ptolemaios karşısında tutunamayacağını anlayan Aleksandros Iannaios, derhal kuşatmayı kaldırarak kendi bölgelerine geri çekilmiştir.⁸⁴⁴

3.1.3.1.2. IX. Ptolemaios Soter ile Mücadele

IX. Ptolemaios Soter'in gücü karşısında Akko'dan ayrılan Aleksandros Iannaios, Doğu Akdeniz'deki emellerinden vazgeçmemiştir. Bölge üzerindeki emellerinden öte, Syria'nın batısında hâkimiyet kurması muhtemel kuvvetli bir IX. Ptolemaios Soter, Yahudiye'nin da güvenliğini tehdit eden bir unsurdur. Ancak ona karşı tek başına mücadele edemeyeceğinin bilincinde olan Aleksandros Iannaios bu noktada diplomasiye yönelmiştir. Bu kapsamda aynı kendisi gibi, IX. Ptolemaios'un bölgede etkin bir konuma gelmesinin çıkarlarını zedeleyeceği III. Kleopatra ile irtibat kurmuş ve IX. Ptolemaios'a karşı kendisine yardım etmesi için bölgeye davet etmiştir. Ayrıca Zoilus'un da ortadan kaldırılmasını ve bölgelerinin kendisine teslim edilmesini istemiştir. Tüm bu desteğe karşılık, III. Kleopatra'ya dört yüz talanton ödeme yapacaktır.⁸⁴⁵ Aleksandros Iannaios bu aşamada çift taraflı davranmaktadır. Zira kendisine karşı III. Kleopatra'dan destek talebinde bulunduğu IX. Ptolemaios ile de görüşerek, Zoilus'a karşı benzer bir antlaşma teklif etmiştir. Ancak IX. Ptolemaios, Aleksandros Iannaios'un annesi III. Kleopatra ile kendisine karşı bir ittifaka girişme çabasında olduğunu fark ettiğinde antlaşmayı derhal reddetmiştir.⁸⁴⁶

⁸⁴³ Allegro, 2015, s. 112.

⁸⁴⁴ Ios. **ant. Iud.** XIII, 12, 3 - 4.

⁸⁴⁵ Ios. **ant. Iud.** XIII, 12, 4.

⁸⁴⁶ Allegro, 2015, s. 112 - 113.

Aleksandros Iannaios'un bu çift taraflı davranışı karşısında IX. Ptolemaios, görüşmeleri ve beklemeyi keserek derhal karşı harekâta başlamıştır. Bu hususta önceliği, kendisini kabul etmeyen Akko'yu kuşatmak olmuştur. Kuşatmayı sürdürme görevini komutanlarına devretmesinin ardından, kuvvetlerinin diğer kısmının başında bizzat Yahudiye üzerine yürümüştür. Yahudiye üzerine gelen bu büyük tehdit karşısında Aleksandros Iannaios da büyük bir ordu toparlama hazırlıklarına girişmiştir. Bu sırada ilerlemeye devam eden IX. Ptolemaios, Galilaea'nın bir kenti olan Asochis'i ele geçirmiş ve burada büyük bir katliam yaptıktan sonra yaklaşık on bin esir almıştır. Ardından Sepphoris üzerine ilerlemiş, ancak burada başarısız olarak çok sayıda adamını kaybettikten sonra çekildiği mevki olan Iordanes Nehri kıyılarında Aleksandros Iannaios ile karşılaşmıştır.⁸⁴⁷ IX. Ptolemaios ordusunun sadece ilk safı sekiz bin kişiden oluşmaktadır ve pirinç kaplı kalkanlara sahiptir. Onun ordusu, Yahudi birlikler karşısında görünüş ve düzen itibariyle büyük bir üstünlük sağlamaktadır. Ancak, araziye tanıma ve sayı bakımından ise Aleksandros Iannaios'un askerleri IX. Ptolemaios'un askerlerine göre daha avantajlıdır. Savaş başlamadan hemen önce, düşmanın Iordanes Nehri'ni geçmesinin ve nehri arkasına almasının kendi stratejisi için daha uygun olacağına karar veren Aleksandros Iannaios, IX. Ptolemaios birliklerinin manevra yapmasına müsaade etmiştir. Böylece IX. Ptolemaios kuvvetleri, Yahudi ordusu ile Iordanes Nehri arasında kalacak ve savaş meydanından kaçamayacaktır.⁸⁴⁸ Nihayetinde başlayan ve başlangıç itibariyle Aleksandros Iannaios üstünlüğüyle süren savaşta her iki taraftan da çok sayıda kayıp verilmiştir. Ancak Haşmonayim birliklerinin üstün durumu IX. Ptolemaios'un yardımcı birliklerini devreye sokmasıyla değişmiş ve Yahudi kuvvetler dağılmıştır. Bozguna uğrayan Yahudi birlikleri, IX. Ptolemaios kuvvetleri tarafından takip edilerek, kılıçtan geçirilmiş ve nihayetinde kaynaklara göre otuz bin Yahudi katledilmiştir. Yahudi kuvvetlerin kalan kısmının bir grubu esir alınmış, kurtulabilenler ise Yahudiye'ye geri dönmüştür.⁸⁴⁹ Bahsi geçen galibiyetle eş zamanlı olacak şekilde Akko kenti de IX. Ptolemaios'un eline geçmiştir. Böylece tüm Yahudiye üzerinde tehdit oluşturacak bir karargâh elde edilmiş ve Haşmonayim birliklerine büyük bir darbe vurulmuş olmaktadır.

⁸⁴⁷ Ios. **ant. Iud.** XIII, 12, 4 – 5; Ios. **bell. Iud.** I, 4, 2.

⁸⁴⁸ Ios. **ant. Iud.** XIII, 12, 5.

⁸⁴⁹ Iosephos kendi vermiş olduğu otuz bin sayısına şerh düşerek, Timagenes'in bu savaşta ölen Yahudi sayısını elli bin olarak verdiğini belirtmektedir (Ios. **ant. Iud.** XIII, 12, 5).

Bu hadisenin ardından IX. Ptolemaios, giriştiği hareketlerle çok sayıda köy ve kasabada, kaynaklarda dehşetle tasvir edilen, katliamlara girişmiştir.⁸⁵⁰

3.1.3.1.3. III. Kleopatra ile İttifak

IX. Ptolemaios'un Syria'da giriştiği faaliyetler, kendisini Kıbrıs'a sürgün gönderen annesi III. Kleopatra'nın yakın takibi altındadır. Zira IX. Ptolemaios sürgün edilerek idareden uzaklaştırılan bir hanedan üyesi olması hasebiyle, yeterli güce ulaştığı ilk anda Mısır'a bir hareket düzenleyecektir. Onun Syria'daki girişimlerinden rahatsız olan III. Kleopatra duruma müdahale adına hem denizden hem de karadan olacak şekilde, idaresinde Hilkih ve Ananias adlı iki Yahudi komutanın bulunduğu kuvvetleri Syria'ya göndermiştir.⁸⁵¹ Belirtmek gerekir ki, Hilkih ve Ananias, Yahudiye Yahudisi olmayıp Haşmonayim Devleti ile alakasız kişilerdir. Belirtilen şahıslar Helenistik Dönem Yahudiliğinin önemli merkezlerinden biri konumunda bulunan İskenderiye Yahudi diasporasından IV. Onias'ın oğullarıdır.⁸⁵² Elbette bu görevlendirme tercihi özellikle yapılmıştır. Bu sayede III. Kleopatra, dini mensubiyetler üzerinden Yahudiye ahalisi ve Haşmonayim Devleti ile daha kolay bir ittifak sağlayacaktır.

III. Kleopatra diğer taraftan, bir başka oğlu olan Aleksandros'a da büyük bir donanma ile Phoinike'ye gitmesini emretmiştir. Bu sırada kendisi ise bizzat Akko önlerine gelerek burayı kuşatmıştır.⁸⁵³ Görüldüğü üzere, III. Kleopatra Syria'ya adeta bir çıkarma yapmıştır ki bu durum, IX. Ptolemaios'un oluşturduğu tehdidin büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Ancak ilerleyen süreç III. Kleopatra'nın yaptığı büyük bir taktik hatayı ortaya çıkaracaktır. Zira onun kuvvetlerinin büyük kısmını Syria'ya kaydırmış olmasından istifade etmeyi amaçlayan IX. Ptolemaios, Syria'dan ayrılarak, Ptolemaios Devleti'ni ele geçirmek üzere Mısır'a yönelmiştir. Onun bu ilerleyişini önlemek maksadıyla harekete geçen Hilkih, takip sırasında Koile Syria'da hayatını kaybetmiştir. III. Kleopatra ise derhal ordusunun bir kısmını Mısır'a göndererek IX. Ptolemaios'u mağlup etmiş ve bu tehdidi bertaraf etmeyi başarmıştır. Ancak mücadele henüz sona

⁸⁵⁰ Artık anlatımını farklılaştıran ve aktardığı hadiseleri teyit etme ihtiyacı duyan Iosephos, bu kısımda da Strabon ve Şamlı Nikolaos'un verdiği iddia ettiği bilgilerle kendini teyit etmektedir. Ancak belirtilen yazarların eserlerinin günümüzde kayıp olması sebebiyle, Iosephos'un şahitliği kabul edilmek durumundadır (Ios. **ant. Iud.** XIII, 12, 6).

⁸⁵¹ Ios. **ant. Iud.** XIII, 13, 1.

⁸⁵² Margolis, 1956, s. 154.

⁸⁵³ Allegro, 2015, s. 113.

ermemiştir. Mısır'da mağlup olan IX. Ptolemaios tekrar Syria'ya geri dönmüş ve kısı geçirmek üzere Gaza'da konuşlanmıştır.⁸⁵⁴ Her şeye rağmen III. Kleopatra'nın Mısır ordusuyla beraber gelmesi üzerine IX. Ptolemaios'un Yahudiye hareketi, Hierousalem'i ele geçiremeden bölünmüştür.⁸⁵⁵ Mevcut durumda, IX. Ptolemaios'un kalan birlikleriyle Gaza'da, III. Kleopatra'nın ise Akko kentini elde etmiş vaziyette olduğu görülmektedir. İç mücadelelerle boğuşmaya devam eden Seleukos Devleti'nin bu dönemde bölge üzerinde bir icraatı bulunmamaktadır.⁸⁵⁶ Syria'da faaliyet gösteren Ptolemaios Hanedanlığı üyeleri ve emelleri karşısında Aleksandros Iannaios yalnız başınadır. Tek başına her iki tarafla da mücadele etmesi imkânsız olan Aleksandros Iannaios, Yahudiye çıkarlarını gözetebilmek için bir taraf seçmek durumundadır.

Aleksandros Iannaios tercihini, III. Kleopatra'dan yana yapmış ve zengin hediyelerle onun huzuruna çıkmıştır. Bu ziyaret sırasında III. Kleopatra'nın danışmanlarından bir kısmı ayaklarına kadar gelmiş olan Aleksandros Iannaios'un ele geçirilmesi yönünde tavsiyelerde bulunmuştur. Böylece Yahudiye de kolayca elde edilmiş olacaktır. Ayrıca tüm Koile Syria'nın da tekrar Mısır hanedanlığı hakimiyeti altına girmesi kolaylaşacaktır. Ancak bölgeye ilk gönderilen Ptolemaios ordularının komutasını üstlenenlerden biri ve bir İskenderiye Yahudisi olduğunu belirttiğimiz Ananias, bu öneriye karşı çıkarak III. Kleopatra'ya tam aksi yönde hareket edilmesi gerektiği yönünde beyanda bulunmuştur. Ona göre, III. Kleopatra'nın kendisinden yardım istemeye gelen Aleksandros Iannaios'u esir alması, sadece Yahudiye Yahudilerinin değil, kendi tebaası konumunda bulunan başta İskenderiye Yahudileri

⁸⁵⁴ Ios. **ant. Iud.** XIII, 13, 1 - 2.

⁸⁵⁵ Eshel, 2008, s. 95.

⁸⁵⁶ Bahse konu dönemde Syria tahtı üzerinde oldukça büyük karışıklıklar yaşanmaktadır. Seleukos Devleti'nin bölgede cereyan eden olaylara seyirci kalmasının sebebi de budur. Zira Seleukos Kralı VIII. Antiokhos Gyrphus, bir ihanet neticesinde öldürülmüş ve IV. Seleukos Epiphanes geçmiştir. Ancak bu yeni hâkimiyet de istikrarlı olamamış ve IV. Seleukos yeni bir taht iddîacısı IX. Antiokhos Kyzikenos'a karşı mücadeleye girişmek durumunda kalmıştır. IX. Antiokhos'u da mağlup ve esir etmeyi başaran IV. Seleukos bir süre sonra onu ortadan kaldırttıysa da bu defa IX. Antiokhos'un oğlu X. Antiokhos Eusebes, Aradus bölgesine taç giyerek krallığını ilan etmiştir. Tabiatıyla IV. Seleukos ile X. Antiokhos arasında başlayan taht mücadelesinde X. Antiokhos galip gelerek IV. Seleukos'u Syria'dan sürmüştür. Fakat bu kez de VIII. Antiokhos'un oğlu olan I. Philippos'un kendisini kral ilan edip Syria'nın bazı kısımlarında hâkimiyet kurması ve III. Demetrios Eucærus'un ona karşı mücadeleye girişip Damaskos'ta kendini kral ilan etmesiyle işler daha da karmaşık hale gelmiştir. Bu sırada hem I. Philippos'a hem de III. Demetrios'a doğal rakip konumunda bulunan X. Antiokhos hayatını kaybetmiş ve gelinen noktada Syria'da I. Philippos ile III. Demetrios farklı noktalarda Seleukos Kralları oldukları iddiasıyla ülkeyi yönetir hale gelmiştir. Görüldüğü üzere MÖ 96 ile MÖ 87 yılları arasında Seleukos idaresinde müthiş bir istikrarsızlık yaşanmaktadır ve ülke adeta yönetilemez haldedir. Bu dönemin olayları hakkında bilgi için bkz. App. **Syr.** 69; Ios. **ant. Iud.** XIII, 13, 4.

olmak üzere Mısır Yahudilerinin de tepkisini çekecektir.⁸⁵⁷ Bu tavsiyeyi daha makul bulan III. Kleopatra, Aleksandros Iannaios'u Skytopolis'te nezaketle karşılamış ve gerçekleşen görüşmede karşılıklı yardım ve ittifak antlaşmasına varılmıştır.⁸⁵⁸

IX. Ptolemaios'a karşı güçlü bir müttefik bulmasıyla bölgedeki faaliyetlerine geri dönen Aleksandros Iannaios, derhal Koile Syria üzerinde seferlere girişmiş ve on aylık bir kuşatmanın ardından Gadara'yı teslim almıştır. Daha sonra Iordanes Nehri civarında bulunan Amathus Kalesi'ni de elde etmeyi başarmıştır. Ancak bu harekât sırasında büyük bir hazineyle bölgede bulunan Zeno'nun oğlu Theodoros ansızın gerçekleştirdiği bir baskınla on bin Yahudi askeri öldürmüş ve Aleksandros Iannaios'un varlıklarını yağmalamıştır. Yaşanılan ani baskına ve kayıplara rağmen harekete devam eden Aleksandros Iannaios, Doğu Akdeniz'in kıyı kentleri konumunda bulunan Raphia ve Anthedon'u da ele geçirmeyi başarmıştır.⁸⁵⁹

3.1.3.1.4. Gaza Harekâtı

III. Kleopatra ile kurduğu ittifak sayesinde Haşmonayim Devleti'nin Doğu Akdeniz hâkimiyeti ve Yahudiye'nin güvenliği hususlarında önemli kazanımlar edinen Aleksandros Iannaios, ilerleyen dönemde IX. Ptolemaios'un Kıbrıs'a ve ardından III. Kleopatra'nın Mısır'a dönmesiyle büyük bir badireyi mümkün olan en az hasarla atlattığı olmaktadır.⁸⁶⁰ Ayrıca Seleukos Devleti'nin malum durumu göz önüne alındığında artık bölgedeki en etkin güç Aleksandros Iannaios haline gelmiştir. O, bu konumuyla Doğu Akdeniz üzerindeki emellerini gerçekleştirecek birtakım harekâtlara girişmiştir. Bu doğrultuda öncelikle, IX. Ptolemaios'u bölgeye davet eden kentlerden biri olan ve sonrasında ona ev sahipliği yapan Gaza'ya yönelmiştir. Kasher, hareketin amacının bölgeyi kontrol altına alarak Mısır, Suriye ve Fenikeye giden ana ticaret yollarına çıkan erişim noktalarının kontrolünün Nabataealılara geçmesini önlemek olduğu düşüncesindedir.⁸⁶¹

⁸⁵⁷ Ios. **ant. Iud.** XIII, 13, 2.

⁸⁵⁸ Klausner, "Judah Aristobulus and Jannaeus Alexander", 1976, s. 228. Bu noktada diasporadaki Yahudi sermayesinin ve gücünün gözler önüne serildiğini söylemek mümkündür. Bu sermaye ve güç, Ptolemaios Devleti'nin politik kararlarını etkileyecek noktadadır (Allegro, 2015, s. 114).

⁸⁵⁹ Ios. **ant. Iud.** XIII, 13, 3; Ios. **bell. Iud.** I, 4, 2.

⁸⁶⁰ Ios. **ant. Iud.** XIII, 13, 3.

⁸⁶¹ Kasher, 1988, s. 89.

Gaza kentinin etrafı yerle bir edildikten sonra kuşatma altına alınmıştır. Gaza ahalisi kenti teslim etmemekte ve kuşatmaya direnmektedir. Hatta Gaza kuvvetleri komutanı Apollodotus bir gece vakti, on iki bin kişilik kuvvetle Yahudi karargâhına ani bir baskınla karşılık vermiştir. Yahudiler, başlangıçta, kendilerine saldırının IX. Ptolemaios olduğunu düşünmüşse de gün ağardığında Gaza kuvvetlerinin saldırısına uğradıklarını anlamışlardır. Baskının ilk şaşkınlığının atlatılmasının ardından Aleksandros Iannaios kuvvetleri karşı hücumla geçmiş ve meydana gelen çatışmada bin civarında Gaza askeri hayatını kaybetmiştir. Gaza kenti ve ahalisi çok sayıda kayıp vermelerine rağmen kuşatmaya karşı direniş göstermeye devam etmektedir. Ayrıca Nabataea Kralı II. Aretas'tan (MÖ 103 – 96) Aleksandros Iannaios'a karşı destek talep etmişlerdir. Akdeniz'e Gaza aracılığıyla ulaşmakta olan II. Aretas tabiatıyla bu talebi kabul etmiştir. Ancak II. Aretas henüz bölgeye ulaşmadan Gaza içerisinde yaşanan bir iç anlaşmazlık neticesinde, kuşatmaya karşı direniş sürdüren Apollodotus, kardeşi Lysimachus tarafından öldürülmüştür. Bu sayede Gaza kuvvetlerinin komutasını elde etmiş olan Lysimachus kuşatmanın sona erdirilmesi adına kenti Yahudilere teslim etmiştir.⁸⁶² Aleksandros Iannaios, başlangıçta kente barışçıl şekilde girmiştir. Ancak sonrasında birliklerini Gaza ahalisinin cezalandırılması hususunda serbest bırakmıştır. Yahudi birlikler, talimat doğrultusunda, kentin her tarafına dağılarak ahaliyi katletmeye başlamıştır. Gaza ahalisinin de kendilerini savunmak adına karşılık vermesiyle kent içerisinde yeni bir çatışma başlamış ve bu kapsamda Yahudi birliklerden de büyük kayıplar verilmiştir. Kent içerisindeki vahşet ortamı o boyutlara varmıştır ki, artık katledileceklerinden emin olan Gaza sakinleri, ölümlerinden sonra Yahudilerin ganimet elde edememesi amacıyla evlerini ateşe vermiştir. Bir kısmı ise esir düşmemeleri adına çocuklarını ve eşlerini kendi elleriyle öldürmüştür. Kentte girişilen katliam ve Apollon Tapınağı⁸⁶³ dâhil tüm kentin yerle bir edilmesinin ardından Aleksandros Iannaios Hierousalem'e geri dönmüştür.⁸⁶⁴

MÖ 96 yılında gerçekleşen Gaza'nın fethiyle Aleksandros Iannaios, daha önceki hareketleriyle beraber düşünüldüğünde, Aşkelon hariç Palaestina kıyı şeridini Mısır sınırına kadar hâkimiyeti altına almış olmaktadır. Böylece Doğu Akdeniz harekâtını

⁸⁶² Ios. **ant. Iud.** XIII, 13, 3.

⁸⁶³ Apollon hakkında detaylı bilgi için bkz. Gündüz, 1998, s. 38.

⁸⁶⁴ Ios. **ant. Iud.** XIII, 13, 3.

sonlandırmıştır.⁸⁶⁵ Gaza'nın ele geçirilmesi Haşmonayim Ailesine ekonomik ve stratejik olmak üzere iki önemli avantaj kazandırmıştır. Gaza, bölgeden Mısır'a gönderilen ürünler için ana liman konumundadır. Ayrıca Mısır'dan gelip bölgeyi ele geçirmek isteyen herhangi bir güç için önemli bir engel konumundadır. Bu ana kadar limana engelsiz şekilde ulaşabilen Nabataealılar da artık Haşmonayim Ailesine vergi ödemek zorundadır.⁸⁶⁶

Aleksandros Iannaios, Doğu Akdeniz'deki faaliyetleri ve Gaza'nın ele geçirilmesiyle, I. Ioannes Hyrkanos döneminde başlatılan genişleme harekâtının bir halkasını daha tamamlamış ve doğal sınırlarını aşmış olmaktadır. Zira I. Ioannes Hyrkanos ve oğlu I. Aristoboulos'un daha önceki kazanımlarıyla Yahudiye kadim sınırlarına ulaşmıştır. Tüm Yahudi yerleşimleri Haşmonayim egemenliği altına alındığı gibi, Marissa, Samaria ve Skythopolis gibi Helen yerleşim yerleri de kontrol altına alınmıştır. Ancak bu aşamada hâlâ Akdeniz kıyı şeridinde yer alan Helen merkezleri ile Trans - Iordanes ötesi bölgeler, Yahudi devletinin sınırları dışında kalmaktadır. Gelinen noktada, Doğu Akdeniz'de gösterilen faaliyetlerle, Akdeniz kıyı şeridinde yer alan önemli bir Helen merkezi daha Haşmonayim Devleti sınırları içerisine dâhil edilmiş olmaktadır.⁸⁶⁷

3.1.3.2. Yahudiye İç Savaşı

Aleksandros Iannaios'un Doğu Akdeniz harekâtının başarıyla tamamlanmasının ardından Yahudiye içerisinde onun idaresine karşı bir isyan çıkmıştır. Bu isyanın da ana grubunu ferisiler oluşturmaktadır. Hatırlanacağı üzere Ionathan döneminde dini bir grup olarak ortaya çıktığını belirttiğimiz ve halk arasında oldukça etkin olan ferisiler, mensubiyetleri ve faaliyetleri sebebiyle I. Ioannes Hyrkanos döneminde de bir isyan hareketinde bulunmuştu. Bu isyan neticesinde, ferisiler dini ve sosyal alanda sadukilerin gerisinde kalmıştı. Elbette bu durum, Haşmonayim Hanedanlığı ile ferisiler arasında Ionathan döneminden beri mevcut bulunan anlaşmazlığı daha da derinleştirmiştir.

⁸⁶⁵ Margolis, 1956, s. 154 - 155.

⁸⁶⁶ Kasher, 1988, s. 89.

⁸⁶⁷ Stern, 1976, s. 219.

3.1.3.2.1. İsyanın Olası Sebepleri

Aleksandros Iannaios hâkimiyetine karşı oluşan isyanın sebepleri hakkında doğrudan bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak muhtemel sebepler arasında, ferisilerin Haşmonayim Hanedanlığı'na ve yönetim biçimlerine olan muhalefetleri önemli bir etken gibi görünmektedir. Aleksandros Iannaios'un kral unvanını kullanıyor olması da şüphesiz ahalinin en azından bir kısmının tepkisini çekmektedir. Ayrıca Doğu Akdeniz'de Gaza'nın da dâhil olduğu fetihler silsilesi sırasında Aleksandros Iannaios büyük ölçüde ücretli birliklerden istifade etmiştir. Askeri alandaki bu başarı, istifade edilen ücretli birlikler sebebiyle dini grupların tepkisini çekmiştir.⁸⁶⁸ Öte taraftan edindiği tüm başarılar ve zaferler sırasında Aleksandros, Helenlerle çok yakınlaşmış, sekülerleşmiş ve sadukiliği benimser hale gelmiştir. Özellikle idari konularda Helen tipi davranış biçimleri benimsemiştir. O, Helen tipi bir tek yönetici, bir tiran olmayı arzular hale gelmiştir. Bu durumu onun bastırdığı sikkeler üzerinden teyit etmek de mümkündür. Aleksandros Iannaios dönemine ait ilk sikkelerde Yahudi meclisi ifadeleri yer alırken, daha sonraki dönemlerinde bastırdığı sikkelerde sadece Kral Aleksandros ifadelerini kullanmıştır. İsyana bir diğer muhtemel sebep olarak, baş kohenlik makamının kendi elinde bulunması ve uzun yıllar süren kesintisiz savaşlar sırasında, hem bu görevini ihmal etmesi hem de eli daima kanlı bir baş kohen olarak görev yapması gösterilebilir.⁸⁶⁹ Bu durum ihmalden öte bazı başka gerekçelerle de ilişkilendirilebilir. Aleksandros Iannaios dönemine kadar Yahudi baş kohenleri, saf kalmaları gerekmesi sebebiyle birer komutan gibi hareket etmemişlerdir. Aleksandros Iannaios örneğinde bunun tam aksi bir davranış biçimi görülmektedir ki mevcut durumu Helenistik liderler gibi hareket etmek olarak da görmek mümkündür.⁸⁷⁰ Zikredilen tüm bu muhtemel sebeplerden öte, elde ettiği tüm başarılarla rağmen Aleksandros Iannaios, yaşam tarzı sebebiyle dindar kesim tarafından işgal ettiği kutsal makamlara layık olmayan biri olarak görülmektedir.⁸⁷¹ Gelinek noktada açıkça görülmektedir ki, Haşmonayim Hanedanlığı, içinde bulunduğu dönemin şartlarına uyum sağlayan ve imkânlarından istifade ederek gerekliliklerini yerine getiren modern bir

⁸⁶⁸ Margolis, 1956, s. 155.

⁸⁶⁹ Klausner, "Judah Aristobulus and Jannaeus Alexander", 1976, s. 229 - 230.

⁸⁷⁰ Berthelot, 2021, s. 78.

⁸⁷¹ Ottley, 1923, s. 268.

yapıya bürünürken, ahali, özellikle ferisiler, dini gelenekçilikten henüz hâlâ sıyrılamamıştır.

3.1.3.2.2. İsyanın Birinci Aşaması

Haşmonayim Hanedanlığı ile ahali arasında ayrılık ve aykırılık teşkil eden durumların yansımaları neticesinde çıkan isyan bir iç savaşa yol açmıştır. İsyanın başlangıcı daha önce I. Ioannes Hyrkanos'a atfettiğimiz ve oğlu Aleksandros Iannaios'a ait olduğu rivayet edildiğini de belirttiğimiz hikâyeye dayandırılmaktadır. Buna göre, seferlerinden muzaffer şekilde dönen Aleksandros Iannaios, ferisileri ve sadukileri misafir ettiği bir ziyafet tertip etmiştir. Ziyafet sırasında sadukilerden biri ona, baş kohen kıyafetlerini giymesini ve taç takmasını önermiştir. Ancak ferisilerden biri bu duruma karşı çıkarak, sadece tacı takmasını ancak baş kohenlik alametlerinden uzak durması gerektiğini söylemiştir. Gerekçe olarak ise, annesinin bir dönem esir olduğunu ve Yahudi yasalarına göre bir esirin oğlunun baş kohenlik makamına gelemeyecek olmasını göstermiştir.⁸⁷² Daha öncekine benzer şekilde bu rivayetin tarihi gerçekliğinden ziyade, Aleksandros Iannaios'un idaresinden, ferisilerin çoğunlukta olduğu bir grup Yahudinin memnun olmadığını bildirmesi bakımından önemlidir. Bu noktada bir kez daha görülmektedir ki, Haşmonayim Devleti içerisinde modernist idareci grup ile gelenekçi ve dindar tebaa arasında, fikri yönden büyük anlaşmazlıklar bulunmaktadır.

Aleksandros Iannaios ile ferisiler arasındaki anlaşmazlık bir sukkot sırasında yaşanan hadiselerle daha geniş kapsamlı şekilde gün yüzüne çıkmış ve bir isyanla sonuçlanmıştır. Buna göre, dini törenler sırasında baş kohenlik görevini ve ibadetleri yürütmek amacıyla Bet ha-Mikdaş sunağında bulunan Aleksandros Iannaios, libasyon sırasında ferisi öğretisine göre sunağa dökmesi gereken suyu yere dökmüştür. Elbette bu

⁸⁷² Aleksandros Iannaios ile Ferisilerin problemi, Babil Talmudunda geçen anlatıya göre, Iannai'nin bir askeri harekattan dönmesiyle başlamıştır. Harekat dönüşünde Yahudi ahalinin tüm hahamlarını çağırmıştır. Konuşmasını gerçekleştirdikten sonra burada bulunan Poyira oğlu Elazar adlı biri, Kral Yannai'ye Ferisilerin kalplerinin kendisine karşı olduğunu belirtmiştir. Kral Yanni ne yapması gerektiğini sormuştur. Grubun içerisinde bulunan yaşlı bir önde gelen Yehuda oğlu Gedidya, Yannai'ye, krallığın kendisine yeterli olması gerektiğini ve baş kohenliği Harun soyundan gelenlere bırakması gerektiğini söylemiştir. Gerekçe olarak ise annesinin Modein'de esir olmasını göstermektedir. Elazar ben Poyira, Kral Yannai'ye bunun İsraildeki insanların ortak düşüncesi olduğunu söylemiştir. Kral Yannai bu durum karşısında ne yapması gerektiğini sorduğunda Elazar ben Poyira, bunların sindirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Sonrasında Elazar ben Poyira'nın teşvikiyle İsrail'in tüm hahamları öldürülmüştür (**BT. Qidduşin** 66a; 8 – 12).

durum ferisilerin başını çektiği büyük kitlelerin ayaklanmasıyla sonuçlanmıştır.⁸⁷³ Ayaklanma o kadar ileri gitmiştir ki, ahali Aleksandros Iannaios'a, saldırılarda ve hatta hakaretlerde dahi bulunmaktan çekinmemiştir.⁸⁷⁴ Ahalinin gösterdiği bu muamele ve cüret karşısında oldukça öfkelenen Aleksandros Iannaios, isyanı bastırma girişimleri dahilinde yaklaşık altı bin kadar Yahudi'yi öldürmüştür. Hadisenin gerçekleştiği MÖ 95 yılında, sunak ile Bet ha-Mikdaş arasına ağaçtan bir engel yaptırmak suretiyle geçişleri engelleyerek güvenliği sağlama ve böylelikle ahaliyi cezalandırma yoluna da gitmiştir.⁸⁷⁵ Bu hadisenin ardından Aleksandros Iannaios'un, aynı babası gibi, ferisiliği tamamen terk ettiği ve sadukiliği benimsediği görülmektedir. Ayrıca Yoşua ben Peraya (Perahiah oğlu Ioshua) gibi önde gelen ferisi âlimler, İskenderiye'ye sürgün edilmiştir.⁸⁷⁶ Sukkot sırasında Hierousalem'de meydana gelen bu hadiseler, başlamak üzere olan iç savaşın henüz ilk aşamasıdır.

3.1.3.2.3. İsyanın İkinci Aşaması

Aleksandros Iannaios, isyanı bastırmasının ardından tekrar askeri faaliyetlere yönelerek Moabitler ve Gileadlılar gibi Nabataea kabilelerine karşı Pisidialı ve Kilikalı ücretli birliklerden de istifade ederek giriştiği harekâtlarda başlangıçta, Amathus'u yerle bir etmenin de dâhil olduğu, büyük başarılar kazanmıştır. Edindiği ilk zaferlerin ardından Nabataea seferine devam eden Aleksandros Iannaios, Nabataea Kralı I. Obadas (MÖ 96 – 85) ile bir mücadeleye girişmiştir. Ancak bu defa Gadara bölgesinde bir tuzağa düşmüş ve I. Obadas karşısında hayatını zorlukla kurtarabilmiş ve hızla Hierousalem'e geri dönmüştür.⁸⁷⁷

⁸⁷³ Ios. **ant. Iud.** XIII, 13, 5; Ios. **bell. Iud.** I, 4, 3. Kaynaklarda, dini bir ritüel sırasında çıktığı belirtilen isyanın sebeplerine dâir somut bir bilgi sunulmamaktadır. Sadece, Aleksandros'un annesi ile ilgili durum öne çıkarılmaktadır. İsyanın, Aleksandros'un ibadetleri yürüttüğü sırada başlaması, olayın onun baş kohenliği ile ilgili olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Kaldı ki anlatıda, tacı taşımakla yetinmesi gerektiğinin beyan edildiği belirtilmiştir. Dolayısıyla, anlatıya göre, isyan eden grubun özellikle Ferisilerin Aleksandros'un idari yetkileriyle bir problemi bulunmamaktadır. Ancak bu noktada isyanın MÖ 96 yılında çıktığını göz önüne almak gerekmektedir. Bahse konu tarihte Aleksandros yaklaşık sekiz yıldır baş kohenidir. Eğer sorun baş kohenlikse, isyanın sekiz yıl boyunca neden çıkarılmadığını sorgulamak zaruri hale gelmektedir. İsyanın muhtemel sebebi tarafımızca, Aleksandros Iannaios'un baş kohenlik makamıyla ilgili problemlerin yanında, yaşam tarzı ve askeri usulleriyle ilgili görülmektedir.

⁸⁷⁴ McLaren, James S., **Power and Politics in Palestine; The Jews and the Governing of Their Land 100 BC – AD 70**, Jso Press, Sheffield 1991, s. 54 – 55.

⁸⁷⁵ Klausner, "Judah Aristobulus and Jannaeus Alexander", 1976, s. 231.

⁸⁷⁶ Margolis, 1956, s. 155.

⁸⁷⁷ Ios. **ant. Iud.** XIII, 13, 5; Ios. **bell. Iud.** I, 4, 3 - 4.

Hierousalem'e geri dönen Aleksandros Iannaios, burada iç hoşnutsuzluğun henüz sona ermediğini fark etmiştir. Üstelik Nabataea harekâtındaki başarısızlık sebebiyle onu suçlayan Yahudi ahali, ordusunun çoğunu kaybetmiş durumda bulunan krala karşı açıkça ve topyekûn isyan etmekten çekinmemiştir.⁸⁷⁸ Aleksandros Iannaios, askeri müdahaleden ziyade uzlaşma yoluyla isyanı bastırmaya çalışmıştır. Bu kapsamda isyanın liderlerinden taleplerini bildirmelerini istemiştir. Ancak talep olarak, Aleksandros Iannaios'un kendisini öldürmesini isteyen isyancı grup açıkça uzlaşmaya yanaşmamıştır.⁸⁷⁹ Artık Aleksandros Iannaios'un şiddete başvurmaktan başka bir yolu kalmamıştır. Bunun bilincinde olan isyancılar, koruma sağlayabileceği düşüncesiyle, dönemin Seleukos krallarından biri olan III. Demetrios'u (MÖ 96 – 87) Yahudiye'ye davet etmiştir.⁸⁸⁰ III. Demetrios'u bölgeye davet edenlerin kimliği henüz belirsizse de genel kabul gören görüş ferisiler olduğunu söylemektedir. Ancak konuya dâir bir kanıt mevcut değildir.⁸⁸¹

Daveti kendi çıkarları ve bölge politikası bakımından uygun bulan III. Demetrios üç bin süvari ve kırk bin piyadeden oluşan ordusuyla harekete geçerek MÖ 88 yılında Samaria'ya ulaşmış ve karargâhını kurmuştur. Burada kendisine, muhalif Yahudilerden oluşan bir grup da katılmıştır.⁸⁸² Aleksandros Iannaios ise altı bin iki yüz ücretli asker ve yirmi bin Yahudi'den oluşan ordusuyla III. Demetrios'a karşı harekete geçmiştir.⁸⁸³

Başlaması artık an meselesi haline gelen savaştan hemen önce tarafların birbirlerinin kuvvetlerini, kendi saflarına çekmeye çalıştığı görülmektedir. III. Demetrios, Aleksandros Iannaios'un ordusunda bulunan ücretli birlikleri, onların da Helen kökenli olmalarına vurgu yaparak yanına çekmek istemiştir. Aleksandros Iannaios ise III. Demetrios kuvvetleri arasında bulunan muhalif Yahudilerin kendi tarafına iltica etmesi için çaba göstermiştir. Her iki tarafın da başarısız olması üzerine savaş başlamış ve III. Demetrios'un bariz galibiyetiyle sonuçlanmıştır. III. Demetrios'un galibiyeti o kadar büyüktür ki, Aleksandros Iannaios'un ordusunda bulunan yardımcı birliklerin tamamı

⁸⁷⁸ McLaren, 1991, s. 55; Noam, 2018, s. 119.

⁸⁷⁹ Ios. **ant. Iud.** XIII, 13, 5; Ios. **bell. Iud.** I, 4, 4.

⁸⁸⁰ Soggin, 1999, s. 350. Bahse konu dönemde Seleukos Devleti içerisinde krallığını iddia eden birden fazla varis bulunmaktadır. Bu sebeple Seleukos Krallarından biri ifadesine başvurulmuştur.

⁸⁸¹ Eckhardt, 2016, s. 68.

⁸⁸² Ios. **ant. Iud.** XIII, 14, 1; Ios. **bell. Iud.** I, 4, 4. III. Demetrios Eukuiros, Yahudi iç işlerine doğrudan müdahalede bulunabilen son Seleukos kralıdır (Allegro, 2015, s. 116).

⁸⁸³ Ios. **ant. Iud.** XIII, 14, 1.

hayatını kaybetmiştir.⁸⁸⁴ Mağlubiyetin ardından, III. Demetrios karşısında tutunamayacağını anlayan Aleksandros Iannaios dağlık araziye çekilmiştir. Burada kendisine, savaş sırasında III. Demetrios yanında saf tutan ancak sonrasında onun Yahudiye üzerinde yeniden Seleukos hakimiyeti kurmayı amaçladığını fark eden ve bu sebeple yaptıklarından pişmanlık duyan altı bin Yahudi katılmıştır. Artık Yahudiye'yi işgal etmesi için önünde hiçbir engel kalmayan III. Demetrios, Yahudi müttefiklerini kaybetmeye başlaması ve devam etmekte olan Seleukos iç mücadeleleri sebebiyle bu fırsattan istifade edememiş ve kendi hâkimiyet alanına hızla geri dönmek durumunda kalmıştır.⁸⁸⁵ Bu hadise Kumran Yazmalarında da zikredilmektedir. Yazıtlarda yer alan ifadelerle göre, Yunan Kral Demetrios adlı biri, Hierousalem'e girmek isteyen ancak Tanrı tarafından engellenen biri olarak anılmaktadır.⁸⁸⁶ Burada zikredilen Yunan Kral Demetrios muhtemelen III. Demetrios'tur.

3.1.3.2.4. İsyanın Sona Erdirilmesi

Gelinen noktada Aleksandros Iannaios ile henüz hâlâ taraf değiştirmemiş olan muhalif Yahudiler karşı karşıya kalmış olmaktadır. Taraflar arasında gerçekleşen çeşitli mücadelelerde çok sayıda isyancı katledilmiştir. Nihayetinde, Aleksandros Iannaios isyancı grubun ana gövdesini Bethome / Besemelis'te kuşatmış ve burayı ele geçirmeyi başarmasının ardından sağ kalanları esir alarak Hierousalem'e dönmüştür. Bethome'de ele geçirilen isyancıların sekiz yüz kadarı Hierousalem'de tüm ahalinin görebileceği şekilde çarmıha gerilmek suretiyle ibretlik bir cezaya çarptırılmıştır. Çarmıha asılı vaziyette ölümü bekleyen muhalifler henüz hâlâ hayattayken, gözleri önünde eşleri ve çocuklarının boğazları kestirilmiştir. Bu manzaraya şahit olan ve Hierousalem'de bulunan yaklaşık sekiz bin civarı muhalif Yahudi ise çareyi kenti terk etmekte bulmuş ve ömürleri boyunca kaçak olarak yaşamıştır.⁸⁸⁷ Iosephos'un anlatımına göre oldukça kanlı bir şekilde bastırılan ve yaklaşık altı yıl süren isyan sırasında abartılı rakamlara göre elli bin

⁸⁸⁴ Ios. **ant. Iud.** XIII, 14, 1; Ios. **bell. Iud.** I, 4, 5.

⁸⁸⁵ III. Demetrios'un Yahudiye'yi fethetmeye girişmesini engelleyen gelişmelerin başında X. Antiokhos'un bu sırada hayatını kaybetmiş olması gelmektedir. Zira onun ölümüyle başka bir taht iddialıcısı olan I. Philippos harekete geçmiştir. Bu gelişme karşısında III. Demetrios'un, I. Philippos konumunu iyice güçlendirmeden önce geri dönmesi zarureti doğmuştur. Konu hakkında bilgi için bkz. Soggin, 1999, s. 350; Dabrowa, Edward, "Demetrius III in Judea", **Electrum**, 2010, 18, s. 178.

⁸⁸⁶ **4QpNah. Frag.** 3 - 4. Col I. 2-3 = Martinez ve Tigchelaar, 1999, ss. 335-341.

⁸⁸⁷ Ios. **ant. Iud.** XIII, 14, 2; Ios. **bell. Iud.** I, 4, 5 - 6.

kadar Yahudi hayatını kaybetmiştir.⁸⁸⁸ Yahudi ahalinin Aleksandros Iannaios tarafından katledilmesi ve Yahudiye'yi terk etmek zorunda bırakılmalarına dâir Babil Talmudunda da bir takım ifadeler bulunmaktadır.⁸⁸⁹ Babil Talmuduna göre, Kral Yannai (Aleksandros) rabbileri öldürdüğünde Yoşua ben Peraya ve Yehoşua Aleksandreia'ya kaçmıştır.⁸⁹⁰ Gene Babil Talmudunda yer alan başka bir kıssada, kral Yannai, sageleri (ferisiler) idam ettirdiği için, yemekleri sırasında onlara dua okuyacak kimse bulamadığından bahsetmektedir. Bu noktada eşi bu görev için Simon ben Şeta'yı saraya getirmiştir.⁸⁹¹ Öte taraftan 1956 da bulunan Peshet Nahum, bu anlatıya bir tarihi doğrulama sunuyor gibi görünmektedir. Peshet Nahum'da geçen Demetrios ifadesi sebebiyle MÖ 88 yılında gerçekleşen olayların anlatıldığı düşünülmektedir. Metinde öfke / gazap aslanı olarak anılan kişi Aleksandros ile özdeşleştirilmektedir. Gene metinde geçen Grek kralları ifadesi Seleukos Kralı III. Demetrios ile özdeşleştirilmektedir. Metnin yedinci ve sekizinci satırlarında geçen ağaca canlı asılma ifadesiyle ise Iosephos'ta bahsedilen çarımha gerilme hadisesi kastediliyor olmalıdır.⁸⁹² Klausner, kaynaklarda bahsedilen cezalandırma anlatısına şüpheyle yaklaşmaktadır. Ona göre Aleksandros Iannaios'un bu vahşet dolu davranışları bir efsaneden ibarettir. Gerekçe olarak ise, sekiz yüz çarımha gerilen ve sekiz bin firar eden sayılarının dahi şüphe etmeye yeterli olduğunu belirtmektedir. İkinci olarak, çarımha germenin Yahudi tipi bir cezalandırma olmaması durumuna işaret etmektedir. Yahudiye'de Roma hakimiyeti tesis edilene kadar bu cezalandırma yöntemi görülmemiştir. Elbette Aleksandros Iannaios, kendisine karşı isyan eden, Trans - Iordanes bölgesinde gerçekleşen genişleme hareketlerinin meyvesini toplamasını engelleyen ve kendisiyle anlaşmayan ferisileri cezalandırmıştır. Ancak kaynakların Aleksandros'a atfettiği vahşi fiilleri işlemediğini düşünmektedir.⁸⁹³

⁸⁸⁸ Ios. **ant. Iud.** XIII, 13, 5; Ios. **bell. Iud.** I, 4, 4. Iosephos'un bu anlatısının güvenilirliği oldukça zayıf görülmektedir. Zira sekiz yüz çarımha gerilen ve sekiz bin iltica eden sayıları oldukça şüphelidir. Öte taraftan, çarımha germe Yahudi tipi bir ceza da değildir. Yahudiye üzerinde Roma hakimiyeti tesis edilene değin bu tür bir ceza görülmemiştir. Iosephos bu husus hakkındaki bilgilerini muhtemelen Ferisi veya Grek kaynaklardan edinmektedir ki her ikisi de Saduki ve Yahudi olması gerekçeleriyle Aleksandros Iannaios'tan nefret etmektedir (Klausner, "Judah Aristobulus and Jannaeus Alexander", 1976, s. 234).

⁸⁸⁹ **BT. Sotah** 47a, 12; **BT. Berakhot** 48a, 5; **BT. Qidduşin** 66a.

⁸⁹⁰ **BT. Sanhedrin** 107b, 12.

⁸⁹¹ **BT. Berakhot** 48a, 5.

⁸⁹² Saldarini, 1989, s. 278; Eshel, 2008, s. 123 – 124.

⁸⁹³ Klausner, "Judah Aristobulus and Jannaeus Alexander", 1976, s.234; Eshel, 2008, s. 120.

Aleksandros Iannaios hâkimiyetine karşı yaşanan ve bir iç savaşla neticelenen isyan görüldüğü üzere iki farklı dönemde cereyan eden bir harekettir. Bu tasnife göre hareketin ilk aşaması MÖ 96 – 95, ikinci aşaması ise MÖ 90 – 85 yılları aralığına tekabül etmektedir.⁸⁹⁴ Daha önce Aleksandros Iannaios dönemine tarihlenen sikkelerden bahsettiğimiz kısımda, bir grup sikkede kral unvanının açıkça kullanıldığı görülürken diğer grup sikkelerde sadece baş kohen unvanı ile yetinildiği belirtilmiştir. Bu durum, Aleksandros Iannaios'un hayatının bir döneminde kral unvanını kullanmaktan çeşitli sebeplerle mahrum bırakıldığı şeklinde yorumlanmaktadır ki o dönem bahse konu isyan dönemi olabilir.⁸⁹⁵ Hierousalem'de isyancıların ibretlik şekilde cezalandırılmasının ardından Aleksandros Iannaios kalan hâkimiyet süresi boyunca başka bir iç mücadele veya karışıklıkla karşılaşmamıştır.

3.1.3.3. Nabataelilerle Mücadele ve Adida Savaşı

Haşmonayim Hanedanlığı ile yaklaşık olarak aynı dönemde, Seleukoslara karşı ayrılıkçı bir hareket içerisine giren ve benzer dönemde siyasi bağımsızlıklarını kazanan Nabataeliler, gene Haşmonayim Devleti ile aynı dönemde Syria'da genişleme faaliyetlerine girişmiştir. Nabataeliler bu dönemde kralları Obadas önderliğinde tüm Arabia bölgelerini ele geçirmiş vaziyettedir. Obadas tüm Damaskos'a kadar Trans - Jordanes üzerinde hakimiyet iddia etmektedir.⁸⁹⁶ Elbette bu durum hedefleri ve faaliyet alanları çakışan iki devletin karşılaşmasını kaçınılmaz hale getirmektedir. Ancak bu defa Syria'daki politik durum Nabataelilerin lehinedir. Zira Aleksandros Iannaios'un Yahudiye'de şahsi yönetimine karşı çıkan isyanla ilgilendiği sırada Seleukos Devleti de birbiri ardına krallıklarını ilan eden varislerin mücadelesiyle çalkalanmaktadır.⁸⁹⁷

⁸⁹⁴ Klausner, "Judah Aristobulus and Jannaeus Alexander", 1976, s. 231; McLaren, 1991, s. 56.

⁸⁹⁵ Rajak, 2001, s. 51.

⁸⁹⁶ Allegro, 2015, s. 115.

⁸⁹⁷ III. Demetrios, Yahudiye'den çekildikten sonra Beroea'ya (Halep) giderek on bin piyade ve bin süvari ile kardeşi ve diğer taht iddiacısı I. Philippos'u kuşatmıştır. Onun, Yahudiye'den çekilme sebebi de burada aranmalıdır. I. Philippos ise Beroea Tiranı Strato, bir takım Arabia kabileleri ve Parthlar ile ittifak kurmayı başarmıştır. Özellikle Parthların sunduğu destek önemlidir ki, sayı bakımından oldukça büyük bir kuvvetle III. Demetrios'u karargâhında kuşatmıştır. Mücadele sonucunda üstünlük kurmayı başaran I. Philippos, Antiokhaeia'ya girerek tüm Seleukos Devleti'nin tek hâkimi olmuştur. Ancak I. Philippos'un bu hâkimiyeti sancısız olmaması ve kardeşi XII. Antiokhos Dionysus Seleukos Krallığı iddiasıyla Damaskos'ta hâkimiyet kurmuştur. Ardından kenti Milesius adlı bir komutanına emanet ederek Nabataea Arapları üzerine harekâta çıkmıştır. XII. Antiokhos'un kentten ayrılmasının ardından Milesius görevine ihanet ederek kenti I. Philippos'a teslim etmiştir. I. Philippos, Milesius'un bu davranışını nezaket veya bağlılık olarak değil korku olarak görmüş ve bu sebeple ona hiçbir ihsanda bulunmamıştır. Bu durum üzerine tekrar taraf değiştiren Milesius, I. Philippos'u hipodromda kuşatma altına almış ve kenti XII. Antiokhos'a teslim etmek üzere

Haşmonayim ve Seleukos Devletlerinin iç mücadeleleriyle geçen bu zaman diliminde bir müdahaleyle karşılaşmayan Nabataea Kralı III. Aretas (MÖ 87 – 62) Koile Syria üzerinde hâkimiyetini tesis etmeyi başarmış ve ardından aldığı davet üzerine Damaskos'u ilhak etmeye yönelmiştir. Hâkimiyet sahasını Damaskos'a kadar genişleten III. Aretas'ın sonraki adımda Aleksandros Iannaios üzerine harekete geçtiği görülmektedir. Taraflar takriben MÖ 85 yılında Adida bölgesinde bir savaşa girişmiş ve mücadele III. Aretas'ın üstünlüğüyle sonuçlanmıştır. Savaş neticesinde taraflar arasında içeriği tam olarak bilinmeyen bir metin üzerinde antlaşmaya varılmıştır. Bu antlaşma sonrasında III. Aretas bölgeden ayrılmış ve Yahudiye üzerindeki Nabataea tehdidi bir süreliğine de olsa çözüme kavuşmuştur.⁸⁹⁸ Antlaşmanın detayları bilinmese de bu hadise bahse konu dönemde Syria'nın içinde bulunduğu durumu ve kurulmakta olan yeni düzeni bildirmesi bakımından önemlidir. Zira artık bölgede Seleukos Devleti'nin geri kalanının yanında, Seleukos devletinden ayrılarak bağımsızlığını tesis etmeyi başarmış irili ufaklı birden fazla devlet bulunmaktadır. Zikredilen siyasi yapıların her biri kendi çıkarları doğrultusunda yayılcı faaliyetlerde bulunmakta ve kendilerine bir konum oluşturmaya çalışmaktadır. Elbette bu doğrultuda çıkarlarının birbirleriyle çatışması kaçınılmaz hale gelmektedir.

3.1.3.4. Aleksandros Iannaios'un Doğu Seferi

Adida Savaşı sonunda varılan antlaşmayla III. Aretas'ın bölgeden çekilmesi ve Seleukos Devleti'nin içinde bulunduğu istikrarsız durum Aleksandros Iannaios'a, hâlihazırda Syria'nın batı bölgelerinde kuvvetli bir konumda bulunan Haşmonayim Devletini doğu yönünde genişletme yönünde büyük bir fırsat sunmuştur.

Aleksandros Iannaios'un Doğu seferi olarak adlandırdığımız bu harekât MÖ 83 – 80 yılları arasında yaklaşık üç yıl sürmüştür. Doğu yönünde ilk olarak Gilead'a yönelen

elinde tutmuştur. I. Philippos'un Damaskos'ta tutulduğunu öğrenen XII. Antiokhos Nabataea'dan geri dönmeye karar vermiştir. Yahudiye, dönüş güzergahı üzerinde yer almaktadır. XII. Antiokhos'un Yahudiye üzerine geldiğini öğrenen Aleksandros Iannaios, karşı tedbir olarak Chabarzaba (Cheparsaba) (Antipatris)'dan Ioppe kıyılarına kadar uzanan derin bir hendek kazdırmıştır. Ayrıca birçok noktaya sur ve ahşap kuleler inşa ettirmek suretiyle hazırlıklarını tamamlamış ve XII. Antiokhos'un gelişini beklemeye başlamıştır. Ancak Antiokhos bu tahkimatları yıkmış ve bu defa ordusuyla Arabia içlerine ilerlemiştir. Nabataea Kralı III. Aretas başlangıçta onun karşısında geri çekildiyse de hemen sonrasında on bin süvariyle tekrar ortaya çıkmış ve meydana gelen savaşta XII. Antiokhos hayatını kaybetmiştir. Bu galibiyet ile III. Aretas hâkimiyet bölgelerini Damaskos'a kadar genişletmeyi başarmıştır (Ios. **ant. Iud.** XIII, 14, 3; XIII, 15,1; Ios. **bell. Iud.** I, 4, 7; Margolis, 1956, s. 156).

⁸⁹⁸ Ios. **ant. Iud.** XIII, 15, 2; Ios. **bell. Iud.** I, 4, 8.

Aleksandros Iannaios, Pella ve Dios mevkiilerini elde etmeyi başarmıştır. Ardından Zeno'nun hazinelerinin en değerli parçalarının bulunduğu Gerasa üzerine ilerlemiş ve burayı da ele geçirmiştir. Gerasa'nın elde edilmesinin ardından da harekâtına devam eden Aleksandros Iannaios, Bashan'a ulaşmış ve burada Gaulanitis (Golan) ve Seleukeia kentleri ile Gamla Kalesi üzerinde hâkimiyet kurmayı başarmıştır.⁸⁹⁹ Ayrıca Iordanes Nehri'nin hemen doğu kıyılarında yer alan Pella da ele geçirilmiş ve ahalisi Yahudiliğe geçmeleri hususunda zorlanmasına rağmen bu yaptırımın reddedilmesi üzerine yerle bir edilmiştir.⁹⁰⁰ Pella örneğinde tekrar uygulanmaya çalışılan asimilasyon politikası Haşmonayim Devleti tarihinde üçüncü kez görülmektedir. Dolayısıyla artık bu durumun bir iskân politikası veya zafer hakkı geleneği haline geldiğini söylemek mümkündür. Magness, bu din değiştirmeye zorlama hareketlerini ailenin benimsediği birleştirme politikası olarak görmektedir. Diğer bir deyişle Seleukosların var olduğu düşünülen Helenleştirme politikasını, Haşmonayim Ailesi Yahudileştirme olarak tatbik etmektedir.⁹⁰¹ Baron ise, daha önce İsrail yerleşim bölgesi olduğuna inanılan her yer Yahudileştirilmiş ve böylece paganlık artık bölgenin geleneksel kutsallığını kirletemez hale gelmiştir yorumunda bulunmaktadır.⁹⁰² Zikredilen bu son hareketleriyle Huleh Gölü'nden Asphaltites'e kadar olan bölgeyi Haşmonayim Devleti tabiiyeti altına almış olan Aleksandros Iannaios doğu seferini noktalayarak Yahudiye'ye geri dönmüştür.⁹⁰³

Aleksandros Iannaios'un doğu seferinde elde ettiği başarılarla, I. Ioannes Hyrkanos döneminde başlatılan genişleme harekâtlarının son halkası da tamamlanmış olmaktadır. Zira bir önceki idareci I. Aristoboulos, I. Ioannes Hyrkanos'un giremediği Akdeniz kıyı şeridine girmiş, Aleksandros Iannaios ise hem kıyı şeridi hâkimiyetini tamamlamış hem de Iordanes Nehri'nin doğusunda büyük fetihler gerçekleştirmiştir.

⁸⁹⁹ Ios. **ant. Iud.** XIII, 15, 3; Ios. **bell. Iud.** I, 4, 8. Tarihi anlatı Gamla'nın fethini bahsi geçen şekilde sunmaktadır. Ancak arkeolojik ve nümizmatik veriler hadiseye farklı bir boyut kazandırmaktadır. Zira Gamla'da I. Ioannes Hyrkanos dönemine ait en az 316, I. Aristoboulos dönemine ait ise 30 sikke bulunmuştur. Bahse konu sikkelerinin hepsinin ilk basıldıkları tarihten 25 – 30 sene sonra dolaşımına buraya gelmesi imkânsızdır. Arkeolojik verilere dayanan bu tespit, I. Aristoboulos'un kısa hakimiyet döneminde Gamla ve Gaulanitis ile de ilgilenmiş olabileceği izlenimini uyandırmaktadır (Syon, 2021, s. 184).

⁹⁰⁰ Ios. **ant. Iud.** XIII, 15, 4.

⁹⁰¹ Magness, 2019, s. 108.

⁹⁰² Baron, 1952, s. 167.

⁹⁰³ Margolis, 1956, s. 157

3.1.3.5. Aleksandros Iannaios'un Ölümü

Aleksandros Iannaios, MÖ 80 yılında doğu seferini tamamlamasının ardından Yahudiye'ye dönmüş ve burada sevinç gösterileriyle karşılanmıştır. Ancak dönüşünden kısa süre sonra MÖ 79 yılında ağır bir hastalığa yakalanmıştır.⁹⁰⁴ Iosephos'un tasvirine göre bu hastalık, Aleksandros Iannaios'un dört günde bir sıtma nöbetleri geçirmesine sebep olmaktadır. Kaynaklar, onun bu rahatsızlığını aşırı alkol tüketimiyle alakalı görmektedir.⁹⁰⁵ Dönem şartları içerisinde bir tedavisi bulunmayan bu rahatsızlık, yaklaşık üç yıl kadar MÖ 79 ila 76 yılları arasında devam etmiştir. Aleksandros Iannaios için bu uzun süreli rahatsızlığın artık olağan bir hal aldığı yorumunda bulunmak mümkündür. Zira o, hastalığına rağmen MÖ 77 yılında bir kez daha doğuya yönelmiş ve bizzat Jordanes Nehri'nin ötesinde yer alan Gerasa'da bulunan Ragaba Kalesi'ni kuşatmıştır.⁹⁰⁶ Kuşatma sırasında hastalığı sebebiyle durumu oldukça ağırlaşan Aleksandros Iannaios'un artık ölmek üzere olduğunu fark eden eşi Salome Aleksandra, çocuklarıyla beraber son anlarını eşinin başucunda geçirmek ve vasiyet niteliğindeki tavsiyelerini almak üzere Ragaba Kalesine gelmiştir. Kaynakların rivayetine göre, Salome Aleksandra'nın burada Aleksandros Iannaios'a, halkla arasındaki kötü ilişkilere işaret ederek, sitemle kendisinden sonra nasıl davranacağını bilmediğini söylediği belirtilmektedir.⁹⁰⁷ Bu söylem, Aleksandros Iannaios'un vasiyeti olarak da değerlendirilebileceğimiz bir takım tavsiyeleri eşine sıralamasına yol açmıştır. Bahsi geçen tavsiyelere göre, Salome Aleksandra'nın devleti güvenli bir şekilde elinde tutabilmesi için kralın ölümünü askerlerden saklaması gerekmektedir. Sonrasında hâkimiyetini tesis etmek amacıyla hızla Ragaba'dan Hierousalem'e gitmeli ve elde ettiği otoritenin bir kısmını, Yahudiler arasında hâlâ etkin bir hizip olan ferisiler ile paylaşmalıdır. Kendilerine bahşedilen lütuf sebebiyle ferisiler Salome Aleksandra'dan hoşnut olacak ve halk ile yeni yönetim arasında bir uzlaşma ortamı doğacaktır.⁹⁰⁸ Hierousalem'de uzlaşma ortamının doğmasının

⁹⁰⁴ Margolis, 1956, s. 157.

⁹⁰⁵ Ios. **ant. Iud.** XIII, 15, 5; Ios. **bell. Iud.** I, 4, 8.

⁹⁰⁶ Ios. **ant. Iud.** XIII, 15, 5; Ragaba'nın yeri kesin olarak bilinmemekle beraber, konum olarak modern Rajib önerilmektedir. Al-Rajib Ürdün'ün 12 kilometre doğusunda ve Gerasa'nın 22 kilometre batısında yer almaktadır (Kasher, 1988, s. 103).

⁹⁰⁷ Ios. **ant. Iud.** XIII, 15, 5.

⁹⁰⁸ Ios. **ant. Iud.** XIII, 15, 5. Iosephos'un Aleksandros Iannaios'un ölüm döşegindeyken yaptığını iddia ettiği bu konuşmaya temkinli yaklaşmak gerekmektedir. Kabul etmek gerekir ki bu dönemde Ferisiler, halk nazarında büyük etkiye sahiptir. Ancak bu etkiye rağmen MÖ 96 yılında gerçekleşen isyanı çıkarmak için sekiz sene bekledikleri de bir gerçektir. Dolayısıyla devlet yönetimi hususunda tasvir edildiği kadar büyük

hemen ardından istedikleri şekilde muamelede bulunma izniyle cenazesinin ferisilere teslim edilmesini istemiştir. Ferisilerin cenazesini toprağa vermeyi reddetmeleri ve hatta başka şekillerde aşağılayıcı davranışlarda bulunmaları durumunda dahi bir müdahalede bulunmamasını ve devlet idaresi konusunda ferisilerden habersiz hiçbir faaliyete girişmemesi hususunda da öğütler vermiştir.⁹⁰⁹ Babil Talmudunda da kralın eşine vasiyet niteliğinde tavsiyelerde bulunduğu dâir emareler görülebilmektedir.⁹¹⁰ Aleksandros Iannaios ancak bu sayede ferisilerin Haşmonayim Hanedanlığı'na duyduğu nefretinin kırılacağı ve Salome Aleksandra ile oğullarının güven içerisinde idarede bulunabileceğini düşüncesinde olmalıdır. Kaldı ki kendi cenazesinin de kargaşaya mahal vermeden bir Yahudiye layık şekilde gömülebilmesi için başka bir yol gözükmemektedir.

Aleksandros Iannaios, eşi Salome Aleksandra'ya bu tavsiyelerde bulunmasının ardından MÖ 76 yılında, yaklaşık kırk yaşlarında, Ragaba kuşatması devam ettiği sırada hayatını kaybetmiştir.⁹¹¹ Aleksandros Iannaios yaklaşık yirmi yedi yıl Haşmonayim Devleti'nin idaresinde kalmayı başaran oldukça başarılı bir idarecidir. O, Seleukos Devleti'nin artık eski gücünden oldukça uzak olması sebebiyle Syria'da nispeten sıkıntısız bir ortamda devletini genişletme şansı bulmuştur. Özellikle Syria'nın batı kısmında yer alan Yahudiye merkezli devleti, Iordanes Nehri'ni aşmak suretiyle doğu yönünde genişletmesi takdire şayandır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak Haşmonayim Devleti artık Nabataealılarla daha sık karşılaşır hale gelmiştir ve daha önce Yahudilere ait olmayan çok sayıda bölge artık Haşmonayim Devleti idaresi altına alınmıştır.⁹¹² Onun döneminde Haşmonayim Devleti en geniş sınırlarına ulaşmıştır.⁹¹³

bir tehdit arz etmemektedirler. Kaldı ki bahsi geçen isyanın bastırılması sırasında yaklaşık dokuz bin Ferisi katledilmiş ya da sürgün edilmiştir. Bu, Ferisi gücünün büyük oranda kırıldığı anlamına gelmektedir Aleksandros Iannaios hâkimiyetinin kalan yıllarını bir iç karışıklık yaşanmadan geçirmesi bu durumu desteklemektedir. Bu noktada, ferisiler tasvir edildiği kadar büyük bir kuvvet olmadığına göre, Iosephos'un neden bu güvenilir olmayan anlatıya başvurduğu sorusunu cevaplamak gerekmektedir. Yazarın, bu anlatıyla sonraki dönemde yaşanacak gelişmelere bir zemin hazırladığı ve olaylar arasında bağlantı kuracak bir köprü oluşturduğu düşünülmektedir (McLaren, 1991, s. 58 – 59).

⁹⁰⁹ Ios. **ant. Iud.** XIII, 15, 5.

⁹¹⁰ **BT. Sotah** 22b, 6.

⁹¹¹ Ios. **ant. Iud.** XIII, 15, 5; Ottley, 1923, s. 269.

⁹¹² Bahsi geçen bölgeler; Akdeniz kıyısında Strato'nun Kulesi, Apollonia, Ioppe, Iamneia, Azotus, Gaza, Anthedon, Raphia ve Rhinocolura bölgeleridir. İç bölgelerde ise Idumaea yakınlarında Adora ve Marissa, Samaria civarında Karmelos Dağı, Tabor Dağı, Skythopolis ve Gadara, Gaulanitis bölgesinde Seleucia ve Gabala ve Moab bölgesinde ise Heshbon, Medaba, Lemba, Oronas, Gelithon, Zara, Kilikes Vadisi ve Pella'dır (Ios. **ant. Iud.** XIII, 15, 4) Gafni, Babil Talmudunda geçen (**BT. Megillah**, 6a; 12) Şir'in ele geçirilen kulesiyle, burada bahse konu olan Strato'nun Kulesi'nin ele geçirilmesine işaret edildiğini öne sürmektedir. (Gafni, 2019, s. 66).

⁹¹³ Kratz, 2015, s. 44.

Diğer bir deyişle I. Ioannaeos Hyrkanos döneminde başlayan genişleme politikası, Aleksandros Iannaios'un ölümüyle nihayete ermiştir.⁹¹⁴ I. Ioannaeos Hyrkanos döneminde başlayan ve Aleksandros Iannaios dönemi sonunda nihayete eren Haşmonayim genişlemesinin izini tarihi kaynakların yanında kısmen arkeolojik verilerle desteklemek mümkündür. Skythopolis'te yer alan Tel Istabah'ta MÖ II. yüzyılın sonlarına tarihlenen büyük bir yangın ve yıkım izine rastlanmıştır. Akdeniz kıyısında Aşdod'da tespit edilen yıkıntı katmanı ve hemen üzerine kurulan yeni yerleşim tabakası I. Ioannaeos Hyrkanos döneminde gerçekleşen harekate ait kabul edilebilir. Benzer şekilde Marissa'da tespit edilen hasar ve kentin aşağı kısmının MÖ 112'den hemen sonra terk edilmiş olması durumu da Haşmonayim Hanedanlığı'nın faaliyetleriyle alakalı olmalıdır. Öte taraftan Idumaea'da bulunan ve arınma amaçlı kullanıldığı düşünülen kireçtaşı kaplar, bölgedeki Yahudi mevcudiyetinin delili konumundadır. Samaria'da ise Gerizm Dağında bulunan tapınağın tamamıyla yıkılmış olduğu ve yoğun bir kül katmanı altında kaldığı tespit edilmiştir.⁹¹⁵ Arkeolojik araştırmalar farklı olarak Aleksandros'un, Hiericus'ta bulunan saray kompleksine, havuzlar, bir eğlence meydanı ve bir müstahkem saray eklettiğini de ortaya çıkarmıştır.⁹¹⁶

Aleksandros'un askeri ve politik başarılarıyla birlikte uluslararası ticaret yollarını kontrol altına almayı da içeren ekonomik kazanımları onu tüm bölgenin en önemli unsuru haline getirmiştir.⁹¹⁷ Bu dönemde Haşmonayim Hanedanlığı idaresi altındaki Yahudiye nüfusunun, yüz binden iki yüz bine ve hakimiyet altındaki tüm bölgelerde yaşayan karma nüfusun toplam nüfusun bir milyon civarında olduğu düşünülmektedir.⁹¹⁸ Onun döneminde gerçekleşen büyük hareketlerle Haşmonayim ekonomisi oldukça büyümüştür. Bu zenginlik öncelikle Haşmonayim krallarının cebine, sonra tapınak hazinesine ve sonra kohenlere yansımış olmalıdır. Ahali de muhtemelen refah bakımından güçlenmiştir. En azından Haşmonayim ordusuna katılanlar yağmadan aldıkları paylarla zenginleşmiş olmalıdır.⁹¹⁹ Öte taraftan Aleksandros'un dört bir tarafa gerçekleştirdiği uzun süreli ve kapsamlı seferler elbette beraberinde bir mali yükü de getirmiştir. Bu yükün en azından

⁹¹⁴ Schwartz, 2014, s. 51.

⁹¹⁵ Meyers ve Chancey, 2012, s. 32 - 33.

⁹¹⁶ Netzer, 2001, s. 21 - 29.

⁹¹⁷ Kasher, 1988, s. 103 – 104.

⁹¹⁸ Horsley, 2009, s. 134.

⁹¹⁹ Schwartz, 2001, s. 41.

bir kısmı şüphesiz vergilerin artırılması suretiyle ahaliye yüklenmiş olmalıdır. Şu durumda I. Ioannaos Hyrkanos döneminde ahaliyi çok zorlamadığını belirttiğimiz vergiler artık vatandaşlar için büyük bir yük haline dönüşmüştür ki bu durum kendisine karşı çıkan isyanın sebepleri arasında da sayılabilir.⁹²⁰

Seleflerinin aksine Aleksandros Iannaos'un, Roma ile diplomatik münasebetlerini tazeleme ihtiyacı duymadığı görülmektedir. En azından onun dönemini anlatan kaynaklarda bu yönde bir bilgi bulunmamaktadır. Dönemin dikkat çeken bir diğer özelliği, Ionathan Apphous döneminde oluştuğunu düşündüğümüz ahali arasındaki hiziplerin, Aleksandros Iannaos döneminde büyük bir isyan çıkaracak ve devletin veraset politikasını etkileyecek güce ulaşmış olmasıdır. Vasiyetinden anlaşıldığına göre Aleksandros Iannaos, halk desteğinden mahrum bir idarecinin meşruiyetini kaybedeceğinin bilincindedir. Bu noktada hanedanlığın hâlâ sistemli bir veraset politikasına sahip olmadığını söylemek de mümkündür. Zira Simon'un ölümüne kadar Mattathias'ın oğulları sırasıyla lider olmuşken, I. Ioannes Hyrkanos ile üçüncü kuşağa aktarılan devletin veraseti ölümünün ardından oğullarına geçmiştir. Elbette bu durum üzerinde I. Ioannes Hyrkanos hayatını kaybettiğinde geride hayatta kalan bir kardeşinin bulunmuyor oluşu da etkili olmuştur. I. Ioannes Hyrkanos'un ölümünün ardından devlet idaresine geçen I. Aristoboulos'un ölümüyle tekrar kardeşler arasında tayin edildiği görülen liderlik, Aleksandros Iannaos tarafından birden fazla oğlu bulunmasına rağmen bu defa, belki de çocuklarının yaşlarının küçük olması sebebiyle, eşi Salome Aleksandra'ya miras bırakılmıştır. Belirtmek gerekir ki, veraset konusundaki bu belirsizlik Haşmonayim Devleti'nin sonunu getiren iç karışıklıkların ortaya çıkmasında önemli bir etken olacaktır.

3.2. Devletin Çöküş Dönemi

Aleksandros Iannaos döneminin ardından Haşmonayim Devleti'nin idaresinde bulunan yöneticilerin hiçbiri, onun sergilediği başarıyı ve tesis ettiği istikrarı sağlayamamıştır. Bu dönem sonrasında devletin çöküş dönemi başlamıştır. Elbette bu durum üzerinde Aleksandros Iannaos'un, devletin en parlak dönemini yaşatan basiretli

⁹²⁰ Aleksandros'un bahse konu ihtiyaçları karşılamak adına hem Yahudi hem goyim ahaliden baş vergisi topladığını düşünmek mümkündür (Schalit, 1976, s. 267 – 268).

bir hükümdar olması, devletin sınırlarının oldukça genişlemesi ve dolayısıyla kontrolünün zorlaşması ile kendisinin vefatı sonrasında demir yumrukla yönettiği muhaliflerinin, oluşan otorite boşluğundan istifade etmeleri etkilidir.

3.2.1. Salome Aleksandra Dönemi

Aleksandros Iannaios'un ölümünün ardından Haşmonayim Devleti'nin idaresine geçen Salome Aleksandra, Haşmonayim Hanedanlığı ve devletinin ilk ve tek kadın yöneticisidir.⁹²¹ Yahudilikte kadınların idareciliği meselesine yaklaşım hususunda doğrudan bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak tarihte örneklerine rastlanması, Salome Aleksandra'nın kaynaklarda, Aleksandros Iannaios'un vahşiliğine ve günahlarına ortak olmayan, narin, dindar, milli gelenekleri sıkı sıkıya takip eden ve bu sebeple halk nazarında sevgi ve saygı duyulan biri olarak tanımlanması⁹²² ile dönemin gelenekçi ve dini alanda radikal grubu ferisilerin onun idaresine karşıtlık göstermemesi, konu üzerinde bir gayri meşruluk bulunmadığı yorumunu yapabilmemize olanak sağlamaktadır. Salome Aleksandra'nın tahta geçişini, hanedanlık üzerindeki Helenistik tesirin bir başka tezahürü olarak yorumlamak da mümkündür.⁹²³

Salome Aleksandra idareye geçtiği MÖ 76 senesi itibariyle idari konularda oldukça tecrübe sahibidir. O, daha önce bağımsız Haşmonayim Devleti'nin kurucusu I. Ioannes Hyrkanos'un oğlu I. Aristoboulos ile evlenmiş, eşinin MÖ 104 yılında devletin başına geçmesiyle kraliçe (melkha) konumuna yükselerek idari konularda tecrübe edinmeye başlamıştır. I. Aristoboulos'un MÖ 103 senesinde ölümünün ardından, I. Ioannes Hyrkanos'un bir diğer oğlu olan Aleksandros Iannaios ile evlenerek kraliçeliğini sürdürmüştür. Eşinin öldüğü MÖ 76 yılı sonrasında ise nihayetinde tek başına yönetimi ele almış ve bu idaresi MÖ 67 yılına kadar devam etmiştir. Dolayısıyla Salome Aleksandra MÖ 104 yılından müstakil hâkimiyetinin sona erdiği MÖ 67 yılına kadar

⁹²¹ Daha önce I. Ioannes Hyrkanos taht adayı olarak eşini veliaht göstermişse de oğlu I. Aristoboulos bu vasiyetin gerçekleşmesini engellemiştir. Bu noktada hanedanlık kadınlarının veliaht gösterilmesinde bir sakınca bulunmadığı söylenebilir. MÖ 76 yılında Haşmonayim Devleti'nin idaresine geçen Salome Aleksandra, farklı statüsü sebebiyle Hâkimler Dönemi'nin dördüncü hâkimi Deborah'ı saymadığımızda, Yahudi tarihinde idarecilik rolünü üstlenen ikinci kadın olmaktadır. Kendisinden önce Yehuda Krallığı MÖ 841 – 835 yılları arasında altı yıl boyunca yöneten Athaliah bu konuda tek örnektir. Kendisinden Eski Ahit'te bahsedilmektedir. Athaliah hakkında detaylı bilgi için bkz. **Eski Ahit, II. Krallar** 22; 1 – 23.15; Ay Arçın, 2016, s. 74.

⁹²² Ios. **bell. Iud.** I, 5, 1.

⁹²³ Levine, 1998, s. 40; Rajak, 2001, s. 48.

yaklaşık otuz yedi yıl boyunca Haşmonayim Devleti idaresinde dolaylı veya doğrudan etki etme şansına sahip olmuştur.

Salome Aleksandra dönemi hakkında ana kaynak konumunda bulunan Iosephos, onun evlilikleri öncesi ailesine ve hayatına dâir bir bilgi sunmamaktadır. Bu noktada devreye rabbinik kaynaklar girmekte ve konuyu kısmen aydınlatmaktadır. Babil Talmuduna göre Salome Aleksandra, dönemin ferisi liderlerinden biri olan Simon ben Şeta'nın (Şeta oğlu Simon) kardeşidir.⁹²⁴ Babil Talmudunda yer alan bu bilgiye Gafni temkinle yaklaşmakta ve tartışmaların devam ettiğini belirtmektedir.⁹²⁵ Mevcut tartışmalara rağmen Babil Talmudunda verilen bilgiyi doğru kabul ettiğimizde, Salome Aleksandra'nın babasının adı Şeta olmaktadır. Ancak rabbinik kaynaklarda da annesi veya olması muhtemel diğer kardeşleri hususunda bir bilgi bulunmamaktadır. Salome Aleksandra'nın I. Aristoboulos ile gerçekleştirdiği ilk evliliğinden dünyaya gelen bir çocuğu bulunmamaktadır. İkinci evliliği olan Aleksandros Iannaios ile gerçekleşen birlikteliğinden ise Hyrkanos ve Aristoboulos adlarında iki erkek çocuk dünyaya gelmiştir.⁹²⁶ Bu evlilikten bir veya birden fazla kız çocuğunun dünyaya gelmiş olması muhtemelse de kaynaklar bu konuda da suskun kalmaktadır.

Haşmonayim Devleti'nin kuruluşundan itibaren isimler hususunda benimsenen âdetin onun tarafından da tatbik edildiği görülmektedir. Zira onun Salome adı bir Yahudi adyken, Aleksandra tipik bir Helen ismidir. Tal, onun Aleksandra adını Aleksandros ile evlendikten sonra aldığı ihtimali üzerinde durmaktadır.⁹²⁷ Bunun yanında Şeltzion, Şalminon, Şelom Tziyyon, Şelomziyyon, Şelamtu, Şlamtu, Şlomzo, Şlomzi, Şelamzu, Şlamtzu, Şlamtza, Şelamza ve Şalminon olarak da görülebilmektedir.⁹²⁸ Kumran Yazmalarında ise Şelomzion olarak anılmaktadır.⁹²⁹ Gafni, bu isimlerin hepsinin

⁹²⁴ **BT. Berakhot** 48a, 5; Efron, 1987, s. 152. Learsi, Kraliçe Salome Aleksandra'nın kardeşi olan Simon ben Şeta'nın, Aleksandros Iannaios döneminde ve onun tarafından Yahudi Meclisi'ne atandığını ve kısa sürede bu meclisin başkanı haline geldiğini belirtmektedir (Learsi, Rufus, **Israel; A History of the Jewish People**, Meridian Books, Cleveland and New York, 1966, s. 142). Onun Aleksandros döneminde eriştiği güç Babil Talmudunda geçen bir yargılama meselesi üzerinden görülebilmektedir. İlgili kısım için bkz. **BT. Sanhedrin** 19a; 16 – 19b; 1.

⁹²⁵ Gafni, 2019, s. 74.

⁹²⁶ **Ios. ant. Iud.** XIII, 16, 1; **Ios. bell. Iud.** I, 5, 1.

⁹²⁷ Tal, 1987, s. 3.

⁹²⁸ Klausner, J., "Salome Alexandra", **The Hellenistic Age, Political History of Jewish Palestine from 332 BCE to 67 BCE**, (ed. Abraham Schalit), W. H. Allen, London 1976, s. 242; Gafni, 2019, s. 74, dp. 33.

⁹²⁹ **4Q322 Frag.** 2, 4 = Wise vd., 1996, s. 314.

Şlamtzion veya Şlomtzion isminin muhtemel varyantları olduğu düşüncesindedir.⁹³⁰ Onun dönemine tarihlendirilen sikkelerde Grekçe “Basilis Alexand(ra) = Kraliçe Aleksand(ra)” ifadesini kullandığı iddia edilmektedir.⁹³¹ Ancak belirtmek gerekir ki Hendin, bu sikkelerin ona ait olmadığı hatta Salome Aleksandra ve oğullarının kendi adlarına sikke bastırmadığını, en azından şu ana kadar böyle bir sikke bulunmadığı görüşündedir.⁹³² Yaakov Meshorer’de bu görüşü desteklemekte ve Salome Aleksandra dönemine ait bazı sikkelerin varlığı iddia edilse de bugün bu sikkelerin ona ait olmadığı dahası, onun adının basılı olduğu bir sikke bulunmadığını belirtmektedir.⁹³³ Lykke de, Simon’u ve Salome Aleksandra’yı sikkesi olmayan Haşmonayim liderleri arasında saymaktadır. Ancak biraz daha farklı bir yaklaşımla Salome Aleksandra’nın ölmüş olan kocası veya oğlu II. Hyrkanos adına sikke bastırıldığını savunmaktadır.⁹³⁴ Bir süredir devlet idaresinde söz sahibi olan ancak müstakil yöneticiliği MÖ 76 yılı sonrasına isabet eden Salome Aleksandra’nın ilk icraatı henüz hayatını kaybeden eşi Aleksandros Iannaios’un vasiyeti doğrultusunda hâkimiyetini tesis etmek olacaktır.

3.2.1.1. Salome Aleksandra’nın Hâkimiyetini Kurma Çabaları

Aleksandros Iannaios’un MÖ 76 senesinde Ragaba’da ölümünün hemen ardından Salome Aleksandra burayı teslim almayı başarmıştır. Sonrasında ise hızla Hierousalem’e dönerek otoritesini meşru ve hâkim kılma faaliyetlerine girişmiştir. Burada, ölen eşinin tavsiyelerine uygun şekilde ferisileri huzuruna davet etmiş ve hem ölen eşinin bedenini hem de devlet işlerini onlara teslim ettiğini beyan etmiştir. Bu durum, ümit edildiği gibi, ferisilerin, Aleksandros Iannaios’a duydukları öfkenin hafiflemesinin yolunu açmıştır. Salome Aleksandra daha sonra ferisilere eşinin son faaliyetlerini ve söylemlerini anlatmış, takip edilen bu yol sayesinde Aleksandros Iannaios, muhteşem bir cenaze töreni ile toprağa verilmiştir.⁹³⁵ Cenaze merasiminin tamamlanmasıyla Salome Aleksandra, Haşmonayim Devleti’nin idaresini resmen teslim almış olmaktadır. Artık otoritesi

⁹³⁰ Gafni, 2019, s. 74, dp. 33; Efron, 1987, s. 152.

⁹³¹ Reifenberg, A., **Ancient Jewish Coins**, (3. Baskı), Ahva Press, Jarusalem 1963, s. 15.

⁹³² Hendin, 2021, s. 182.

⁹³³ Meshorer, 2001, s. 42.

⁹³⁴ Lykke, 2015, s. 41 – 42.

⁹³⁵ Ios. **ant. Iud.** XIII, 16, 1.

kesinliğe kavuşan Salome Aleksandra, bu defa sahip olduğu idarenin yöntemini belirleyecek faaliyetlere girişmiştir.

3.2.1.1.1. Salome Aleksandra'nın İdari Düzenlemeleri

Salome Aleksandra Haşmonayim Devleti'nin idaresine geçtiğinde Hyrkanos ve Aristoboulos isimli iki oğlu bulunmaktadır. Iosephos, bu oğullardan büyük olan Hyrkanos'u, devlet işlerini yönetebilecek kapasiteden mahrum birisi olarak tanımlamaktadır. Genç olan Aristoboulos'u ise, girişken ve cesur biri olarak tasvir etmektedir. Salome Aleksandra ise aynı yazar tarafından halk nazarında iltifat gören ve Aleksandros Iannaios'un faaliyetlerinden memnun olmayan biri olarak betimlenmektedir.⁹³⁶ Salome Aleksandra ülke üzerinde otoritesini sağlamlaştırdıktan sonra giriştiği idari düzenlemeler kapsamında büyük oğlu Hyrkanos'u baş kohen olarak atamıştır.⁹³⁷ Zira o cinsiyeti sebebiyle bu makamı bünyesinde tutamamaktadır.⁹³⁸ Öte taraftan bu durum, ferisilerle varılmış bir uzlaşma ve aynı zamanda onlara verilmiş bir taviz olarak da görülmektedir. Zira ferisiler uzunca bir süredir baş kohenliğin ve siyasi yetkinin birbirinden ayrılması yönünde taleplerde bulunmaktadır. Bu düzenlemeyle hem ferisilerin talepleri yerine getirilmiş hem de hem de idare sorunsuz şekilde elde edilmiştir.⁹³⁹ Ayrıca kardeşi olduğunu belirttiğimiz ve Aleksandros Iannaios döneminde Yahudi Meclisi'ne atanan Simon ben Şeta'yı da baş danışmanı yapmıştır. Yahudi Meclisi'nin başına ise dönemin önde gelen ferisi liderlerinden bir diğeri olan Yuda ben Tabbai'yi atamıştır.⁹⁴⁰ Kudüs Talmudunda yer alan ifadelere göre Yuda ben Tabbai, Nasi (başkan) olarak görevlendirilmiştir. Simon ben Şeta ise, Av Bet Din (mahkeme başı) olarak görev yapmaktadır.⁹⁴¹ Salome Aleksandra'nın küçük oğlu Aristoboulos ise herhangi bir göreve getirilmemiştir.⁹⁴² Bu düzenlemelerin temelinde hem ferisilerin isyanlarına dayanak noktası oluşturan dini sebeplere çanak tutmamak hem de büyük erkek evlat olması hasebiyle idare üzerinde hakkı bulunan Hyrkanos'un baş kohenlik makamına atanması suretiyle siyasete müdahale etmesinin önüne geçmek bulunmaktadır.

⁹³⁶ Ios. **ant. Iud.** XIII, 16, 1; Ios. **bell. Iud.** I, 5, 1.

⁹³⁷ Ios. **ant. Iud.** XIII, 16, 2. II. Hyrkanos'un baş kohenlik makamına iki defa gelecek olup, bahse konu görevi MÖ 76 – 67 yıllarını kapsayan ilk baş kohenlik dönemidir (Vanderkam, 2004, s. 337 – 339).

⁹³⁸ Allegro, 2015, s. 122; Kratz, 2015, s. 45.

⁹³⁹ Baron, 1952, s. 223.

⁹⁴⁰ Lears, 1966, s. 143.

⁹⁴¹ **KT. Hagigah** 2, 77a; **KT. Sanhedrin** 6, 23c.

⁹⁴² Ios. **bell. Iud.** I, 5, 1.

Aristoboulos'un liderliğe uygun kişiliğine rağmen, resmi makamlardan uzak tutularak kontrol altına alınması ise şüphesiz Salome Aleksandra'nın şahsi otoritesini sağlam bir zemine oturtma çabasına hizmet etmektedir. Geline nokta idari ve dini yetkilerin tekrar ayrılması, Haşmonayim liderlik tipinin bir kez daha değişime uğradığı ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin benimsendiği anlamına gelmektedir.

3.2.1.1.2. Ferisilerin İdareye Ortak Edilmesi

Salome Aleksandra, devlet üzerindeki otoritesini sağlamlaştıracak gerekli idari düzenlemeleri gerçekleştirdikten sonra, ölen eşinin vasiyetini tatbik etmeye devam etmiştir. Bu kapsamda, daha önce belirtildiği gibi, öncelikle ferisi önderlerden biri konumunda bulunan ve Salome Aleksandra'nın da kardeşi olan Simon ben Şeta danışman yapılmıştır. Ayrıca gene dönemin ünlü bir ferisi önderi olan Yuda ben Tabbai Yahudi Meclisi'nin başına atanmıştır. Zikredilenlere ek olarak ferisilere takdir ettikleri her icraatı gerçekleştirebilme imtiyazı tanınmıştır. Yahudi tebaaya da, ferisilerin talimatlarına uyulması gerektiği bildirilmiştir. Daha önce I. Ioannes Hyrkanos'un yürürlükten kaldırmış olduğu ferisi uygulamalarının tekrar yürürlüğe girmesi ve uygulanması da sağlanmıştır.⁹⁴³ Elbette burada bahsi geçen uyulması gereken ve tekrar yürürlüğe konulan ferisi talimatları veya uygulamaları ifadesiyle, Salome Aleksandra'nın dini ve idari tüm kamusal düzenlemeleri ferisi öğretisine uygun şekilde gerçekleştiriyor olması durumuna işaret edilmektedir.⁹⁴⁴ Kutluay, sadukilerin Yahudi Meclisin'den uzaklaştırılıp ferisilerin hakimiyet kurması anlamına gelen bu hadisenin gerçekleştiği tarihin bir bayram olarak kutlandığını belirtmektedir.⁹⁴⁵ Salome Aleksandra gerçekleştirdiği bu iç düzenlemelerle tebaa ile yönetimi arasında bir uzlaşma ortamı oluşturmayı başarmıştır. Ancak bu durumun bazı olumsuz neticeleri de olmuştur. Yaptırım gücüne kavuşan ferisilerin, yönetimi kolaylaştıracak olmasının yanında idarede çift başlılığa yol açması da kaçınılmaz hale gelmiştir. Ayrıca münzevi essenilerin aksine, kent hayatında seküler ve politik kaygılara sahip bir hizip olarak aktif bir unsur konumunda bulunan sadukilerin, ferisi otoritesine karşı faaliyetlerde bulunacak olması kaçınılmazdır.

⁹⁴³ Ios. **ant. Iud.** XIII, 16, 2; Ios. **bell. Iud.** I, 5, 2.

⁹⁴⁴ McLaren, 1991, s. 63.

⁹⁴⁵ Kutluay, 2001, s. 233.

Salome Aleksandra, ferisilere ihdas ettiği yekiler sayesinde halk nazarında kabul görmüşse de kendisi idarede bulunan bir nesne konumuna gerilemiştir. Uygulamada esas otoriteye ferisiler sahiptir. Sürgündekilerin affedilmesi, mahkûmların serbest bırakılması ve buna benzer mühim kararların hemen hepsi ferisilerin tekeline geçmiştir.⁹⁴⁶ Salome Aleksandra ise dini karakterini ön planda tutarak Yahudi geleneklerini istisnasız şekilde takip etmek ve dini kanunlara aleyhte davranışlarda bulunanları resmi makamlardan uzak tutmak gibi nispeten önemsiz işlerle ilgilenmektedir.⁹⁴⁷ İdari durumu bahsi geçen şekilde tasvir edilen Salome Aleksandra'nın, bir taraftan da otoritesini kuvvetlendirmeye devam ettiği görülmektedir. Kaynaklar onun, miktarı tam belli olmayan ancak oldukça fazla olduğu özellikle vurgulanan sayıda ücretli asker topladığını bildirmektedir.⁹⁴⁸ Bu sayı o kadar fazladır ki, çevre bölgelerin idarecileri Salome Aleksandra'dan çekinmeye başlamıştır.⁹⁴⁹ Shatzman, Salome Aleksandra'nın yabancı ücretli askerleri ordusunun hayati bir unsuru haline getirmesini, ferisilerin henüz kontrol altına alınamayan muhalefeti veya etkisi nedeniyle, Yahudi birliklerin sadakatinden emin olunamamasına ve ücretli askerlerin sadakatinden daha emin olunmasına bağlamaktadır. Şüphesiz, Salome Aleksandra'nın bahse konu ücretli asker için finansal bir kaynağı olmalıdır. Bu büyük ordunun toplanmasının bir diğer sebebi, Nabataealılar gibi komşu tehditlerin kraliçeye karşı saldırgan tavırlara girmesinin engellenmek istenmesi olmalıdır.⁹⁵⁰ Salome Aleksandra bu faaliyetiyle, aslında idareyi tamamen bırakmadığını, sadece birtakım imtiyazlar vermek durumunda kaldığını göstermektedir. Mevcut durumu, ferisiler ile Salome Aleksandra arasında varılmış resmi veya gayri resmi bir antlaşma olarak değerlendirmek de mümkündür. Buna göre, diplomatik ve askeri işlerle ilgilenmeyen

⁹⁴⁶ Ios. **ant. Iud.** XIII, 16, 2; Ios. **bell. Iud.** I, 5, 2. Bu hadiseye bir örnek olarak, Babil Talmudunda geçen, Aleksandros Iannaios döneminde Hierousalem'den kaçan Yoşua ben Peraya ve Yehoşua, Simon ben Şeta'nın çağrısıyla geri dönmesi gösterilebilir (**BT. Sanhedrin**, 107b; 12).

⁹⁴⁷ Ios. **bell. Iud.** I, 5, 1.

⁹⁴⁸ Ios. **ant. Iud.** XIII, 16, 2; Ios. **bell. Iud.** I, 5, 2. Salome Aleksandra bu sayede Aleksandros Iannaios'tan kalan ücretli asker sayısını artırmıştır. Ferisiler bu birliklere güvenlik yönünden şüpheyle yaklaşırsa da her bir birliğin başında Yahudi kumandanlar olması ve askerlerin kumandanlarının emirlerine sıkıca uyması durumu, yabancı ücretli askerlerin ülke üzerinde bir güvenlik problemi olmasının önüne geçmiştir (Klausner, "Salome Alexandra", 1976, s. 245).

⁹⁴⁹ Ottley, 1923, s. 269 – 270. Salome Aleksandra'nın topladığı askeri güçle çevre yöneticileri korkuya düşürdüğüne yönelik ifadedeki yöneticilerden kastedilenin Arabia kabile liderleri olduğu düşünülmektedir. Ancak bahse konu liderlerin sayısı ve kimlikleri hakkında bir bilgi bulunmamaktadır (Kasher, 1988, s. 105).

⁹⁵⁰ Nitekim bunda başarılı da olunmuştur ki Nabataealılar Trans - İordanes bölgesindeki kayıplarını ancak Salome Aleksandra öldükten sonra oğulları taht mücadelesindeyken düşünebilmiştir (Shatzman, 1991, s. 35).

ferisiler ülkenin iç işleriyle meşgulken, Salome Aleksandra ülkenin dış işleri üzerinde etkin konumdadır.⁹⁵¹

Hâkimiyetinin hemen başlangıcında giriştiği düzenlemeler neticesinde otoritesini bir temele oturtmayı başaran Salome Aleksandra, bir süreliğine de olsa tüm ülkede huzur ortamını hâkim kılmayı başarmıştır.⁹⁵² Onun dokuz yıllık müstakil hakimiyet dönemi bir barış ve huzur dönemidir. Komşu ülkelerle düşmanlıklar ve askeri hareketler bu dönemde durdurulmuştur. İnsanlar artık savaşmadıkları için kendilerini tamamen arazilerini geliştirmeye verebilmişlerdir. Ferisiler, bu huzur döneminden istifadeyle, ülkenin ihtiyaç duyduğu çok sayıda düzenlemeyi gerçekleştirme fırsatı bulmuştur. Adli sürecin detaylarının belirlenmesi ile erkeklerin eşlerinden boşanmasını daha zor hale getiren evlilikle ilgili düzenlemeler gibi adli, eğitim sisteminin oluşturulması gibi sosyal ve daha önce ithal edilen birtakım ürünlerin yerel üreticilerden temin edilmesi gibi ekonomik birtakım düzenlemeler gerçekleşmiştir.⁹⁵³ Tasvir edilen ortama rağmen, ferisilerin birtakım icraatları neticesinde yönetim ile ahali arasında başka sıkıntılar doğmuştur. Zira Salome Aleksandra'nın ilk düzenlemelerinin ardından oldukça etkin bir konuma erişen ferisiler, daha önce Aleksandros Iannaios döneminde çıkan isyan sonucunda Hierousalem'de sekiz yüz kişinin katledilmesi hadisesinde dahli olanların öldürülmesini talep etmiştir.⁹⁵⁴ Bu talebe karşı koyamayan Salome Aleksandra, harekete geçerek konuyla ilgisi olduğu düşünülen kişilere karşı cezalandırmalar uygulamaya başlamıştır. Elbette ferisilerin talebiyle, ahaliye uygulanan bu kıyım, ferisiliğe bağlı olmayan diğer Yahudiler ve benzer bir cezalandırmaya uğraması muhtemel kişilerin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Geneli Aleksandros Iannaios döneminde onun destekçisi konumunda bulunan sadukilerden oluşan bu kişiler, Aristoboulos etrafında toplanarak Salome Aleksandra'nın huzuruna çıkabilme fırsatı bulmuştur.⁹⁵⁵ Heyet burada, Aleksandros Iannaios idaresindeki başarılarından ve hizmetlerinden bahsederek, mevcut uygulama kapsamında katledilmelerine göz yumulmaması talebinde bulunmuş ve çözüm olarak bazı öneriler sunmuştur. Çözüm önerilerinin ilkinde göre, kraliçenin sadukilere karşı olumsuz tutumunun değişmemesi durumunda, hayatları tehlikede olduğu için görevlerini

⁹⁵¹ Klausner, "Salome Alexandra", 1976, s. 244 – 245.

⁹⁵² Ios. **ant. Iud.** XIII, 16, 2.

⁹⁵³ Goldin, 1970, s. 124 - 125.

⁹⁵⁴ Margolis, 1956, s. 161.

⁹⁵⁵ Ios. **ant. Iud.** XIII, 16, 2; Ios. **bell. Iud.** I, 5, 3.

terk edecek ve Nabataea ordusuna ücretli asker olarak gideceklerdir.⁹⁵⁶ İkinci bir seçenek olarak ise, Hierousalem'den uzakta daha güvende olabilmek ve Aleksandros Iannaios'un hanesi üzerinde bir tehdit oluşması durumunda gerekeni yapabilmek adına, uç kalelere yerleştirilme izni istemişlerdir. Bu sırada heyetle beraber bulunan Aristoboulos ise taleplerde bulunan kişilerin başlarına gelenleri hak ettiklerini, devleti yönetmeye uygun yaşta oğullar olmasına rağmen, hırs ile çılgına dönmüş bir kadının kendilerini yönetmesine izin verdiklerini söyleyerek idari alandaki niyet ve görüşlerini belirtmiştir. Aristoboulos ve beraberindekilerin söylemleri aslında Salome Aleksandra'nın idari politikalarının tüm ahali tarafından onaylanmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle Salome Aleksandra'nın ferisi etkisiyle giriştiği faaliyetlerden duyulan endişe artık oldukça rahatsız edici boyutlara ulaşmıştır. Bu noktada Aristoboulos'a ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Zira Iosephos, Aristoboulos'un konuya yaklaşımı hususunda, *eğer fırsatı olsaydı annesinin böyle devam etmesine izin vermeyecekti* demektedir.⁹⁵⁷ Ayrıca annesine sarf ettiği sözlerden iktidar üzerindeki emelleri de açıkça okunabilmektedir. Bu durum, Salome Aleksandra'nın hâkimiyetinin başında giriştiği idari düzenlemeler sırasında güttüğü Aristoboulos'u idareden uzak tutma politikasının gerekçesinin haklılığını ortaya koymaktadır.

Yahudi heyetin ve oğlu Aristoboulos'un talep ve söylemleri karşısında bir iç krizle yüzleşmek üzere olduğunun bilincinde olan Salome Aleksandra, tekrar bir takım idari düzenlemelerde bulunma ihtiyacı hissetmiştir. Öncelikle hem sadukilerin ağırlıkta olduğu heyetin ikinci teklifini uygun bulmuş ve hazinesinin yüklü miktarının bulunduğu Hyrkania,⁹⁵⁸ Aleksandrium ve Makhaerus⁹⁵⁹ kaleleri hariç, diğer bazı kaleleri bu grubun himayesine vermiştir.⁹⁶⁰ Bu şekilde maruz kaldıkları tehditten kurtulan muhalif grup, devlet merkezinden uzaklaştırılmış ve mesele geçici de olsa bir çözüme kavuşturulmuştur. Salome Aleksandra bu icraatıyla esasen her bakımdan kazançlıdır. Zira

⁹⁵⁶ Klausner, "Salome Alexandra", 1976, s. 245.

⁹⁵⁷ Ios. **ant. Iud.** XIII, 16, 2 - 3.

⁹⁵⁸ Hyrkania Kalesi üzerinde sınırlı arkeolojik çalışma gerçekleşmiş olması ve Bizans dönemindeki yoğun yapılaşma nedeniyle, kalenin eski dönemlerine dâir arkeolojik bilgiler yetersizdir (Netzer, 2001, s. 75).

⁹⁵⁹ Makhaerus kalesi Moab dağlık alanında, yerel halk tarafından El-Maşnakeh olarak bilinen dağın tepesine kurulmuştur. 1978 - 1982 yılları arasında Virgilio Corbo tarafından yürütülen kazılarda elde edilen verilere göre, dağın zirvesindeki buluntuların çoğu Herodes'e aittir. Ancak Herodes katmanının altında Haşmonayim kalesinin surlarının üst kısmı bulunmuştur. Haşmonayim dönemi kalıntıları genel itibarıyla zirveyi çevreleyen tahkimatlar ve üç köşede dikdörtgen kulelerden oluşmaktadır (Netzer, 2001, s. 75 - 76).

⁹⁶⁰ Ios. **ant. Iud.** XIII, 16, 3.

hem başlaması muhtemel bir ferisi – saduki çatışmasının önüne geçmiş hem de sadukileri tatmin edecek bir düzenlemede bulunarak onları kendi karşısına almamıştır. Son olarak, ferisilerle olası bir anlaşmazlık yaşaması durumunda kendisine taraf olacak bir alternatif oluşturmuştur. Ancak diğer taraftan, bu grubun Hierousalem'den uzaklaştırılması, ferisilerin merkezde yalnız ve dolayısıyla daha güçlü hale gelmesi sonucunu da beraberinde getirmiştir.⁹⁶¹ İdaresini eleştiren ve emellerini açıkça beyan eden Aristoboulos ise, Damaskos'a Mennaesus oğlu Ptolemaios'a⁹⁶² karşı bir hareketle görevlendirilerek merkezden bir süreliğine de olsa uzaklaştırılmıştır.⁹⁶³ Damaskos'ta kayda değer bir başarı elde edemeyen Aristoboulos bir süre sonra tekrar Yahudiye'ye dönmüştür.⁹⁶⁴ Salome Aleksandra bahsi geçen faaliyetlerle idari düzenlemelerini tamamlamıştır. Görüldüğü üzere o, karşılaştığı sorunlar karşısında nispeten başarılı bir denge siyaseti izlemiştir.

3.2.1.2. Armenialılarla Münasebet

Salome Aleksandra'nın idari düzenlemelerini yürüttüğü dönemde, özellikle I. Ioannaeos Hyrkanos döneminden itibaren artık kesintisiz hale gelen, Seleukos Devleti üzerindeki taht mücadeleleri tüm Syria ahalisini her bakımdan tüketmiş durumdadır. Hanedan üyelerinin sürekli hale gelen mücadeleleri bölge istikrarının Seleukoslar eliyle tekrar tesis edilmesi yönündeki tüm ümitleri sona erdirmiştir. Mevcut hal altında zor anlar yaşayan bölge ahalisi ve bir kısım idareci, istikrara kavuşabilmek adına, dış desteklere yönelmiştir. Bahse konu dönemde Syria'ya fiili bir müdahalede bulunması muhtemel üç siyasi güç bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Mısır merkezli Ptolemaios Hanedanlığıdır. Ancak bu hanedanlık, Seleukoslara ve Syria ahalisine yıllardır süren düşmanlıkları sebebiyle tercih edilmemiştir. Diğer bir seçenek Anadolu merkezli Pontos Krallığı'dır. Ancak bu dönemde Pontos Kralı VI. Mithridates (MÖ 120 – 63), Roma Devleti ile

⁹⁶¹ McLaren, 1991, s. 66.

⁹⁶² Mennaesus oğlu Ptolemaios'un kimliği ve konumu hakkında Iosephos'ta doğrudan bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Strabon'da onun Khalkis ve Massyas ve Ituraealıların dağlık bölgelerinin hâkimi olduğu bilgisi verilmektedir (Strab. XVI, 2, 10). Edward Dabrowa onun, Khalcis bölgesinin aslen Ituraealı olan idarecisi / tiranı olduğunu söylemektedir (Dabrowa, 2010, s. 124). J. Klausner de bahse konu kişinin Khalcis Kralı olduğunu söylemekte ve bu dönemde oldukça güçlenerek Damaskos'u tehdit eder hale geldiğini belirtmektedir. Bu yönüyle Mennaesus, Yahudiye üzerinde tehdit oluşturabilecek bir komşu haline gelmiştir. Salome Aleksandra oğlu Aristoboulos'u bu sebeple ona karşı görevlendirmiştir (Klausner, "Salome Alexandra", 1976, s. 246).

⁹⁶³ Ios. **ant. Iud.** XIII, 16, 3; Ios. **bell. Iud.** I, 5, 3.

⁹⁶⁴ Stern, 1976, s. 222.

mücadele etmektedir ve Syria'ya bir müdahalede bulunması imkânsız gözükmektedir.⁹⁶⁵ Geriye son seçenek olarak Anadolu merkezli Armenia Krallığı kalmaktadır. Bu dönemde Armenia Krallığı'nın başında II. Tigranes (Büyük Tigranes, MÖ 95 – 55) bulunmaktadır. O, bölgenin güçlü devletlerinden birine sahip olmasının yanında, Parthların müttefiki ve Pontos Kralı VI. Mithridates'in damadıdır. Bu sebeple, Antiokheia'yı alması için Syria tahtına davet edilmiştir.⁹⁶⁶

Syria'yı elde etme fırsatını kaçırmak istemeyen II. Tigranes, aldığı davete icabet ederek abartılı rakamlara göre yaklaşık beş yüz bin kişilik bir kuvvetle harekete geçmiştir.⁹⁶⁷ Syria'da giriştiği faaliyetler kapsamında Yahudiye yakınlarına kadar ilerlemesi, Salome Aleksandra'yı büyük bir endişeye sevk etmiştir.⁹⁶⁸ Dönemin Seleukos Kralı olan XIII. Antiokhos Asiatikus ve annesi Kleopatra Selene'nin⁹⁶⁹ ona yeteri kadar karşı koymayı başaramaması üzerine harekete geçen Salome Aleksandra, bu sırada Akko kuşatmasını sürdürmekte olan II. Tigranes'e zengin hediyelerle beraber bir heyet

⁹⁶⁵ Pontos Krallığı, Seleukos Devletinden ayrılan ve Anadolu merkezli bulunan bir Helenistik Krallıktır. Bahse konu dönemde bu devletin başında VI. Mithridates bulunmaktadır. O, Küçük Asya'da gerçekleşen bir taht mücadelesi sebebiyle Roma Devletini karşısına almış durumdadır. Zira Bithynia'da IV. Nikomedes'e isyan eden kardeşi Sokrates, bu mücadelesinde Pontos Kralı VI. Mithridates'in desteğiyle MÖ 91 yılında tahta geçmiştir. Roma ise desteklediği VI. Nikomedes'i tekrar tahta geçirmek için MÖ 89 yılında Manius Aquilius'u görevlendirmiştir. Roma'nın bu hamlesi, aynı zamanda Pontos Kralı VI. Mithridates'in nüfuz alanının genişlemesini önlemeye yönelik bir harekettir. Roma'nın Asia Valisi Cassius'un, Phrygia ve Galatia'dan topladığı askerleri Manius'a katmasıyla güçlenen Roma ordusu Pontos kuvvetlerine karşı harekete geçmiştir. Manius karşısında tutunamayan VI. Mithridates, Bithynia'yı terk etmek durumunda kalmıştır. Ancak sonrasında Roma ordusunu bozguna uğratmıştır. MÖ 84 yılında Sulla'nın müdahalesiyle bu mücadele durgunlaştıysa da sonrasında tekrar alevlenmiştir. Nihayetinde Gnaeus Pompeius'un müdahalesiyle, VI. Mithridates'in mağlubiyeti kesinleşmiştir. Pompeius, Pontos Krallığı'nın batı toprakları ile Bithynia'yı birleştirerek Pontos ad Bithynia'yı tesis etmiştir. Pontos – Roma mücadelesi ve VI. Mithridates dönemi hususunda detaylı bilgi için bkz. Özman, Recep, “Anadolu'da Pontos – Roma Rekabeti”, **Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, Tarih Uğrunda Bir Ömür**, (ed. İbrahim Ethem Atnur), Berikan Yayınevi, Ankara 2012, ss. 93 – 102.

⁹⁶⁶ Iust. XL, 1; Errington, R. Malcolm, **Hellenistik Dünya Tarihi MÖ 323 – 30**, (çev. Gülşah Günata), Homer Kitabevi, İstanbul 2017, s. 273.

⁹⁶⁷ Ios. **ant. Iud.** XIII, 16, 4.

⁹⁶⁸ Ios. **ant. Iud.** XIII, 16, 4; App. **Syr.** 48.

⁹⁶⁹ Kleopatra Selene, Ptolemaios Devleti Kraliçesi III. Kleopatra'nın kızıdır. III. Kleopatra, Seleukos Hanedanlığı'nın önde gelenlerini evlilikler vesilesiyle kendisine bağlama politikası yürütmektedir. Bu kapsamda, kızı Kleopatra Selene'yi MÖ 103 tarihinde VIII. Antiokhos Gyrphos ile evlendirmiştir. Ancak onun MÖ 96 yılında öldürülmesi üzerine bu defa IX. Antiokhos Kyzikenos ile evlendirmiştir. IX. Antiokhos da MÖ 95 yılında öldürülünce bu defa X. Antiokhos Eusebes ile evlendirmiştir (Errington, 2017, s. 272 – 273). Görüldüğü üzere Kleopatra Selene, aynı Kleopatra Thea gibi, çok sayıda Seleukos hanedanlık üyesi ile evlenmiş ve evliliklerinden çok sayıda çocuğu olmuştur. Ancak bu çocukların çoğu, taht mücadeleleri sırasında birbirlerini öldürmüştür. Bahse konu dönemde naipliğini yaptığı XIII. Antiokhos Asiatikus, Kleopatra Selene ile X. Antiokhos Eusebes evliliğinden dünyaya gelmiştir.

göndermiştir.⁹⁷⁰ Gerçekleşen görüşmede II. Tigranes, Yahudilerle ilgili bir problemi bulunmadığını belirtmiş ve hatta karşılaştığı nezaketi överek iyi dileklerde bulunmuştur.⁹⁷¹ Bu mahiyette gerçekleşen görüşme kaynaklardan tespit edebildiğimiz kadarıyla Armenialılar ile Haşmonayim Hanedanlığı arasındaki ilk münasebettir.

II. Tigranes'i, Syria'dan uzaklaştıracak gelişme oldukça farklı bir konumdan gelmiştir. Küçük Asya'da kayınpederi Pontos Kralı VI. Mithridates ile mücadele etmekle görevli Romalı Lucius Licinius Lucullus, faaliyetleri dâhilinde Armenia'ya da girmiş ve bölgenin bazı kentlerini kuşatma altına almıştır.⁹⁷² Şu durumda Tigranes'in ana hâkimiyet bölgesini savunmak amacıyla Syria'dan ayrılarak Armenia'ya dönmesi gerekmektedir. Elbette bu gelişmeden en fazla istifade eden XIII. Antiokhos olmuştur. O, II. Tigranes'in Armenia'ya çekilmesinden sonra, sahip olduğu Roma desteğiyle hızla Antiokheia'ya dönmüştür.⁹⁷³ Gelineen noktada Seleukos Devleti'nin istikrarsızlığı sonucunda Syria'da oluşan otorite boşluğunun, dönemin diğer büyük devletlerinin iştahını kabarttığı açıkça görülmektedir. Ioudas döneminden beri, diplomatik de olsa bölge ile ilgilenen Roma Devleti, artık fiili olarak Küçük Asya'ya kadar ilerlemiştir.

3.2.1.3. Aristoboulos'un Devleti Ele Geçirme Teşebbüsü

MÖ 69 yılı civarında Haşmonayim Devleti'ni yöneten Salome Aleksandra tehlikeli bir hastalığa tutulmuştur.⁹⁷⁴ Hâlihazırda Salome Aleksandra'nın ferisilerle ortak yönetiminden pek de memnun olmayan II. Aristoboulos, annesinin hastalığı sebebiyle, daha da etkisiz hale gelmesi ve ağabeyi Hyrkanos'un hâkimiyet kurma konusunda yetersiz kalacağı düşüncesiyle, hanedanlığın ve devletin tamamen ferisi kontrolüne gireceği endişesine kapılmıştır.⁹⁷⁵ Bu durum bir noktada, zaten iktidar emelleri bulunan Aristoboulos'a aradığı bahaneyi sunmuş olmaktadır.⁹⁷⁶ Onun harekete geçmesindeki esas sebep ise, idareyi ele geçirmesi muhtemel olan ferisilerin, kendisini değil ağabeyi baş

⁹⁷⁰ Stern, 1976, s. 222. II. Tigranes MÖ 69 yılında kuşatmayı tamamlayarak Kleopatra Selene ile birlikte Akko kentini ele geçirmiştir. Ele geçirilen Selene zindana atılmış ve burada hayatını kaybetmiştir (Strab. XVI, 2, 3).

⁹⁷¹ App. **Syr.** 48; Ios. **ant. Iud.** XIII, 16, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 5, 3.

⁹⁷² Ios. **ant. Iud.** XIII, 16, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 5, 3; App. **Syr.** 49.

⁹⁷³ App. **Syr.** 49; Errington, 2017, s. 273.

⁹⁷⁴ Ios. **ant. Iud.** XIII, 16, 5; Ios. **bell. Iud.** I, 5, 4.

⁹⁷⁵ Ios. **ant. Iud.** XIII, 16, 5.

⁹⁷⁶ McLaren, 1991, s. 65.

kohen Hyrkanos'u destekleyecek olmasıdır.⁹⁷⁷ Ailesinin ve devletin statüsünü koruma gerekçesiyle derhal harekete geçen Aristoboulos, çeşitli kalelerin hamiliğine atanan ve babasının da destekçileri olan sadukilerin desteğini temin etme düşüncesiyle, Hierousalem'den ayrılmıştır. İlk durağı Agaba olmuş ve burada hoş karşılanarak kente kabul edilmiştir. Ardından diğer kalelere yönelmiştir. Salome Aleksandra oğlunun Hierousalem'den ayrılışını ancak ertesi gün fark edebilmiştir. II. Aristoboulos'un, uç kalelere gerçekleştirdiği ardı ardına ziyaretlerden ve elde ettiği desteklerden haberdar olmaya başladığındaysa niyetini anlamıştır. Elbette bu durum Salome Aleksandra ile birlikte ferisi mütteliklerini de tedirgin etmiştir. Zira ferisiler, II. Aristoboulos'un hâkimiyeti elde etmesi halinde ağır şekilde cezalandırılacaklarının bilincindedir.⁹⁷⁸ Salome Aleksandra, oğlu II. Aristoboulos'a karşı gerektiğinde pazarlık unsuru olarak kullanmak amacıyla gelini ve torunlarını yakalatıp, Bet ha-Mikdaş'ın yakınlarında bulunan Baris Kalesine hapsedirmiştir. Salome Aleksandra ve beraberindekilerin tedbir hazırlıklarıyla uğraştığı sırada, II. Aristoboulos gücünü artırmaya devam etmektedir. Etrafında toplanan kuvvetlere dayanarak harekete geçen II. Aristoboulos, on beş günden kısa sürede yirmi iki müstahkem noktayı ele geçirmeyi başarmıştır. Ayrıca artan gücünün yanında Libanus, Trachonitis ve diğer bölge monarkları da onunla ittifak kurmuş ve kendi kuvvetlerinden bir ordu oluşturmaya imkân sağlamıştır.⁹⁷⁹ Elbette bu monarklar, II. Aristoboulos'un Yahudiye'yi elde etmesi durumunda, sunulan desteğe karşılık çeşitli çıkarlar elde etme ümidindedir.

II. Aristoboulos'un gücünü günden güne artırdığı bu dönemde, ağabeyi II. Hyrkanos da bir kısım Yahudi önderle beraber gidişat hakkında bilgi sahibi olabilmek amacıyla Salome Aleksandra'nın huzuruna çıkmıştır.⁹⁸⁰ Bir noktada taraf bildirme anlamına gelen bu ziyaretten hoşnut kalan Salome Aleksandra, oğlu baş kohen II. Hyrkanos önderliğinde toplanan heyetin kendisine tavsiyelerde bulunmasını istemiştir. Zira hastalığına ve mevcut duruma rağmen Salome Aleksandra hâlâ kendisine sadık bir halka, zengin hazinelere ve bir orduya sahiptir.⁹⁸¹ II. Hyrkanos ise başta ferisiler olmak üzere, II. Aristoboulos'un bu faaliyetlerine karşı olan Yahudilerin desteğine sahiptir.

⁹⁷⁷ Klausner, "Salome Alexandra", 1976, s. 246.

⁹⁷⁸ Ios. **ant. Iud.** XIII, 16, 5.

⁹⁷⁹ Ios. **ant. Iud.** XIII, 16, 5; Ios. **bell. Iud.** I, 5, 4.

⁹⁸⁰ Ios. **ant. Iud.** XIII, 16, 5.

⁹⁸¹ Klausner, "Salome Alexandra", 1976, s. 246.

3.2.1.4. Salome Aleksandra'nın Son Faaliyetleri ve Ölümü

II. Aristoboulos ve II. Hyrkanos'un ufukta görülen taht mücadelesinin tarafları olarak belirmesinin hemen ardından, bir süredir hastalığıyla boğuşmakta olan Salome Aleksandra MÖ 67 senesinde yetmiş üç yaşında hayatını kaybetmiştir. MÖ 104 yılından itibaren idareyle yakinen ilgili olan Salome Aleksandra, ancak dokuz yıl müstakil idarecilik yapabilmiştir. Kaynaklar, dönem şartlarının tüm olumsuzluklarına rağmen onu ve idaresini övgüyle anmaktadır. Iosephos'a göre Salome Aleksandra, hayatı boyunca cinsiyetinin zayıflıklarını göstermemiştir. Otoriter bir idareci olarak oldukça bilgece hareket etmiş, bir icraatta bulunmadan önce yapacaklarını zihninde iyice planlamıştır. İdaresi boyunca halkının huzur içinde yaşamasını sağlamıştır.⁹⁸² Ancak daha önce, Salome Aleksandra'nın, ferisilere diledikleri gibi yönetme tasarrufunu sunduğunu da söyleyen yazarın anlatımında açık bir çelişki bulunmaktadır. Mevcut çelişkiyi, Iosephos'un iki farklı kaynaktan istifade etmesiyle açıklamak mümkün gözükmemektedir. Bu ihtimale göre, kaynakların biri Salome Aleksandra'yı öven ferisi – Yahudi kökene ait bir yazara sahipken, diğeri Yahudilere düşman bir Helen kaynağı veya ferisi karşıtı bir Yahudi kaynağı olabilir.⁹⁸³ Iosephos'un bu abartı içeren son övgüleri, kendisinin de bir ferisi olmasıyla bağlantılı da olabilir.⁹⁸⁴ Ancak Salome Aleksandra'nın son döneminde siyasi durum tasvir edilenden biraz daha farklıdır. Özellikle aristokrat sadukilerin güç kaybetmesi ve Yahudi Meclisi'nin ferisileşmesi oldukça önemlidir.⁹⁸⁵ Bu dönemde Haşmonayim Devleti siyasi manada ciddi bir kazanım elde edememiştir.⁹⁸⁶ Benimsenen yönetim politikası, idari ve sosyal alanlarda büyük bir krize zemin hazırlamıştır. Salome Aleksandra hayatını kaybettiğinde geride, tarafları belli olan bir hizipleşme ve başlamak üzere olan bir iç savaş bırakmıştır.

Salome Aleksandra dönemiyle ilgili arkeolojik veriler, onun döneminde Hiericus'ta bulunan komplekse, Aleksandros tarafından yaptırılan havuzların güneyine, ikiz saraylar

⁹⁸² Ios. **ant. Iud.** XIII, 16, 6.

⁹⁸³ Klausner, "Salome Alexandra", 1976, s. 243.

⁹⁸⁴ Ios. **vita** 2.

⁹⁸⁵ Bu hadise, Yahudiye'nin dini ve idari yapısı itibarıyla oldukça önemli olmasının yanında ferisiler için de edinilmiş büyük bir başarı niteliğindedir. Hatta Klausner, Megillat Taanit'te bu günün bayram olarak kutlandığı da düşünmektedir (Klausner, "Salome Alexandra", 1976, s. 243). Megillat Taanit'te bu hadiseyle ilgili olma ihtimali görülen kısımlar için bkz.; **Megillat Taanit** 4; 12; 14; 26 = Noam, 1987.

⁹⁸⁶ Elbette bu durum sadece Salome Aleksandra ile ilgili değildir. Zira Aleksandros Iannaios'un öldüğü sırada Haşmonayim Devleti doğal sınırlarına erişmiştir. Güneyde çöle, batıda denize, doğuda Nabtaeahlılara ve kuzeyde Armenialılara komşu olunmuştur (Schwartz, 2014, s. 56).

adı verilen yapıların eklendiğini göstermektedir.⁹⁸⁷ Ayrıca bahse konu dönemin Yahudiye ve ahali için bir bolluk dönemi olduğunu söylemek ve Iosephos'un az evvelki ifadelerinin dönemin bu yönüne vurgu yapmak için söylediği çıkarımında bulunmak da mümkündür. Zira Babil Talmudunda da Simon ben Şeta döneminde bölgenin iyi yağış aldığı ve bu sebeple tarımsal ürünlerde bir bolluk yaşandığını belirten, dolayısıyla bu dönemde yaşanan refaha işaret eden ifadeler mevcuttur.⁹⁸⁸

3.2.2. II. Ioannes Hyrkanos ve II. Aristoboulos Dönemleri

Salome Aleksandra'nın ölümüyle MÖ 67 yılında başlayacak olan bu dönem MÖ 63 yılında Haşmonayim Devleti'nin bağımsızlığını kaybetmesi ile neticelenecektir. Bu dönemde Haşmonayim Ailesinde başlamak üzere olan taht mücadelesinin yanında, Yahudiye dışında gelişen bazı hadiseler de mevcuttur. MÖ 67 yılında Romalılar, Doğu'da epey ilerleme kaydetmiştir. Henüz Syria'nın kuzeyinde konumlanıyor olmalarına rağmen Gnaeus Pompeius aynı yıl elde ettiği bir kanun olan ve kendisine çeşitli yetkiler tanıyan Lex Gabinia ile Akdeniz'de korsanlara karşı mücadele yetkisi kazanmıştır. Bir sonraki yıl, Pontos Kralı VI. Mithridates ve Armenia kralı II. Tigranes ile savaşa girişmiş ve bu krallıklar bağımlı küçük devletlere dönüşmüştür. Artık Doğu'da Roma'ya karşı koyabilecek güçte sadece Parthlar bulunmaktadır.⁹⁸⁹ Dört yıldan biraz daha fazla süren bu dönemde, önce II. Hyrkanos devlet idaresinde bulunacaktır. Ancak onun müstakil hâkimiyeti birkaç ay kadar kısa sürecek ve bu zaman zarfında da kardeşi II. Aristoboulos ile mücadele edecektir. Ancak siyasi silsilede bir eksiklik bırakmamak adına bu hâkimiyet ele alınacaktır. İç mücadele sonucunda II. Hyrkanos'tan idareyi devralmayı başaracak olan II. Aristoboulos'un hâkimiyeti ise, üç yıldan biraz daha aşkın sürecektir. Ancak bu hâkimiyet dönemi de genel itibariyle II. Hyrkanos ile giriştiği mücadeleler çerçevesinde şekillenecektir. Görüldüğü üzere bu dönem esasen Yahudiye'de yaşanan bir taht mücadelesinden ibarettir. Bu sebeple, II. Hyrkanos ve II. Aristoboulos dönemlerini birbirinden bağımsız halde incelemek imkânsız hale gelmektedir.

⁹⁸⁷ Netzer, 2001, s. 30 - 37.

⁹⁸⁸ Babil Talmudunda yer alan ifadelere göre yağmurun bolluğu sebebiyle, buğdaylar böbrek, arpalar zeytin ve mercimekler altın dinarlar kadar büyümektedir (**BT. Taanit** 23a).

⁹⁸⁹ Plut. **Pomp.** 25 – 30; Sharon, Nadav, **Judea under Roman Domination, the First Generation of Statelessness and its Legacy**, SBL Press, Atlanta 2017, s. 56.

II. Hyrkanos ve II. Aristoboulos, Salome Aleksandra ile Aleksandros Iannaios çiftinin oğullarıdır. Kardeşler arasında II. Hyrkanos yaşça daha büyüktür. Kardeşlerin üst soyuna dâir bilgiler hâlihazırda sunulmuş vaziyettedir. Alt soy bakımından incelendiğinde ise, II. Hyrkanos'un, eşi veya erkek çocukları hakkında bir bilgi bulunmamakta, sadece Aleksandra adlı bir kız çocuğu olduğu tespit edilebilmektedir.⁹⁹⁰ II. Aristoboulos'un ise, daha önce Baris Kalesine hapsedildiği bildirilen eşi, amcası Absalom'un kızıdır. Çiftin, Aleksandros ve Antigonos Mattathias adlarında iki oğlu ve adları belirlenemeyen iki kızı bulunmaktadır.⁹⁹¹ Dönemin Haşmonayim mensuplarının isimleri dikkat çekicidir. Hatırlanacağı üzere Makkabi İsyanını başlatan Mattathias sade bir Yahudi ismine sahiptir. İsyanı sürdüren oğulları Yahudi isimlerinin yanına İbranice birer epithet almıştır. Bu oğullardan sonraki üçüncü ve dördüncü kuşak, epithet alma âdetini terk ederek bir Yahudi ismi bir de Helen ismi alma âdetini benimsemiştir. Beşinci kuşak hanedanlık mensuplarının çoğunun ise artık Yahudi isimlerini tamamen terk ettiği görülmektedir. Tesiri altında bulunan Helenleşmenin etkisiyle çoğunluk sadece Helen isimleri kullanmaktadır.

3.2.2.1. II. Hyrkanos'un Kısa Hakimiyeti

Salome Aleksandra MÖ 67 yılında hayatını kaybetmeden hemen önce, idareyi büyük oğlu II. Ioannes Hyrkanos'a emanet etmiştir.⁹⁹² Hâlihazırda baş kohen olan ve yaş gereği de idare üzerinde esas varis konumunda bulunan II. Hyrkanos, bu suretle Haşmonayim Devleti'nin yeni idarecisi olmuştur. Devletin başına sırada dokuz yıllık bir baş kohenlik tecrübesine sahiptir ki bu durum onu idari konularda kısmen tecrübeli kılmaktadır. II. Hyrkanos ile devletin liderlik tipi bir kez daha değişime uğramış ve baş kohenlik ile siyasi liderlik tekrar tek bir bünyede birleşmiştir.

II. Hyrkanos, esasen Haşmonayim Devleti üzerinde otoritesini tesis etmeyi başaramamıştır. Salome Aleksandra döneminde idareyi ele geçirmek üzere harekete geçmiş olan II. Aristoboulos, bir müdahale görmeden kraliçe hayatını kaybetmiş olması bu kalkışmanın henüz hâlâ sürdüğünü göstermektedir. Seleukos Devletinde süregelen iç mücadeleler bu dönemde de devam etmekte ve Syria'daki durum onların aleyhine

⁹⁹⁰ Ios. **ant. Iud.** XV, 2, 5; Ios. **bell. Iud.** I, 13, 6.

⁹⁹¹ Ios. **ant. Iud.** XIV, 4, 4 - 5; Ios. **bell. Iud.** I, 7, 7.

⁹⁹² Ios. **bell. Iud.** I, 6, 1.

ilerlemektedir.⁹⁹³ Nitekim artık sadece Syria'dan ibaret kaldığını belirttiğimiz Seleukos Devleti'nin buradaki tek otorite olma gayesi de, bölgede yer alan irili ufaklı Arabia devletleri ile Yahudiler tarafından tanınmamaktadır.⁹⁹⁴ Bu durum onların Yahudiye'ye ve Haşmonayim Devleti'ne müdahale etmesini imkânsız hale getirmektedir.

Tasvir edilen bu politik vaziyet içerisinde devlet idaresini devralan II. Hyrkanos, beklenildiği gibi kısa süre sonra kardeşi II. Aristoboulos ile bir mücadeleye girişmek durumunda kalmıştır.⁹⁹⁵ II. Hyrkanos, ferisilerin ve halkın bir kısmının desteğine, devlet ordusuna ve büyük bir hazineye sahiptir. Haşmonayim Devleti'ni elde etmek isteyen II. Aristoboulos ise, babası Aleksandros Iannaios'un taraftarlarının yani sadukilerin desteğine, daha önce elde etmiş olduğu bazı güçlü kalelere ve büyük kısmı çevre tiranlıkların birliklerinden oluşan bir orduya sahiptir. Kardeşlerin ana çarpışması, MÖ 66 yılında Hiericus'ta gerçekleşmiştir. Savaş devam ettiği sırada II. Hyrkanos tarafında bulunan çok sayıda askerin II. Aristoboulos tarafına iltica etmesi neticeyi tayin etmiştir.⁹⁹⁶ Artık mücadeleyi sürdüremeyecek olan II. Hyrkanos, savaş alanını terk ederek, II. Aristoboulos'un eşi ve çocuklarının rehin bulunduğu Baris Kalesine çekilmiştir. Burada kendisine karşı gösterilen muhalefeti bertaraf etmesinin ardından Bet ha-Mikdaş surları arasına konuşlanmış ve II. Aristoboulos'a gönderdiği heyet aracılığıyla antlaşma teklif etmiştir. Bet ha-Mikdaş'ta gerçekleşen görüşmeye göre, galip konumda bulunan II. Aristoboulos devlet idaresini teslim alacaktır. II. Hyrkanos ise düşmanlığı bir tarafa bırakacak ve kendisine verilen mülklerde, kralın kardeşi olarak belli yetki ve unvanlara sahip olacak ancak devlet işlerine karışmayacak şekilde sakin bir yaşam sürecektir.⁹⁹⁷ Bet ha-Mikdaş'ta varılan bu antlaşma, tüm halkın şahitliğinde tarafların karşılıklı yemin etmesiyle onaylanmıştır. Ardından II. Aristoboulos yeni idareci olarak idari saraya, II.

⁹⁹³ MÖ 69 ile MÖ 64 yılları arasında Seleukos Kralı olan XIII. Antiokhos Asiaticus'a karşı yeni bir isyan çıkmış ve XIII. Antiokhos önünden kaçmak durumunda kalan isyancılar Syria'dan Kilikia'ya çekilmiştir. Burada II. Philippos'u, Arabia kavimlerinin de yardımıyla Seleukos Kralı ilan etmişlerdir. Esasen bu destek, Arabia idarecilerinin Seleukos Devletini kendi aralarında paylaşma planlarının ilk adımıdır. Plan doğrultusunda icraatlara devam edilerek Arabialılar tarafından önce XIII. Antiokhos Asiaticus öldürülmüş, ardından II. Philippos'a karşı bir suikast düzenlenmiştir. Ancak II. Philippos, suikasttan kurtulmayı başararak Antiokheia'ya sığınmıştır. Burada Arabialılar veya Arabia kavimleri ifadeleriyle kastedilen Emesalılar olarak da bilinen Sampsigerami Hanedanlığı ve Nabataea Krallarıdır (Diod. XL, 1a - 1b).

⁹⁹⁴ Errington, 2017, s. 273.

⁹⁹⁵ Ios. **ant. Iud.** XIV, 1, 2; Ios. **bell. Iud.** I, 6, 1.

⁹⁹⁶ Margolis, 1956, s. 161.

⁹⁹⁷ Ios. **ant. Iud.** XIV, 1, 2; Ios. **bell. Iud.** I, 6, 1.

Hyrkanos ise sıradan bir hanedan üyesi olarak kendisine tahsis edilen saraya yerleşmiştir.⁹⁹⁸ II. Aristoboulos, idareyle beraber baş kohenlik makamını da devralmış ve MÖ 66 yılı itibariyle Yahudiye'nin yeni baş koheni olmuştur.⁹⁹⁹ Antlaşmadan bir süre sonra, II. Aristoboulos'un oğlu Aleksandros ile II. Hyrkanos'un kızı Aleksandra'nın evlendiği görülmektedir ki bu durum muhtemelen gecikmeli olarak yerine getirilen antlaşma şartlarından biridir.¹⁰⁰⁰ Böylece II. Hyrkanos'un oldukça kısa sürdüğünü özellikle belirttiğimiz müstakil idaresi sona ermiştir.

3.2.2.2. II. Aristoboulos Dönemi

MÖ 66 yılında Hiericus'ta meydana gelen savaşın ardından Haşmonayim Devleti ve Yahudiye üzerindeki hâkimiyetini tesis etmeyi başaran II. Aristoboulos da, devletin içerisinde bulunduğu istikrarsız ortama çare olamayacaktır. Aksine onun idaresinde devam eden taht mücadeleleri ve saduki desteğine sahip olması sebebiyle ferisi muhalefeti yeniden canlanacaktır.¹⁰⁰¹ II. Aristoboulos ve II. Hyrkanos arasındaki taht mücadelelerinden ibaret olan bu dönemde de Seleukos Devleti'nin az önce tasvir edilen durumu devam etmektedir. Bu sebeple Yahudiye'ye bir müdahalede bulunamamışlardır. Ancak kardeşler arasındaki taht mücadelesine bu defa Arabia kavimleri ve Roma Devleti müdahil olacaktır.

3.2.2.2.1. II. Hyrkanos'un Güç Toplama Çalışmaları

Bet ha-Mikdaş'ta varılan antlaşmayla uzlaşma zeminine oturtulan kardeşler arasındaki mücadele, Yahudiliğe zorlanmalarından kısa süre sonra hızla uyum sağlayarak, Haşmonayim Devleti'nin önemli idari ve sosyal makamlarına geldiklerini belirtmiş olduğumuz Idumaealılardan biri olan Antipatros'un merkez teşkil ettiği icraatlar neticesinde yeniden alevlenmiştir.¹⁰⁰² O, II. Hyrkanos'un yakın bir arkadaşı olması

⁹⁹⁸ Ios. **ant. Iud.** XIV, 1, 2; Ios. **bell. Iud.** I, 6, 1.

⁹⁹⁹ Schwartz, 2001, s. 42; Vanderkam, 2004, s. 340.

¹⁰⁰⁰ Sharon, 2017, s. 59.

¹⁰⁰¹ Ottley, 1923, s. 270.

¹⁰⁰² Idumaealı Antipatros ve ondan türeyecek olan soy Haşmonayim Hanedanlığı tarihi için büyük önem arz etmektedir. Bu sebeple onlar hakkında biraz bilgi sunmak gerekmektedir. Idumaealı I. Antipatros'un babası Aleksandros Iannaios ve Salome Aleksandra dönemlerinde Idumaea idareciliği görevini üstlenmiştir. (Schwartz, 2001, s. 42; Perdue ve Carter, 2015, s. 215). Şamlı Nikolaos'a göre o, Babil Sürgününden Yahudiye'ye geri dönenler arasında bulunan önemli bir Yahudinin soyundan gelmektedir. Ancak Iosephos bu bilginin doğruluğunu reddetmekte ve ileride Yahudiye hâkimi olarak karşımıza çıkacak olan oğlu I. Herodes'in soyunu yüceltmek amacıyla bu bilginin üretildiğini söylemektedir (Şamlı Nikolaos'tan aktaran Iosephos, Ios. **ant. Iud.** XIV, 1, 3).

sebebiyle kardeşlerin mücadelesinde onun tarafında yer almıştır.¹⁰⁰³ Idumaea komutanlığı ve idareciliği görevi sebebiyle etkili biri olduğu ortada olan Antipas oğlu Idumaealı I. Antipatros kaynaklarda zengin, etkili ve isyankâr biri olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca o, II. Aristoboulos'a düşmanlık beslemekte, hakimiyetine şüphe ile yaklaşmakta ve duyduğu nefret sebebiyle kendisine zarar vereceğinden endişe etmektedir.¹⁰⁰⁴ Belirtilen sebeplerle, dönemin etkin Yahudilerini II. Aristoboulos'a karşı kıskırtmaktadır. Şüphesiz bunların başında II. Hyrkanos gelmektedir. Idumaealı I. Antipatros hemen her tarafta II. Aristoboulos'un idaresinin adil olmadığı, idareyi haksız şekilde ele geçirdiği ve yaşça büyük olması sebebiyle idarenin II. Hyrkanos'un hakkı olduğuna dâir beyanlarda bulunmaktadır.¹⁰⁰⁵ Antipatros'un bu ve benzeri söylemleriyle sürekli olarak II. Hyrkanos da muhatap olmaktadır. Antipatros, II. Hyrkanos'a, II. Aristoboulos'un danışman ve arkadaşlarının sürekli olarak II. Hyrkanos'tan kurtulması gerektiğini telkin ettiğini söylemektedir. Bu sebeple, kendisini korumaya alıp II. Aristoboulos'u hal etmediği sürece hayatının tehlikede olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁰⁶ Ancak II. Hyrkanos, kendisine iletilen bu söylemlere ısrarla itibar etmemekte ve kardeşiyle vardığı uzlaşya sadık kalmaktadır. Antipatros da yılmadan söylemlerine devam etmekte ve her gün II. Aristoboulos'a yeni suçlamalar yükleyerek onun II. Hyrkanos'u öldürmeye niyetli olduğu konusunda ısrar etmektedir.¹⁰⁰⁷ Çözüm yolu olarak ise, Nabataea Kralı III. Aretas'a (MÖ 87 – 62) iltica ederek desteğini kazanması telkininde bulunmaktadır.¹⁰⁰⁸

Idumaealı I. Antipatros'un bu telkini, II. Hyrkanos'a da makul gelmiştir. Zira Arabia konum itibariyle Yahudiye sınırında bulunan bir bölgedir ve buradan edinilecek yardım II. Hyrkanos'a korunmanın ötesinde, Yahudiye idaresinin ele geçirilmesi hususunda önemli bir müttefik edinmenin yolunu açacaktır. Bu doğrultuda harekete geçen II. Hyrkanos, III. Aretas ile bir ittifak tesis etmek üzere Antipatros'u

¹⁰⁰³ Ottley, 1923, s. 270.

¹⁰⁰⁴ Ios. **ant. Iud.** XIV, 1, 3; Ios. **bell. Iud.** I, 6, 2.

¹⁰⁰⁵ Goldin, 1970, s. 126.

¹⁰⁰⁶ Ios. **ant. Iud.** XIV, 1, 3; Ios. **bell. Iud.** I, 6, 2.

¹⁰⁰⁷ Ios. **ant. Iud.** XIV, 1, 3 - 4. Esasen bu söylemlerinde haklılık payı da bulunmaktadır. Helenistik dönemde muhtemel taht rakiplerinin öldürülmesi geleneği mevcuttur. Haşmonayim Hanedanlığı özelinde ise benzer uygulamanın I. Aristoboulos ve Aleksandros Iannaios tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir (Sharon, 2017, s. 60).

¹⁰⁰⁸ Ios. **ant. Iud.** XIV, 1, 4. Idumaealı I. Antipatros'un eşi Cypros, önemli bir Arabia ailesine mensuptur. Antipatros bu mensubiyet üzerinden, başta Nabataعالılar olmak üzere Arabia kavimleriyle iyi ilişkilerle sahiptir.

görevlendirmiştir. Antipatros, vazifesini başarıyla tamamladıktan sonra Hierousalem'e geri dönmüştür.¹⁰⁰⁹ Bu gelişmeyle, bölgede büyüyen bir güç olan ve Seleukos Devleti'ni aralarında paylaşma stratejisi yürüten Arabia kavimleri tekrar önemli bir rolle ortaya çıkmış olmaktadır.

Idumaealı I. Antipatros, elçilik görevini yürüttüğü ittifak dâhilinde II. Hyrkanos'u Hierousalem'den çıkararak, III. Aretas'ın başkenti konumunda bulunan Petra kentine götürmüştür.¹⁰¹⁰ Burada gerçekleşen görüşmelerle, II. Hyrkanos'un, Nabataea desteğiyle Haşmonayim Devleti idaresine geçirilmesi hedeflenmektedir.¹⁰¹¹ Talep edilen destek karşısında, III. Aretas'a yüklü miktarda hediyeler ve daha önce Arabia'ya bağlı olan ve Aleksandros Iannaios tarafından ele geçirilen kentin iade edilmesi teklif edilmiştir.¹⁰¹² Bu vaatler karşısında ikna olan III. Aretas, Yahudiye'de başlayacak taht mücadelesinde taraf olmayı kabul etmiştir.

3.2.2.3. II. Aristoboulos ve II. Hyrkanos Arasında İç Savaş

II. Hyrkanos ile III. Aretas arasında varılan ittifakın hemen ardından müttefikler harekete geçmiş, süvari ve piyadelerden oluşan elli bin kişilik ordu ile Arabia'dan Yahudiye'ye, II. Aristoboulos üzerine ilerlemiştir. Taraflar arasında gerçekleşen ilk çatışmada mağlup olan II. Aristoboulos, Hierousalem'e çekilmiştir.¹⁰¹³ II. Hyrkanos'un bu girişimi, Kumran Yazmalarında da kısmen anılmakta ve Hyrkanos'un, Aristoboulos'a isyan ettiğine dâir bir ifade yer almaktadır.¹⁰¹⁴ Mağlubiyet üzerine II. Aristoboulos tarafında yer alan askerlerin çoğu II. Hyrkanos tarafına geçmiştir.¹⁰¹⁵ Bu vesileyle daha da güçlenen II. Hyrkanos ve III. Aretas harekâtın yönünü Hierousalem ve Bet ha-Mikdaş'a çevirmiş ve kent II. Aristoboulos ile beraber kuşatma altına alınmıştır. Kuşatma sırasında kent ahalisinin de ikiye ayrıldığını söylemek mümkündür. Bir tarafta ferisiler ve ahalinin kahir çoğunluğu II. Hyrkanos'u desteklemektedir.¹⁰¹⁶ Öte tarafta ise kohenler ve Aleksandros Iannaios'un dostları olan sadukiler itaat ve desteklerini II. Aristoboulos'a

¹⁰⁰⁹ Ios. **ant. Iud.** XIV, 1, 4.

¹⁰¹⁰ Sharon, 2017, s. 60.

¹⁰¹¹ Ios. **ant. Iud.** XIV, 1, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 6, 2.

¹⁰¹² Ios. **ant. Iud.** XIV, 1, 4.

¹⁰¹³ Ios. **ant. Iud.** XIV, 2, 1; Ios. **bell. Iud.** I, 6, 2.

¹⁰¹⁴ **4Q322 Frag.** 2, 6 = Wise vd., 1996, s. 314.

¹⁰¹⁵ Margolis, 1956, s. 161.

¹⁰¹⁶ Ottley, 1923, s. 270.

sunmaktadır. Kuşatma bu hal içerisinde II. Hyrkanos'un yoğun tazyiki ile devam etmektedir.¹⁰¹⁷

Kuşatma sırasında tarafların akıbetini ve Yahudi ahali durumunu etkileyen bazı başka unsurlar da söz konusudur. Zira pesah yaklaşmaktadır ve ayrıca bir süredir şiddetli bir kuraklık yaşanmaktadır.¹⁰¹⁸ Zaten kuşatma altında zor durumda bulunan ahali kuraklığın etkisi ve bayram sebebiyle Bet ha-Mikdaş'a toplanmış kalabalık nüfusun ihtiyaçları karşısında oldukça müşkül duruma düşmüştür. Belirtilen şartlar sebebiyle, Bet ha-Mikdaş içerisindekilerin temel gereksinimlerini dahi karşılayamayan II. Aristoboulos'un, bayram sebebiyle sunması gereken kurbanlar da bulunmamaktadır.¹⁰¹⁹ Mevcut durum karşısında çatışan taraflar arasında bir çözüm üretilmiştir. Buna göre, kuşatma altında bulunanlar kurban edilecek hayvanların temin edilmesi amacıyla, Bet ha-Mikdaş hazinesinden para gönderecek, II. Hyrkanos tarafında bulunan kuşatmacılar ise bu ücreti teslim alıp kurbanları temin ederek kuşatılan tarafa göndermek suretiyle meseleyi çözüme kavuşturma yoluna gidecektir.¹⁰²⁰ II. Aristoboulos ve beraberindekiler, çözümün kendi üstlerine düşen kısmını büyük bir istekle yerine getirmiş ve belirtilen ödeme II. Hyrkanos taraftarlarına iletilmiştir. Ancak ücreti teslim alanların antlaşmaya uymaması sebebiyle sunulması gereken kurbanlar temin edilememiştir. Tasvir edilen şartlar altında devam eden kuşatma sırasında bir afet daha yaşanmış ve kuvvetli bir fırtına sebebiyle Yahudiye'nin tüm ürünleri telef olmuştur. Bu afet ve ürünlerin telef olması, kuraklık sebebiyle mevcut bulunan kıtlığın şiddetini oldukça artırmıştır.¹⁰²¹ Ancak bu yeni afet de kuşatmanın sürdürülmesine engel olamamıştır. Neredeyse her türlü olumsuzluğun yaşanmasına rağmen birbirlerine bir türlü üstünlük sağlayamayan taraflar anlaşma zemininde de buluşamamıştır. Gelinek noktada II. Aristoboulos ve kohenler Bet ha-Mikdaş içerisinde, II. Hyrkanos ve taraftarları ise kuşatma pozisyonunda beklemeye devam etmektedir.

¹⁰¹⁷ Ios. **ant. Iud.** XIV, 2, 1.

¹⁰¹⁸ Ios. **ant. Iud.** XIV, 2, 1.

¹⁰¹⁹ Margolis, 1956, s. 161.

¹⁰²⁰ Ios. **ant. Iud.** XIV, 2, 2. Babil Talmudunda da bu hadiseye işaret eden birtakım ifadeler yer almaktadır. Esere göre, II. Hyrkanos kuşatan, II. Aristoboulos kuşatılan pozisyonundadır. Kent içerisindekiler daimi kurbanların sunulabilmesi adına her gün dışarıya para göndermektedir (**BT. Menahot** 64b; 5).

¹⁰²¹ Ios. **ant. Iud.** XIV, 2, 2.

3.2.2.3.1. İç Savaşa Roma Müdahalesi

II. Hyrkanos'un Bet ha-Mikdaş kuşatmasının devam ettiği sırada, Roma Devleti'nin bölgeye olan ilgisi de artmış durumdadır. Zira bu sırada Pontos meselesini çözmek üzere VI. Mithridates'e karşı Anadolu'ya gelmiş olan Gnaeus Pompeius, MÖ 66 senesinde hem Pontos'ta VI. Mithridates'i mağlup ederek Pontos Krallığını ele geçirmiş hem de Armenia'da II. Tigranes'in teslimiyetini kabul etmiştir. Sonraki adımda, Roma hakimiyetini tüm Batı Asya'da hakim kılmak bulunmaktadır. Seleukos İmparatorluğu'nun günleri artık sayılıdır.¹⁰²² Pompeius bu işlerle meşgul olduğu sırada legatusu Scaurus'u MÖ 65 yılında Syria'ya göndermiştir.¹⁰²³ Scaurus, Damaskos'a ulaştığında, daha önce Gnaeus Pompeius tarafından gönderilen Lucius Lollius ile Metellus Nepos'un kenti henüz ele geçirdiğini görmüş ve buradan Yahudiye'ye yönelmiştir.¹⁰²⁴

Scaurus'un bölgeye gelmesi üzerine Yahudiye hâkimiyeti için mücadeleye devam etmekte olan II. Aristoboulos ve II. Hyrkanos'un oluşturduğu heyetler kendisine bir ziyarette bulunmuştur. Elbette iki tarafın da amacı Scaurus aracılığıyla Roma Devleti'nin desteğine sahip olabilmektir. Bunu sağlamak için ise öncelikli olarak maddi tekliflerde bulunulduğu görülmektedir. Iosephos'un bildirdiğine göre, II. Aristoboulos Scaurus'a dört yüz talanton teklif etmiştir. II. Hyrkanos'un miktar olarak bildirilmeyen teklifi de ondan aşağı kalır değildir.¹⁰²⁵ Kendisine sunulan teklifler yaklaşık olarak denk olmasına rağmen Scaurus, II. Aristoboulos'un teklifini kabul etmiştir. Iosephos bu tercihe sebep olarak, II. Aristoboulos'un zengin ve muhteşem karaktere sahip biri olmasını göstermektedir. Ona göre, II. Hyrkanos fakir, inatçı, geleceğe dâir inanması güç sözleri ve umutları olan birisidir. Nihai hedefi bölgeyi ele geçirmek olan Scaurus'un bu seçiminde tarafların pozisyonları da etkili olmuş olmalıdır. Zira II. Aristoboulos Bet ha-Mikdaş içerisinde, II. Hyrkanos ise Nabataealılarla beraber kuşatma pozisyonundadır. Scaurus'un burada II. Aristoboulos'u desteklemeyi tercih ederek, öncelikle daha kolay

¹⁰²² Allegro, 2015, s. 127 - 128.

¹⁰²³ Ios. **ant. Iud.** XIV, 2, 3; Ios. **bell. Iud.** I, 6, 2; Ottley, 1923, s. 270.

¹⁰²⁴ Sharon, 2017, s. 62. Metellus Nepos ve Lucius Lollius bölgede korsanlara karşı görevlendirilmiş olup Damaskos'a muhtemelen MÖ 65 yılında ulaşmışlardır. Ancak onların buradaki vazifesi hakkında bilgi bulunmamaktadır (Shatzman, 1999, s. 75 – 76).

¹⁰²⁵ Ios. **ant. Iud.** XIV, 2, 3, Ios. **bell. Iud.** I, 6, 3. Bu hadiseden itibaren, bölgeye gelen veya yaklaşan Roma temsilcilerine yaranmaya çalışmak, Yahudi diplomasisinin ana unsuru haline gelmiştir. Rüşvet veya yaltaklanma usulüyle hedefe ulaşılmaya çalışılmıştır (Allegro, 2015, s. 128).

gözükten, sur dışındaki II. Hyrkanos ve taraftarlarını bölgeden uzaklaştırma yoluna gittiği söylenebilir. Scaurus tercihini belirledikten sonra vaat edilen ödemei alarak harekete geçmiştir.¹⁰²⁶ Bu kapsamda, II. Hyrkanos'un müttefiki konumunda bulunan Nabataea Kralı III. Aretas'a MÖ 65 yılında kuşatmayı kaldırması ve bölgeden ayrılması talimatını vermiştir.¹⁰²⁷ III. Aretas'a aksi bir davranışta bulunması halinde Romalıların düşmanı olarak ilan edileceğini bildiren Scaurus daha sonra Damaskos'a dönmüştür.¹⁰²⁸ Bu durum tarihte bir ilki teşkil etmektedir. Zira Roma Devleti, ilk defa Yahudilerin bir iç meselesine etkin şekilde müdahale etmektedir. Hatırlanacağı üzere bu ana değin çok defa Seleukos iç işlerine aynı devlet tarafından müdahalelerde bulunulmuştur. Geline nokta Roma'nın doğu politikası, aktörler değışse de aynıyla sürdürölmektedir. Farklı olarak, Seleukos – Haşmonayim mücadelesine kati şekilde etkin müdahalede bulunmayan Roma'nın Asia'da giriştiği faaliyetler çerçevesinde artık bölge meselelerine fiilen dâhil olduğu görölmektedir.

II. Aristoboulos, Scaurus'un talimatları doğrultusunda kuşatmayı kaldıran ve geri çekilen II. Hyrkanos ve III. Aretas'ı takibe başlamıştır.¹⁰²⁹ Papyron mevkiinde karşılaşan taraflar arasında meydana gelen savaşta II. Aristoboulos galip gelmeyi başarmıştır. Gerçekleştiği mevki sebebiyle Papyron muharebesi olarak andığımız bu karşılaşmada, II. Hyrkanos ve III. Aretas kuvvetlerinden yaklaşık altı bin kişi öldürölmüştür. Muharebede ayrıca, II. Hyrkanos'u sürekli olarak II. Aristoboulos'a karşı tahrik eden Idumaealı I. Antipatros'un kardeşi Phalion'un da hayatını kaybetmiştir.¹⁰³⁰ Böylece, II. Aristoboulos Haşmonayim Devleti idaresine geçtikten kısa süre sonra başlayan ancak oldukça uzun süren iç mücadeleden galip çıkmayı başarmış ve statüsünü sürdürmüştür.

3.2.3. Bağımsız Haşmonayim Devleti'nin Sonu

Scaurus'un müdahalesi ile II. Aristoboulos'un iç savaşta galip gelmesinden kısa süre sonra Haşmonayim Devleti'nin bağımsızlığına son verecek olan gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Zira Yahudiye iç savaşında fiili olarak boy gösteren Roma Devleti, bu defa daha kapsamlı ve işgal amacıyla bölgeye gelmektedir. Scaurus'un

¹⁰²⁶ Ios. **ant. Iud.** XIV, 2, 3.

¹⁰²⁷ Margolis, 1956, s. 162.

¹⁰²⁸ Ios. **ant. Iud.** XIV, 2, 3; Ios. **bell. Iud.** I, 6, 3.

¹⁰²⁹ Stern, 1976, s. 223; Sharon, 2017, s. 65.

¹⁰³⁰ Ios. **ant. Iud.** XIV, 2, 3; Ios. **bell. Iud.** I, 6, 3.

Yahudiye'ye müdahale ettiği sırada, Pontos ve Armenia'da olan ve buradaki düzenlemelerini tamamlayan Gnaeus Pompeius, Syria'ya yönelmiştir.¹⁰³¹ MÖ 64 yılında Antiokheia'ya ulaşan Pompeius, burada tüm Küçük Asya ile Doğu Akdeniz'de siyasi yapının Roma çıkarları doğrultusunda yeniden düzenlenmesi amacına hizmet eden harekâtlara girişmiştir. Belirtildiği gibi bu dönemde Seleukos taht mücadeleleri uzun yıllardır devam etmektedir. Gnaeus Pompeius Syria'nın, bölgesel iç savaşlardan birinin galibine gelişigüzel bırakılamayacak kadar önemli olduğu düşüncesindedir. Bu zamana kadar geçen müdahalesizlik döneminde, Parthlar Orta Fırat'a kadar yayılmıştır. Çeşitli Arabia kabileleri ve Yahudiler ise Seleukosların bölgede tek otorite olma iddialarına bir süredir saygı göstermemektedir. Son yüzyılda yaşanan bu hadiselerden sonra bölgede yaşanacak bir siyasi boşluk Roma çıkarları açısından kabul edilemez bir durumdur. Makul gözüken tek çözüm ise bölgede doğrudan bir Roma yönetimi kurmaktır.¹⁰³² Bu amaçla harekete geçen Gnaeus Pompeius, MÖ 64 yılında son Seleukos Kralı XIII. Antiokhos döneminde, Antiokheia'yı özerk bir şehir statüsünde bırakarak, Syria'da bir Roma eyaleti (Provincia Syria) kurmuştur.¹⁰³³ Gnaeus Pompeius'un bu düzenlemesiyle Seleukos Devleti tarih sahnesinden çekilmiş olmaktadır. Ancak XIII. Antiokhos özerk Antiokheia merkezli ve Roma vassalı konumuyla bir süre daha hâkimiyet sürebilmiştir. Bu tarihten itibaren Syria'da yaşanacak gelişmeleri Roma menfaatleri belirleyecektir.

3.2.3.1. Gnaeus Pompeius'a Gönderilen Yahudi Heyetler

MÖ 64 senesinde Antiokheia'da Seleukos Devleti'ni vassal hale getiren ve Syria'da bir Roma eyaleti kuran Gnaeus Pompeius, kış mevsimini geçirmek üzere kuzey Suriye'de ordusuyla beraber konuşlanmıştır. MÖ 64 yılı sonbaharında II. Aristoboulos ve II. Hyrkanos kardeşlerin her ikisi de bölgenin geleceğinde bir rol sahibi olabilmek adına Gnaeus Pompeius'a elçilik heyetleri göndermiştir.¹⁰³⁴ II. Hyrkanos adına hareket eden heyet, Idumaealı I. Antipatros başkanlığında, II. Aristoboulos namına gelen heyet ise Nikodemus başkanlığındadır. II. Aristoboulos adına gelen heyetin başında bulunan Nikodemus'un, Gnaeus Pompeius huzurunda daha önce bölgeye gönderilen Gabinius'u (Metellius) üç yüz talanton, ardından gelen Scarus'u dört yüz talanton rüşvet almakla

¹⁰³¹ Ios. **ant. Iud.** XIV, 3, 1.

¹⁰³² Errington, 2007, s. 273.

¹⁰³³ App. **Syr.** 49; 70; Iust. XL, 2.

¹⁰³⁴ Sharon, 2017, s. 65.

suçladığı kaynaklar vasıtasıyla öğrenilebilmektedir. Elbette bu icraat neticesinde II. Aristoboulos, Gabinius ve Scaurus'un tepkisini çekmiştir.¹⁰³⁵ Gnaeus Pompeius, tarafları ve iddialarını dinledikten sonra bir karara varmadan toplantıyı dağıtmış ve heyetlere, bir sonraki baharda Damaskos'ta buluşmak üzere randevu vermiştir.¹⁰³⁶

MÖ 63 yılı baharında bu defa Damaskos'ta çeşitli bölgelerden gelen elçileri kabul eden Gnaeus Pompeius'a bu defa kardeşler bizzat başvurmuş ve şahsi konumlarını kuvvetlendirmeye çalışmışlardır.¹⁰³⁷ Gnaeus Pompeius'un huzuruna ilk çıkan II. Aristoboulos ve heyeti olmuştur. Heyetin beraberinde beş yüz talanton değerinde altın bir asma bulundurduğu rivayet edilmektedir.¹⁰³⁸ Strabon bu hediyeği şöyle tasvir etmektedir;

*Yahudiye'den gelen heyet asma ya da bahçe diyebileceğimiz bir hediye getirdi. Biz bu hediyeği Roma'da bulunduğumuz sırada Iupiter Capitolinus tapınağında üzerinde Yahudilerin Kralı Aleksandros'un hediyesi ifadesi yazılı olarak gördük. Bu hediye beş yüz talanton değerindeydi. Bunu Yahudilerin idarecisi Aristoboulos gönderdi.*¹⁰³⁹

II. Aristoboulos'un bölgede gerçekleşen gelişmeler hususunda Gnaeus Pompeius'a sunulan beyanlarında II. Hyrkanos'u suçladığı görülmektedir. O idareyi ele geçirmesine sebep olarak, II. Hyrkanos'un pasif ve rezil karakterini göstermektedir. Hyrkanos'un devleti idare edemediğini ve bu sebeple yönetime el koyduğunu, aksi halde devletin başkalarının eline geçeceğinden endişe ettiğini ve bunu engellemek adına hareket ettiğini beyan etmektedir.¹⁰⁴⁰ II. Hyrkanos ise Gnaeus Pompeius'un huzuruna eli boş gelmiştir ancak beraberinde Idumaealı Antipatros'un ayarladığı ve iddialarında kendisini destekleyecek bin civarı Yahudi bulunmaktadır.¹⁰⁴¹ Onun iddiaları da kardeşini suçlar niteliktedir. O, büyük kardeş olması sebebiyle doğuştan gelen imtiyazının elinden alındığı ve kardeşi II. Aristoboulos tarafından idaresinin gasp edildiği iddiasındadır. Ayrıca II. Aristoboulos, komşu bölge ve ülkelere sürekli akınlarda bulunan ve denizlerde korsanlık faaliyetlerine girişen biri olarak yansıtılmaktadır. Bu şiddet ve bozgunculuk faaliyetleri sebebiyle halkın isyan ettiği vurgulanmaktadır. Yahudi halk arasında saygı gören çok sayıda kişi de onu destekleyerek bu suçlamaları doğrulamaktadır.¹⁰⁴² Belirtmek gerekir

¹⁰³⁵ Ios. **ant. Iud.** XIV, 3, 2.

¹⁰³⁶ Smallwood, 1976, s. 22.

¹⁰³⁷ Diod. XL, 2; Sharon, 2017, s. 66.

¹⁰³⁸ Ios. **ant. Iud.** XIV, 3, 1.

¹⁰³⁹ Strabon'dan aktaran Iosephos, Ios. **ant. Iud.** XIV, 3, 1.

¹⁰⁴⁰ Ios. **ant. Iud.** XIV, 3, 2.

¹⁰⁴¹ Smallwood, 1976, s. 22.

¹⁰⁴² Ios. **ant. Iud.** XIV, 3, 2.

ki bu dönemde taht iddiacıları dışında, halk arasında her ikisine de karşı çıkan bir hizip de türemiştir.¹⁰⁴³ Bu kimseler hem II. Hyrkanos'a hem de II. Aristoboulos'a karşı çıkmakta ve ayrıca mevcut monarşi benzeri idari sistemi de reddetmektedir. Onlar idari anlamda, kadim atalarından gelen şekilde, Tanrı'nın ibadetlerini yürüten kohenlerin idaresinde, yönetilmeyi talep etmektedirler.¹⁰⁴⁴ Bu grup, hem II. Hyrkanos'un hem de II. Aristoboulos'un Yahudileri belirtilenden farklı bir tarzda idare ederek köleleştirmek istediğini savunmaktadır.¹⁰⁴⁵ Gnaeus Pompeius, elçilerin iddialarını ve taleplerini dinlediği nezaket çerçevesinde gerçekleşen görüşmeden sonra, kararını çıkacağı Nabataea seferi dönüşünde, sonraki baharda, açıklayacağını söylemiştir. Bu süre içerisinde taraflara Yahudiye'de huzuru bozmamalarını ve özellikle II. Aristoboulos'a halkı tahrik edecek davranışlardan uzak durmasını tembihleyerek toplantıyı dağıtmış ve bölgeden ayrılmıştır.¹⁰⁴⁶

3.2.3.2. II. Aristoboulos – Gnaeus Pompeius Mücadelesi

Gnaeus Pompeius'un bölgeden ayrılmasının hemen ardından, kendisine verilen tavsiyelere uymayan II. Aristoboulos, ileri tarihe ertelenen kararın verilmesini beklemeden önce Delius kentine girmiş, ardından Yahudiye'ye geçmiştir.¹⁰⁴⁷ Esasen Gnaeus Pompeius da kararını çoktan vermiştir. Sadece çıkacağı Nabataea seferinden önce kararını açıklayarak arkasında bir düşman bırakmak istememiştir.¹⁰⁴⁸ Ancak II. Aristoboulos'un uyumlu hareket etmemesi ve itaat etmeyeceği emareleri göstermesi üzerine Yahudiye'ye, II. Aristoboulos üzerine ilerlemiştir.¹⁰⁴⁹

Nabataea seferi için oluşturduğu ordu, Damaskos ile Syria'dan topladığı yardımcı kuvvetler ve diğer Roma lejyonlarıyla II. Aristoboulos üzerine ilerleyen Pompeius, Pella ve Skythopolis üzerinden Koreae'ye ulaşmış, burada aynı adla anılan dağın zirvesinde yer alan Aleksandreion Kalesi'nin önlerine gelerek II. Aristoboulos'u huzuruna davet etmiştir.¹⁰⁵⁰ Kurmaylarının tavsiyeleri doğrultusunda Romalılar ile bir çatışmaya

¹⁰⁴³ Soggin, 1999, s. 351 – 352.

¹⁰⁴⁴ Diod. XL, 2.

¹⁰⁴⁵ Goldin, 1970, s. 126.

¹⁰⁴⁶ Diod. XL, 2; Ios. **ant. Iud.** XIV, 3, 3.

¹⁰⁴⁷ Ios. **ant. Iud.** XIV, 3, 3.

¹⁰⁴⁸ Smallwood, 1976, s. 22.

¹⁰⁴⁹ Shatzman, 1999, s. 76 - 77.

¹⁰⁵⁰ Ios. **ant. Iud.** XIV, 3, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 6, 5.

girmekten kaçınan II. Aristoboulos, aldığı talimata itaat ederek Pompeius'un huzuruna çıkmıştır. Pompeius'un huzurunda tekrar kardeşi II. Hyrkanos ile idare konusunda tartıştıktan sonra Aleksandreion'a çekilmiştir.¹⁰⁵¹ Gnaeus Pompeius sonraki adımda, II. Aristoboulos'tan elinde tuttuğu Aleksandreion Kalesi'ni de teslim etmesini emretmiştir. Çaresiz şekilde bu emre de itaat etmek durumunda kalan II. Aristoboulos, büyük bir memnuniyetsizlik ile Hierousalem'e çekilmiştir. Mevcut gelişmeyi, idarenin II. Hyrkanos'a verileceği şeklinde yorumladığından savaş hazırlıklarını burada da sürdürmüştür.¹⁰⁵² Bu gelişme Aleksandreion'dan sonra Gnaeus Pompeius'a Hierousalem yolunu açmış ve geçerli bir savaş gerekçesi sunmuştur.

3.2.3.2.1. Pompeius'un Hierousalem'i Ele Geçirmesi

II. Aristoboulos'un tekrar talimatlara aykırı şekilde Hierousalem'de savaş hazırlıklarına başlaması, Haşmonayim Devleti ve Yahudiye'nin bağımsızlığını sona erdirecek gelişmeleri hızlandıran bir unsur olmuştur. Hem Haşmonayim Hanedanlığı hem de Yahudi tarihi açısından oldukça önemli olan bu hadise Iosephos tarafından oldukça detaylı şekilde aktarılmaktadır.

II. Aristoboulos'un Hierousalem'de giriştiği faaliyetler üzerine Gnaeus Pompeius, Hiericus'ta bulunan karargâhını toplamış ve derhal Hierousalem üzerine harekete geçmiştir.¹⁰⁵³ Mevcut gelişme karşısında pişman olan II. Aristoboulos, onun huzuruna çıkarak, tazminat ödeme ve Hierousalem'e kabul etme sözü karşılığında harekâttan vazgeçirmeye çalışmıştır.¹⁰⁵⁴ II. Aristoboulos'un bu talebini uygun bulan Gnaeus Pompeius kumandanlarından Gabinius'u vaat edilen ödemeyi almak üzere Hierousalem'e göndermiştir.¹⁰⁵⁵ Ancak Gabinius'un bu görevinde başarılı olamadığı görülmektedir. Zira II. Aristoboulos'un yaptığı antlaşma ve teklif ettiği ödeme, kent ahalisi ve askerlerin muhalefeti sebebiyle alınamamıştır.¹⁰⁵⁶ Hatta ahali ve askeri birlikler marifetiyle Gabinius kente dahi kabul edilmemiştir.¹⁰⁵⁷ Gabinius'un Hierousalem önlerinde karşılaştığı bu muamele, elbette talimatları II. Aristoboulos tarafından tekrar yerine

¹⁰⁵¹ Ios. **ant. Iud.** XIV, 3, 4.

¹⁰⁵² Ios. **ant. Iud.** XIV, 3, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 6, 5.

¹⁰⁵³ Ios. **ant. Iud.** XIV, 4, 1; Ios. **bell. Iud.** I, 6, 6.

¹⁰⁵⁴ Margolis, 1956, s. 162.

¹⁰⁵⁵ Ios. **ant. Iud.** XIV, 4, 1; Ios. **bell. Iud.** I, 6, 6.

¹⁰⁵⁶ Ottley, 1923, s. 271.

¹⁰⁵⁷ Ios. **ant. Iud.** XIV, 4, 1; Ios. **bell. Iud.** I, 6, 6.

getirilmeyen Gnaeus Pompeius'un tepkisini çekmiştir. O kadar ki, bizzat Gnaeus Pompeius, II. Aristoboulos'u tutuklamış ve Hierousalem üzerine yürüyerek kentlin önlerine kadar ilerlemiştir.¹⁰⁵⁸ Artık başlaması an meselesi haline gelen kuşatmanın oldukça çetin geçeceğini anlayan Gnaeus Pompeius kuşatma stratejisini belirlemeye koyulmuştur. Zira Hierousalem, dört yönden oldukça iyi tahkim edilmiş bir kenttir. Sadece kuzey kısmında oldukça geniş ve derin bir hendek bulunmasına güvenilerek yeterli tahkimat inşa edilmemiştir.¹⁰⁵⁹ Surların hemen önünde oldukça derin bir vadi bulunmaktadır. Sur içerisinde yer alan Bet ha-Mikdaş ise kendine ait başka surlara sahiptir ki bu konum ilk surlar aşılp kente girildikten sonra Yahudilerin çekilebileceği ikinci bir müstahkem mevki vazifesi görmektedir.¹⁰⁶⁰

Gnaeus Pompeius'un, kentin yapısını göz önünde bulundurarak kuşatma ve taarruz için en doğru seçeneği belirlemeye çalıştığı bu sırada, Hierousalem Yahudileri de kendi içlerinde kuşatma karşısında izleyecekleri stratejiyi belirlemeye çalışmaktadır. Bu hususta farklı hiziplerden, farklı düşünceler ortaya atılmaktadır. II. Hyrkanos taraftarlarının ağırlıkta olduğu bir grup, en doğru hareketin kenti Romalılara teslim etmek olduğu düşüncesindeyken, II. Aristoboulos taraftarları kapıların kapatılması ve direniş gösterilmesi gerektiğini savunmaktadır. Tartışmalar, II. Aristoboulos taraftarlarının üstün gelmesiyle neticelenmiş ve kenti Pompeius'a teslim etmek isteyenler engellenmeye çalışılmıştır. Aynı grup ayrıca, Bet ha-Mikdaş'ı da ele geçirmiş ve kent ile tapınak arasında yer alan köprüyü yıkmak suretiyle burayı daha ulaşılmaz bir hale getirmiştir.¹⁰⁶¹ Öte taraftan kenti teslim etme niyetinde olan II. Hyrkanos taraftarları, tüm engelleme çabalarına rağmen Pompeius'un ordusunu kente kabul etmiş ve Hierousalem ile II. Aristoboulos'un sarayını onlara teslim etmiştir.¹⁰⁶² Bu gelişmeyle Pompeius kent surlarını aşmakta zorlanmadan içeri girmiş olmaktadır. Ancak esas mukavemetle kentin içinde, Moriah'ı kentten ayıran surlar önünde karşılaşacaktır.¹⁰⁶³

Kente girmesinin ardından Gnaeus Pompeius, derhal subaylarından biri olan Piso'yu görevlendirerek hem Hierousalem'e bir garnizon yerleştirmiş hem de sarayı

¹⁰⁵⁸ Cass. Dio XXXVII, 15; Smallwood, 1976, s. 23; Sharon, 2017, s. 92.

¹⁰⁵⁹ Ios. **ant. Iud.** XIV, 4, 1.

¹⁰⁶⁰ Ios. **bell. Iud.** I, 7, 1.

¹⁰⁶¹ Ios. **ant. Iud.** XIV, 4, 2; Ios. **bell. Iud.** I, 7, 2.

¹⁰⁶² Margolis, 1956, s. 162.

¹⁰⁶³ Stern, 1976, s. 223.

güvenlik altına almıştır. Ayrıca Bet ha-Mikdaş'a bitişik pozisyonundaki evlerden de bir tahkimat oluşturmuştur. Bu evlerde ikamet edenlerle öncelikli olarak bir antlaşma yapma yoluna gidilmişse de hane sahiplerinin teklifleri reddetmesi üzerine tüm bölgeyi çevreleyecek şekilde bir duvar inşa edilmiştir. Piso'nun bu faaliyetleri sırasında, II. Hyrkanos, ona memnuniyetle yardımlarda bulunmaktadır. Pompeius ise karargâhını tahkimat yoğunluğunun daha az olduğu Bet ha-Mikdaş'ın kuzey kısmına gelecek şekilde Hierousalem surlarının içine yerleştirmektedir.¹⁰⁶⁴ Daha evvel bahsedildiği üzere bu kısım saldırı için daha uygundur. Ancak buna rağmen burada bile devasa burçlar, derin bir hendek ve bir vadi bulunmaktadır. Bahsi geçen vadinin kente yakın kısımlarında ise uçurumlar bulunmaktadır. Pompeius'un Bet ha-Mikdaş'a girmesini sağlayacak köprü ise, daha önce belirtildiği üzere, yıkılmıştır.¹⁰⁶⁵

Mevcut durumda II. Aristoboulos taraftarları kendilerini Bet ha-Mikdaş'a kapatmış vaziyettedir. Gnaeus Pompeius kuvvetleri ile işbirlikçi II. Hyrkanos taraftarları ise kuzey kısımdaki daha müsait konum üzerinden saldırı pozisyonu almaktadır. Bu amaçla çevreden temin edilebilen her türden hafriyat getirilerek hendeğe doldurulmakta ve bir geçiş yolu oluşturulmaya çalışılmaktadır. Hendek, yeterli seviyeye geldiğinde Roma savaş aletleri ve koçbaşları Tyre'den Hierousalem önlerine getirilmiştir. Böylece, tapınak surlarının yoğun şekilde dövülmesi suretiyle Bet ha-Mikdaş'a karşı Roma taarruzu başlamıştır.¹⁰⁶⁶

Tasvir edilen hal içerisinde devam eden kuşatmanın üçüncü ayında, MÖ 63 senesinde, surlarda ilk gedik açılmış ve Romalılar hızla içeriye akmaya başlamıştır.¹⁰⁶⁷ Kaynaklara göre, Sylla oğlu Cornelius Faustus askerleriyle beraber surları ilk aşan kişi olmuştur. Onların ardından Fabius ve Furius adlı iki centurion gelmiş ve sonrasında Roma birlikleri akın akın içeriye hücum etmiştir. Artık Bet ha-Mikdaş avlusunda bulunan Roma askerleri bir çember oluşturarak çok sayıda Yahudiyi kılıçtan geçirmiştir. Bir kısım

¹⁰⁶⁴ Ios. **ant. Iud.** XIV, 4, 2.

¹⁰⁶⁵ Ios. **ant. Iud.** XIV, 4, 2.

¹⁰⁶⁶ Iosephos, hendeğin doldurulma çalışmaları sırasında Yahudilerin engellemeye yönelik büyük bir direniş gösterdiğini, ancak şabat günü sebebiyle mukavemetin sona erdiğini ve Romalıların bu sayede işlemi tamamladığını belirtmektedir. Bu noktada akla, Mattathias döneminde şabat günüyle ilgili alınan karar gelmektedir. Son örnekte görüldüğü üzere bu karara uyulmamıştır. Iosephos bu durumu, saldıranlar karşısında şabat günlerinde de kendilerini savunmalarına dini kaidelerin izin vermesi ancak saldırı olmadan düşmanların herhangi bir işlemine karışmanın uygum olmaması ile açıklamaktadır (Ios. **ant. Iud.** XIV, 4, 2).

¹⁰⁶⁷ Stern, 1976, s. 223.

Yahudi ise, kısa bir direnişin ardından Bet ha-Mikdaş'ta bulunan sığınaklara kaçmayı başarmıştır. Elbette bu sırada Romalılar tarafından da kayıplar verilmiştir.¹⁰⁶⁸ Mevcut duruma katlanamayan Yahudilerin bir diğer kısmı ise kendilerini uçurumdan aşağı atmak suretiyle intihar etmiş ve bir diğer kısmı ise evlerini ateşe vermiştir.¹⁰⁶⁹ Bu sırada Bet ha-Mikdaş içerisinde bulunan çok sayıda kohen de hücum eden Romalıları görmelerine rağmen sakince dini vazifelerini sürdürmeye devam etmiştir. Hatta bu sırada kendilerini savunmadan katledilenler dahi olmuştur.¹⁰⁷⁰ Bu noktada ayrıca belirtmek gerekir ki bahsi geçen katliamlar sadece Romalılar eliyle değil işbirlikçi II. Hyrkanos taraftarları tarafından da gerçekleştirilmektedir. Kaynaklara göre MÖ 63 yılının Haziran ayında bir şabat gününde¹⁰⁷¹ gerçekleşen bu hadise neticesinde Hierousalem ve Bet ha-Mikdaş Roma Devleti'nin eline geçmiş, yaklaşık on iki bin Yahudi hayatını kaybetmiş, II. Aristoboulos'un amcası ve kayınpederi olan Absalom esir alınmış ve Bet ha-Mikdaş yerleşkesi büyük hasar görmüştür.¹⁰⁷²

Gnaeus Pompeius, Bet ha-Mikdaş yerleşkesini elde ettikten sonra, bir grup askeri ile beraber tapınağın kutsal kısımlarına girmeyi başarmıştır. Yerleşke içerisinde bulunan ve çok eski devirlerden beri dini yasalar uyarınca baş kohenler dışındaki diğer Yahudilerin dahi girmesi yasak olan *Kodeş ha-Kodeşim*¹⁰⁷³ kohenlerin tüm ikaz ve itirazlarına rağmen Gnaeus Pompeius ve askerleri tarafından görülmüştür.¹⁰⁷⁴ Romalılar burada, Yahudilik açısından oldukça kutlu manalar ifade eden altın masayı, kutsal

¹⁰⁶⁸ Ios. **ant. Iud.** XIV, 4, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 7, 4.

¹⁰⁶⁹ Ios. **ant. Iud.** XIV, 4, 4.

¹⁰⁷⁰ Margolis, 1956, s. 163.

¹⁰⁷¹ Iosephos'un anlatısına göre, Romalılar şabat gününün Yahudilere ifade ettiği önemi sonradan kavramıştır. Bu sebeple, bu günler geldiğinde erdemli bir tavır göstererek, Yahudilere saldırıda bulunulmamıştır. Sadece kuşatma hazırlıkları sürdürülmüş hendeği doldurma ve savaş makinelerini ilerletme işleriyle ilgilendirilmiştir. Taarruzlar, şabat sonrasında gerçekleştirilmiştir. Elbette durum üzerinde, Yahudilerin kuşatma boyunca dini vecibelerini aksatmadan sürdürmüş olması ve kohenlerin mevcut durum altında dahi dini vazifelerini devam ettirmesi etkilidir. Sabah ve akşamüstü olmak üzere günde iki defa sunulması gereken kurbanlar savaş makineleri tarafından fırlatılan ve bir kısmı sunağa kadar ulaşan taşlar yağarken dahi terk edilmemiştir (Ios. **ant. Iud.** XIV, 4, 3).

¹⁰⁷² Ios. **ant. Iud.** XIV, 4, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 7, 5; Liv. **Per.** 102; App. **Syr.** 50; App. **Mithr.** 106. Burada verilen on iki bin sayısı oldukça abartılı bir rakamdır. Ancak gerçekleşen hadisenin büyüklüğünü göstermesi bakımından önemli bir veridir (Sharon, 2017, s. 93).

¹⁰⁷³ Kutsallar Kutsalı, Bet ha-Mikdaş'ın ana binası konumundadır. Yapı, 20 x 20 kübit ebatlarında ve yerleşkenin batısında yer alan dâhili bir odadan oluşmaktadır. Odanın tabanı ve duvarları altın kaplamadır. Buraya sadece baş kohenler yılda bir kez, Yom Kipur'da, girebilmektedir. Oda, içerisinde bulunan kutsal emanetler sebebiyle büyük önem arz etmektedir. Zira inanişaya göre Ahit Sandığı ve On Emir'i içeren iki tablet burada yer almaktadır. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Besalel, "Bet Amikdaş", 2001, s. 109 – 110; Gürkan, 2012, s. 193

¹⁰⁷⁴ Ios. **ant. Iud.** XIV, 4, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 7, 6; Flor. III, 5 = (I, 40).

şamdanı ve libasyon kaplarını görmüştür. İçeride bahsi geçenler dışında ayrıca bol miktarda baharat, çeşitli hazineler ve tapınağa ait iki bin talanton para bulunmaktadır.¹⁰⁷⁵ Ancak belirtmek gerekir ki Gnaeus Pompeius, zikredilen bu zenginliklerin hiçbirine el sürmemiş ve beraberindeki askerlerin dokunmasına da müsaade etmemiştir.¹⁰⁷⁶ Kaynakların aktarımına göre Yahudiye ve Hierousalem üzerinde tüm yaşananlar içerisinde Yahudi ahaliyi en çok yaralayan hadise, kutsal kabul edilen mekânlara yabancıların girmesi olmuştur. Zira Yahudi anlayışına göre artık bahsi geçen makamların kutsallığı ve temizliği ihlal edilmiş olmaktadır.

Hierousalem zaferinin de dâhil olduğu harekât, geniş ölçekte Gnaeus Pompeius'un Syria seferinin bir parçası olup, bu kapsamda Euphrates boyunca olan bölgeler, Koile Syria, Phoinike, Palaestina, Idumaea ve Ituraea dâhil Syria'nın diğer kısımları da Roma tarafından ilhak edilmiştir.¹⁰⁷⁷ Bu noktada belirtmek gerekmektedir ki esas hedef Yahudiye değil Syria'dır. Kaldı ki Roma, Syria'yı kendi bünyesine bağlama konusunu fikren ve politika olarak benimseyeli uzun zaman olmuştur. Dolayısıyla kardeşler arasındaki mücadele Hierousalem'in fethinin sebebi veya sonucu değildir. Ancak kardeşlerin faaliyetleri ve iç savaş bahsi geçen bağlanma üzerinde hızlandırıcı etki yaratmıştır.¹⁰⁷⁸ Modern literatürde Pompeius'un Asia seferi olarak adlandırılan bu harekât tamamlandığında, MÖ 61 yılında Roma'da gerçekleştirilen zafer kutlamalarında esir olarak bulunan mağlup krallar arasında II. Aristoboulos da yer almaktadır.¹⁰⁷⁹ Ayrıca Gnaeus Pompeius namına yaptırılan zafer yazıtında fethedilen yerler ve mağlup edilen krallar arasında "Yahudilerin Kralı Aristoboulos" adı da bulunmaktadır.¹⁰⁸⁰ Dolayısıyla MÖ 63 yılı itibariyle Haşmonayim Devleti'nin başkenti konumunda bulunan Hierousalem'in ve tüm Yahudiye'nin hatta neredeyse Syria'nın tamamının Gnaeus Pompeius'un faaliyetleri neticesinde Roma Devleti'nin eline geçmesiyle Haşmonayim Devleti siyasi anlamda bağımsızlığını kaybetmiştir.

¹⁰⁷⁵ Ios. **ant. Iud.** XIV, 4, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 7, 6.

¹⁰⁷⁶ Ottley, 1923, s. 271 – 272. Ancak tarihçi Dio, tüm zenginliklerin yağmalandığını belirtmektedir (Cass. Dio XXXVII, 16).

¹⁰⁷⁷ App. **Mithr.** 106.

¹⁰⁷⁸ Stern, 1976, s. 223.

¹⁰⁷⁹ App. **Mithr.** 117; Ottley, 1923, s. 272.

¹⁰⁸⁰ Diod. XL, 4; App. **Syr.** 50. Plinius maior'da onun bu hareketi sırasında elde ettiği başarıların ilamı sırasında, mağlubiyete uğratılan ülke ve kavimler arasında Yahudilerin de sayıldığını belirtmektedir (Plin. **nat.** VII, 26 (98)).

Haşmonayim Devleti'nin bu akıbetle karşılaşmasında başlıca iki amilin etkin rol oynadığı düşüncesindeyiz. Bunlardan ilki, II. Aristoboulos ile II. Hyrkanos arasında uzun süre devam eden hâkimiyet mücadelesinin yarattığı karmaşa ve otorite boşluğudur. Diğeri ve daha önemlisi ise artık oldukça güçlenmiş olan Roma Devleti'nin, Doğu Akdeniz'e yönelmesi ve bölge üzerinde emellerini gerçekleştirmesidir. Öte taraftan, Haşmonayim Hanedanlığı, Seleukos Devleti'nin zayıflamasıyla bölgede etkin bir güç haline gelmiş ve Roma, bölgedeki çıkarlarını zedeleyecek güçte bir yapının bulunmasını istememektedir.¹⁰⁸¹ Netice itibariyle, kardeşler arasındaki taht mücadelesi yaşanmamış olsa dahi sonuç değişmeyecek gibi görünmektedir. Bölge hâkimiyetini hedef haline getirmiş Roma Devleti'nin, her halükarda bölgeyi elde edeceği, Haşmonayim Devleti'nin ve hatta tüm Syria'nın Roma gücü karşısında duramayacağı tartışılmaz bir gerçektir. Bu tarihten sonra, her ne kadar siyasi anlamda bağımsız ve güçlü bir Haşmonayim Devleti'nden bahsedilemese de bölgede kurulacak yeni idari - dini sistem ve Roma Devleti tarafından yapılacak atamalar Haşmonayim Hanedanlığı'nın bölge otoritesini Roma'ya bağımlı da olsa bir süre daha tekelinde tutacağını göstermektedir.

¹⁰⁸¹ Cohen, 2014, s. 3.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ROMA HAKİMİYETİ ve HAŞMONAYİM HANEDANLIĞI

MÖ 63 yılındaki mağlubiyet neticesinde bağımsızlığını kaybederek Roma hâkimiyeti altına giren Yahudiye ve Haşmonayim Devleti üzerinde, tıpkı diğer fethedilen bölgelerde uygulandığı gibi, bir takım dini – idari düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

1.1. 4.1. Gnaeus Pompeius'un Yahudiye Düzenlemeleri

Kaynaklar, Bet ha-Mikdaş'ın Romalılar tarafından elde edilmesinin hemen ertesi günü Gnaeus Pompeius'un, Bet ha-Mikdaş hizmetinde olanların bölgeyi temizlemesini istediğini belirtmektedir. Ayrıca Yahudi inancına göre sunulması gereken kurbanların devam ettirilmesine ve dolayısıyla Yahudi ibadetlerinin sürdürülmesine olanak da tanımıştır.¹⁰⁸² Bu noktada, Roma Devleti'nin bölgede uygulayacağı dini politikanın belli olduğunu söylemek mümkündür. Görüldüğü üzere, Yahudilerin oldukça hassas olduğu inanç alanına bir müdahalede bulunulmayacaktır. Daha önce Salome Aleksandra'nın ölümünün ardından kısa süreli de olsa Haşmonayim Devleti'nin idaresini elinde bulundurmayı başaran, baş kohenlik tecrübesine de sahip olan ve Roma yönetimi ile uzlaşmacı bir tavır sergileyen hanedanlık üyesi II. Hyrkanos, Gnaeus Pompeius'un bölgeyi fethetmesi ve Yahudiye'de çeşitli düzenlemelerde bulunmasının ardından Roma Devlet düzeni içerisinde otonom Yahudilere baş kohen olarak kendisine yer edinmiştir.¹⁰⁸³

Dini alanda görülen müdahalesizlik durumunun yönetim ve idari coğrafya konularında geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir. Gnaeus Pompeius'un bölgede gerçekleştirdiği idari düzenlemeler neticesinde, Yahudiye otonom bir ethnos haline dönüştürülerek Syria Eyaleti'ne bağlanmıştır. Yerel idarede dini yetkileriyle ön plana çıkan baş kohenlik müessesesi korunmuş ve kısmi siyasi temsilcilik yetkilerine de sahip olmuştur. Ancak Yahudiye baş koheni artık sadece Yahudi ethnosundan sorumludur ve

¹⁰⁸² Ios. **ant. Iud.** XIV, 4, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 7, 6.

¹⁰⁸³ Smallwood, 1976, s. 27. Bahse konu atamayla II. Hyrkanos'un ikinci baş kohenlik dönemi başlamış olmaktadır. İlk döneme göre daha uzun süreli olacak olan bu dönem, MÖ 40 yılına kadar devam edecektir (Vanderkam, 2004, s. 345).

bu bakımdan melekh değil *ethnarkhos* unvanına sahiptir. Ancak üst idari konularda Yahudiye ve ahalisi Syria Prokonsülü'ne / Legatusu'na tabi tutulmuştur. İdari anlamda tabi buldukları Syria idarecisi ise düzenlemelerin gerçekleştiği tarihte görev yapan Scaurus'tur.¹⁰⁸⁴ Yahudiye'nin idaresi II. Hyrkanos'a verilmiş, II. Aristoboulos ise uzaklaştırılmıştır.¹⁰⁸⁵ Ancak bu pozisyon genel manada idari yetkileri içermemektedir. Zira Haşmonayim Devleti'nin son dönemlerinde belli görev ve makamlarda bulunan Idumaealı I. Antipatros, II. Hyrkanos ile beraber otonom Yahudiye'nin idaresinde söz sahibidir. O, bölgenin iç işlerinde kısmi otonomiye sahip olmuşsa da her türlü dış işlerinde Roma kontrolü altındadır.¹⁰⁸⁶ Bu doğrultuda bölgedeki Roma çıkarlarına uygun faaliyetlerde bulunmaktadır.¹⁰⁸⁷

Bölgenin Roma Devleti'ne bağımlılığının bir sembolü olarak Hierousalem surlarının yerle bir edildiğine dâir bir takım ifadeler de rastlanılabilmektedir.¹⁰⁸⁸ Bölge idaresi üzerinde oluşması muhtemel bir karışıklığa mahal vermemek adına Gnaeus Pompeius'un, kuşatma sırasında Roma'ya muhalefet gösterenleri ortadan kaldırdığı da bilinmektedir.¹⁰⁸⁹ II. Aristoboulos bu kapsamda esir edilmiştir.¹⁰⁹⁰ Esirler arasında II. Aristoboulos'un oğulları da bulunmaktadır. Rehin alınan oğullardan büyük olan Aleksandros, kaçmayı başarmışsa da, diğer esirler MÖ 61 yılında Pompeius'un Roma'da gerçekleşen zafer töreninde sergilenmiştir.¹⁰⁹¹ Elbette artık Roma hâkimiyeti altında bulunan Yahudiye ve ahalisi vergiye de bağlanmıştır.¹⁰⁹² Bahse konu vergiler kesin olarak tespit edilememekle birlikte, hasadın belli bir oranından oluşan toprak vergisinin

¹⁰⁸⁴ Ios. **ant. Iud.** XIV, 4, 5; Ios. **bell. Iud.** I, 7, 7; App. **civ.** V, 10; Margolis, 1956, s. 163; Stern, 1976, s. 223.

¹⁰⁸⁵ Cass. Dio XXXVII, 16.

¹⁰⁸⁶ Shatzman, 1999, s. 49.

¹⁰⁸⁷ Bu faaliyetlere örnek olarak, Syria idarecisi Scaurus'un Arabia ve Petra önlerinde gerçekleştirdiği faaliyetler sırasında kıtlık tehdidi ile karşılaşması üzerine ihtiyaçlarının II. Hyrkanos ve Idumaealı I. Antipatros tarafından Yahudiye kaynaklarının devreye sokulmasıyla giderilmesi ve II. Hyrkanos'un Nabataea Kralı III. Aretas ile Scaurus arasında bir antlaşma tesis etmekle görevlendirilmesi zikredilebilir. II. Hyrkanos aracılığıyla yapılabilecek teklife göre, bir miktar ödeme karşılığında Scaurus, Arabia hareketini sonlandıracak ve kısmen rahatlattığı kıtlık tehdidinden tamamen kurtulacaktır. Ayrıca elde edeceği gelirle karlı da çıkacaktır. Bu teklif elbette III. Aretas için de oldukça makuldür. Zira bu sayede hâkimiyet alanı harap olmaktan bir süreliğine de olsa kurtulacak ve daha da önemlisi III. Aretas hâkimiyetini sürdürmeye devam edecektir. II. Hyrkanos kendisine tevdi edilen bu görevi başarıyla yerine getirmiştir (Ios. **ant. Iud.** XIV, 5, 1).

¹⁰⁸⁸ Strab. XVI, 2, 40; Tac. **hist.** V, 9; App. **Syr.** 50.

¹⁰⁸⁹ Margolis, 1956, s. 163; Goldin, 1970, s. 126.

¹⁰⁹⁰ Plut. **Pomp.** 39; Flor. III, 5 = (I, 40); App. **Syr.** 50.

¹⁰⁹¹ Plut. **Pomp.** 45; App. **Mithr.** 117; Eutr. VI, 16; Diod. XL, 4;

¹⁰⁹² Ios. **ant. Iud.** XIV, 4, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 7, 6 - 7.

(*tributum soli*) geçerli olduğu düşünülebilir. Ahali tarımsal faaliyetlerle uğraşlamayan şabat yıllarında bu vergiden muaf olmalıdır.¹⁰⁹³ Ödemeler ise yerel idare tarafından toplandıktan sonra Syria Eyaleti'nin Sidon'da konumlanmış Romalı otoritelerine toplu halde yapılmaktadır. Roma'ya ödenen bu verginin dışında, Yahudi ahali Bet ha-Mikdaş'a tapınak vergisi ödemeye de devam etmektedir.¹⁰⁹⁴ Öte taraftan Yahudiye'de genel bir silahsızlandırmaya gidilmemiştir. Ancak elbette ordunun küçültüldüğü ve belli türden silahların teslim alındığını düşünmek mümkündür.¹⁰⁹⁵

Bahse konu yeni idari sistemin egemen kılındığı Yahudiye'nin, Haşmonayim Devleti dönemindeki Yahudiye olmadığını belirtmek de bu noktada oldukça mühimdir. Zira Gnaeus Pompeius, idari sistemin yanında daha önce Yahudiye'ye bağlı bölgelerin idaresi üzerinde de bir takım düzenlemelerde bulunmuştur. Bu kapsamda, başta Koile Syria, Yahudiye'den ayrılmıştır. Ayrıca Gadara yeniden inşa edilerek Gnaeus Pompeius'un Demetrios adlı bir hizmetkârına verilmiştir. Hippos, Skythopolis, Pella, Dios, Samaria, Marissa, Azotus, Iamneia ve Arethusa kentleri de Yahudiye'den ayrılarak yerel ahaliyi yeniden iskân ettirilmiştir. Syria'nın Akdeniz kıyısında yer alan Gaza, Ioppe, Dora ve Strato'nun Kulesi adlı kentler ise, önce yıkılmış ardından yeni yerel idari birimler oluşturularak Syria Eyaleti'ne bağlanmıştır.¹⁰⁹⁶ Bu düzenleme neticesinde Karmelos'tan Raphia'ya, Ioppe dâhil, tüm Akdeniz kıyı şeridi Yahudilerin elinden çıkmış ve dolayısıyla denizle bağlantı kaybedilmiş olmaktadır. Ayrıca Marissa ve Samaria'nın da bölgeden ayrılması, Palaestina'da bulunan Yahudi popülasyonu ile coğrafi bağlantının kaybedilmesi sonucunu da beraberinde getirmiştir. Benzer şekilde Galilaea'daki Yahudi toplumu ile de bağlantı, artık sadece Iordanes Vadisi aracılığıyla sağlanabilmektedir.¹⁰⁹⁷

Gnaeus Pompeius'un Haşmonayim Devleti üzerinde gerçekleştirdiği düzenlemeler genel olarak değerlendirildiğinde, onun idari anlamda Yahudi dini geleneklerini göz önünde bulundurduğu ve IV. Antiokhos ile Makkabi İsyanı öncesindeki sisteme benzer bir yapı oluşturduğunu söylemek mümkündür. Hâkimiyet alanı üzerinde gerçekleştirdiği etnisiteye dayalı düzenlemelerle de Yahudiye, Haşmonayim Devleti döneminde yayılmış

¹⁰⁹³ Smallwood, 1976, s. 40 – 41.

¹⁰⁹⁴ Ios. **ant. Iud.** XIV, 4, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 7, 6.

¹⁰⁹⁵ Sharon, 2017, s. 96.

¹⁰⁹⁶ Ios. **ant. Iud.** XIV, 4, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 7,6 - 7; Ottley, 1923, s. 272.

¹⁰⁹⁷ Goldin, 1970, s. 126 – 127; Stern, 1976, s. 223.

olduğu alanlardan geri çekilmiş ve çekirdek Yahudiye bölgesi ile sınırlı kalmıştır. Bu açıdan Yahudiye, hem idari hem de coğrafi manada Makkabi İsyanı öncesi konumuna dönmüştür. Diğer bir deyişle Mattathias döneminden beri türlü mücadelelerle elde edilen hemen her şey kaybedilmiş olmaktadır.

4.2. Haşmonayim Devletini Yeniden Kurma Çabaları

Gnaeus Pompeius'un Yahudiye'yi Roma tahakkümü altına alması ve bölgede gerçekleştirdiği düzenlemeler neticesinde artık bağımsız bir Haşmonayim Devleti'nden bahsetmek mümkün değildir. Ancak aynı durum Haşmonayim Hanedanlığı için geçerli değildir. Zira hanedanlık üyeleri, bağımsız olmasalar da, Roma hâkimiyeti altında bölgede birtakım görevlere atanmak veya isyankâr hareketlerde bulunmak suretiyle Yahudiye ve Hierousalem üzerinde kısmen etkin kimseler olmaya devam etmiştir. Bu noktadan sonra, Haşmonayim Hanedanlığı tarihi genel itibariyle artık Roma Devleti'nin bölgedeki faaliyetlerine iştirak ettikleri anlardan ibaret hale gelmiştir.

4.2.1. II. Aleksandros'un Faaliyetleri

Haşmonayim Devleti'nin siyasi bağımsızlığını kaybetmesinin ardından Roma hâkimiyeti altındaki Yahudiye'de, II. Hyrkanos'tan başka, faaliyet gösteren bir diğer hanedanlık üyesi II. Aleksandros'tur. O, II. Aristoboulos'un büyük oğludur ve amcası baş kohen II. Hyrkanos'un kızı Aleksandra ile evlidir. Bu evlilikten Aristoboulos adlı bir erkek ve Mariamne adlı bir kız çocuğu bulunmaktadır.¹⁰⁹⁸ MÖ 61 yılında Gnaeus Pompeius'un Syria'dan Roma'ya dönüş yolculuğuna başladığı sırada II. Aleksandros, babası ve bir erkek iki kız kardeşi, zafer nişanesi olarak Roma'ya götürülmek üzere esir olarak bulunmaktadır. Yolculuk sırasında, II. Aristoboulos'un büyük oğlu II. Aleksandros kaçmayı başarmış, ancak küçük oğlu Antigonos ve iki kız kardeşi bu şansa sahip olamamıştır.¹⁰⁹⁹

Fırarının ardından süregelen birkaç yıllık hareketsizliğin sonrasında, II. Aleksandros MÖ 57 yılında tekrar Yahudiye'ye dönmüştür.¹¹⁰⁰ O, amcası II. Hyrkanos'un aksine Roma Devletiyle uzlaşma ve oluşturulan yeni sistemle bütünleşme

¹⁰⁹⁸ Ios. **ant. Iud.** XV, 2, 5.

¹⁰⁹⁹ Ios. **ant. Iud.** XIV, 4, 5; Ios. **bell. Iud.** I, 7, 7.

¹¹⁰⁰ Sanders, Frank K., **History of the Hebrews; Their Political, Social and Religious Development and Their Contribution to World Betterment**, Charles Scribener's Sons, New York 1914, s. 309.

yoluna gitmemiştir. Zira kendisi, Mattathias ile aynı ideolojiye sahip bir hanedanlık üyesi olarak Yahudi topraklarından tüm yabancıların süpürülmesini arzu eden kimselerden biridir.¹¹⁰¹ Şüphesiz bağımsızlığını henüz kaybetmiş olan ve kendi mirası olarak gördüğü Yahudiye’de bağımsız bir Haşmonayim Devleti’ni yeniden ihya etmek ülküsüne de sahiptir. Onun Yahudiye’de giriştiği faaliyetler, Gnaeus Pompeius’un elinden kurtulduktan sonra bazı örgütlenme çalışmalarına girdiği konusunda emareler sunmaktadır. Zira kaçış hadisesinden kısa bir süre sonra, Yahudiye’de askeri harekâtlara girişebilmiştir.¹¹⁰² Bahse konu dönemde Scaurus’un Syria idareciliği sona ermiş ve yerine Senatus tarafından, içinde Gabinius’un da bulunduğu yöneticiler Syria Eyaleti’ne atanmıştır.¹¹⁰³

II. Aleksandros, Yahudiye’de giriştiği faaliyetler kapsamında, öncelikli olarak Gnaeus Pompeius’un MÖ 63 yılında yıktırdığı Hierousalem surlarını yeniden inşa etme teşebbüsünde bulunmuştur. Ancak bu tasarı, Romalılar tarafından engellenmiştir.¹¹⁰⁴ Hierousalem’deki Roma müdahalesi II. Aleksandros’a, ideallerini gerçekleştirme yolunda henüz hâlâ Roma Devleti’ne karşı oldukça güçsüz olduğunu göstermiştir. Zira artık karşılarında Seleukoslar gibi çöküş sürecinde olan bir devlet bulunmamaktadır. Aksine Roma Devleti belki de kuruluşundan itibaren en güçlü olduğu günlerini yaşamaktadır. Bu sebeple II. Aleksandros, kuvvetini artırmak ve babasından miras kalan Haşmonayim Devleti topraklarını geri kazanabilmek adına tüm Yahudiye’de dolaşarak tekrar asker temin etme ve örgütlenme faaliyetlerinde bulunmuştur. Faaliyetleri neticesinde çok sayıda taraftar edinen ve onları silahlandıran II. Aleksandros, Iosephos’un verdiği abartılı rakamlara göre, on bin silahlı piyade ve bin beş yüz süvariden oluşan bir kuvvete erişmiştir.¹¹⁰⁵ İnsan kaynağı problemini kısmen çözmüş olan II. Aleksandros, bu defa bazı müstahkem mevkiileri ele geçirerek üs edinme çabasına girişmiştir. Girişimleri neticesinde Koreae civarında yer alan Aleksandreion, Arabia Dağları yakınlarında bulunan Makhaerus ve Hyrkania Kalelerini elde etmeyi başarmıştır.¹¹⁰⁶

¹¹⁰¹ Atkinson, 2016, s. 158.

¹¹⁰² Ios. **ant. Iud.** XIV, 5, 2; Ios. **bell. Iud.** I, 8, 1.

¹¹⁰³ App. **civ.** V, 10.

¹¹⁰⁴ Ios. **ant. Iud.** XIV, 5, 2.

¹¹⁰⁵ Ios. **ant. Iud.** XIV, 5, 2; Ios. **bell. Iud.** I, 8, 2.

¹¹⁰⁶ Smallwood, 1976, s. 31.

II. Aleksandros'un Yahudiye üzerindeki etkisini giderek artırmasına müdahale etmek isteyen Gabinius, geleceğin triumviri Markus Antonius ve diğer bazı komutanlarını II. Aleksandros üzerine yollamıştır. Bu öncü birlikleri diğer bir kısım Roma kuvvetleri de takip etmiştir. Ayrıca Roma idaresine sadık olan Yahudiler de Pitholaus ve Malikus adlı kumandanlar önderliğinde Roma kuvvetlerine katılmıştır. Bir süre sonra Gabinius da kendi birliklerinin başında birleşik kuvvetlere katılmak üzere harekete geçmiştir.¹¹⁰⁷ Görüldüğü üzere II. Aleksandros'a karşı muazzam bir kuvvet toplanmıştır ki bu durum Iosephos'un az evvel verdiği abartılı sayıların gerçek olma ihtimalini artırmaktadır. Ancak neticede, Roma kuvvetleri karşısında tutunamayacağını anlayan II. Aleksandros, Hierousalem'in dış bölgelerine çekilmiş ve burada üç bin adamını kaybedip, bin adamını da esir verdiği savaşta Romalılar kesin bir galibiyet elde etmiştir.¹¹⁰⁸ Alınan büyük mağlubiyetin üzerine II. Aleksandros, kalan kuvvetleriyle Aleksandreion Kalesine çekilmiştir.¹¹⁰⁹ Geri çekilme sırasında birlikleriyle beraber onu takip eden Gabinius, doğrudan bir saldırıda bulunmak yerine meseleyi sulh yoluyla çözmeyi denemiştir. Sunduğu teklife göre, Aleksandreion Kalesi'nin teslim edilmesi halinde daha önce işlenen suçlar affedilecektir. Ancak anlaşıldığına göre bu teklif kabul edilmemiştir. Zira kaynaklar kale önlerinde taraflar arasında bir çarpışma yaşandığını belirtmektedir.¹¹¹⁰ Çok sayıda Yahudinin hayatını kaybettiği bu çarpışmanın ardından Gabinius, ordusunun bir kısmını kuşatma için Aleksandreion önünde bırakarak diğer bölgelere ilerlemiştir.¹¹¹¹ Gabinius, bu hamlesiyle başlamak üzere olan kuşatmanın ön hazırlığını yapmış olmalıdır. İlerleyişi sırasında karşılaştığı ve yıkılmış halde bulunan tüm şehirlerin imar edilmesini emrettiği de bilinmektedir. Bu kapsamda viran halde bulunan Samaria, Azotus, Skythopolis, Anthedon, Raphia, Dora, Marissa, Gaza, Apollonia, Iamneia, Adoreus ve Gamala kentleri yeniden inşa ve iskân edilmiştir.¹¹¹² Zikredilen bu mevkiler, Aleksandreion yakınlarında ve çevresinde yer alan bölgelerdir. Şüphesiz yeniden imar edilen bu mevkilere iskân edilenler Roma Devleti'ne sadık Yahudi ve Helen kimselerden oluşmaktadır. Böylece kuşatma başladığında Aleksandreion'a gelmesi muhtemel

¹¹⁰⁷ Sharon, 2017, s. 101.

¹¹⁰⁸ Ios. **ant. Iud.** XIV, 5, 2; Ios. **bell. Iud.** I, 8, 3.

¹¹⁰⁹ Atkinson, 2016, s. 159.

¹¹¹⁰ Ios. **ant. Iud.** XIV, 5, 3; Ios. **bell. Iud.** I, 8, 4.

¹¹¹¹ Ios. **ant. Iud.** XIV, 5, 3.

¹¹¹² Ios. **ant. Iud.** XIV, 5, 3; Ios. **bell. Iud.** I, 8, 4.

yardımlar engellenecek ve Gabinius'a arkadan gerçekleşecek muhtemel bir saldırının da önü kesilecektir.¹¹¹³

Bölge kentleri üzerindeki faaliyetlerini tamamlayan Gabinius, tekrar Aleksandreion Kalesine yönelmiş ve kuşatmayı tekrar üstlenmiştir. Bu sırada muhtemelen kurtuluş ümidi kalmayan II. Aleksandros, daha öncenin aksine, Gabinius'a bir elçilik heyeti göndererek saldırgan faaliyetleri sebebiyle af dilemiştir. Ayrıca kuşatmanın sona erdirilmesi ve af dileğinin kabul edilmesi halinde Aleksandreion'un yanında Hyrkania ve Makhaerus kalelerini de teslim edeceğini bildirmiştir. II. Aleksandros'un bu teklifi sırasında, II. Aristoboulos'un eşi ve haliyle II. Aleksandros'un annesi, Syria idarecisi Gabinius ile Yahudiye ve Yahudilerin durumu hakkında görüşme fırsatı bulmuştur. Görüşme içeriği tam olarak bilinmemekle birlikte kaynaklar, Gabinius'un bu kadının taleplerini yerine getirme eğiliminde olduğunu vurgulamaktadır. Öyle ki görüşme sonrasında, MÖ 55 yılında, Yahudiye ve Yahudilerin durumu tekrar ele alınmış ve bazı yeni düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Yeni düzenlemeler sonrasında da II. Hyrkanos Hierousalem ve Bet ha-Mikdaş'taki mevcut durumunu yani baş kohenliğini sürdürmeyi başarmıştır.¹¹¹⁴ Çekirdek bölgelerinden ibaret kalan Yahudiye'de, yeni bir idari sistem benimsenerek bölge beş idari birime bölünmüş ve her bir birim, Roma'nın Syria idaresine bağlı olan ayrı konseyler tarafından idare edilir hale gelmiştir.¹¹¹⁵ Bahse konu beş idari merkez ve beş konsey ise Yahudiye'de Hierousalem ve Hiericus, Idumaea'da Gadara, Perea'da Amathus ve Galilaea'da bulunan Sepphoris olarak belirlenmiştir.¹¹¹⁶ Yeni oluşturulan sistemdeki yerel meclislerin işleyiş biçimleri hakkında, bu düzenlemenin oldukça kısa ömürlü olması sebebiyle, detaylı bilgi bulunmamaktadır. Ancak şüphesiz en önemli görevleri Roma'ya ödenecek vergileri toplamak ve bölgede huzuru tesis

¹¹¹³ Atkinson hadisenin, II. Aleksandros'un mağlubiyeti kabul etmesinin ardından gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Bu yönüyle II. Aleksandros'un çıkardığı isyanın oldukça geniş çaplı olduğunu ve bahsi geçen imar edilen kentlerin isyan ve müdahale sırasında yıkıldığını ve Roma bütçesinden yeniden inşa edildiğini düşünmektedir (Atkinson, 2016, s. 159). Smallwood'a göre ise, Gabinius, II. Aleksandros'un mevcut isyanında, bölgenin ve kentlerinin bağımsızmış gibi güçlü olduğu gerçeğiyle yüzleşmiştir. Bu sebeple, kuşatma sırasında öncelikle güçlü mevkilerde tedbir alma işine girişmiştir (Smallwood, 1976, s. 31).

¹¹¹⁴ Ios. **ant. Iud.** XIV, 5, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 8, 5.

¹¹¹⁵ Ios. **ant. Iud.** XIV, 5, 4; Goldin, 1970, s. 119 - 224.

¹¹¹⁶ Ios. **ant. Iud.** XIV, 5, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 8, 5. Bu sistem yaklaşık bir yüzyıl kadar önce Roma tarafından Makedonia'da uygulanan sisteme benzemektedir. Orada da Roma yönetimi bölgeyi dört idari kantona ayırmıştır (Liv. ILV, 29).

etmektedir.¹¹¹⁷ Görünüşe göre Gabinius bu yeni sistemi Yahudiye'ye uygulamak için Senatusun onayını almamıştır.¹¹¹⁸

Bahse konu düzenlemelerin zamanlaması ile II. Aleksandros'un annesinin Gabinius ile görüşmesi yaklaşık olarak aynı döneme isabet etmektedir. Bu durumda düzenlemenin, Iosephos'un bildirdiği gibi, bu kadının talepleri doğrultusunda veya en azından onun etkisiyle gerçekleştirildiği düşüncesindeyiz. Gabinius ile gerçekleşen bu görüşmenin aynı zamanda II. Aleksandros'u durdurmak anlamına geldiğini de gözlerden kaçırmamak gerekmektedir. Zira eşi II. Aristoboulos ve diğer çocukları hâlâ Roma esaretindedir. II. Aleksandros'un mevcut faaliyetlerini sürdürmesi halinde, esirlerin misilleme aracı olarak kullanılmaları ihtimaller dâhilindedir. Bu sebeple devreye giren annesi II. Aleksandros'u da isyankâr faaliyetlerinden uzaklaştırmış olmalıdır.¹¹¹⁹ Gabinius'un bu düzenlemelerinin bir diğer sebebinin Roma sisteminin başarısızlığı olma ihtimali de akla gelmektedir. Zira Roma Devleti, II. Hyrkanos'u baş kohen atayarak dini etkiye sahip bir yerel işbirlikçi aracılığıyla Yahudileri kontrol altında tutabileceğini düşünmüştür. Ancak II. Aleksandros'un gördüğü destek bir yönüyle ahalinin dinden ziyade milliyetçi duygularla hareket ettiğini göstermektedir.¹¹²⁰ II. Aleksandros'un Aleksandreion kuşatması sırasında yaptığı teklif ve akıbeti hakkında ise kaynaklarda bir bilgi sunulmamaktadır. Ancak tarihi seyir ve sonraki faaliyetleri onun hâlâ hayatta olduğunu göstermektedir. Onun da annesinin devreye girmesiyle bağışlandığı düşüncesindeyiz. Ayrıca kadının bu müdahalesi neticesinde Gabinius, esir bulunan diğer çocuklarının özgürlüğü veya güvenliği konusunda da teminat vermiş de olmalıdır.¹¹²¹ II. Aleksandros'un Yahudiye'ye dönüşü ve bahsi geçen faaliyetleri Roma Devleti'nin Yahudiler üzerinde tam otorite kuramadığını göstermektedir. II. Aleksandros'un Roma'dan Yahudiye'ye muhtemelen kara yoluyla tespit edilemeden ve yakalanamadan geri dönmesi ve ayrıca Yahudiye'de çok sayıda taraftar edinerek faaliyetlere girişebilmesi, Yahudi ahalinin hâlâ hanedanlığa itibar ettiğini göstermektedir.¹¹²²

¹¹¹⁷ Smallwood, Gabinius'un oluşturduğu bu yerel yönetim merkezlerinin kaynaklarda tekrar anılmamasına dikkat çekerek kısa ömürlü olduklarını söylemektedir. Hatta bu düzenlemenin Gabinius'un idari dönemi ile sınırlı ve özel bir durum karşısında alınmış geçici bir tedbir (ad hoc) olduğunu ve ayrıca Senatus tarafından resmileştirilmediğini belirtmektedir (Smallwood, 1976, s. 32 – 33).

¹¹¹⁸ Sharon, 2017, s. 102.

¹¹¹⁹ Smallwood, 1976, s. 31.

¹¹²⁰ Atkinson, 2016, s. 159.

¹¹²¹ Smallwood, 1976, s. 31.

¹¹²² Atkinson, 2016, s. 158.

4.2.2. II. Aristoboulos'un Faaliyetleri

Haşmonayim Devleti'nin bağımsızlığını kaybetmesinin ardından Roma hâkimiyeti altına giren Yahudiye'de faaliyet gösteren hanedanlık üyesi isimlerden bir diğeri devrik ve esir lider II. Aristoboulos'tur. Tahmin edilebileceği üzere onun girişimleri de Roma hâkimiyeti aleyhindedir. II. Aleksandros'un faaliyetlerinin kısmen sona erdirilmesi ve Yahudiye idaresinin beş farklı merkezde oluşturulan beş konseye emanet edilmesinin ardından, II. Aristoboulos önderliğinde Haşmonayim Devletini yeniden ihya etmek isteyen bir kalkışma daha gerçekleşmiştir. Gnaeus Pompeius tarafından esir alınarak Roma'ya götürülen devrik lider II. Aristoboulos ve küçük oğlu Antigonos, MÖ 56 yılında Roma'dan ayrılmayı başarmış ve Yahudiye'ye dönmüştür. II. Aristoboulos, Yahudiye'de oldukça iyi karşılanmış ve Yahudi general Pitholaus'un¹¹²³ askeri desteğine de sahip olmuştur.¹¹²⁴ Bu sırada Gabinius'un Syria'daki görevi ve II. Hyrkanos'un baş kohenliği devam etmektedir.

Kaybettiği hakimiyetini yeniden tesis etmek adına faaliyetlere girişen II. Aristoboulos, bölgede edindiği destekle, öncelikli olarak Gabinius tarafından henüz yerle bir edilmiş olan Aleksandreion Kalesi'ni yeniden imar etmiştir.¹¹²⁵ Anlaşılan o ki, bu müstahkem mevkiyi mücadelesinin merkezi olarak kullanacaktır. Onun bu ve benzeri girişimleri üzerine Gabinius, Sisenna, Antonius ve Servilius / Servianus adlı kumandanlarını II. Aristoboulos'un faaliyetlerini engellemek ve bu suretle Yahudiye üzerinde Roma hâkimiyetinin istikrarını tesis etmekle görevlendirmiştir. II. Aristoboulos'un Yahudiye'de faaliyetlerde bulunduğunu öğrenen bölge ahalisi ise onun eski şöhretine ve Haşmonayim Devleti'nin yeniden ihyası ihtimaline inanarak onun etrafında daha büyük sayılarla toplanmaya başlamıştır. Bu gelişme II. Aristoboulos'un gücünü daha da artırmış ve Aleksandreion'un ardından bu defa Makhaerus Kalesine bir saldırı hazırlığına koyulmuştur. Hazırlıklar sırasında Pitholaus ve beraberindeki bin kişinin ihanetiyle karşılaşan II. Aristoboulos, hedefinden vazgeçmeyerek ve sekiz bin kişilik bir kuvvetle Makhaerus'a ilerlemiştir. II. Aristoboulos'un bu ilerleyişini

¹¹²³ Pitholaus bir yıl önce, MÖ 57 yılında, Aleksandros'a karşı Roma tarafında hareket eden Yahudi birliklerin kumandanlığını üstlenmişti. Bu icraatının ardından Hierousalem'de idari bir görev de almıştır (Smallwood, 1976, s. 349. Bu noktada bir önce isyanına karşı mücadele ettiği Aleksandros'un, babası Aristoboulos'u desteklemesi dikkat çekicidir.

¹¹²⁴ Smallwood, 1976, s. 34.

¹¹²⁵ Allegro, 2015, s. 138.

engellemek isteyen Roma kuvvetlerinin de harekete geçmesiyle taraflar arasında büyük bir muharebe yaşanmıştır. Mücadele, II. Aristoboulos'un hezimetıyla sonuçlanmıştır. Mağlup olarak dağılan II. Aristoboulos kuvvetlerinin, savaş sonrasında katledilenlerin de dâhil olacağı şekilde, kayıp sayısı kaynaklara göre beş bin kişidir. II. Aristoboulos, mağlubiyete rağmen yaklaşık bin kişilik bir kuvvetle Makhaerus'a sığınmayı başarmıştır. Elbette bu durum neticesinde Roma kuvvetleri bu defa Makhaerus Kalesi'ni kuşatma altına almıştır. II. Aristoboulos, bu kuşatmaya da yalnızca iki gün direnebilmiş ve giriştiği çarpışmalarda çok sayıda yara almıştır. Netice itibariyle başarısız bir kalkışma yürüten II. Aristoboulos, oğlu Antigonos ile beraber, bu defa Gabinius tarafından esir edilmiş ve zincire vurulduktan sonra tekrar Roma'ya gönderilmiştir.¹¹²⁶

Aile üyeleri, yeni Roma esaretinde farklı bir muameleyle karşılaşmıştır. Antigonos, iki kız kardeşi ve annesi ile birlikte, Gabinius'un önerisi ve Roma Senatusu'nun kararı ile serbest bırakılmıştır. Ancak Hierousalem'e dönmelerine izin verilmemiş ve Aşkelon'da kontrollü ikamet ettirilmiştir.¹¹²⁷ Gabinius önerisiyle gerçekleşen bu icraatın ve politika değişikliğinin sebebi yüksek ihtimalle kendisinin daha önce bahsedilen II. Aristoboulos'un eşi ile yaptığı antlaşmadır. Antlaşmaya göre o, ilk isyan sırasında gerçekleşen görüşmede, kalelerin kendisine teslim edilmesi halinde aile üyelerinin serbest bırakılacağına dâir söz vermiştir.¹¹²⁸ Görüldüğü üzere Roma yönetimi yerel manada Haşmonayim Hanedanlığı'nın etkisini hâlâ kabul etmektedir. Ayrıca II. Aristoboulos'un isyanı açıkça göstermektedir ki, Yahudilerin güvenilir bir peygamber gelene kadar meşru idareci ailesi konumunda bulunan Haşmonayim Hanedanlığı, yerel halk tarafından hâlâ itibar görmektedir. Gabinius, bu durumun farkında olması sebebiyle yerel ilişkilerini hanedan üzerinden yürütme amacındadır.

4.2.3. II. Aleksandros'un Yeni İsyanı

II. Aristoboulos meselesinin çözüme kavuşmasının ardından Gabinius, MÖ 55 yılının başlarında Euphrates'i aşarak Parthlara karşı bir harekâta girişmiş ve ardından Mısır'a yönelmiştir.¹¹²⁹ Bu harekât kapsamında oluşturulan ordu Idumaealı I. Antipatros

¹¹²⁶ Ios. **ant. Iud.** XIV, 6, 1; Ios. **bell. Iud.** I, 8, 6.

¹¹²⁷ Smallwood, 1976, s. 34.

¹¹²⁸ Sharon, 2017, s. 106.

¹¹²⁹ Gabinius'un Mısır harekâtındaki ana amacı, Gnaeus Pompeius'un talimatlarıyla, devrik kral XI. Ptolemaios Auletes'i on bin talanton karşılığında yeniden Ptolemaios Devleti tahtına çıkarmaktır (Smallwood, 1976, s. 34).

tarafından, II. Hyrkanos'un bilgisi ve izni dâhilinde, Yahudiye kaynaklarından takviye edilmiştir. Idumaealı I. Antipatros ayrıca Mısır'a geçiş noktasında bulunan Pelusium bölgesi Yahudilerinin de Gabinius'u desteklemesi hususunda bazı girişimlerde bulunmuştur. Bu dönemde Gabinius'un odak noktası Syria ve Yahudiye'den oldukça uzaklaşmış durumdadır ve II. Hyrkanos ve Idumaealı I. Antipatros'un Roma yönetimi ile iyi ilişkileri sürmektedir. Ancak Gabinius Mısır'dan Syria'ya geri döndüğünde, bölgede çok sayıda problem ve isyanla karşılaşmış, adeta kurmak için yoğun çaba gösterdiği Roma istikrarının yokluğunda alt üst olduğunu görmüştür. Bu isyanlardan biri de Yahudiye'de yaşanmaktadır. Gabinius'un dikkatinin ve gücünün başka bir yöne çevrilmesinden istifade eden ve MÖ 56 yılında babasının çıkardığı isyan sırasında gözükmeyen II. Aleksandros, tekrar Haşmonayim Devleti'ni ihya etme amacına hizmet eden faaliyetlerde bulunmaya başlamış ve faaliyetleri neticesinde yerel Yahudi ahaliden çok sayıda taraftar edinmeyi başarmıştır.¹¹³⁰ II. Aleksandros bu dönemde yerelde Yahudiye'de, genelde ise Syria'da birtakım harekâtlara girişmiş ve karşılaştığı Roma lejyonerlerinin tamamını katletmekten çekinmemiştir. Ardından Gerizm Dağı'nı kuşatarak bu müstahkem mevkiyi merkez edinmiştir.¹¹³¹

Gabinius, Mısır dönüşü Syria'da karşılaştığı istikrarsız duruma derhal müdahalede bulunmuştur. Bu kapsamda, II. Aleksandros ile mücadele etme görevini Idumaealı I. Antipatros'a vermiştir. Esasen kendisi de bir Yahudi olan Antipatros bu mensubiyetinden istifadeyle, II. Aleksandros ve beraberindeki isyancılarla doğrudan bir silahlı mücadeleye girişmek yerine onları sağduyuya davet etmiştir. Ancak bu girişim, kaynaklara göre himayesinde otuz bin kişilik silahlı kuvvet bulunduran II. Aleksandros'un tüm teklifleri reddetmesiyle başarısızlığa uğramıştır.¹¹³² Bir uzlaşma noktasında buluşulamaması sonucunda silahlı müdahale kaçınılmaz hale gelmiş ve Tabor Dağı civarında gerçekleşen savaşta Roma kuvvetleri kesin bir galibiyet elde etmiştir. II. Aleksandros'un burada on bin kayıp verdiği belirtilmektedir.¹¹³³ İlginç şekilde, başarısızlığa uğrayan bu isyanından sonra da II. Aleksandros ölüm cezasına çarptırılmamıştır. Ancak sonraki altı yıl boyunca

¹¹³⁰ Ios. **ant. Iud.** XIV, 6, 2; Ios. **bell. Iud.** I, 8, 7.

¹¹³¹ Ios. **ant. Iud.** XIV, 6, 2.

¹¹³² Ios. **ant. Iud.** XIV, 6, 3. Burada verilen otuz bin sayısı oldukça abartılı bir rakamdır. Ancak bu sayıyla II. Aleksandros'un mevcut isyanında, daha önceki isyana göre daha fazla kuvvete sahip olduğu vurgulanmak istenmektedir (Sharon, 2017, s. 107).

¹¹³³ Ios. **ant. Iud.** XIV, 6, 3; Ios. **bell. Iud.** I, 8, 7.

bir faaliyeti görülememektedir.¹¹³⁴ Bu durum onun ciddi şekilde cezalandırıldığı veya esaret altına alındığı düşüncesini doğurmaktadır.

II. Aleksandros'un çıkarmış olduğu ve başarısızlığa uğrayan bu ikinci isyan mahiyeti itibariyle ayrıca önemlidir. Zira bu isyan, Gabinius'un Yahudi muhalefetini etkisizleştirmek adına gerçekleştirdiği idari düzenlemelerin işlevsiz olduğunu göstermektedir. Ayrıca bölgede Roma hâkimiyetinin tesis edilmesinin ardından, on yıl içerisinde çıkan Haşmonayim kaynaklı üçüncü isyandır. Sonu gelmeyen isyanlar, Romalıların, genelde Yahudileri özelde ise Haşmonayim Ailesini isyankâr, yabancı idareye karşı nefret dolu ve uyumsuz kimseler olarak görmesine yol açmıştır. Bu durumun doğal neticesi olarak ise Roma Devleti nezdinde Syria idarecileri, bölgede istikrarı sağlayacak Haşmonayim Hanedanlığı'na alternatif yerel işbirlikçilere yönelecektir. II. Aleksandros'un isyanını bastırmak üzere bir Roma kumandanı yerine Idumaealı I. Antipatros'un görevlendirilmesi bu zihniyet değişiminin bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

4.3. Roma Devleti'nin Doğu Politikaları ve Haşmonayim Hanedanlığı

II. Aleksandros'un son isyanının bastırılmasının ardından bölgede uzunca bir süre Haşmonayim Hanedanlığı kaynaklı bir rahatsızlık yaşanmamıştır. Bu ara dönemde hanedanlık tarihi, Roma eksenli ve Romalı görevlilerin faaliyetlerine iştirak eden işbirlikçi hanedanlık üyelerinin girişimlerinden ibarettir.

4.3.1. Roma Devleti'nin Syria İdarecileri ve Haşmonayim Hanedanlığı

MÖ 57 – 54 yıllarının Roma'nın Syria idarecisi Gabinius, II. Aleksandros'un isyanının bastırılmasının hemen ardından Hierousalem'e gelerek Tabor muharebesinde büyük fayda gösteren Idumaealı I. Antipatros'un tavsiyeleri doğrultusunda çeşitli düzenlemelerde bulunmuştur.¹¹³⁵ Zira o ve II. Hyrkanos, hem Mısır harekâtında hem de II. Aleksandros'un son isyanı sırasında güvenilir ve Roma Devleti'ne sadık kişiler olduklarını kanıtlamıştır. Idumaealı I. Antipatros'un bahse konu tavsiyeleri doğrultusunda Gabinius'un daha önce gerçekleştirdiği bölgeyi beş idari birime ayırma uygulaması geçerliliğini yitirmiştir. Bu vesileyle Hierousalem'in tüm Yahudiye

¹¹³⁴ Smallwood, 1976, s. 34.

¹¹³⁵ Ios. **ant. Iud.** XIV, 6, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 8, 7.

üzerindeki idari etkinliği yeniden tesis edilmiş olmaktadır. Şu durumda baş kohenlik makamında bulunan II. Hyrkanos tüm Yahudiye üzerinde etnarkhos unvanı hariç olacak şekilde dini yetkilerine kavuşmuştur.¹¹³⁶ Gabinius son idari düzenlemelerinin ardından Nabataealılar üzerine başarılı bir harekât gerçekleştirmiş ve MÖ 54 yılında görev süresinin dolmasıyla Syria'dan ayrılmıştır.¹¹³⁷ Aynı yıl onun yerine Syria idarecisi olarak Markus Licinius Crassus atanmıştır.¹¹³⁸

MÖ 54 – 53 yılları arasında Syria idareciliği görevinde bulunan ve aynı zamanda bir Triumvir olan Markus Licinius Crassus'un bu göreve atanması Roma'da oldukça büyük tartışmalara yol açmıştır.¹¹³⁹ Crassus'un esas hedefi doğrudan Parthlar üzerine harekete geçmektir. Ancak kış mevsimi sebebiyle MÖ 54 yılını MÖ 53 yılına bağlayan dönemi Syria'da geçirmiştir. Bu konaklama sırasında bölge kentlerinde, Yahudiye ve Hierousalem'in de etkilendiği, bir sayım yaptırmıştır. Kaynaklar sayım sırasında Crassus'un Parth Seferini finanse etmek amacıyla Hierousalem'de bulunan Bet ha-Mikdaş'ta, bir yağma gerçekleştirdiğini bildirmektedir.¹¹⁴⁰ Bu yağma sırasında altı bin talantonun yanında altından dövülmüş yekpare ve üç yüz mina ağırlığında bir kiris Bet ha-Mikdaş'ta bulunan kutsal hazinenin muhafızlığı görevini yürüten Eleazar adlı bir kohen tarafından kendisine teslim edilmiştir. Bet ha-Mikdaş hazinelerinden sorumlu tutulan bir kohenin bu davranışı tek başına değerlendirildiğinde alçakça bir ihanet gibi gözükmemektedir. Ancak esasta Eleazar, Crassus'un açgözlülüğünü tatmin etmek ve bu sayede içerideki tüm değerli süslemeleri almasını önlemek adına, saf altından gibi gözükse ancak aslında sadece altın kaplama olan bu kirisini kendisine teslim etmiştir.

¹¹³⁶ Smallwood, 1976, s. 35.

¹¹³⁷ Ios. **ant. Iud.** XIV, 6, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 8, 7.

¹¹³⁸ App. **civ.** V, 10; Plut. **Pomp.** 52; Plut. **Crass.** 15.

¹¹³⁹ Onun bu göreve gelişindeki ana amaç Roma idaresinde daha fazla etki edebilmektir. Bölgedeki hedefi ise uzun süredir Roma gündemini meşgul eden Parthlar üzerine başarılı sefer gerçekleştirerek itibarını artırmak ve I. Triumvirlikteki (MÖ 63 – 53) koalisyon ortakları Gnaeus Pompeius ve Iulius Caesar ile rekabet edebilecek hale gelmektir. Zira Pompeius büyük ve saygın isminin yanında VI. Mithridates'e karşı kazandığı galibiyet ve Pontos Devleti meselesine son vermesiyle büyük bir üne kavuşmuştur. Caesar ise özellikle Galya'da Kelt savaşlarında kazandığı zaferlerle oldukça itibar kazanmıştı. Koalisyonun diğer bir ortağı olan Crassus ise servete sahip olmakla beraber, savaş alanlarında kazanmış olduğu bir başarıya ve üne sahip değildir. Kendisinin de en az koalisyon ortakları kadar müktedir olduğunu kanıtlama amacıyla olan Crassus, Parthlar üzerinde kazanacağı zaferle popülaritesini artırma hedefindedir. Zira bahse konu dönemde askeri alanda kazanılan zaferler ve şöret Roma'da iktidara gelmenin en kestirme yoludur. Bu hedef doğrultusunda hareket eden Crassus MÖ 55 yılında Lex Trabonia ile Syria idaresine atanmıştır. I. Triumvirlik ve Crassus'un Syria idareciliği hususunda detaylı bilgi için bkz. Kurt, Mehmet, "Marcus Licinius Crassus (M.Ö. 112 – 53)'un Suriye Valiliği ve Bölgesel Güçler", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2015, 33, s. 153 – 154.

¹¹⁴⁰ Oros. VI, 13; Kurt, 2015, s. 157; Atkinson, 2016, s. 160.

Ancak Eleazar bu girişiminde başarısız olmuştur. Zira başlangıçta sadece giriş ile yetineceğini ve diğer hazinelere el sürmeyeceğini belirten Crassus, daha sonra Bet ha-Mikdaş'ta bulunan maddi değere sahip her şeyi yağmalamıştır.¹¹⁴¹

Yağmanın ve kış mevsiminin ardından Crassus, ana hedefi konumunda bulunan Parthia'ya ilerlemiştir. Onun Bet ha-Mikdaş'ta gerçekleştirdiği son icraatı, bir kısmı Roma Devleti'ne sempatiyle yaklaşan Yahudi ahalinin büyük çoğunluğunun Roma karşıtı hale gelmesi sonucunu doğurmuş ve Yahudiye Yahudileri zihnen bir isyana hazır hale gelmiştir. Ancak bu defa da ortada isyana liderlik edecek bir Haşmonayim Hanedanı varisi bulunmamaktadır. Bu noktada daha önce II. Aristoboulos'un isyanı sırasında varlığından bahsedilen Pitholaus öne çıkmıştır. Goodman, onun II. Aristoboulos tarafından atanmış bir general olduğu düşüncesindedir.¹¹⁴² MÖ 53 yılında Galilaea ahalisini etrafında toplayan Pitholaus, bölgede Roma karşıtı yeni bir isyan çıkarmıştır.¹¹⁴³ Pitholaus'un isyanı devam ettiği sırada, Syria idarecisi Crassus, Karrhai'de gerçekleşen savaşta Parthlar karşısında mağlup olmuş ve öldürülmüştür.¹¹⁴⁴

Crassus'un MÖ 53 yılındaki ölümünün ardından quaestoru Gaius Cassius Longinus, Parthia'dan Syria'ya dönmeyi başarmış ve ilerleyen Parth istilasına direnmeye devam etmiştir.¹¹⁴⁵ Syria idareciliği görevine MÖ 53 – 51 yıllarını kapsayacak şekilde atanmıştır.¹¹⁴⁶ Bu dönemde de II. Hyrkanos, baş kohenlik görevine devam etmektedir. Gaius Cassius Longinus'un da görev süresi dâhilindeki odak noktası Parth meselesidir.¹¹⁴⁷ Elbette Parthlara karşı giriştiği faaliyetler ve Syria idareciliği görevi çerçevesinde Tyre, Yahudiye ve Tarichaea bölgeleriyle de temasları olmuştur.¹¹⁴⁸ Bu kapsamda, MÖ 53 yılında isyan etmiş olan Pitholaus'un isyanını bastırdığı ve isyana karışan, abartılı rakamlara göre, otuz bin Yahudiyi esir ve köle statüsüne aldıktan sonra Pitholaus'u idam ettirdiği bilinmektedir. Gaius Cassius Longinus bu faaliyetleri sırasında

¹¹⁴¹ Ios. **ant. Iud.** XIV, 7, 1.

¹¹⁴² Goodman, Martin, **The Ruling Class of Judea**, Cambridge University Press, Cambridge 1987, s. 47.

¹¹⁴³ Smallwood, 1976, s. 36.

¹¹⁴⁴ Plut. **Crass.** 31; Ios. ant. Iud. XIV, 7, 3; Ios. **bell. Iud.** I, 8, 8; App. **civ.** V, 10.

¹¹⁴⁵ Allegro, 2015, s. 141.

¹¹⁴⁶ Smallwood, 1976, s. 36.

¹¹⁴⁷ Ios. **ant. Iud.** XIV, 7, 3. Bu meseleye karşı başarılı icraatlarda bulunan Longinus MÖ 51 yılında Antiokheia'yı tehdit eden Parth işgalini püskürtmeyi başarmıştır (Atkinson, 2016, s. 161).

¹¹⁴⁸ Ios. **ant. Iud.** XIV, 7, 3.

büyük ölçüde Idumaealı I. Antipatros'tan istifade etmiştir.¹¹⁴⁹ Pitholaus'un henüz bastırılan isyanı, Yahudiye'de nispeten kısa vadede Roma yönetimine karşı çıkan dördüncü isyan konumundadır. II. Aleksandros'un çıkardığı üçüncü isyanın ardından bölgede Roma idaresiyle uyumlu hareket edecek alternatifler arayan Roma'nın, son isyanda Idumaealı I. Antipatros'a yakınlaşması ve onun tavsiyelerini alması doğal bir sonuç olarak gözükmemektedir. Cassius Longinus Yahudiye'de giriştiği bu kısıtlı faaliyetlerin ardından tekrar ana mücadelesi olan Parth meselesiyle ilgilenmek üzere Euphrates'e doğru ilerleyerek bölgeden ayrılmıştır. MÖ 57 – 51 yılları aralığını kapsayan bu ara dönemde görevde bulunan üç Roma idarecisi de bir Haşmonayim Hanedanlığı üyesi olan II. Hyrkanos'un baş kohenlik makamına müdahale etmemiştir. Ancak anlaşılır o ki bu makamın etkisi bahse konu dönemde sadece dini yetkilerle kısıtlı kalmıştır. İdari meselelerde Roma'nın Syria idarecileri ile irtibata geçen, yardım ve tavsiyelerine başvuru alan kişi Idumaealı I. Antipatros'tur.¹¹⁵⁰ Ayrıca muhalif konumda bulunan Haşmonayim Hanedanlığı üyelerinin bir faaliyeti de görülmemektedir. Yaşanan gelişmeler, Idumaealı I. Antipatros'un bölgedeki etki ve itibarını oldukça artırdığını ve Roma devleti için kullanışlı bir müttefik haline geldiğini göstermektedir ki bu durum Yahudiye özelinde yaşanacak yerel bir çıkar çatışmasının habercisidir.

4.3.2. Roma İç Savaşı ve Haşmonayim Hanedanlığı

MÖ 53 yılında Crassus'un ölümüyle I. Triumvirlik neticelenmiştir.¹¹⁵¹ Koalisyonun diğer üyeleri Gnaeus Pompeius ile Iulius Caesar ise Roma Devleti üzerinde şahsi hâkimiyetlerini oluşturmaya yönelik faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu girişimler bir İç Savaş'ın başlamasıyla neticelenmiştir.¹¹⁵² Roma Devleti içerisinde yaşanan bu çalkantılı

¹¹⁴⁹ Ios. **ant. Iud.** XIV, 7, 3; Ios. **bell. Iud.** I, 8, 9. Atkinson, Pitholaus'un, II. Aristoboulos taraftarlarını topladığını ve Galilaea civarında detayları tam belli olmayan bir isyan çıkardığını düşünmektedir. Bu kısımda Pitholaus'un çıkardığı isyan, otuz bin Yahudinin ise onu desteklemesi sebebiyle Antipatros'un önerileri doğrultusunda katledildiği belirtilmektedir (Atkinson 2016, s. 161 – 162).

¹¹⁵⁰ Ios. **ant. Iud.** XIV, 7, 3.

¹¹⁵¹ Sharon, 2017, s. 113.

¹¹⁵² Iulius Caesar'ın MÖ 49 yılında aldığı Rubikon Nehri'ni geçme kararı, Gnaeus Pompeius ile arasında bir iç savaşın başlamasına yol açmıştır. Bu gelişme ve sonrasında yaşananlar, Haşmonayim Devleti'nin yeniden ihya edilmesi düşüncesini fiilen sona erdirmiştir. Zira İç Savaşın çoğu çatışması Orta Doğu'da cereyan etmiş ve Yahudiye doğrudan etkilemiştir. Bu hadiseden bir yıl sonra MÖ 48 yılında taraflar Yunanistan'ın Pharsalia bölgesinde bir savaşa tutuşmuş ve galip gelen Iulius Caesar üstünlüğü elde etmeyi başarmıştır (Lears, 1966, s. 145).

ve tarihi dönemden Haşmonayim Hanedanlığı ve Yahudiye de kaçınılmaz şekilde etkilenmiştir.

MÖ 9 Ağustos 48 yılında Pharsalia'da gerçekleşen savaşın ardından Avrupa'da destek bulma ümidi tükenen Gnaeus Pompeius, Orta Doğu'ya yönelmiş ve bu kapsamda bölgeden askeri kuvvet toplamak amacıyla müttefiki II. Hyrkanos'dan istifade etmeye karar vermiştir.¹¹⁵³ Gnaeus Pompeius'un bu girişimine karşılık Roma'da hâkimiyetini kurmayı başarmış olan Iulius Caesar ise daha önce Yahudiye'de giriştiği isyan faaliyetleri sebebiyle Roma'da esir bulunan ve bir Haşmonayim Hanedanlığı üyesi olan II. Aristoboulos'u serbest bırakmıştır. II. Aristoboulos'un görevi, emrine verilen iki lejyon ile Syria'ya girmek ve bölgenin önemli şahsiyetlerinden biri olarak kendisi ve Iulius Caesar lehine faaliyetlerde bulunmaktır.¹¹⁵⁴ Ancak II. Aristoboulos kendisini oldukça umutlandıran bu görevin ayrıcalıklarından faydalanamamıştır. Zira bu sırada Iulius Caesar ile bir mücadele içerisinde bulunan Gnaeus Pompeius'un taraftarları ve MÖ 49 – 48 yılları arasında Syria idareciliği görevinde bulunan kayınpederi Q. Metellius Scipio, II. Aristoboulos'u güzergâh üzerinde zehirlemek suretiyle katletmiştir.¹¹⁵⁵ Iosephos'un bildirdiğine göre, II. Aristoboulos'un cenazesi, bozulmasını önlemek adına, Iulius Caesar destekçileri tarafından bal ile mumyalanmış ve ardından Markus Antonius tarafından Yahudiye'ye gönderilerek kraliyet mezarlığına gömülmüştür.¹¹⁵⁶ II. Aristoboulos oğlu II. Aleksandros da aynı dönemde, babasına verilen görevin kendisine tevdi edilebileceği şüphesiyle, Gnaeus Pompeius'un emriyle Syria idarecisi Q. Metellius Scipio tarafından Antiokheia'da başı kesilmek suretiyle öldürülmüştür.¹¹⁵⁷ Gabinius döneminde Aşkelon'da ikamete zorlanan II. Antigonos, babasının ve kardeşini ölümü üzerine, benzer bir hadisenin kendi başına geleceği endişesine kapılmıştır. Bu sebeple Aşkelon'dan ayrılarak Libanus Dağı civarında bulunan Chalcis bölgesi idarecisi Ptolemaios Menneus'un himayesine sığınmıştır.¹¹⁵⁸ Ancak bu gelişme, II. Antigonos'un Roma iç

¹¹⁵³ Atkinson, 2016, s. 162.

¹¹⁵⁴ Ios. **ant. Iud.** XIV, 7, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 9, 1.

¹¹⁵⁵ Smallwood, 1976, s. 36; Sharon, 2017, s. 114.

¹¹⁵⁶ Ios. **ant. Iud.** XIV, 7, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 9, 1. Bahsi geçen kraliyet mezarlığının konumu hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak kastedilen yerin, Modein'de bulunan ata mezarlığı olması ihtimali oldukça yüksektir.

¹¹⁵⁷ Ios. **ant. Iud.** XIV, 7, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 9, 2.

¹¹⁵⁸ Ptolemaios Mennaesus bu amaçla oğlu Philpon'u Aşkelon'a göndermiş ve burada ikamet etmekte olan II. Aristoboulos'un eşinden II. Antigonos ile beraber kızlarını da almıştır. Kızlardan Aleksandra isimli olanı

savaşı süresince hiçbir varlık gösterememesine yol açmıştır. Diğer bir deyişle II. Antigonos, Iulius Caesar tarafında yer alma fırsatını kaçırmıştır.¹¹⁵⁹

İç Savaşın başlangıcı itibariyle doğal birer Gnaeus Pompeius taraftarı konumunda olan II. Hyrkanos ve Idumaealı I. Antipatros ise mücadele kapsamında Mısır'a çıkan Gnaeus Pompeius'un, Ptolemaios Devleti kralı XII. Ptolemaios tarafından öldürülmesi ve Iulius Caesar'ın cenazeyi teslim almak üzere Mısır'a bir harekât düzenlemesiyle konumlarını derhal değiştirmiş ve Iulius Caesar'ın rızasını kazanmayı başarmıştır.¹¹⁶⁰ Zira Iulius Caesar da Mısır harekâtı sırasında XIII. Ptolemaios'un mukavemetiyle karşılaşmıştır.¹¹⁶¹ Bölgede gerçekleştireceği faaliyetler kapsamında Pelusium üzerinden ilerleyişine devam etmekte zorlanması sebebiyle Aşkelon bölgesinde konaklamıştır. Bu sırada baş kohen konumunda bulunan II. Hyrkanos'un emriyle Idumaealı I. Antipatros üç bin kişilik silahlı bir Yahudi birlikle Iulius Caesar'a katılmıştır. Arabia liderlerinin ve Pergamonlu Mithridates'in de yardımlarıyla nihayetinde Pelusium kuşatılmıştır. Eline geçen tarihi fırsatı iyi değerlendiren Idumaealı I. Antipatros burada kendisini göstermiş ve Pelusium surlarının bir kısmını ilk yıkan kişi olmuştur. Ayrıca daha sonra güzergâh üzerinde yer alan Onion adlı bölgede bulunan Mısır Yahudilerinin oluşturduğu engel de Idumaealı I. Antipatros'un girişimleri ve II. Hyrkanos'un Yahudilere hitaben yazdığı rivayet edilen, Iulius Caesar'a her türlü kolaylığın sağlanması gerektiğini bildiren ferman aracılığıyla aşılmıştır. Benzer bir yöntem, Memphis bölgesi Yahudileri üzerinde de uygulanmış ve tesirli olmuştur. Artık Idumaealı I. Antipatros ve Yahudi kuvvetleri ile beraber Pergamonlu Mithridates Mısır'a girmiş olmaktadır. Mısır'da tüm Delta üzerinde ilerlemeye başlayan müttefiklerden Pergamonlu Mithridates karşılaştıkları zorlu bir mücadelede Idumaealı I. Antipatros ve Yahudi birlikler tarafından kurtarılmıştır. Idumaealı I. Antipatros'un bu başarılı girişimleri Pergamonlu Mithridates tarafından Iulius Caesar'a bildirilmiştir. Faaliyetleriyle büyük takdir kazanan I. Antipatros, Mısır'da

oğlu Philippon ile evlendirmiştir. Ancak sonrasında oğlu Philippon'u öldürerek, Aleksandra ile kendisi evlenmiş ve diğer kardeşleri himaye etmeyi sürdürmüştür (Ios. **ant. Iud.** XIV, 7, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 9, 29.¹¹⁵⁹ Smallwood, 1976, s. 36.

¹¹⁶⁰ Learsı, 1966, s. 147; Tekin, 2016, s. 217.

¹¹⁶¹ Iulius Caesar, beklenmedik XIII. Ptolemaios saldırısı karşısında çok zor anlar yaşamış ve saldırıdan o sırada Pergamon'da bulunan VI. Mithridates oğlu Mithridates'in yardımıyla kurtulabilmiştir. Sonrasında ise VII. Kleopatra ile bir münasebet kurarak onun Ptolemaios Devleti tahtına çıkmasını sağlamıştır (Tekin, 2016, s. 217).

yürütülen harekâtın tamamında Iulius Caesar'ın ordusunda bulundurularak çok sayıda tehlikeli görevin üstesinden gelmeyi başarmıştır.¹¹⁶²

Tarihçi Iosephos, Iulius Caesar'ın Mısır harekâtı sırasında Yahudiye Yahudilerinin ve I. Antipatros'un ona sunduğu desteği biraz da abartarak bu ifadelerle anlatmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki, konu ile ilgili farklı bilgiler de mevcuttur. Zira Strabon, Aisinius'tan naklen, Pergamonlu Mithridates'in Mısır'da faaliyet gösterdiği sırada beraberinde Yahudilerin baş koheni II. Hyrkanos'un da bulunduğu iddiasındadır. Strabon, başka bir bahiste bu defa Hysicrates'ten naklen, Pergamonlu Mithridates'in Mısır'a başlangıçta yalnız gittiğini, Aşkelon'da iken Idumaealı I. Antipatros'u davet ettiğini, bu davete üç bin Yahudi ile beraber icabet edildiğini ve Syria'nın diğer idarecilerinin de kendisi ile beraber Pergamonlu Mithridates'e katılmaları için teşviklerde bulunduğunu söylemektedir. Ayrıca Yahudi baş koheni II. Hyrkanos'un bu sefer sırasında Mısır'da bulunduğunu eklemektedir.¹¹⁶³

Gnaeus Pompeius'un ölümü ve Iulius Caesar'ın hâkimiyetini güçlendirmesiyle neticelenen Roma iç savaşı görüldüğü üzere Haşmonayim Hanedanlığını derinden etkilemiştir. Bu iç mücadele kapsamında Haşmonayim Hanedanlığı üyelerinden II. Aristoboulos ile II. Aleksandros hayatını kaybetmiştir. II. Antigonos ise pasif bir konum alarak hayatta kalmayı başarmıştır. İç savaş başladığı sırada ve iç savaş süresince baş kohenlik makamında bulunmaya devam eden II. Hyrkanos, Iulius Caesar'ın Mısır harekâtında bizzat yer aldığı tartışmalı olsa da önce Gnaeus Pompeius ardından Iulius Caesar tarafında yer alarak bu dönemi badiresiz atlatmayı başarmıştır. İç savaş kapsamında Iulius Caesar namına oldukça başarılı girişimlerde bulunan ve Yahudiye üzerindeki etkisi bir süredir artmakta olan Idumaealı I. Antipatros ise son faaliyetleriyle Haşmonayim Hanedanlığı'na alternatif olabilecek bir konuma yükselmiştir.

4.3.3. Iulius Caesar ve Haşmonayim Hanedanlığı

Roma İç Savaşında elde ettiği galibiyetin ardından Iulius Caesar, hâkimiyetini tüm Roma dünyası üzerinde tartışılmaz şekilde tesis edecek faaliyetlere yönelmiştir.¹¹⁶⁴ Bu

¹¹⁶² Ios. **ant. Iud.** XIV, 8, 1 - 2; Ios. **bell. Iud.** I, 9, 3 - 4.

¹¹⁶³ Strabon'dan aktaran Iosephos, Ios. **ant. Iud.** XIV, 8, 3.

¹¹⁶⁴ Mısır harekâtını tamamlayan Iulius Caesar, Bosporos Kralı Parnakes'in Bithynia – Pontos Eyaletini ele geçirme teşebbüsü üzerine, Mısır'dan Kilikia'ya oradan da Küçük Asya'da yer alan Zela (Tokat, Zile) mevkiine ulaşmıştır. MÖ 47 yılında burada gerçekleşen muharebede net bir galibiyet elde etmiştir.

kapsamda giriştiği mücadeleler ve gerçekleştirdiği düzenlemelerden elbette Yahudiye’de payını almış ve Haşmonayim Hanedanlığı’nın konumu tekrar değişikliğe uğramıştır.

Mısır harekâtını tamamlamasının ardından Syria üzerinden Küçük Asya’ya ilerleyen Iulius Caesar, MÖ 47 yılında Yahudiye’ye de bir ziyaret gerçekleştirmiştir.¹¹⁶⁵ Burada Mısır harekâtı sırasında gösterdiği faydalardan ötürü Idumaealı I. Antipatros’u onurlandırarak Roma vatandaşlığı ile ödüllendirmiş, II. Hyrkanos da bazı ihsanlarla şerefendirilmiştir.¹¹⁶⁶ Iulius Caesar bölgede bulunduğu süre dâhilinde bir Haşmonayim Hanedanlığı üyesi olan II. Aristoboulos’un oğlu II. Antigonos ile görüşmeyi de kabul etmiştir.¹¹⁶⁷ Sahip olduğu bu fırsatı iyi değerlendirebilmek amacıyla olan II. Antigonos, öncelikle babası ve kardeşinin Gnaeus Pompeius’un emirleri doğrultusunda katledildiğine vurgu yaparak Iulius Caesar’ın sempatisini kazanmaya çalışmıştır. Ardından haksızlığa uğramış bir ailenin varisi olması hasebiyle kendisine merhametli bir muamelede bulunulmasını talep etmiştir. Ayrıca ailesinin mirası olarak gördüğü Yahudiye’nin, amcası baş kohen II. Hyrkanos ve Idumaealı I. Antipatros tarafından zalimane bir tavırla yönetildiğini belirterek bahsi geçen ikilinin kendisine zarar veren faaliyetlere giriştiği iddiasında da bulunmuştur. Görüşme sırasında Iulius Caesar’ın huzurunda hazır bulunan Idumaealı I. Antipatros, kendisine yöneltilen suçlamalar karşısında savunmada bulunma fırsatına sahip olmuştur. Buna göre o, II. Antigonos ve taraftarlarının isyancı karakterde kişiler olduğunu, Haşmonayim Devleti’ni yeniden ihya etme hevesinde olduklarını ve dolayısıyla Roma idaresi aleyhinde hareket ettiklerini belirtmiştir. Son olarak Iulius Caesar’a, Pompeius eliyle katledilen II. Aristoboulos ile II. Aleksandros’un Romalılara düşman olduklarını belirterek, esasen başlarına gelenleri hak eden kimseler olduğunu savunmuştur.¹¹⁶⁸

Idumaealı I. Antipatros’un savunmasını tamamlamasının ardından Iulius Caesar, Yahudiye’nin akıbeti hususunda aldığı kararı açıklamıştır. Karara göre, II. Hyrkanos’un

Ardından Pompeius taraftarları olarak bilinen kimseleri ortadan kaldırmak için önce MÖ 46 yılında Kuzey Afrika’da yer alan Thapsus mevkiinde sonrasında ise MÖ 45 yılında İspanya’da yer alan Munda mevkiinde giriştiği mücadelelerden başarıyla çıkmıştır. Bu arada MÖ 46 yılında on yıllığına diktatör ilan edilen Iulius Caesar, MÖ 44 yılında bu defa yaşam boyu diktatör seçilmiştir (Tekin, 2016, s. 217).

¹¹⁶⁵ Smallwood, 1976, s. 38; Sharon, 2017, s. 120.

¹¹⁶⁶ Ios. **ant. Iud.** XIV, 8, 2.

¹¹⁶⁷ Sharon, 2017, s. 124.

¹¹⁶⁸ Ios. **ant. Iud.** XIV, 8, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 10, 1 - 2.

baş kohenliği yeniden tasdik edilmiştir.¹¹⁶⁹ O, bu makamla birlikte, daha önce de elinde bulunan, Yahudi Ethnarkos'u unvanına da sahip olabilecek ve bu makam onun miras bırakabileceği şekilde düzenlenecektir. II. Hyrkanos ve ailesine baş kohenliğe dâir Yahudi yasalarının sağladığı tüm yetkileri kullanabilme imtiyazı ile Romalıların dostu ve müttefiki unvanı bahşedilmiştir.¹¹⁷⁰ Ayrıca daha önce MÖ 63 yılında, Gnaeus Pompeius'un kuşatması sırasında yıkılan Hierousalem surlarını yeniden inşa edebilme hakkı da tanınmıştır. Roma vatandaşlığı ile ödüllendirilen ve dolayısıyla tüm vergilerden muaf tutulan Idumaealı I. Antipatros ise, kendisinin belirleyeceği uygun bir makama getirilecektir. Elde ettiği bu imtiyazı menfi çıkarlarına uygun şekilde değerlendiren Idumaealı I. Antipatros, kendisini Yahudiye prokuratoru olarak görevlendirmiştir.¹¹⁷¹ O, bu vesileyle Roma bürokrasisi içerisine dâhil olmuştur.

Iulius Caesar'ın bölgede gerçekleştirdiği kişiler ötesi genel düzenlemelere göre ise Yahudi Meclisi, Yahudilerin yerel meselelerinde yetkili merci olarak kabul edilmiştir. Yahudi ahaliye tanınan dini serbestiye bir müdahalede bulunulmamış ve MÖ 63 yılında düzenlenen haliyle devam etmiştir. Ayrıca Yahudi ahali arasında, dini gerekçeler sebebiyle, rahatsızlık yaratan Roma birliklerine hizmet etme durumu da ortadan kaldırılmıştır.¹¹⁷² MÖ 63 yılında Roma'nın bölgeyi elde etmesiyle yürürlüğe giren vergilerin affedildiğine veya değiştirildiğine dâir bir bilgi bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu düzenlemeler sonrasında da vergiler aynıyle ödenmeye devam ediliyor olmalıdır.¹¹⁷³ Iulius Caesar bölge düzenlemeleri sırasında Yahudiye sınırları ile ilgili de bazı tasarruflarda bulunmuştur. Esdraelon Ovası, Lydda, Ephraim ve Ramathaim, Seleukosların konumu tam belli olmayan bazı eski bölgeleri¹¹⁷⁴ ve Ioppe tekrar Yahudi hâkimiyet sahası içerisine alınmıştır. Zikredilen konumlar arasında belki de en önemlisi Ioppe'dir. Akdeniz kıyısında yer alan bu kent sayesinde Yahudiler tekrar Akdeniz'e açılan bir limana sahip olmuştur.¹¹⁷⁵ Sahip olunan liman aracılığıyla Yahudiler, bölgede tekrar ekonomik ve politik anlamda önemli hale getirmiştir. Ancak Iulius Caesar'ın, tıpkı

¹¹⁶⁹ Ios. **ant. Iud.** XIV, 8, 3; Ios. **bell. Iud.** I, 9, 5.

¹¹⁷⁰ Smallwood, 1976, s. 39. Baron, Iulius Caesar'ın gözünde baş kohen II. Hyrkanos'un sadece Yahudiye değil, bütün Yahudilerin ethnarkosu olduğu savını ileri sürmektedir (Baron, 1952, s. 218).

¹¹⁷¹ Ios. **ant. Iud.** XIV, 8, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 10, 3; Goldin, 1970, s. 129.

¹¹⁷² Sanders, 1914, s. 310.

¹¹⁷³ Lears, 1966, s. 147.

¹¹⁷⁴ Konumu belirsiz olan bu bölge, muhtemelen, MÖ 63 yılından önce Yahudi bölgesi olan bir konumdur.

¹¹⁷⁵ Allegro, 2015, s. 147.

diğer vergiler gibi bu önemli limandan alınan vergilerden vazgeçmediğini de belirtmek gerekmektedir.¹¹⁷⁶

Iulius Caesar'ın belirtilen bu son düzenlemeleriyle Yahudiye'de Haşmonayim Hanedanlığı'nın baş kohen II. Hyrkanos ile sürmekte olan etkisi, kapsamını artırarak sürmeye devam etmiştir. Bu düzenlemelerden sonra Yahudiler artık bir demos yani Hierousalem vatandaşlarından oluşan bir topluluk değildir. Onlar tekrar ethnos haline gelmiştir. II. Hyrkanos'un ethnarkhos ve baş kohenliği devam etmiş ve bu makamlar miras bırakılabilir hale gelmiştir. Ayrıca o ve nesli, teknik olarak Roma'nın dostu ve müttefiki¹¹⁷⁷ haline gelmiştir. Son düzenlemeler neticesinde, bölge idaresinin meşruiyet kaynağı, Simon döneminden itibaren olanın aksine, Yahudi ahali veya Yahudi meclisi değildir. İdare, meşruiyetini Roma yönetiminden almaktadır.¹¹⁷⁸ Düzenlemelerle birlikte ayrıca, bir süredir faaliyetleriyle öne çıkan Idumaealı I. Antipatros'un tesiri de resmi bir statü kazanmıştır. Bu noktada Idumaealı I. Antipatros'un bulunduğu makamın, II. Hyrkanos'un bulunduğu makamlarla yerel yetki bakımından boy ölçüşmeyeceğini söylemek mümkündür. Düzenlemelere II. Antigonos nazarından bakıldığında ise kendisinin bahsetmeye değer bir kazanım elde edemediği görülmektedir.

Iulius Caesar'ın Yahudiye'de gerçekleştirdiği düzenlemelerin Roma Senatusunda görüşüldüğü ve resmîyet kazandığına dâir bilgilere de rastlanmaktadır.¹¹⁷⁹ Hâlbuki daha

¹¹⁷⁶ Şabat yılları hariç olacak şekilde Ioppe ahali yıllık 20.675 modii buğday vergi ödemelidir. Ayrıca liman ve ihracat ödemeleri de bulunmaktadır (Smallwood, 1976, s. 40).

¹¹⁷⁷ Roma'nın dostu ve müttefiki unvanı (rex socius et amicus populi Romani) Roma diplomasisinde etkin bir unvan olarak kullanılmıştır. Bu unvana layık görülen yabancı hükümdarlar, diğer herkes tarafından tanınabilecek ve ayrıca söz konusu yöneticilerin Roma desteğine sahip olduklarını gösteren diplomatik statüleri de vurgulanacaktır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Campbell, Brian, "Roma Dünyasında Diplomasi (Yaklaşık MÖ 500- MS 235)", (çev. Recep Özman), **Tarih Okulu Dergisi**, 2013, 14 (1), ss. 201 - 224.

¹¹⁷⁸ Allegro, 2015, s. 147.

¹¹⁷⁹ Konu hakkında konsüllerin almış olduğu karar, Iosephos'un aktardığı kadarıyla şu şekildedir; "Lucius oğlu preator Lucius Valerius, Aralık ayının idesinde, senatusa bu konuyu sundu. Bu fermanın yazıldığı sırada Colline kabilesinden Lucius oğlu Lucius Coponius ve Quirine kabilesinden Papirius hazır bulunuyordu. Yahudi heyet ise İason oğlu Aleksandros, Antiokhos oğlu Numenius ve Dositheus oğlu Aleksandros'tan oluşmaktaydı. İyi insanlardan oluşan bu heyet, hâlihazırda Romalılar ile Yahudiler arasında bulunan dostluğu yenilemek adına gelmiştir. Heyet Roma'ya gelirken beraberinde birliği temsil eden ve elli bin altın değerinde olan altın bir kalkan getirmişti. Heyet kendilerine, özgür şehirlere ve krallara hitap eden barış içinde olmaları gerektiğini bildiren mektuplar verilmesini istedi. Dostluk antlaşması ve kendilerine karşı duyulan iyi niyet senatusu memnun etti. Bu sebeple Yahudi heyete ihtiyaç duydukları her şey ihsan edildi. Ayrıca beraberlerinde getirdikleri kalkan da senatus tarafından kabul edildi. Bu antlaşma Yahudiye baş koheni ve etnarkhosu II. Hyrkanos'un dokuzuncu yılında Panemus ayında yapıldı (Ios. **ant. İud.** XIV, 8, 5)." Roma'da alınan kararda baş kohen II. Hyrkanos hem bu makamı hem de ethnarkhos unvanı ile anılırken Antipatros'un adı geçmemektedir. Bu durumu, Antipatros'un bir Roma vatandaşı ve görevlisi

önce Gabinius ve hatta Pompeius tarafından Yahudiye’de gerçekleştirilen düzenlemelerin Roma Senatusunda görüşüldüğüne dâir bir bilgi bulunmamaktadır. Bu noktada, daha önceki düzenlemelerin geçici, bahse konu mevcut düzenlemelerin ise resmi statüye sahip olduğunu söylemek mümkündür.

4.3.3.1. Iulius Caesar’ın Düzenlemelerinden Sonra Haşmonayim Hanedanlığı

Iulius Caesar, Yahudiye işleri ve idaresi üzerindeki düzenlemelerinden sonra Syria’dan ayrılmıştır. Idumaealı I. Antipatros, Iulius Caesar Syria’dan ayrılana kadar ona eşlik etmiş ve sonrasında tekrar Yahudiye’ye dönmüştür.¹¹⁸⁰ Yeni düzenlemelere göre, Yahudiye’de prokurator Antipatros ile baş kohen ve ethnarkhos II. Hyrkanos yerel idareyi sürdürecektir. Dönemin Syria idarecisi MÖ 47 – 46 yıllarında görevde bulunan Sextus Iulius Casear’dır.¹¹⁸¹

Iulius Caesar’ı uğurlamasının ardından Yahudiye’ye geri dönen Idumaealı I. Antipatros, bölgede hızla birtakım faaliyetlere girişmiştir. İlk icraatı, II. Hyrkanos’a yeniden inşa edilmesi izni tanınan Hierousalem surlarının hızla imar edilmesi olmuştur.¹¹⁸² Bu sırada Hierousalem’de II. Hyrkanos’a ve otoritesine karşı isyankâr faaliyetlerde bulunanlar, kısmen tehdit kısmen de tavsiyeler yoluyla, sağduyuya davet edilmiştir. Antipatros bu icraatlarıyla, II. Hyrkanos’un baş kohenliğine, diğer bir deyişle Iulius Caesar’ın yapmış olduğu düzenlemelere, bölge halkının itaat etmesini sağlamaya çalışmaktadır. Kaunaklar, Idumaealı I. Antipatros’un Yahudiye’de bu ve benzeri faaliyetlerle uğraştığı sırada, baş kohen II. Hyrkanos’un oldukça ağır, sakın ve isteksiz hareket ettiğini belirtmektedir. Baş kohenin bu tavrı karşısında muhalif faaliyetlerin sona ermeyeceğini düşünen ve belki de bu durumu bahane olarak kullanan Idumaealı I. Antipatros, Hierousalem ve çevre bölgelerinin siyasi ve askeri idaresine en büyük oğlu Phasaelus’u atamıştır.¹¹⁸³ Galilaea’da süregelmekte olan bozgunculuk ve haydutluk faaliyetleri karşısında da bölge yönetimini ise diğer oğlu Herodes’e emanet etmiştir.¹¹⁸⁴

olmasına, II. Hyrkanos’un ise ethnos statüsünde bulunan Yahudiye Yahudilerinin yerel temsilcisi olmasına bağlamak mümkündür. II. Hyrkanos bu dönemde ayrıca Atinalılarla da bir getirisi olmayan temsili diplomatik münasebetlerde bulunmuştur (Ios. **ant. Iud.** XIV, 8, 5).

¹¹⁸⁰ Ios. **ant. Iud.** XIV, 9, 1; Ios. **bell. Iud.** I, 10, 4.

¹¹⁸¹ Smallwood, 1976, s. 44.

¹¹⁸² Sharon, 2017, s. 126.

¹¹⁸³ Ios. **ant. Iud.** XIV, 9, 1 - 2; Ios. **bell. Iud.** I, 10, 4.

¹¹⁸⁴ Smallwood, 1976, s. 44.

Idumaealı I. Antipatros bu noktada bir bakıma, kendi ailesinden ikinci kuşak kimseleri bölgede teşkilatlandırarak, Roma idari sistemine entegre etmeyi başarmış olmaktadır.

Kaynakların belirttiğine göre, Phasaelus ve Herodes kendilerine tevdi edilen görevlerde oldukça başarılı olmuştur. Özellikle Herodes, oldukça genç yaşta olmasına rağmen Syria'da büyük başarıların altına imza atmıştır. Bölge ahalisine ve kentlerine oldukça zarar veren haydut topluluğu bertaraf edilmiştir. Hatta dönemin Syria idarecisi Sextus Iulius Caesar'ın takdirini kazanmıştır.¹¹⁸⁵ Idumaealı I. Antipatros'un yetkilerini kullanışı ve yaptığı atamaların isabetli olduğunun kanıtlanması, kaçınılmaz şekilde Yahudiye ahalisinin ve Roma idaresinin kendisine ve ailesine daha fazla itibar etmesi sonucunu doğurmuştur. Idumaealı I. Antipatros artık meşru sülalenin son varislerinden biri olan II. Hyrkanos'a saygı göstermek ve sadık kalmak için bir sebep görememektedir.¹¹⁸⁶ Bölgede, Haşmonayim Hanedanlığı dışında yeni bir aile, hâkimiyetini ve itibarını genişletmeye devam ederek yeni bir hanedanlığa dönüşme eğilimi göstermektedir.

Idumaealı I. Antipatros ve ailesinin Yahudiye üzerinde büyüyen hâkimiyetleri dâhilinde giriştikleri birtakım faaliyetler, kendilerine duyulan sempatinin yanında, bazı önde gelen Yahudilerin, özellikle saduki aristokratların, rahatsızlığına da yol açmıştır.¹¹⁸⁷ Zira Idumaealı I. Antipatros ve oğulları, Yahudiye gelirleri ve II. Hyrkanos'un kişisel serveti üzerinden yüklü miktarda kazanç elde etmektedir. Ayrıca Roma idarecileri ile yakın ilişkiler kurmaları da dini bakımdan daha radikal bazı Yahudilerin muhalefetine yol açmıştır. Dahası Idumaealı I. Antipatros, Roma idaresine yakınlaşmak amacıyla, vergi olarak Romalılara gönderilmek üzere II. Hyrkanos'tan alınan ödemeyi, sanki şahsi hediyesiymiş gibi Roma'ya göndermiştir. Idumaealı I. Antipatros'un bu faaliyetlerinden ve diğer rahatsızlıklardan haberdar olan baş kohen II. Hyrkanos, pasif duruşunu koruyarak bir yaptırımda bulunmamıştır. Zikredilenlere ek olarak, bir de Herodes mevzusu bulunmaktadır. O, Galilaea'daki başarılı idaresini oldukça cesur ve şiddet yanlısı bir adam olmasına borçludur. Bölge Yahudileri ondan oldukça çekinmektedir.¹¹⁸⁸ Herodes, Galilaea'da haydutlarla mücadele ettiği sırada, Yahudi yasalarına aykırı olacak

¹¹⁸⁵ Ios. **ant. Iud.** XIV, 9, 2; Ios. **bell. Iud.** I, 10, 5.

¹¹⁸⁶ Ios. **ant. Iud.** XIV, 9, 2.

¹¹⁸⁷ Smallwood, 1976, s. 45.

¹¹⁸⁸ Ios. **ant. Iud.** XIV, 9, 3.

şekilde,¹¹⁸⁹ haydutların lideri Hezekiah'ı Yahudi Meclisi'nin onayını almadan öldürmüştür. Belirtilen tüm bu sebeplerden ötürü ahalinin önde gelenleri, II. Hyrkanos'a müracaat ederek sitemlerde bulunmuştur. Görüşmede, özellikle bahse konu faaliyetler karşısında sessiz kalmasının nedenleri sorgulanmıştır. İdarenin resmen ele geçirildiği ve Idumaealı I. Antipatros ve oğullarının bir süredir yasa ve nizam tanımamaya adeta Yahudiye'nin sahipleriymiş gibi davranmalarından duyulan rahatsızlık vurgulanmıştır.¹¹⁹⁰

Heyetin bu sitemleri Haşmonayim Hanedanlığı'nın mevcut durumunu özetler niteliktedir. Yahudiye'de artık ailenin fiili olarak hiçbir ağırlığı kalmamıştır. İdari anlamda bölgeyi ele geçirmiş olan Idumaealı I. Antipatros ve oğulları diledikleri gibi hareket etmektedir. Özellikle Herodes yasa, yetki ve otorite tanımamaktadır.

4.3.3.2. II. Hyrkanos ve Herodes

Yahudiye'deki mevcut durum, II. Hyrkanos'un şikâyetleri ve cinayetleri göz ardı edemeyeceği bir noktaya ulaşmıştır. Benimsemiş olduğu pasif tutum, şahsi otoritesine ve makamına zarar vermektedir. Netice itibariyle harekete geçmek durumunda kalan II. Hyrkanos, Herodes'i yargılanmak üzere Yahudi Meclisi'ne davet etmiştir.¹¹⁹¹ Davet üzerine Idumaealı I. Antipatros, oğlu Herodes'e mahkemeye katılmasını ancak beraberinde yeterli sayıda koruma bulundurmasını tavsiye etmiştir.¹¹⁹² Babasının tavsiyelerine uyan Herodes, Galilaea'dan korumalarıyla ayrılarak mahkemeye katılmak üzere Hierousalem'e gitmiştir.¹¹⁹³ Yahudiye'de yaşananlardan haberdar olan Syria idarecisi Sextus Iulius Caesar, olaya müdahale ederek II. Hyrkanos'a bir talimatname göndermiştir. Talimatnamede, Herodes'in mahkemede aklanması ve olayın kapatılması istenmektedir.¹¹⁹⁴

¹¹⁸⁹ Dönemin Yahudi yasalarına göre, ne suç işlemiş olursa olsun, bir adam ölüm cezasına çarptırılmadan önce yargılanmalıdır. Ayrıca Iulius Caesar'ın bölgede gerçekleştirdiği son düzenlemelerde de yerel meselelerin hallinde Yahudi meclisini yetkili kılmıştır. Herodes ise yargılanma hakkı bir yana, baş kohen II. Hyrkanos'a danışma gereği dahi duymadan Hezekiah'ı ölümlü cezalandırmıştır.

¹¹⁹⁰ Ios. **ant. Iud.** XIV, 9, 3; Ios. **bell. Iud.** I, 10, 6.

¹¹⁹¹ Ios. **ant. Iud.** XIV, 9, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 10, 7.

¹¹⁹² Ios. **ant. Iud.** XIV, 9, 4.

¹¹⁹³ Learsi, 1966, s. 148.

¹¹⁹⁴ Ios. **ant. Iud.** XIV, 9, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 10, 7.

Hierousalem'e ulaşan Herodes, Yahudi Meclisi huzuruna beraberinde bulunan silahlı korumalarıyla çıkmıştır. Mevcut durum karşısında, daha önce Idumaealı I. Antipatros ve Herodes'i suçlar şekilde beyanlarda bulunanlar iddialarını yinelemeye cesaret edememiştir. Toplantı salonunda şaşkınlık ve sessizlik hüküm sürmekteyken söz alan bir üye, daha önce hiç kimsenin Yahudi Meclisi huzuruna bu vaziyette gelmediğini, cinayetle suçlanan Herodes'in oldukça tehditkâr olduğunu ve aleyhinde bir hüküm verilmesi halinde kendilerini öldürme ihtimalinin bulunduğunu dile getirebilmiştir.¹¹⁹⁵ Elbette bu sitem Herodes'e değil, Yahudi Meclisi üyelerine ve özellikle baş kohen II. Hyrkanos'a yöneliktir.

Bu çıkış, diğer üyelerin de cesaretlerinin yerine gelmesine yol açmıştır ki, Herodes neredeyse idam cezasına çarptırılacaktır. Bu noktada Sextus Iulius Caesar'ın talimatına uygun hareket eden II. Hyrkanos, duruşmayı ileri bir tarihe ertelemek suretiyle Herodes'in ölüm cezasına çarptırılmasının önüne geçmiştir. Ardından Herodes'e gizli bir haber göndererek bulunduğu kaleden kaçmasını sağlamış ve onu kurtarmıştır.¹¹⁹⁶ Bu vesileyle bölgeden ayrılan Herodes, Damaskos'a çekilmiştir. Ardından Syria idarecisi Sextus Iulius Caesar ile bir araya gelerek görüşme şansı bulmuş ve kendini güvenceye almak adına Samaria ile Dekapolis bölgelerinin askeri idarecisi olarak atanmıştır.¹¹⁹⁷ Bu düzenleme stratejik anlamda oldukça isabetli bir karardır. Zira bahsi geçen atamadan hemen sonra Yahudi Meclisi, Herodes'i tekrar mahkemeye çağırmış ancak Herodes bir Roma görevlisi olarak mahkemeye iştirak etmemiştir. Dolayısıyla Yahudi Meclisi'ni ve otoritesini artık tanımadığını göstermiştir.¹¹⁹⁸ Sextus Iulius Caesar'ın son icraatları üzerinden artık açıkça görülebileceği üzere Roma yönetimi, milli duyguları ağır basan ve Roma Devleti ile bütünleşme hususunda problemler yaşayan Haşmonayim Hanedanlığını bir kenara bırakmış ve bölge yönetimi için yeni bir aile seçmiştir.¹¹⁹⁹

Herodes'in son girişimi karşısında Yahudi Meclisi, ona gösteremediği tepkiyi II. Hyrkanos'a yöneltmiştir. Elbette bu tepki onu, Herodes'e karşı icraatlarda bulunmaya teşvik etmekten ibarettir. Ancak bu çabalar nafiledir zira Herodes, Koile Syria ordusunun generali konumundadır ve ayrıca Syria idarecisi Sextus Iulius Caesar bariz şekilde onu

¹¹⁹⁵ Ios. **ant. Iud.** XIV, 9, 4.

¹¹⁹⁶ Ios. **ant. Iud.** XIV, 9, 5.

¹¹⁹⁷ Smallwood, 1976, s. 45.

¹¹⁹⁸ Ios. **ant. Iud.** XIV, 9, 5.

¹¹⁹⁹ Cohen, 2014, s. 3 - 4.

desteklemektedir.¹²⁰⁰ II. Hyrkanos, kendisine iletilen talepler doğrultusunda Herodes'e karşı bir yaptırıma girişmek bir tarafa, onun kendisine karşı bir harekâta bulunmasından endişe etmektedir. Bu endişe kısa zamanda gerçeğe dönüşmüş ve artık hem Roma yönetiminin desteğini arkasına alan hem de Koile Syria generali olarak atanan Herodes, kendisini mahkemeye çıkartan II. Hyrkanos'tan intikam almak amacıyla ordusuyla beraber Hierousalem üzerine harekete geçmiştir.¹²⁰¹ Herodes'in bu girişimi, babası Idumaealı I. Antipatros ve kardeşi Phasaelus'un kendisini engellemesiyle teşebbüs aşamasında kalmıştır.¹²⁰² Herodes'in ailesi tarafından engellenmesindeki ana amaç, hâlihazırda üzerlerine çekmiş buldukları tepkileri artırmamak olmalıdır. Mevcut rahatsızlıklar üzerine bir de Hierousalem'de baş kohene karşı gerçekleştirilecek bir harekât, ailenin itibarını olumsuz etkileyecektir. Ayrıca, II. Hyrkanos'un hâlâ Iulius Caesar tarafından atanmış olan bir baş kohen olması da caydırıcı bir unsurdur.

Bu kısma kadar sunulan bilgiler Haşmonayim Hanedanlığı'nın varlığını Yahudiye'de devam ettirdiğini göstermekle beraber artık siyasi manada hiçbir etkinliklerinin kalmadığını da ortaya koymaktadır. Idumaealı I Antipatros ve II. Hyrkanos arasında nispeten dengede olan ilişkiler ve yetki paylaşımı, Herodes'in son faaliyetleriyle Haşmonayim Hanedanlığı aleyhinde gelişmiştir. Sextus Caesar'ın tercihleri ve atamaları Yahudiye özelinde Haşmonayim Hanedanlığı'nın artık gözden çıkarıldığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

4.3.3.3. Iulius Caesar'ın Ölümü Sonrasında Haşmonayim Hanedanlığı

Pompeius karşısında üstünlük elde ettiği Pharsalia Savaşı'nın sadece dört yıl sonrasında MÖ 44 yılında Iulius Caesar, Brutus ve daha önce Syria idareciliğinde de bulunan C. Cassius Longinus'un suikastına kurban gitmiştir. Roma Devleti'nin tüm idaresini kendisine bağlamış bulunan Iulius Caesar'ın ölümüyle Roma'da yeni bir hâkimiyet mücadelesi başlamıştır.¹²⁰³ İdari bir krizle karşılaşan Roma Devleti'nin tekrar

¹²⁰⁰ Ios. **ant. Iud.** XIV, 9, 5; Ios. **bell. Iud.** I, 10, 8.

¹²⁰¹ Learsı, 1966, s. 148.

¹²⁰² Allegro, 2015, s. 152. Idumaealı I. Antipatros ve Phasaelus, Herodes'e II. Hyrkanos'a tepki göstermek yerine kendisini kolladığı ve kaçmasına yardım ettiği için minnettar olması gerektiği yönündeki söylemlerle bu girişimi engellemiştir (Ios. **ant. Iud.** XIV, 9, 5).

¹²⁰³ Iulius Caesar'ın suikasta uğramasının ardından Roma'da yeni bir idari kriz yaşanmıştır. Iulius Caesar ile birlikte MÖ 44 yılı konsüllüğü görevini yürütmekte olan Markus Antonius, oluşan otorite boşluğuna müdahale etmek adına önce diktatörlüğü kaldırmıştır. Kısa süre sonra Iulius Caesar'ın yeğeni ve evlatlığı olması sebebiyle varisi konumunda bulunan Octavianus (Augustus), Senatus ile beraber Markus Antonius'a

istikrarlı bir zemine oturması MÖ 40 yılında ancak sağlanabilmiştir. Bu dört yıllık ara dönemde, Roma Devleti'nin iç meseleleri Yahudiye'yi ve Haşmonayim Hanedanlığını derinden etkilemiştir.

Bahse konu idari karışıklıklar döneminde, suikastın ortaklarından biri konumunda bulunan C. Cassius Longinus'un MÖ 43 yılı başlarında Roma'dan ayrılarak hızla Syria'ya geldiği görülmektedir. O, burada, hem dönemin Syria idarecisi Cecilius Bassus'u hem de Markus Antonius'u kendi tarafında yer almaya ikna etmiştir.¹²⁰⁴ C. Cassius Longinus daha sonra Syria kentleri üzerine ilerleyerek silah ve asker toparlamaya yönelmiştir. Ayrıca mali anlamda da kuvvet kazanabilmek adına bölgeden ağır sayılabilecek vergiler toplama yoluna gitmiştir. Bu mali düzenlemeden Yahudiye'de etkilenmiş ve C. Cassius Longinus, buradan yedi yüz talanton ödeme talep etmiştir. Idumaealı I. Antipatros mevcut siyasi durumun karmaşık vaziyeti ve öngörülemez gidişat sebebiyle, uygun görülen bu meblağa karşı çıkmamıştır. Bölge prokuratoru olarak, yedi yüz talantonun temin edilmesi görevini belli parçalara ayırmış ve oğulları ile II. Hyrkanos'a yüklemiştir. Herodes, verginin kendi payına düşen kısmını derhal teslim etmiştir.¹²⁰⁵ Ancak belirtilen ödemenin kalan kısımlarının, ilgili kimseler tarafından tahsil edilememiş veya edilmemiş olması sebebiyle C. Cassius, Longinus, Gophna, Emmaus, Lydda ve Thamna adlı dört kenti köle statüsüne almıştır. Tebaasının köle yapılmasına oldukça tepki gösteren II. Hyrkanos, Idumaealı I. Antipatros'un devreye girmesiyle bu duruma ses çıkaramamıştır. Hatta ödemenin II. Hyrkanos'a düşen kısmı da Idumaealı I. Antipatros tarafından şahsi servetinden karşılanmak suretiyle ödenmiştir.¹²⁰⁶ Bu noktada Idumaealı I. Antipatros'un, II. Hyrkanos'u C. Cassius Longinus'un gazabından ve makamından azledilmekten kurtardığını söylemek mümkündür. Bu icraatın sebebi,

muhalefet etmeye başlamış ve MÖ 43 yılında Senatusun Markus Antonius'a savaş ilan etmesini sağlamıştır. Ancak daha sonra taraflar yakınlaşmış ve aralarına Lepidus'u da alarak MÖ 43 yılında İkinci Triumvirliği oluşturmuşlardır. Devletin bekası için kurulduğu iddia edilen bu birlik, öncelikle Iulius Caesar'ın katillerinin peşine düşmüştür. Bu kapsamda MÖ 42 yılında Caesar katilleri olarak bilinen Cassius ile Brutus mağlup edilmiştir. Bu hadiseden sonra Octavianus ile Markus Antonius'un aralarının açıldığı görülmektedir. Öyle ki taraflar MÖ 40 yılında bir savaşa girişmiş ve Markus Antonius mağlubiyeti kabul ederek teslim olmuştur. Ancak Octavianus onu affetmiştir. Nihayetinde MÖ 40 yılında İtalya'nın Brundisi kentinde yapılan antlaşmaya göre, Octavianus batının, Markus Antonius doğunun, Lepidus ise Afrika'nın hâkimi ilan edilmiştir. MÖ 37 yılında koalisyon ortakları bir araya gelerek II. Triumvirliği yenilemiştir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Bauer, 2013, s. 725; Tekin, 2016, s. 218 – 220.

¹²⁰⁴ Ios. **ant. Iud.** XIV, 11, 1; Ios. **bell. Iud.** I, 11, 1.

¹²⁰⁵ Allegro, 2015, s. 152 - 153.

¹²⁰⁶ Ios. **ant. Iud.** XIV, 11, 2; Ios. **bell. Iud.** I, 11, 2.

geleceğin belirsizliği ve nispeten uyum sağlanmış veya etki altına alınmış II. Hyrkanos'un yerine kontrol edilemeyecek bir baş kohen atanmasını engellemek düşüncesinde aranmalıdır.

C. Cassius Longinus, Yahudiye'den ayrılmadan önce Haşmonayim Hanedanlığı'nın bölge hâkimiyetini derinden etkileyen bir takım düzenlemeler de gerçekleştirmiştir. MÖ 43 yılında Idumaealı I. Antipatros oğlu Herodes'e yeni görevler ve makamlar ihdas edilmiştir.¹²⁰⁷ Markus Antonius ile beraber giriştikleri bu icraatın ardından, Herodes'e, Roma'da devam eden iç karışıklıkların sona ermesinin ardından Yahudiye Kralı ilan edilme vaadinde de bulunmuşlardır.¹²⁰⁸ Bölgedeki dengeleri değiştiren bir diğer unsur olarak, Idumaealı I. Antipatros'un MÖ 43 yılında bir suikast sonucunda hayatını kaybettiğini belirtmek de gerekmektedir.¹²⁰⁹ Son gelişmelerle, Romalılarla doğrudan iletişim kurabilen bir kişi haline gelen Herodes, bölgedeki en etkin kişi konumuna yükselmiştir.

Iulius Caesar'ın ölümünün ardından Roma idaresinde oluşan krizden istifadeyle, Haşmonayim Hanedanlığı'nın bir başka üyesinin birtakım girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Uzunca bir dönemdir pasif halde bekleyen II. Antigonos, himayesinde bulunduğu Mennaesus oğlu Ptolemaios'un kendisine sunduğu askeri ve mali destekle MÖ 42 yılında Yahudiye'ye gelmiştir.¹²¹⁰ II. Antigonos, Haşmonayim Hanedanlığı'nın bir üyesi ve devrik hükümdarın oğlu olması hasebiyle Yahudiye üzerinde doğal hak sahibidir. Şüphesiz onun bu girişimi ve en çok bölge hâkimiyetini oldukça genişleten ve Roma ile iyi ilişkiler tesis eden Herodes'i rahatsız etmiştir. Bölgede tesis ettiği çıkarlarını korumak amacıyla harekete geçen Herodes, II. Antigonos'u Yahudiye sınırında karşılaşmış ve mağlup etmeyi başarmıştır.¹²¹¹ Galibiyetin ardından Hierousalem'e yönelen Herodes, II. Hyrkanos ve ahali tarafından oldukça iyi karşılanmıştır. Bu durumun temelinde, II. Hyrkanos'un geçen uzun zamana rağmen, yeğeni II. Antigonos'un hâlâ hâkimiyet iddiasında olduğunu bir kez daha görmesi ve elinde bulunan makamı II.

¹²⁰⁷ Goodman, 1987, s. 32.

¹²⁰⁸ Ios. **ant. Iud.** XIV, 11, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 11, 4.

¹²⁰⁹ Suikast, Nabataea Kralı I. Malikhos tarafından gerçekleştirilmiştir (Ios. **ant. Iud.** XIV, 11, 4 – 9). I. Malikhos'un suikastteki amacı, II. Hyrkanos'u tahakkümden kurtarmak veya Idumaealı I. Antipatros'u ortadan kaldırarak bölge egemenliğini daha rahat genişletmek olmalıdır. Ancak o da emellerine ulaşamamış ve Idumaealı I. Antipatros'un oğlu Herodes tarafından intikam amacıyla öldürülmüştür.

¹²¹⁰ Ios. **ant. Iud.** XIV, 12, 1.

¹²¹¹ Ios. **ant. Iud.** XIV, 12, 1; Ios. **bell. Iud.** I, 12, 3.

Antigonos karşısında tek başına koruyamayacağı gerçeğiyle yüzleşmesi bulunmaktadır.¹²¹² Dolayısıyla yeğeni karşısında Herodes ile ittifak kurması zaruridir. II. Antigonos'un bu son hareketi, Herodes'i de sahip olduğu Roma desteğine ve etkin silahlı gücüne rağmen Yahudi ahalinin desteğine bir türlü mazhar olamadığı gerçeğiyle yüzleştirmiştir. Zira o, anne tarafından bir Arabialı ve baba tarafından ise Yahudiliği sonradan benimseyen bir Idumaealıdır. Herodes'in konumundaki bu psikolojik zayıflık, II. Antigonos'un halk nazarında sahip olduğu desteği görmesi üzerine tekrar ortaya çıkmıştır.

4.3.4. Markus Antonius ve Haşmonayim Hanedanlığı

Markus Antonius, Iulius Caesar'ın ölümünün ardından oluşan idari krizin bir kısmının hallinin ve C. Iulius Caesar Octavianus ile MÖ 42 yılında Philippi'de zafer elde etmesinin ardından II. Triumvirlikteki ortaklarıyla yaptığı paylaşıma uygun şekilde, yaklaşık olarak MÖ 41 yılında, kendi hâkimiyet sahası olarak belirlenen doğu yönüne, olası bir Parth işgali tehdidiyle karşı karşıya kalan Syria Eyaleti'ne, ilerlemeye başlamıştır.¹²¹³ Onun bu harekâtı sırasında güzergâh üzerinde bulunan birçok noktada çeşitli Yahudi heyetlerle görüşmeler gerçekleştirdiğine dâir bilgiler bulunmaktadır. Zira artık düzen değişmiştir ve Markus Antonius'un bölgeye ulaştığında gerçekleştireceği düzenlemelerde taraflar yeni kazanımlar elde etmeye çalışmaktadır.

Öncelikle Bithynia bölgesinde konaklayan Markus Antonius'a burada, doğunun hemen her bölgesinden elçilik heyetleri gelmiştir. Bahsi geçen heyetlerden biri Yahudiye Yahudilerinden ve ahali namına hareket eden kimselerden oluşmaktadır. Heyet Markus Antonius huzurunda bir süredir faaliyetlerinden rahatsızlık duydukları Phasaelus ve Herodes'ten şikâyetçi olmuştur. Şikâyetlerinin merkezinde, baş kohen II. Hyrkanos'un otorite sahibi gibi görünmesine rağmen esasen tüm gücün Phasaelus ve Herodes'te olması durumu bulunmaktadır.¹²¹⁴ Kaynaklar Herodes'in kendisine yöneltilen bu suçlamalar karşısında savunma yapabilme şansına sahip olduğunu belirtmektedir. Ancak bu savunmanın zamanı ve mekânı belirsizdir. Neticede Herodes, Markus Antonius'a yaptığı rivayet edilen büyük miktarda ödemeye onun rızasını kazanmış ve bu yolla suçlamaların

¹²¹² Smallwood, 1976, s. 48.

¹²¹³ Bauer, 2013, s. 725 – 726.

¹²¹⁴ Ios. **ant. Iud.** XIV, 12, 2; Ios. **bell. Iud.** I, 12, 4.

tamamını boşa çıkarmıştır.¹²¹⁵ Görüldüğü üzere Idumaealı I. Antipatros ve ailesi, Gnaeus Pompeius, Iulius Caesar ve C. Cassius Longinus'un ardından Markus Antonius ile de uzlaşmayı başarmıştır.

Markus Antonius Bithynia'dan ayrılıp Ephesos'a ulaştığında bu defa baş kohen II. Hyrkanos adına hareket eden bir başka Yahudi heyet onun huzuruna çıkmıştır. Bu heyet beraberinde Markus Antonius'a sunulmak üzere getirdikleri altın bir taç da taşımaktadır. Yeni heyetin ve dolayısıyla II. Hyrkanos'un Markus Antonius'tan talebi, C. Cassius Longinus'un daha önce Syria'da giriştiği faaliyetler sırasında esir ettiği Yahudilerin serbest bırakılması ve Yahudiye'ye dönebilmelerinin sağlanmasıdır.¹²¹⁶ Talebi makul bulan Markus Antonius, II. Hyrkanos'a olumlu bir cevap göndermiştir.¹²¹⁷

Ephesos'ta gerçekleşen görüşmenin ardından ilerlemeye devam eden Markus Antonius nihayetinde Syria'ya ulaşmış ve MÖ 41 yılında Kilikia'ya onu görmek maksadıyla gelmiş olan VII. Kleopatra Philopator ile karşılaşmıştır.¹²¹⁸ Burada tekrar çok sayıda önde gelen Yahudi, Markus Antonius huzuruna çıkarak Herodes ve beraberindekilerden duyulan rahatsızlığı yinelemiştir. Ahalinin bu şikâyetleri sırasında baş kohen II. Hyrkanos'un da orada bulunduğu belirtilmektedir.¹²¹⁹ Bu noktada Herodes'ten şikâyette bulunanlar kadar onun lehine beyanlarda bulunanların da mevcut olduğunu belirtmek de gerekmektedir.

Markus Antonius tarafların söylemlerini dinlemesinin ardından kendisinin kısmen yabancı olduğu Yahudileri en iyi kimin yönetebileceği hususunda baş kohen II. Hyrkanos'a danışmıştır. Tercih hakkını Herodes'ten yana kullandığı görülen II. Hyrkanos, onun ve beraberindekilerin idari konularda en yetkin kişiler olduğunu belirtmiştir. Aldığı tavsiye üzerine Markus Antonius, Herodes ve Phasaelus'u tetrarkhos olarak atamıştır.¹²²⁰ Kardeşlerin hâkimiyet alanı MÖ 47'deki coğrafi paylaşımına uygun

¹²¹⁵ Sharon, 2017, s. 147.

¹²¹⁶ Ios. **ant. Iud.** XIV, 12, 2. Bahse konu talimatları Yahudilere tanınan bir imtiyaz olarak görmek mümkün değildir. C. Cassius Longinus, bir devlet düşmanı ilan edildiği için onun tarafından alınan her karar yasadışıdır ve her yaptırım iptal edilmelidir (Sharon, 2017, s. 147).

¹²¹⁷ Ios. **ant. Iud.** XIV, 12, 2. Markus Antonius'un II. Hyrkanos'a gönderdiği cevaba göre, kendisinin talebi makul bulunmuş ve esir edilen Yahudilerin serbest bırakılmasına dâir bir karar alınmıştır. Ayrıca Tyre, Sidon, Antiokheia ve Aradialılar Yahudilere zarar verecek faaliyetlerde bulunmaktan men edilmiştir (Ios. **ant. Iud.** XIV, 12, 3-6).

¹²¹⁸ Ios. **ant. Iud.** XIV, 13, 1; Bauer, 2013, s. 726.

¹²¹⁹ Sharon, 2017, s. 148.

¹²²⁰ Ios. **ant. Iud.** XIV, 13, 1; Ios. **bell. Iud.** I, 12, 5; Goodman, 1987, s. 32.

şekildedir. Phasaelus Yahudiye’de Herodes ise Galilaea’da yetkilidir.¹²²¹ Böylece Herodes ve Phasaelus, vefat etmiş olan babaları Antipatros’un açtığı yolda, bölge hâkimiyetlerini daha ileri taşımış olmaktadır.¹²²²

Herodes ve Phasaelus’a tanınan idari görevlerin tesisi konusunda da Markus Antonius’un faal şekilde rol aldığı görülmektedir.¹²²³ Geline nokta doğunun yeni hâkimi Markus Antonius’un, Yahudiye idaresini açıkça Herodes ve Phasaelus’a emanet ettiğini söylemek mümkün hale gelmektedir. Haşmonayim Hanedanlığı ise II. Hyrkanos ile baş kohenliği elinde bulundurmaya devam etmektedir. Önceki dönemin aksine olacak şekilde, Herodes ve II. Hyrkanos arasında bir uzlaşma sağlanmış gibi görünmektedir. II. Antigonos’un oluşturduğu tehdit II. Hyrkanos’u bu şekilde hareket etmeye itiyor olmalıdır.

4.4. II. Antigonos Mattathias Dönemi

Markus Antonius’un Yahudiye düzenlemelerinin hemen ardından Haşmonayim Hanedanlığı’nın bir başka üyesi olan II. Antigonos Mattathias, Parth desteğiyle Yahudiye’de bazı faaliyetlere girişebilme fırsatı bulmuştur. II. Aristoboulos’un ikinci ve söz konusu tarih itibarıyla hayatta kalan tek oğlu olan II. Antigonos Mattathias, Yahudiye üzerinde hâkimiyet tesis etmeyi başaran son Haşmonayim üyesi olma özelliğine sahiptir. Ancak bu noktada belirtmek gerekmektedir ki, yaklaşık MÖ 40 ila 37 yılları arasında sürecek bu hâkimiyetin tam bağımsız veya müstakil olduğundan bahsetmek mümkün değildir. Baş kohenlik makamını da elde etmeyi başaracak olan II. Antigonos Mattathias,

¹²²¹ Smallwood, 1976, s. 50.

¹²²² Sanders, 1914, s. 310.

¹²²³ Zira o, bahsi geçen atamanın ardından, Herodes ve Phasaelus karşıtı söylemlerde bulunan on beş kişiyi idama mahkûm etmiştir. Ancak Herodes’in araya girip ricalarda bulunmasıyla infaz gerçekleştirilmemiştir. Bu duruma rağmen bahse konu kimseler, muhalif duruşlarını sürdürmüş ve bu defa yaklaşık bin kişilik bir grupla Tyre’ye girmişlerdir. Markus Antonius duruma tekrar müdahale ederek Tyreli yetkililere, Yahudi muhalif grubun cezalandırılmasını ve idarenin Herodes’e teslim edilmesini emretmiştir. Bu sırada Herodes ile II. Hyrkanos da derhal Tyre’ye giderek, muhalif gruba, başlarına bir felaket gelmeden durmaları yönünde nasihatlerde bulunmuştur. Ancak bu uyarıya da aldırmayarak muhalif hareketlere devam eden grup, nihayetinde Roma müdahalesiyle karşılaşmış ve bir kısmı hayatını kaybettikten sonra kalanlar dağıtılmıştır. Ancak bu durum bile muhalif sesleri bastırmayı başaramamış, canlarını kurtarmayı başarıp evlerine geri kabul edilenler, Herodes aleyhindeki söylemlerini sürdürmüştür. Muhalif Yahudilerin tüm çabalara rağmen Herodes karşıtı, diğer bir deyişle kendi yaptığı atamaya karşı hareketleri sürdürmesi üzerine, Markus Antonius çözümü elinde bulunan tüm Yahudileri idam ettirmekte bulmuştur (Ios. **ant. Iud.** XIV, 13, 1 - 2; Ios. **bell. Iud.** I, 12, 6).

de facto veya sözde Haşmonayim Devleti kralı olmayı başaracaktır.¹²²⁴ O, desteğini gördüğü Parthların elinde adeta kukla bir yönetici olarak bahsi geçen makamı işgal edecektir. Buna rağmen, Haşmonayim Hanedanlığı'nın tekrar Yahudiye üzerinde etkin bir konuma gelmesini sağlaması bakımından önemli bir tarihi şahsiyettir. II. Antigonos Mattathias'ın Yahudiye egemenliğini elde etmeden önce idari konularda tecrübe sahibi olduğunu söylemek güçtür. Ancak hâkimiyetini tesis etme mücadelesi verdiği süre boyunca giriştiği çeşitli mücadeleler ve kurduğu ittifaklar ona kısmen tecrübe kazandırmıştır. II. Antigonos, erken yaşta devletin yıkılışına şahit olmuş, Roma sürgününe yollanmış, buradan kaçmayı başarmış ve bölgede çeşitli isimlerle ittifaklar tesis ederek pek çok hükümdarın göremediği olayları bizzat yaşamıştır.

Haşmonayim Hanedanlığı'nın son varislerinden olduğunu belirttiğimiz II. Antigonos Mattathias'ın babası, Haşmonayim Hanedanlığı'nın eski idarecilerinden II. Aristoboulos'tur. Mevcut baş kohen II. Hyrkanos onun amcası olmaktadır. Annesinin adı konusunda bilgi sahibi olmamamıza rağmen kendisi ile ilgili hakkında bazı bilgilere erişebilmekteyiz. Hatırlanacağı üzere Salome Aleksandra hâkimiyetinin son dönemlerinde oğulları II. Hyrkanos ile II. Aristoboulos birbirleriyle mücadele etmeye başladığında, II. Antigonos kardeşleri ve annesi ile birlikte Baris Kalesine hapsedilmiştir. Kaynaklarda kullandığı bir epithet tespit edilemeyen II. Antigonos Mattathias'ın, isim konusunda bir Yahudi ve bir Helen adı benimseme usulüne yöneldiği görülmektedir. Zira büyük atasının da ismi olan Mattathias bir Yahudi adyken, Antigonos tipik bir Helen ismidir.

Bölgede yürütülen arkeolojik araştırmalar neticesinde bu döneme tarihlenen bazı sikkeler de bulunmuştur. Ona ait çift dilli örneklerin ön yüzünde, Paleo İbranice *Mattityah haKohen Gadol = Baş Kohen Mattityah* ifadeleri yer almaktayken, arka yüzünde Grekçe *Basileos Antigonou = Kral Antigonos'un* ifadeleri ve menorah yer almaktadır.¹²²⁵ Ayrıca bu döneme tarihlenen diğer örneklerde, sikkelerin ön yüzünde Paleo İbrani alfabesiyle yazılmış *Mattityah haKohen haGadol veHever haYehudim = Baş Kohen Mattityah ve Yahudi Meclisi* ifadesi görülmekteyken, arka yüzünde Grekçe *Basileos Antigonou = Kral Antigonos'un* ifadesi bulunmaktadır.¹²²⁶ Antigonos Mattathias'a ait sikkeler aracılığıyla

¹²²⁴ Vanderkam, 2004, s. 385; Atkinson, 2016, s. 163.

¹²²⁵ Hendin, 2021, s. 191, Plate 17 no. 6203.

¹²²⁶ Meshorer, 2001, s. 30, 218; Plate 42, no. 36, 36a - 36i.

onun Mattityah adını kullandığını görebilmemiz oldukça önemlidir. Zira Iosephos onu sadece Antigonos olarak anmaktadır.¹²²⁷ Öte taraftan bahse konu sikkeler üzerinde bulunan menorah simgesi, Bet ha-Mikdaş'ı simgelemekte ve günümüzde mevcut bulunan ve Bet ha-Mikdaş'ta kullanıldığı bilinen menorah simgelerinin en eski örneklerinden biri olma özelliğine sahiptir.¹²²⁸

4.4.1. II. Antigonos Mattathias'ın Hâkimiyetini Tesis Etmesi

Markus Antonius'un ve genel itibariyle Roma Devleti'nin Yahudiye idaresi hususundaki düzenlemeleri bahsi geçen şekilde Herodes'in idari ve II. Hyrkanos'un dini temsilciliği ekseninde şekillenmiştir. Bu dönemde II. Antigonos Mattathias'ın giriştiği bazı teşebbüsler karşılık bulamamıştır. Roma Devleti nezdinde muhatap bulamayan II. Antigonos Mattathias mevcut durum karşısında, elbette hak iddia ettiği Yahudiye'den vazgeçmemiştir. Ancak Markus Antonius'un son düzenlemeleri sonrasında artık Roma Devletinden başka bir destek aramak durumunda kalmıştır.

II. Antigonos Mattathias'ın aradığı destek doğu yönünden belirlemiştir. Yaklaşık MÖ 40 yılında, uzunca bir süredir batı yönünde ilerleyen ve önce Seleukos Devleti'ni ardından Roma Devleti'ni, Syria politikaları noktasında zor durumda bırakan Parth Devleti'nden kral II. Orosdes (MÖ 57 – 37) oğlu prens I. Pakorus (ö. MÖ 38) ve satrap Barzapharnes, Euphrates boylarında Markus Antonius'un generali L. Decidus Saxa'yı mağlup etmeyi başarmıştır. Galibiyetin ardından Parth ordusu ikiye bölünmüş ve bir kol Küçük Asya'ya yönelmiştir. Başında Parth Kralı II. Orosdes ile satrap Barzapharnes'in bulunduğu ikinci kol güneye Syria ve Phoinikie'ye ve dolayısıyla Yahudiye'ye ilerlemiştir. Nihayetinde Parthlar Syria'nın ve Küçük Asya'nın bir kısmını elde etmeyi başarmıştır.¹²²⁹ Aynı dönemde bir süredir II. Aristoboulos'un çocuklarının ve eşinin hamiliğini üstlenmiş olan Mennaesus oğlu Ptolemaios da hayatını kaybetmiş ve yerine oğlu Lysanias geçmiştir. II. Antigonos Mattathias önce Lysanias ile bir ittifak kurmuştur. Ardından Syria'da yeniden etkin bir güç haline gelen Parthlarla, Herodes'i ortadan kaldırmaları ve Yahudiye hâkimiyetini II. Hyrkanos'tan alarak kendisine teslim etmeleri karşılığında bin talanton ve beş yüz kadın vaat ederek anlaşmayı başarmıştır. Parthlar

¹²²⁷ Meshorer, 2001, s. 50.

¹²²⁸ Magness, 2012, s. 105 – 106.

¹²²⁹ Smallwood, 1976, s. 51; Sharon, 2017, s. 149.

antlaşmanın ardından Syria'da ilerlemeye devam etmiş ve Barzapharnes iç bölgelere, I. Pakorus ise Akdeniz sahil şeridine yönelmiştir. Bu kapsamda I. Pakorus, Sidon ve Akko'yu elde etmiştir. I. Pakorus'un buradan, II. Antigonos Mattathias'a yardım sağlamak amacıyla Yahudiye'ye bir süvari birliği gönderdiği bilinmektedir. Bu sırada Karmelos Dağı civarında yaşayan Yahudiler de II. Antigonos Mattathias'a katılarak onunla beraber Yahudiye üzerine gitmeye hazır olduklarını bildirmiştir.¹²³⁰ Efron, bu hadiseyi II. Antigonos Mattathias'ın, Haşmonayim Devletini yeniden ihya etmek adına Parthlarla bir askeri antlaşma yapması olarak görmektedir.¹²³¹

Diğer başka bölgelerden de gelen katılım sayesinde gücünü iyice artıran II. Antigonos Mattathias, taraftarlarıyla beraber gizlice Hierousalem'e girmiştir. Kent içerisinde kendilerine, Herodes'e muhalif olan ve Haşmonayim Hanedanlığından bir varisin ortaya çıkmasını bekleyen kimseler de katılmıştır. Bu vesileyle Hierousalem'de nispeten büyük bir güce ulaşan II. Antigonos kraliyet sarayını kuşatmayı başarmıştır. Herodes ve Phasaelus taraftarları ise II. Antigonos Mattathias kuşatmasına karşı harekete geçmiş ve pazar alanında bir çatışma ortamı doğmuştur. İlk karşılaşmada Herodes taraftarlarının üstünlük kurması üzerine, II. Antigonos Mattathias ve destekçileri Bet ha-Mikdaş içerisine çekilmek durumunda kalmıştır. Bet ha-Mikdaş'a bitişik konumda bulunan evlere silahlı kuvvetler yerleştirilmesi suretiyle, onların buradan ayrılmaları engellenmiştir. Phasaelus, Bet ha-Mikdaş'ı çevreleyen surlardan sorumluyken, Herodes beraberindeki birliklerle sarayı korumaktadır.¹²³² Bu sırada Herodes'in, muhtemelen II. Antigonos Mattathias tehdidi karşısında stratejik bir hamleyle ve Idumaealı kökenlerinin getirdiği psikolojik zayıflığı ortadan kaldırmak adına, II. Aristoboulos oğlu II. Aleksandros ile II. Hyrkanos kızı Aleksandra evliliğinden dünyaya gelen Mariamne¹²³³ ile MÖ 40 yılında nişanlandığı görülmektedir. Bu durum taraflar arasındaki ilişkileri

¹²³⁰ Ios. **ant. Iud.** XIV, 13, 3; Ios. **bell. Iud.** I, 13, 1 - 2.

¹²³¹ Efron, 1987, s. 149.

¹²³² Ios. **ant. Iud.** XIV, 13, 3 - 4; Ios. **bell. Iud.** I, 13, 3.

¹²³³ Mariamne, II. Hyrkanos'un kızı Aleksandra ile II. Aristoboulos'un oğlu II. Aleksandros evliliğinden dünyaya gelen ve dolayısıyla hem ana tarafından hem de baba tarafından Haşmonayim Hanedanlığı mensubiyeti bulunan biridir. Birbiriyle çatışan Haşmonayim Hanedanlığı dallarının ittifak noktasında bulunması sebebiyle hemen hemen Yahudi ahalinin tamamı tarafından kabul göreceğini söylemek mümkündür. Hadisenin gerçekleştiği tarihte, Herodes ile bir ittifak zemini arayan II. Hyrkanos'un torununu bu yolda kullandığı yorumu yapılabilir. Öte taraftan bölge hâkimiyetini güçlendirme ve tesis etme ideali bulunan Herodes'in de bu evlilikle, aslen bir Idumaealı yani sonradan Yahudi olan biri olması ve annesinin aslen bir Arabialı olması sebebiyle, Yahudi ahaliden gördüğü muhalefetin önüne geçmesi muhtemel bu evlilikle, stratejik anlamda kazançlı çıkacağını tahmin etmek de mümkündür.

bambaşka bir boyuta taşımaktadır. Zira Herodes bu evlilikle, hem mevcut baş kohenin torunuyla nişanlanmış hem de Haşmonayim Hanedanlığıyla akrabalık bağı tesis etmiş olmaktadır.¹²³⁴ Herodes'in bu nişanı gerçekleştirdiği tarih oldukça dikkat çekicidir. Yahudiye varislerinden biri konumunda bulunan II. Antigonos Mattathias'ın hak iddiasıyla ortaya çıktığı bir dönemde nişanlanması oldukça manidardır ki Herodes bu sırada ilk eşi olan Doris'ten henüz ayrılmamıştır.¹²³⁵ Bu durum onun aceleyle hareket ettiğini göstermekte ve politik bir hamle olarak meşruiyet kazanma çabasında olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bet ha-Mikdaş içerisinde sıkışmış olan II. Antigonos Mattathias, mevcut hal içerisinde I. Pakorus'u Hierousalem'e davet etmek durumunda kalmıştır. Daha önce taraflar arasında varılan anlaşmaya binaen Parth prensi I. Pakorus, davete Pakorus isimli bir generalini göndermekle karşılık vermiştir.¹²³⁶ Kent içindeki çatışmalara son vermek bahanesi altına sığınarak Yahudiye'ye gelen Pakorus, Phasaelus tarafından oldukça nazik şekilde karşılanmıştır. General Pakorus, kendisini nezaketle karşılayan Phasaelus'u, o sırada Syria'nın iç bölgelerinde faaliyetlerde bulunan Barzapharnes'e gitmeye ve savaşı bitirmek üzere bir anlaşmaya varmaya çalışmaya ikna etmiştir. Pakorus'un bu isteği üzerine baş kohen II. Hyrkanos ile yola koyulan Phasaelus, Galilaea civarında Barzapharnes ile buluşmuştur. Ancak Pakorus'un esas niyeti burada belli olmuş ve II. Hyrkanos ile Phasaelus, Barzapharnes tarafından esir edilmiştir.¹²³⁷

II. Hyrkanos ile Phasaelus'un akıbetinden haberdar olan Herodes, kendi güvenliği için bölgeden ayrılma kararı almıştır.¹²³⁸ Buna göre, beraberinde bir grup silahlı adam ve hizmetkârıyla, eşlerini, annesini, ablasını, nişanlı olduğu Mariamne'yi ve en küçük kardeşini alarak gizlice Idumaea'ya gitmiştir.¹²³⁹ Ailesini Masada Kalesine¹²⁴⁰ yerleştirdikten sonra müttefik bulmak ve güvenliğini sağlamak amacıyla Petra'ya

¹²³⁴ Ios. **ant. Iud.** XIV, 12, 1; Ios. **bell. Iud.** I, 12, 3.

¹²³⁵ Kasher, 1988, s. 52; Allegro, 2015, s. 157.

¹²³⁶ Sharon, 2017, s. 150 - 151.

¹²³⁷ Ios. **ant. Iud.** XIV, 13, 4 - 6.; Ios. **bell. Iud.** I, 13, 3 - 5.

¹²³⁸ Learsı, 1966, s. 148.

¹²³⁹ Ios. **ant. Iud.** XIV, 13, 7.

¹²⁴⁰ Tarihi bilgiler Masada'nın Haşmonayim ailesi tarafından kullanıldığını söylese de bölgede gerçekleştirilen arkeolojik kazılar neticesinde doğrudan Haşmonayim dönemine tarihlendirilebilecek bir buluntu ortaya çıkarılamamıştır. Haşmonayim sikkeleri bölgede mevcutsa da bu sikkelerin ilk isyan dönemine kadar kullanıldığı bilindiğinden, delil kabul edilememektedir. Sadece tepe kısmında bulunan iki adet sarnıcın Haşmonayim ailesi tarafından inşa edildiği söylenebilmektedir. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz.; Netzer, 2001, s. 80 - 81.

yönelmiştir.¹²⁴¹ Herodes'in bölgeden ayrılmasıyla, Parthlar tüm Yahudiye'de büyük bir yağmaya girişmiştir. Bu kapsamda II. Hyrkanos'a ait olan üç yüz talantonluk paranın tamamının Parthların eline geçtiği bilinmektedir. Herodes'in serveti ise daha önce ailesiyle beraber Idumaea'ya gönderilmiş olması hasebiyle kurtulabilmiştir.¹²⁴²

Yahudiye'de artık sadece, Haşmonayim ailesinden Parth destekli II. Antigonos Mattathias kalmıştır. Bu noktada, MÖ 40 yılı itibariyle bölge idaresi bir kez daha değişime uğramış olmaktadır. Yahudiye, artık Roma Devleti'ne değil Parth Krallığına tabidir. Şu durumda Markus Antonius'un gerçekleştirmiş olduğu düzenlemeler ve atamalar da geçersizdir. Parthların desteğine sahip olan ve onları Yahudiye'ye davet eden II. Antigonos Mattathias bölge idaresini elde etmekle beraber baş kohenlik makamına da geçmiştir.¹²⁴³ Mevcut son gelişme, Roma Devleti'nin yakın doğudaki politik arzu ve çıkarlarına vurulmuş büyük bir darbedir.¹²⁴⁴

Barzapharnes tarafından esir edilen baş kohen II. Hyrkanos ve Phasaelus da bir süre sonra II. Antigonos Mattathias'a mahkûm olarak teslim edilmiştir.¹²⁴⁵ II. Antigonos Mattathias, amcası ve esiri olan devrik baş kohen II. Hyrkanos'un kulaklarını kestirmek suretiyle onun tekrar baş kohenlik makamını ele geçirme olasılığının önüne geçmiştir.¹²⁴⁶ Zira dönemin Yahudi yasalarına göre, baş kohen olacak kişinin vücut bütünlüğünün yerinde olması gerekmektedir.¹²⁴⁷ Baş kohenlik makamı üzerinde artık bir tehdit oluşturamayacak hale gelen II. Hyrkanos'un daha sonra Parthia'ya götürülerek esaret hayatına burada devam ettiği bilinmektedir.¹²⁴⁸ Kendisinin vücut bütünlüğünün bozulmuş olmasına rağmen Babylonia Yahudileri tarafından büyük iltifat gördüğü ve hatta esir olmasına rağmen bu grup tarafından kral ve baş kohen olarak saygı gördüğü de

¹²⁴¹ Ios. **ant. Iud.** XIV, 13, 9; Ios. **bell. Iud.** I, 13, 7.

¹²⁴² Ios. **ant. Iud.** XIV, 13, 9.

¹²⁴³ Goldin, 1970, s. 129.

¹²⁴⁴ Vermes, 2014, s. 53.

¹²⁴⁵ Ios. **ant. Iud.** XIV, 13, 10.

¹²⁴⁶ Ios. **ant. Iud.** XIV, 13, 10. Iosephos bu konuda, II. Antigonos'un dişleriyle kulaklarını kopardığı bilgisini vermektedir (Ios. **bell. Iud.** I, 13, 9).

¹²⁴⁷ **Eski Ahit, Levililer** 21; 16 - 23; "Rab Musa'ya şöyle dedi; Harun'a de ki, soyundan gelecek kuşaklar boyunca kusurlu olan hiç kimse yiyecek sunusu sunmak üzere Tanrısına yaklaşmasın. Kusurlu olan sunağa yaklaşamaz. Kör, topal, yüzü arızalı, organlarından biri aşırı büyümüş, kolu veya ayağı kırık, kambur, cüce gözü özürlü, uyuz, yarası kabuk bağlamış ya da hadım. Kohen Harun'un soyundan bu kusurlara sahip hiç kimse Rab için yakılan sunuyu sunmak üzere sunağa yaklaşmayacak. Çünkü kusurludur. Tanrısına yiyecek sunusu sunmak üzere sunağa yaklaşamaz. Böyle bir adam Tanrısına sunulan kutsal ve en kutsal yiyecekleri yiyebilir. Ancak perdeye ve sunağa yaklaşmayacaktır. Çünkü kusurludur. Tapınağımı kirletmesin. Onları kutsal kılan Rab benim."

¹²⁴⁸ Ios. **bell. Iud.** I, 13, 11.

belirtilmektedir.¹²⁴⁹ II. Hyrkanos'un maruz kaldığı bu muamele, Phasaelus'un kendisinin de etkisiz hale getirileceğini ön görmesini kolaylaştıran bir gelişme olmuştur. Bu sebeple, II. Antigonos Mattathias eliyle ölmektense kendi hayatına son vermeyi tercih etmiştir.¹²⁵⁰ Artık geride sadece büyük bir tehdit konumunda bulunan Herodes bulunmaktadır. Roma Devleti'nin mevcut duruma göstereceği tepki ve Herodes'in geri dönme çabaları bölge istikrarı üzerinde yeni olumsuz etkiler yaratacaktır.

4.4.2. II. Antigonos Mattathias – Herodes Mücadelesi

II. Hyrkanos ve Phasaelus'un ortadan kalkmasıyla Yahudiye hâkimiyeti hususunda II. Antigonos Mattathias'a tek rakip olarak kalan Roma destekli Herodes, tahmin edileceği üzere bölgede tekrar etkin hale gelebilmek adına çeşitli faaliyetlere girişmiştir. Bu kapsamda Roma ve Parth devletleri de kendi adaylarını desteklemek suretiyle olaylara dâhil olmuştur. Esasen bölgede cereyan edecek mücadele, II. Antigonos ile Herodes mücadelesinden öte bir Parth – Roma mücadelesinin yerel yansımasıdır.

Phasaelus ve II. Hyrkanos'un Parthların ve dolayısıyla II. Antigonos'un esiri olması sonrasında Herodes, Yahudiye üzerinde tekrar hâkimiyet kurabilmek için hızla çalışmalara başlamıştır. Hierousalem'den ayrılarak öncelikle Petra'ya yöneldiğini belirttiğimiz Herodes, burada, Nabataea Kralı I. Malikhos'a başvurarak mali problemlerini aşmaya çalışmış ve hâlâ hayatta olduğunu düşündüğü kardeşi Phasaelus'u kurtarma planları yapmıştır. O, kardeşinin ölümünden ancak Petra'dan ayrılıp Mısır'a yöneldiği sırada haberdar olabilmıştır.¹²⁵¹ Değişen durum sebebiyle strateji değiştiren Herodes, önce Pelusium'a ve ardından deniz yoluyla Aleksandria'ya ulaşmıştır. Buradan ise hızla Roma istikametinde ilerlemeye başlamıştır. Pamphylia, Rhodes ve nihayetinde Brundisium Limanı güzergâhını izleyerek İtalya'da karaya ayak basan Herodes sonrasında Roma'ya ulaşmıştır.¹²⁵²

¹²⁴⁹ Smallwood, 1976, s. 53.

¹²⁵⁰ Iosephos, kendi hayatına son verme kararı alan Phasaelus'un esir ve zincire vurulmuş halde olması sebebiyle bu eylemi başını taşa vurmak suretiyle gerçekleştirmeye çalıştığını belirtmektedir. Ağır şekilde yaralanan Phasaelus, II. Antigonos tarafından tedavi ettirilmeye çalışılmışsa da hayatını kaybetmiştir (Ios. **ant. Iud.** XIV, 13, 10; Ios. **bell. Iud.** I, 13, 10).

¹²⁵¹ Sharon, 2017, s. 152 – 153.

¹²⁵² Ios. **ant. Iud.** XIV, 14, 2 - 3; Ios. **bell. Iud.** I, 14, 2 – 3.

Herodes, Roma'da destekçisi ve II. Triumvirliğin bir ortağı konumunda bulunan Markus Antonius ile görüşebilme fırsatına sahip olmuştur.¹²⁵³ Octavianus ve Markus Antonius, Parth destekli II. Antigonos Mattathias yerine Herodes'i Yahudiye hâkimi yapmanın Roma çıkarları için daha uygun olduğuna kanaat ederek gerekli tüm desteğin sunulması kararı almıştır.¹²⁵⁴ Roma Senatusunda alınan kararlar Herodes MÖ 40 yılında, Romalıların dostu ve müttefiki bir kral unvanıyla Yahudiye Kralı ilan edilmiştir.¹²⁵⁵ Belirtmek gerekir ki, Roma Senatusu'nun aldığı Herodes'in desteklenmesi kararı doğrudan Roma politikası ile ilgilidir. Yahudiye'de Parth destekli bir idarecinin bulunması, Roma'nın bölge çıkarları açısından olumsuz bir durum teşkil etmektedir. Ayrıca Herodes'in Roma desteğiyle Yahudiye Kralı olması Roma Devleti'nin bölgede özellikle Parthlar karşısında, girişeceği faaliyetlerde maddi ve manevi destek oluşturacaktır. Zira Yahudiye konum itibariyle Mısır ile Syria'nın geçiş noktasında bulunmaktadır ki, bu konumda Roma'ya bağlı ve minnettar bir idarecinin varlığı oldukça önemlidir. Netice itibariyle, karşılıklı çıkarların örtüşmesiyle Herodes, uzun süredir aradığı ve Yahudiler nezdinde bir türlü bulamadığı meşruiyeti Roma'da kazanmıştır. Ancak bu meşruiyet henüz fiiliyata dökülememiştir. Yahudiye'de henüz hâlâ II. Antigonos Mattathias hüküm sürmektedir.

Herodes'in Roma'da bahsi geçen faaliyetlerde bulunduğu sırada II. Antigonos Mattathias, Herodes'in emanetlerini barındıran Masada Kalesi'ni kuşatma altına almıştır. Masada müdafiliği görevini Herodes'in yokluğunda kardeşi Iosephos yürütmektedir. II. Antigonos ve Iosephos arasında Masada önlerinde devam etmekte olan mücadele sırasında ana görevi Parthları Syria'dan püskürtmek olan yeni Syria idarecisi Publius Ventidius Bassus (MÖ 39 – 38) da bölgeye ulaşmıştır. Bassus'un, Roma'nın müttefiki Herodes'in kardeşi Iosephos'a yardım etmek bahanesiyle bölgede birtakım faaliyetlere giriştiği görülmektedir. Ancak karargâhını Hierousalem'e oldukça yakın bir noktaya

¹²⁵³ Ios. **ant. Iud.** XIV, 14, 3.

¹²⁵⁴ Learsı, 1966, s. 148; Allegro, 2015, s. 167.

¹²⁵⁵ Ios. **ant. Iud.** XIV, 14, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 14, 4. Sanders, Herodes'in Roma ziyareti sırasında Antonius ve Octavianus'u, Antigonos'un Parth ilişkileri konusunda uyardığını ve tedbir olarak II. Hyrkanos'un torunu III. Aristoboulos'u Yahudiye kralı olarak atamaları, kendisini ise onun idari yardımcısı sıfatıyla görevlendirmeleri gerektiği yönünde beyanda bulunduğunu iddia etmektedir. Ancak Haşmonayim Hanedanlığı kökenli isyanlar sebebiyle aileye olumsuz bakan ikilinin bunun yerine Herodes'i Yahudiye kralı ilan ettiklerini belirtmektedir (Sanders, 1914, s. 311). Bu bilgiye göre Herodes, Haşmonayim Hanedanlığı üyeleri arasından veliaht göstermektedir ki bu durum, doğru kabul edildiğinde, onun dahi hâlâ Yahudiye üzerinde Haşmonayim etkisini kabul ettiğini göstermektedir.

kuran yeni Syria idarecisi, II. Antigonos Mattathias'tan yüklü miktarda ödeme almasının ardından, kumandanlarından biri olan Silo'yu bir grup askerle Hierousalem yakınlarında bırakmış ve bir müdahalede bulunmadan ordusunun ana grubuyla Parthlar üzerine ilerlemek suretiyle bölgeyi terk etmiştir.¹²⁵⁶ Parth desteği ile Yahudiye hâkimi olmayı başaran II. Antigonos Mattathias, destekçilerinin tekrar yardımına koşacağı düşüncesiyle Silo'ya karşı bir harekâta bulunmamıştır. Aksine umduğu yardım gelene kadar icraatlarının engellenmemesini sağlamak adına onunla dostane ilişkiler kurma çabasında olmuştur.¹²⁵⁷ Bu sırada Roma'da arzuladığı desteği bulan Herodes İtalya'dan yelken açarak MÖ 39 yılında Akko'ya ulaşmıştır.¹²⁵⁸ Burada hem goyim hem de Yahudi ahali arasından büyük bir ordu toplamayı başararak Galilaea'ya doğru ilerlemiştir.¹²⁵⁹ İlerleyişi sırasında kendisine, Yahudiye'de görevlendirilen kumandan Silo ve Parth meselesiyle ilgilenen Bassus da katılmıştır. Herodes ilerleyişine devam ettikçe ordusunun gücü de artmaktadır. Küçük bir bölümü hariç neredeyse tüm Galilaea, Herodes taraftarı haline gelmiştir. Onun ilk hedefi kuşatma altında bulunan Masada Kalesi ve buradaki aile ahfadını kurtarmaktır. Ancak bu hedef üzerinde Ioppe kenti büyük bir engeldir. Ayrıca Masada'dan sonra Hierousalem'e gitme niyeti bulunan Herodes, arkasında kendisine taraftar olmayan bir kent veya kale bırakmak da istememektedir. Bu sebeple Masadadakilerin imdadına koşmadan önce Ioppe'nin ele geçirilmesiyle ilgilenilmiştir. Buranın teslim alınmasının ardından Masada'ya ilerleyen Herodes, bölge ahalisinin büyük iltifatlarına mazhar olmuştur. Böylece taraftarlarını, ailesini ve hazinesini kurtarmayı başarmaktan öte kuvvetlerinin gücünü de artırmıştır. Masada'nın ardından, ana hedef konumunda bulunan Hierousalem üzerine yönelmiştir. II. Antigonos Mattathias, Herodes kuvvetlerinin ilerleyişini engellemek adına güzergâh üzerinde bulunan geçit ve yollara çok sayıda tuzak ve pusu kurmuştur. Ancak tüm teşebbüslere rağmen Herodes, beraberindeki Roma birlikleri ve çok sayıda Yahudiye vatandaşıyla beraber yürüyüşünü sürdürmüş ve nihayetinde ordugâhını Hierousalem surlarının batı kısmına yerleştirmiştir. II. Antigonos Mattathias kuvvetlerinin surlar üzerinden gerçekleştirdiği atışları ve yer yer girişilen vur kaç niteliğindeki saldırılarıyla ilk çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır. Herodes başlangıçta bu hücumlara doğrudan bir

¹²⁵⁶ Ios. **ant. Iud.** XIV, 14, 6; Ios. **bell. Iud.** I, 15, 1 - 2.

¹²⁵⁷ Ios. **ant. Iud.** XIV, 14, 6.

¹²⁵⁸ Learsi, 1966, s. 148.

¹²⁵⁹ Sharon, 2017, s. 155.

karşılık vermemiştir. Zira onun öncelikli hedefi kent ahalisini ikna yoluyla Hierousalem'i teslim almaktır. Bu doğrultuda surlar önünde yaptığı açıklamada, kentnin kendisine teslim edilmesi halinde düşmanca davranışlarda bulunmayacağını beyan etmiştir.¹²⁶⁰ Bu beyanına karşı bir argüman olarak, II. Antigonos Mattathias ise hem savaşan Yahudi taraflara hem de Romalılara hitap eder şekilde, idareyi Herodes'e teslim etmenin adil olmayacağını çünkü onun sıradan bir insan ve bir Idumaealı yani yarım Yahudi olduğu, Yahudi geleneklerinin gerektirdiği şekilde idarenin Haşmonayim Hanedanlığı üyesi birine bahşedilmesi gerektiği ifadelerini kullanmıştır. II. Antigonos Mattathias, konuşmasında açıkça görülebileceği üzere, her iki taraftaki Yahudilerin dini hassasiyetlerini etkilemeye çalışmıştır. O ifadelerinde, Simon döneminde Haşmonayim Hanedanlığı'na güvenilir bir peygamber gelene kadar bahşedilen yetkilere ve I. Ioannes Hyrkanos döneminde Yahudiliğe geçirilen Idumaealıların durumuna işaret ederek dönemin dini gelenekleri üzerinden konumunu kuvvetlendirmeye çalışmıştır.

Karşılıklı söylemlerin taraflar üzerinde bir etki yaratmaması savaş kaçınılmaz hale gelmiştir. II. Antigonos Mattathias'ın talimatıyla ok ve mızraklarıyla harekete geçen müdafiler, surlar ve burçlar etrafında birikmiş ve henüz istihkâmlarını tam oluşturmamış olan Herodes kuvvetlerini ilk etapta kolayca uzaklaştırmayı başarmıştır.¹²⁶¹ Bu ilk başarının ardından, Herodes tarafında yer alan Silo kumandasındaki Roma kuvvetleri, kaynakların tükenmesini ve temin edebilmek için daha fazla paraya ihtiyaç duyulduğunu bahane ederek kış karargâhlarına çekilmenin daha uygun olacağı şeklinde söylemlerde bulunmaya başlamıştır. Kuşatmanın akıbetini değiştirecek bu şikayetler, esasen gerçek olmayan bir durumdan ibarettir. Konu hakkında bilgi sunan kaynaklar, Roma askerlerinin, Silo'nun talimatları doğrultusunda bu söylemlerde bulunduğunu belirtmektedir. Silo, askerlerinin şikâyetlerini gerekçe göstererek ordusuyla beraber ayrılma hazırlıklarına dahi girişmiştir. Bu durumun temelinde ise II. Antigonos Mattathias'ın taktik ve diplomatik bir başarısı yatmaktadır. Muhtemelen o, Silo ile gizli bir antlaşmaya vararak Herodes'i zor durumda bırakacak bu durumun yaşanmasını sağlamıştır.

¹²⁶⁰ Ios. **ant. Iud.** XIV, 15, 1 - 2; Ios. **bell. Iud.** I, 15, 3 - 5.

¹²⁶¹ Ios. **ant. Iud.** XIV, 15, 2.

Mevcut durum karşısında Herodes, Silo'nun ve askerlerinin savaş meydanını terk etmemesi adına girişimlerde bulunmak durumunda kalmıştır. Herodes, ayrılmayı önlemek adına, kendisinin Markus Antonius, Octavianus ve Roma Senatusu tarafından gönderildiğini ve savaş meydanını terk etmelerinin ihanet anlamına geldiğini belirtmiştir. Bu vesileyle vakit kazınasının ardından Samaria ve Hiericus'tan Roma kuvvetlerinin ihtiyaç duyduğu her tür kaynaktan bolca getirtmek üzere girişimlerde bulunmuştur. Onun bu girişiminden haberdar olan II. Antigonos Mattathias ise vaat edilen kaynakların temin edilmesini önlemek adına tüm bölgede pusu ve tuzaklar kurdu muştur. Kaynak temin etmek maksadıyla Hiericus'a ulaşan Herodes, muhtemelen yaşanan savaş sebebiyle, kenti terk edilmiş vaziyette bulmuştur. Buna rağmen kentte büyük bir yağma gerçekleştirmiş ve bölgede bir garnizon bıraktıktan sonra Hierousalem önlerine dönmüştür. Bu sırada II. Antigonos Mattathias, daha fazla para ve vaat yoluyla Silo'yu kendi tarafında olma konusunda ikna etmiştir. Ancak Markus Antonius'un talimatlarını çiğnememiş gibi görünmek adına, Roma kuvvetlerinin bir kısmını Lydda'da konaklatmak, kalan kısmını ise silah bırakarak, gelen kaynaklar sayesinde refah içerisinde yaşatma kararı alınmıştır.¹²⁶² Görüldüğü üzere bu aşamada, Hierousalem surları önünde sıcak bir çatışmadan ziyade diplomatik ve stratejik hamlelerin yoğunlukta olduğu bir mücadele yaşanmaktadır.

Silo'nun ve Roma birliklerinin bahse konu hareketlerinden memnun olmayan, kışın yaklaşması üzerine kuşatmayı uzun süre sürdüremeyeceğini anlayan ve Hiericus'ta arzu ettiği miktarda kaynak bulamayan Herodes, strateji değiştirerek öz kaynaklarına yönelme yoluna gitmiştir. Bu kapsamda kardeşi Iosephos'u bir grup askerle beraber Idumaea'ya göndermiştir. Kendisi de Samaria'ya geçerek, Masada'dan tahliye ettiği aile üyelerini buraya yerleştirmiştir. Ardından Galilaea'ya yönelmiş ve II. Antigonos Mattathias taraftarlarının kontrolünde bulunan bazı bölgeleri ele geçirmiştir. Daha sonra Sepphoris'e geçen Herodes, yağın kar sebebiyle geri çekilen II. Antigonos Mattathias taraftarlarının oluşturduğu boşluktan istifadeyle bol miktarda kaynak temin etmeyi başarmıştır. Sepphoris'ten hareketine devam ederek bölgede bozgunculuk faaliyetlerinde bulunan haydutları Iordanes Nehri'ne kadar sürmüş ve böylece tüm Galilaea üzerinde hâkimiyetini tesis etmiştir. Galilaea'daki faaliyetlerini tamamlamasının ardından, emri

¹²⁶² Ios. **ant. Iud.** XIV, 15, 3; Ios. **bell. Iud.** I, 15, 6.

altındaki askerlerin her birine yüz elli drahmi, komutanlarına ise miktarı belli olmayan ancak daha fazla olduğu belirtilen bir oranda ücret dağıttıktan sonra bu askerleri kış karargahlarına yollamıştır. Şahsi birliklerini kış karargâhlarına yerleştiren Herodes'e bir süre sonra Silo müracaat etmiştir. Zira öz kaynaklarına yönelen Herodes, Silo'nun beklediği lojistik desteği sunmamış ve II. Antigonos Mattathias'ın da kendilerine kış sebebiyle kaynak ayırmamış olması sebebiyle Roma kuvvetleri perişan olma noktasına gelmiştir. Mevcut gelişme Herodes için bulunmaz bir fırsattır. O, ayağına kadar gelen bu fırsatı iyi değerlendirerek Silo ve askerlerinin tüm ihtiyaçlarını gidermek suretiyle yanına çekmeyi başarmıştır. Syria idarecisi Publius Ventidius Bassus da Silo'yu huzuruna çağırarak Yahudiye hâkimiyeti üzerinde devam etmekte olan savaşın Herodes lehine derhal sonuçlandırılması talimatını vermiştir.¹²⁶³ Bu talimattan kısa süre sonra, yaklaşık MÖ 38 senesinde, II. Antigonos Mattathias'ın destekçisi I. Pakorus, Publius Ventidius Bassus'a karşı giriştiği savaşta hayatını kaybetmiştir.¹²⁶⁴

I. Pakorus'un hayatını kaybetmesi, II. Antigonos Mattathias'ın kendisini Yahudiye hâkimi kılan en büyük destekçisini kaybetmesi anlamına gelmektedir. Taraflar arasında değişen son dengeler doğrultusunda artık Haşmonayim Hanedanlığı'nın akıbetini tayin edecek son savaş kaçınılmaz hale gelmiştir. MÖ 38 kışı sebebiyle ara verilen Hierousalem kuşatması, MÖ 37 baharında yeniden başlamış ve Herodes tüm ordusunu harekete geçirerek Hierousalem önlerine ordugâhını kurmuştur.¹²⁶⁵ Bahse konu tarih itibarıyla Herodes, Roma Senatusu tarafından Yahudiye Kralı ilan edileli üç sene olmuştur. Artık Yahudiye üzerindeki hâkimiyetini fiili anlamda da tesis etmeye kararlı olan Herodes, ordugâhını surların daha zayıf olduğu kısma taşımış ve Bet ha-Mikdaş'ın tam karşısına gelecek şekilde tekrar savaş pozisyonu almıştır. Herodes'in yeniden başlayan kuşatma sırasında başvuracağı taktiklerde, kenti daha önce elde etmeyi başarmış olan Gnaeus Pompeius'un yöntemini izlediği dikkat çekmektedir. Buna göre o, ordugâhını yeniden konumlandırdıktan sonra üç sıra istihkâm oluşturmuş ve Hierousalem civarında bulunan ağaçlardan istifadeyle çok sayıda savaş kulesi inşa ettirmiştir. İnşa faaliyetlerinin henüz devam ettiği sırada ve tüm ordusu Hierousalem önlerinde konuşlanmış vaziyetteyken Herodes bölgeden ayrılarak Samaria'ya gitmiş ve MÖ 40 yılında nişanlandığı II.

¹²⁶³ Ios. **ant. Iud.** XIV, 15, 5.

¹²⁶⁴ Dando-Collins, Stephen, **Mark Antony's Heroes**, John Wiley and Sons, New Jersey 2007, s. 36 - 39.

¹²⁶⁵ Ios. **ant. Iud.** XIV, 15, 14; Ios. **bell. Iud.** I, 17, 8.

Hyrkanos'un torunu Mariamne ile evliliğini gerçekleştirmiştir.¹²⁶⁶ Herodes'in, II. Antigonos ile bir hâkimiyet mücadelesi içerisindeyken bölgeden ayrılarak Samaria'da düğün yapması ilginç olmakla beraber oldukça mantıklı bir harekettir. Zira o, Hierousalem'i elde etmek üzere olduğunun bilincindedir. Herodes'in mevcut meşruiyet sorununu aşmak adına bahsi geçen evliliği gerçekleştirdiğine şüphe yoktur. Bu yeni akrabalık bağıyla elde etmek üzere olduğu makamları yasal bir zemine oturtacaktır.

Samaria'da gerçekleşen düğünün ardından Herodes, buradan da büyük miktarda asker toplayarak tekrar Hierousalem'e dönmüştür. Bu sırada dönemin yeni Syria idarecisi C. Gaius Sosius (MÖ 38 – 37) da beraberindeki Romalı lejyonerlerle beraber Herodes'e yardım etmek amacıyla Hierousalem surları önüne ulaşmıştır. Kent surlarının kuzey kısmında toparlanan ordu, on bir lejyon silahlı piyade, altı bin süvari ve Syria'dan gelen yardımcı birliklerden oluşan devasa bir orduya dönüşmüştür. Ordunun komutanlığını ise Herodes ve Sosius yürütmektedir.¹²⁶⁷

Surların dışında bu hareketlilik yaşanmaktayken içeride II. Antigonos Mattathias ve taraftarları Herodes'e karşı büyük bir savunma hazırlığına girişmiştir. Olası bir kaynak sıkıntısının önüne geçmek ve Hierousalem'de bulunan insan ve hayvanların tüm ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kent dışından kısmen haydutluk kısmen de satın alma yoluyla eksikler temin edilmeye çalışılmaktadır. Herodes, Hierousalem'e yapılan bu lojistik desteği fark etmiş ve müdahale etmek amacıyla kaynakların getirildiği yol güzergâhına tuzaklar kurmuştur. Böylece o, II. Antigonos Mattathias'a büyük bir darbe vurmuş olmaktadır. Ayrıca, Hierousalem'e oldukça uzak sayılan bölgelere gönderdiği adamları vasıtasıyla da elindeki kaynakları çoğaltmıştır. Meşruiyet ve lojistik sorununu halletmiş olan Herodes, sonraki adımda üç sıra istihkâmın inşa işini hızla sonlandırmış ve savaş aletleri ile savaş kulelerini devreye sokulabilir hale getirmiştir. Nihayetinde koçbaşlarının surları dövmeye başlamasıyla taarruz resmen başlamıştır. Müdafî konumunda bulunan II. Antigonos Mattathias taraftarları, ellerinden geldiği ölçüde karşılık vermeye çalışmaktadır. Teknik ve eğitim bakımından Roma lejyonerleriyle kıyaslanamayacak olmalarına rağmen sur dışına yapılan sık akınlarla savaş makinaları

¹²⁶⁶ Ios. **ant. Iud.** XIV, 15, 14; Ios. **bell. Iud.** I, 17, 8. Bu evlilikten Herodes'in üçü erkek iki kız olmak üzere beş çocuğun dünyaya gelmiştir (Ios. **ant. Iud.** XIV, 12, 1). Belirtilen tarihten yaklaşık beş ila altı yıl sonra Herodes bu evliliği noktalayacaktır (Sanders, 1914, s. 311).

¹²⁶⁷ Ios. **ant. Iud.** XIV, 16, 1; Ios. **bell. Iud.** I, 17, 9.

yakılmakta, gerektiğinde ise yakın dövüğe girmekten çekinilmemektedir. Herodes ve Romalılar ise tahrip edilen savaş makinaları yerine yenilerini hızla inşa etmekte ve lağımlar kazmak suretiyle Hierousalem surlarını aşma çalışmalarını mümkün olan her yoldan sürdürmektedir. Karşılıklı mücadele yaklaşık kırk gün sürdükten sonra, Herodes ve C. Gaius Sosius, Hierousalem surlarını aşmayı başarmıştır. Surları aşarak kente ilk girenler isimleri belli olmayan yirmi seçme adamdan ibarettir. Onların arkasından C. Gaius Sosius'un subayları Hierousalem'e girmiştir. Dış surların aşılmasından yaklaşık on beş gün sonra ise Bet ha-Mikdaş'ın surları aşılmıştır. Herodes, bu taarruz sırasında Bet ha-Mikdaş çevresinde bulunan bir kısım revakları ateşe vermiştir. Ancak Yahudi ahalinin II. Antigonos Mattathias'a sırt dönmesini sağlamak amacıyla bu yangını onun çıkardığı haberini yaymıştır. Bu suretle aşağı Hierousalem olarak anabileceğimiz kısım ile Bet ha-Mikdaş'ın dış avlusu Herodes ile C. Gaius Sosius'un eline geçmiş olmaktadır. II. Antigonos Mattathias ve taraftarları ise yukarı şehre ve Bet ha-Mikdaş'ın iç avlusuna çekilmiştir.¹²⁶⁸

Bet ha-Mikdaş'ın bu kısmında adeta hapsolan II. Antigonos Mattathias taraftarları, içinde buldukları zor durumun yanında günlük kurbanların sunulmasının aksamamasıyla da ilgilenmektedir. Bu sebeple Herodes ve C. Gaius Sosius'a bir heyet gönderilmiş, kurban edilecek hayvanların yukarı Hierousalem'e geçişine izin verilmesini talep etmiştir. Bu hamle, dini kaygılarla oluşmuş bir talep gibi görülse de, aynı Herodes'in çıkardığı yangını II. Antigonos Mattathias'a yüklemesi gibi, ahalinin desteğini kazanma ile ilgili olmalıdır. Zira Herodes bu talebe müspet cevap vermemesi halinde dindar Yahudilerden oluşan Hierousalem ahalisini kaybedecektir. Muhtemel tebaası ile arasını iyi tutmak isteyen Herodes'in bu tuzağa düşmediği ve talebi uygun bulduğu görülmektedir. Bu yolla, Bet ha-Mikdaş içerisindekilerin rızasını kazanmayı ve teslim olmalarını sağlamayı umut ettiği açıkça ortadadır. Ancak Herodes'in ılımlı yaklaşımına rağmen taraftarlarının II. Antigonos Mattathias'ı terk etmemesi, onun yukarı Hierousalem'e şiddetli bir taarruz başlatmasına yol açmıştır. Kaynaklar, bu taarruzu adeta bir katliam olarak betimlemektedir. Uzun süren kuşatmanın Roma lejyonerlerinde yarattığı öfke ve Herodes taraftarlarının tutkusu bir vahşete dönüşmüştür.¹²⁶⁹ Ara

¹²⁶⁸ Ios. **ant. Iud.** XIV, 16, 2; Ios. **bell. Iud.** I, 18, 2.

¹²⁶⁹ Ios. **ant. Iud.** XIV, 16, 2.

sokaklarda, evlerde ve hatta Bet ha-Mikdaş'ta dahi bebek, yaşlı ve kadın ayrımı yapılmadan herkesin öldürüldüğü rivayet edilmektedir. Rivayet mahiyetindeki bu bilgilere göre, şahit olduğu vahşet karşısında dayanamayan II. Antigonos Mattathias, bulunduğu konumu terk ederek C. Gaius Sosius'un ayaklarına kapanmak suretiyle teslim olmuş ve zincire vurularak esir alınmıştır.¹²⁷⁰ Neticede beş aylık bir direnişin yaşandığı son kuşatma MÖ 37 yılında Herodes'in galibiyetiyle sonuçlanmıştır.¹²⁷¹ Hierousalem ve Yahudiye üzerindeki II. Antigonos Mattathias dönemi bu mağlubiyetle sona ermiştir. Bu hadise aynı zamanda Haşmonayim Hanedanlığı'nın Yahudiye üzerindeki tüm hedef ve girişimlerini de nihayete ermiştir.

4.5. Haşmonayim Hanedanlığı'nın Sonu

II. Antigonos Mattathias'ın MÖ 37 yılında mağlup olması ve Herodes'in Yahudiye Kralı olmasıyla Haşmonayim Hanedanlığı'nın Yahudiye üzerinde hak iddia eden son varisi de etkisiz hale gelmiş ve dolayısıyla Haşmonayim Hanedanlığı'nın Yahudiye üzerindeki hâkimiyeti sona ermiş olmaktadır. Haşmonayim Hanedanlığı döneminde Yahudiye, ekonomik manada daha önce olmadığı kadar zenginleşmiştir. Hem tarımsal alanlar hem de şehir merkezleri gelişmiştir. Pek çok kişi el sanatlarıyla uğraşmaya başlamıştır. Bu dönemde iç ve dış ticaretin mevcudiyeti de görülebilmektedir ki çok sayıda kıyı kenti ele geçirilmiştir. Neredeyse düzenli bir inşa programının varlığından dahi bahsedilebilir. Bir süreliğine ülke sınırları Davud Krallığı'nın sınırlarına kadar erişmiştir. Politik olarak bakıldığında Yahudiye, Syria'da yer alan diğer ülkelerden daha önemli bir konuma sahip olmuştur. Kültürel manada ise, ülkede çeşitli okulların açıldığı görülmektedir. Ferisiler bu dönemde en az iki okula sahiptir. Öte taraftan sadukilerin de kendi öğretilerini öğrettiği bir okula sahip olmaması için hiçbir sebep gözükmemektedir. Bu döneme ait edebi eserler de bulunmaktadır ki bu durumu milli bağımsızlığın İbrani dilini geliştirmeye sevk etmesi olarak yorumlamak mümkündür.¹²⁷² Yahudiye'nin Herodes'in eline geçmesi, Haşmonayim Hanedanlığı tarihi bakımından olduğu kadar Yahudi tarihi açısından da oldukça önemli bir hadisedir. Zira Herodes'in Romalılar eliyle

¹²⁷⁰ Ios. **ant. Iud.** XIV, 16, 2; Ios. **bell. Iud.** I, 18, 2.

¹²⁷¹ Learsı, 1966, s. 148. Eyal Regev, Haşmonayim Devleti'nin MÖ 63'te gerçekleşen Roma fethiyle değil, MÖ 37'de gerçekleşen bu hadiseyle yıkıldığı düşüncesindedir (Regev, 2013, s. 18).

¹²⁷² Goldin, 1970, s. 119.

krallığını tesis etmesi, politik gücün, spiritüel güçten ayrılması sonucunu da beraberinde getirmiştir. Herodes'in kullanacağı kral unvanı, baş kohenlik ve ethnarkhosluğun bileşiminden ibaret değildir. MÖ 37 yılı itibariyle Yahudiye'de teokrazi yerine tam manasıyla monarşi egemen olacaktır.¹²⁷³ Herodes'in bölge hâkimiyetini tesis ettiği MÖ 37 yılında, II. Antigonos Mattathias'tan boşalan baş kohenlik makamına, bir Haşmonayim Hanedanlığı üyesi olmayan Ananelus (Hanameel) atanmıştır.¹²⁷⁴ Dolayısıyla Haşmonayim Hanedanlığı'nın bölgedeki idari etkisinin yanında, Ionathan Apphous döneminden beri devam etmekte olan dini etkisi de sona erdirilmiştir.

Elbette bu hadiseyle Haşmonayim Ailesi'nin yok olduğu iddiasında bulunmak gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Ancak bağımsız ve müstakil Haşmonayim Devleti'nin yeniden ihyası amacına hizmet eden bir girişim de bu hadiseden sonra görülmeyecektir. Aile üyeleri, Herodes ve Roma idaresi ile uyumlu hareket eden bir takım önemsiz kimseler olarak hayatlarını sürdürecektir. Ayrıca Herodes, Yahudiye'de kendi hanedanlığını oluşturacak ve dini – idari makamlar bu yeni hanedanlık elinde tekelleşecektir.

MÖ 37 yılı itibariyle artık bir takım önemsiz kimseler konumuna düştüğünü belirttiğimiz Haşmonayim Hanedanlığı üyelerinin akıbetleri hakkında kaynaklarda kısmi bilgilere tesadüf edilebilmektedir. Buna göre, II. Antigonos Mattathias, Herodes'in vaatlerini yerine getirmesinin ardından bölgeden ayrılan C. Gaius Sosius tarafından Markus Antonius'a teslim edilmek üzere zincire vurulmuştur. Ancak Herodes, bu esareten memnun değildir. Zira onun Roma'da, Senatus huzurunda hak iddia etmesinden veya daha önce olduğu gibi kaçmasından endişe etmektedir.¹²⁷⁵ Yeni tesis ettiği otoritesi üzerinde Haşmonayim Hanedanlığı kaynaklı bir sıkıntı yaşamak istemeyen Herodes, teklif ettiği yüklü miktarda ödemeyle Markus Antonius'u, II. Antigonos Mattathias'ı öldürmeye ikna etmeye çalışmıştır.¹²⁷⁶ Iosephos'a göre, başlangıçta onu zafer nişanesi olarak esir tutan Markus Antonius, Herodes'in talepleri ve Yahudiye ahalisinin bu soy üzerinden bir isyana kalkışma ihtimali realitesi karşısında II. Antigonos Mattathias'ı

¹²⁷³ Smallwood, 1976, s. 55.

¹²⁷⁴ Mendelson, S., "Hanameel the Egyptian", **Jewish Encyclopedia**, C. VI, (ed. Isidore Singer), Funk and Wagnalls Company, New York ve London 1904, s. 203.

¹²⁷⁵ Ios. **ant. Iud.** XIV, 16, 4; Ios. **bell. Iud.** I, 18, 3.

¹²⁷⁶ Ios. **ant. Iud.** XIV, 16, 4.

Antiokeia’da başını kestirmek suretiyle idam ettirmiştir.¹²⁷⁷ Plutarkhos da II. Antigonos Mattathias’ın Markus Antonius tarafından başı vurulmak suretiyle öldürüldüğünü doğrulamaktadır.¹²⁷⁸ Cassius Dio ise II. Antigonos Mattathias’ın, Markus Antonius tarafından çarpmıha gerilip kırbaçlandıktan sonra öldürüldüğünü belirtmektedir.¹²⁷⁹ Bu durum tarihte bir ilki teşkil etmektedir. Zira Markus Antonius, hüküm süren bir Haşmonayim Hanedanlığı üyesini idam ettiren ilk Romalı, II. Antigonos Mattathias ise hüküm sürerken idam edilen ilk Haşmonayim Kralı olma özelliğine sahiptir.¹²⁸⁰

MÖ 40 yılında II. Antigonos Mattathias tarafından vücut bütünlüğü bozulan ve Babylonia’da sürgün hayatı yaşayan devrik baş kohen II. Hyrkanos, dört yıl sürgün hayatının ardından Kral Herodes tarafından, Parth desteğiyle Yahudiye tahtını ve baş kohenliği tekrar elde etme girişiminde bulunacağından endişe edilerek, MÖ 36 yılında Hierousalem’e geri getirilmiştir. Burada altı yıl boyunca saygı değer bir hayat süren ve bir taraftan da kontrol altında tutulan II. Hyrkanos, Herodes tarafından MÖ 30 yılında, Nabatealılarla işbirliği yaparak kendisine bir suikast planladığı gerekçesiyle, yaklaşık seksen yaşında idama mahkûm edilerek öldürülmüştür.¹²⁸¹

Herodes’in MÖ 37 yılında Yahudiye hâkimiyetini elde etmesinden sonra Haşmonayim Hanedanlığı bakiyeleri arasında III. Aristoboulos’u da zikretmek gerekmektedir. O, II. Aleksandros ile Aleksandra evliliğinden dünyaya gelmiştir. Dolayısıyla hem II. Hyrkanos’un hem de II. Aristoboulos’un torunu olmaktadır. Doğal olarak, Herodes’in eşi Mariamne’nin öz kardeşi ve Herodes’in kayınbiraderidir.¹²⁸² Hatırlanacağı üzere Herodes, MÖ 37 yılında Yahudiye hâkimiyetini elde ettiğinde baş kohenlik makamına Ananelus’u atayarak Haşmonayim Hanedanlığı’nın bu makam üzerindeki hegemonyasını kırmıştı. Ancak bu atamadan bir yıl sonra, Mariamne ve III. Aristoboulos’un annesi ve Herodes’in kayınvalidesi olan Aleksandra’nın Markus Antonius’u etkilemesiyle, Ananelus bu makamdan azledilerek yerine MÖ 36 yılında III. Aristoboulos baş kohen olarak atanmıştır. Ancak onu bu makama gönüllü şekilde

¹²⁷⁷ Ios. **ant. Iud.** XV, 1, 2.

¹²⁷⁸ Plut. **Ant.** 36.

¹²⁷⁹ Cass. Dio XLIX, 22.

¹²⁸⁰ Atkinson, 2016, s. 164.

¹²⁸¹ Ios. **ant. Iud.** XV, 2, 1 - XV, 6, 4.

¹²⁸² Ginzberg, Louis, "Aristobulus III", **Jewish Encyclopedia**, C. II, Funk & Wagnalls Company, New York 1902, s. 96 – 97.

atamayan Herodes, bir yıl sonra MÖ 35 senesinde Hiericus'ta onu boğdurtmak suretiyle ortadan kaldırmıştır.¹²⁸³ III. Aristoboulos'un ölümüyle baş kohenlik makamına bir daha Haşmonayim Hanedanlığından bir kimse gelememiştir. III. Aristoboulos'un annesi olduğunu belirttiğimiz Aleksandra'nın, Hyrkania Kalesi'ni Aktium Muharebesinin başladığı MÖ 31 yılına kadar elinde tuttuğu ve bu tarihte Herodes tarafından ele geçirildiği bildirilmektedir.¹²⁸⁴ Görüldüğü üzere Aleksandra, bölgedeki Haşmonayim Hanedanlığı etkinliğini yeniden canlandırmak adına birtakım faaliyetlere girişmişse de neticede başarısız olmuştur.

III. Aristoboulos'un kardeşi ve Herodes'in ikinci eşi konumunda bulunan bir diğer Haşmonayim Hanedanlığı üyesi Mariamne'nin akıbeti de kardeşiyle benzer olmuştur. MÖ 35 senesinde kendisine rakip olabileceği endişesiyle III. Aristoboulos'u ortadan kaldıran Herodes'in bu icraatı, eşiyle ilişkilerine zarar vermiştir. Öte taraftan, Mariamne'nin davranışlarından rahatsızlık duymaya başlayan Herodes'in annesi ve kız kardeşi, onu ahlaksızlıkla suçlamaktadır. Herodes, Yahudiye'den ayrılacağı bir sırada kız kardeşinin kocası Iosephos'a, kendi başına bir şey gelmesi durumunda, akıbetinden endişe etmesi sebebiyle, Mariamne'yi öldürmesini nasihat etmiştir. Iosephos, Herodes'in kendisini ne kadar sevdiğini anlatmak amacıyla bu sırrı Mariamne ile paylaşmıştır. Verdiği görevin açığa çıktığını öğrenen Herodes, bu durumu ikili arasında ilişki olmasına bağlamış ve idam edilmelerini emretmiştir. Iosephos derhal idam edildiyse de Mariamne bir süre mahkûm hayatı yaşadığından sonra MÖ 29 yılında idam edilmiştir.¹²⁸⁵

Herodes ile Mariamne evliliğinden üçü erkek ve ikisi kız olmak üzere beş çocuk dünyaya gelmiştir. Ancak en küçük erkek çocuk Roma'daki eğitimi sırasında hayatını kaybetmiştir.¹²⁸⁶ Mariamne'nin mensubiyetlerinden ötürü birer yarı Haşmonayim olarak anabileceğimiz hayatta kalan kız çocuklar Salampsio, Cypros ile IV. Aristoboulos ve Alenksandros adlı erkek çocuklar içerisinde özellikle IV. Aristoboulos ile Aleksandros, Haşmonayim Hanedanlığı'nın son üyeleri olarak değerlendirilebileceğinden önemlidir. Herodes'in ömrünün son yıllarında, çok sayıda evlilik gerçekleştirmiş ve çok sayıda çocuğa sahip olması sebebiyle, veraset meselesi içinden çıkılmaz bir hal almış ve öz –

¹²⁸³ Ios. **ant. Iud.** XV, 2, 5 – XV, 3, 3; Vanderkam, 2004, s. 398 – 404.

¹²⁸⁴ Ios. **bell. Iud.** I, 19, 1; Sharon, 2017, s. 164.

¹²⁸⁵ Açıl, Okan, "Büyük Herod'un Mirası Meselesi", **Filistin Araştırmaları Dergisi**, 2019, 5, s. 20, dp. 22.

¹²⁸⁶ Ios. **bell. Iud.** I, 22, 2.

üvey kardeşler arasında amansız bir mücadele yaşanmaya başlamıştır. Bahse konu Mariamne'den dünyaya gelen yarı Haşmonayim IV. Aristoboulos ve Aleksandros, taht mücadeleleri kapsamında Herodes'e karşı suikast tertip etmekle suçlanarak MÖ 7 senesinde idam edilmişlerdir.¹²⁸⁷ Bir yarı Haşmonayim olan IV. Aristoboulos'un soyundan gelen I. Herodes Agrippa, V. Herodes ve II. Herodes Agrippa sonraki dönemlerde Yahudiye yönetimi hususunda önemli kişiler haline geleceklerse de, Mariamne'den sonra ikinci ve hatta üçüncü kuşaktan kimseler olmaları hasebiyle onları Haşmonayim Hanedanlığı mensubu olarak kabul etmek mümkün değildir. Zira kendileri Herodes Hanedanlığı üyeleri olarak anılmaktadır.

¹²⁸⁷ Strab. XVI, 2, 46; Ios. **bell. Iud.** I, 27, 6.

SONUÇ

Haşmonayim Hanedanlığı, MÖ II. yüzyılın ortalarında bir aile olarak ortaya çıkmıştır. Ailenin başlattığı isyan hareketi büyüyerek, yüzyıl bitmeden ailenin ve hanedanlığın bağımsız bir siyasi yapıya kavuşmasını sağlamıştır. MÖ I. yüzyılın ikinci yarısında siyasi bağımsızlığını kaybeden hanedanlık, bölgede etkinliğini bir süre daha sürdürdükten sonra, rakip bir hanedanlığın ortaya çıkmasıyla tarih sahnesinden çekilmiştir. Haşmonayim Hanedanlığı bu yönüyle Yahudi tarihi bakımından büyük önem arz etmektedir. Öyle ki aile, Yahudilerin tarih boyunca sahip olduğu nadir ve siyasi anlamda bağımsız devletlerden birine sahip olmuştur. Bahse konu devlet, Babilliler tarafından yıkılan Yehuda devletinden dört yüz yıl sonra, 1948 yılında kurulan modern İsrail Devletinden ise yaklaşık iki bin yıl önce kurulmuştur. Hanedanlığın ve kurdukları devletin Yahudi tarihi açısından öneminin yanında, genel eski çağ ve Helenistik dönem tarihi açısından da önemi büyüktür. Zira onlar, eski çağ tarihinin büyük devletlerinden olan Seleukos Devleti, Ptolemaios Devleti, Parthlar ve Roma Devleti ile sürekli münasebet ve mücadelelerde bulunmaları sebebiyle, Helenistik dönem tarihinde önemli bir boşluğu doldurmakta, anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Yahudi tarihinin erken dönemlerinin aksine aileyle alakalı, ilahi eserlere dayanmayan ve menkıbevi olmayan, yazılı kaynakların yeterli oluşu bu durum üzerinde oldukça etkindir.

Ailenin bir hanedanlığa evrilmeden önce, tarih sahnesine çıkışları sırasında başlattıkları Makkabi İsyanı, hanedanlığın ve devletin oluşumu üzerinde oldukça önemli bir hadisedir. IV. Antiokhos Epiphanes'in, Yahudi hayat tarzına müdahale etmesi sebebiyle başladığını düşündüğümüz isyan, başlangıçta hedeflenmeyen sonuçlar vermiştir. İsyanın lideri Mattathias'tan itibaren, ailenin iyi bir örgütlenme metodu izlediği görülmektedir. Yahudi dini, bu örgütlenme sırasında motivasyon kaynağı olarak kullanılmıştır. Uzun yıllardır bağımsız bir yapıya sahip olmayan, dolayısıyla milli şuurlarında bir bağımsızlık fikri bulunmayan Yahudilerin hangi motivasyonla başarılı olduğu sorusunun cevabı esasen burada gizlidir. Zira başlangıç itibariyle, Mattathias önderliğindeki Yahudi ahali, siyasi bağımsızlık için değil Yahudi geleneklerine müdahale edildiği için isyan etmiştir. Bu noktada Mattathias döneminde Yahudi ahalinin dini bağımsızlıkla yetinen kimseler olduğu tespitinde bulunmak mümkündür.

Makkabi İsyanı'nın başladığı MÖ 167 tarihinden itibaren ailenin ve isyanın gelişimi kademeli şekilde takip edilebilmektedir. Mattathias döneminde başlayan isyanla ilk toplumsal örgütlenme gerçekleştirilmiş ve ideolojik nokta olarak Yahudi dini ve geleneklerini savunmak ilkesi benimsenmiştir. Ioudas Makkabaios döneminde örgütlenme konusunda profesyonelleşen hareket, onun döneminin başlangıcı itibarıyla Mattathias döneminde ortaya konulan ideolojiyi sürdürmüştür. İsyan kuvvetlerinin artarak profesyonelleşmesi ve savaşa daha uygun silahların elde edilmesini, bölgenin coğrafi özelliklerini stratejik olarak kullanmakla birleştiren Ioudas Makkabaios hareketin ilk önemli başarılarını elde etmeye başlamıştır. Bu durum Seleukos kuvvetlerinin de dikkatlerinden kaçmamış ve isyancılar üzerine gönderilen birlikler kademe kademe artmıştır. Mevcut durum Yahudi ahalinin de gözünden kaçmamış olmalıdır ki harekete yönelik iltifat ve destek de kademeli şekilde artmıştır. Taraftarlarıyla isyan hareketini geliştirerek sürdüren Ioudas Makkabaios döneminde Bet ha-Mikdaş'ın düşman işgalinden kurtarılması ve Yahudi dini bağımsızlığının tesis edilmesi gibi önemli hedeflere ulaşılmıştır. Esasen zikredilen bu iki icraatla, Mattathias döneminde başlayan isyanın ideolojik hedeflerine ulaşılmıştır. Ancak tarihi seyir göstermektedir ki, Ioudas Makkabaios isyan hareketini sürdürmektedir. Bu noktada Makkabi İsyanı başlangıç amacından uzaklaşmış ve Yahudilerin milli bağımsızlığını hedefleyen bir harekete dönüşmüştür. Bu değişim aile ve hanedanlık tarihi açısından bir dönüm noktasıdır. Elbette Mattathias döneminde dini gerekçelerle isyanı destekleyen grupların, milli hedefleri benimsememesi sonucunda, Ioudas Makkabaios ve isyancılardan ayrılanlar da olmuştur. Bu noktada yeni güzergahı belirlenmiş olan harekete Yahudi ahali arasından muhalefet edecek gruplar da ortaya çıkmaya başlamış olmaktadır.

Ioudas Makakbaios'un ölümünün ardından hareketin liderliğini devralan Ionathan Apphous döneminde ise isyan bir süreliğine gerileme göstermiş ancak Ionathan'ın kısmen askeri başarıları ve diplomatik zekasıyla yeniden toparlanarak bir adım ileriye taşınmıştır. Zira belirtildiği üzere o, Seleukos Kralları tarafından baş kohen olarak atanmıştır. Ionathan Apphous'un aileye mensup ilk baş kohen olması ve sonrasında bu makamın aile üyeleri arasında el değiştirecek olması sebebiyle Haşmonayim Hanedanlığı'nın kuruluşunu bu hadiseye sabitlemekteyiz. Onun döneminde de Yahudi milli bağımsızlığına ulaşma düşüncesinin takibine devam edilmiştir. Ancak o, Ioudas Makkabaios'tan farklı olacak şekilde bu hedefe ulaşmak için savaş meydanlarından

ziyade diplomatik alana yönelmiştir. Onun, Seleukos Kralları tarafından baş kohen olarak atanması ve sonrasında strategosluk görevine gelmesi, aileyi Seleukoslarla mücadele eden çizgiden, Seleukoslar namına hizmet eden çizgiye getirmiştir. Bu durum dolaylı yoldan da olsa Haşmonayim Hanedanlığı'nın Seleukos otoriteleri tarafından Yahudiye hakimleri ve yerel idarecileri olarak tanınması anlamına gelmektedir. Bu durum siyasi anlamda bağımsız devletin kuruluşuna giden yolda ikinci bir dönüm noktası olmuştur.

Ionathan Apphous'un ardından hanedanlığın lideri olan Simon Thassi döneminde de ailenin elinde bulunan baş kohenlik ve strategosluk gibi makamlar başlangıç itibariyle Seleukos Kralları tarafından ihsan edilen ve tanınan birer makamdır. Dolayısıyla hanedanlık üyelerinin Seleukos Devleti'nin görevlileri olma durumu henüz devam etmektedir. Ancak diğer başarılarının yanı sıra özellikle Hierousalem'de bulunan ve IV. Antiokhos Epiphanes döneminde yerleştirilen Seleukos garnizonunun kentten tahliye edilmesi oldukça önemlidir. Bu ana değin, Yahudiler üzerindeki Seleukos hakimiyetini simgeleyen bu garnizonun kentten çıkarılması Yahudi ahali üzerinde büyük bir psikolojik rahatlama unsuru olmuştur. Kaldı ki Yahudi otoritelerin ailenin bu ve diğer icraatları sebebiyle güvenilir bir peygamber gelene kadar Simon nezdinde aileyi dini ve siyasi lider olarak tanınması bağımsızlık yönünde atılmış oldukça önemli bir adımdır. Yahudi otoritelerin kendi iradeleriyle bu yetkileri aileye ihsan etmesi hem Yahudi ulusu nezdinde ailenin meşruiyet kazanması hem de hanedanlığın özerkliği olarak yorumlanmalıdır.

Simon Thassi'nin de ölümüyle artık Mattathias'ın oğullarından hiçbiri hayatta olmadığından, hanedanlığın liderliği bir sonraki kuşağa Simon'un oğulları üzerinden geçmiştir. Yeni dönemin ilk lider, I. Ioannes Hyrkanos'tur. I. Ioannes Hyrkanos dönemi hanedanlık ve belki de tüm Yahudi tarihinin en önemli devirlerinden biridir. Zira o, atalarının başlattığı ve kademe kademe gelişen mücadelenin son halkasını tamamlamayı başararak siyasi manada bağımsız Haşmonayim Devleti'ni kuran kişi olmuştur. Onun kendi adına ve kendi iradesiyle gerçekleştirdiği sınır genişletme hareketleri, kendi adına sikke bastırması ve ordu toplaması gibi idari – mali politikaları sonucunda özerk Haşmonayim Hanedanlığı, Seleukos Devletinden ayrılan bağımsız bir yapıya dönüşmüştür. Elbette Seleukosların bu durumu nasıl karşıladıkları konusu tartışmalıdır. Haşmonayim Devleti'nin I. Ioannes Hyrkanos'tan daha önceki bir dönemde kurulduğuna dâir mevcut olan görüşler ilgili kısımlarda belirtilmiş ve bağımsızlığın işaret edilen bu tarihlerde gerçekleşmediğine dâir açıklamalar hali hazırda yapılmıştır. Burada sadece,

mevcut görüş farklılıklarının, bakış açısı ve Yahudi dünya görüşü ile alakalı olduğu vurgulanmakla yetinilecektir. Zira dini bağımsızlık ile siyasi bağımsızlık oldukça farklı iki kavramdır. I. Ioannes Hyrkanos döneminde gerçekleşen hanedanlığın siyasi bağımsızlığıdır.

Mattathias döneminde ortaya çıkan Yahudi dini ve geleneklerinin muhafazası odak noktasına ulaşılması sonrasında Ioudas Makkabaios döneminde beliren Yahudi siyasi bağımsızlığı ideolojisi, I. Ioannes Hyrkanos ile başarıya ulaşmış bir hedeftir. Sonrasında hanedanlık, ülke sınırlarını genişletme, bölgelerini güvenlik altına alma ve hanedanlığın bekasını koruma ideolojisini benimsemiştir. I. Ioannes Hyrkanos'tan sonra devletin başına geçen I. Aristoboulos'un kısa ve basiretsiz yönetiminin ardından devlet yönetimini ele alan diğer oğlu Aleksandros Iannaios döneminde bu ideolojinin yansımaları açıkça görülebilmektedir. Onun döneminde, dört yöne gerçekleştirilen hareketlerle sınırlar genişletilmiş ve Akdeniz kıyı kentlerinde yapılan fetihlerle Yahudilere limanlar, dolayısıyla deniz ticareti yolu açılmıştır. Aleksandros Iannaios, hem edebi hem de nümizmatik kaynaklar aracılığıyla kral unvanını kullandığı belirlenebilen ilk Haşmonayim üyesidir. Bu vesileyle, I. Ioannes Hyrkanos döneminde kurulan devletin, idari biçimi ve teşkilatlanmasının da bu dönemde belirginleştiği sonucuna ulaşmak mümkün hale gelmektedir.

Aleksandros Iannaios'un ölümünün ardından devletin büyük ve hızlı bir çöküş dönemine girdiği söylenebilir. Aleksandros'un hemen ardından devletin yönetimini ele alan Salome Aleksandra döneminde kayda değer bir kazanım elde edilememiştir. Salome neredeyse tüm çabasını ülkesini istikrarlı tutmak ve hanedanlığın bekasını sürdürmek adına harcamıştır. O, hakimiyeti döneminde nispeten bu amacında başarılı olabirmiştir. Ancak onun ölümünün ardından hanedanlığın bekası yerine kişisel makam hırslarıyla hareket eden II. Hyrkanos ve II. Aristoboulos'un sürekli hale gelen taht mücadeleleriyle oldukça zayıflayan devlet, nihayetinde Roma'ya bağımlı hale gelmiştir. II. Antigonos Mattathias'ın bireysel çabalarıyla devlet yeniden ihya edilmeye çalışılmışsa da bu girişimler kısa süreli olabirmiştir. Nihayetinde Yahudiler, uzun süre sonra sahip oldukları bağımsız devletle beraber, bölge hakimiyetlerini de kaybetmiş ve 1948 yılında modern İsrail Devleti'nin kuruluşuna kadar tekrar bir devletsizlik sürecine girilmiştir. Görüldüğü üzere Haşmonayim Hanedanlığı özelinde, isyan, mücadele, hanedanlık, tanınma, özerklik, bağımsızlık ve yıkılış süreci kademeli şekilde görülebilmektedir.

Elbette bahsedilen süreç dahilinde tüm Yahudilerin aileyi desteklediği yorumunda bulunmak veya aileyi tüm Yahudilerin desteğini gören bir hanedanlık gibi tasvir etmek yanlış olacaktır. Zira Mattathias'ın başlattığı Makkabi İsyanına, Helenleşmiş olarak tanımladığımız Yahudiler ve Hierousalem'de bulunan elit aristokrat kesim ilk günden itibaren muhalefet etmiştir. Ioudas Makkabaios döneminde belirtilen bu gruplara, mücadelenin milli hedefler uğruna hareket etmeye başlamasını eleştiren Haşidiler gibi dini hedeflerle yetinen kimseler de eklenmiştir. Ionathan Apphous döneminde baş kohenlik makamının ele geçirilmesi ve Seleukos otoriteleriyle uyumlu hareket edilmesi sebebiyle, ahalinin çoğunluğu muhalefet saflarına katılmıştır. Hatta bu sebeple toplum içerisinde ferisiler, sadukiler ve esseniler gibi farklı gruplar ortaya çıkmıştır. Simon döneminde de benzer durum devam etmiş ve muhalefet I. Ioannes Hyrkanos döneminde aileye karşı bir isyan olarak ortaya çıkmıştır. Aleksandros Iannaios döneminde de tekrar eden isyan hareketi, Salome Aleksandra döneminde uzlaşım zorunda hissedilen bir muhalefet gücüne dönüşmüştür. Salome Aleksandra sonrasında taht mücadelelerinin yaşandığı dönemde muhalefet, bu kez Roma Devleti nezdinde Haşmonayim Hanedanlığından şikayette bulunur ve azledilmelerini talep eder şekilde görülmektedir. Dolayısıyla ailenin ilk isyan gününden, tarih sahnesinden çekildiği güne kadar harici unsurların yanında Yahudi ahalisi arasında da dahili muhalifleri olmuş ve onlarla da mücadele edilmiştir.

Aileye karşı isyanın ilk gününden itibaren muhalefet eden grupların farklı ve kendilerince oldukça geçerli sebepleri bulunduğu şüphesizdir. Mattathias'ın başlatmış olduğu Makkabi İsyanını desteklemeyen Yahudiler arasında kentli Hierousalem ahali ve özellikle mityavnim grubu bulunmaktadır. Bahsi geçen bu kimseler Hierousalem'in bir Helen kenti statüsüne alınması ve bu yolla diğer Seleukos kentlerinin vatandaşlarının sahip olduğu statülere sahip olmak diğer bir deyişle ethnos statüsünden kurtulmak amacındadır. Şu durumda kentin ve bölgenin Helenleşme sürecini geciktirecek ve hatta engelleyecek girişimlere karşı muhalefette olmaları gayet normaldir. Ioudas Makkabaios döneminde mevcut muhalefete ek olarak, tapınağın arındırılması ve Yahudi dini inancının yeniden özgür bırakılmasıyla yetinenlerden oluşan bir grup bulunmaktadır. Ioudas Makkabaios'un siyasi emellerine alet olmak istemeyen başta Haşidilerden oluşan bu grup arzulanan hedeflere ulaşıldığı düşüncesiyle, bölgede devam edecek olan çatışmaların getireceği huzursuzluğu istememeleri sebebiyle aileye ve isyana muhalif hale gelmiştir.

Jonathan Apphous döneminde de aileye ve isyan hareketine karşı Yahudi ahali arasındaki muhalefet katlanarak artmıştır. Zira bu dönemde hanedanlık üyeleri Seleukoslarla işbirliği yapar hale gelmiş ve daha da önemlisi meşru soydan gelmemelerine rağmen baş kohenlik makamını tasarruflarına almışlardır. Elbette hanedanlık tarihi için oldukça önemli olan bu gelişmeler özellikle dindar Yahudilerin aileye sırtını dönmesine yol açmıştır. Hatta zikredilen son gelişmeler üzerine farklı toplumsal gruplar ortaya çıkmıştır. Simon Thassi döneminde de devam eden muhalefet, Yahudi mercilerinin güvenilir bir peygamber gelene kadar dini – idari yetkileri Simon nezdinde aileye bahşetmesiyle yatıştırılmaya çalışılmıştır. Ancak aileye dini zeminde bir meşruiyet kazandırma çabaları başarısız olmuştur. Zira Haşmonayim Devleti'nin kurucusu olarak zikrettiğimiz I. Ioannes Hyrkanos döneminde hanedanlığa karşı bir süredir büyümekte olan muhalefet artık bir isyanla karşılık vermiştir. Elbette bu durum üzerinde I. Ioannes Hyrkanos'un özellikle dindar ahaliyi kışkırtan bazı icraatları etkilidir. Bahsedildiği üzere o, VII. Antiokhos'un Hierousalem kuşatmasından Kral Davud'un mezarını yağmalayarak kurtulabilmiştir. Ayrıca elde ettiği parayla Yahudi olmayan ücretli askerler istihdam etmesi de şüphesiz halkın tepkisini çekmiştir. Yahudi ahalinin hanedanlığa karşı muhalefeti artıracak uygulamalar arasında I. Aristoboulos ve Aleksandros Iannaios'un kral unvanını kullanmaları da bulunuyor olmalıdır. Tıpkı baş kohenlik gibi krallık da belli bir soya mensup olanlara has bir makamdır ve Haşmonayim ailesi bu soya mensup değildir. Öte taraftan, özellikle Aleksandros Iannaios döneminde gerçekleştirilen büyük fetih hareketleri daha fazla asker ve bütçe gerektirmektedir. Ordunun büyük kısmını oluşturduğunu düşündüğümüz Yahudi ahalinin bu harekatlarda verdiği kayıplar ve artan savaş masraflarının karşılanması için toplanan vergilerin artırılması muhalefeti bu dönemde kışkırtan etkenler olmuştur. Uzun süreli seferler sırasında Hierousalem'de bulunamayan Aleksandros Iannaios, baş kohenlik görevlerini de ihmal etmektedir. Onun Salome Aleksandra ile gerçekleştirdiği evliliğin dini uygunluğu üzerinde büyük şüpheler bulunmaktadır. Şüphesiz bu durum da muhalefet üzerinde etkilidir. Neticede muhalefet tekrar bir isyanla gün yüzüne çıkmış ancak bu defa hanedanlık tarafından oldukça şiddetli biçimde bastırılmıştır. Aleksandros Iannaios döneminin ardından Salome Aleksandra ve oğulları yönetiminde de muhalefet hızla büyümüş ve nihayetinde Romalı yeni fatihlere hanedanlığın yönetimden azledilmesi talebinde bulunacak hale evrilmiştir.

Milli şuurlarında bağımsız bir devlete sahip olma güdüsü bulunmayan Yahudi ahalinin bir kısmının desteğine sahip olan Haşmonayim Ailesi'nin, dış zorluklar ve iç muhalefete rağmen siyasi bağımsızlık fikri etrafında nasıl birleştiği ve daha da önemlisi Seleukos Devleti karşısında nasıl başarılı oldukları sorusuna da bir cevap vermek gerekmektedir. Bu hususta öncelikli etken, ailenin yürüttüğü mücadeledir. Ancak bu bağımsız devletin kuruluşu sürecini açıklama hususunda yetersiz bir açıklamadır. Zira bahse konu dönemde Yahudiye, insani ve ekonomik kaynaklar bakımından Seleukoslarla kıyaslanamayacak kadar küçük bir bölgedir. Ailenin kaynaklarda anlatıldığı gibi, Seleukoslarla denk bir devletmiş gibi mücadeleye girişerek başarılı olmaları pek mümkün görünmemektedir. Makkabi İsyanı ve Haşmonayim Hanedanlığı hakkında bilgi veren kaynaklar, Yahudi yazarların elinden çıkmıştır ve bunlara göre ailenin mücadeleleri, büyük başarıların kazanıldığı büyük kahramanlıklardır. Yahudi yazarların tarihi, kendi amaçları doğrultusunda araç olarak kullandıkları, zaferleri abarttıkları, liderleri methederken aşırıya kaçtıkları bilinen bir durumdur. Kaynakların mevcut durumu açıklamakta yetersiz kaldığı / yanlış yönlendirdiği bu noktada, Makkabi mücadelesinin sürdüğü dönemde Seleukos Devleti'nin içinde bulunduğu durumu incelemek gerekmektedir.

Bu noktada öncelikle vurgulanması gereken, MÖ II. yüzyılda Seleukos Devleti'ne karşı ayrılıkçı hareketler içerisinde girenlerin sadece Yahudiler olmadığıdır. Kommageneliler, Armenialılar, Parthlar ve Nabataeahılar gibi çeşitli uluslar Makkabi İsyanıyla hemen hemen aynı dönemde isyan ederek Seleukos Devletinden ya ayrılmış ya da ayrılma teşebbüsünde bulunmuştur. Bu ayrılıkların ve isyanların yaşanmasında öncelikli etken ise Seleukos Devleti'nin toplumsal yapısıyla ilgili gözükmemektedir. Bilindiği üzere Seleukos Devleti, İskender Devleti'nin bölünmesi sonrasında, bu devletin Asya bölümünü oluşturan heterojen uluslar ve ülkeler topluluğudur. Bu uluslar, görünüşte Seleukoslara bağlı olmakla beraber ilk fırsatta isyan etmeye hazırdır. Ayrıca doğal sınırlara sahip olmayan bu devlet, her yönden taarruzlara da açıktır. Makkabileri başarıya ulaştıran yolda Seleukos Devleti'nin bu toplumsal yapısı ve içinde bulunulan çağın bir isyan ve ayrılık dönemi olması oldukça etkilidir. Bunun yanında, Seleukosların içinde bulunduğu siyasi durumdan da bahsetmek gerekmektedir. Bahse konu dönemde, Seleukos Devleti'nin çok zor bir durumda olduğu görülmektedir. Seleukos Devleti'ni zor duruma düşüren gelişmeler arasında öncelikli olarak, doğuda baş gösteren Parth tehdidi

zikredilebilir. Parthların sürekli taarruzları sebebiyle Seleukos Devleti MÖ II. yüzyılda kademeli olarak zayıflamıştır. Bu mücadele Haşmonayim – Seleukos mücadelelerine de yansımıştır. Örneğin, Kral IV. Antiokhos Epiphanes, Hierousalem’de pagan inançları tesis etmeye çalıştığı sırada baş gösteren Parth tehdidi sebebiyle bu amacına ulaşamamıştır. IV. Antiokhos’tan sonra başa geçen üç kral da Parth saldırılarına karşı koymak durumunda kalmıştır. Kaybedilen bölgelerini tekrar ele geçirmek isteyen Seleukos Kralı II. Demetrios, MÖ 139 yılında Parth kralı I. Mithridates tarafından on yıllığına esir alarak Parthia’ya götürülmüştür. Bu hadiselerin yaşandığı sırada önce Jonathan ve sonra Simon önderliğinde Makkabilerin verdiği mücadele devam etmektedir. İkisinin edindiği kazanımlar, şüphesiz Seleukos Devleti’nin Parthlar karşısında düştüğü durumla yakından ilgilidir. VII. Antiokhos da Parth meselesi ile meşgul olmak zorunda kalan Seleukos Krallarından biridir. Bu meşguliyet dâhilinde MÖ 129 senesinde mağlup olarak öldürülmüştür. Seleukosların içine düştüğü bu güç durum, I. Ioannes Hyrkanos dönemine denk gelmektedir. I. Hyrkanos’un, Syria’da seferlere girişmesi, vergi ödemeyi reddetmesi ve dolayısıyla bağımsızlığını ilan etmesi üzerinde şüphesiz bu durumun önemli etkisi bulunmaktadır.

Makkabi isyanı devam ederken Seleukos Devleti’ni tam manasıyla Yahudilere müdahale etmekten alıkoyan bir diğer etken de batıdan gelen Roma müdahaleleridir. Romalıların Ioudas, Jonathan ve Simon dönemlerinde henüz isyancı konumunda bulunan Yahudilerle ittifak kurması, Seleukosların iç işlerine müdahale anlamına gelmektedir. Bu, Roma’nın Seleukosları istikrarsızlaştırma politikasının bir ayağıdır. Bu faaliyetlerle Seleukos Devleti içerisinde bağımsız bir hanedan kurulmasına destek verilmektedir. Roma idaresi, VII. Antiokhos ve IX. Antiokhos karşısında da I. Ioannes Hyrkanos’a destek vererek Seleukosların gerilemesine sebep olmuştur. Bu türden ayrılıkçı hareketlere destek vermek, Roma yönetiminin başka yerlerde de uyguladığı ve gerçekleştirdiği bir politikadır. Roma, I. Ioannes Hyrkanos’un bağımsız bir devlet kurmasına destek vererek Seleukos Devleti’nin gücünün sadece Syria bölgesiyle sınırlı kalmasını sağlama amacındadır.

Makkabi İsyanı ve Haşmonayim Devleti’nin kuruluşu sırasında Seleukos Devleti’ni en zor durumda bırakan siyasi mesele ise devlet içinde yaşanan otorite boşlukları ve taht mücadeleleridir. MÖ 164 yılında IV. Antiokhos’un ölümü üzerine küçük yaştaki V. Antiokhos, naibi Lysias aracılığıyla tahta geçmiştir. Oluşan bu otorite boşluğunda Ioudas

Makkabaios, Yahudilerin dini bağımsızlığını elde etmiştir. MÖ 152 yılında ise Aleksandros Balas, I. Demetrios ile taht mücadelesine girişmiştir ve her iki taht adayı da o sırada Makkabilerin başında bulunan Ionathan Apphous'un desteğini almak istemiştir. Bu fırsattan iyi istifade eden Ionathan, baş kohen ve meridarkhos unvanlarını bu kapsamda almıştır. MÖ 138 yılında ise VII. Antiokhos ve Tryphon arasında taht mücadelesi başlamıştır. Bu hadise de Simon dönemine denk gelmektedir ki, kendisi mücadeleye taraf olarak gösterdiği destekten ötürü sikke basabilme hakkına sahip olmuştur. Görüldüğü üzere, IV. Antiokhos döneminde Makkabiler önderliğinde isyan eden Yahudiye halkı Güney Levant'ta, kralları veya taht adaylarını destekleme yönünde güçlü bir politik unsur haline gelmiştir. Makkabiler, kendi çıkarları doğrultusunda kralları veya taht adaylarını otorite olarak tanımaktadır. I. Ioannes Hyrkanos'un bağımsızlığını elde ettiği dönemde (MÖ 129 sonrası) ise, Seleukos Devleti yıkılışına kadar kesintisiz taht mücadeleleriyle uğraşmak zorunda kalmıştır. Zikredilen tüm bu iç mücadeleler sebebiyle bağımsız hareket etmeye başlayan I. Ioannes Hyrkanos'a gerekli müdahalede bulunulamamıştır. Dolayısıyla Haşmonayim Ailesi'nin yüzyıllar sonra bağımsız bir devlet kurmasında ailenin mücadelesinin yanında, MÖ II. yüzyılda bölgedeki büyük güçlerin içinde bulunduğu mevcut durum ve daha büyük meselelere odaklanmaları sebebiyle ailenin ayrılıkçı hareketlerine istedikleri oranda müdahale edememeleri etkilidir. Seleukos Devleti'nin içinde bulunduğu bu çöküş dönemi Haşmonayim Hanedanlığı'nın bağımsızlığı sonrasında genişlemesi için de uygun ortamı yaratmıştır. Diğer bir deyişle, Haşmonayim ailesi kademeli şekilde genişlemiş ve başarılarını artırmıştır çünkü bunu yapabildiklerini fark etmişlerdir. Seleukos Devleti'nin içinde bulunduğu aciziyet ve Haşmonayim Ailesi'nin çevre siyasi yapılara göre daha güçlü ve daha iyi organize olmuş olması, yani bölgede onları kontrol altında tutabilecek başka bir büyük güç bulunmaması sebebiyle başarılı olabilmişlerdir. Ailenin Makkabi İsyanı sırasında bağımsız bir devlete sahip olma gibi bir hedeflerinin bulunmadığı düşüncesinde olduğumuzu az evvel belirtmiştik. Ancak mücadele sırasında, sıralanan sebeplerden ötürü rahat hareket edebildiklerini ve bazı başarılar elde edebildiklerini fark etmişlerdir. Bunun sonucunda, kademeli olarak hedef yükselterek ilerlemeyi sürdürmüşlerdir. Ioudas Makkabaios'un askeri liderliği, zaman içerisinde kalıcı otoriteye, hanedanlık tipi bir yapılanmaya ve nihayetinde bir monarşiye, başlangıçta görülen savunma savaşları ise zamanla bölgesel genişleme hareketlerine dönüşmüştür.

Ailenin bahse konu başarısı üzerinde Seleukosların acziyeti ve içinde bulunulan coğrafya ve dönemin koşullarından istifade edilmesinin yanında, bilinçli olduğuna inandığımız bazı politikalar da etkilidir. Hanedanlığın bu politikaları arasında öncelikle zikredilmesi gereken, Seleukos Devleti'nin bahse konu acziyetini fark eden aile üyelerinin her birinin bu durumdan faydalanmaya çalışması bulunmaktadır. Dikkat çekici şekilde ailenin önemli başarılarının hepsinin ediniminde ya Seleukos – Parth mücadelesi ya da Seleukos taht mücadeleleri etkilidir. Öte taraftan ailenin taht mücadelelerine taraf olarak kazanımlar elde etmeyi bir politika haline getirdiği de ortadadır. Yahudi dinini muhafaza etmek ve kutsal tapınağı korumak ideolojisi hareketin temeline yerleştirilerek dindar ahalinin desteğine sahip olma politikası da daima canlı tutulmuştur. Simon döneminde Yahudi mercilerin aileye bahsettiği makamlar bu politikanın hem yansıması hem de sonucudur. Ayrıca kendi hakimiyet alanları dışındaki Yahudileri de muhafaza etme ve hatta sıkıntılı bölgelerdekileri başkente iskan ettirme de bir aile politikası gibi gözükmemektedir. Bu yolla Yahudi ahali nazarında ailenin prestiji artmıştır. Ayrıca Ioudas Makkabaios döneminden beri görülen, başta Roma olacak şekilde, dış devletlere gönderilen elçilik heyetleri de ailenin meşruiyet ve destek kazanma politikalarının bir parçasıdır. Ailenin sınır genişletme hareketleri de rastgele değil bir plan içerisinde gerçekleştirilmiş gibidir. Zira Simon döneminden beri aile üyeleri batı yönünde ilerleyerek, oldukça önemli ticaret limanlarının bulunduğu Doğu Akdeniz kıyılarına bir kara bağlantısı elde etmek için çaba sarfetmiştir. Ayrıca dört yöne gerçekleştirilen hareketlerle doğal sınırlar aşılmış ve çekirdek Yahudiye bölgesinin etrafında tampon bölgeler oluşturacak şekilde fetihler gerçekleştirilmiştir. Öte taraftan gerçekleştirilen hareketlerin birçoğunda Yahudi olmayan halkların katledilmesi, kent ve tapınaklarının yerle bir edilmesi ve bir kısmının Yahudiliğe döndürülmeye çalışılması da hanedanlık üyeleri tarafından gerçekleştirilen, kutsal toprakları temizlemeye yönelik, bir aile politikası gibi görünmektedir.

Milli şuurunda siyasi bağımsızlık fikri olmayan ve yüzyıllardır başka devletlere bağımlı halde yaşayan bir halkla, dış etkiler ve iç muhalefete rağmen, belirtilen etkenlerle bağımsız bir devlet kurarak sınır genişlemeleri gerçekleştiren bir hanedanlığın, başarısız olarak bağımsızlığını kaybetme sebepleri üzerinde de durmak gerekmektedir. Bu konuda özellikle, ailenin birinci kuşak üyelerinin kazandığı büyük başarıların ardından ikinci ve üçüncü kuşak aile üyelerinin, atalarının bağlı olduğu ideolojiyi değiştirmelerini büyük bir

etken olarak görmekteyiz. Sonraki kuşak aile üyeleri, hanedanlığın, devletin ve kendi şahıslarının iktidarı uğruna hareket etmektedir. Bu durum, halkla aralarının açılmasına sebep olmuştur. İlk kuşak aile üyeleri, zaman zaman ahaliyle ters düşseler de her zaman bir meşruiyet zemini aramış, ahaliye rağmen bir icraatta bulunmamıştır. Oysa ikinci ve üçüncü kuşak hanedanlık yöneticileri, hizip çıkarlarıyla milli çıkarları birbirine karıştırmıştır. I. Ioannes Hyrkanos'tan beri her biri kendilerini bir hizibe bağlı göstererek diğer grupların desteğini kaybetmiş ve düşmanlıklarını kazanmışlardır. Yeni kuşaktan hanedanlık yöneticilerinin, gittikçe sekülerleştiği de bir gerçektir. Uzun süreli ülke dışı hareketlarda dini görevler ve vecibeler ihmal edilmiştir. Devlet yöneticileri zaman içerisinde Yahudi ahalinin değer ve bakış açılarından uzaklaşmıştır. Bu durumu fark eden ahali, kendi inanç ve değerlerinden uzaklaşan yöneticilerden kurtulmak istemiştir. Tipik birer Helenistik monark gibi davranmaya başlayan hanedanlık yöneticileri, iktidar savaşları ve uzun süreli dış hareketlar sırasında, ülke içerisinde meydana gelen iç savaşları durduramamıştır. Neticede Yahudi ahalinin desteğini kaybetmişlerdir. Kabul edileceği üzere, halk desteğini kaybeden bir idarenin uzun süre yaşaması mümkün değildir. Haşmonayim Hanedanlığı'nın başarısızlığı üzerindeki önemli etkenlerden bir diğerinin, ailenin bir veraset sistemine sahip olmamasının olduğu düşüncesindeyiz. Mattathias'tan sonra ailenin başına oğulları belirli bir düzen olmadan geçmiştir. Mattathias'ın son oğlu Simon'un ardından bu defa Simon'un oğlu I. Ioannes Hyrkanos aileye liderlik etmeye başlamıştır. Onun ölümüylese liderlik, kendi oğullarına geçmiştir. Bu noktadan sonra taht mücadeleleri yoğun bir şekilde başlamıştır. Aleksandros Iannaios'tan sonra ise eşi Salome Aleksandra, sağlıklı ve yetişkin çocukları olmasına rağmen, devletin başına geçmiştir. Sonrasında ise uzun soluklu bir taht mücadelesi başlamıştır. Görüldüğü üzere ailede liderlik bir dönem kardeşler arasında, bir dönem babadan oğula, bir dönem kraldan kraliçeye geçmiştir. Veraset sistemi üzerindeki bu belirsizlik ve boşluk taht mücadelelerinin yaşanmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Belirtilen sebeplerle, Haşmonayim Hanedanlığı, dönemlik başarılar yakalamışsa da, her zaman dış ve iç gelişmelere bağımlı kalmış ve hem iç hem de dış politikada sürekli bir istikrar ortamı yakalayamamıştır. Neticede, oldukça güçsüz düşen devlet, Roma Devleti'nin bölgeye gelişi karşısında duramamış ve bağımsızlığını kaybetmiştir.

Haşmonayim Hanedanlığı ile ilgili en dikkat çekici ve aynı zamanda ahalinin desteğini kaybetmelerine neden olan unsurlardan bir diğeri, ailenin zaman içerisinde

başlangıç çizgisinden oldukça uzaklaşmış bir yapıya bürünmesidir. Mattathias döneminde, yabancı adetlere karşı Yahudi geleneklerini muhafaza etme iddiasıyla ortaya çıkan hareketin, nihayetinde tipik bir Helenistik devlete dönüşmesi oldukça ilginçtir. Esasen bu durum, ailenin kendi çıkarlarını ön planda tutmasıyla da ilgili gözükmektedir. İlgili kısımlarda defalarca belirtildiği üzere, aile kendi çıkarları doğrultusunda Yahudi geleneklerini ihlal etmekten çekinmemiştir. Ailenin, ahalinin desteğini kaybetme sebepleri arasında Helenleşme de zikredilmelidir. Ionathan Apphous döneminde Modein’de yaptırılan anıt mezarlık tasvirlerine göre tipik bir Helenistik mimari örneğidir. Ayrıca bu mezarlardan birinin Mattathias’ın eşine ait olması yani MÖ II. yüzyıl Yahudiyesinde bir kadına anıt mezar inşa edilmiş olması da dikkat çekicidir. Hanedanlık yöneticilerinin kendi adlarına sikke bastırmaları, bu sikkelerde Grekçe unvanlar kullanmaları ve ikinci kuşakla beraber hemen hepsinin bir Grekçe ada sahip olması, Helen tesirinin aile üzerindeki etkisini ve yöneticilerin tipik Helen kralları gibi davrandığını göstermeye yeterlidir. Ayrıca inşa edilen Helen tipi saraylar, tıpkı Helenler gibi ücretli askerlerden istifade edilmesi, Salome Aleksandra’nın bir kadın olarak Helenistik Ptolemaios Devleti’ndeki gibi idareye geçebilmesi aile üzerindeki Helenleşmeye diğer örneklerdir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkünse de netice itibarıyla Yahudi dinini muhafaza etme iddiasıyla ortaya çıkan bir hareketin sonuç itibarıyla Helenler gibi davrandığı göstermesi bakımından yeterlidir.

Haşmonayim Hanedanlığı döneminin bir diğer önemli yönü, yüzyıllar boyunca devletsiz yaşamış Yahudilerin, bağımsız bir devlete sahip olmalarıyla, yaşamlarının yön değiştirmesidir. Zira kurulan devletle beraber sınırlar genişlemiş ve bölge nüfusu kat kat artmıştır. Dönem, sağlanan kısmi istikrar ile tarımsal faaliyetlerin rahatlıkla yürütüldüğü, ele geçirilen yeni bölgelerden ganimetlerin toplandığı, yeni vergilerin elde edildiği ve ayrıca dış devletlere vergi / haraç ödenmesinin kesildiği bir dönemdir. Bu gelişmeler sonucunda, ülke içerisinde bir bolluk ortamı oluşmuştur. Artan refahla birlikte Yahudiler, yeni inşa faaliyetlerinde bulunmuş ve yeni makamlar oluşturmuştur. Çalışma içerisinde detaylarıyla bahsedildiği üzere, daha önce görülmeyen icraat ve davranışlarda bulunan yeni tipte bir Yahudi liderliği ortaya çıkmıştır. Uzun süredir kullanılmayan İbrani alfabesiyle, biraz da ideolojik kaygılarla, edebi eserler oluşturulmuş ve sikkelerde bu alfabe kullanılmıştır. Toplum içerisinde yeni gruplar ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu gruplar politikleşerek idareye müdahale edebilmeye başlamıştır. Ayrıca, Mattathias’ın

eşine yapılan mezar anıtlığı, Salome Aleksandra'nın devlet yöneticisi olması ve Simon ben Şeta'nın aileyle ilgili düzenlemeleriyle, kadınların toplumsal durumu da iyileşmiştir. Tüm bu gelişmeler bir arada düşünüldüğünde, Haşmonayim Hanedanlığı dönemi, Yahudi tarihi için Ezra ve Nehemya'dan sonra, bir reform dönemi olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

Antik Eserler:

- I. Mak.** (= **I. Makabeler**). Kullanılan Metin ve Çeviriler; “1. Makabeler”, **Kutsal Kitap ve Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar, Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar**, Kitabı Mukaddes Şirketi, Korea 2015, ss. 183 – 223; **The First Book of Maccabees**, ed. W. Fairweather ve J. Sutherland Black, Cambridge University Press, Cambridge 1897.
- II. Mak.** (= **II. Makabeler**). Kullanılan Metin ve Çeviriler; “2. Makabeler”, **Kutsal Kitap ve Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar, Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar**, Kitabı Mukaddes Şirketi, Korea 2015, ss. 224 – 254; **2 Maccabees**, çev. ve not. Daniel R. Schwartz, Walter de Gruyter, Berlin 2008.
- IV. Mak.** (= **IV. Makabeler**). Kullanılan Metin ve Çeviriler; “4. Makabeler”, **Kutsal Kitap ve Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar, Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar**, Kitabı Mukaddes Şirketi, Korea 2015, ss. 326 – 345; **4 Maccabees; Introduction and Commentary on the Greek Text in Codex Sinaiticus**, çev. ve not. David deSilva, Brill, Leiden 2006.
- App. **Syr.** (= Appianos, **Syriake**). Kullanılan Metin ve Çeviri; “Book XI - The Syrian Wars”, **Appian’s Roman History, Books VII Part II - XII**, C. II, çev. ve not. Horace White, The Loeb Classical Library, Great Britain 1962, ss. 103 – 238.
- App. **Mithr.** (= Appianos, **Mithridatika**). Kullanılan Metin ve Çeviri; “Book XI - The Syrian Wars”, **Appian’s Roman History, Books VII Part II - XII**, C. II, çev. ve not. Horace White, The Loeb Classical Library, Great Britain 1962, ss. 239 – 477.
- App. **civ.** (= Appianos, **Bella Civila**). Kullanılan Metin ve Çeviri; “The Civil Wars”, **Appian’s Roman History**, C. IV, çev. ve not. Horace White, The Loeb Classical Library, Great Britain 1913, ss. 239 – 477.
- Cass. Dio (Cassius Dio Cocceianus, **Historiae Romana**). Kullanılan Metin ve Çeviriler; **Dio’s Roman History**, C. III, çev. ve not. Earnest Cary, William Heinemann, London 1914; **Dio’s Roman History**, C. III, çev. ve not. Earnest Cary, William

- Heinemann, London 1914; **Dio's Roman History**, C. V, çev. ve not. Earnest Cary, William Heinemann, London 1955.
- Cic. **Flacc.** (= M. Tullius Cicero, **Oratio pro L. Valerius Flacco**). Kullanılan Metin ve Çeviri; "Oration for L. Flaccus", **The Orations of Marcus Tullius Cicero**, C. II, çev. ve not. C. D. Yonge, G. Bell and Sons LTD., London 1917, ss. 424 – 469.
- Dion Chry. (= Dion Chrysostomos, **Orationes**). Kullanılan Metin ve Çeviri; **Dio Chrysostom**, C. III, çev. ve not. J. W. Cohoon ve H. Lamar Crosby, Harvard University Press, Cambridge 1940.
- Diod. (= Diodorus Sicilus, **Bibliotheca Historica**). Kullanılan Metin ve Çeviri; **Diodorus of Sicily, Fragments of Books XXI – XXXII**, C.XII, çev. ve not. Francis R. Walton, Harvard University Press, Cambridge, 1968; **Diodorus of Sicily, Fragments of Books XXXIII – XL**, C.XII, çev. ve not. Francis R. Walton, Harvard University Press, Cambridge, 1967.
- Eutr. (= Eutropius, **Breviarium Historiae Romanae**). Kullanılan Metin ve Çeviriler; Eutropius, **Kısa Roma Tarihi**, çev. ve not. Çiğdem Menzilioğlu, Alfa Klasik, İstanbul 2016; Eutropius, **Roma Tarihinin Özeti**, çev. ve not. Çiğdem Menzilioğlu, Kabalıcı, Ankara 2006.
- Flor. (=Florus, **epitoma de Tito Livio**). Kullanılan Metin ve Çeviri; "Florus", **Sallust, Florus and Velleius Paterculus**, çev. ve not. John Selby Watson, George Bell and Sons, London 1902, ss. 287 – 424; "Lucius Ananelus Florus", **Lucius Ananelus Florus, Epitome of Roman History; Cornelius Nepos**, çev. ve not. Edward Seymour Forster, William Heinemann LTD., London 1929, ss. 2 – 351.
- Ios. **ant. Iud.** (= Flavius Iosephos, **Antiquitates Iudaicae**). Kullanılan metin ve çeviri; **Josephus with an English Translation, Jewish Antiquities Books I – IV**, C. IV, çev. ve not. J Thackeray, Harvard University Press, Cambridge 1961; **Josephus with an English Translation, Jewish Antiquities Books V – VIII**, C. V, çev. ve not. J Thackeray ve Ralp Marcus, Harvard University Press, Cambridge 1950; **Josephus with an English Translation, Jewish Antiquities Books IX – XI**, C. VI, çev. ve not. Ralp Marcus, Harvard University Press, Cambridge 1958; **Josephus with an English Translation, Jewish Antiquities Books XII – XIV**, C. VII, çev. ve not. Ralp Marcus, Harvard University Press, Cambridge 1957.

- Ios. **bell. Iud.** (=Flavius Iosephos, **Bellum Iudaicum**). Kullanılan Metin ve Çeviri; **Josephus with an English Translation, The Jewish War Books I – III**, C. II, çev. ve not. J Thackeray, Harvard University Press, Cambridge 1956.
- Ios. **vita** (=Flavius Iosephos, **de sua Vita**). Kullanılan Metin ve Çeviri; “The Life”, **Josephus with an English Translation, The Life, Against Apion**, C. I, çev. ve not. J Thackeray, Harvard University Press, Cambridge 1926, ss. 2 – 161.
- Iust. (Marcus Iunianus Iustinus, **Trogi Pompei Historiarum Philippicarum Epitoma**). Kullanılan Metin ve Çeviri; Justinus, Epitome of Pompeius Trogus’ Philippic Histories, **Attalus**, < <http://attalus.org/info/justinus.html> >, 17.03.2021; **Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus**, çev. ve not. John Selby Watson, Henry G. Bohn, London 1853.
- Klaudios Ptolemaios. Kullanılan Metin ve Çeviri; Stern, Menahem, “Ptolemy The Historian”, **Greek and Latin Authors on Jews and Judaism**, C. I, The Israel Academy of Sciences and Humanities, Jarusalem 1976, no. 146, ss. 356.
- Liv. (= Titus Livius, **Historiae Ab Urbe Conditia**). Kullanılan Metin ve Çeviri; **Livy in Fourteen Volumes Books XLIII - XLV**, C. XIII, çev. ve not. Alfred C. Schlesinger, William Heinemann Ltd., London 1960.
- Liv. **Per.** (= Titus Livius, **Periochae**). Kullanılan Metin ve Çeviri; “The Periochae”, **Livy Rome’s Mediterranean Empire, Books 41 – 45 and The Periochae**, çev. ve not. Jane D. Chaplin, Oxford University Press, New York 2007, ss. 219 – 308.
- Oros. (= Paulus Orosius, **Historiae Adversum Paganos**). Kullanılan Metin ve Çeviri; **Paulus Orosius, The Seven Books of History Against the Pagans**, çev. ve not. Roy J. Deferrari, The Catholic University of America Press, Washington 1964; **Orosius, Seven Books of History Against Pagans**, çev. ve not. A. T. Fear, Liverpool University Press, United Kingdom 2010.
- Philo. **Hyp.** (= Philon, **Apologia Pro Iudaeis**). Kullanılan Metin ve Çeviri; “Hypothetica”, **Philo in Ten Volumes**, C. IX, çev. ve not. F. H. Colson, Harvard University Press, 1985, ss. 407 – 446.

- Philo. **Leg.** (= Philon, **Legatio ad Gaium**). Kullanılan Metin ve Çeviri; **Philo in Ten Volumes, The Embassy to Gaius**, C. X, çev. ve not. F. H. Colson, Harvard University Press, 1991, ss. 1 – 188.
- Plin. **nat.** (= Plinius maior, **Naturalis Historia**). Kullanılan Metin ve Çeviri; **Pliny Natural History Book III - VII** çev. ve not. H. Rackham, C. II, William Heinemann Ltd., London 1961.
- Plut. **Crass.** (= Plutarkhos, **Bioi Paralleloi, Crassus**). Kullanılan Metin ve Çeviri; “Crassus”, **Plutarch’s Lives**, C. III, çev. ve not. A. H. Clough, John D. Morris & Company, Philadelphia 1961, ss. 204 – 243.
- Plut. **Pomp.** (= Plutarkhos, **Bioi Paralleloi, Pompeius**). Kullanılan Metin ve Çeviri; “Pompey”, **Plutarch’s Lives, Agesilaus and Pompey, Pelopidas and Marcellus**, C. V, çev. ve not. Bernadotte Perrin, William Heinemann Ltd., London 1917, ss. 115 – 325.
- Plut. **Ant.** (= Plutarkhos, **Bioi Paralleloi, Antonius**). Kullanılan Metin ve Çeviriler; “Antony”, **Plutarch’s Lives, Demetrius and Antony, Pyrrhus and Caius Marius**, C. IX, çev. ve not. Bernadotte Perrin, William Heinemann Ltd., London 1968, ss. 137 – 332; “Marcus Antonius”, **Plutarkhos, Antony ve Kleopatra**, çev. Mehmet Özaktürk, Doğu Batı Yayınları, 2020, ss. 21 – 121.
- Pol. (= Polybios, **Histories**). Kullanılan Metin ve Çeviri; **Polybius the Histories**, C. VI, çev. ve not. W. R. Paton, William Heinemann Ltd., London 1968.
- Strab. (= Strabon, **Geographika**). Kullanılan Metin ve Çeviri; **The Geography of Strabo**, C. VI, çev. ve not. Horace Leonard Jones, William Heinemann LTD., London 1960; **The Geography of Strabo**, C. VII, çev. ve not. Horace Leonard Jones, William Heinemann LTD., London 1930.
- Tac. **hist.** (= Tacitus, **Historiae**). Kullanılan Metin ve Çeviriler; **Tacitus, The Histories, The Annals, Histories Books IV – V, Annals Books I – III**, C. II, çev. ve not. Clifford H. Moore, Harvard University Press, Cambridge 1962, ss. 1 – 224.

Yahudi Literatürü:

Ben Sira (= Sirak). Kullanılan Metin ve Çeviri; “Sirak”, **Kutsal Kitap ve Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar, Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar,** Kitabı Mukaddes Şirketi, Korea 2015, ss. 87 – 160.

BT. (= Babil Talmudu / Talmud Bavli). Kullanılan Metin ve Çeviri; Talmud Babylonian, **Sefaria,** < <https://www.sefaria.org/texts/Talmud> >, 17.03.2021; **New Edition of the Babylonian Talmud, Original Text, Edited, Corrected, Formulated and Translated into English,** C. I – XX, çev. ve not. Michael L. Rodkinson, The Talmud Society, Boston 1918.

Eski Ahit. Kullanılan Metin ve Çeviri; “Eski Antlaşma (Tevrat ve Zebur)”, **Kutsal Kitap ve Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar,** Kitabı Mukaddes Şirketi, Korea 2015, ss. 1 – 1112.

Kumran Yazmaları. Kullanılan Metin ve Çeviriler; Martinez, Florentino Garcia ve Tigheelaar, Eibert J. C., **The Dead Sea Scrolls Study Edition,** C. I, Brill, Leiden 1999; Wise, Michael, Abegg, Martin ve Cook, Edward, **The Dead Sea Scrolls, A New Translation,** Harper Collins Publishers, USA 1996.

Megillat Taanit Kullanılan metin ve çeviriler; Zeitlin, Solomon, **Megillat Taanit as a Source for Jewish Chronology and History in the Hellenistic and Roman Periods,** Philadelphia 1922, ss. 65 – 72; Zeitlin, Solomon, **Megillat Taanit as a Source for Jewish Chronology and History in the Hellenistic and Roman Periods,** Georgias Press, USA 2007, ss. 65-71; Noam, Vered, “The Scroll of Fasting”, **The Literature of the Jewish People in the Period of the Second Temple and the Talmud, The Literature of the Sages,** C. III, ed. Safrai Shmuel, Brill, Leiden 1987, ss. 341 – 344.

M. (= Mişna). Kullanılan Metin ve Çeviri; Mişna, **Sefaria,** < <https://www.sefaria.org/texts/Mishnah> >, 17.03.2021; **The Mishnah, Translated from the Hebrew with Introduction and Brief Explanatory Notes,** çev. ve not. Herbert Danby, Clarendon press, Oxford 1933.

KT. (= Kudüs Talmudu / Talmud Yerusalmi). Kullanılan Metin ve Çeviri; Talmud Jarusalem, **Sefaria,** < <https://www.sefaria.org/texts/Talmud/Yerushalmi> >, 17.03.2021; **The**

Jarusalem Talmud, Edition, Translation and Commentary, C. I – XX, çev. ve not. Heinrich W. Guggenheimer, Walter de Gruyter, Berlin 2000.

Tetkik Eserler:

Açıl, Okan, “Büyük Herod’un Mirası Meselesi”, **Filistin Araştırmaları Dergisi**, 2019, 5, ss. 15 – 32.

Adam, Baki, “Yahudilik”, **Dinler Tarihi El Kitabı**, ed. Baki Adam, Grafiker Yayınları, Ankara 2018, ss. 62 – 135.

Ahituv, Shmuel, **An Illustrated History**, Continuum, New York 2006.

Aitken, James K., “Judaic National Identity”, **Judah Between East and West, the Transition from Persian to Grek Rule (ca. 400 – 200 BCE)**, ed. Lester L. Grabbe ve Oded Lipstich, T&T Clark International, London 2011, ss. 31 – 48.

Akşit, Cahit, **Dinler Tarihi**, Kamer Yayınları, İstanbul 2019.

Alger, F. Johns, “The Military Strategy of Sabbath Attacks on Jews”, **Vetus Testamentum**, 1963, 13 (4), 482 – 486.

Allegro, John M., **The Chosen People, A Study of Jewish History from the Time of the Exile until the Revolt of Bar Kochba**, Rousseau, Ohio 2015.

Aperghis, G. G., **The Seleukid Royal Economy: The Finances and Financial Administration of the Seleukid Empire**, Cambridge University Press, Cambridge 2004.

Ariel, Donald T., “John Hyrcanus I’s First Autonomous Coins”, **The Middle Maccabees, Archaeology, History and the Rise of the Hasmonean Kingdom**, ed. Andrea M. Berlin ve Paul J. Kosmin, SBL Press, Atlanta 2021, ss. 215 – 242.

Assman, Jan, “Martrydom, Violence and Immortality; The Origins of a Religious Complex”, **Dying for the Faith, Killing for the Faith; Old Testament Faith Warriors (1 and 2 Maccabees) in Historical Perspective**, ed. Gabriela Signori, Brill, Boston 2011, ss. 39 – 60.

Atasağun, Galip, “Yahudilikte Dini Sembol ve Kavramlar”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2001, 11 (11), s. 132.

- Atkinson, Kenneth, **A History of Hasmonean State, Josephus and Beyond**, Bloomsbury, London 2016.
- Austin, M. M., “Hellenistic Kings, War and the Economy”, **The Classical Quarterly**, 1986, 36 (2), 450 – 466.
- Axworthy, Michael, **A History of Iran; Empire of the Mind**, Basic Books, USA 2010.
- Avi-Yonah, M., “The Hasmonean Revolt and Judah Maccabees’s War Against the Syrians”, **The Hellenistic Age Political History of Jewish Palestine from 332 BC to 67 CE**, W. H. Allen, London 1976, ss. 147 – 182.
- Ay Arçın, Şeyma, **İsrail ve Yahuda Krallıkları Tarihi, Atalar Devrinden Asur ve Babil Hakimiyetine Kadar**, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2016.
- Aykit, Dursun Ali, “Falaşalar ve Etiyopya Yahudileri”, **Mihel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, 2014, 11 (2), 35 – 60.
- Babota, Vasile, **The Institution of the Hasmoenan High Priesthood**, Brill, Leiden 2014.
- Baker, Simon, **Eski Roma; Bir İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü**, çev. E. Duru, Say Yayınları, İstanbul 2015.
- Bar Kochva, Bezalel, **The Seleucid Army Organization and Tactics in Great Campaigns**, Cambridge University Press, Cambridge 1976.
- Bar Kochva, Bezalel, “Hellenistic Warfare in Jonathan’s Campaign Near Azotos”, **Scripta Classica Israelica**, C. II, 1975, 2, 83 – 96.
- Baron, Salo Wittmayer, **A Social and Religious History of the Jews**, C. I, Columbia University Press, New York 1952.
- Bauer, Susan Wise, **Antik Dünya; İlk Kayıtlardan Roma’nın Dağılmasına**, çev. M. Moralı, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2013.
- Berlin, Andrea M., “Between Large Forces; Palestine in the Hellenistic Period”, **Biblical Archaeologist**, 1997, 60, 2 – 51.
- Berlin, Andrea ve Kosmin, Paul J., “The Maccabean Rise the Power in Archaeological and Historical Context”, **The Middle Maccabees, Archaeology, History and the**

Rise of The Hasmonean Kingdom, ed. Andrea M. Berlin ve Paul J. Kosmin, SBL Press, Atlanta 2006, ss. 391 – 408.

Besalel, Yusuf, “Bet Amikdaş”, **Yahudilik Ansiklopedisi**, C. I, ed. Yusuf Besalel, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2001, ss. 109 – 116.

Besalel, Yusuf, “Evlilik”, **Yahudilik Ansiklopedisi**, C. I, ed. Yusuf Besalel, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2001, ss. 161 – 167.

Besalel, Yusuf, “Koen Gadol”, **Yahudilik Ansiklopedisi**, C. II, ed. Yusuf Besalel, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2001, ss. 337 - 338.

Besalel, Yusuf, “Mişna” **Yahudilik Ansiklopedisi**, C. II, (ed. Y. Besalel), Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2001, s. 413 – 415.

Besalel, Yusuf, “Moria”, **Yahudilik Ansiklopedisi**, C. II, ed. Yusuf Besalel, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2001, ss. 428.

Besalel, Yusuf, “Saduçiler”, **Yahudilik Ansiklopedisi**, C. III, ed. Yusuf Besalel, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2001, ss. 558.

Besalel, Yusuf, “Sanhedrin”, **Yahudilik Ansiklopedisi**, C. III, ed. Yusuf Besalel, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2001, ss. 564 - 566.

Besalel, Yusuf, “Talmud” **Yahudilik Ansiklopedisi**, C. III, (ed. Y. Besalel), Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2001, s. 695 – 711.

Besalel, Yusuf, **Yahudi Tarihi**, (2. Baskı), Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A. Ş., İstanbul 2003.

Bevan, Edwyn R., **The House of Seleucus**, Edward Arnold, London 1902.

Bickerman, Elias, **From Ezra to the Last of the Maccabees**, Schocken Books, New York 1962.

Bickerman, Elias, **The God of Maccabees; Studies on the Meaning and Origin of the Maccabean Revolt**, çev. Horst R. Moehring, Brill, Leiden 1979.

- Broshi, Magen, “The Inhabitants of Jarusalem”, **City of the Great King; Jarusalem from David to Present**, ed. Nitza Rosovsky, Harvard University Press, Cambridge 1996, ss. 9 – 36.
- Brutti, Maria, **The Development of the High Priesthood during the Pre-Hasmonean Period; History, Ideology, Theology**, Brill, Leiden 2006.
- Campbell, Brian, “Roma Dünyasında Diplomasi (Yaklaşık MÖ 500- MS 235)”, çev. Recep Özman, **Tarih Okulu Dergisi**, 2013, 14 (1), ss. 201 - 224.
- Cartledge, Paul ve Spawforth Antony, **Hellenistic and Roman Sparta; A Tale of Two Cities**, Routledge, London 2002.
- Charlesworth, James H., “Eski Ahit’in Apokrif Kitapları”, çev. Muhammet Tarakçı, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2003, 12 (2), ss. 385 – 411.
- Chiel, Arthur A., **Megillat Hanukkah with Introduction, Translation and Commentary**, Ktav Publishing House, New York 1980.
- Cohen, Shaye, **From the Maccabees to Mishnah**, Westminster John Knox Press, Kentucky 2014.
- Cohn – Sherbok, Lavinia, Cohn – Sherbok, Dan, **A Short History of Judaism**, Oneworld Publications, Oxford 1994.
- Collins, John J., “Temple or Taxes? Whats Sparked the Maccabean Revolt?” **Revolt and Resistance in the Ancient Classical World and the Near East**, ed. John J. Collins ve J. G. Manning Brill, Boston 2016, ss. 189 - 201.
- Conder, Claude Reigner, **Judas Maccabaeus and the Jewish War of Independence**, Marcus Ward & Co., London 1879.
- Çiçek, Hüseyin, “Martydom in Judaism, Christianity and Islam; Analogies and Differences”, **The Way**, 2009, 48 (4), 95 – 106.
- Çoban, Bekir Zakir, “Josephus’un Gözüyle İlk Dönem Yahudi Fırkaları”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2008, 27, 57 – 69.
- Dabrowa, Edward, “Demetrius III in Judea”, **Electrum**, 2010, 18, 175 – 181.

- Dabrowa, Edward, **Hasmoneans and Their State; A Study in History, Ideology and the Institutions**, Jagiellonian University Press, Krakow 2010.
- Dando – Collins, Stephen, **Mark Anthony’s Heroes; How the Third Gallica Legion Saved an Apostle and Created an Emperor**, John Wiley and Sons, New Jersey 2007.
- Demir, Muzaffer, Özer, Ebru, “Titus Flavius Iosephus’un Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2020, 13 (75), ss. 239 – 256.
- Demirci, Kürşad ve Altınel, Tolga S., “Erken Dönem İsrailoğulları Tarihinde Rahipliğin Gelişim Sürecine Alternatif Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2017, 58 (2), 31 – 61.
- Desplancques, Sophie, **Antik Mısır**, 2. Baskı, (çev. İsmail Yerguz), Dost Kitabevi, Ankara 2016.
- Diakov, V. ve Kovalev, S., **İlkçağ Tarihi**, çev. Ö. İnce, V Yayınları, Ankara 1987.
- Doran, Robert, “Resistance and Revolt; The Case of the Maccabees”, **Revolt and Resistance in the Ancient Classical World and the Near East**, ed. John J. Collins ve J. G. Manning, Brill, Boston 2016, ss. 175 – 188.
- Eckhardt, Benedict, “The Hasmoneans and Their Rivals in Seleucid and Post-Seleucid Judea”, **The Journal for the Study of Judaism in Persian, Hellenistic and Roman Period**, 2016, 47 (1), 55 – 70.
- Efron, Joshua, **Studies on the Hasmonean Period**, Brill, Leiden, 1987.
- Eliade, Mircea ve Couliano, Ioan P., **Dinler Tarihi Sözlüğü**, çev. Ali Erbaş, İnsan Yayınları, İstanbul 1997.
- Ellis, P. F., “Maccabees”, **New Catholic Encyclopedia**, C. IX, ed. T. Carson, Gale Group, USA 2003, ss. 9.
- Errington, R. Malcolm, **Hellenistik Dünya Tarihi MÖ 323 – 30**, çev. Gülşah Günata, Homer Kitabevi, İstanbul 2017.
- Eshel, Hanan, **The Dead Sea Scrolls and the Hasmonean State**, Yad – Ben Zvi Press, Israel 2008.

- Fine, Steven, **Art and Judaism in the Greco – Roman World**, Cambridge University Press, Cambridge 2005.
- Finkelstein, Israel, “The Territorial Extent and Demography of Yehud / Judea in the Persian and Early Hellenistic Period”, **Revue Biblique**, 2010, 117 (1), 39 – 54.
- Freeman, Charles, **Mısır, Yunan ve Roma, Antik Akdeniz Uygarlıkları**, 4. Baskı, çev. Suat Kemal Angı, Dost Kitabevi, Ankara 2013.
- Frend, W. H. C., **Martyrdom and Persecution in the Early Church**, Alden Press, Oxford 1965.
- Gafni, Isaiah, **Jews and Judaism in the Rabbinic Era**, Mohr Siebeck, Tübingen 2019.
- Ginzberg, Louis, “Aristobulus III”, **Jewish Encyclopedia**, C. II, ed. Isidore Singer, Funk and Wagnalls Company, New York ve London 1902, ss. 96 – 97.
- Gottheil, Richard ve Krauss, Samuel, “Onias”, **Jewish Encyclopedia**, C. IX, ed. Isidore Singer, Funk and Wagnalls Company, New York ve London 1905.
- Gottheil, Richard ve Krauss, Samuel, “Simon Maccabeus”, **Jewish Encyclopedia**, C. IX, ed. Isidore Singer, Funk and Wagnalls Company, New York ve London 1905, ss. 370 – 371.
- Goldin, Judah, “The Period of the Talmud”, **The Jews, Their History**, ed. Louis Finkelstein, Schocken Books, New York 1970, ss. 119 – 224.
- Goldstein, Jonathan A., **I Maccabees, A New Translation with Introduction and Commentary**, Doubleday & Company Inc., New York 1976.
- Goldstein, Jonathan, “The Hasmonean Revolt and Hasmonean Dynasty”, **Cambridge History of Judaism; The Hellenistic Age**, C. II, (4. Baskı), ed. W. D. Davies ve Louis Finkelstein, Cambridge University Press, Cambridge 2007, ss. 292 – 351.
- Goldstein, Jonathan A., **Semites, Iranians, Greeks and Romans; Studies in Their Interactions**, Scholars Press, Atlanta 2020.
- Goodman, Martin, **The Ruling Class of Judea**, Cambridge University Press, Cambridge 1987.

- Goodman, Martin, **Rome and Jarusalem; The Clash of Ancient Civilizations**, Alfred A. Knopf, New York 2007.
- Goodman, Martin, **A History of Judaism**, Princeton University Press, Princeton 2018.
- Goodman, M. D. ve Holladay, A. J., “Religious Scruples in Ancient Warfare”, **The Classical Quarterly**, 1986, 36 (1), 151 – 171.
- Grabbe, Lester L., **Judaic Religion in the Second Temple Period; Belief and Practice from Exile to Yavneh**, Routledge, London 2000.
- Grabbe, Lester L., **A History of Jews and Judaism in the Second Temple Period; The Early Hellenistic Period 335 – 175 BCE**, C. II, T&T Clark, New York 2008.
- Grabbe, Lester L., **An Introduction to Second Temple Judaism; History and Religion of the Jews in the Time of Nehemiah, the Maccabees, Hillel and Jesus**, T&T Clark, London 2016.
- Graetz, H., **History of the Jews; From the Earliest Period to the Death of Simon the Maccabee**, C. I, The Jewish Publication Society of America, Philadelphia 1891.
- Grayzel, Solomon, **A History of the Jews from the Destruction of Judah in 568 BC to Present Arab Israeli Conflict**, The New English Library, London 1968.
- Günaltay, Şemseddin, **Yakın Şark III, Suriye ve Filistin**, TTK Basımevi, Ankara 1987, s. 315 – 317.
- Gündüz, Şinasi, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Vadi Yayınları, Ankara 1998.
- Güngör, M., “Yahudilikte Özel bir Sınıf; Yahudi Din Adamı Kohenler”, **Oksident; Yahudi, Hristiyanlık ve Batı Araştırmaları Dergisi**, 2019, 1 (2), 193 – 218.
- Gürkan, Salime L., **Yahudilik**, İSAM Yayınları, İstanbul 2012.
- Halevi, İlan, **A History of the Jews, Ancient and Modern**, çev. A. M. Berett, Zed Books Ltd., London 1987.
- Hendin, David, “Numismatic Expressions of Hasmonean Sovereignty”, **Israel Numismatic Journal**, 2007-08, 16, 76 – 91.

- Hendin, David, **Guide to Biblica Coins**, (6. Baskı), American Numismatic Society, New York 2021.
- Hengel, Martin, **Judaism and Hellenism**, C. I, çev. John Bowden, SCM Press, London 1974.
- Hengel, Martin, **Jews, Greeks and Barbarians**, çev. John Bowden, SCM Press, London 1980.
- Hengel, Martin, “The Political and Social History of Palestine from Alexander to Antiochus III (333 – 187 BCE)”, **The Cambridge History of Judaism**, C. II, ed. W. D. Davies ve Louis Finkelstein, Cambridge University Press, Cambridge 2007, s. 35.
- Hirsch, Emil G., “Iyyar”, **The Jewish Encyclopedia**, C. VII, (ed. Isidore Singer), Funk & Wagnalls Company, New York ve London 1904, ss. 14 – 15.
- Hoover, Oliver D., **Coins of the Seleucid Empire from the Collection of Arthur Houghton**, C. II, American Numismatic Society, New York 2007.
- Horsley, Richard A., “The Expansion of Hasmonean Rule in Idumea and Galilee Toward a Historical Sociology”, **Second Temple Studies, Studies in Politics, Class and Material Culture**, C. III, ed. Philip R. Davies ve John M. Halligan, Sheffield Academic Press, Great Britain 2009, ss. 134 – 165.
- Houghton, Arthur, “The Revolt of Tryphon and the Accession of Antiochus IV at Apamea”, **Schweizerische Numismatische Rundschau = Revue Suisse de Numismatique = Rivista Svizzera di Numismatica**, 1992, 71, 119 – 148.
- Ilan, Tal, “The Greek Names of the Hasmoneans”, **The Jewish Quarterly Review**, 1987, 78, 1 – 20.
- İplikçioğlu, Bülent, **Eskibati Tarihi, Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya**, C. I, TTK Basımevi, Ankara 1997, s. 416.
- İplikçioğlu, Bülent, **Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007.
- Johnson, Paul, **Yahudi Tarihi**, çev. F. Orman, Pozitif Yayınları, İstanbul 2001.

- Kasher, Aryeh, **Jews, Idumaeans and Ancient Arabs**, Mohr, Tübingen 1988.
- Katell, Berthelot, **Jews and Their Roman Rivals, Pagan Rome's Challenge to Israel**, Princeton University Press, USA 2021.
- Kessler, Rainer, *The Social History of Ancient Israel an Introduction*, çev. Linda M. Maloney, Fortress Press, Minneapolis 2008.
- Klausner, J., "John Hyrcanus I", **The Hellenistic Age, Political History of Jewish Palestine from 332 BCE to 67 BCE**, ed. Abraham Schalit, W. H. Allen, London 1976, ss. 211 – 221.
- Klausner, J., "Judah Aristobulus and Jannaeus Alexander", **The Hellenistic Age, Political History of Jewish Palestine from 332 BCE to 67 BCE**, ed. Abraham Schalit, W. H. Allen, London 1976, ss. 222 – 241.
- Klausner, J., "Salome Alexandra", **The Hellenistic Age, Political History of Jewish Palestine from 332 BCE to 67 BCE**, ed. Abraham Schalit, W. H. Allen, London 1976, ss. 242 – 254.
- Knoppers, Gary N., **Jews and Samaritans; The Origins and History of Their Early Relations**, Oxford University Press, New York 2013.
- Kosmin, Paul J., **The Land of the Elephant Kings; Space, Territory and Ideology in the Seleucid Empire**, Harvard University Press, USA 2014.
- Köroğlu, Kemalettin, **Eski Mezopotamya Tarihi, Başlangıcından Perslere Kadar**, 9. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.
- Kratz, Reinhard G., **Historical & Biblical Israel, The History, Tradition and Archives of Israel and Judah**, çev. Paul Michael Kurtz, Oxford University Press, United Kingdom 2015.
- Kraus, Samuel, "Jonathan Maccabee", *The Jewish Encyclopedia*, C. VII, Funk and Wagnall Co., New York 1904.
- Kurt, A. O., **Babil Sürgünü Sonrasında Ezra Önderliğinde Yahudiliğin Yeniden Yapılanması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2006, s. 63.

- Kurt, Mehmet, “Marcus Licinius Crassus (M.Ö. 112 – 53)’un Suriye Valiliği ve Bölgesel Güçler”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2015, 33, 151 – 170.
- Kurth, Amelie ve Sherwin-White, Susan, “Aspects of Seleucid Royal Ideology; The Cylinder of Antiochus I from Borsippa”, **Journal of Hellenic Studies**, 111, 71 – 86.
- Kutluay, Yaşar, **İslam ve Yahudi Mezhepleri**, (4. Baskı), Anka Yayınları, İstanbul 2001.
- Küçük, Abdurrahman, Tümer, Günay ve Küçük, M. Alparslan, **Dinler Tarihi**, Berikan Yayınevi, Ankara 2009.
- Küçüker, S. D., “Antik Grek Yerleşim Terminolojisinde Ethnos”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 2013, 32 (53), 137 – 153.
- Learsi, Rufus, **Israel; A History of the Jewish People**, Meridian Books, Cleveland and New York, 1966.
- Levine, Lee I., **Judaism & Hellenism in Antiquity, Conflict or Confluence?**, University of Washington Press, Seattle 1998.
- Lykke, Anne, **Reign and Religion in Palestine, the Use of Sacred Iconography in Jewish Coinage**, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2015.
- Macrae, Duncan E., “Roman Hegemony and the Hasmoneans; Constructions of Empire”, **The Middle Maccabees, Archaeology, History and the Rise of the Hasmonean Kingdom**, ed. Andrea M. Berlin ve Paul J. Kosmin, SBL Press, Atlanta 2021, ss. 331 – 345.
- Madden, Frederic L., **Coins of the Jews**, Trübner & Co., London 1881.
- Magness, Jodi, **The Archaeology of the Holy Land from the Destruction of Solomon’s Temple to the Muslim Conquest**, Cambridge University Press, Cambridge 2012.
- Magness, Jodi, **Masada**, Princeton University Press, Princeton ve Oxford 2019.
- Mansel, Arif Müfid, **Ege ve Yunan Tarihi**, TTK Basımevi, Ankara 2014.
- Margolis, Max L. ve Marx, Alexander, **History of the Jewish People**, (10. Baskı), Jewish Publication Society of America, Philadelphia 1956.

- Martin, Thomas R., **Eski Yunan Tarih Öncesinden Helenistik Çağa**, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Say Yayınları, Ankara 2012.
- Mclaren, James S., **Power and Politics in Palestine; The Jews and the Governing of Their Land 100 BC – AD 70**, Jstot Press, Sheffield 1991.
- Mcneill, William H., **Dünya Tarihi**, çev. Alaeddin Şenel, 15. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2013.
- Mendelson, S., “Hanameel th Egyptian”, **Jewish Encyclopedia**, C. VI, ed. Isidore Singer, Funk and Wagnalls Company, New York ve London 1904, s. 203.
- Mendenhall, George, **Antik İsrail’in İnancı ve Tarihi Kitab-ı Mukaddes Bağlamında bir Giriş**, çev. M. P. Özdoğru, İnsan Yayınları, İstanbul 2016.
- Meshorer, Ya’akov, **A Treasury of Jewish Coins**, Yad Ben – Zvi Press, Jarusalem 2001.
- Meyers, Eric M. ve Chancey, Mark A., **Archaeology of the Land of Bible; Alexander to Constantine**, C. III, Yale University Press, London 2012.
- Millar, Fergus, “Rome; The Greek World and The East”, **The Greek World, The Jews & The East**, C. III, ed. Hannah M. Cotton ve Guy M. Rogers, University of North Carolaina Press, Chapel Hill 2006.
- Milman, Henry Hart, **The History of the Jews**, C. I, J. M. Dent & Sons Ltd., London 1913.
- Nana, Mahmut, **Yahudi Tarihi**, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2008.
- Netzer, Ehud, **The Palaces of Hasmoneans and Herod The Great**, Yad Ben – Zvi Press, Jarusalem 2001.
- Newman, H., **Proximity to Power and Jewish Sectarian Groups of Ancient Period**, Brill, Boston 2006.
- Noam, Vered, **Shifting Images of the Hasmoneans, Second Temple Legends and Their Reception in Josephus and Rabbinic Literature**, çev. Dena Ordan, Oxford University Press, Oxford 2018.
- North, Robert, “Maccabean Sabbath Years”, **Biblica**, 1953, 34 (4), 501 – 515.

- Olmstead, A. T., **History of Persian Empire**, The University of Chigago Press, USA 1948, s. 57-58.
- Ottley, R. L., **A Short History of the Hebrews to the Roman Period**, Cambridge University Press, Cambridge 1923.
- Özman, Recep, “Kommagene – Roma İlişkileri”, **I. Uluslararası Kommagene Kültür, Sanat ve Turizm Sempozyumu**, ed. Bahir Selçuk, Adıyaman Basım, Adıyaman 2012, s. 99 – 105.
- Özman, Recep, “Anadolu’da Pontos – Roma Rekabeti”, **Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, Tarih Uğrunda Bir Ömür**, ed. İbrahim Ethem Atnur, Berkan Yayınevi, Ankara 2012, ss. 93 – 102.
- Özman, Recep ve O. Açıl, “Pers Hakimiyetinde Yahudiler”, **Mezopotamya’nın Eskiçağlarında İnanç Olgusu ve Yönetim Anlayışı**, ed. L. Gürkan Gökçek, E. Yıldırım ve O. Pekşen, Değişim Yayınları, İstanbul 2019, ss. 457 – 476.
- Özman, Recep ve O. Açıl, “Büyük İskender Yahudilerle Karşılaştı Mı?”, **Tarih ve Toplum Yazıları, Prof. Dr. Mehmet Karagöz Armağanı**, ed. Bahattin Çatma, Sonçağ Yayınları, Ankara 2021, s. 337 – 352.
- Perdue, Leo G. ve Carter, Warren, **Israel and Empire a Postcolonial History of Israel and Early Judaism**, Bloomsbury, 2015.
- Portier – Young, Anatheia E., **Apocalypse Against Empire, Theologies of Resistance in Early Judaism**, William B. Eerdmans Publishing Company, Cambridge 2014.
- Rabinowitz, L. Isaac, “Levites in Halakhah”, **Encyclopedia Judaica**, C. XII, ed. F. Skolnik, Thomson Gale, USA 2007, ss. 733.
- Rajak, Tessa, **The Jewish Dialogue with Greece and Rome; Studies in Cultural and Social Interaction**, Brill, Boston 2001.
- Rappaport, Uriel, “1 Maccabees”, **The Apochrypha**, ed. Martin Goodman, Oxford University Press, United Kingdom 2012.
- Raviv, Dvir, “Settlement and History of the Northern Judean Hills and Southern Samaria during the Early Hasmonean Period”, **The Middle Maccabees, Archaeology**,

- History and the Rise of the Hasmonean Kingdom**, ed. Andrea M. Berlin ve Paul J. Kosmin, SBL Press, Atlanta 2021, ss. 53 – 72.
- Regev, Eyal, **The Hasmoneans; Ideology, Archaeology, Identity**, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2013.
- Reifenberg, A., **Ancient Jewish Coins**, 3. Baskı, Ahva Press, Jerusalem 1963.
- Rostovtzeff, M. I., **The Social and Economic History of the Hellenistic World**, C. I, Clarendon Press, Oxford 1953.
- Rostovtzeff, M. I., “The Caravan Gods of Palmyra”, **The Journal of Roman Studies**, 1932, 22 (1), 108.
- Saldarini, Anthony J., **Pharisees, Scribes and Sadducees**, T&T Clark, Edinburgh 1989.
- Sanders, Frank K., **History of the Hebrews; Their Political, Social and Religious Development and Their Contribution to World Betterment**, Charles Scribener’s Sons, New York 1914.
- Schafer, Peter, **The History of the Jews in the Greco – Roman World; The Jews of Palestine from Alexander the Great to the Arab Conquest**, Routledge, London and New York 2003.
- Schalit, Abraham, “Domestic Politics and Political Institutions”, **The Hellenistic Age Political History of Jewish Palestine from 332 BCE to 67 BCE**, ed. Abraham Schalit, W. H. Allen, London 1967, ss. 255 – 300.
- Sever, Erol, **Asur Tarihi**, Kaynak Yayınları, (3. Baskı), İstanbul 2008.
- Shatzman, Israel, **The Armies of Hasmoneans and Herod**, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1991.
- Shatzman, Israel, “The Integration of Judea into the Roman Empire”, **Scripta Classica Israelica**, 1999, 18, 49 – 84.
- Schürer, Emil, **A History of Jewish People in the Time of Jesus Christ**, C. I, çev. John Macperson, T & T Clark, Edinburgh 1890.

- Schürer, Emil, **The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ**, çev. Geza Vermes ve Fergus Millar, T & T Clark, Edinburgh 1973.
- Schwartz, Daniel R., **Studies in the Jewish Background of Christianity**, Mohr Siebeck, Tübingen 1992.
- Schwartz, Daniel R., **Judeans and Jews: Four Faces of Dichotomy in Ancient Jewish History**, University of Toronto Press, Toronto 2014.
- Schwartz, Joshua ve Spainer, Joseph, “On Matthathias and the Desert of Samaria”, **L’ecole Biblique et Archeologique Française Revue Biblique**, 1991, 98 (2), 252 – 271.
- Schwartz, Seth, **Imperialism and Jewish Society 200 BCE to 640 CE**, Princeton University Press, Princeton 2001.
- Schwartz, Seth, **The Ancient Jews from Alexander to Mohammad**, Cambridge University Press, Cambridge 2014.
- Sharon, Nadav, **Judea under Roman Domination, The First Generation of Statelessness and its Legacy**, SBL Press, Atlanta 2017.
- Sievers, Joseph, **The Hasmoneans and Their Supporters from Mattathias to the Death of John Hyrcanus I**, Scholars Press, Atlanta 1990.
- Silver, Daniel Jeremy, Martin, Bernard, **A History of Judaism, from Abraham to Maimonides**, C. I, Basic Books, New York 1974.
- Smallwood, Mary E., **The Jews Under Roman Rule, From Pompey to Diocletian**, Brill, Leiden 1976.
- Soggin, J. Alberto, **An Introduction to the History of Israel and Judah**, çev. John Bowden, SCM Press, London 1999.
- Souter, Alexander, vd., **Oxford Latin Dictionary**, Oxford University Press, Great Britain 1968.
- Stern, Menahem, “The Period of the Second Temple”, **A History of the Jewish People**, (3. Baskı), ed. H. H. Ben – Sasson, Harvard University Press, Massachusetts 1976, ss. 185 – 306.

- Susa, Ahmet, **Tarihte Araplar ve Yahudiler, İki İbrahim, İki Musa, İki Tevrat**, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2015.
- Syon, Danny, “The Hasmonean Settlement in Galilee; A Numismatic Perspective”, **The Middle Maccabees, Archaeology, History and the Rise of the Hasmonean Kingdom**, ed. Andrea M. Berlin ve Paul J. Kosmin, SBL Press, Atlanta 2021, ss. 177 – 192.
- Tanilli, Server, **Yüzyılların Geleceği ve Mirası, İlkçağ; Doğu, Yunan, Roma**, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- Tanyu, Hikmet, **Dinler Tarihi Araştırmaları**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1973.
- Taşpınar, İsmail, **Din ve Fenomenoloji Arasında Yahudilik ve Hıristiyanlık**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2017.
- Tcherikover, Victor, **Hellenistic Civilization and the Jews**, çev. S. Applebaum, The Jewish Publication Society of America, Philadelphia 1959.
- Tekin, Oğuz, **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.
- Temiztürk, Halil, “Ölü Deniz El Yazmaları ve Tarihteki Yeri”, **Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2015, 2 (1), s. 63 – 70.
- Trampedach, Kai, “The War of the Hasmoneans”, **Dying for the Faith, Killing for the Faith; Old Testament Faith Warriors (1 and 2 Maccabees) in Historical Perspective**, ed. Gabriela Signori, Brill, Boston 2011, ss. 39 – 60.
- Türk Dil Kurumu, **Güncel Türkçe Sözlük** < sozluk.gov.tr >, 17.03.2021.
- Uslu, Cennet, “Liberal Tarafsızlık ve Modus Vivendi”, **Turkish Studies**, 2014, 9 (2), 1539 – 1556.
- Van Der Kooij, Arien, “The Claim of Maccabean Leadership and the Use of Scripture”, **Jewish Identity and Politics Between the Maccabees and Bar Kokhba Groups, Normativity and Rituals**, ed. Benedick Eckhart, Brill, Boston 2011, ss. 29 – 50.

- Vanderkam, James C., **From Joshua to Caiaphas; High Priests after Exile**, Fortress Press, Minneapolis 2004.
- Vermes, Geza, **True Herod**, Bloomsbury, London 2014.
- White, Susan S., Kurth, A., **From Samarkand to Sardis; A New Approach to the Seleucid Empire**, University of California Press, Great Britain 1993.
- William, Frederich, **Ege Medeniyetleri Tarihi**, çev. M. Kalaycığlu, Düşünen Adam Yayınları, İstanbul 1993.
- Yıldırım, Nurgül ve Temizkan, Meltem, “Seleukoslar Döneminde Yaşanan Suriye Savaşları Üzerine Bir İnceleme” **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 14 (39), 117 – 131.
- Yıldız, M., ve Meçin, M. M., “Gnosist bir Yahudi Tarikatı: Esseniler”, **Türk – İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, 16, 2013, ss. 33 – 56.
- Yurdaydın, Hüseyin G. ve Dağ, Mehmet, **Dinler Tarihi**, Gündüz Matbaacılık, Ankara 1978.
- Zeitlin, Solomon, **The Rise and Fall of the Judean State**, C. I, The Jewish Publication Society of America, Philadelphia 1968.
- Zeitlin, Solomon, **Megillat Taanit as a Source for Jewish Chronology and History in the Hellenistic and Roman Periods**, Georgias Press, USA 2007, ss. 65-71.
- Zelinger, Yahiel, “Go West; Archaeological Evidence for Hasmonean Expansion Toward the Mediterranean Coast”, **The Middle Maccabees, Archaeology, History and the Rise of the Hasmonean Kingdom**, ed. Andrea M. Berlin ve Paul J. Kosmin, SBL Press, Atlanta 2021, ss. 107 – 122.

Ek 1. I. Ioannes Hyrkanos Dönemi Sikkeleri

I. Ioannes Hyrkanos döneminde, Seleukos Kralı VII. Antiokhos adına bastırılan sikkeler. (Hendin, GBC = Plate 14, No. 6165, 6165a, 6165b, 6165c, 6166)

6171

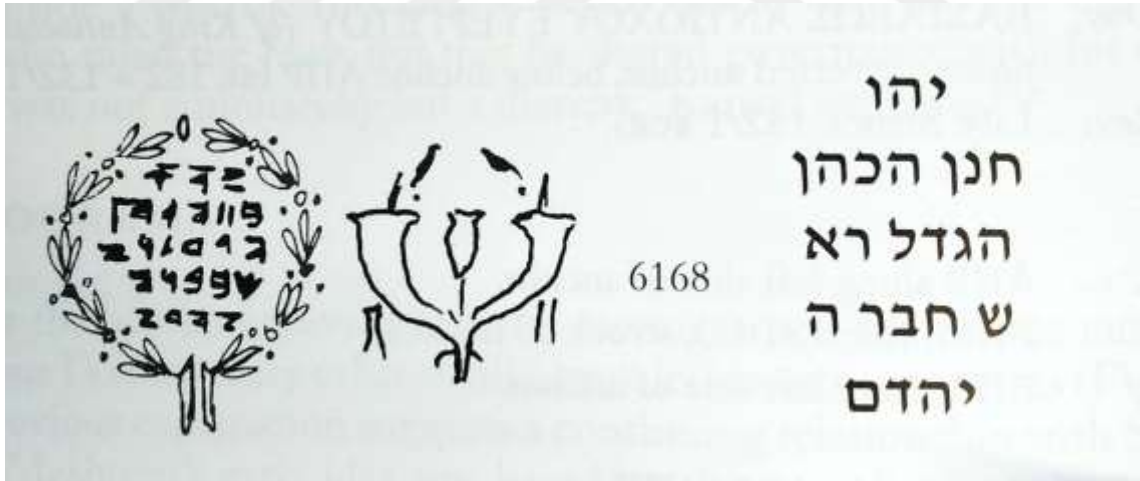
Hendin, GBC = Plate 14, No. 6171.

Paleo İbrance “Yehohanan haKohen haGadol veHeber haYehudim = Baş Kohen Yehohanan ve Yahudi Meclisi” ifadeli sikke. (Hendin, GBC = 6171, s. 163)

Hendin, GBC = Plate 14, No. 6168.

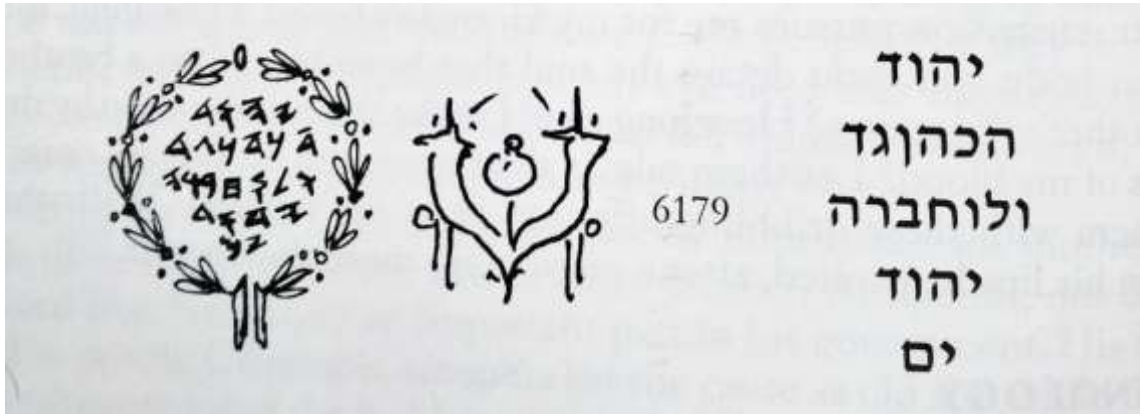

Paleo İbranice “Yehohanan haKohen haGadol Roş Heber haYehudim = Baş Kohen Yehohanan Yahudi Meclisinin Başı” ifadeli sikke. (Hendin, GBC = 6168, s. 162)

Ek 2. I. Aristoboulos Dönemine ait Sikke

Hendin, GBC = Plate 15, No. 6179.

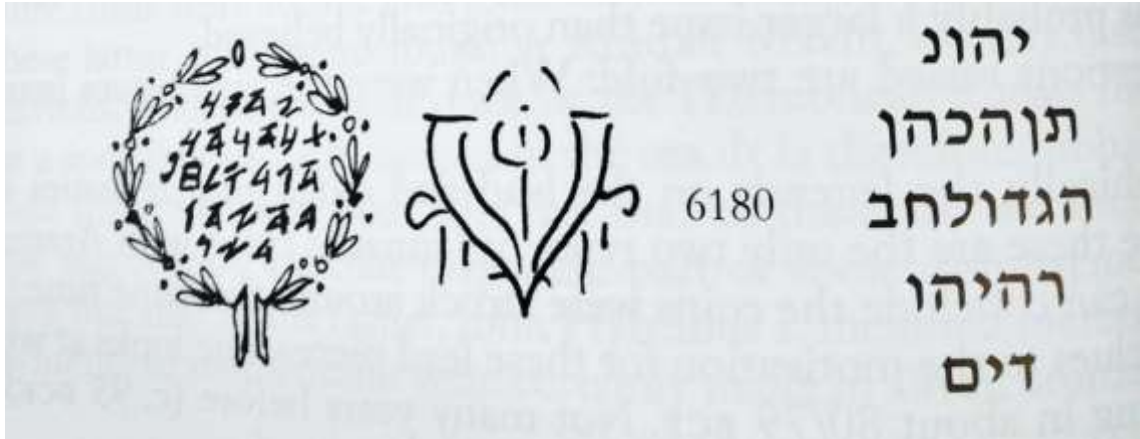

Paleo İbranice “Yehud(a) haKohen Gadol veHeber haYehudim = = Baş Kohen Yehud(a) ve Yahudi Meclisi” ifadeli sikke. (Hendin, GBC = 6179, s. 168)

Ek 3. Aleksandros Iannaios Dönemi Sikkeleri

Hendin, GBC = Plate 15, No. 6180.

Paleo İbranice “Yehonatan haKohen haGadol veHeber haYehudim = Baş Kohen Yehonatan ve Yahudi Meclisi” ifadeli sikke. (Hendin, GBC = 6180, s. 174)

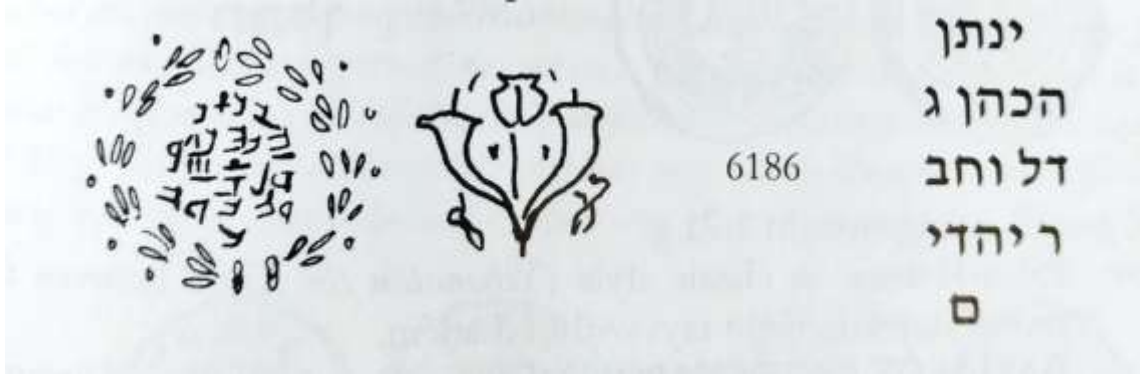
Hendin, GBC = Plate 15, No. 6183.

Paleo İbranice “haMeleh / Melekh Yehonatan = Kral Yehonatan” ifadeli sikke.
(Hendin, GBC = 6183, s. 176)

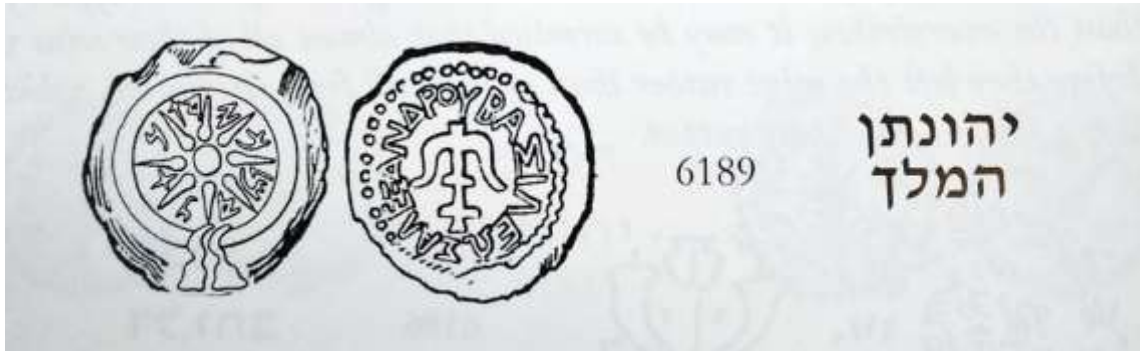
Hendin, GBC = Plate 16, No. 6186.

Paleo İbranice “Yontan haKohen Gadol veHeber Yehudim = Baş Kohen Yontan ve Yahudi Meclisi” ifadeli sikke. (Hendin, GBC = 6186, s. 177)

Hendin, GBC = Plate 16, No. 6189.

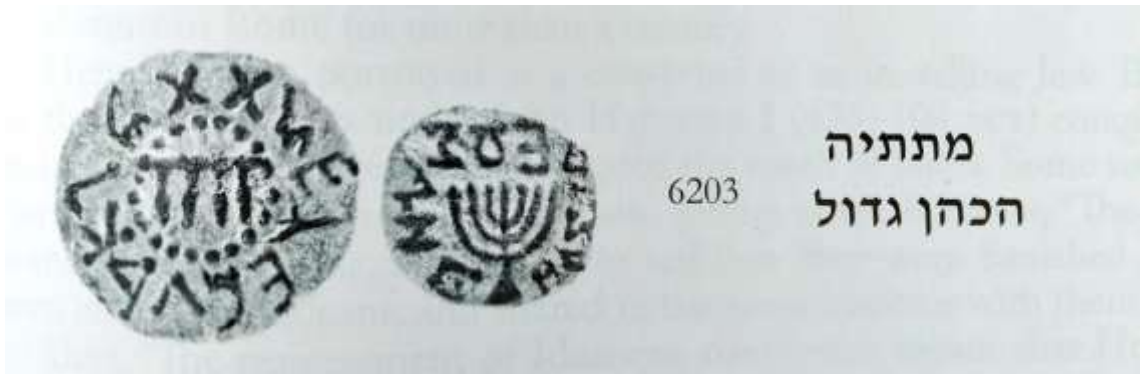

Bir yüzünde, Paleo İbranice “Yehonatan haMelekh = Kral Yehonatan”, diğer yüzünde Grekçe “Basileus Aleksandrou = Kral Aleksandros’un” ifadeli çift dilli sikke. (Hendin, GBC = 6189, s. 178)

Ek 4. Antigonos Mattathias Dönemine ait Sikke

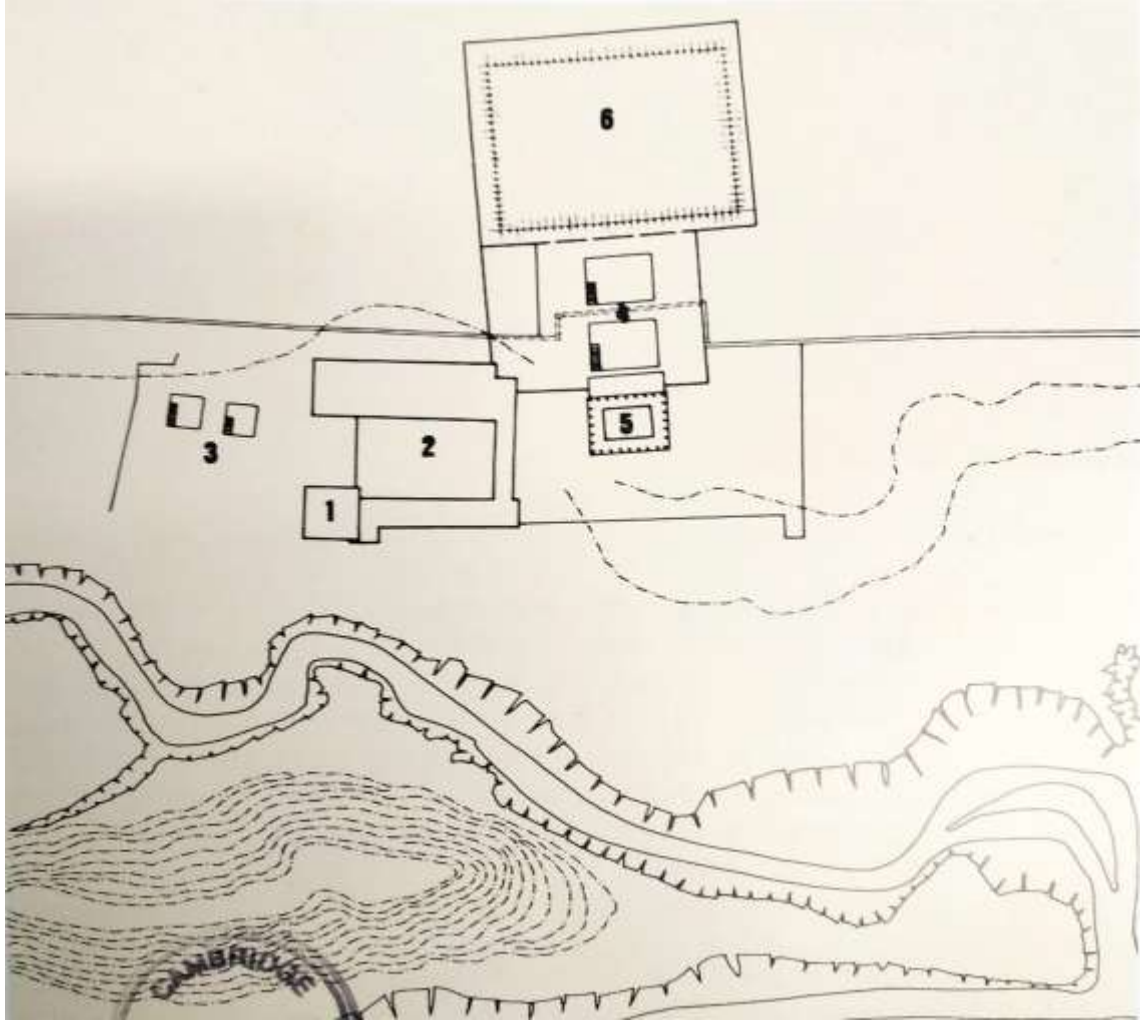
Hendin, GBC = Plate 17, No. 6203.

Paleo İbranice “Matityah haKohen Gadol = Baş Kohen Matityah” ifadeli sikke.
(Hendin, GBC = 6203)

Ek 5. I. Ioannes Hyrkanos dönemi, Hiericus'ta bulunan saray kompleksinin planı.

(Netzer, 2005, s. 17, Fig. 8)

1. Kraliyet mülkü ve kule.
2. Yerleşkede inşa edilen ilk saray.
3. İlk saraya bitişik vaziyette inşa edilen iki yüzme havuzu.
4. Yüzme havuzu kompleksi.
5. Köşk.
6. Haşmonayim bahçesi.

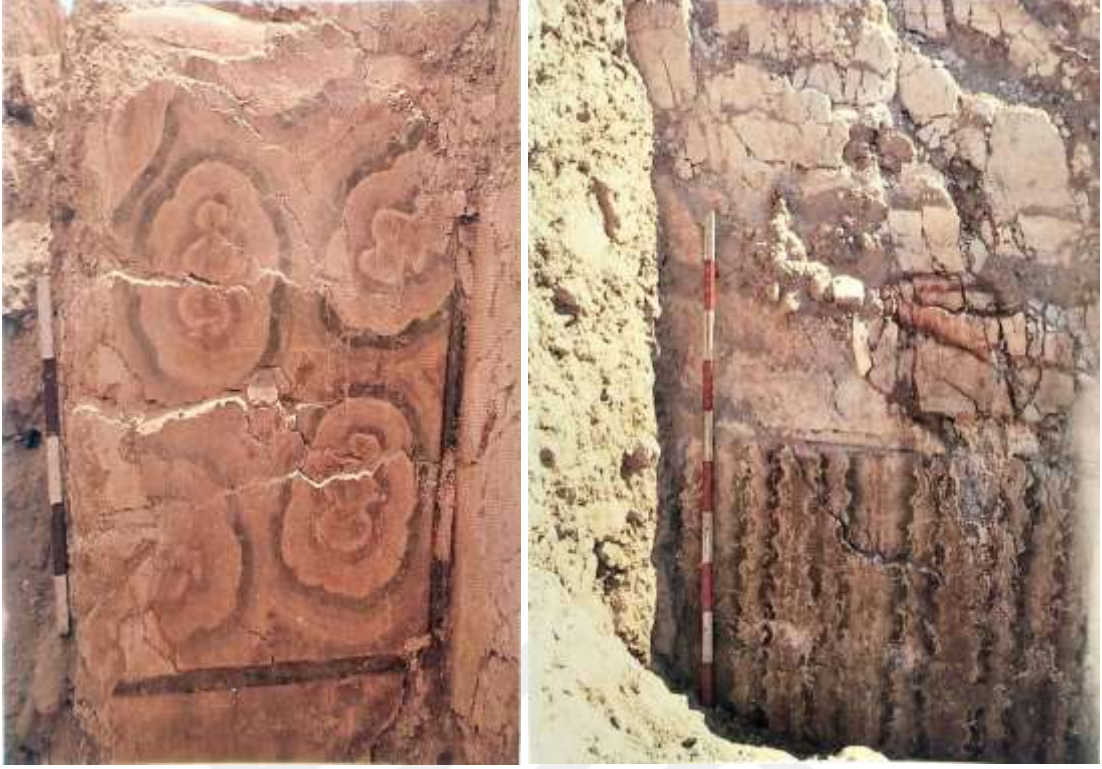
Ek 6. I. Ioannes Hyrkanos Dönemi'ne ait arkeolojik buluntular.

Hiericus yerleşkesinde bulunan kışlık sarayın batı kısmındaki yüzme havuzu. (Netzer, 2005, s. 20 Fig. 14)

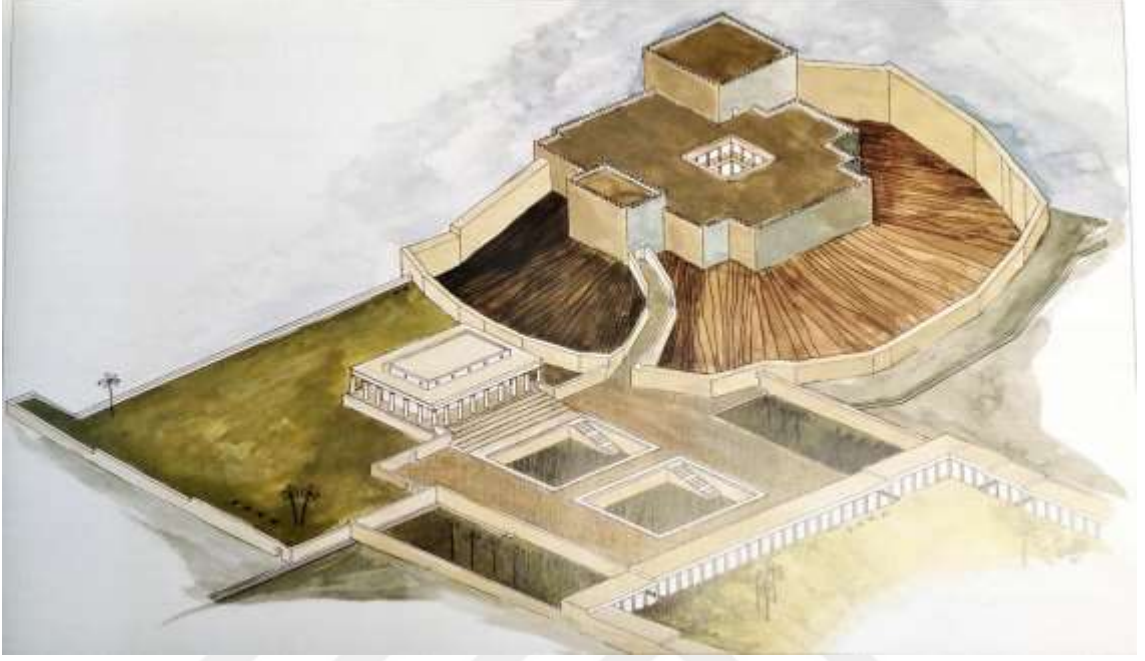

I. Ioannes Hyrkanos Dönemi, Hiericus yerleşkesinde bulunan kışlık sarayın kuzeydoğusunda yer alan ritüel banyoları. (Netzer, 2005, s. 20 Fig. 14)

I. Ioannes Hyrkanos Dönemi, Hiericus yerleşkesinde bulunan kışlık saraydan fresko örnekleri. (Netzer, 2005, s. 20 Fig. 13a ve 13b)

Ek 7. Aleksandros Iannaïos dönemi, yapılan eklemeler sonrasında Hiericus'ta yer alan saray kompleksi. (Netzer, 2005, s. 29 Fig. 27)

Ek 8. Aleksandros Iannaios dönemine ait arkeolojik buluntular.

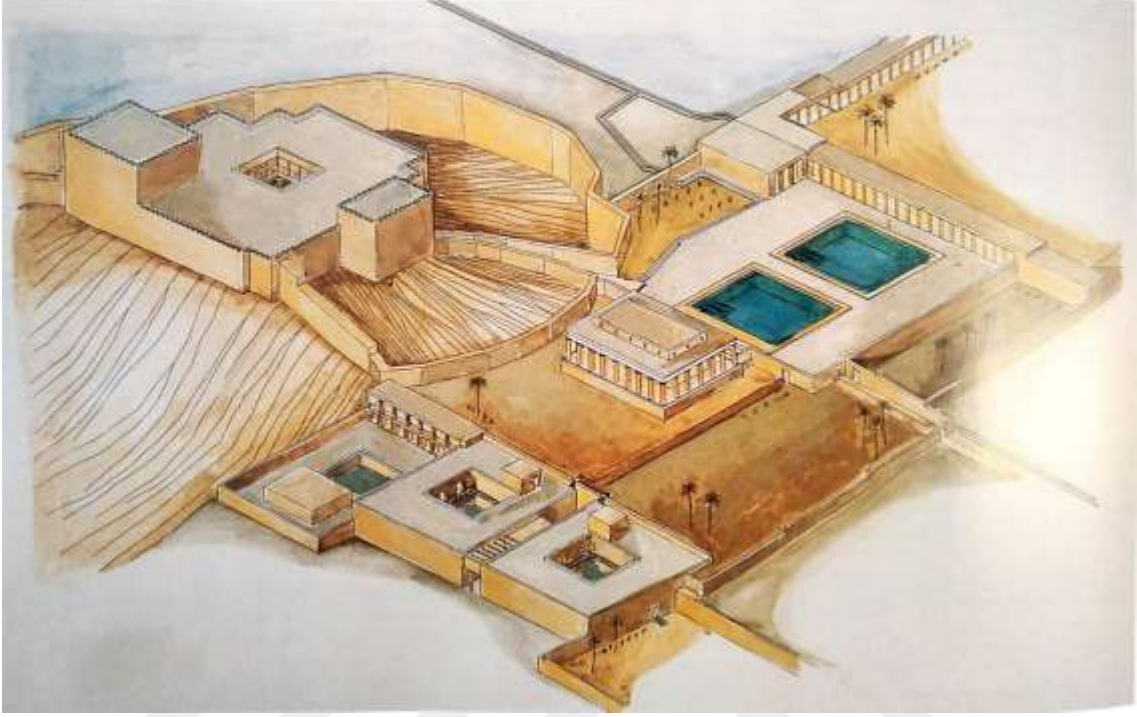

Aleksandros Iannaios dönemi, Hiericus'ta yer alan saray kompleksine eklenen havuzlar. (Netzer, 2005, s. 22 Fig. 17)

Aleksandros Iannaios dönemi, Hiericus'ta yer alan müstahkem saray taş temel. (Netzer, 2005, s. 27 Fig. 23)

Ek 9. Salome Aleksandra dönemi, Hiericus'ta yer alan saray kompleksi. İkiz saraylar ön planda planda. (Netzer, 2005, s. 36 Fig. 37)

Ek 10. Salome Aleksandra Dönemi'ne ait arkeolojik buluntular.

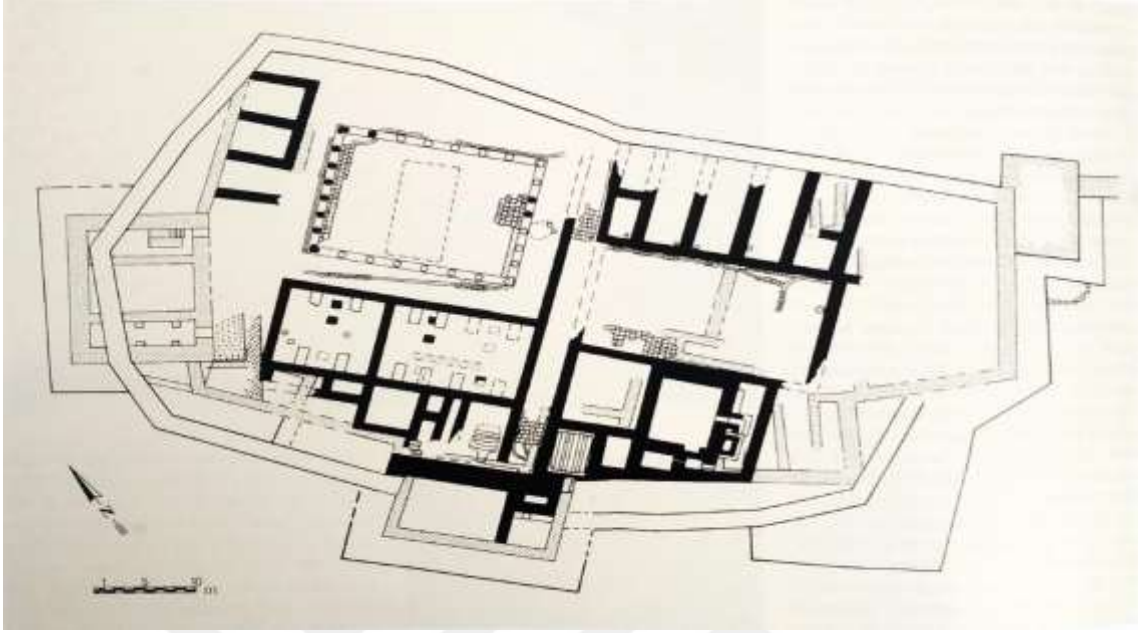

Salome Aleksandra dönemi, Hiericus'ta yer alan saray kompleksinde yer alan Doğu Malikanesi'nin ana merdiveni. (Netzer, 2005, s. 32 Fig. 31)

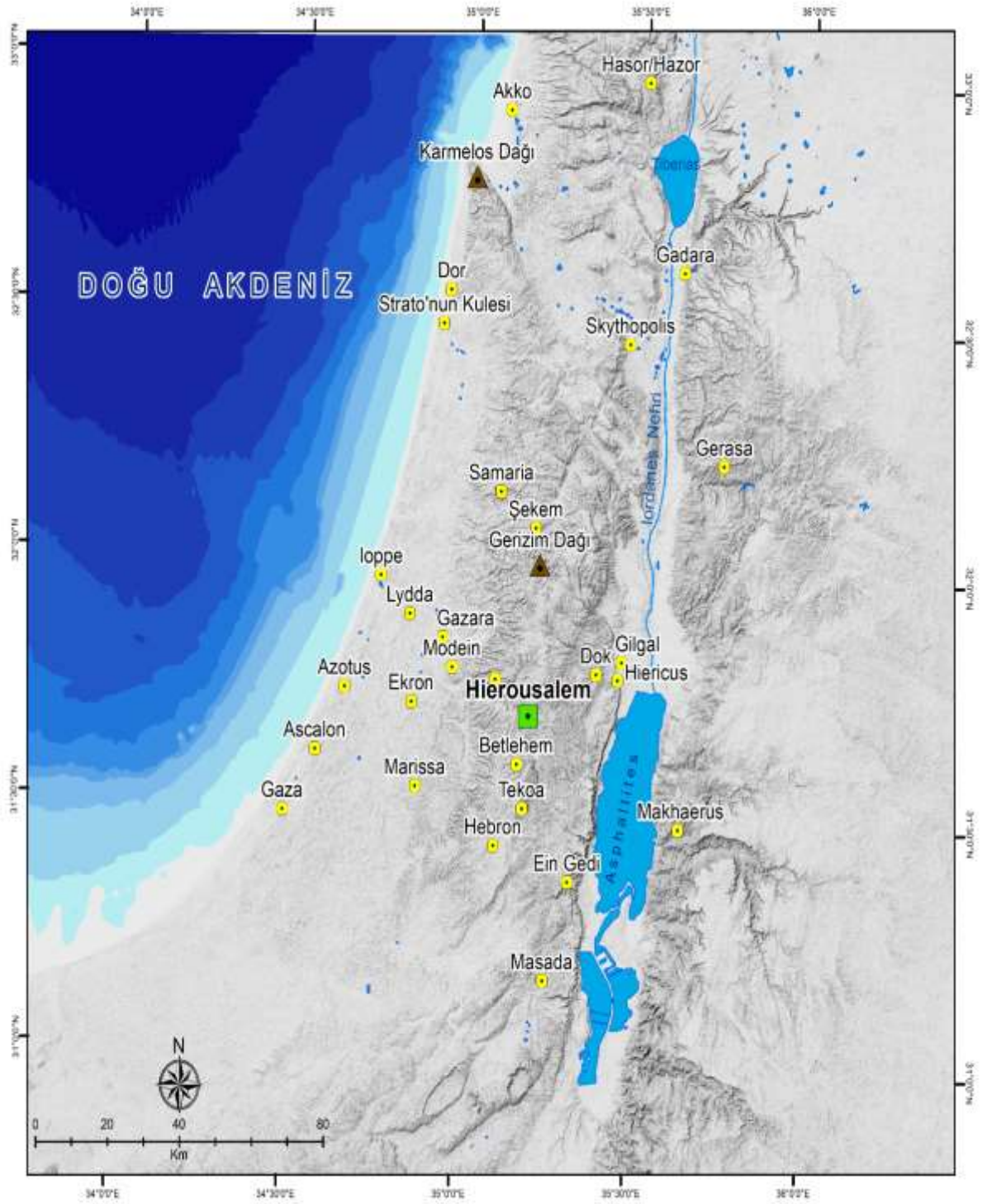
Salome Aleksandra dönemi, Hiericus'ta yer alan saray kompleksinde yer alan Batı Malikanesi'nin ritüel banyosu (mikve). (Netzer, 2005, s. 32 Fig. 32)

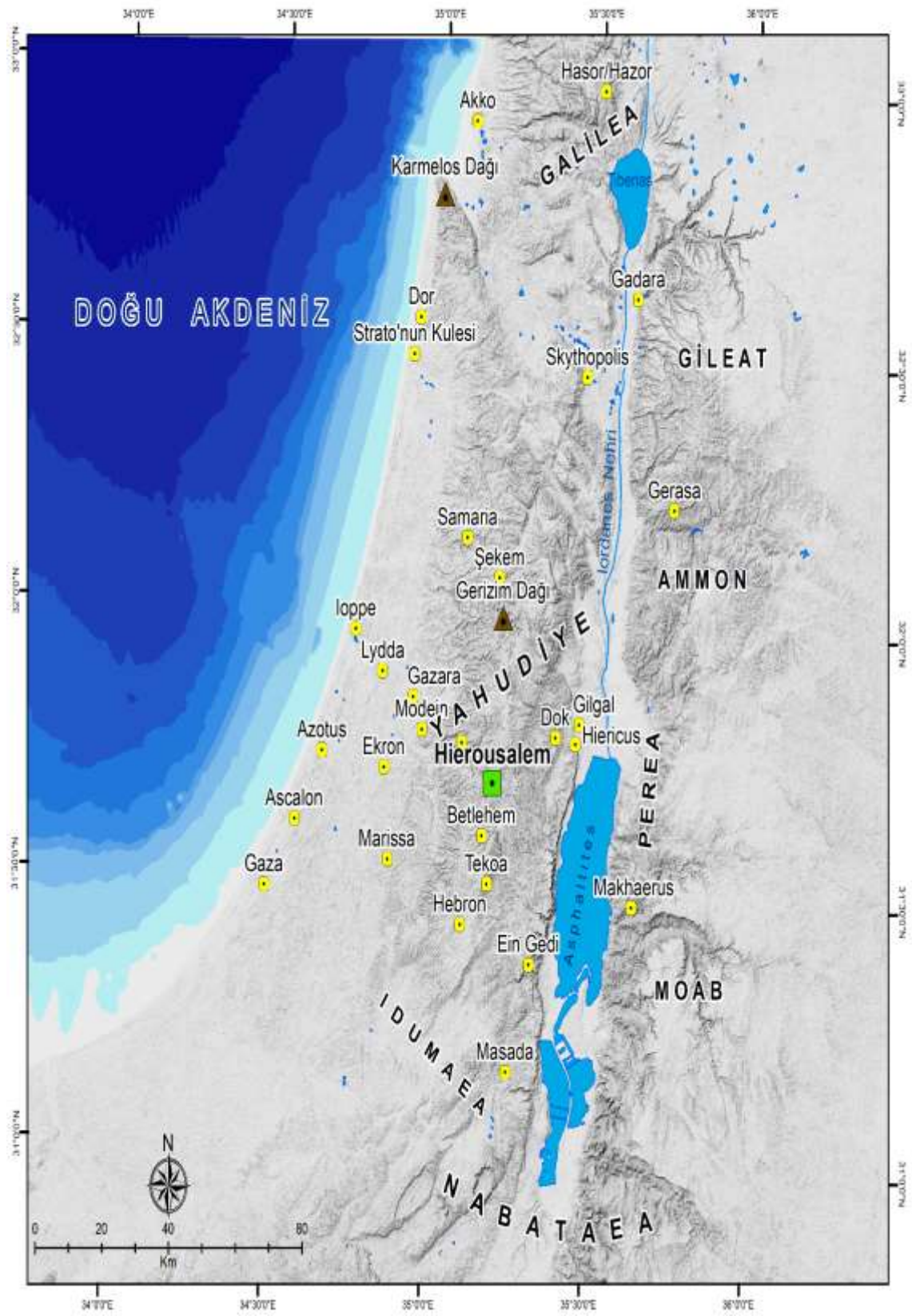
Ek 11. Makhaerus Kalesi Planı.

Kesik çizgili kısımlar Haşmonayim, kalın siyah çizgili kısımlar Herodes dönemi.
(Nezter, 2005, s. 79 Fig. 94)

Ek 12. Yahudiye ve çevresine dair haritalar.

Ek 13. İbrani Takvimi – Miladi Takvim Karşılaştırma Tablosu.¹²⁸⁸

Aylar	İbranice Adları	Miladi Karşılıkları
1. Ay	Aviv, Nisan	Mart - Nisan
2. Ay	Ziv, İyyar	Nisan - Mayıs
3. Ay	Şivan	Mayıs - Haziran
4. Ay	Tammuz	Haziran - Temmuz
5. Ay	Av	Temmuz - Ağustos
6. Ay	Elul	Ağustos - Eylül
7. Ay	Tişri, Etanim	Eylül - Ekim
8. Ay	Bul, Markeşvan	Ekim - Kasım
9. Ay	Kislev	Kasım - Aralık
10. Ay	Tevet	Aralık - Ocak
11. Ay	Şevat	Ocak - Şubat
12. Ay	Adar	Şubat - Mart

¹²⁸⁸ “Yeni Antlaşma (İncil)”, **Kutsal Kitap ve Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar**, Kitabı Mukaddes Şirketi, Korea 2015, s. 382’de yer alan tablo esas alınarak hazırlanmıştır.